

ALFONSAS MOTUZAS

KATALIKŲ
LIAUDIES
PAMALDUMO
PRAKTIKOS
LIETUVOJE

**Ephemerides Sacrarum Disciplinarum Theologicae Facultatis in
Universitate Vytauti Magni**

Klaipėdos universiteto Muzikologijos institutas

ALFONSAS MOTUZAS

**KATALIKŲ
LIAUDIŲ
PAMALDUMO
PRAKTIKOS
LIETUVOJE**

Vadovėlis aukštosioms mokykloms

**Vytauto Didžiojo universitetas
Kaunas, 2005**

UDK 237.28(075.8)

Mo-259

Vadovėlis apsvaistytas Vytauto Didžiojo universiteto Katalikų teologijos fakulteto tarybos 2002 m. rugšėjo 10 d. posėdyje ir rekomenduotas spausdinti. Protokolo Nr. 8.

Vadovėlis rekomenduotas spausdinti Vytauto Didžiojo universiteto Senato studijų komisijos 2004 m. sausio 26 d. nutarimu.

Vadovėlis rekomenduotas spausdinti Klaipėdos universiteto Muzikologijos instituto tarybos 2004 m. kovo 19 d. nutarimu.

Recenzantai:

vysk. doc. dr. Jonas Boruta SJ (Lietuvių katalikų mokslo akademija, Lietuvos Vyskupų Konferencija, Liturginės komisijos pirmininkas)

mons. prof. habil. dr. Petras Puzaras (Vytauto Didžiojo universitetas)

prof. habil. dr. Irena Regina Merkienė (Lietuvos istorijos institutas)

prof. habil. dr. Romualdas Apanavičius (Vytauto Didžiojo universitetas)

prof. habil. dr. Stasys Vaitekūnas (Klaipėdos universitetas)

2004 12 10 Nr. A-209

Aukštųjų mokyklų bendrųjų vadovėlių
leidvybos komisijos rekomenduota

Vadovėlio rengimą rėmė *Lietuvos valstybinis mokslo ir studijų fondas*
Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija

©Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2005
© Alfonsas Motuzas, 2005

ISBN 9955-530-99-5

TURINYS

PRATARMĖ	5
ĮVADAS	7
Liaudies pamaldumo praktikų samprata	8
Šaltiniai ir tyrimo metodai	10
I SKYRIUS. KATALIKŲ LIAUDIES PAMALDUMO PRAKTIKOS LIETUVOJE:	
ISTORIJA, APEIGOS IR MUZIKA	15
ŽIEMOS CIKLO ŠVENTĖS. MALDOS IR GIESMĖS	15
Advento laikotarpis	15
Adventas – 15. Švč. M. Marijos valandos – 18.	
Kalėdų laikotarpis	30
Kūčios – 30. Kalėdos – 32. Trys karaliai – 33. Grabnyčios – 35. Šv. Agota – 36.	
Gavėnios laikotarpis	39
Gavėnia – 39. 14-os stočių Kryžiaus kelias – 43. Gaudūs verksmai – 56.	
PAVASARIO CIKLO ŠVENTĖS. MALDOS IR GIESMĖS	67
Velykos – 67. Šv. Jurgis – 69. Gegužės pamaldos – 72. Motinos diena – 76.	
Maldavimų, arba Kryžiaus, dienos – 80. Sekminės – 86.	
VASAROS CIKLO ŠVENTĖS. MALDOS IR GIESMĖS	91
Birželinės pamaldos – 91. Tėvo diena – 95. Kristaus Kūno ir Kraujo šventė (Devintinės) – 95. Šv. Antanas – 97. Kryžiaus kalno atlidai – 100. Švč. M. Marijos Ėmimo į dangų šventė (Žolinė) – 102. Šv. Rokas – 105.	
RUDENS CIKLO ŠVENTĖS. MALDOS IR GIESMĖS	113
Švč. M. Marijos Gimimas (Šilinė)/Švč. M. Marija Sopulingoji – 113.	
Švč. Mergelės Marijos kalbamasis ir giedamasis rožiniai – 123. Vėlinės – 138.	
Tradiciniai Švč. M. Marijos, Gailestingumo Motinos, atlidai Vilniaus Aušros Vartuose – 141.	
LAIDOTUVIŲ APEIGOS, MALDOS IR GIESMĖS	149
Žemaičių Kalvarijos Kalnai – 157. Švč. Jėzaus Vardo rožinis – 161.	
Gedulinės valandos – 165.	
UŽTARIMO MALDOS IR GIESMĖS	173
Šventieji ir palaimintieji	173
Šv. Kazimieras – 173. Palaimintasis Mykolas Giedraitis – 176. Palaimintasis Jurgis Matulaitis – 178.	
Barbora Umiastauskaitė-Žagarietė	183
II SKYRIUS. LIETUVOS KALVARIJŲ KRYŽIAUS KELIAI: ISTORIJA, APEIGOS IR MUZIKA	
Vilniaus bernardinų vienuolyno Šventųjų Pranciškaus ir Bernardino bažnyčios šventoriaus Kryžiaus kelias – 217. Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelias – 223.	
Vilniaus kalvarijų Kryžiaus kelias – 247. Beržoro ir Tytuvėnų kalvarijų tipo Kryžiaus kelias – 283. Mosėdžio ir Veprių kalvarijų Kryžiaus kelias – 308.	

III SKYRIUS. KATALIKŲ LIAUDIES PAMALDUMO PRAKTIKŲ LIETUVOJE	
APEIGINIAI PAPROČIAI	343
PABAIGA	366
Summary	367
Zusammenfassung	369
Streszczenie	371

PRATARMĖ

Darbo autorius Katalikų Bažnyčios kultūros istorijos kontekste pateikia naujausią katalikų liaudies pamaldumo praktikų Lietuvoje istorinių, etnologinių ir etnomuzikologinių tyrimų medžiagą, kuria remiasi savo paskaitose Šv. Antano religijos studijų institute prie Katalikų teologijos fakulteto Vytauto Didžiojo universitete, Vilniaus šv. Juozapo kunigų seminarijoje bei Klaipėdos universiteto Muzikologijos institute.

Darbo temos problemos aktualumą patvirtina šie naujausi Bažnyčios dokumentai: Vatikano Dievo kulto ir sakramentų kongregacijos „Liaudiškojo pamaldumo ir liturgijos vadovas“ (2001 m. gruodžio mėnuo) bei 2003 m. birželio – rugpjūčio mėnesiais „Bažnyčios žiniuose“ spausdinti šio dokumento skyriai¹. 2002 m. balandžio 9 d. šiuo klausimu žinutę paskelbė ir Vatikano radijas: „Vatikano II Susirinkimo mokymas priemen, kad kartu su liturgija, Bažnyčios gyvenimo šaltiniu ir viršūne, liudija apie didžiulį privačios ar bendruomeninės maldos lobį. Paprastai šį reiškinį vadiname liaudies pamaldumu ar liaudies religingumu, turinčiu didelę įtaką dvasiniam tikinčiųjų gyvenimui. Kartais, labai supaprastinant, liturgijos ritualams kaip priešingas dalykas priešinamas kūrybingumas, pasireiškiantis liaudies pamaldume. <...>. Todėl ir iškilo būtinybė paskelbti dokumentą, nustatantį principus, nuorodas ir patarimus, kad liturgija ir liaudies pamaldumas, kaip troško Vatikano II Susirinkimo Tėvai, harmoningai derėtų. Liaudies pamaldumo praktikos yra tikras Bažnyčios lobis. Kad tai suprastume, pakaktų įsivaizduoti Vakarų krikščioniškosios dvasinės tradicijos skurdą, jei ji neturėtų rožančiaus maldos ar Kryžiaus kelio pamaldumų. Tai tik du pavyzdžiai, bet pakankamai akivaizdūs. Gal kas ir norėtų nuginčyti liaudies pamaldumo praktikų rūbą, tačiau būtent tam tikslui, t. y. kad galėtume išvengti tokių atvejų, ir buvo parengtas dokumentas apie liaudies pamaldumo praktikas ir liturgiją. <...> Liaudies pamaldumo praktikos negali tapti kokių nors liturgijos pakaitalu, tačiau lygiai taip pat liturgija nenaikina kitų teisėtų pamaldumo praktikų, kuriomis išreiškiamas tikėjimas į Kristų Atpirkėją“².

Darbas, reikia tikėtis, bus įdomus visiems besidomintiems katalikiškųjų religinių liaudies pamaldumo praktikų kultūra Lietuvoje. Jis naudingas Lietuvos universitetų dėstytojams ir studentams, kunigų seminarijų profesoriams bei klierikams, tikybos mokytojams, katechetams ir parapijų bendruomenių nariams.

Už paskatinimą rengiant šį vadovėlį autorius nuoširdžiai dėkoja Vilniaus arkivyskupui metropolitui, kardinolui dr. Audriui Juozui Bačkiui, Vytauto Didžiojo universiteto Katalikų teologijos fakulteto Didžiajam Kancleriui, arkivyskupui metropolitui Sigitui Tamkevičiui SJ, Vytauto Didžiojo universiteto vadovybei, Vytauto Didžiojo universiteto Katalikų teologijos fakulteto Tarybai, vadovėlio recenzentams: Telšių

vyskupui, Lietuvos katalikų mokslo akademijos pirmininkui, doc. dr. Jonui Borutai SJ, Telšių kunigų seminarijos ir Katalikų teologijos fakulteto Vytauto Didžiojo universitete prof. habil. dr. mons. Petrui Puzarui, Lietuvos istorijos instituto prof. habil. dr. Irenai Reginai Merkienei, Vytauto Didžiojo universiteto prof. habil. dr. Romualdai Apa-
navičiui, Klaipėdos universiteto prof. habil. dr. Stasiui Vaitekūnui, Lietuvos valstybi-
niam mokslo ir studijų fondui, aukštųjų mokyklų bendrųjų vadovėlių leidybos komisi-
jai, teksto redaktorei Vilmai Urbonavičiūtei, dailininkui Algiui Kliševičiui bei Vytauto
Didžiojo universiteto leidyklai.

Autorius

IVADAS

Po Vatikano II Susirinkimo, atsinaujinimo laikotarpiu, krikščioniškojo liaudies pamaldumo būklė keičiasi atsižvelgiant į šalies ir vietos tradicijas. Šis fenomenas nuolat traukia vyskupų, kunigų, diakonų, pastoracinių pagalbininkų ir mokslininkų dėmesį, nes jiems rūpi liturginis tikinčiųjų gyvenimas.

Vatikano II Susirinkimas Konstitucijoje apie šventąją liturgiją išsamiai nagrinėjo liturgijos ir maldingųjų praktikų santykius³. Liaudiškojo pamaldumo klausimą įvairiomis progomis plačiau gvildeno Apaštalų Sostas⁴ ir vyskupų konferencijos⁵. Popiežius Jonas Paulius II apaštališkajame laiške „Vicesimus quintus annus“ iškėlė liturginio atsinaujinimo klausimą ir nurodė, jog tam teks skirti dėmesio ateityje: „Liaudiškojo pamaldumo nederą ignoruoti nei traktuoti indiferentiškai ar nepagarbiai, nes jis yra gausus vertybių ir pats savaime išreiškia žmogaus religinę nuostatą Dievo atžvilgiu. Tačiau jį reikia nuolat evangelizuoti, kad jį įkvepiantis tikėjimas būtų išreiškiamas vis brandžiau ir autentiškiau. Krikščionių maldingos praktikos ir kitos pamaldumo formos gali būti priimtinos ir rekomenduotinos, jei jos netampa liturgijos pakaitalu ar neįsiterpia į liturgiją. Tikras pastoracinis sielovados ugdymas išmokys remtis liaudiškojo pamaldumo turtais, išgryninti juos ir nukreipti į liturgiją kaip žmonių atnašą“⁶. Liaudiškasis pamaldumas teisėtai laikomas „Dievo tautos lobiu“⁷.

Dievo kulto ir sakramentų kongregacija „Liaudiškojo pamaldumo ir liturgijos vadove“ sąvoka *pamaldumo praktika* apibrėžia privačias arba viešas krikščioniškojo maldingumo apraiškas, kurios, nors ir nėra liturgijos dalis, harmoningai dera su ja, tai yra atitinka jos dvasią, normas ir ritmą⁸. Šios praktikos yra liturgijos įkvėptos. Kai kurios nustatytos Apaštalų Sosto ar vyskupų potvarkiais; daugelis jų priklauso vietos Bažnyčių kulto paveldui ar vienuolynų bendruomenėms. Jos atliekamos, remiantis Bažnyčios įstatymais bei normomis, „laikantis papročių arba patvirtintų knygų“⁹.

Remdamiesi „Liaudiškojo pamaldumo ir liturgijos vadovu“ bei siekdami padėti Lietuvos Katalikų Bažnyčiai „mokyti ir gerbti krikščionių maldas ir maldingas praktikas, visapusiškai atspindinčias Bažnyčios normas“¹⁰, nenusižengdami Katalikų Bažnyčios doktrinai, istorinėms tiesoms, mąstydami apie mūsų jaunosios katalikiškosios jaunomenės ateitį, kiek leidžia galimybės, šiame vadovėlyje pateikiame liaudiškų pamaldumo praktikų Lietuvoje kilmės istorijas, jų atlikimo laiką, vietą bei apeigas, maldų/giesmių melodijas bei jų praktinio taikymo nuorodas. Tai savotiškas gyvas paminklas mūsų vyresniajai kartai ir viltis žadinti jaunimą dvasiškai atgimti.

Liaudies pamaldumo praktikų samprata

Lietuva garsi savo dainomis, liaudies šokiais ir muzika, tačiau neapsiriksime teigdami, kad garsėja ir savo krikščioniškomis liaudies pamaldumo praktikomis. Sunkūs carizmo, švedmečio, dviejų pasaulinių karų bei sovietmečio laikai neišdildė šių tradicijų iš mūsų senelių ir tėvų atminties. Šiandien jos dar gyvos, atliekamos bažnyčiose, per atlaidus, šermenis bei įvairius religinius suėjimus, taip pat piligriminių kelionių metu.

Lietuva jau daugiau kaip 600 metų yra krikščioniškas kraštas. Šiandien lietuviai daugiausia išpažįsta katalikų ir evangelikų tikėjimus. Nuo krikšto pradžios Lietuva du kartus buvo paaukota Švč. M. Marijai, tad natūralu, kad šiandien yra katalikiška ir vadinama Marijos žeme (*Terra Mariana*). Lietuvos-Lenkijos karalius Jonas Kazimieras Lvoje 1656 m. balandžio 1 d. dvasininkų, senatorių bei vietinių žmonių akivaizdoje pagal nustatytą tvarką, t. y. atsiklaupęs prieš altorių, sukalbėjo Lietuvos-Lenkijos paaukavimo Marijai aktą. Antrasis Lietuvos paaukojimas Marijai įvyko 1951 m. gegužės 13 d. Romoje, Šv. Kazimiero kolegijos koplyčioje, minint Lietuvos bažnytinės provincijos įsteigimo 25 metų sukaktį. Dalyvaujant dvasininkams, diplomatams ir Romoje esantiems lietuviams, Kauno arkivyskupas metropolitas Juozapas Skvireckas, vyskupai Pranciškus Bučys, Vincentas Brizgys ir Vincentas Podolskis, sukalupę prieš altorių, iškilmingai paaukojo Lietuvą Nekalčiausiai Marijos Širdžiai¹¹.

Katalikų Bažnyčios istorija byloja, kad pamaldumas ir kontempliatyvus gyvenimas iki XII šimtmečio buvo glaudžiai susijęs su liturgija. Iš liturgijos, ypač vykstant Bažnyčios reformoms, išsirutuliojo naujos pamaldumo formos, kaip antai: Švč. M. Marijos valandos, atgailos psalmės bei litanijos. Bažnyčios reformos bei bažnytinė teisė, dvasininkiją ir vienuolius atskyrusios į atskirus luomus, padėjo ir pasauliečių luomui susikurti savo pamaldumo tradicijas. Tam įtakos turėjo įvairių brolių kūrimasis ir maldininkų kelionės. Be įprastų tolimų kelionių į Jeruzalę ir Romą, išpopuliarėjo nauji maršrutai: šventųjų gimtinės ir jų veiklos vietos, kapai, bažnyčios, kuriose laikomos garsios relikvijos arba stebuklingi paveikslai, vietos, kur buvo įvykę stebuklai. Tai rodo viduramžių liaudies pamaldumo praktikos. Prof. Z. Ivinskis neabejoja, kad jų būta Lietuvoje dar iki M. Mažvydo. Pamaldumo praktikos vietos žmonių kalba Vakarų Europoje vyko jau prieš reformaciją – besibaigiant viduramžiams. Jų buvo Lenkijoje, galėjo būti ir Lietuvoje (perduodamos žodine tradicija) nuo pat krikščionybės įvedimo, bet tiesioginių įrodymų neturime. Apkrikštytoje Lietuvoje greta lotyniškai švenčiamos liturgijos vyko bendruomeninės liaudies pamaldumo apeigos vietos kalba. M. Mažvydo giesmynuose nurodytos „senosios giesmės“, pagal kurių melodijas buvo giedamos naujos protestantiškosios, galėjo būti ankstyvesnės lietuviškos katalikiškosios giesmės. Protestantizmas daugelį katalikiškųjų pamaldumo praktikų Lietuvoje

atmetė. Jos tarsi gynė nuo reformacijos. Poreformaciniu laikotarpiu XVII a. pradžioje jėzuitams organizuojant liturginį ir liaudišką giedojimą gimtąja kalba, Lietuvos Katalikų Bažnyčioje liaudies pamaldumo praktikos atgimė, nors pirmas lietuviškas giesmynas pasirodė tik 1646 m. (S. Slavočiskio „Giesmes Tikeimuy Katolickam priderancias“).

Katalikų liturgiją sudaro šventosios Mišios ir pridedamųjų pamaldų apeigos, arba liaudies pamaldumo praktikos, kurios viešai atliekamos ne per šv. Mišias vietos žmonių kalba¹². Sąvoka *liaudiškasis pamaldumas* nusakomos „įvairios privataus ar bendruomeninio pobūdžio kultūrinės apraiškos, kurios atsižvelgiant į krikščionių tikėjimo kontekstą reiškiasi visų pirma ne šventosios liturgijos formomis, bet ypatingais aspektais, pasiskolintais iš kokios nors tautos etninės grupės ar jų kultūros“¹³. Tai religinės apeigos, susiformavusios Bažnyčios kalendorinių metų ciklo iškilmių, švenčių, minėjimų, šventų vietų lankymo pagrindu. Pridedamosios pamaldų apeigos, arba liaudies pamaldumo praktikos, yra skirtos liaudžiai. Remiantis Lietuvos Katalikų Bažnyčios Liturginiu maldynu, jas sudaro Švč. M. Marijos valandos, Švč. M. Marijos kalbamasis ir giedamasis bei Švč. Jėzaus vardo rožiniai, Žemaičių Kalvarijos Kalnai, Kryžiaus kelias, Gaudūs verksmai, Gedulinės valandos (psalmės) bei šermeninės giesmės¹⁴. Prie jų priskiriamos gegužinės ir birželinės pamaldos bei namuose atliekamos įvairios pamaldumo praktikos, taip pat Užtarimo maldos ir giesmės.

Iš Lietuvos Katalikų Bažnyčios liaudies pamaldumo praktikų išsiskiria kalvarijos, kurias sudaro Kristaus ir Marijos kančiai pagerbti skirtų vietų, arba stočių („stacijų“), esančių atviroje erdvėje ar bažnyčių šventorių bei kluatų koplytėlėse su įtaisytais paveikslais ar skulptūromis, lankymai, apmąstant tą kančią, kalbant maldas, giedant giesmes, grojant muzikos instrumentais bei atliekant tam tikras apeigas. Kalvarių Kryžiaus keliai yra vienas Europos katalikiškosios religijos istorijos, etnologijos ir etnomuzikologijos mokslų objektų. Lietuvoje kalvarių yra šešetas: Žemaičių Kalvarija, Vilniaus, Beržoro, Tytuvėnų, Mosėdžio ir Veprių kalvarijos.

Katalikų liaudies pamaldumo praktikos Lietuvoje sunkiais carizmo laikais saugojo nuo nutautėjimo: „Labiausiai skriaudžiama Vilniaus vyskupija, kuri 1808–1918 metais net 77 metus neturėjo konsekruoto vyskupo, kai Žemaičių, Seinų vyskupijos tuo laikotarpiu tik apie 20 metų buvo apverktinoje padėtyje. Carinė valdžia, pvz., toleravo vyskupo M. Valančiaus siekimus Žemaičių vyskupijoje tikėjimą skleisti ir pridėtines pamaldas atlikti liaudies – lietuvių, žemaičių kalba, Muravjovo represijų epochoje pasitenkinta mėginimu primesti šia kalba spausdinamiems religiniams leidiniams tik rusišką raidyną. Tuo pačiu Vilniaus vyskupijoje – <...> tiesiogiai buvo verčiama pridėtines pamaldas atlikti rusų kalba“¹⁵. Seinų vyskupijoje nuo rusifikacijos liaudies pamaldumo praktikomis (gegužinės ir Gaudūs verksmai) gynėsi vyskupas A. Baranauskas.

Katalikų liaudies pamaldumo praktikos Lietuvoje buvo skirtos katalikų tikėjimui ugdyti ir brandinti. Čia ypač svarbūs apeiginiai papročiai, kuriuos sudaro liturginio kulto elementai: Bažnytinės kalendorinės šventės, šventų vietų lankymas, apeiginiai veiksmai, gestai, maldų kalbėjimas, giesmių giedojimas bei grojimas muzikos instrumentais. Šie papročiai turi ne tik bendratautinių liturginių ypatumų, bet ir savitumų, kurie atsirado apeiginius papročius veikiant atskiros tautos etninei kultūrai. Todėl liaudies pamaldumo praktikos laikytinos savitu liturginės ir apeiginės etninės kultūros, kuri buvo lyg tvirtovė, ginanti nuo protestantizmo, ortodoksijos, islamo bei ateizmo, reiškiniu.

Šaltiniai ir tyrimų metodai

Katalikų liaudies pamaldumo praktikų Lietuvoje kilmė, apeigos ir muzika šiandien tik pradedami tyrinėti. Šitą Lietuvos fenomeną savo darbuose istoriniu, etnologiniu bei teologiniu aspektais užsienyje ir Lietuvoje yra nagrinėję šie tyrinėtojai: 1584 m. žymus LDK valstybės veikėjas Mikalojus Kristupas Radvila savo knygoje „Kelionė į Jeruzalę“; 1643 m. Mykolas Bardauskas Žemaičių vyskupui Jurgiui Tiškevičiui dedikuotose knygose „Echo albo odgłos z Kalwaryjskich Gór na slawe X. Jerzego Tyszkewicza“ bei „Nowe Hierusalem Fax nova per III. Georgium Tyszkiewicz, 1643“; nežinomas autorius knygoje „Calwaria Samogitiae“, kuri išspausdinta Vilniuje 1648 metais; 1681 m. kun. J. Kosakovskis maldaknygėje „Ražancius Szwęciausios Maryos Pannos yr saldziausya warda Jezusa teypogi spasabas apwaikscziojima kalnu Kalwaryos Ziamayciu su modlitwomis yr giesmemis anto sluzijęciomis“; 1821 m. nežinomas autorius maldaknygėje „Kielas kruvinas karaliaus sopulu Jezusa Chrystusa bran-gu krauju iszkłotas eynanties ant sciesliwos wiecznastes žmoniems troksztantiems žinoti Taiemnicios niewinos mukos Wieszpaties Pona musu. Parodytas ir su pozwalimu Wiresniu isz Łankiszko ant Lietuwiszko Liežuwie iszgulditas“; 1848 m. Žemaičių vyskupas M. Valančius „Žemaičių vyskupystėje“; 1856 m. lenkų rašytoja K. Pro-niewska (Praniauskaitė) savo eiliuotame darbe „Festyna Wielkiej Kalwariji na Żmudzi“; 1904 m. kun. A. Karosas knygelėje „Trumpas pamokymas apie Nekaltąjį Prasidėjimą Švenčiausios Panelės“; 1906 m. kun. A. Ragaišis knygoje „Žemaičių Kalvarijos aprašymas“; 1908 m. kun. J. Gerutis knygoje „Apeigos Rymo Katalikų Bažnyčios“; 1926 m. kun. J. K. Bortnikovskis vadovėlyje „Jėzaus Kristaus kančios kelias arba Kalvarijų vadovėlis, taikomas Vilniaus ir Veprių Kalvarijoms apvaikščioti“; 1936 m. kun. J. Totoraitis leidinyje „Lietuvos Jeruzalė“; 1937 m. kun. P. Katela knygelėje

„Šiluvos Marijos šventovės istorija“; 1940 m. kun. S. Kiškis vadovėlyje „Vilniaus Kalvarijos. Vadovėlis Kryžiaus keliui eiti“; kun. V. Taškūnas maldyne „Vilniaus Kalvarijos arba Kryžiaus kelias“ ir kun. T. Žiūraitis knygoje „Nevystančios rožės Marijai“; 1950 m. istorikas, kun. S. Yla knygoje „Kalvaria – Niederlitauen: Wallfahrtsorte Europas“; 1953 m. kun. B. Ramanauskas straipsnyje „Kryžiaus keliai ir jų istorija“; 1958 m. kun. J. Vaišnora monografijoje „Marijos garbinimas Lietuvoje“ ir A. Maceina knygoje „Didžioji padėjėja“; 1978 m. istorikas G. Valančius dviejų dalių istoriografiniuose pasakojimuose „Žemaičių Didysis“ ir etnografas J. Balys knygoje „Lietuvių kalendorinės šventės“; 1982 m. K. Avižonis „Rinktinių raštų“ trečiame tome; 1983 m. etnologas N. Vėlius knygoje „Senovės baltų pasaulėžiūra“; 1984 m. lenkų kunigas A. Chadam giesmyne „Śpiwnik Kalwaryjski“; 1986 m. Z. Ivinskis „Rinktinių raštų“ antrame tome bei 1987 m. „Rinktinių raštų“ ketvirtame tome; tais pačiais metais kun. J. Kopeć studijoje „Droga Krzyżowa“ bei kun. R. Rak straipsnyje „Śpiwy w czsie Drogi Krzyżowej“; 1993 m. A. Vyšniauskaitė knygoje „Mūsų metai ir šventės“ ir B. Buračas knygoje „Lietuvos kaimo papročiai“; 1996 m. autorių grupė (s. O. Baliūnaitė ACJ; s. E. Bedalytė ACJ, kun. V. Šimkūnas SJ) „Liturgijos apžvalgoje“; 1996 m. kun. dr. J. Boruta SJ straipsnyje „Evangelijos inkultūracija etninėse kultūrose“; 1998 m. kun. dr. A. Kajackas vadovėlyje aukštosioms mokykloms „Bažnyčia liturgijoje“; 1998 m. G. Beresnevičius straipsnyje „Religijos etnologija“; 1999 m. I. R. Merkienė straipsniuose „Papročiai ir laiko dimensijos“ bei „Velykiniai pavasario ženklai: Baltijos regiono kultūra XX amžiuje“; L. Klimka straipsnyje „Traditinių kalendorinių papročių jungtys“; 2000 m. kun. dr. M. Puidokas straipsnyje „Švenčiausios Mergelės Marijos liturginės šventės ir jų reforma“; 2001 m. V. Lileikienė straipsnyje „Palangos ir Plungės lurdų kilmė“ ir V. Kvasaitė straipsnyje „Senovės lietuvių saulėgrįžos laukimo papročių įkultūracijos atspindžiai advento liaudies pamaldumo tradicijoje“; lietuvių kun. E. Kirstukas lenkų kalba parašytame kalvarių Kryžiaus kelio apvaikščiojimo vadove „Kalwaria Wileńska“; 2002 m. J. Mardosa straipsnyje „Kryžiaus dienos XX a.: krikščioniška ir žemdirbiška tradicija“ [bei šio vadovėlio autorius disertacijose „Nacionalinės apeiginės kultūros ypatybių pritaikymas grojant Lietuvių liaudies pučiamaisiais ambužiūriniais pūstukiniais muzikos instrumentais“ bei „Lietuvos kalvarių Kryžiaus kelių apeiginiai papročiai: vietiniai savitumai ir kitų tautų lygiagretės“, taip pat daugiau kaip penkiasdešimtyje mokslinių straipsnių, spausdintų Lietuvoje ir užsienyje, iš kurių paminėtini šie: 1991 m. – „Tautiniai instrumentai ir Kalnų giesmės

Žemaičių Kalvarijoje“, 1996 m. – „Lietuvos Katalikų Bažnyčia ir tautiniai muzikos instrumentai“, 1997 m. – „Žemaičių Kalvarijos Kalnų giesmių kilmė“ ir „Švč. Mergelės Marijos valandų maldų ir giesmių lietuviškoji kilmė, jų giedojimo lokaliniai ypatumai“, 1998 m. – „Sopulingosios Švč. M. Marijos kelių kilmė ir garbinimas Lietuvoje“ bei „Šventųjų laiptų kultas Lietuvoje“, 1999 m. – „Beržoro kalvarijų Kryžiaus kelio apeigų ir muzikos kilmė“ bei „Tytuvėnų bažnyčios kluatro kalvarijų tipo Kryžiaus keliai“, 1999–2003 metais – „Katalikiškos pridedamosios pamaldos Lietuvoje“, „Панямунские поминальные псалмы как феномен соприкосновения культур Калининградской области и юго-западной Литвы“, „The reflection of the Additional service of the Polish origin in Lithuania“, „Некоторые особенности Литовской народной обрядности“, „Muzyka Kalwarii Żmudzkiej w Gordach/Samogitia/ i Kalwarii Zebzrzydowskiej: zbieżności i różnice“, „Droga Krzyżowa litewskich Kalwarii i jej związek z Polską“, taip pat vadovėlyje „Vilniaus kalvarijų Kryžiaus kelio apeigos ir muzika“.

Siekiant kuo išsamiau atskleisti liaudies pamaldumo praktiką Lietuvoje ištakas, pasitelkti Vatikano, Vokietijos, Lenkijos enciklopediniai leidiniai, kaip antai: „Lexicon für Theologie und Kirche“, t. 1 (1957), „Encyklopedia Katolicka“, t. 5 (1989), taip pat Lietuvos valstybės ir Kauno arkivyskupijos archyviniai šaltiniai.

Remdamasis pastarojo meto Katalikų Bažnyčios dokumentais (Vatikano II Susirinkime priimta Konstitucija apie šventąją liturgiją, 2003 m. „Liaudiškojo pamaldumo ir liturgijos vadovu“), minimais šaltiniais ir literatūra, šio vadovėlio autorius išsikėlė **tikslą** – laikantis mokslinių principų, aiškiai ir patraukliai pateikti universitetų studentams, kunigų seminarijų klierikams bei plačiajai visuomenei katalikų liaudies pamaldumo praktiką Lietuvoje istoriją, aprašyti atliekamą muziką, apeigas ir jų atlikimo būdus.

Autorius tikisi vadovėlyje įgyvendinti šiuos **uždavinius**:

- 1) paskatinti besidominčiuosius savarankiškai studijuoti liaudies pamaldumo praktiką Lietuvoje reiškinius;
- 2) supažindinti su jų ištakomis;
- 3) atskleisti jų istorinę raidą bei moderniosios kultūros poveikį.

Vadovėlio turinį sudaro:

- Bažnyčios kalendorinio metų ciklo pristatymas;
- liaudies pamaldumo praktikų Lietuvoje istorinis aprašymas;
- liaudies pamaldumo praktikų apeigų aprašymas;
- detali chronologinė muzikinių pavyzdžių kilmės analizė;
- liaudies pamaldumo praktikų Lietuvoje muzikos notografijos ontologinis pristatymas.

Ši susisteminta Lietuvos liaudies pamaldumo praktikų notografinė medžiaga publikuojama pirmą kartą, tad yra nauja ir unikali.

I SKYRIUS

KATALIKŲ LIAUDIES PAMALDUMO PRAKTIKOS LIETUVOJE: ISTORIJA, APEIGOS IR MUZIKA

Katalikų liaudies pamaldumo praktikos Lietuvoje susijusios su bažnytinių metų seka. Bažnytinių metų pavadinimas atsirado gana vėlai. Pirmą kartą jį užrašė liuteronų pastorius Joanas Pomarijus savo „Postilėje“, kuri išleista 1589 m. Vitenberge. Lotyniškuose dokumentuose bažnytiniai metai dažnai vadinami liturginiais metais. Liturginiai metai – tai šventinis Jėzaus Kristaus išganymo darbų paminėjimas per bažnytinius kalendorinius metus. Visą Kristaus slėpinį nuo Įsikūnijimo iki Šventosios Dvasios atsiuntimo ir Jo antrojo atėjimo laukimo Bažnyčia pamini liturgijoje per vienus metus. Kartais sakoma: „Liturginiai metai – tai Kristus“ arba „Kristaus gyvenimo atpasakojimas metų liturgijoje“. Be to, čia minimi Marijos gyvenimo slėpiniai ir kankinių bei šventųjų gimimo dangui dienos (*natalitia sanctorum*). Per liturgines šventes Bažnyčia moko savo narius atgailos ir gailestingumo. Tarp šių dienų esti angelų šventės ir Vėlinės.

ŽIEMOS CIKLO ŠVENTĖS. MALDOS IR GIESMĖS

Bažnytiniai metai prasideda žiemos pradžioje atpirkimo laukimo minėjimu: pirmąjį advento sekmadienį (tarp lapkričio 27 ir gruodžio 3 d.). Šiuo laikotarpiu ir vyksta pirmosios liaudies pamaldumo praktikos.

Advento laikotarpis

Adventas

Graikų kalbos žodis *Epiphaneia* reiškia apsireiškimą, lotynų kalbos žodis *adventus* – „atėjimas“ (gr. *Parusia*). Pagonys lygiagrečiai su šia švente švęsavo metinę dievybių šventę *Adventus Augusti* – jų įžengimo į sostą dieną. 354 m. Filokalo kalendorius mini imperatoriaus Konstantino dieną *Adventus Divi* („Įžengė kaip Dievas“)¹⁶. Adventas reiškia „laukimą“. Jo pradžia – tai bažnytinių kalendorinių metų pradžia.

Šv. Rašte, Vulgatos vertime, žodis *adventus* siejamas su Jėzumi, kuris priėmė žmogaus kūną ir atėjo pas mus pradėti Mesijo amžių, kuris tęsis iki pasaulio pabaigos (antroji *Parusia*)¹⁷. „Adventas turi dvejopą pobūdį: pasirengimą Kalėdų iškilimams,

kada pagarbiai minimas Dievo Sūnaus pirmasis atėjimas pas žmones, ir kartu prisiminti, jog reikia laukti Kristaus antrojo atėjimo pasaulio pabaigoje. Dėl šių dviejų priežasčių adventas yra maldingo ir džiugaus laukimo metas. Adventas prasideda šv. Andriejaus diena arba artimiausiu po jo sekmadieniu ir baigiasi prieš Kristaus Gimimą¹⁸. Advento išraiška: maldos ir giesmės, skirtos Švč. M. Marijos Nekaltajam Prasidėjimui, skaitiniai iš Evangelijų, liturginiai drabužiai bei draudimas tikintiesiems rengti pasilinksminimus, kelti vestuves. Europoje adventas buvo švenčiamas įvairiai. Vakarų Europoje – tai linksmas, net triukšmingas metas. Lietuvoje, kaip jau minėta, šiam laikui būdingas susikaupimas, dvasinis ir ritualinis susilaikymas. Advento metu Bažnyčia ragina nerengti triukšmingų pasilinksminimų ir juose nedalyvauti, vengti svaigalų, penktadieniais susilaikyti nuo mėsiskų valgių¹⁹. Viduramžiais tuo laikotarpiu dėmesys buvo skiriamas atgailai. Šiais laikais į adventą žiūrima kaip į Kristaus gimimo laukimą ir vyraujanti rimtis siejama su besilaukiančios Mergelės Marijos džiugiu, bet tyliu laukimu.

Bažnyčioje ant altoriaus dedamas advento vainikas – amžinybės, žiedo, Dievybės simbolis. Aplink jį statomos keturios žvakės: trys violetinės, viena rausva. Jos reiškia keturias advento savaites.

Kiekvieną advento sekmadienį uždegama po vieną žvakę. Pirmąją – viena, antrąją – dvi, trečiąją – trys, o paskutinįją – keturios. Žvakės simbolizuoja tikėjimą, laukimą, budėjimą, primena pranašus, laukiančius Išganytojo. Kuo arčiau Kristaus gimimo diena, tuo daugiau šviesos.

Lietuvoje jau nuo seno gyvuoja tradicija šalia paprastų žvakių ant centrinio altoriaus statyti vieną didesnę žvakę, perrištą baltu, žydru arba mėlynu kaspinu. Ji vadinama „rartine“ ir simbolizuoja Mariją, kaip prieš Jėzaus gimimą užtekančią Aušrinę žvaigždę, kuri skelbė, kad greit bus aušra – gims Kristus²⁰. Posakis „Šviesu kaip per rartus“ greičiausiai susijęs su žvakių deginimo ceremonija, kuri buvo atliekama per rartines Mišias. Kunigas uždegdavo aukščiausiai stovinčią žvakę ir nueidavo į zakristiją. Tada šeši vyrai uždegdavo po vieną šoninę žvakę ir sėsdavosi į suolus giedoti „gadzinkų“²¹.

Nuo seniausių laikų Lietuvos bažnyčiose advento sekmadieniais buvo laikomos ankstyvosios Mišios, skirtos Marijos garbei, kurios prasideda žodžiais *Rorate coeli* ir vadinamos Rarotinėmis. Tai iškilmingos votyvinės Marijos Mišios, laikomos labai anksti, dar prieš aušrą, dažniausiai prie Marijos altoriaus ar jos paveikslo, jų metu giedamos Švč. M. Marijos valandos. Pats Rarotų laikas simbolizuoja Marijos pasirodymą žemėje ir jos Nekaltąjį Prasidėjimą.

Lietuvoje Rarotos buvo labai mėgstamos. Nors ir vykdavo ankstyvą, šaltą gruodžio mėnesio sekmadienio rytmetį, iš kiekvienų namų į jas vis kas nors išsirengdavo. Nedalyvauti buvo laikoma dideliu apsileidimu. Ir pasipildavo keliais bei takeliais būreliai vyrų ir moterų, dažniausiai iš anksto susitarusių drauge keliauti, į bažnyčias pagarbinti Tą,

kuri iškelta virš visų kūrinių, kuri yra dangaus ir žemės Karalienė. Lietuviai, lankydami Rarotas, atiduodavo pagarbą Marijai, kaip Nekaltai Pradėtajai.

Kada šios pamaldos atsirado Lietuvoje, sunku pasakyti. Istoriniai šaltiniai temini, kad jos egzistuoja Lenkijoje ir Lietuvoje nuo neatmenamų laikų. Romos liturgijoje Rarotos nežinomos, tačiau Bažnyčios įstatymai papročių, neprieštaraujančių bendrosioms Bažnyčios nuostatoms ir nuo seno praktikuojamų, nedraudžia²². Rarotos buvo žinomos ir Vokietijos provincijose, kurios ribojasi su Lenkija bei Lietuva. Vis dėlto manytina, kad Rarotos, įvedant Lietuvoje krikštą, Lenkijoje nebuvo žinomos. Pirmą kartą čia užfiksuotos 1597 m. Gniezno pamaldų tvarkaraštyje ir pavadintos „Sabato – Roratae“²³. Petrikavo provincijos sinodas 1628 m. Rarotas mini kaip senąjį liaudies pamaldumo paprotį. Sinodo nutarimas, kad visose Lenkijos ir Lietuvos bažnyčiose advento sekmadieniais, prieš aušrą, turi būti giedamos Rarotos, arba Mišios Švč. M. Mergelei Marijai, patvirtintas pop. Urbono VIII²⁴.

Pirmoji žinia apie ankstyvasias rarotines Mišias advento metu Vilniaus katedroje siekia 1501 metus. Tais metais Didysis Lietuvos kunigaikštis ir Lenkijos karalius Aleksandras išsiuntė Vilniaus prelatą bei kleboną Erazmą Cioleką į Romą. Vilniaus vyskupas karaliaus pasiuntiniui pavedė išrūpinti iš popiežiaus Aleksandro VI Vilniaus katedrai privilegiją per adventą laikyti Mišias anksti, dar prieš aušrą. Šią privilegiją pop. Aleksandras VI suteikė 1501 metais kovo 15 dieną. Vilniaus katedros pavyzdžiu pasekė ir kitos Lietuvos bažnyčios. Todėl 1628 m. Lenkų sinodas apie ankstyvasias Mišias – Rarotas – advento sekmadieniais bei prieš pat Mišias giedamas Švč. M. Marijos valandas kalbėjo kaip apie seną paprotį²⁵. Rarotas Lietuvoje ir Lenkijoje patvirtino ir popiežius Grigalius XV²⁶. Taip liaudies pamaldumo praktikoje gruodis tapo Dievo Motinos, Nekaltai Pradėtosios, garbinimo mėnesiu.

Reikia manyti, kad akstiną Nekaltai Pradėtosios kultui susiformuoti gruodžio mėnesį davė ir gruodžio 8 dieną švenčiama Švč. M. Marijos Nekaltojo Prasidėjimo šventė. Ši šventė, tik kitu – Nekalto šv. Onos Prasidėjimo – vardu Rytuose švenčiama jau VII a. Vakarų Bažnyčioje tikroju vardu (Nekaltojo Marijos Prasidėjimo) imta švęsti pirmiausia Pietų Italijoje ir Airijoje IX a., Anglijoje – XI a., Prancūzijoje ir Vokietijoje – XII a. Lenkijoje apie ją žinoma nuo 1396 metų, kai įsakė švęsti provincijos sinodas²⁷.

Marijos Nekaltojo Prasidėjimo šventė Lietuvoje užfiksuota 1439 m., kai į Bazelio susirinkimą (1431–1443) Vilniaus vyskupas Motiejus pasiuntė savo pasiuntinius, kurie parvežė žinią, kad Susirinkimas 1439 m. rugsėjo 17 d. nusprendė, jog tikėjimas Nekaltuoju Marijos Prasidėjimu atitinka Bažnyčios mokymą, Šventąjį Raštą ir remiasi sveiku protu, todėl visų turi būti priimtas ir išpažįstamas; kartu draudžiama skelbti tam prieštaraujančias teorijas. Remdamasis Susirinkimo įsaku, vyskupas Motiejus įsakė

visoje savo vyskupijoje švęsti Marijos Nekalto Prasidėjimo šventę. Tuo pačiu Susirinkimo dekretu gruodžio 8-oji diena paskelbta Nekaltojo Prasidėjimo švente²⁸.

Viduramžiais ne tik katalikų, bet ir graikų-slavų bažnyčiose buvo tikima ir meldžiamasi Nekaltajai Švč. M. Marijai. Galutinai šią šventę aprobavo pop. Sikstas IV 1476 m., o pop. Klemensas XI 1708 m. įsakė ją švęsti visoje Bažnyčioje²⁹.

Iš XV a. turime žinių, kad tuo laiku Nekaltai Pradėtosios kultas Lietuvoje jau buvo žinomas. Pati seniausia Lietuvos bažnyčia, pašvęsta Nekaltojo Prasidėjimo garbei, kurią 1477 m. (tais metais pop. Sikstas IV aprobavo Nekaltai Pradėtosios Mišias ir Švč. M. Marijos valandas) pastatė Žemaičių vyskupas Baltramiejus Svierenkavičius būsimoje Žemaičių vyskupų rezidencijoje Alsėdžiuose. Vilniaus vyskupijoje pirmosios šio vardo bažnyčios atsirado XVI a. Kitos Lietuvoje statytos bažnyčios tuo vardu pavadintos XVII a.

Kai kuriose parapijose Švč. M. Marijos valandos buvo giedamos net prieš raratines Mišias, po Votvyos ir Sumos, prieš vakarines Mišias ir po vakarinių Mišių, o kai kur ir Mišių metu.

Nuo seno Švč. M. Marijos valandas Lietuvoje atlikdavo bažnyčios choras ir liaudis – prie Švč. M. Marijos altoriaus, paveikslo arba „bobinčiuje“. Šias maldas bei giesmes žygių metu ir stovyklose giedodavo kariai, diduomenė – savo namuose (jas kasdien kalbėjęs ir karalius Zigmantas III), maldininkai keliaudami, amatininkai dirbtuvėse bei namuose: „Kai anksti ryte moterys ruošdamos rytinius valgius arba dirbdamos kasdienius darbus giedodavo jas bei sodžiuose anksti ryte sekmadieniais iki pusryčių šeima keldavosi atgiedoti 'adzynų', o advento metu – vakarais dirbdami darbus“³⁰. Taip pat advento metu, pavalgius pasninko valgių, būdavo pagiedama kuri nors Švč. M. Marijos valandų giesmė³¹.

Adventas siejamas su tamsa, nebūtimi, mirusiųjų pasauliu, todėl nestebina žmonių bendravimas su mirusiaisiais. Jų bijomasi, už juos meldžiamasi – giedamas rožinis, Valandos (apie tai toliau tekste – aut. past.). Šitaip rengiamasi šviesos atėjimo metui, saulės grąžai – Kalėdoms.

Švč. M. Marijos valandos, be advento ar šventadienių, bažnyčioje dar giedamos: Žemaitijoje prieš Gegužines pamaldas prie lurdų bei per Žolinę – prieš vakaro Mišias (užbaigdavo Marijos Dangun ėmimo atlaidus)³².

Švč. M. Marijos valandų semantika glaudžiai susijusi su advento laikotarpiu, kai prasideda nauji Bažnyčios kalendoriniai metai.

Švč. M. Marijos valandos

Remiantis Lietuvos Katalikų Bažnyčios „Liturginiu maldynu“, pirmosios Pridėtinės pamaldos, arba liaudies pamaldumo praktikos, yra Švč. M. Marijos valandos.

Kilmė

„Teskamba šventa giesmė Mergelei skaisčiausiai, visada tebus garbė Motinai kilniausiai“³³.

Nuo pat krikščionybės pradžios Lietuvos bažnyčiose šie žodžiai skambėdavo ankstyvais advento šventadienio rytais. Tai pirmieji Švč. M. Marijos valandų, paprastai vadinamų „gadzinkomis“ arba „adynomis“ (lenk. *godzinki* – „valandėlės“), žodžiai, išreiškiantys liaudies tikėjimą Nekaltai Pradėtąja.

Švč. M. Marijos valandų istorija susijusi su dogmatiniais teologų ginčais dėl tikėjimo Marijos Nekaltuoju Prasidėjimu. Manoma, kad Valandos buvo parašytos XV a. antroje pusėje. Ilgą laiką manyta, kad jų autorius yra jėzuitas šv. Alfonsas Rodriguesas, bet paskutiniaisiais tyrimais nustatyta, kad jas parašė pranciškonas Bernardinas de Bustis (1450–1513), garsus pamokslininkas, garbinęs Mariją³⁴.

XV–XVI a. Vakarų pasaulio teologai ginčijosi dėl Marijos Nekaltojo Prasidėjimo. Dominikonai, remdamiesi savo ordino teologų šv. Alberto Didžiojo ir šv. Tomo Akviničio mokymu, tvirtino, kad Marija, kaip ir visi žmonės, buvo pradėta gimtojoje nuodėmėje, bet ypatingai Dievo paveikta, nuo nuodėmės apvalyta. Anot šios krypties teologų, Kristaus atpirkimas – visuotinis, nes, šv. Pauliaus žodžiais tariant, visi Adomo asmenyje nusidėjo. Taigi atpirkta turėjo būti ir Marija, nors išskirtinai ir buvo apvalyta nuo gimtosios nuodėmės dėl būsimo Kristaus atpirkimo³⁵.

Pranciškonai, remdamiesi žymiu savo ordino teologu Jonu Duns Škotu mokė, kad „Marija, kuriai buvo skirta visuotinė nuodėmės (žalčio) pergalė, turėjo būti Dievo apsaugota nuo gimtosios nuodėmės pačioje jos pradžioje, nes nebūtų galėjusi tapti nuodėmės nugalėtoja, jei bent vieną akimirką būtų buvusi nuodėmėje“³⁶.

1476 m. pop. Sikstas IV aprobavo Nekaltai Pradėtosios Mišias ir patvirtino, jog tikėjimas Nekaltuoju Marijos Prasidėjimu atitinka Bažnyčios mokymą ir Šventąjį Raštą³⁷.

Kaip ir pranciškonai, jėzuitai visada pripažino ir gynė mokymą apie Nekaltą Marijos Prasidėjimą. Jėzuitas Alfonsas Rodriguesas [†1617] (ilgą laiką manyta, kad jis yra Švč. M. Marijos valandų autorius) kasdien kalbėjo šias maldas ir skleidė jas tarp draugijos vienuolių³⁸.

Jėzuitai, pakviesti į Lenkiją ir Lietuvą ginti katalikybę (nuo protestantizmo), ypač skatino melstis Marijai. Jie šiuose kraštuose taip pat prisidėjo skleidžiant Švč. M. Marijos valandas.

1708 m. popiežius Klemensas XI įsakė gruodžio 8 d. švęsti Švč. M. Marijos Nekaltojo Prasidėjimo šventę (privaloma visoje Bažnyčioje)³⁹.

Švč. M. Marijos Nekaltojo Prasidėjimo dogmą paskelbė pop. Pijus IX 1854 m. gruodžio 8 d. bule *Ineffabilis Deus*⁴⁰.

XVI a. Lietuva, nors ir buvo Lenkijos karalystės kunigaikštystė, nedalyvavo teologiniuose ginčuose apie Marijos Nekaltąjį Prasidėjimą, nes šią tiesą pripažino. Kaip minėta, pati seniausia Lietuvos bažnyčia, skirta Nekaltai Pradėtosios garbei, pastatyta 1477 m. Alsėdžiuose vyskupo Baltramiejaus Svierenkavičiaus⁴¹.

Švč. M. Marijos valandų lenkų kalba autorius yra jėzuitas Pranciškus Stanislovas Fenickis (Phoenicius, †1652). Jis pirmasis šias maldas išvertė į lenkų kalbą ir apipynė jas giesmėmis. Leidinį „Godzinki o niepokolanyh Poczęciu Panny Maryj“ 1632 m. išleido Krokuvoje⁴². 1682 m. visa tai pakartojo Vilniaus jėzuitai. Taigi XVI a. ir XVII a. pirmoje pusėje Švč. M. Marijos valandos tiek Lenkijoje, tiek Lietuvoje buvo žinomos ir giedamos. Kadangi Valandas giedoti buvo paprasta ir lengva, taip pat dėl patrauklaus turinio, jos tapo labai populiarios.

Iš pradžių per adventą, prieš šventadienio pamaldas, jas giedodavo bažnyčiose specialiai pamokyti žmonės, vėliau, vargonininkams vadovaujant, – visi žmonės, nes Švč. M. Marijos valandos yra skirtos liaudžiai.

Švč. M. Marijos valandos pirmiausia paplito Vilniaus vyskupijoje ir pietinėje Lietuvos dalyje, kur bažnyčioje vartota lenkų kalba. Vyskupai ir sinodai ragino, kad būtų giedamos visose bažnyčiose advento metu (šventomis dienomis). Pirmasis apie tai užsimena Vilniaus vyskupas Brzostowskis 1710 m. ganytojiškame laiške, kur apie pamaldų tvarką sakoma: „Kur nėra rožinio, jei galima, turi būti giedamos Švč. M. Marijos valandos, kurioms pasibaigus būtinai turi būti mokoma katekizmo dar prieš Sumą“. Paprotys „neturi būti apleistas, kur apleista, turi būti atnaujintas ar naujai įvestas pamaldumas giedoti <...> Nekalto Prasidėjimo Valandas <...> ir kitas giesmeles“⁴³.

Į lietuvių kalbą Švč. M. Marijos valandas tikriausiai išvertė jėzuitai, kurie atlikdami pastoracinį darbą stengėsi su žmonėmis bendrauti lietuviškai. 1569 m. Vilniuje įsikūręs jėzuitų ordinas buvo atspara plintančiai reformacijai. Jie Marijos Nekaltojo Prasidėjimo garbei steigė brolijas bei sodalicijas.

Marijos sodalicija (*Congregatio Mariana*) yra religinė jaunimo organizacija, kuriai vadovauja Jėzaus draugijos nariai. Jos tikslas – ugdyti iš įvairių luomų atrinktus asmenis, kurie atsideda tobulinimuisi, apaštalavimui ir Bažnyčios gyvenimui melddamiesi Marijai⁴⁴.

Jėzuitai atidžiai sekė Šv. Sosto pareiškimus ir pasisakymus bei dekretus Marijos Nekaltojo Prasidėjimo tiesos ir kulto reikalais. Kai popiežius Paulius V Ispanijos karaliaus Pylipo III prašomas 1617 m. uždraudė viešai prieštarauti dėl Marijos Nekaltojo Prasidėjimo ir kai popiežius Grigalius XV 1622 m. uždraudė tai daryti net ir privačiai, Lietuvos jėzuitai dar nuoširdžiau ėmė skleisti tikėjimą Nekaltai Pradėtaja. 1643 m. Vilniaus sinodas pareikalavo, kad prie kiekvienos bažnyčios būtų įsteigta giedojimo mokykla. Tuo taip pat rūpinosi jėzuitai, švietimo įstaigose įvedę muzikos pamokas.

Nuo jų neatsiliko ir marijonai. Tai ypač ryšku Sūduvoje, kur jie veikė nuo XVIII a. vidurio: keldami Nekaltai Pradėtosios kultą, padėdami klebonams dirbti pastoracinį darbą ir kartais net ilgesnį laiką vikaraudami parapijose, kur klebonas lenkas negalėjo su savo parapijiečiais susikalbėti lietuviškai, mokė žmones lietuviškai giedoti Švč. M. Marijos valandas. Ir Seinų vyskupai bei valdytojai ragino savo klebonus skatinti žmones advento metu keliaujant bei namuose giedoti Švč. M. Marijos valandas⁴⁵.

Švč. M. Marijos valandos greitai paplito po Lietuvos bažnyčias, žmonių mielai buvo giedamos ir namuose. Lietuvos didikai, steigdami bažnyčias ir jas remdami, nurodavo, kad jų įkurtoje bažnyčioje būtų giedamos Švč. M. Marijos valandos. Tokią sąlygą Prienų grafiene Butlerienė 1758 m. iškėlė ir Marijampolės bažnyčiai⁴⁶.

Pirmą kartą Švč. M. Marijos valandos buvo įtrauktos į maldaknygę „Altorius duchaunas“ 1740 m., kuri 1732 m. išversta iš lenkiškos maldaknygės „Oltarzyk duchowny“. Vėliau pavadinimas pakeistas į „Aukša Altorius“ (išėjo net 32 laidos). 1879 m. Vilniuje maldaknygę pakartojo S. Kušeliauskas ir kun. A. Vitartas: papildė maldyną ir išleido pavadinimu „Aukša Altorius arba Szaltinis Dangiszku Skarbu“, į kurį įdėtos ir Švč. M. Marijos valandos.

Apeigos

Tradiciją Švč. M. Marijos valandas giedoti bažnyčiose įvedė kunigai, vienuoliai, vargonininkai, špitolninkai, namuose – pamaldūs žmonės. Lietuvoje Valandų giedojimus 1430 m. pradėjo prie Katedros įsteigta brolija: giedodavo 10 „Tėve mūsų“ ir „Sveika, Marija“. Kunigo V. Gidžiūno nuomone, tai galėjo būti Švč. M. Marijos valandų ir rožinio giedojimo pamaldumo ištakų pradžia⁴⁷.

Pagal tradiciją Bažnyčia per adventą nerekomenduoja groti muzikos instrumentais. Vargonais pamaldose grojama tik pritariant giesmėms⁴⁸. Liaudis, nors ir buvo sakoma, kad „šv. Andriejus nukarpo (muzikantams) striūnas“, grojo liaudies muzikos instrumentais. Į ankstyvasias Rarotų Mišias žmonės iš atokesnių kaimų ir sodžių giedoti Švč. M. Marijos valandų buvo kviečiami rago ar medinio trimito garsais.

Giedant Švč. M. Marijos valandas gegužės mėnesį Žemaitijoje joms pritariama kanklėmis.

Laikantis liaudies tradicijos, Švč. M. Marijos valandos pradedamos ir baigiamos atsiklaupimu ir persižegnojimu: bažnyčioje – prie centrinio ar Marijos altoriaus bei paveikslo, namuose – prie Švč. M. Marijos paveikslo.

Švč. M. Marijos valandos giedamos antifoniniu būdu, t. y. gieda dvi giedotojų grupės – vyrų ir moterų. Gali būti giedama keliais būdais: giesmės ir himnus veda du vedantieji (pirmininkai) – vienas vyras ir viena moteris; pritaria vyrai – vyrai, moterys – moteriai; kreipinius ir maldas veda kiekvienas iš giedotojų ratu pagal saulės rodyklę;

atliepus atsako visi kartu. Gražu, kai giesmei, himnui ir maldai pritaria visa bažnyčia. Kitas būdas: vyrai sėdasi prie Švč. M. Marijos altoriaus ar paveikslo, moterys – už jų nugarų; maldas ir kreipinius kalba tik vadovai – vienas vyras ir viena moteris, atliepia – visa bažnyčia; giesmes ir himnus veda vadovai, pritaria – giesmininkai bei bažnyčios bendruomenė. Švč. M. Marijos valandas giedant namie: vadovas – tėvas ar motina, giesmininkai – visa šeima. Žemaitijoje giesmėms ir himnams pritariama kanklėmis.

Tradiciškai žmonės mėgsta Švč. M. Marijos valandas giedoti pagal liaudies melodijas, nors visiems gerai žinomos 1906 m. į giesmynėlį įtrauktos kompozitoriaus Juozo Naujalio aranžuotos Švč. M. Marijos valandų giesmės. Jei bažnyčioje giedodavo Sumos choras – tai „pagal Naujalį“, jei „bobinčius“ – tai pagal liaudies melodiją. Namuose ir prie lurdų žmonės Švč. M. Marijos valandas gieda pagal liaudies melodiją, kurios mokė tėvai ir seneliai.

Chorai bažnyčioje Švč. M. Marijos valandas gieda pagal kompozitoriaus Juozo Naujalio aranžuotas melodijas, todėl neįmanoma giedoti visiems bažnyčioje besimeldžiantiems.

Struktūra

Švč. M. Marijos valandos sudarytos kunigų kalbamųjų Liturginių valandų (brevijoriaus) pavyzdžiu. Yra 7 dalys: Aušrinė, Rytmetinė, Priešpietinė, Vidudieninė, Popietinė, Vakarinė ir Dienos baigiamoji. Jos giedamos nustatytu metu. Prasideda jos gražiu, anksčiau pacituotu kvietimu pagarbinti Mariją ir baigiasi Valandų paaaukojimu, antifona ir malda. Kiekviena valanda, arba dalis, turi himną, eilutę (*versus*) ir maldą, kuri pakartojama kiekvienos valandos pabaigoje. Himnus sudaro 4 posmai, šlovinantys Švč. M. Mariją. Ji čia vadinama Valdove, Aušros žvaigžde, Dievo namais, Sandoros skrynia, Saliamono rūmu, Araono lazda, Žiedu nekaltybės, Libano kedru ir kt. Senojo Testamento moterys didvyrės Judita, Estera, Rachelė ir kitos čia minimos kaip Marijos pirmavaizdžiai. Visų šių vaizdų pagrindinė mintis yra siekis išaukštinti ir pagarbinti Mariją, Nekaltai Pradėtąją.

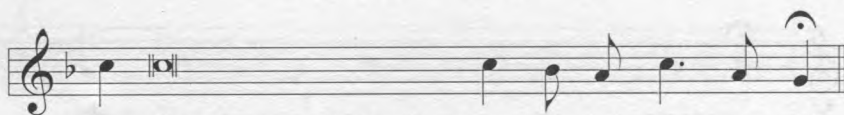
Pateikiame dažniausią Lietuvoje Švč. M. Marijos valandų giedojimo variantą liaudies intonacijomis.

Muzika

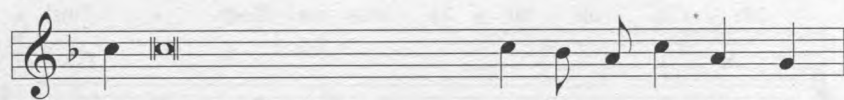
Po pradžios giesmės „Teskamba šventa giesmė“ toliau kiekviena Valanda pradeda giesme „Tu, Marija, gelbėt mus“, baigiama meldimais „Marija, užtarki mus meldžiančius“ ir atsaką lydinčia malda bei kreipiniais.

Literatūrinis tekstas – ketvirto pataisyto Liturginio maldyno 311–312 puslapiuose.

Teskamba šventa giesmē⁴⁹

Tu, Marija, gelbēt mus⁵⁰

Himnas⁵¹

Meldimai⁵²

Prieš vi - sus amžius Dievas iš - rin - ko Ma - ri - ją!

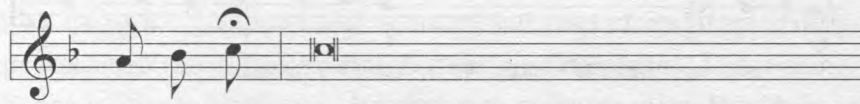
Kad Ji bū - tą jo Sū - naus gim - dy - to - ją!

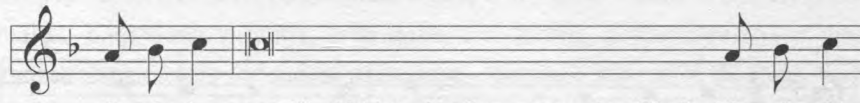
Ma - ri ja, už - tar - ki mus mel - džian - čius!

Ir mū - sų šauks - mas Ta - ve te - pa - sie - kia!

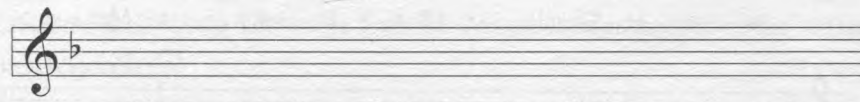
Mels - ki - mės. Šventoji Marija, dangaus Karaliene, Dievo Sūnaus Gim -

dy - to - ja, pasaulio Valdove ir visų mūsų dangiškoji Mo - ti - na!

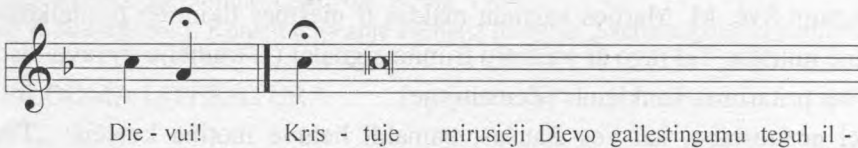
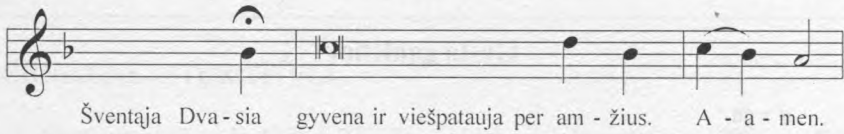
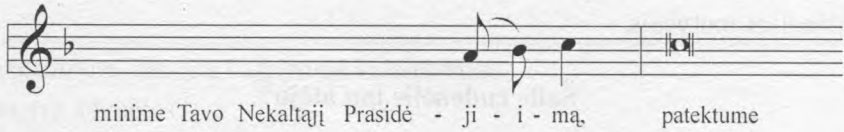
Tu nė vieno neniekini ir ne - ats - tu - mi, todėl

meilingai pažvelki į mus ir išprašyk iš mylimojo savo Sūnaus mums

nuodėmių atlei - di - i - ma, kad visi, kurie pamaldžiai

Žvelgdami į pateiktas Švč. M. Marijos valandų giesmių melodijas pastebime, kad jos remiasi pirmiausia grigališkojo choralo psalmių bei liaudies dainos „Šalts rudenėlis

jau atėjo“ intonacijomis ir melodika, o himnai – liaudies dainos „Gysta gaideliai ryliuoja“ melodijos motyvais.

Šalts rudenėlis jau atėjo⁵³

Šalts ru-de-nė-lis kai a-tė-jo,
ma-ni mo-ti-nė-la pa-ža-dė-jo.

Gysta gaideliai⁵⁴

Gys-ta gai-de-liai, ry-liuo-ja,
bro-le-liai žir-gus bāl-no-ja,
be-bal-no-da-mi, be-ry-mo-da-mi,
mer-gy-tę bu-di-na.

Atlikdami Švč. M. Marijos valandų maldas ir giesmes tikintieji pasitelkdavo instrumentinę muziką. Tai rago ar medinio trimito signalai (ši tradicija gyvavo visoje Lietuvoje) bei pritarimas kanklėmis (Žemaitijoje).

Todėl nenuostabu, kai vos išaušus, pamaldi lietuvė motina kviečia: „Teskamba šventa giesmė Mergelei skaisčiausiai, visada tebus garbė Motinai kilniausiai“.

1. Paaiškinkite, kas yra bažnytinis kalendorius.
2. Kas yra adventas?
3. Švč. M. Marijos valandų kilmė.
4. Kaip jos atsirado Lietuvoje?
5. Kodėl žinomos tik Lietuvoje ir Lenkijoje?
6. Kada Švč. M. Marijos valandos Lietuvoje giedamos?
7. Kokia Marijai skirtų švenčių, per kurias giedamos Švč. M. Marijos valandos, kilmė?
8. Kaip jos šiandien švenčiamos?
9. Išmokite giedoti pagal pateiktas giesmių, himnų, maldų bei liaudies dainų melodijas.

PAGRINDINĖ LITERATŪRA

- Boruta J.* Vilniaus vyskupija (1387 02 17) – Vilniaus arkivyskupija (1991 12 24) istorijos kryžkelėse // Katalikų pasaulis. Vilnius. 1997. Nr. 4.
- Bulota A., Benys L.* Šventųjų gyvenimai. Kaunas. 1994.
- Dievo kulto ir sakramentų kongregacija.* Liaudiškojo pamaldumo ir liturgijos vadovas // Bažnyčios žinios. 2003. Nr. 11 (179). P. 16–21; 2003. Nr. 12 (180). P. 17–23; Nr. 13–14 (181–182). P. 5–8; Nr. 15 (183). P. 6–10; Nr. 16. P. 6–11.
- Kajackas A.* Bažnyčia liturgijoje. Liturgijos raida istorijoje. Lietuvos katechetikos centras. 1997.
- Liturgijos apžvalga / knygą parengė: s. O. Baliūnaitė ACJ; s. E. Bedalytė ACJ. Tekstus papildė kun. V. Šimkūnas SJ. Kaunas. 1996.
- Liturginis maldynas. Antrasis leidimas. Lietuva. 1984.
- Liturginis maldynas. Ketvirtasis pataisytas leidimas. Lietuvos vyskupų konferencijos leidimas. Vilnius. 1996.
- Motuzas A.* Sopulingosios Švč. M. Marijos kelių kilmė ir garbinimas Lietuvoje // Metraštis. Lietuvių katalikų mokslo akademija. Vilnius. 1998. T. 13.
- Vaišnora J.* Marijos garbinimas Lietuvoje. Roma. 1958.
- Vatikano II Susirinkimas.* Konstitucija apie šventąją liturgiją „Sacrosanctum concilium“.

PAPILDOMA LITERATŪRA

- Bonaventūra ofm.* Dun Skotas // Pranciškonų varpelis. Kretinga 1935. Nr. 5. P. 133–138.
- Enciklopedia Katolicka. Lublin. 1989. T. 5. S. 1239.
- Gidžiūnas V.* Marijos garbinimas Lietuvoje // Pranciškaus varpelis. 1958. Nr. 11.
- Lietuvių enciklopedija. Boston. 1968. T. 15. P. 163.
- Kvasaitė V.* „Marijos Nekalto Prasidėjimo Valandų“ kulto istorija Lietuvoje // SOTER. Kaunas. 2003. Nr. 9 (37).
- P. A. (kun.).* Vygrių ir Seinų dijecezijų istorija // Vadovas. Sine anno, sine lioko. T. 4.
- Totoratis J.* Sūduvos-Suvalkijos istorija. Kaunas. 1938. T. 1.

NUORODOS

- ¹ *Dievo kulto ir sakramentų kongregacija*. Liaudiškojo pamaldumo ir liturgijos vadovas // Bažnyčios žinios. 2003. Nr. 11 (179). P. 16–21; 2003. Nr. 12 (180). P. 17–22; Nr. 13–14 (181–182). P. 5–8; Nr. 15 (183). P. 6–11.
- ² Žinutė // Vatikano radijas. 2002 04 09.
- ³ *Vatikano II Susirinkimas*. Konstitucija apie šventąją liturgiją *Sacrosanctum concilium* [10, 12, 13].
- ⁴ *Apeigų kongregacija*. Instrukcija *Eucharisticum mysterium* (1967 04 25) [58–67]; *Paulius VI*. Apaštališkasis paraginimas *Evangelii nuntiandi* (1975 12 08) [48]; *Jonas Paulius II*. Apaštališkasis paraginimas *Catechesi tradendae* (1979 10 16) [54]; *Dvasininkijos kongregacija*. Bendrasis katechezės vadovas (1997 08 15). P. 195–196.
- ⁵ Documento de Puebla // Lotynų Amerikos Episkopato III generalinė konferencija. [444–469, 910–915, 935–937, 959–963]; Liturgijos komisijos pastoracinis dokumentas *Evangelizacion y renovacion de la piedad popular* // Ispanijos vyskupų konferencija. Madridas. 1987; *Liturgia y piedad popular* // Liturginis-pastoracinis vadovas. Madridas. 1989; *Documento de Santo Domingo* // Lotynų Amerikos Episkopato generalinė konferencija [36, 39, 53].
- ⁶ *Jonas Paulius II*. Apaštališkasis laiškas *Vicemus quintus annus*. 1988 12 04 [18].
- ⁷ *Insegnamenti di Giovanni Paolo II* // XI/ 1. 1987. P. 1078.
- ⁸ *Dievo kulto ir sakramentų kongregacija*. Liaudiškojo pamaldumo ir liturgijos vadovas // Bažnyčios žinios. 2003. Nr. 11. P. 17.
- ⁹ *Vatikano II Susirinkimas*. Konstitucija apie šventąją liturgiją *Sacrosanctum concilium*. [13].
- ¹⁰ *Jonas Paulius II*. Apaštališkoji konstitucija *Pastor bonus* (1988 06 28) [70].
- ¹¹ *Vaišnora J.* Marijos garbinimas Lietuvoje. Roma. 1958. P. 152.
- ¹² Liturgijos apžvalga / knygą parengė: s. O. Baliūnaitė ACJ; s. E. Bedalytė ACJ. Tekstus papildė kun. V. Šimkūnas SJ. Kaunas. 1996. P. 74.
- ¹³ *Dievo kulto ir sakramentų kongregacija*. Liaudiškojo pamaldumo ir liturgijos vadovas // Bažnyčios žinios. 2003. Nr. 11. P. 17.
- ¹⁴ Liturginis maldynas. Ketvirtasis pataisytas leidimas. Lietuvos vyskupų konferencijos leidimas. Vilnius. 1996. P. 311–411.
- ¹⁵ *Boruta J.* Vilniaus vyskupija (1387 02 17) – Vilniaus arkivyskupija (1991 12 24) istorijos kryžkelėse // Katalikų pasaulis. Vilnius. 1997. Nr. 4. P. 6.
- ¹⁶ *Kajackas A.* Bažnyčia liturgijoje. Liturgijos raida istorijoje. Lietuvos katechetikos centras. 1997. P. 148.
- ¹⁷ Psalmynas / vertė kun. A. Liesis. Vilnius–Kaunas. 1973.
- ¹⁸ Bendrosios liturginių metų ir kalendoriaus taisyklės. 1972. P. 39–42.
- ¹⁹ Liturginis maldynas, Antrasis leidimas. Lietuva. 1984. P. 10–11.
- ²⁰ *Kvasaitė V.* Senovės lietuvių saulėgrįžos laukimo papročių įkultūracijos atspindžiai Advento liaudies pamaldumo tradicijoje // Soter. Kaunas. VDU. 2001. Nr. 5 (33). P. 88.
- ²¹ *Vyšniauskaitė A.* Mūsų metai ir šventės. Kaunas. 1993. P. 130.
- ²² Codex Juris Canonici. Can. 25–30.
- ²³ *Kantak K.* Franciszkanie Polscy. Kraków. 1937. T. 2. S. 213.
- ²⁴ *Vaišnora J.* Marijos garbinimas Lietuvoje. Ten pat. P. 52.
- ²⁵ *Kurczewski J.* Kościół Zamkowy. Wilno. 1908. T. 1. S. 27.
- ²⁶ Apeigos Rymo Katalikų Bažnyčios / parašė J. Gerutis. „Zvaigzdes“ spaustuvėje, 15 W. Oak. St. Shendoah, Pa. 1908. P. 14.
- ²⁷ *Vaišnora J.* Ten pat. P. 43.
- ²⁸ *Kurczewski J.* Biskupstwo Wileńskie. Wilno. 1912. S. 28.
- ²⁹ *Bonaventūra ofm.* Dun Skotas // Pranciškonų varpelis. Kretinga. 1935. Nr. 5. P. 133–138.
- ³⁰ Enciklopedia Katolicka. Lublin. 1989. T. 5. S. 1240.
- ³¹ Lietuvių enciklopedija. Boston. 1968. T. 15. P. 163.
- ³² *Kvasaitė V.* „Marijos Nekalto Prasidėjimo Valandų“ kulto istorija Lietuvoje // Soter. Kaunas. 2003. Nr. 9 (37). P. 166–167.
- ³³ Liturginis maldynas. Ketvirtasis pataisytas leidimas. Vilnius. 1996. P. 311.

- ³⁴ Debuchy P. Le Petit Office de l'immaculée conception // Etudes. 1905. T. 103. P. 416.
- ³⁵ Vaišnora J. Ten pat. P. 200.
- ³⁶ Vaišnora J. Ten pat.
- ³⁷ Enciklopedia Katolicka. Lublin. 1989. T. 5. S. 1239.
- ³⁸ Mir J. La immaculada. Sine anno, sine lioko. C. IX. No. 12.
- ³⁹ Vaišnora J. Ten pat. P. 43–44.
- ⁴⁰ Bonaventūra ofm. Dun Skotas. Ten pat.
- ⁴¹ Vaišnora J. Ten pat. P. 200.
- ⁴² Sommervogel K. Bibliothèque de la Compagnie de Jezus. Sine anno, sine lioko. T. 3. Col. 635–636.
- ⁴³ Decretales Summorum Pontificum pro Regno Poloniae. Posnaniae. T. 2. 1882. S. 417–419.
- ⁴⁴ Gidžiūnas V. Marijos kultas Lietuvoje iki protestantizmo atoslūgio // Aidai. Brooklyn. 1982. Nr. 3. P. 60.
- ⁴⁵ P. A. (kun.). Vygrių ir Seinų dijecezijų istorija // Vadovas. Sine anno, sine lioko. T. 4. P. 75.
- ⁴⁶ Totoraitis J. Sūduvos–Suvalkijos istorija. Kaunas. 1938. T. 1. P. 416.
- ⁴⁷ Gidžiūnas V. Marijos garbinimas Lietuvoje // Pranciškaus varpelis. 1958. Nr. 11. P. 322.
- ⁴⁸ Liturginis kalendorius. 2001. Vilnius. 2000. P. 58.
- ⁴⁹ Motuzas A. Sopulingosios Švč. M. Marijos kelių kilmė ir garbinimas Lietuvoje // Metraštis. Lietuvių katalikų mokslo akademija. Vilnius. 1998. T. 13. P. 174.
- ⁵⁰ Motuzas A. Sopulingosios Švč. M. Marijos kelių kilmė ir garbinimas Lietuvoje. Ten pat.
- ⁵¹ Motuzas A. Ten pat.
- ⁵² 1995–2000 metų vasaros lauko ekspedicijų medžiaga // Šv. Antano religijos studijų instituto prie Katalikų teologijos fakulteto Vytauto Didžiojo universitete Folklorinis kabinetas. Kretinga. 2003.
- ⁵³ 1995–2000 metų vasaros lauko ekspedicijų medžiaga. Ten pat.
- ⁵⁴ Lietuvių liaudies dainynas. Karinės-istorinės dainos. Vilnius. 1995. T. 9. D. 2. P. 555.

Kalėdų laikotarpis

Kalėdų šventės Lietuvoje išsiskiria katalikų liaudies pamaldumo tradicijų gausa. Baigiasi adventas, prasideda šventų Kalėdų metas.

Kūčios

Kūčių laikas – gruodžio 24 d. vakaras. Tai ne šventė, o pasiruošimas Kalėdoms, išvakarių vakarienė, kada valgomas ritualinis valgis – kūčia. Sunkių darbų tą dieną nedirbama, laikomasi sauso pasninko ir laukiama šventinės vakarienės. Patiekama 12 valgių, pagrindinis – „aguonų pienas“ (sutrintos aguonos, supiltos į medumi ar cukrumi pasaldintą vandenį). Į šį patiekalą merkiama smulkūs, neraugintos kvietinės tešlos džiuvesėliai, vadinami kūčiukais.

Stalas paprastai dengiamas balta linine staltiese, po kuria padedama šieno. Jei tais metais buvo miręs kas nors iš šeimos narių, prie stalo namiškiai jam palieka tuščią vietą, padeda šaukštą.

Šventinė vakarienė prasideda, užtekėjus Vakarinei žvaigždei. Kūčių vakarienė pradedama visiems sustojus aplink stalą, persižegnojus, tėvui arba motinai sukalbėjus poterių, prisiminus mirusiuosius malda „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie!“, linkint visiems gerų ateinančių metų bei dalijantis kalėdaičiu (*plotkele*), t. y. jį laužant. Po vakarienės visa, kas liko, nakčiai paliekama ant stalo.

Kilmė

Lietuvių kalbotyrininkas Kazimieras Būga teigė, kad lietuvių protėviai žodį *kūčia* XII amžiuje per slavus pasiskolino iš senovės graikų (*kukia*). Tai patiekalas iš aguonų, kviečių, pupų, žirnių ar miežių, pasaldintų medumi, ir svarbiausia skirtas į puotą pakviestoms protėvių vėlėms vaišinti. Kūčia yra aukos patiekalas, kurį paprastai suvalgo patys aukotojai¹.

Ant šventinio stalo, po staltiese, pataršytas šienas yra prakartėlės, kur gulėjo Kūdikelis Jėzus, simbolis.

12 patiekalų ant Kūčių stalo simbolizuoja 12 metų mėnesių. Kūčių vakarienė – tai padėka Dievui už praėjusius metus, už patirtą globą.

Vakarienės metu prisimenami šeimos mirusieji, nes žmonės tikėjo, kad tą vakarą prie stalo „sėda“ ne tik gyvieji. Kūčios yra šeimos santarvės diena, Šventosios Šeimynos (Juozapo, Marijos ir užgimstančio Jėzaus) simbolis.

Kalėdaičio laužymas ir dalijimasis juo – Bažnyčios ir šeimos santarvės bei vienybės su duona simbolis.

Apeigos

Po šventų „Piemenėlių Mišių“ (prieš Mišias kunigas pašventina prakartėlę) Žemaitijos bažnyčiose, prie prakartėlių bei bažnyčių šventoriuose, berniukai grodavo švilpynėmis, birbynėmis, ragais bei būgnais, Rytų Aukštaitijoje – savo gamybos muzikos instrumentais (lamzdeliais, švilpomis, ožragiais ir pan.). Grodavo įprastas melodijas, tik tokia seka: vyresnieji pradėdavo, jaunesnieji prisijungdavo ir baigdavo groti visi kartu. Jaunimas ypač mėgo giesmę „Sveikas, Jėzau, gimusi“².

Žymus XIX a. žemaičių bernardinų vienuolis, pamokslininkas ir botanikas Jurgis Pabrėža (1771–1849) bei istorikas S. Daukantas savo darbuose mini, kad vaikai kaimuose rengdavo linksmas eitynes, sveikindami bendruomenę su Kalėdomis. Jų metu giedodavo „Bernelius“ (kalėdinė giesmė) bei mušdavo tabalus (žemaičių krašto liaudies mušamieji muzikos instrumentai – aut. past.)³.

Betliejaus tvartelis, kuriame gimė Jėzus, pirmųjų krikščionių buvo saugomas ir labai gerbiamas. Imperatoriaus Konstantino Didžiojo motina Elena Betliejuje, Kristaus gimimo vietoje, pastatė baziliką, kuri daug kartų remontuota stovi ir šiandien.

Šv. Jeronimas Kalėdų homilijoje pasakoja, kad Betliejaus bazilikoje esančią iš molio nudrėbtą prakartėlę – gyvulių ėdžias – pakeitė prakartėlė iš sidabro: „Ši sidabrinė prakartėlė man nepalyginamai menkesnė už aną išimtą; aš nesmerkiu tų, kurie norėjo tokiu būdu išreikšti pagarbą, bet aš stebiuosi Viešpačiu, pasaulio Tvėrėju, kuris gimė ne sidabro ar aukso apsuptas, o molio“⁴.

Iš VI šimtmečio mus pasiekia liudijimai, kad Betliejaus Kūdikėlio Jėzaus prakartėlė buvo atvežta į Romą ir pastatyta naujoje Didžiojoje Marijos bazilikoje. Nuo XII amžiaus šioje bazilikoje pagerbiamos kelios medinės lentelės, kaip Kūdikėlio Jėzaus prakartėlės dalys. Ši brangi relikvija saugoma bazilikos didžiojo altoriaus konfesijoje. Dalis relikvijos 1585 m. pop. Sikstui V įsakius perkelta iš senovinės prakartėlės koplyčios į Švenčiausiojo Sakramento koplyčią ir įdėta į altorių, po tabernakuliu.

Nuo pat krikščionybės pradžios iki šių dienų Kalėdų naktį laikomos vadinamosios „Piemenėlių Mišios“. Jėzus Kristus gimė Betliejuje vidurnaktį ir buvo paguldytas į prakartėlę ant šieno. Piemenėliai, kurie sergėjo ten savo galvijus, pirmieji pasveikino gimusį Kristų. Todėl katalikai šias šv. Mišias taip ir vadina.

Nuo XI a. abatijų ir katedrų bažnyčiose per Kalėdų šventes imta rodyti vaidinimus: piemenėlių ar Trijų Karalių apsilankymą Betliejuje.

Šv. Pranciškus Asyžietis 1223 m. Grecio vietovėje (Italija) per Kalėdas įrengė pirmąją „Betliejų“, arba prakartėlę su piemenėliais, jaučiu, asilu ir avinėliais, šalia Marijos bei Juozapo ant šiaudų paguldė Kūdikėlį Jėzų. Prakartėlė buvo pastatyta ant altoriaus, kur kunigas Kalėdų naktį laikė šv. Mišias. Pranciškus, būdamas diakonas, apeigas dar praturtino – giedojo Mišių Evangeliją ir sakė pamokslą. Taip paprotį per Kalė-

das įrengti prakartėlę ir prie jos giedoti giesmės pranciškonai vienuoliai išplatino visame pasaulyje, o su krikščionybės pradžia šis paprotys pasiekė ir Lietuvą.

Muzika

Sveikas, Jėzau, gimusis

Andante

Svei-kas, Jė-zau, gi - mu - sis, šven-tas Die-vo Kū - di - ki!

Bran-gią die - ną švęs - da - mi už - gi - mi - mo Vieš - pa - ties.

Links - min - ki - mės ir džiau - ki - mės, Die - vui

gar - bę duo - da - mi gie - do - ki - me.

PASTABA: literatūrinis tekstas ir melodija – Liturginio giesmyno puslapyje 140⁵.

Kalėdos

Lot. *Calendae* (Kalėdos) – pirmoji naujo mėnesio diena. Liturgijoje Kristaus gimimo šventė buvo vadinama *Natalis Domini*, arba tiesiog *Natale*, bet liaudis išlaikė ikikrikščioniškos žiemos solisticijos šventės vardą *Calendae* – „Nenugalėta saulė“. Ir naujų metų pradžia buvo vadinama *Festum calendarum*. Kadangi viduramžiais nauji metai prasidėdavo gruodžio 25 d., tai ir Kristaus gimimo šventė pradėta vadinti *Calendae* – Kalėdomis.

Kun. dr. Algimanto Kajacko vadovėlyje „Bažnyčia liturgijoje“ nurodyta, kad šio maldingumo ištakos radosi Romoje apie 320 metus kartu su imperatoriaus Konstantino Didžiojo ant Vatikano kalvos statoma Šv. Petro bazilika. Taip Romos žmonės pagerbdavo Kristų toje pačioje vietoje, kur pagonyms aukodavo dievybėms. Vatikano katakombų kapuose išlikusi viena seniausių krikščioniškų mozaikų, kur Kristus vaizduojamas kaip saulė triumfo vežime (III a. vidurys). Kristaus, kaip Tiesos saulės, simbo-

liui atsirasti įtakos turėjo Šventasis Raštas (Mal 4, 2 ir Jn 8, 12). Bažnyčia nusprendė pakeisti pagonių „Nenugalėtos saulės“ šventę, kuri buvo savotiškas Romos pagonių pasipriešinimo krikščionybei simbolis. Romos imperatorius Konstantinas Didysis 321 m. sekmadienį paskelbė Saulės diena. Saulės diena tapo Viešpaties diena, vėliau metinis Saulės kulto minėjimas (saulėgrąža) tapo Viešpaties gimimo minėjimu (šv. Kalėdomis).

Kristaus gimimo diena pirmą kartą paminėta Dionizo Filokalo rankraštyje „Chronografas“ 354 m. Čia jis gruodžio 25 d. aprašo kaip civilinę „Nenugalėtos saulės“ šventę ir priduria, jog tą dieną Judėjos Betliejuje gimė Kristus. IV a. pabaigoje Romoje gruodžio 25 d. pagerbiasamas ne tik Jėzaus gimimas, bet ir piemenėliai, taip pat švenčiama Kristaus Apsireiškimo šventė – Epifanija, minint trijų išminčių iš Rytų apsilankymą Betliejuje (iš čia kilęs lietuviškas šventės pavadinimas „Trys Karaliai“)⁶.

Kalėdų šventimo apeigos į Lietuvą atėjo kartu su krikščionybe.

Katalikų liaudies pamaldumo praktikos Lietuvoje vyksta Kūčių vakarienės metu, po šventų „Piemenėlių Mišių“ bei per Tris Karalius.

Trys Karaliai

Kita Kalėdų meto katalikų liaudies pamaldumo tradicija – Trys Karaliai. Šiuo laiku, po sumos, jaunimas, persirengęs Trimis Karaliais (kartais su „karaliais“ eina dar ir „angelas“) rengia eisenas, lanko sodžius, aplankytų namų duris žymėdami raidėmis K † M † B †. Taip pat nešama didelė žvaigždė, skambinama varpeliais bei giedamos kalėdinės giesmės (populiariausia – „Sveikas, Jėzau Kūdikėli“).

Senovėje tokiose procesijose dalyvaudavo ir dvylikos jaunuolių grupė – „dvylika bernėlių“. Apsivilkę raudonomis kelnėmis ir išvirkščiais švarkais, jie rankose laikydavo botagus, skambindavo varpeliais bei garsiais šūksniais keldavo triukšmą, taip vaikydami blogį⁷.

Yra žinoma, kad XX a. „karaliai“ dažniausiai turėdavo vietos parapijos klebono, kai kur ir savivaldybės išduotus pažymėjimus, liudijančius, kad jie nėra apgavikai. 1934 m. Vilniaus miesto magistratas buvo išdavęs net 63 tokius leidimus⁸.

Kilmė

Trijų Karalių šventė vyksta sausio 6 dieną. Šv. Mato evangelijoje randame, kad „Jėzui gimus Betliejui karaliaus Erodo dienomis, štai atkeliavo į Jeruzalę išminčiai iš Rytų šalies ir klausinėjo: ‘Kur yra gimusis Žydų karalius? Mes matėme užtekant jo žvaigždę ir atvykome jo pagarbinti’ <...>. Išklaukę karaliaus, išminčiai leidosi kelionėn. Ir štai žvaigždė, kurią jie matė užtekant, traukė pirma, kol sustojo ties ta vieta, kur buvo kūdikis. Išvydę žvaigždę, jie be galo džiaugėsi. Įžengė į namus, pamatė kūdikį su

motina Marija ir, parpuolę ant žemės, jį pagarbino. Paskui jie atidengė savo brangenybių dėžutes ir davė jam dovanų: aukso, smilkalų ir miros“ (Mt 2, 1–12).

Užrašas „K † M † B †“ simbolizuoja Trijų Karalių vardus (šventieji Kasparas, Merkelis ir Baltazaras), kryžius – Išganymo ženklą, o trys kryžiai – Švenčiausiąją Trejybę. Taip pat šis užrašas reiškia, jog Trys Karaliai pakvietė žmones išpažinti krikščioniškąjį tikėjimą⁹.

Kalėdų laikotarpio katalikiškojo jaunimo liaudies pamaldumo praktika Lietuvoje jau žinoma nuo jėzuitų veiklos Vilniuje pradžios (1568 m.).

Trimis Karaliais baigiasi liturginis Kalėdų laikas, bet mūsų bažnyčiose, laikantis senos tradicijos, galima laikyti prakartėlę ir giedoti kalėdines giesmes iki vasario 2 d.¹⁰.

Muzika

Lietuvoje per Tris Karalius jaunimas ypač mėgsta giedoti liaudies sukurta giesmę „Sveikas, Jėzau Kūdikėli“¹¹.

Sveikas, Jėzau Kūdikėli

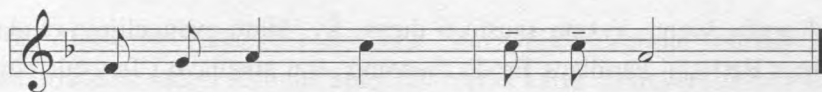
1. Svei - kas,	Jė - zau	Kū - di - kė - li,	At - pir - kė - jau
Že - mei	at - ne -	šei ra - my - bė,	mus pra - džiū - gi -
2. Pie - mę -	nė - liai	ir ka - rā - liai	Die - vą gar - bi -
Il - gai	lauk - tas	At - pir - kė - jas	at - da - rys dan -

žmo - ni - jos,	Prie Tā - vės vi - si mes	bė - gam
nai var - guos.		
na kar - tu,	Gar - bė Die - vui Su - tvė	rė - jui
gaus var - tus.		

ir	Ka - lė - dų	gies - mės	gie - dam,
ir	Jo Sū - nui	at - pir -	kė - jui,

gar - bė	Tau	aukš	-	ty - bė -	sc!
gar - bė	Dva	siai		Šven - ta -	jai!

PASTABA: giesmės literatūrinis tekstas ir melodija – liaudies¹².

Liaudies pamaldumo praktikų gausu ir per Grabnyčias.

Seniau ši šventė buvo vadinama Švč. M. Marijos, Kristaus Motinos, Įvesdinimo į bažnyčią, arba apsivalymo, ir Kūdikio Jėzaus aukojimo Dievui švente. Šiandien tai Kristaus Paaukojimo šventė. Ji švenčiama vasario 2 d. Keturiasdešimties dienų Vaikelį Jėzų Švč. M. Marija atnešė į šventyklą paaukoti Dievui. Senelis Simeonas sveikino jį kaip pasaulio šviesą. Todėl tą dieną šventinamos žvakės vadinamos „grabnyčiomis“.

Grabnyčios nėra privaloma šventė, bet žmonės tą dieną eina į bažnyčią šventinti žvakių. Pašventinta žvakė, vadinama *grabnyčia* ar grauduline, naudojama per Grabnyčių liaudies pamaldumo praktikų apeigas. Uždegta ji įdedama į rankas mirštančiajam. Taip pat uždegama parvežus kunigą su Švč. Sakramentu prie ligonio. Ji tiek seniau, tiek ir dabar žibinama per gedulinguosius pakasynų pietus (sugrįžus po laidotuvių iš kapinių uždegama ant stalo ar atskiros staliuko, kur būna pastatytas ir kryželis), taip pat minint šeimos mirusiojo mirties metinių sukaktį. Pastaruoju atveju dabar dažniausiai užžiebiamos viena ar dvi žvakės ant stalelio priešais velionio portretą. Minėtomis progomis uždegta grabnyčių žvakė simbolizuoja Kristaus šviesą, kuri nušviečia kelią į amžinybę.

Žemaitijos kaimuose graudulinė deginama per gavėnią, giedant Žemaičių Kalvarijos Kalnų maldas ir giesmes, bei per gegužines pamaldas.

Graudulinė taip pat statoma ant lango ir deginama pamačius ateinantį debesį su perkūnija. Norint apsisaugoti nuo perkūno, statant namą pirmojo sienojaus sunėrimuose išpjaudavo kryžmai griovelius ir ten įdėdavo po gabaliuką pašventintos graudulinės. Yra žinoma, kad dar XIX a. žemaičiai iš graudulinių padarytą kryžmą dėdavo po namo pamatais, kad apsisaugotų nuo perkūno¹³.

Kilmė

Šios šventės ištakos – Katalikų Bažnyčios liturgijoje. 386 m. Egerijos „Itinerarium“ mini, jog Jeruzalėje 40 dienų po Epifanijos švenčiama šventė su žvakių procesija. VI a. ši šventė jau žinoma Sirijoje, vėliau ji pasiekė Konstantinopolį, kur pavadinta „Hypapante“ (Jėzaus Kūdikelio susitikimas su teisiuoju Simeonu). Romoje pradėta švęsti tik VII a. pabaigoje ir vadinama „Ypapanti“.

Tuo laikotarpiu pop. Sergejus I (667–701) įvedė paprotį vasario 2 d., prieš šv. Mišias, organizuoti atgailos procesiją, kurios dalyviai eitų laikydami rankose degančias žvakes.

VIII a. viduryje ši šventė dar vadinta „Marijos įvesdinimu“. Pagal senovės žydų papročius kūdikio susilaukusi moteris buvo laikoma nešvaria ir po tam tikro laiko turėdavo eiti į bažnyčią apsivalyti (jei pagimdydavo berniuką, būdavo laikoma nešvaria

23 dienas, jei mergaitę – 66). Apsivalymas įteisinamas paaukojus bažnyčiai avinėlį – už kūdikį, karvelį – už savąją nuodėmę. Kunigas aukas paaukodavo Dievui, meldavosi už moterį, ir ji būdavo apvalyta. Senajame Testamente minimą apeigą vasario 2 d. atliko ir Švč. M. Marija¹⁴.

Seniau panašus paprotys buvo ir Katalikų Bažnyčioje. Moterį po gimdymo į bažnyčią įvesdavo su žvake, čia ją palaimindavo kunigas¹⁵.

„Marijos įvesdinimą“ (Grabnyčias) švesti nurodė imperatorius Justinijonas I 542 metais, kai jo imperijoje baigėsi maras. Iš Rytų į Vakarus ši šventė atėjo jau V amžiuje. X a. ji švenčiama Vokietijoje. XII a. „Marijos įvesdinimo“ šventės metu Romoje atliekama žvakių šventinimo apeiga. Žvakių šventinimas tą dieną žinomas nuo X amžiaus ir primena faktą, kad senelis Simeonas į Jeruzalės bažnyčią atneštą vaikėlį Jėzų pavadino „pasaulio šviesa“¹⁶.

Abu švenčių pavadinimai greta gyvavo porą šimtmečių. XVIII a. Prancūzijos liturgijoje atsiranda naujas pavadinimas – „Kristaus paaukojimo“ šventė, kuris 1969 m. patvirtintas Romos kalendoriuje¹⁷.

Vieni žodžio *grabnyčia* kilmę sieja su lenkiškąja kultūra. Griaustinio griaudėjimą lenkai vadina *grom*, o deginamą žvakę, griaustinio simbolį, – *gromnica*. Kiti mano, kad žodis *grabnyčia* sietinas su žodžių darinio *nešti grabą* (karstą) sandara arba *šviesos, kuri lydi karstą į amžinybę*, samprata.

Šios sampratos labai artimos Lietuvos katalikų liaudies pamaldumui, kuris ryškiausiai atsiskleidžia prie mirštančiojo. Tai simbolizuoja Kristaus šviesą, kurios mirštantysis laukia ir kuri nušviečia jam kelią į amžinybę: „Tebūnie jūsų strėnos sujuostos ir žiburiai uždegti“ (Lk 12, 35).

Šv. Agota

Lietuvių liaudies mėgstama Šv. Agotos duonos pamaldumo šventė vyksta vasario 5 d. Tą dieną bažnyčiose šventinama duona, druska ir vanduo. Šv. Agotos dieną bažnyčioje pašventinta duona buvo vadinama „šv. Agotos duona“, tikėta, kad ji saugo namus nuo ugnies bei kitų nelaimių. Su ja ypač pagarbiai elgiamasi. Senovėje šventą duoną suvyniodavo į lininį rankšluostį ir padėdavo į pačią garbingiausią vietą.

Šv. Agotos duona buvo ir laikoma kaip blogį nugalinti priemonė, ir vartojama kaip vaistas.

Visokeriopa liaudies pagarba šv. Agotos duonai primena Jeronimo Prahiškio (XV a.) ir kitų Lietuvoje minimą „ugnies globėją“ šventą Panikę. Dar praėjusio šimtmečio pabaigoje daugumoje sodžių šeiminkės, kurdamos krosnyje ugnį, tardavo: „Šventa Agota, melskis ant vietos būdama!“ Tai reiškia, nesusigalvok pro kaminą kibirkštimis išlėkti ir trobos stogą padegti, kad nekiltų gaisras¹⁸.

Liaudis šv. Agotos duoną meta į ugnį kilus gaisrui, tikėdamiesi taip sulaikyti gaisro plėtimąsi. Šventintos duonos riekelės yra palydovas kelionėse, nes tikėta, kad ji saugo nuo visų negandų ir nelaimių.

Lietuvių liaudis visada labai gerbė ugnį. Nuo seno šeimose jai buvo skiepijama pagarba, mokoma su ugnimi nežaisti. Užkuriant ugnį ji visada būdavo peržegnojama, šalia stovintieji taip pat persižegnodavo. Spjaudyti į ugnį laikoma didele nuodėme. Drausta ir laužo nuodėgulių spardyti, lazdomis mušti¹⁹.

Šv. Agota paprastai vaizduojama su palme, replėmis, raktais ar degančiais namais rankose. Kai kuriuose paveiksluose – sužalotomis krūtimis, kurios padėtos ant padėklo.

Kilmė

Šv. Agota – tai mergelė, kankinė. Legendos pasakoja, kad ji mirė apie 250 metus Sicilijos saloje, Kataninos vietovėje. Iš pradžių ji buvusi stabmeldė, bet perėjusi į krikščionių tikėjimą. Užtai stabmeldžiai ją įkasė į kalną ir degino ugnimi, bet ji nesusdegusi – išėjusi iš kalno dar gražesnė. Kita legenda pasakoja, kad Agotą norėjęs ant laužo sudeginti tėvas, nes ji atsisakė tekėti už stabmeldžių parinkto vyro. Bet ugnis jos nelietusi²⁰.

Dar viena legenda liudija, kaip Agota iškentė šiurkščius pasikėsinimus į jos skaistybę. Romos konsulo Kvintinjono įsakymu jai buvo nupjautos krūtys, ji buvo kankinama replėmis bei ugnimi²¹.

Šv. Agota yra Maltos riterių ordino ir varpų liejikų globėja, taip pat saugo ir nuo ugnies.

UŽDUOTYS SAVARANKIŠKAM DARBUI

1. Kalėdų laikotarpio pamaldumo praktikos.
2. Ar Kūčios religinė šventė?
3. Kas Lietuvos katalikų liaudies pamaldumo praktikose įteisino prakartėlės maldinumą?
4. Kokios žinotinos Kalėdų giesmės?
5. Šv. Agotos šventės kilmė.
6. Išmokyti giedoti pagal pateiktas giesmių melodijas.

PAGRINDINĖ LITERATŪRA

- Bulota A., Benys L.* Šventųjų gyvenimai. Kaunas. 1994.
Kajackas A. Bažnyčia liturgijoje. Lietuvos katechetikos centras. 1997.
Motuzas A. Didysis mūsų dvasinės kultūros turtas // Lietuvos mokslas. Mokslas Vakarų krašte. Vilnius. 1998. 18 knyga. P. 314–315.
Vyšniauskaitė A. Mūsų metai ir šventės. Kaunas. 1993.

PAPILDOMA LITERATŪRA

- Apeigos Rymo katalikų / parašė J. Gerutis. „Zvaigzdes“ spaustuveje, 15 W. Osk St. Shenandoah, Pa. 1908.
Dundulienė P. Senovės lietuvių mitologija ir religija. Vilnius. 1990.
Liturginis kalendorius 2002–2003. Vilnius. 2002.

NUORODOS

- ¹ *Vyšniauskaitė A.* Mūsų metai ir šventės. Kaunas. 1993. P. 135.
- ² *Motuzas A.* Didysis mūsų dvasinės kultūros turtas // Lietuvos mokslas. Mokslas Vakarų krašte. Vilnius. 1998. 18 knyga. P. 314–315.
- ³ *Vyšniauskaitė A.* Ten pat. P. 139.
- ⁴ *Kajackas A.* Bažnyčia liturgijoje. Lietuvos katechetikos centras. 1997. P. 146.
- ⁵ Ten pat. P. 142–143.
- ⁶ Liturginis giesmynas / paruošė kun. L. Senkus, M.M.S. Išleido Vilkaviškio vyskupijos kurija. 1993. P. 140.
- ⁷ *Dundulienė P.* Senovės lietuvių mitologija ir religija. Vilnius. 1990. P. 154–155.
- ⁸ *Vyšniauskaitė A.* Ten pat. P. 15–16.
- ⁹ Apeigos Rymo katalikų / parašė J. Gerutis. „Zvaigzdes“ spaustuveje, 15 W. Osk St. Shenandoah, Pa. 1908. P. 23.
- ¹⁰ Liturginis kalendorius 2002–2003. Vilnius. 2002. P. 35.
- ¹¹ *Motuzas A.* Ten pat. P. 314–315.
- ¹² Ten pat.
- ¹³ *Vyšniauskaitė A.* Ten pat. P. 20.
- ¹⁴ Apeigos Rymo katalikų / parašė J. Gerutis. Ten pat. P. 24.
- ¹⁵ *Vyšniauskaitė A.* Ten pat. P. 19.
- ¹⁶ *Dausend H.* Marienfeste // Lexicon für Theologie und Kirche. 1934. T. 6. S. 936.
- ¹⁷ *Kajackas A.* Ten pat. P. 147.
- ¹⁸ *Vyšniauskaitė A.* Ten pat. P. 25.
- ¹⁹ 1995–2000 metų vasaros lauko ekspedicijų medžiaga // Šv. Antano religijos studijų instituto prie Katalikų teologijos fakulteto Vytauto Didžiojo universitete Folklorinis kabinetas. Kretinga. 2003.
- ²⁰ *Vyšniauskaitė A.* Ten pat. P. 23.
- ²¹ *Bulota A., Benys L.* Šventųjų gyvenimai. Kaunas. 1994. P. 53.

Gavėnios laikotarpis

Gavėnia

Kitas Bažnyčios kalendorinis laikas, kuriame yra net keletas liaudies pamaldumo praktikų – gavėnia, arba didysis krikščionių pasninkas. Jis tęsiasi 7 savaites – iki pat Velykų.

Gavėnios šventimas pirmą kartą užfiksuotas III a. pabaigoje – IV a. pradžioje Egipte 40 dienų minint Kristaus 40-ies dienų pasninkavimą dykumoje. Tai pasninko, išmaldos, maldų už visus krikščionis ir katechumenų rengimo krikštui laikotarpis¹.

Romoje 40-ies dienų pasninkas pradėtas 354–384 metais. Tačiau tik popiežiaus Grigaliaus II (715–731) laikais galutinai susiformavo gavėnios liturginės apeigos ir formos.

VI a. pradžioje Romoje pradedamas minėti *Pelenų* trečiadienis, arba Pelenų diena. Ja prasideda gavėnia. Bažnyčioje per pamaldas šventinami pelenai (sudegintos praėjusių metų šventintos verbos) ir jais barstomos tikinčiųjų galvos, primenant: „Atmink, žmogau, jog dulkė esi ir dulkėmis virsi“. Tai žmogaus gyvenimo trumpumo ir būtinybės visada būti pasiruošusiam sutikti mirtį priminimas. Seniau dalyvaujantys pamaldose švęstų pelenų parsinešdavo namo ir kartodami kunigo žodžius jais barstydamo namiškių galvas².

Per gavėnią nekeliamos vestuvės, nerengiami jokie vieši pasilinksminimai, šokiai. Krikščionybė gavėnios laikotarpį skyrė Kristaus 40-ties dienų pasitraukimui į dykumą (prieš savo mokslo skelbimo pradžią) paminėti. Tai meditacijos metas, skirtas Išganytojo kančiai atminti. Gavėnios penktadieniais ir sekmadieniais bažnyčiose apeinami 14-os stočių Kryžiaus keliai su giesmėmis ir maldomis, o vietoj mišparų giedami tik Lenkijoje ir Lietuvoje žinomi Gaudūs verksmai.

Paskutinį gavėnios sekmadienį – Verbos. Daugelyje Europos šalių ši diena vadinama *Palmių sekmadieniu*. VI a. Jeruzalėje Palmių sekmadieniu žymima Didžiosios savaitės pradžia. Tai Kristaus garbingo įžengimo į Jeruzalę prisiminimas. Jono evangelijoje rašoma, kad pagerbdami Mesiją žydai klojo jam po kojomis palmių šakas ir šaukė: „Osana Dovydo Sūnui! Garbė tam, kurs ateina Viešpaties vardu!“ (Jn 12, 13–15). Lietuvos bažnyčiose buvo paprotys tą dieną, procesijai einant aplink bažnyčią, po Švenčiausiąjį Sakramentą nešančio kunigo kojomis kloti žilvičio šakelės. Tiek Lietuvoje, tiek ir visoje Europoje tikima, kad šią dieną pašventintų augalų šakelės padeda žmogui būti sveikam.

Visoje Lietuvoje manyta, kad *Verbų sekmadienį* bažnyčioje visi būtinai turi laikyti po kadugio šakelę (ar kokią „verbelę“). Ryškiausias šio sekmadienio liaudies pamaldumo paprotys – plakimas verba. Visose plakimo verba formulėse pabrėžiama, kad plakėjas yra toji šakelė, kuria plakama: „Ne aš plaku, verba plaka“. Pašvęstomis verbomis žmonės aprūko savo namus. Taigi atrodytų, jog verbų tradicija bus susijusi su baltiškąja praeitimi, kai žmogaus ryšys su gamta buvo itin glaudus. Šios šventės tradicija gyva ir mūsų dienomis.

Paskutinė gavėnios savaitė tarp Verbų ir Velykų švenčių vadinama Didžiąja, arba Kančios, savaitė. Bažnyčios liturgijoje šią savaitę, ypač paskutinėmis jos dienomis, prisimenama Jėzaus Kristaus kančios istorija: jo išdavimas, skaudus nuplakimas Piloto teisme, tyčinis vainikavimas erškėčių vainiku, pasmerkimas mirti prikaltam ant kryžiaus, nukryžiuojimas, mirtis ir palaidojimas.

Didžiosios savaitės trečiadienis vadinamas Didžiuoju. Dar XIX a. pabaigoje šią dieną žmonės laikėsi „sausos“ pasninko, t. y. nevartojo mėsos ir pieno. Pasninkauti neprivalėjo tiktai maži vaikai, bet nuo septynerių metų ir jie kartu su suaugusiaisiais valgė tik pasninko valgius³. Šis gavėnios paprotys Lietuvoje atsirado kartu su pirmosiomis jėzuitų misijomis.

Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius „Palangos Juzėje“ pasakoja, kad XIX amžiuje Žemaitijos miesteliuose, pradedant Didžiosios savaitės trečiadieniu, vaikai vilkdavę aplink bažnyčią silkę: Didįjį trečiadienį – vieną kartą, Didįjį ketvirtadienį – dukart, o Didįjį penktadienį – tris kartus⁴. Apie šį liaudies paprotį, remdamasis senųjų žmonių pasakojimais, rašė žymus kraštotyrininkas Balys Buračas: „Minėtas paprotys *vilkti silkę* vadintas „silkės išplakimu“. Esą vaikai nuspiešdavę silkę lentelėje, tada prisirišę virvute tą „silkę“ valkiodavę šventoriuje aplinkui bažnyčią. Vilkdavę sekdamas būrys vaikų; eidami iš paskos, jie sutartinai, lyg kultų spragilais, „silkę“ plakdavę botagais. Tai turėję žmonės parodyti, kad nuo Didžiojo ketvirtadienio prasidedąs griežtas pasninkas, ir iki pat Velykų paryčių nevalia valgyti ne tik mėsos, pieno, bet ir žuvies, t. y. silkės“⁵.

Didįjį ketvirtadienį Bažnyčios liturgijoje prisimenama Kristaus Paskutinioji vakarienė su mokiniais: pagal tradiciją valgytas velykinis avinėlis, minint žydų tautos išėjimą iš Egipto vergovės. Šios vakarienės metu Jėzus laužė ir laimino duoną, dalijo ją savo mokiniams, taip pat ir vyną, tardamas, jog tai esąs Jo kūnas ir kraujas, kurį Jis atidavęs, kad žmonija būtų atpirkta iš nuodėmės. Taip įsteigtas Švenčiausiasis Sakramentas, Komunija. Mokiniais buvo suteikta galia atleisti atgailaujantiems jų nuodėmes – kunigystės institucijos pradžia. Vyskupijų katedrose Didįjį ketvirtadienį šventinami aliejai, kurie paskui vartojami Krikšto, Sutvirtinimo bei Paskutiniojo patepimo apeigose. Prisimenant, kaip po Vakarienės Kristus vieno iš mokinių išdavikišku pabu-

čiavimu buvo atiduotas budeliams ir įkalintas, šv. Mišių metu staiga nutyla vargonai, nustojama skambinti varpais ir mažaisiais varpeliais. Visas šias dienas iki pat Kristaus prisikėlimo Velykų rytą skamba tik mediniai kleketai.

Kleketų naudojimas rodo, jog senovėje, kai dar nebuvo varpų, į pamaldas žmonės šaukdavo mušdami į lentą arba teršklėmis.

Didžiojo penktadienio liturgijoje prisimenama Kristaus kančia ir mirtis ant kryžiaus. Tai vienintelė metų diena, kai bažnyčiose nelaikomos šv. Mišios. Šis penktadienis simbolizuoja Kristaus laidotuves ir didelį Bažnyčios skausmą. Laikydami liaudies pamaldumo tradicijas, Žemaitijoje tikintieji vakare renkasi į bažnyčią, prie Kristaus kapo, pabudėti, pagiedoti Kristaus kančios Kryžiaus kelius, vadinamus Kalnais (apie tai plačiau – II skyriuje). Taip pat šią dieną tradiciškai žmonės bučiuoja bažnyčios viduryje paguldytą kryžių. Tai reiškia, jog kryžius, iki Kristaus mirties simbolizavęs nusikaltėlių kartuves, per Kristaus mirtį virto atpirkimo ženklu. Jis reiškia didžiausią pagarbą, kokią Bažnyčia rodo Viešpačiui, ant kryžiaus kentėjusiam.

Didysis šeštadienis jau tikras priešventis. Iš pat ankstauro ryto ką nors iš jaunimo šeimininkės pasiunčia į bažnyčią parnešti Velykų ugnies. Kol jos nėra, tą rytą krosnies nekuria, laukia. Tai metinis ugnies atnaujinimas.

Bažnyčios šventoriuje dar iš vakaro sukraunamas nemažas laužas, dažniausiai iš senų, trūnyti pradedančių medinių kryžių. Ugnis būdavo įskeliama skiltuvu į titnago gabalą, o kibirkštėlė įpučiama į išdžiovintą medžio kempinę. Kunigui tam tikromis maldomis ir apeigomis ugnį bei vandenį didžiuliame kubile pašventinus, visi puldavo kuo greičiau užsidegti atsineštas žvakes ir pasisemti vandens. Bažnyčios prieangyje iš kubilio pasisėmę vandens, žmonės patys gurkšnelį nugerdavo bei darydami kryžiaus ženklą pasišlakstydavo. Pašventinus vandenį žmonės pradeda giedoti Visų šventųjų litaniją, o kunigui užgiedojus *Gloria* suskamba iki šiolei tylėję vargonai ir varpai. Per šv. Mišias kunigas gieda *Aleliuja* skelbdamas, kad artėja Kristaus prisikėlimas, pasninkas baigiasi.

Seniau Lietuvoje, ypač Žemaitijoje, Didįjį šeštadienį, arba Velyknaktį, bažnyčioje buvo budima prie Kristaus kapo, giedamos gedulingos giesmės. Kai kur prie simboliškos uolos dar būdavo persirengę „kareiviai“, čia pagal vadovo komandą keisdavosi sargyba. Jiems budėti trukdydavo persirengėliai „žydai“, „budeliai“, kurie stengdavosi iš sargų pavogti bažnyčios viduryje paguldytą kryžių. Pokštininkai bažnyčioje prisnūdusiems duodavo pauostyti tabokos, perbraukdavo panosę silkės ar padvėsusios varnos uodega, kartais aštria kadagio vytele užmigusiųosius draugėn susiūdavo. Tai tikra senovinė misterija.

Iš bažnyčios namo parneštu pašventintu vandeniu būdavo šlakstomi ligoniai, pasta-
tai, gyvuliai ir pan. Kai kurie prie lovos nuolat laikė molines „krapilnyčias“, kad švęs-
tu vandeniu persižegnotų prieš vakarinius poterius.

Sulaukusios Velykų ugnies, šeimnininkės tuojuo kurdavo didžiąją krosnį. Užkurta
ugnelę, kaip visada, peržegnodavo.

Žemaitijoje visą gavėnią penktadienio vakarais sodžiuose (Didįjį penktadienį –
bažnyčioje) giedami Žemaičių Kalvarijos kalnai. Tradiciškai į Kalnų giedojimą kaimų
gyventojus kviesdavo dūžiais į pakabintą noragą arba medinio trimito garsais. Liku-
siuose Lietuvos etnografiniuose regionuose, sodžiuose gavėnios metu giedami: 14-os
stočių Kryžiaus kelias, Švč. Jėzaus vardo rožinis (apie tai plačiau – II skyriuje) bei
gavėnios giesmės.

Lietuvos Katalikų Bažnyčios literatūros istorijoje gavėniai skirta knyga pirmą kartą
išleista 1857 metais pavadinimu „Munka Wieszpacies Jezaus arba Diewabajmingus
Dumojimus apej Munką Jezaus Kristaus diel kiekvienos dienos par isztisą gawienę.
Parasze Kunigas Jeronimas Paczkauskis inspektorius Warniu Seminarijos. Wilniuj.
Kaszto ir spaustuwieje Juzapa Zawadzkie“. 1858 m. leidimas pakartotas, o 1880 ir
1885 m. išėjo jo kontrafakiniai leidiniai⁶.

Vatikano II Susirinkimas priimtuose dokumentuose, ypač Konstitucijoje apie Šven-
tają liturgiją, ir Dieviškojo kulto kongregacija atkreipė dėmesį į liaudies pamaldumo
praktikas gavėnios metu ir per Didžiąją savaitę. Visos gavėnios praktikos rodo vietinės
Bažnyčios gyvenimą. Tokio pobūdžio tikinčiųjų sambūriai, ypač vadovaujami vysku-
pijos ganytojo, gali vykti tiek prie kapų, tiek pagrindinėse miesto bažnyčiose ar šven-
tovėse, tiek kitose tos vyskupijos maldininkų dažnai lankomose vietose. Gavėnios me-
tu muzikos instrumentais galima tik pritarti giesmėms: „Giesmės, ypač per Eucharisti-
ją, taip pat per pamaldumo praktikas, privalo būti pritaikytos šiam laikotarpiui ir kuo
labiau atitikti liturginius tekstus; gavėnios laikas tęsiasi iki Didžiojo ketvirtadienio;
Didįjį penktadienį dėl pastoracinių motyvų nederą atsisakyti tokių pamaldumo prakti-
kų, kaip Kryžiaus kelias, Viešpaties kančios pagerbimo procesija, Švenčiausiosios
Mergelės Marijos skausmų atminimas; tikintiesiems atskleistinos ypatingos Didžiojo
šeštadienio apeigos. Su šia diena susiję šventiniai papročiai ir tradicijos, susiformavę
tada, kai Didįjį šeštadienį iš anksto laukta Velykų šventimo, perkelti į Velyknaktį ir
Velykų dieną. Įvairiose vietovėse ir įvairiose tautose gyvuoja daug liaudies papročių,
susijusių su Velykų šventimu, kurie kartais sutraukia daugiau žmonių negu pati liturgi-
ja. Jų nederėtų menkinti, nes gali pasitarnauti tikinčiųjų religinio mentaliteto raiškai.
Vyskupų konferencijos ir vietos ordinarai turėtų pasirūpinti, kad papročiai, kurie, jų
nuožiūra, prisideda prie maldingumo ugdymo, būtų suderinti su šventąja liturgija, per-
sisunkę liturgijos dvasios, kad iš jos savotiškai kiltų ir į ją vestų“⁷.

Žemaitijoje gavėnios metu apvaikštant 14-os stočių Kryžiaus kelią bei giedant Graudžių verksmų giesmes nuo seno joms pritariama kanklėmis, Didžiojo šeštadienio naktį Kalnų giesmėms pritariama varinėmis dūdomis.

Gavėnia baigiasi Velykomis. Tai Dievo siųstojo Mesijo – Kristaus prisikėlimo šventė. Jos maldos ir giesmės užbaigiamos pergalės viltį išreiškiančiu žodžiu *Aleliuja*. Velykos yra kilnojamos: visada švenčiama pirmąjį mėnulio pilnaties sekmadienį, po pavasario lygiadienio, t. y. po kovo 21 d. Skirtingais metais Velykos švenčiamos tarp kovo 22 ir balandžio 26 d. Taigi ši šventė yra išlaikiusi tradicinį ryšį su archaiškuoju Mėnulio kalendoriumi. Mokslininkai nustatė, kad Jėzus iš Nazareto mirė nukryžiuotas balandžio 4-ąją, o prisikėlė balandžio 7-ąją.

Prisikėlimo rytą prabyla varpai: „Kristus kėlės, mirtis krito, visi laukėm džiaugsmo šito“. Tai tradicinė Velykų giesmė, kuri giedama procesijai triskart einant aplink bažnyčią. Liaudies misterijoje velyknakčio „žydai“, „budeliai“, mėginantys išvogti Kristaus kūną, bėga šventoriuje procesijai priešinga kryptimi.

Po Prisikėlimo šventųjų Mišių, pašventinus kraitelėje atsineštus Velykų valgius, kuo greičiau skubama namo. Susėdus prie Velykų stalo, atsigavėjimo pusryčiai pradedami rituališkai: šeima sustoja aplink stalą, tėvas ar motina, visiems pritariant, sukalba trejus poterus, kad namuose būtų taika ir ramybė, peržegnoja stalą ir sėda atsigavėti. Valgyti pradedama nuo kiaušinio.

Kas turėjo neseniai mirusių artimųjų, iš bažnyčios pirmąją Velykų dieną eidavo jų aplankyti į kapines. Kapinėse giedamos šermenų giesmės, duodama išmaldos elgoms, prašant pasimelsti už mirusiuosius. Šis paprotys tebegyvuoja Vilnijos krašte.

Velykų švenčių metu svarbus vaidmuo tenka vandeniui, kuriuo prausiamasi ir laisdomasi. Šį liaudies paprotį savo ganytojiškame laiške 1737 m. mini vyskupas M. Karpis.

14-os stočių Kryžiaus kelias

Viena iš katalikų liaudies pamaldumo praktikų, pristatomų Liturginiame maldyne, – 14-os stočių Kryžiaus kelias⁸.

Kilmė

Kryžiaus kelio pamaldumo praktikos ištakos – Jeruzalėje. Tai kelias, kuriuo Kristus ėjo į savo mirties vietą. Padavimai liudija, kad Švč. Mergelė Marija kasdien lankydavo Kristaus krauju apšlakstytas vietas. Marija pasekė ir kitos Jeruzalės moterys bei pirmieji krikščionys⁹. Nuo Konstantino Didžiojo laikų (IV a.) ypač garbinamas kelias, kuriuo ėjo Kristus. Jis tapo piligrimų kelionių tikslu. Ryškiausi kančios apmąstymai –

septyni Jėzaus (nešančio kryžių) parpuolimai, visų pirma iš *Via dolorosa** Jeruzalėje ir jo pavyzdžiu atsiradusios Kryžiaus kelio maldos¹⁰. Iš pradžių maldos buvo pačių įvairiausių formų. Vėliau, kai į Šventąją žemę vėl sugrįžo pagonybė, šios krikščionių tradicijos buvo sunaikintos.

Iš Jeruzalės piligrimai jas perkėlė į Europą. Jau V amžiuje Italijoje, netoli Bolonijos miesto esančiame Šv. Stepono vienuolyne, šv. Petronijaus pastangomis pastatytos kelios koplyčios, reprezentuojančios svarbiąsias Jeruzalės šventoves.

Krikščionims brangią Šventosios žemės vietą nuo 1219 metų paties šv. Pranciškaus valia pradėjo saugoti pranciškonai, tačiau tikrasis šventovių saugojimo organizatorius buvo pirmasis Pranciškaus įpėdinis brolis Elijas Kortonietis¹¹. 1312 metais pop. Klemensas V pranciškonams pavedė saugoti ir globoti šventoves bei šventąsias vietas Palestinoje. Sicilijos karalius Robertas Jeruzalę ir kitas jos šventas vietas 1333 metais taip pat pavedė globoti pranciškonams¹². Stotis pakelėse imta rengti, kai XVI a. ėmė mažėti maldininkų į Šventąją žemę. Tuo metu Europoje dominikonai ėmė statyti skirtingų tipų kalvarijas vienoje vietoje. Netrukus atsirado kita Kristaus kančios kelio garbinimo forma – 14-os stočių Kryžiaus kelias. Šį stočių ciklą įteisino ispanų pranciškonai. 1628 m. Sardinijoje, Varverdo kalne, pranciškonai kapucinai įrengė Kryžiaus kelią, o jį lankantiems maldininkams Šventasis Sostas 1628 metais suteikė visuotinius atlaidus. Tokio tipo Kryžiaus kelią kiekvieną savaitės penktadienį maldininkams apvaikščioti 1628 metų lapkričio 14 dieną San Miniato kalne atidarė pranciškonas Salvadores Vitale iš Florencijos¹³.

1686 metais pop. Inocentas XI ypatingu raštu suteikė teisę pranciškonų ordinui įvesti stotis visose jų bažnyčiose. Šią privilegiją pop. Inocentas XII 1695 metais dar kartą patvirtino ir paaiškino, kad viso pasaulio pranciškonai turi teisę savo bažnyčiose steigti stotis ir skatinti tikinčiuosius jas apvaikščioti. Pop. Benediktas XIII 1726 metais suteikė Kryžiaus kelio atlaidus visiems tikintiesiems, ypač tiems, kurie meldžiasi už sielas, t. y. už mirusiuosius. Pop. Klemensas XII 1731 metais leido įrengti 14-os stočių Kryžiaus kelią, tačiau su sąlyga, kad jį įsteigs pranciškonai, be to, jis turi būti vyskupo patvirtintas. 1741 m. pop. Benediktas XIV ragino visus kunigus įrengti savo bažnyčiose stotis, nes daug bažnyčių, taip pat ir Romos, jų dar neturėjo. Ir vienuolynuose jos ne visur buvo įsteigtos. Pirmasis tai padarė šv. Leonardas, kurio rūpesčiu Romoje, Šv. Bonaventūros vienuolyno bažnyčioje, buvo įsteigtos stotys. Pop. Benedikto XIV rūpesčiu ir šv. Leonardo pastangomis 1750 m. gruodžio 27 d. Koliziejaus arenos viduryje pastatytas milžiniškas medinis kryžius ir aplink jį įrengtas 14-os stočių Kryžiaus kelias, kurį pašventino popiežiaus delegatas (Kortonietis)¹⁴. Už tai šv. Leonardui suteiktas 14-os stočių Kryžiaus kelio Apaštalo vardas. 14-os stočių Kryžiaus kelio įsi-

* Kančios kelias (lot.).

tvirtinimas susijęs ir su atlaidais, kuriais popiežiai apdovanojo pranciškonus – šio kulto saugotojus ir propaguotojus. Turėdami popiežių leidimą Kryžiaus kelius steigti ne tik bažnyčiose, pranciškonai reformatai (observantai) Kryžiaus kelio koplyčias ėmė statyti prie vienuolynų sienų, kapinėse, bažnyčių kiemuose ar netoli esančiose kalvose. Tokio tipo Kryžiaus keliai 1736 metais vietos pranciškonų pastatyti Krokuvoje. Pagal tradiciją bernardinai ir pranciškonai reformatai Kryžiaus kelio pamaldas vasarą atlikdavo prie koplyčių, o žiemą – bažnyčiose bei bažnyčių šventoriuose. Pranciškonų dėka ši pamaldumo tradicija paplito visame pasaulyje. Krokuvos modelį 1759 m. perėmė žemaičiai. Kaip liudija istoriniai šaltiniai, tuo metu 14-os stočių Kryžiaus kelią Telšių bernardinai įsteigė kalvotose Beržoro apylinkėse¹⁵.

Nuo 1775 metų 14-os stočių Kryžiaus keliai pradedami steigti visose pasaulio katalikų bažnyčiose bei bažnyčių šventoriuose pastatytose koplytėlėse. Jie būdavo apvaikštomi kalbant maldas ir giedant giesmes penktadieniais, taip minint Kristaus kančios ir mirties laiką. 1771–1780 m. toks Kryžiaus kelias įrengtas ir Tytuvėnų bernardinų vienuolyno bažnyčios kluatre¹⁶.

Apeigos

14-os stočių Kryžiaus kelias apvaikštomas bažnyčioje, ypač per gavėnią. Gavėnios penktadieniais ir sekmadieniais bažnyčioje einami Kryžiaus keliai. Visi tikintieji drauge mąsto ir meldžiasi. Tuo metu eiti nuo vienos prie kitos stoties nėra būtina, ypač jei susirenka daug žmonių: pakanka, kad eitų kryžiaus nešėjas su kryžiumi¹⁷. Neleistina eiti Kryžiaus kelio per Mišias – nei bendrai, nei pavieniui¹⁸.

14-os stočių Kryžiaus kelio pamaldumo praktika, kaip rodo surinkta medžiaga, yra universali, nes atliekama ne tik gavėnios penktadieniais ir sekmadieniais, bet ir minint mirusiuosius, ypač Žemaitijoje (apie tai plačiau – II skyriuje).

Katalikų Bažnyčios paprotys gavėnios penktadieniais ir sekmadieniais bažnyčiose meldžiantis ir giedant apvaikščioti 14-os stočių Kryžiaus kelią į Lietuvą per Lenkiją atėjo iš Italijos – tai yra pranciškonų kultūros palikimas.

Apeigos atliekamos tokia tvarka: apvaikščioti 14-os stočių Kryžiaus kelią pradedama nuo centrinio bažnyčios altoriaus, atsiklaupus ir persižegnojus pagarbinant Švenčiausiąjį Sakramentą. Po to su giesme einama nuo vienos stoties prie kitos, kol, apėjus bažnyčią, vėl grįžtama prie centrinio altoriaus. Prie kiekvieno stoties paveikslėlio klaupiamasi ir meldžiantis mušamasi į krūtinę, prašant pasigailėti už padarytas nuodėmes. 14-os stočių Kryžiaus kelias bažnyčioje taip pat apvaikštomas per mirusiųjų minėjimus. Meldžiantis už juos, vietoj maldos žodžių „pasigailėk mūsų“ sakoma „pasigailėk mirusiųjų“. Kryžiaus kelią galima apeiti giedant giesmes ar tylomis.

Kryžiaus kelio esmę sudaro ėjimas ir Kristaus kančios apmąstymas, poteriai nepri-
valomi¹⁹.

Švč. Sakramento pagarbinimo paprotys susijęs su tradicija, kurią Katalikų Bažny-
čia oficialiai įteisino 1215 m. Laterano IV Susirinkime²⁰.

Penktadienio šventimas, kai minint Kristaus kančią apeinamas 14-os stočių Kry-
žiaus kelias, atėjo iš Jeruzalės. Išlikęs Egerijos „Itenerarium“, kur ji smulkiai aprašiusi
savo įspūdžius 381–384 m. lankantis Jeruzalėje, ir Kirilo Jeruzaliečio katechezės, kur
pasakojama apie Velykų tridienio šventimą Jeruzalėje. Čia gyvenantys krikščionys
skausmingai išgyveno Kristaus kančios, mirties ant kryžiaus ir prisikėlimo Velykinį
minėjimą, todėl evangelikų pasakojimus apie tai stengėsi susieti su vietomis, kur tai
įvyko. Egerija mini, kad Didysis penktadienis buvo maldos kelionės diena: maldinin-
kai iš Paskutiniosios vakarienės vietos, kur pagerbdavo stulpą, prie kurio buvo nuplak-
tas Jėzus, eidavo į Golgotos kalną. Kiekvienąkart sustojus skaitomos kančios prana-
šystės, Evangelija, giedamos psalmės, kalbamos maldos²¹. Taip Didžiojo penktadienio
pavyzdžiu savaitės penktadienius Bažnyčia paskyrė melstis už Kristaus kančią.

Mušimosi į krūtinę apeiginis paprotys – tai atgailos ir nusizeminimo gestas, kurį
randame Šv. Rašto knygoje (Fer 31, 19; Ez 21, 17). Jis minimas Luko evangelijoje,
kur lyginamas fariziejus ir muitininkas (plg. Lk 18, 13), taip pat Kristaus nukryžia-
vimo scenoje (Lk 23, 45). Jeruzalėje šią atgailos apeigą ypač mėgo pirmieji krikščio-
nys²². Apie liturginių persižegnojimo ir klūpėjimo gestų kilmę kalbėta skyrelyje „Švč.
M. Marijos valandos“.

Struktūra

Pateikiama ketvirtajame pataisytame Liturginio maldyno leidime nurodyta Kry-
žiaus kelio struktūra, maldos ir giesmės. Kryžiaus kelią sudaro įžangos, 14-os stočių ir
pabaigos mąstymėliai, iš kurių imamas kuris nors vienas variantas (A, B ar C), akla-
macijos, kreipiniai, atliepai, „Kryžiaus kelio“ (arba „Dangaus šventieji“) giesmės
posmai, skirti giedoti einant būriu nuo vienos stoties prie kitos, giesmė „Kurs už mus
kaltus kentėjai“ bei pagerbiant šv. Kryžiaus relikvijas giedama viena iš šių giesmių:
„Kryžiau šventas“, „Jėzau Kristau maloniausias“, „Geriausias Jėzau“²³.

Šiandien tiek Romos Koliziejuje, tiek kitose pasaulio šalių bažnyčiose Didįjį penkta-
dienį apvaikštant 14-os stočių Kryžiaus kelią giedama giesmė „Stabat Mater“. Lietuvoje ir
Lenkijoje tuo metu ši giesmė negiedama. Vietoj jos giedama „Kryžiaus kelio“ giesmė.

Aklamacija (lot. *acclamatio* – „šauksmas, šūksnys“) – tai sveikinimo ar pritarimo
šūksnys, reiškiantis sutikimą, pripažinimą²⁴.

Aklamacija „Garbiname Tave, Viešpatie Jėzau Kristau, ir šloviname Tave“, atlie-
pas „Kad šventuoju kryžiumi atpirkai pasaulį“ bei kreipinys „Pasigailėk mūsų, Vieš-

patie“ arba „Pasigailėk mirusiųjų, Viešpatie“ – tai nuolat litanijų maldose kartojamas graikiškasis *Kyrie, eleison!* Taigi nuo ankstyvųjų krikščionybės laikų ši aklamacija, kreipinys ir atliepas yra tikėjimo atspindys šv. Mišiose²⁵. Todėl, reikia manyti, jie natūraliai buvo pritaikyti ir Kryžiaus kelio maldose, parenkant atitinkamą vietą bei laiką.

„Kryžiaus kelio“ (arba „Dangaus šventieji“) giesmės kilmė susijusi su gavėnios metu giedamos graudulinės atgailos „Broliai, atminkim“ giesme. Autentiškas jos tekstas yra labai ilgas, todėl naujieji redaktoriai ir sudarytojai jį dalydavo į keturias – aštuonias giesmes. Taip atsirado „Kryžiaus kelio“, „Jėzau brangiausias“, „Teismo taryba“, „Kai jau Pilotas nebesugalvojo“, „Kryžių sunkiausia“, „Neša sau kryžių“, „Valandą šeštą“ ir „Mirdamas Tėvui save paaukojo“ giesmės, kurios ir teksto, ir melodijos požiūriais tęsia giesmę „Broliai, atminkim“.

Giesmės „Broliai, atminkim“ kilmė siejama su lenkų pranciškonų kultūra. Jos tekstą parašė bernardinai Jokūbas Wujekas XVI a., melodiją pirmąkart pateikė taip pat lenkų kun. Mykolas Mioduševskis 1838 metais. Ši giesmė randama jau Saliamono Mozerkos Slavočinskio 1646 m. išleistame pirmajame lietuvių katalikų giesmių rinkinyje „Giesmes Tikeimuy Katholickam priderancias“²⁶. Beje, giesmyną autorius dedikavo Žemaičių vyskupui, Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio steigėjui Jurgiui Tiškevičiui, kuris labai rūpinosi giesmių paplitimu Žemaitijoje.

Giesmės „Kurs už mus kaltus kentėjai“ autorius, manoma, yra lenkų pranciškonas Vladislovas iš Gielniowo²⁷. Ji XVII a. buvo išversta iš lenkų kalbos ir giedama Lietuvos bernardinų bažnyčiose. Tai gavėnios giesmė, randama jau pirmajame katalikiškame S. M. Slavočinskio lietuviškų giesmių giesmyne.

Apie giesmę „Kryžiau šventas“ lenkų giesmynuose kalbama, kad pirmieji keturi jos posmai sukurti VI a., o visas tekstas – XVI a. Pirmą kartą jos melodija lenkų giesmynuose pateikiama 1838 metais Krokuvoje išleistame kun. M. Mioduševskio giesmyne „Śpiewnik Kościelny“ ir skirta giedoti bažnyčioje per gavėnią²⁸.

Giesmė „Jėzau Kristau maloniausias“ yra viena seniausių gavėnios giesmių. Jos tekstą 1610 m. parašė lenkų pranciškonas Abrahamas Rožniatovskis²⁹.

Giesmės „Geriausias Jėzau“ (senoji redakcija – „Saldžiausias Jėzau“) nėra nei S. M. Slavočinskio giesmyne, nei 1679 m. laidos giesmyne „Balsas Szirdies pas Wieszpaci Diawa“, taip pat nė viename lenkiškame maldyne. Ji randama 1681 m. Jurgio Kasakauskio maldyne, kur vienoje iš Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio stočių yra nuoroda, kad jos reikia ieškoti „Saldžiausiojo Jėzaus vardo Rožinyje“, esančiame tame pačiame leidinyje³⁰. Vėlesniuose leidiniuose ši giesmė vadinama taip: „Rožanczius Saldžiausio Wardo Wieszpacies Jėzaus. Giedamas ypatingai už mirusius“³¹. Vėliau ji buvo pritaikyta ar parinkta specialiai Žemaičių Kalvarijai. Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelias bei Rožinis – dominikoniškosios kultūros fenomenas. Vilniaus ir Veprių kalvarijų

Kryžiaus kelias – taip pat dominikoniškosios kultūros atspindys. Tai leidžia teigti, kad ši giesmė iš Žemaičių Kalvarijos pateko ir į Vilniaus bei Veprių kalvarijų Kryžiaus kelius. Ši teiginį patvirtina „Jėzaus Kristaus kančios kelių, arba kalvarijų, vadovėlis, taikomas Vilniaus ir Veprių kalvarijoms“³².

Muzika

Prieš kiekvieną stotį sukalbama malda ir einant į stotį giedamas „Kryžiaus kelio“ giesmės posmas. Prie kiekvienos stoties priklaupiant yra sakoma aklamacija, arba kreipinys: „Garbiname Tave, Viešpatie Jėzau Kristau, ir šloviname Tave“, atliepas: „Kad šventuoju kryžiumi atpirkai pasaulį“. Toliau – pasirinktas mąstymėlis bei kreipinys: „Pasigailėk mūsų, Viešpatie“ ir atliepas: „Pasigailėk mūsų“.

Literatūrinis tekstas – ketvirto pataisyto Liturginio maldyno 378–399 puslapiuose. Įžangos (Pradžios) bei kitų 14-os stočių giesmių melodijos paimtos iš Šv. Antano religijos studijų instituto prie Katalikų teologijos fakulteto Vytauto Didžiojo universitete Folklorinio kabineto archyvo³³.

Garbinkime Švč. Sakramentą

Gar - bin - ki - me Šven - čiau - sią - jį Sa - kra - men - tą

Jė - zaus Kris - tau, mū - sų Vieš - pa - ties, tik -

lą - jį Kū - ną ir Krau - ją. Da - bar ir vi - sa -

dos, ir per am - žius. A - men.

Einant iš stoties į stotį giedama **Kryžiaus kelio** giesmė:

I variantas

$\text{♩} = 63$

mf Dan - gaus šven - tie - ji an - ge - lai, pra - vir - kit,

a - ša - ros grau - džios iš uo - lų pa - bir - kit,

nes žmo - nių šir - dys di - džiai ne - dè -

kin - gos, ne - gai - les - tin - gos.

II variantas

$\text{♩} = 63$

Dan - gaus šven - tie - ji an - ge - lai, pra - vir - kit,

a - ša - ros grau - džios iš uo - lų pa - bir - kit,

nes žmo - nių šir - dys di - džiai ne - dè - kin -

gos, ne - gai - les - tin - gos.

III variantas

Dan - gaus šven - tie ji an - ge - lai, pra - vir - kit,
a - ša - ros grau - džios iš uo - lų pa - bir - kit,
nes žmo - nių ši - ir - dys di - džiai ne - e - dè - kin - gos,
ne - e - gai - les - tin - gos.

IV variantas

Dan - gaus šven - tie - ji an - ge - lai, pra - vir - kit,
a - ša - ros grau - džios iš uo - lų pa - bir - kit,
nes žmo - nių ši - r - dys di - džiai ne - dè - ki - in - gos,
ne - gai - les ti - in - gos.

V variantas

Dan - gaus šven - tie - ji an - ge - lai, pra - vir - kit,

a - ša - ros grau - džios, iš uo - lų pa - bir - kit,

nes žmo - nių šir - dys di - džiai

ne - dė - kin - gos, ne - gai - les - tin - gos.

VI variantas

Dan - gaus šven - tie - ji an - ge - lai, pra -

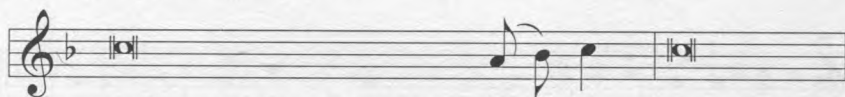
vir - kit, a - ša - ros grau - džios

iš uo - lų pa - bir - kit, nes žmo - nių

šir - dys di - džiai ne - dė - kin - gos,

ne - - - gai - les - tin - gos.

Einant nuo pirmos stoties „Viešpats Jėzus nuteisiamas mirti“ iki keturioliktos stoties „Viešpatį Jėzų laidoja“ giedamos aklamacijos, arba kreipinys „Garbiname Tave, Viešpatie Jėzau Kristau, ir šloviname Tave“ bei atliepas „Kad šventuoju kryžiumi atpirkai pasaulį“, skaitomas mąstymėlis, giedamas kreipinys „Pasigailėk mūsų, Viešpatie“ ir atliepas „Pasigailėk mūsų“³⁴:

Garbiname Tave, Viešpatie Jėzau Kri - i - stau, ir šloviname

Ta - a - ve, Kad šventuoju kryžiumi atpir - kai pa - sau - lį.

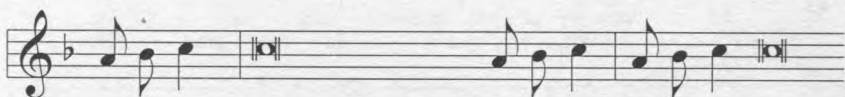
Pa - si - gai - lėk Mū - ū - sų. Vieš - pa - tie, Tu stovi prieš

žmogų - savo tei - sė - ė - ją. Ir už ką Tu tei - sia - mas?

Juk Tu norėjai mums ge - e - ro: pamokyti, gydyti,

gel - bė - ti. Mes nepanorėjome būti tai - so - mi. Vieš - pa - tie, išmokyk

mus savo gerumo ir tei - sy - y - bės. Pa - si - gai - lėk mū - ū - sų.

Pasigailėk mūsų, Vieš - pa - tie, pa - si - gai - lėk mū - ū - sų.

Kurs už mus kaltus kentėjai

Kurs už mus kal - tus ken - tē - jai. Jė - zau
 Kris - tau, Die - ve mū - sų, būk mums gai - les -
 tin - gas, Būk mums gai - les - tin - gas,
 būk mums gai - les tin - - - gas!

Kryžiau šventas

I variantas

$\text{♩} = 60$
 Kry - žiau šven - tas, vi - sų me - džių Tu tik vie - nas
 pa - gar - bin - tas, ne - iš - žel - dys gi - rios to - kio,
 sal - džios vi - nys, sal - dus me - di,
 žie - dąs la - pais žel me - nių;
 sal - džią naš - tą ke - lia - te.

II variantas

Kry - žiau šven - tas, vi - sų me - džių
vie - nas Tu pa - gar - bin - tas,
ne - iš - žel - dys, gi - rios to - kio
sal - džios vi - nys, sal - dus me - di,
žie - dais, la - pais žel - me - nių;
sal - džią naš - tą ke - lia - te.

III variantas

Kry - žiau šven - tas, vi - sų me - džių
vie - nas Tu pa - gar - bin - tas,
ne - iš - žel - dys, gi - rios to - kio,
sal - džios vi - nys, sal - dus me - di,
žie - dais la - pais žel - me - nių;
sal - džią naš - tą ke - lia - te.

Jėzau Kristau maloniausias

I variantas

Jė - zau Kris - tau ma - lo - niau - sias, A - vi -
 nè - li ne - kal - čiau - sias, troš - kai,
 troš - kai ant kry - žiaus nu - mir - ti, žmō - nes,
 žmo - nes klys - tan - čius at - pirk - ti.

II variantas

1. Jė - zau Kris - tau ma - lo - niau - sias, A - vi -
 2. Rāu - do - ki, žmo - gau, tu grau - džiai, dēl ta -
 3. Zo - dī ta - ria pas - ku - ti - nī, gal - va
 4. Šau - lē tems - ta ir už - ges - ta, žē - mē
 5. So - nas per - dur - tas šven - čiau - sias, bē - ga
 6. Jė - zau, kurs mus taip my - lē jai, jog už

nė - li ne - kal - čiau - sias, troš - kai,
 vės - štai Vieš - pats skau - džiai mir - dams
 svy - ra ant krū - ti - nės, ver - kia,
 tam - so - je pa - skęs - ta, uo - los,
 krau - jas ne - kal - čiau - sias, ver - kim,
 mus nu - mirt no - rē jai, pra - šom,

troš - kai ant kry - žiaus nu - mir - ti, žmo - nes,
 mir - dams šau - kia sa - vo Tē - vā, lat - ra,
 ver - kia Mo - ti - na ir ken - čia sun - kia,
 uo - los skel - dē - ja ir plyš - ta, mir - ti,
 ver - kim vi - są tai at - mi - nē, Jė - zu,
 pra - šom tą kan - čiu ga - ly - bę vesk mus,

žmo - nes klys - tan - čius at - pirk - ti.
 lat - ra vė - da jis pas Die - vā.
 sun - kia ša - lia kry - žiaus kan - čiā.
 mir - ti Jė - zaus jos pa - žis - ta.
 Jė - zu kal - tē - mis kan - ki - nē.
 vesk mus i dan - gaus links - my - bę.

Geriausias Jėzau

Ge - riau - sias Jė - zau, Tu var - du sa - vuo -

ju, pri - denk žmo - ni - ją nuo vi -

sų pa - vo - jų, kan - čia skau -

džią - ja ir krau - ju pra - lie - tu,

švel - nink, gai - vink mūs šir - dis.

Ši religinio pamaldumo muzika labai tautiška. Maldų melodika atsiskleidžia nuosaikia melodine slinktimi ir ramiu melodijos interpretavimu, kuris sukuria unikalų grigališkosios psalmodijos ir liaudiško giedojimo stiliaus derinimo būdą. Melodijos lyg ir išlaiko himno struktūrą, formas, tačiau kiekviename posme ryškūs nauji ritminiai-melodiniai elementai. Variacijos aklamacijas ir atliepus paverčia savotiškomis liaudies dainomis su grigališkojo choralo struktūra bei melodine slinktimi.

Graudūs verksmai

Kilmė

Lietuvoje šalia kitų gavėnios giedojimų ypač populiarūs Graudūs verksmai³⁵.

Graudžių verksmų kulto, išskyrus Lietuvą ir Lenkiją, neturi nė viena katalikiška pasaulio šalis. Šios pamaldumo tradicijos pradininkai yra lenkai, XV a. sukūrę pasijos žanrą „Lamentacijos“ (it. *lamento* – „rauda, verksmas“). Graudžių verksmų užuomazgų yra išlikę XV a. Krokuvos katedros rinkinyje „Passionale“ bei „Cantionale“ (1489 m.). Seniausias Graudžių verksmų rankraštinis tekstas rastas Lenkijoje. Jo pa-

teikimo data – XV amžiaus antroji pusė³⁶. Graudžių verksmų giesmių raidai reikšmingi buvo 1600 metai, kai prasidėjo Kalvaria Zembrzydowska (Lenkija) istorija. 1616–1617 m. tarp šių kalvarių Kryžiaus kelio koplyčių atsiranda Graudžių verksmų koplyčia, kuriai buvo sukurta malda ir giesmė³⁷. Nuo tada Graudžių verksmų kultą ima kelti Šv. Roko brolija, įkurta Poznanės vyskupo Stepono Wierzbowskio prie Šv. Kryžiaus bažnyčios Varšuvoje³⁸. 1707 m. šios brolijos rūpesčiu išleistas pirmasis Graudžių verksmų tekstas. Netrukus šią pamaldumo praktiką patvirtino popiežiai Pijus XI ir Pijus XII³⁹. XVII ir XVIII amžių sandūroje Graudžių verksmų pamaldumo tradicija susiejama su pranciškonų bernardinų ir observantų pamaldumo tradicijomis. 1734 m. bernardinai Lenkijoje išleido įsakymą šią pamaldumo formą propaguoti kiekviename konvento vienuolyne bei bažnyčioje. Įsakyme minimos maldos bei giesmės pasiekė ir Vilnių⁴⁰. Kalvaria Zembrzydowskoje ir Varšuvoje atsiradusi religinė praktika Lietuvos bažnyčiose galutinai išplinta tik XIX a. viduryje. Istoriniai šaltiniai liudija, kad Lietuvoje pirmą lietuvišką Graudžių verksmų tekstą parengė marijonas kun. Eliziejus Miliauskas Igliaukoje apie 1859 m. Iki 1871 m. toliau jį tobulino Gudelių klebonas Hilaras Stelmuskas. 1898 m. Seinų vysk. Antanas Baranauskas parengė Graudžių verksmų vertimą su natomis, kurio rankraštis yra Kauno arkivyskupijos kurijos archyve (KAKA, Nr. 289).

Minint Graudžių verksmų vertimo į lietuvių kalbą šimtmetį, 1998 metais šis šešiolikos puslapių giesmių rankraštis buvo išspausdintas pirmą kartą⁴¹. 1899 m. Graudžių verksmų tekstus tobulino prelatas Juozas Laukaitis, išleidęs giesmyną „Graudūs verksmai ir kitos naujosios giesmės, žinotinos žmonėms katalikams, ypačiai-gi išdavėjams maldakningių“. Graudžių verksmų tekstas dar ne kartą taisytas, tituliname visų taisymų lape paminint, kad remiamasi vysk. Antano Baranausko vertimu. Pažvelkime į keletą šių šaltinių pavyzdžių: „Graudūs Verksmai, Sulig Seinų Vysk. Antano Baranausko užtvirtinimą. Stacijos arba Kalvarijos. Sutaísė kun. A. Burba“ arba „Graudūs Verksmai su natomis. Vyskupo A. Baranausko vertimas. Parengė kun. P. Marcinkevičius“. Minėtame kunigo P. Marcinkevičiaus leidinyje, kuris parengtas remiantis vysk. A. Baranausko vertimu, skirtingai negu visuose kituose, yra giesmių natų tekstai, kas rodo leidinio paskirties daugiaplaniškumą. Jis buvo skirtas ne tik maldininkams, bet ir vargonininkams.

Struktūra ir apeigos

Tik atsiradę Lietuvoje Graudūs verksmai giedami beveik kiekvienoje parapijoje, kaip privaloma gavėnios pamaldų dalis. Pamaldos vykdavo sekmadienio popietėmis arba vakarais prie išstatyto Švenčiausiojo Sakramento. Toli nuo bažnyčių esančiuose sodžiuose šios maldos šventadieniais buvo kalbamos ir giedamos namuose, šeimai suklau-

pus prie kabančio kryžiaus arba balta staltiese apkloto stalo, ant kurio stovėdavo kryželis.

Šiandien pastoraciniais tikslais Lietuvos Katalikų Bažnyčia leidžia giedoti Graudžius verksmus iki arba po šv. Mišių bei per šv. Mišias. Iki arba po šv. Mišių jie giedami gavėnios sekmadieniais bei kitomis dienomis, kurias nustato parapijos klebonas ar bendruomenė.

Graudžius verksmus sudaro trys dalys: 1-oji dalis giedama pirmą ir ketvirtą, 2-oji – antrą ir penktą, 3-oji – trečią ir šeštą sekmadieniais⁴².

Jei Graudūs verksmai giedami per šv. Mišias, jie išdėstomi taip: „Pradžios giesmė“ giedama kunigui einant prie altoriaus – vietoj įžangos priegiesmio; „Giesmė“ giedama per atnašavimą; „Raudą“ galima pagiedoti po Komunijos; „Skundas“ giedamas pabaigoje, kunigui grįžtant į zakristiją ar palaukiant prie altoriaus⁴³.

Įdomi Graudžių verksmų muzika. Kaip ir per adventą, per gavėnią groti muzikos instrumentais, jei negiedama, neleidžiama, ypač Didžiąją savaitę⁴⁴.

Graudūs verksmai yra dramatizuotas Kristaus kančios apmąstymas. Kaip minėta, jį sudaro trys dalys, kiekvieną jų atskirai sudaro:

1. Visoms trimis dalims bendra pradžios giesmė „Pro graudžius verksmus giedokim“ (nuo šių pirmųjų žodžių kilo ir viso Kristaus apmąstymo pavadinimas).
2. Toliau skaitomas skaitinys, pateikiantis mąstymo temą ir intenciją.
3. Po skaitinio giedama „Giesmė“, kurioje plėtojama mąstymo tema. „Giesmės“ tekstas kiekvienoje dalyje yra originalus, o melodija – ta pati.
4. Giesmę keičia „Rauda“, kurios tekstas kiekvienoje dalyje originalus, o melodija – ta pati.
5. „Raudos“ baigiamoji dalis – garbės himnas „Garbė Tau, Jėzau“ (tekstas ir melodija yra bendra visose trijose dalyse).
6. Po Garbės himno giedama giesmė „Skundas“, kurios tekstas kiekvienoje dalyje originalus, melodija – ta pati.
7. Graudūs verksmai baigiami pabaigos giesmele „Kurs už mus kaltus kentėjai“, kurios tekstas ir melodija yra bendra visoms dalims.

Pirmosios dalies tekstai rodo Jėzaus kentėjimus nuo maldos Alyvų sode iki neteisingo įskundimo teisme. Antrojoje dalyje apmąstomas Kristaus plakimas, vainikavimas erškėčiais ir pasmerkimas mirti. Trečiojoje – tai, ką Jėzus yra iškentėjęs savo kelionėje į Kalvarijos kalną ir prikaltas prie kryžiaus.

Graudžių verksmų giedojimo apeigos atliekamos tokia tvarka:

1. Choro vietoje arba bažnyčios suoluose atsiklaupinama, persižegnojama ir giesme pagarbinamas Švč. Sakramentas.

2. Choras ir visa bažnyčia arba atskiros giesmininkų grupės (vyrų ir moterų) pasikeisdami papunkčiui gieda pradžios giesmę „Pro gaudžius verksmus giedokim“.
3. Toliau kunigas (arba vadovas) skelbia temą ir skaito mąstymo intenciją.
4. Temą plėtoja giedama „Giesmė“, kurią gieda choras pakaitomis su visa bažnyčia.
5. Kita giesmė – „Rauda“, kurią giedodami vyrų grupė, choras arba vadovas išreiškia Kristaus kančią, o visi kiti, reikšdami užuojautą, kartoja vis tą patį šūksnį: „O Dieve mieliausias!“ „Rauda“ baigiama garbės himnu „Garbė Tau, Jėzau“, kurį gieda visi, t. y. visa bažnyčia arba abi giesmininkų grupės kartu.
6. Giedant giesmę „Skundas“, vyrų choras (arba vyrų grupė) Bažnyčios vardu kelia klausimus Marijai, o moterys Marijos vardu atsakinėja. Paskutinį „Skundo“ posmelį ir Gaudžių verksmų pabaigos giesmę „Kurs už mus kaltus kentėjai“ gieda visi kartu.

Remiantis lenkų „Encyklopedia katolicka“, giesmių „Pro gaudžius verksmus giedokim“ ir „Giesmės“ tekstai bei melodika yra lenkiški⁴⁵. Su tuo tenka sutikti.

Giesmė „Rauda“ yra lotyniška.

Giesmės „Skundas“ tekstas lenkiškas, o jos melodija sukurta vysk. Antano Baranausko. Žinomesnė yra Gaudžių verksmų giesmė „Skundas“, kuri publikuota 1909 m.⁴⁶.

Muzika

Nors Gaudūs verksmai yra trijų dalių, paprastai, kaip minėta, pagiedojus Pradžios giesmę, giedama tiktai viena iš jų⁴⁷.

Kadangi šis vadovėlis parengtas Katalikų teologijos fakulteto Vytauto Didžiojo universitete ir Lietuvos kunigų seminarijų studentams, pateikiamos Gaudžių verksmų giesmių gaidos, parengtos ir sukurtos (giesmė „Skundas“) vysk. Antano Baranausko, o ne kompozitoriaus Juozo Naujalia. J. Naujalia melodijos skamba minoru, o A. Baranausko – mažoru, t. y. artimos liaudies raiškai. Žinotina, kad visuose Lietuvos etnografiniuose regionuose liaudis šias giesmes gieda pagal skirtingas melodijas, o dzūkai – vienu balsu, t. y. unisonu (be pritarimo). Dzūkų vienbalsis giedojimas sietinas su krikščionybės įkultūrinimu į ikikrikščioniškąjį raudų raudojimo pasaulį.

Literatūrinis tekstas pateiktas ketvirto pataisyto Liturginio maldyno 400–410 puslapiuose. Įžangos (Pradžios) bei kitų 14-os stočių giesmių melodijos paimtos iš Šv. Antano religijos studijų instituto prie Katalikų teologijos fakulteto Vytauto Didžiojo universitete Folklorinio kabineto archyvo⁴⁸.

Pro graudžius verksmus giedokim (pradžios giesmė)

Pro grau-džius verks - mus gie - do - kim, Jė - zaus kan - čià
a - ap-rau - do - kim, Jė - zaus kan - čià ap - rau - do - kim.

Graudžių verksmų pirmojoje, antrojoje ir trečiojoje dalyse atliekamos šios apeigos: skaitomas skaitinys, giedama giesmė.

Giesmė

Nu - liū - do sie - la, skaus-mas šir - dį - į su - u pa:
A - ly - vų kal - ne mie - las Jė - zu - us klū - ū - po
ant vei - do puo - la, net krau - ju
ra - so - ja, sun - kiai a - al - suo - uo - ja.

Rauda

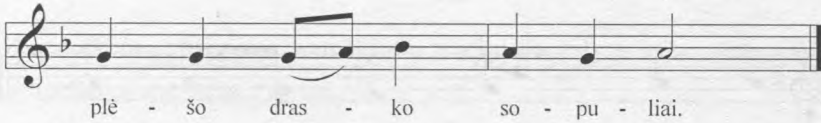
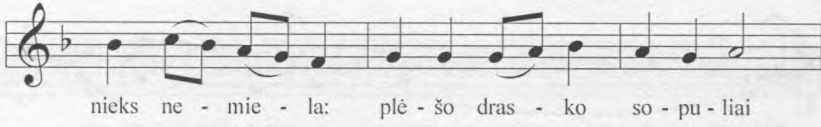
Jė - ė - zau, didžiūnų ieškotas žiauriai nu - žū - dy - ti,
gyvybės da - vė jau tvir - čia - au - sias,
o Die - ve mie - liau - au - sias!

Garbė Tau, Jėzau

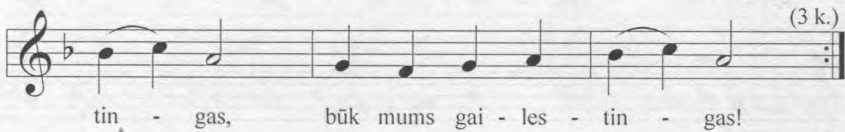
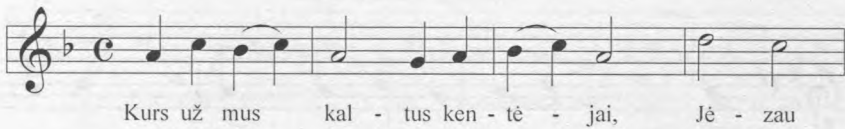

Gar - bė Ta - au, Jė - ė - zau, Šlo - vė Ta - au,
Kri - is - tau, Die - ve Kū - rė - jau ir At - pir -
kė - jau! Tu gar - bin - gia - au - sias, Tu šlo - vin -
gia - au - sias, Tu my - li - miau - sias!

Skundas

Kurs už mus kaltus kentėjai (pabaigos giesmė)

UŽDUOTYS SAVARANKIŠKAM DARBUI

1. Kas yra gavėnia?
2. Kokios liaudies pamaldumo tradicijos būdingos gavėnios laikotarpiui?
3. Atskleiskite Didžiosios savaitės semantiką.
4. Kas naujausiuose Bažnyčios dokumentuose rašoma apie liaudies pamaldumo apraiškas per gavėnią ir Didžiąją savaitę?
5. Kokia 14-os stočių Kryžiaus kelio ir Gaudžių verksmų kilmė?
6. Kokios 14-os stočių Kryžiaus kelio ir Gaudžių verksmų ištakos Lietuvoje?
7. Kada ir kur yra giedami Gaudūs verksmai?
8. Kokia šių liaudies pamaldumo praktikų giesmių kilmė?
9. Kaip šiandien laikomasi 14-os stočių Kryžiaus kelio ir Gaudžių verksmų pamaldumo tradicijų?
10. Išmokite giedoti pagal pateiktas giesmių bei maldų melodijas.

PAGRINDINĖ LITERATŪRA

- Dieviškojo kulto kongregacija*. Aplinkraštis dėl pasirengimo Velykų šventėms ir jų šventimo // Bažnyčios žinios. Vilnius. 2003. Nr. 6 (174).
- Gaudūs Verksmai. Kaunas. 1998.
- Kajackas A.* Bažnyčia liturgijoje. Liturgijos raida istorijoje. Lietuvos katchetikos centras. 1998.
- Liturginis maldynas. Ketvirtasis pataisytas leidimas. Vilnius. 1996. P. 378–400.
- Vyšniauskaitė A.* Mūsų metai ir šventės. Kaunas. 1993.
- Ramanauskas B.* „Aš savo dalį atlikau...“. Brooklyn. 1983.

PAPILDOMA LITERATŪRA

- Droga Krzyżowa. Dzieje nabożenstwa i antologia współczesnych tekstów / opr. ks. J. Kopec. Księgarnia Św. Wojciecha. Poznań. 1987.
- Encyklopedia Katolicka. Lublin. 1989. T. 5.
- Katalikų Bažnyčios istorija / vertė R. Grucė, G. Sodeikienė. Vilnius. 1996. D. 1.
- Ramanauskas B.* Kryžiaus keliai ir jų istorija // Šv. Pranciškaus varpelis. Brooklyn. U.S.A. 1953.

NUORODOS

- ¹ *Kajackas A.* Bažnyčia liturgijoje. Liturgijos raida istorijoje. Lietuvos katechetikos centras. 1998. P. 137.
- ² *Vyšniauskaitė A.* Mūsų metai ir šventės. Kaunas. 1993. P. 37.
- ³ *Vyšniauskaitė A.* Ten pat. 1993. P. 55.
- ⁴ Ten pat. P. 56.
- ⁵ Ten pat. P. 56.
- ⁶ *Pukenis R.* Katalikiška asketinė literatūra lietuvių kalba iki 1905 m. Vilnius. 1993. P. 31.
- ⁷ *Dieviškojo kulto kongregacija.* Aplinkraštis dėl pasirengimo Velykų šventėms ir jų šventimo // Bažnyčios žinios. Vilnius. 2003. Nr. 6 (174). P. 7; 16–20; 27; 72; 76; 106.
- ⁸ Liturginis maldynas. Ketvirtasis pataisytas leidimas. Vilnius. 1996. P. 378–400.
- ⁹ Liturgijos apžvalga / knygą parengė s. O. Baliūnaitė ACJ; s. E. Bedalytė ACJ. Tekstus papildė kun. V. Šimkūnas S. Kaunas. 1996. P. 80.
- ¹⁰ Katalikų Bažnyčios istorija / vertė R. Grucė, G. Sodeikienė. Vilnius. 1996. D. 1. P. 377.
- ¹¹ *Ramanauskas B.* „Aš savo dalį atlikau...“. Brooklyn. 1983. P. 261.
- ¹² *Ramanauskas B.* Kryžiaus keliai ir jų istorija // Šv. Pranciškaus varpelis. Brooklyn. U.S.A. 1953. P. 108.
- ¹³ Droga Krzyżowa. Dzieje nabożenstwa i antologia współczesnych tekstów / opr. ks. J. Kopec. Księgarnia Św. Wojciecha. Poznań. 1987. S. 38.
- ¹⁴ *Ramanauskas B.* „Aš savo dalį atlikau...“. Ten pat. P. 262–263.
- ¹⁵ *Motuzas A.* Beržoro kalvarių Kryžiaus kelio apeigų ir muzikos kilmė // Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai. Vilnius. 1999. T. 17. P. 443–516.
- ¹⁶ *Motuzas A.* Tytuvėnų bažnyčios kluatro kalvarių tipo Kryžiaus keliai // Tiltai. Klaipėdos universitetas. 1999. Nr. 3–4 (8–9). P. 99–128.
- ¹⁷ Liturgijos apžvalga. Ten pat. P. 80.
- ¹⁸ Liturginis kalendorius 2002–2003. Vilnius. 2002. P. 48.
- ¹⁹ Liturgijos apžvalga. Ten pat. P. 81.
- ²⁰ *Kajackas A.* Ten pat. P. 249.
- ²¹ Ten pat. P. 135.
- ²² Ten pat. P. 35–36.
- ²³ Liturginis maldynas. Ten pat. P. 378–399.
- ²⁴ *Vaitkevičiūtė V.* Tarptautinių žodžių žodynas. Vilnius. 2002. P. 49.
- ²⁵ *Kajackas A.* Ten pat. P. 97.
- ²⁶ *Slavočinskis S. M.* Giesmės 1646 / parengė J. Lebedys. Vilnius, 1958. P. 133–163.
- ²⁷ *Vaišnora J.* Marijos garbinimas Lietuvoje. Roma. 1958. P. 173.
- ²⁸ *Siedlecki J.* Śpiewnik Kościelny. Kraków. 1987. S. 122.
- ²⁹ *Siedlecki J.* Ten pat. S. 113.
- ³⁰ *Kosakowski G.* Rożanczius Szczęciausios Maryios Pannos yr saldžiausia warda Jezusa teypogi spاسبas apwayksciojima Kałnu Kałwaryos Ziamaičiu su modlitwomis ir giesmiemis anto służijęciomis. Wilniuj. 1681. P. 126.
- ³¹ Aukša Altorius arba Szaltinis dangiszku skarbu. Wilniuj. 1879. P. 433.
- ³² Jėzaus Kristaus kančios kelių, arba kalvarių, vadovėlis / parengė V. Taškūnas. Vilnius. 1940. P. 57–58.
- ³³ 1995–2000 metų vasaros lauko ekspedicijų medžiaga // Šv. Antano religijos studijų instituto prie Katalikų teologijos fakulteto Vytauto Didžiojo universitete Folkloro kabinetas. Kretinga. 2003.
- ³⁴ 1995–2000 metų vasaros lauko ekspedicijų medžiaga. Ten pat.
- ³⁵ Liturginis maldynas. Ten pat. P. 400–410.
- ³⁶ Droga Krzyżowa. Ten pat. S. 26.
- ³⁷ *Chadam A.* Śpiewnik Kalwaryjski. Kalwaria Zebrzydowska. 1984. S. 12.
- ³⁸ *Vaišnora J.* Ten pat. P. 77.
- ³⁹ Encyklopedia Katolicka. Lublin. 1989. T. 5. S. 1310.
- ⁴⁰ *Vaišnora J.* Ten pat. P. 46.

⁴¹ Graudūs Verksmai. Kaunas. 1998.

⁴² Liturgijos apžvalga. Ten pat. P. 80.

⁴³ Liturginis kalendorius 2001. Vilnius. 2001. P. 21–22.

⁴⁴ Liturgijos apžvalga. Ten pat. P. 74.

⁴⁵ Encyklopedia Katolicka. Ten pat. P. 1310.

⁴⁶ *Vaišnora J.* Vysk. A. Baranauskas // *Aidai*. Brooklyn. 1965. Nr. 10. P. 431.

⁴⁷ Liturginis maldynas. Ten pat. P. 400.

⁴⁸ 1995–2000 metų vasaros lauko ekspedicijų medžiaga. Ten pat.

PAVASARIO CIKLO ŠVENTĖS. MALDOS IR GIESMĖS

Pavasario ciklo šventėms – Velykoms, Šv. Jurgiui, gegužinėms, Motinos dienai, Maldavimų, arba Kryžiaus, dienoms bei Sekminėms būdingos gausios maldos, giesmės ir liaudies pamaldumo praktikos.

Velykos

Pirmoji šio ciklo šventė – Velykos. Tai Kristaus prisikėlimo šventė, pati džiaugsmingiausia ir iškilmingiausia: mirtis ir pragaras nugalėti, mes išvaduoti iš jų valdžios. Todėl Velykų rytą atliekamos ypatingos Kristaus Prisikėlimo apeigos ir tris kartus procesija apeina aplink bažnyčią. Procesijoje nešami trys Kristaus ženklai: stula perjuostas kryžius, Velykų žvakė ir Prisikėlimo statulėlė, taip pat giedama giesmė „Linksma diena mums nušvito“. Velykų laikui, iki Šeštinių, po palaiminimo Švč. Sakramentu giedamas tik paskutinis giesmės „Linksma diena mums nušvito“ posmas:

*Šventuoju Prisikėlimu * duok mums kalčių atleidimą, * tegul ir mus džiaugsmas ima, * aleliuja, aleliuja, aleliuja (3 kartus)¹.*

Velykų šventės istorija siekia apaštalių laikus, nes pirmieji krikščionys ją šventė drauge su žydais, kai šie minėjo išėjimą iš Egipto, tik krikščionys suteikė jai naują reikšmę. Apie II–III a. iškilo vadinamasis „Velykų klausimas“: kada reikia švęsti Velykas? Iki tol Katalikų Bažnyčios Tėvai Velykomis vadino tik Kristaus mirties paminėjimą. Šv. Kiprijonas pirmasis savo raštuose Velykas pavadino Kristaus prisikėlimo švente. Jų išvakarėse vykdavo didžioji vigilija (budėjimas). Šventės naktis būdavo labai iškilminga: papuošdavo bažnyčias, namus, o imperatoriaus Konstantino įsakymu – ir gatves. Ištisą naktį krikščionys praleisdavo susirinkę bažnyčiose. Tada buvo krikštijami katechumenai, šventinami sakramentų aliejai. Naktinis budėjimas Rytų Bažnyčioje išliko iki mūsų dienų. Remiantis dabartine liturgija, Velykų apeigos prasideda Didžiojo šeštadienio vakare Velykų žvakės (*paschalo*) šventinimu, iškilmingu *Exultet* giedojimu, Šv. Rašto ištraukų skaitymu. Toliau šventinamas vanduo, vyksta iškilmingos Mišios. Velykų šventė tęsiasi oktavą (8 dienos). Senovėje pakrikštytieji visą oktavą dėvėdavo baltus, krikšto metu gautus rūbus. Paskutinį kartą juos užsivilkdavo kitą Velykų sekmadienį. Dėl to tas sekmadienis gavo *In Albis* („baltais rūbais“) pavadinimą. Laikui bėgant ši šventė sutrumpinta iki vienos dienos.

Nuo senų laikų Velykų simboliu laikomas kiaušinis, iš kurio atsiranda gyvybė – kaip iš kapo išejo Kristus. Pirmosios žinios apie margučių dažymą aptinkamos XVI a.

viduryje. Margučiai taip pat randami ortodoksų tikėjimą išpažįstančiuose kraštuose, o tarp protestantų – nepopuliarūs, tad paprotys galbūt yra bizantiškos kilmės.

Velykų šventinė liturgija yra džiaugsminga, maldos ir giesmės užbaigiamos pergablės viltį išreiškiančiu žodžiu *Aleliuja*. Tai yra kilnojama šventė, visada švenčiama pirmąjį mėnulio pilnaties sekmadienį po pavasario lygiadienio, t. y. po kovo 21 d. Velykos išpuola tarp kovo 22 ir balandžio 26 d. Taigi yra išlaikiusios tradicinį ryšį su archaiskuoju Mėnulio kalendoriumi.

Prisikėlimo rytą prabyla varpai: „Kristus kėlės, mirtis krito, visi laukėm džiaugsmo šito“. Tai tradicinė Velykų giesmė, giedama procesijai triskart einant aplink bažnyčią. Liaudies misterijoje velyknakčio „žydai“, „budeliai“, mėginantys išvogti Kristaus kūną, bėga šventoriuje priešinga kryptimi nei procesija.

Po Prisikėlimo šventųjų Mišių, pašventinus kraitelėje atsineštus Velykų valgius, kuo greičiau skubama namo. Nuo seno tikėta: kas Velykų rytą iš bažnyčios greičiau namo sugrįš ir atsigavęs, tam tais metais geriausiai seksis. Taigi keliuose buvo gausu lenktyniaujančiųjų.

Prie Velykų stalo atsigavėjimo pusryčiai pradedami rituališkai: šeima sustoja aplink stalą, tėvas ar motina, visiems pritariant, sukalba trejus poterių, kad namuose būtų taika ir ramybė, peržegnoja stalą ir sėda atsigavėti. Valgyti pradedama nuo kiaušinio.

Kas turėjo neseniai mirusiųjų, iš bažnyčios pirmąją Velykų dieną eidavo jų apankyti į kapines, čia buvo giedamos šermenų giesmės, dalijama išmalda elgetoms, kad šie pasimelstų už mirusiuosius. Šis paprotys tebėra gyvas Vilnijos krašte.

Velykų metu svarbus vaidmuo tenka vandeniui, kuriuo prausiamas veidas ir laistomasi. Šį liaudies paprotį savo ganytojiškame laiške 1737 m. mini vyskupas M. Karpis.

Dėmesio vertas velykinio lalavimo ir katalikiškų giesmių giedojimo paprotys, kuris net XX amžiuje buvo gyvas Dzūkijos parapijose. Susitaria būrys balsingų vyrų eiti lalautų. Prieš Velykas pasimoko velykinių giesmių, dainų, vadinamų *lalinkomis*, išsirenka vadą ir pirmosios Velykų dienos vakare traukia per kaimą, ypač lankydami tuos namus, kur žino esant merginų. Priėję prie namų pirmiausia pagiedą giesmę „Linksma diena mums nušvito“. Jei į giesmę reaguojama, giesmininkai pagieda lalinką, kurioje yra būtinas priegiesmis „ei lalo“ arba „vai lalu lalu“. Tada lalauninkai apdovanojami. Apdovanojimas – tai sakralinis aktas, apeiga, kuria siekiama, kad išsipildytų sveikinimų linkėjimai.

Giesmė „Linksma diena mums nušvito“ yra vokiška. Manoma, jog lietuviško literatūrinio teksto autorius yra vyskupas Antanas Baranauskas, iš lenkiškų giesmyčių išvertęs ją apie 1898 metus Seinuose. Nuo tada, matyt, ši giesmė ir rado žmonių širdyse savo vietą.

Muzika

„Kristus prisikėlė – angelai trimitavo“⁴². Su šia mintimi kaimo žmonės pasitikdavo Velykų rytą, kai bažnyčios šventoriuose būdavo mušami katilai arba būgnai, trimituojama mediniu kerdžiaus trimitu, grojama varinėmis dūdomis.

Linksmą dieną mums nušvito³

Link - ma die - na mums nu - švi - to, vi -
si troš - kom džiaugs - mo ši - to: kė - lės Kris -
tus, mir - tis kri - to, A - le - liu -
ja, a - le - liu - ja, a - le - liu - ja.

PASTABA: literatūrinis tekstas – ketvirto pataisyto Liturginio maldyno 561 puslapyje.

Šv. Jurgis

Kita pavasario ciklo šventė, kur gausu katalikiškųjų liaudies pamaldumo praktikų – Šv. Jurgis, arba Jurginės. Remiantis Katalikų Bažnyčios istoriniais šaltiniais, šventasis Jurgis – tai III a. gyvenęs riteris kankinys. Šv. Jurgis nuo seno gerbiamas Rytų ir Vakarų Bažnyčiose. Ant jo kapo Diospolyje (Palestina) pastatyta bažnyčia maldininkų lankoma nuo IV a. Tačiau nepaisant tokios pagarbos, tikrų žinių apie jo gyvenimą ir kankinystę trūksta. Tikra yra tik tai, kad jis buvo krikščionis kareivis, nukankintas Palestinoje. Legenda pasakoja, kad buvęs Kapadokijos krikščionių didikų sūnus, narsus karys, tarnavęs imperatoriaus Dioklecijano asmens gvardijoje. Šio imperatoriaus laikais, prasidėjus krikščionių persekiojimui, Jurgis dėl savo tikėjimo buvo nužudytas. Pasakojimas, kad jis išvadavo karalaitę nuo slibino, yra tik mitinis motyvas, sukurtas

remiantis kitų slibino nugalėtojų – Persėjo, Indro, Zigfrido – legendomis. Jurgio kultas, prasidėjęs Bizantijoje, paplito Rytuose nuo Gruzijos iki Abisinijos. Romoje jau VI a. Jurgio garbei San Sebastiano vardu pavadinti miesto vartai, o VII a. pastatyta jo vardo bažnyčia S. Giorgio in Velabro. Viduramžių kryžiaus žygių dalyviai jį buvo pasirinkę savo globėju, taip Jurgio kultą skleidami po visą Europą. Jis tapo daugelio valstybių ir miestų globėju: Anglijos, Katalonijos, Aragonijos, Gruzijos, Portugalijos, Ligūrijos, Genujos, Venecijos. Taip pat ir antruoju Lietuvos globėju⁴.

Liaudis jį laikė arklių ir apskritai gyvulių globėju. Buvo tikima, kad Jurgis rūpinasi gyvuliais, kol jie ganosi lauke, todėl per Jurgines banda būdavo pirmą kartą išgenama į laukus. Per Šv. Jurgį prašoma „atrakinti“ žemę, suteikti gaivinančios rasos, leisti augti žolei, nes tikėta, kad šis šventasis rūpinasi gyvuliais ir ganymu.

Paveiksluose Jurgis vaizduojamas su kario apranga, sėdintis ant žirgo ir smeigiantis ietimi slabiną.

Į Lietuvą Jurgio vardas atėjo iš rytinių Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės sričių dar prieš oficialų Lietuvos krikštą.

Šią šventę liaudis vadina Jurginėmis, o Rytų Lietuvoje – „ubagų diena“, nes tada gausiai šelpiami elgetos, t. y. duodama išmaldos, prašant pasimelsti bei pagiedoti Šv. Jurgio giesmę už gyvulių sveikatą. Jurginių išvakarėse kepama vadinamoji „ubagų duona“, kuri kitos dienos ryte ar po šv. Mišių išdalijama pavargėliams kaip išmalda už gyvulius.

Ilgus šimtmečius per Jurgines bažnyčiose Dievui aukojamos vaškinės naminių gyvulių figūrėlės (jų žmonės išgydavo šventoriuje iš bažnyčios tarnų), prašant jiems sveikatos. Apie šį paprotį XVI a. rašo M. Mažvydas laiške Prūsijos kunigaikščiui Albrechtui, jis minimas 1578 m. valdžios įsake Tilžės ir Ragainės bažnyčioms, taip pat jį plačiai aprašo XIX a. žymus lietuvių etnografas L. Jucevičius: „Kiemonis, nusipirkęs kelių rūšių figūrėlių, neša jas aplink bažnyčią, meldžiasi, pagaliau deda ant altoriaus tiek tuos gyvulėlių atvaizdus, tiek tam tikrą kiekį pinigų...“⁵. Šis paprotys buvo paplitęs visoje Lietuvoje. Tai *votai*: „*Votas* (lot. *votum* – linkėjimas, dovana, pažadas): 1. koks nors daiktas, kabinamas ant šventųjų paveikslų, skulptūrų, reiškiant padėką už įvairias malones; tai širdutės, rankos, kojos pavidalo dirbinėliai iš tauriųjų metalų ar vėriniai; 2. bažnyčiai dovanoti įvairūs įrenginiai, dažniausiai altoriai, paveikslai, liturginiai indai bei drabužiai ir kt.“⁶. Jais Lietuvoje, kaip ir kitose Europos šalyse, atsidėkojama už šventojo užtarimą. Tad ir Lietuvoje seniau melstasi šv. Jurgiui, aukota jo garbei nesunkiai išigyjamų vaškinių votų (gyvulių atvaizdų). Rytų Lietuvoje ir šiais laikais kaimo bažnytėlėse ant šv. Jurgio altoriaus dedamos įvairaus maisto (sūrių, kiaušinių, sviesto, pinigų ir pan.) aukos.

Dar XVII a. žmonės per Jurgines pasninkaudavo, kad gyvuliai tais metais būtų sveiki. Tą dieną išgenamus gyvulius šeimininkė apšlakstydavo švęstu vandeniu, suduodavo kiekvienam šventinta verbos šakele.

Visi šie su katalikų liaudies pamaldumo praktikomis susiję veiksniai rodo, kad šv. Jurgis lietuvių dvasinėje kultūroje yra lyg gamtos žadintojas, laukų ir gyvulių bandos globėjas. Lietuvių Jurginių papročiai nėra išskirtiniai, turi daug bendro su kitų Europos tautų tos dienos papročiais.

Muzika

Parankiausia priemonė susisiekti ir bendrauti kaimų bei mažų miestelių jaunimui buvo būgnų ir dūdų garsai. Tad reikia manyti, kad tautiniai muzikos instrumentai atliko ne vien dvasinę-estetinę, bet ir signalinę funkciją. Aukštaitijoje tai ypač ryšku per Jurgines: „Pasvalio bei Žeimelio parapijose po sumos kaimo ustovas bažnyčios šventoriuje užtrimituodavo, skelbdamas jaunimui Jurginių pasilinksminimų pradžią“⁷.

Per Jurgines giedamos Šv. Jurgio giesmės kilmė sietina su lenkų bažnytine himnologija, nes jau XVII a. pirmuosiuose lenkiškuose giesmynuose ši giesmė traktuojama kaip viena pagrindinių „Šventų globėjų“ giesmių. Lietuvoje ji aptinkama iš lenkų kalbos išverstame ir 1819 m. parengtame kun. Vincento Valmiko giesmyne „Giesmės nabažnos“, kuris vėliau (1823 m.) pavadintas „Kantyczkomis žemajtyszkomis“. Kadangi šios giesmės tekstas yra verstas, vadinasi, jis yra ne lietuvių kilmės. Melodija, kadangi nėra notografinių duomenų iš kitų šalių, manome, gali būti lietuviška, sukurta liaudies.

Šv. Jurgio giesmė⁸

Pa - gie - dos - me šven - tas gies - mes,

šven - tas gies - mes links - mą die - ną.

Mu - čel - nin - kuj šven - tam Jur - giui,

Vie - roj Die - vo ri - cie - riuj.

Literatūrinis tekstas⁹:

*Pagiedosim šventas giesmes, * Šventas giesmes, linksmas dienas, * Mučelninkui šventam Jurgiui, * Vieroj' Dievo ricieriui.*

*Kursai iš Betsėjos miesto, * Išjojo keliaut par svieta, * Raudonu rūbu, širmu žirgu, * Vieroj šventoj tarnu tikru.*

*Ir antjojo aukštą kalną, * Apsižvalgė ant jurių marių; * Ten išvydo šventą paną, * Šventą paną karalaite.*

*Knygas šventas beskaitančią, * Ir maldeles bekalbančią. * Jojo artyn tas šventasis, * Paklausti tos karalaitės.*

*Nesiartink, šventas Jurgi, * Nebegraudink mano širdį. * Gana manes prapuolančios, * Toj nelaimėj pražuvančios.*

*Esmu išduota ant smerčio, * Nuo tėvo ir nuo motinos, * Kaipo grecijonai sako, * Ant prarijimo to smako.*

*Nebijokis, šventa pana, * Nedrebėkie, karalaite, * Kaip aš žodį ištarsiu, * Teip ir smakui padarysiu.*

*Susidrumstė jurės-marės, * Ir išmetė baisių smaką, * Visaip svieta kankinantį, Gyvus žmones prarijantį.*

*Kad išklausė Dievas maldų * Ir išmetė smaką baisių, * Tuojaus aną nutrotyjo, * Dievo valė kad padėjo.*

*Ir pardūrė smako žandus, * Ir atsuko velnio sprandą. * Išvadavo šventą paną, * Nuo prapulties ją atgavo.*

*Linksminkitės, grecijonai, Duokit garbę didę Ponui, * Jogeį Dievas yr' teisingas, * Našlaičiams mielaširdingas.*

*Tu, šventas Jurgi, tai padarei, * Dievo valę kad ištarei, * Idant griešnus išgelbėtum, * Ir tą smaką išnaikintum.*

*Garbė, šlovė Dievui Traiciai, * Ir jo Sūnui Dvasiai Šventai; * Idant anuos garbintumėm, * Su šventais danguj butumėm.*

Amen.

Gegužės pamaldos

Šiuo laiku garbinama Marija. Bažnyčia gražiausią pavasario mėnesį Marijai garbinti pasirinko neatsitiktinai. Metų laikas, kai atbunda gamta ir puošiasi gražiausiais pavasario žiedais, negalėjo būti nepašvėstas Tai, kurią Bažnyčios liturgija vadina Jeriko rože, Libano kedru, kvapniu cinamono ir balzamo medeliu. Kadangi gamta gegužės mėnesį išsiskleidžia visu savo grožiu, jis ir paskirtas Mistinei Rožei bei Motinai garbinti.

Kasdienės šio mėnesio pamaldos, skirtos Marijos garbei, vadinamos gegužinėmis. Kadangi joms vadovauja kunigas, savo pobūdžiu jos priartėja prie liturginių pamaldų. Tačiau šis maldingumas nėra grynai liturginis: jis priklauso vadinamosioms pridedamosioms pamaldoms, arba liaudies pamaldumo praktikoms (pamaldos vyksta krašto kalba).

Kilmė

Gegužinės – tai sena religinė praktika. Viso mėnesio paaukojimo Marijai ištakos yra Rytuose. Jau V a. Mažosios Azijos koptai ištisą *Kiahc* (gruodis) mėnesį, kuris atitinka mūsų gegužę, buvo skyrę Marijai garbinti. Sakoma, kad šią praktiką įvedė šv. Kirilas Aleksandrietis¹⁰.

Romos imperijoje nuo seniausių laikų balandžio 13 – gegužės 3 d. švęsta pagonių pavasario šventė Flora. Tuo metu buvo rengiami žaidimai: namus ir galvas papuošę gėlių vainikais, apsinuoginę žmonės keldavo orgijas, vadinamas *florealia*. Su šiomis pagoniškomis apeigomis krikščionybė kovojo ne ginklu: išsaugojusi idėją, keitė pamaldumo formą. Gegužės mėnesį skirti Marijai pirmasis sumanė Ispanijos karalius Alfonsas X (1239–1284) savo poemoje „*Cantegas de S. Maria*“, kurioje Marija lyginama su gegužės mėnesiu.

Tam tikrų gegužės mėnesio pašventimo Marijai ženklų ir atgarsių viduramžiais atsiranda Vokietijoje: palaimintasis Henrikas Seuse (†1365) gegužės mėnesį rinkdavęs gėles, jomis puošdavęs Marijos paveikslus ir kalbėdavęs tam specialiai sukurtas maldas¹¹.

Italijoje šio pamaldumo pradininkai yra šv. Pilypas Nėris (1515–1592) ir šv. Karolis Boromėjus (1538–1584). Jie pastebėjo, kad pavasarį, žemei bundant, atgyja ir žmogaus aistros. Šių dvasininkų įvestos gegužinės pamaldos buvo vienas būdų auklėti jaunimą, ugdyti dorą. 1676 m. jų pavyzdžiu pasekė Fiesole dominikonų noviciate įkurta draugija „*Comunella*“, kurios nariai Mariją gegužės mėnesį ypač garbino. To paties XVII a. pabaigoje Neapolyje, Šv. Klaros bažnyčioje, visą gegužės mėnesį (kas vakarą) vykdavo vienos valandos pamaldos su Švč. M. Marijai skirtomis giesmėmis. Šio pamaldumo tradicijos suvienodinimo ir apibendrinimo nuopelnai priklauso italų jėzuitui A. Dionisi, kuris 1725 m. Veronoje išleido gegužinėms pamaldoms skirtą knygėlę „*Mese di Maria, ossia Mese di Maggio, consacrato a Maria*“. Gegužinių pamaldų tvarka tokia: gėlėmis puošiamas Marijos paveikslas ar altorius, prieš jį vakarais kalbamas rožinis, litanija ir kitos maldos, skaitomas skaitinys apie Marijos dorybes.

Gegužinės pamaldos dar nebuvo visuotinės. Prie jų sklaidos prisidėjo jėzuitas A. Muzzarelli (1749–1813), kuris 1785 m. išleido knygėlę „*Il Mese di Maggio*“. Jos pagrindu 1803 m. pop. Pijus VII pirmiausia leido įvesti gegužines pamaldas Romos jėzuitų kolegijos studentų bažnyčioje. Popiežius Pijus VII 1814 m. iš nelaisvės laimėjęs grįžęs į Romą 1815 m. šią gegužinių pamaldų praktiką paskelbė visai Bažnyčiai, o 1822 m. suteikė atlaidus, 1859 m. popiežius Pijus IX nurodė visose katalikų bažnyčiose gegužės mėnesį laikyti pridedamąsias pamaldas, skirtas Marijos garbei¹².

Lenkijoje gegužinės pamaldos pirmą kartą įvestos 1852 m. Varšuvoje, Šv. Kryžiaus bažnyčioje, o visoje Lenkijoje – 1886 m.¹³

Lietuvos Katalikų Bažnyčios kultūros istorijoje gegužės vardas pirmąkart paminėtas 1591 m. Karaliaučiuje išleistoje protestantų kunigo Jono Bretkūno „*Postilėje*“¹⁴. Liaudies žodinėje tradicijoje šis mėnuo siejamas su sodų žydėjimo, pavasarinės javų sėjos ar pirmuoju gegužės kukavimo reiškiniais. Apie 1853 m. gegužinės pamaldos įvestos ir Lietuvoje, Seinų katedroje. Jų pradininku laikomas Seinų vyskupijos valdytojas prelatas B. Butkevičius. Tuo

metu kaimyninę Žemaičių vyskupiją valdė vyskupas Motiejus Valančius, kuris šias pamaldas įvedė savo vyskupijoje. Vilniaus katedroje jos įvestos tik 1884 m. Gegužines pamaldas Lietuvos bažnyčiose 1898 m. suvienodino vyskupas Antanas Baranauskas¹⁵.

Struktūra ir apeigos

Gegužinėms pamaldoms nenustatyta privalomų maldų. Lietuvos bažnyčiose, namuose, prie koplyčių, kryžių, lurdų atliekamos tokios pamaldos: skaitoma ar giedama Marijos litanija, Šv. Bernardo malda, sakomas pamokslas bei giedama giesmė „Sveika, Marija, Motina Dievo“¹⁶.

Švč. M. Marijos litanija katalikų pasaulyje paprastai vadinama Loreto (*Lauretana*) litanija, nes jos kilmė (XIII a.) siejama su Loreto Marijos šventove – maža koplytėle, žmonių vadinama Nazareto nameliu.

Gegužinių metu giedama litanija su papildomomis maldomis/giesmėmis pradėta giedoti Ispanijoje apie 1531 metus¹⁷. 1558 m. šv. Petras Kanizijus paprotį kalbėti šią litaniją gegužės mėnesį įvedė visoje Vokietijoje¹⁸. Muziką parašė kompozitorius Orlando di Lasso.

Manoma, kad Šv. Bernardo maldos autorius yra šv. Bernardas Klervietis (1090–1153), vienas įtakingiausių to meto krikščionių. Gimė jis kilmingoje šeimoje. Sulaukęs 21 metų įstojo į vienuolių cistersų ordiną. 1115 m. Bernardas įkūrė Klervo vienuolyną, kurio pavadinimas davė jam pavardę, buvo vienuolyno abatas. Šventuoju paskelbtas 1174 m.

Giesmė „Sveika, Marija, Motina Dievo“ yra išversta iš lenkų kalbos. Vertimas labai laisvas ir nutolęs nuo originalo. Lietuvoje būta kelių šios giesmės vertimo variantų. Pirmasis vertimas – kun. J. Lideikos 1886 metais.

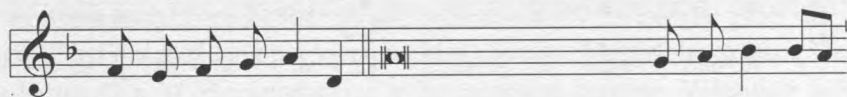
Giesmės melodija taip pat yra perdirbta – sulietuvinta. Lenkų giesmynai šią giesmę kildina iš Mozūrijos. Jos neturi nei viena kita pasaulio šalis.

Gegužines pamaldas Lietuvos kaimas ypatingai išgyvendavo. Jos išsiskyrė kaimo žmonių maldingumu, kai šalia nustatytų dalykų būdavo daug laisvos iniciatyvos. Šiose pamaldose dalyvaudavo visi: vaikai rinkdavo laukų gėles Marijos paveikslui papuošti, jaunimas pindavo vainikus ir kitaip puošdavo Marijos altorėlį ar paveikslą, mergaitės savo rankdarbiais meniškai puošdavo seklyčią (kambarys, kuriame vyksta gegužinės pamaldos), vyrai vadovaudavo giedojimui, moterys sunešdavo vaško žvakių ir panašiai. Po gegužinių pamaldų visi išeidavo į kiemą, dainuodavo liaudies dainas bei šokdavo įvairius šokius¹⁹. Tai buvo graži kaimo dvasinio pakilimo šventė.

Įvairiose Lietuvos etnografinėse vietose skirtingai kviesta vakarais atlikti šias apeigas. Pietryčių Lietuvoje (Dzūkijoje ir Pietų Suvalkijoje) – trimituojant kerdžiaus trimitu, Aukštaitijoje – skambinant varpeliu ar koplyčios varpu, Žemaitijoje – trimituojant trimitu ar mušant į pakabintą noragą arba koki metalinį daiktą. Signalai buvę trumpi, natūralaus eilėgarsio, tercijos apimties. Pamaldos atliekamos temstant, sukvietus žmones varpu ar kitu muzikos instrumentu. Visoje Lietuvoje, išskyrus Dzūkiją, šioms pamaldų giesmėms pritariama kanklėmis.

Švč. M. Marijos litanija²⁰

Ky - ri - e e - lei - son, Chris - ste e - lei - son,
Kris - tau, iš - girsk mus, Kris - tau iš - klau - syk mus,

Ky - ri - e e - lei - son. Tėve iš dangaus, Dieve pasi - gai - lėk mū - sų.
Kris - tau, iš - klau - syk mus.

Sūnau, pasaulio Atpir - kė - jau, Die - ve, pa - si - gai - lėk mū - sų.

Ta - vo ap - gy - ni - mo šau - kia - mės, Šven - to - ji Die - vo

Gim - dy - to - ja. Mū - sų mal - dų ne - at - mes - ki mū - sų rei - ka - luo - se,

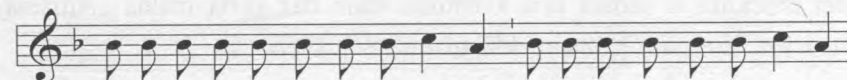
bet nuo vi - so - kių pa - vo - jų mus vi - sa - dos gel - bėk.

Mer - ge - le gar - bin - go - ji ir pa - lai - min - to - ji,

mū - sų val - do - ve, mū - sų tar - pi - nin - ke, mū - sų už - ta - rė - ja.

su sa - vo Sū - nu - mi mus su - tai - kink, sa - vo Sū - nui mus pa - ves - ki,

sa - vo Sū - nui mus a - ti - duo - ki.

PASTABA: literatūrinis tekstas – ketvirto pataisyto Liturginio maldyno 270–275 p.

Sveika, Marija, Motina Dievo²¹

Svei - ka, Ma - ri - ja, Mo - ti - na Die - vo;
Dan - gaus mums duo - ta nau - jo - ji le - va!

At - mint mums tei - kis sa - vo šir - dy - je,

melsk už mus Die - vą, svei - ka, Ma - ri - ja.

Motinos diena

Kilmė ir apeigos

Pirmasis gegužės sekmadienis skirtas Motinai pagerbti. Motinos diena įteisinta 1929 m. kovo 24 d. Kaune vykusiamе Lietuvos moterų organizacijų pasitarime. Lietuvos Aukščiausioji Taryba 1990 m. vasario 9 d. Motinos dieną paskelbė tautine švente. Šią dieną ypatingą pagarbą rodome Motinoms – gyvoms ir mirusioms. Simboliška tai, kad Motinos diena švenčiama dangiškai visų žmonių Motinai Marijai skirtą gegužės mėnesį. Krikščionys turi dvi motinas. Dangiškosios vardas – Marija. Visą gegužės mėnesį milijonai žmonių eina nusilenkti prie Jos kojų.

Lietuviai tradiciškai Motinos dieną prisimena vienišas, sergančias seneles, jas lanko ir sušelpia. Prisimenamos mirusios motinos, lankomi ir puošiami kapai, o bažnyčiose bei namuose joms skiriamos pačios gražiausios giesmės ir dainos. Tarpukario Lietuvoje ir šiandien Motinos dieną atliekamos šios liaudies pamaldumo praktikos: pasibaigus šventoms Mišioms bažnyčioje, lankomi motinų ir močiukių kapai, čia kalbami poteriai bei giedamos maldos/giesmės „Viešpaties Angelas“, „Sveika, Karalienė“ bei „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie!“; grįžus namo, sveikinamos gyvos mamos bei močiutės ir sėdant prie šventinio stalo dar kartą malda „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie!“ pasimeldžiama už išėjusiąsias.

Muzika

Lietuvoje nuo senų laikų buvo galima matyti ir girdėti nepaprastai žavų reginį, kai kaimeliuose, miesteliuose skambinant bažnyčių ir varpinių varpais tris kartus per dieną pakeleiviai ir vietiniai gyventojai, išgirdę varpo garsą, nusiimdavo kepures ir kal-

bėdavo arba giedodavo maldą/giesmę „Viešpaties Angelas“. Ši paprotį Žemaitijoje įvedė vyskupas Jurgis Tiškevičius. Jis 1636 m. Žemaičių vyskupijos sinode, vyskupo Motiejaus Valančiaus teigimu, „įstatymą Grigaliaus XIII (1572–1585), kad visose katalikų bažnyčiose auštant, per pietus ir brėkstant poteriams skambintų, priėmė ir žmonėms apskelbė“²².

Istoriniai šaltiniai liudija, kad Lietuvoje pranciškonų ir dominikonų vienuolių pas-tangomis, lenkų pavyzdžiu, formavosi paprotys skambinti varpais po vakarinio „Viešpa-ties Angelo“ bei dar maždaug per vieną maldos „Sveika, Marija“ laiko tarpą suskambinti devynis kartus (3 x 3) už mirusiųsius ir žuvusiųsius karuose. Vėlesniais laikais, var-pams kviečiant melstis už mirusiųsius, kiekvienas meldavosi apskritai už visus miru-siuosius prie maldos „Viešpaties Angelas“ pridėdamas ir „Amžinąjį atilsį duok miru-siems, Viešpatie!“ . Kai caro valdžia uždraudė bažnyčiose skambinti varpais, varpo garsą pakeitė maldos/giesmės „Viešpaties Angelas“ ir „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Vieš-patie!“ žodžiai. Nuo XX a. pradžios, kai po gedulingų maldų bažnyčioje ir kapinėse imta laikytis Romos ritualo, „Viešpaties Angelas“ ir „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie!“ naudoti kaip maldos už mirusiųsius. Šią pamaldumo išraišką greitai perėmė liaudis. Nuo tada liaudies tradicija tapęs „Viešpaties Angelo“ ir „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpa-tie!“ giedojimas buvo lyg varpo garsas, palydint mirusiųsius amžinojon kelionėn.

Viešpaties Angelas Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie!²³

Vieš - pa - ties An - ge - las ap - reiš - kė Ma - ri - jai:

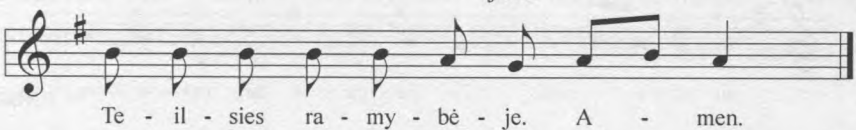
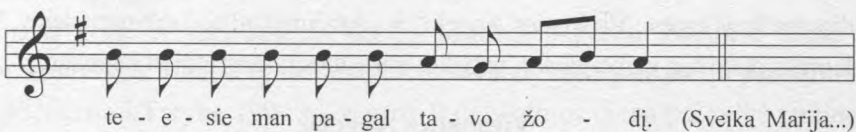
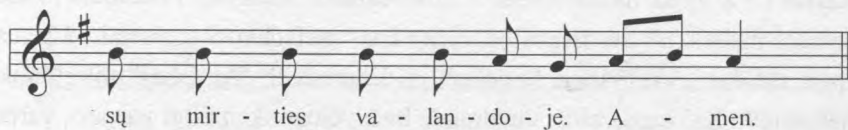
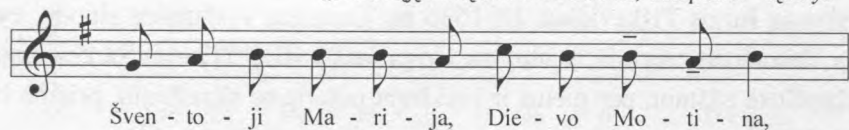
ir pra - dė - jo iš Šven - to - sios Dva - sios.

Svei - ka Ma - ri - ja, ma - lo - nės pil - no - ji, Vieš - pats

su ta - vi - mi. Tu pa - gir - ta tarp mo - te - rų,

ir pa - gir - tas ta - vo sū - nus Jė - zus.

*Maldų/giesmių „Viešpaties Angelas“ ir
„Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie!“ tęsinys*

PASTABA: literatūrinis tekstas – ketvirto pataisyto Liturginio maldyno 42–43 p.

Sveika, Karaliene²⁴

Svei-ka Ka-ra - lie - ne, gai - les - tin - go - ji Mo - ti - na

mū - sū gy - vy - be, pa - guo - da ir vil - tie, svei - ka.

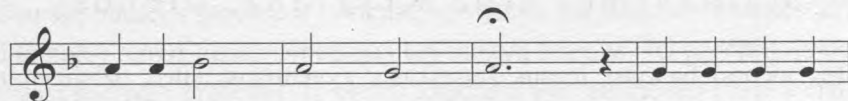
Ta - vęs šau - kia - mės iš - trem - tie - ji le - vos

vai - kai. Ta - vęs il - gi - mės, verk - da - mi ir vai - to - da -

mi šia - me a - ša - rū klo - ny - je. To - dėl Tu,

mū - sū Už - ta - ré - ja, sa - vo gai - les -

tin - gas a - kis į mus at - kreip - ki ir Jė - zū,

gar - bin - gą my - li - mą - jį Sū - nū, mums po šios trem -

ties pa - ro - dyk. O ge - ro - ji, o ma - lo -

nio - ji, o mie - liau - sio - ji Mer - ge - le Ma - ri - ja!

Malda/giesmė „Sveika, Karaliene“, viena seniausių lietuvių kalba spausdintų Marijos garbei skirtų giesmių, yra maldos/giesmės „Salve, Regina“ vertimas, išspausdintas M. Daukšos 1595 m. katekizme. Kas yra jos autorius, nėra žinoma. Istorikai bando autorystę priskirti apaštalams, kiti – šv. Jonui Damaskiečiui. Yra žinoma, kad dominikonų generolas pal. Jordanas Saksonietis (1221–1234) Ispanijoje įvedė „Salve, Regina“ dominikonų ordine. Karmelitų ordine ji buvo kalbama Mišių pabaigoje. Šią maldą lietuviai mėgo nuo senų laikų, nes dominikonai ją priskyrė maldoms už mirusiuosius ir giedodavo gedulingų pamaldų bei laidojimo metu²⁵. Jų pavyzdžiu buvo sekama ir kitose Lietuvos bažnyčiose. Vienuoliai, žinoma, giedojo lotyniškai, bet dalyvaujant vietos gyventojams bažnyčiose malda/giesmė buvo atliekama vietos kalba. Istoriniai šaltiniai liudija, kad Vokietijoje ir Prancūzijoje dominikonai tam tikromis dienomis ją iškilmingai giedodavo bažnyčiose kartu su žmonėmis, o nuo XVI a. kartu su maldomis pagarbinamas ir Švenčiausiasis Sakramentas, juo laiminama²⁶.

Lenkų giesmynai šią giesmę datuoja XVII a.²⁷. Matyt, tuo metu ji pasiekė ir Lietuvos kaimus bei miestelius.

PASTABA: literatūrinis tekstas – ketvirto pataisyto Liturginio maldyno 478 puslapyje.

Maldavimų, arba Kryžiaus, dienos

Gegužės mėnesį baigiasi Jėzaus žemiškasis gyvenimas, kuris užbaigia ir vieną Bažnyčios kalendorinių etapų. Prasideda Šeštinės. Tris dienas iki Šeštinių švenčiamos Maldavimų, arba Kryžiaus, dienos (seniau vadintos „kryžiovomis“), kurias liaudis ypač mėgo.

Kilmė ir apeigos

Kryžiaus dienos (lot. *Dies rogationum* – maldavimo diena) švenčiamos balandžio 25 d. (Šv. Morkaus dieną), taip pat trys dienos prieš Šeštines. Kryžiaus dienomis, kurios švenčiamos prieš Šeštines (Kristaus Žengimo į dangų šventė), pažymima keturiasdešimt dienų, praėjusių po Velykų. Ši šventė yra kilnojama, taip pat ir Kryžiaus dienos neturi nuolatinės datos – joms tenka laikas tarp gegužės 4 ir birželio 2 d. Tomis dienomis iš bažnyčių prie kryžių eina procesijos, giedama Visų Šventųjų litanija, suplikacija „Šventas Dieve“ ir „Viešpatie Karaliau“.

Šios pamaldos pirmiausia sietinos su šv. Morkaus pagerbimo tradicija, kuri įvesta 325–366 metais, jos pradininkas – popiežius Liberijus²⁸. Kryžių lankymo pamaldumo praktiką patvirtino Grigalius Didysis 590 m. Kai Romoje kilo baisus maras, Šv. Tėvas drauge su kunigais ir žmonėmis giedodami Visų Šventųjų litanią ir giesmes lankė Romos kryžius bei bažnyčias, ir nelaimės baigėsi²⁹.

Praktikos, kuri vyksta trys dienos iki Šeštinių, įteisintojas – šv. Mamertas (†470). Jo gyvenamuoju metu Prancūziją buvo ištikusios didelės nelaimės: žemės drebėjimai, gaisrai ir badas. Bažnyčios istorija liudija, kad tris dienas iki Šeštinių šv. Mamertas kartu su kunigais ir žmonėmis ėjo viešose procesijose, meldėsi ir giedojo Visų Šventųjų litaniją. Po trijų dienų į Prancūziją grįžo ramybė. Šias apeigas ėmė atlikinėti ir kitų kraštų gyventojai. Bažnyčia šią pamaldumo praktiką patvirtino 474 metais³⁰. 511 m. Orleano sinodas įsakė tris dienas iki Šeštinių procesijas rengti kasmet visoje Prancūzijoje. Ši Kryžiaus dienų procesijų apvaikščiojimo praktika greitai paplito ir kaimyninėje Ispanijoje, 747 m. – Anglijoje, popiežiaus Leono III laikais (795–816) – Romoje, 813 m. – Vokietijoje³¹. Europos šalyse pirmąją dieną melstasi, kad būtų sėkminga šienapjūtė, antrą – javapjūtė ir trečią – žiemkenčių sėja ar vynuogių derlius. Kartais tikinčiųjų procesijos apeidavo laukus, kai kur pirmą kartą tais metais šventindavo šulinius ir šaltinius, netgi avilius³².

Į Lietuvą Maldavimų, arba Kryžiaus, dienų pamaldumo praktika atėjo kartu su krikščionyste. Pirmoji žinia siekia 1525 m., kada Vilniaus kapitula nustatė Kryžiaus dienų procesijų tvarką: pirmąją Kryžiaus dieną procesija iš katedros eina į Šventosios Dvasios bažnyčią, antrąją – į Šv. Jono bažnyčią, trečiąją – į Šv. Jobo ir Šv. Marijos Magdalenos bažnyčią³³.

Vėliau šią tradiciją perėmė ir parapijų bažnytėlės bei kaimai – žmonės įprato ir patys (be kunigo) rengti tokias procesijas bei lankyti kryžius. Jei procesijoje dalyvaudavo kunigas, sodiečių prašymu jis švęstu vandeniu pašventindavo pavasarėjančius laukus, upes ir šaltinius.

Atskiri Lietuvos etnografiniai regionai turėjo savus apeiginius papročius. Aukštaitijoje kryžius dažniausiai lankydavo tuoj po pusryčių, Žemaitijoje – po pietų, o Suvalkiujoje – saulei tekant.

Lankymo tvarka gana skirtinga, ji priklausė nuo kryžių skaičiaus, jų išsidėstymo ir kitų aplinkybių. Dažniausiai eidavo paeiliui prie kiekvieno kryžiaus. Kasdien buvo galima pradėti nuo kito. Paprastai būdavo applanomi trys pagrindiniai kryžiai³⁴. Artimiausia lietuviams yra trijų dienų šventė, švenčiama Vokietijoje, prie Reino, kurios metu vokiečiai meldavo gero oro. Kunigo vadovaujami gero derliaus, lankydami tris Kryžius, prašė vengrai. Austrų apeigos yra susijusios su maldomis, kurios galėjo apsaugoti nuo lietaus, audros, sausros³⁵.

Maldavimų, arba Kryžiaus, dienų apeigų metu Lietuvoje giedama Visų Šventųjų litanija bei suplikacija „Šventas Dieve“. Daug kur, ypač Žemaitijoje ir Aukštaitijoje, giedama giesmė „Viešpatie Karaliau“³⁶.

Žymus lietuvių etnografas M. Katkus „Balanos gadynėje“ taip prisimena Maldavimų praktiką: „Sėjant vasarojų, užėjo kryžiaus dienos. Viena rytą mus, mažiukus, dar

miegančius, prižadino griausmingas balsas, einąs iš kelių dešimčių vyriškų krūtinų: prie lango giedojo „Kyrie eleison“. Šokau iš lovos ir pamačiau reginį – kiemas, gatvė, sodas pilni klūpančių žmonių – senų, jaunų, vyrų, moterų išėiginiais rūbais pasirėdžiusių: visi atsigręžę į kryžių, gieda litaniją. Buvo tai pirmoji kryžiaus diena, būtent šeštasis pirmadienis po Velykų. Kaip pirmadienį, lygiai gieda ir antradienį, ir trečiadienį, po tam ketvirtadienį esti šventė – Šeštinė. Jei šiandien giedojo prie mūsų kryžiaus, tai kitas dienas giedos prie kitų kryžių, pasirinkdami, kur naujesnis, kur vieta sausesnė ir erdvesnė. Pagiedoję litaniją, gieda giesmę „Pone Karaliau“: „Pone karaliau, Dieve Abraomo, dovanok mums laimingą rasą“. Jei į tą laiką per daug lietaus, o stinga giedros, tai vietoje „laimingą rasą“ sako „dovanok mums gerą orą“. Antrą sykį gieda, sakydami „dovanok laukams derlių“, o trečią sykį – „dovanok mums sveikatą“. Paskui sukalba po septynerius poterių, po tris „Amžiną atilsį“ už skaistyklos vėles ir skirstosi namo pusryčių, o po jų eina į darbą³⁷.

Prieš prasidedant Kryžiaus dienoms merginos apvainikuodavo numatytus lankyti kryžius. Lankomi ne tik kaimuose, laukuose, bet ir kapinaitėse esantys kryžiai. Kapinėse giedama giesmė „Kryžiau šventas“ bei maldos/giesmės „Viešpaties Angelas“ ir „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie!“.

Visų Šventųjų litanijos kilmė siekia IV a. pabaigą, tai yra šv. Jono Auksaburnio laikus, kai Antiochijoje maldos metu bendruomenė atsiliepdavo maldavimu *Kyrie, eleison*³⁸.

Vakarų Bažnyčioje panašiai buvo meldžiamasi Velykų apeigų metu. Remiantis Milano liturgija, litanija kalbama gavėnios sekmadieniais. Senosiose Ispanijos liturginėse knygosose taip pat yra šių litanijos maldų – Šv. Benedikto vienuolių regula nurodo malda užbaigti kiekvieną Valandų liturgijos valandą. Popiežiaus Gelazijaus (†1496) apeigyne yra panašių maldavimų, pavadintų *Orationes sollemnes*. Visų Šventųjų litanijos pavyzdžiu buvo sukurtos kitos, šiandien dar gyvuojančios litanijos. Ją giedodavo Romos maldininkai, eidami procesijose. Taip pat ji buvo atliekama per Velykų vigiliją, krikšto apeigas, kunigų ir diakonų šventimus, duodant iškilmingus vienuolių įžadus ir šventinant bažnyčią³⁹. Litanijos giedojimą per laidotuves nustatė popiežius Pijus V (1566–1572) ir nurodė, kada giedoti (paminėjo laidotuves)⁴⁰. Reikia manyti, kad Visų Šventųjų litanija Lietuvoje buvo žinoma jau pirmaisiais krikščionybės amžiais, šį maldingumą skatino pranciškonai ir dominikonai, kurie Lietuvoje ypač skatino šventųjų kultą. Litanija buvo įdėta į pirmąjį Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio giesmyną (1637–1639)⁴¹.

Kitos per Kryžiaus dienas giedamos giesmės – suplikacijos (lot. *supplicatio* – viešas maldavimas, maldavimo pobūdžio katalikų giesmė, panaši į litaniją). Maldynuose ir kai kuriuose giesmynuose prie suplikacijų priskiriama giesmė „Šventas Dieve“⁴².

Suplikacijos nuo neatmenamų laikų Lietuvoje visuotinai giedamos kiekvieną sekmadienį prie išstatyto Švč. Sakramento iškart po sumos (svarbiausios ir iškilingiausios katalikų Mišios, laikomos vidurdienį – sekmadieniais ir per šventes) arba iškart po votyvos (katalikų Mišios, laikomos prieš sumą). Ši giesmė giedota ir Didįjį penktadienį per Šv. Kryžiaus pagarbinimo apeigas. Didesnėje Lietuvos dalyje giedojimui vadovaudavo kunigas, kai kur (Šiaurės Žemaitijoje) – du trys garbingi parapijų vyrai giesmininkai. Kunigas vienas ar su greta klūpančiais vyrais išgiedodavo vieną maldavimą, o visa bažnyčia, pritariant vargonams ar pučiamųjų instrumentų kapelai, tą patį maldavimą pakartodavo. Kai kur giedodavo tik kunigas ir bažnyčia paeiliui⁴³. Aptardamas šią giesmę etnomuzikologiniu požiūriu, kompozitorius ir vargonininkas Juozas Naujalis rašo: „Dabar yra giedamos Lietuvoje dvi jos melodijos: ‘lenkiška’ ir ‘žemaitiška’: abi juodvi kilo iš vienos, tik pirmoji tapo šiek tiek permaininga ir modernizuota, bet antroji užlaikė grynumą senobinės melodijos; tik naujas harmonizavimas, neatsakantis jos ypatingam tonui, permainingė jos būdą. Sulyginus juodvi aiškiai matyti, kad autentiška melodija buvo nustatyta pirmam Bažnytiniam *modus dorus* tonui“⁴⁴. Giesmę „Šventas Dieve“ lietuviai yra taip pamėgę, kad tos giesmės neišgirdę arba nedalyvavę ją giedant, jaučiasi taip, lyg visai nebuvę bažnyčioje. Su šia giesme lietuvio sieloje įvyksta savotiškas religinis proveržis, ją gieda visi esantys bažnyčioje, pritariant vargonams, suklaupę ir su tokiu pamaldumu, kad kiekvienam palieka neužmirštamą įspūdį. J. Naujalis, kun. T. Brazys ir kiti bažnytinės muzikos bei religinės kultūros tyrinėtojai šios giesmės melodijos ištakų ieškojo pagonių dievo Perkūno giesmėje. Kai kuriose Pietų Europos šalyse ji giedama pavasarį apvaikštant laukus⁴⁵, o Šveicarijoje pateko į senuosius užkalbėjimus⁴⁶.

Giesmės „Šventas Dieve“ „perkūniškumu“ pradėta abejoti tik po Antrojo pasaulinio karo. Kunigai K. Senkus ir J. Vaišnora mano, kad šios giesmės melodija perimta iš lenkų⁴⁷.

Pirmosios užuominos apie „Šventas Dieve“ giedojimą randamos Lietuvoje 1557 m. Tada ji giedota Vilniaus katedroje, prie išstatyto Švč. Sakramento. XVII a. „Šventas Dieve“ Vilniaus katedroje jau giedota per visas šventes, vienam iš bažnyčios vikarų kryžiumi gulint ant grindų. Vilniaus katedros pavyzdžiu pasekė Rytų Lietuvos kaimai: bendruomenės „Šventas Dieve“ giedojimą įtraukė į Kryžiaus dienas – buvo giedama apvaikštant laukus⁴⁸. Vadinasi, suplikacija/giesmė „Šventas Dieve“ yra atėjusi iš Vakarų Europos, galbūt per Lenkiją, tik savaip perdirbta.

Kita giesmė – „Viešpatie (Pone) Karaliau“. Pirmą kartą giesmė paskelbta 1781 m. Karaliaučiuje išleistame liuteronų giesmyne⁴⁹. Didžiojoje Lietuvoje ji pirmą kartą aptinkama 1879 m. Vilniuje išleistoje maldų ir giesmių knygoje „Aukša Ałtorius, arba Szaltinis <...>“, kur vadinama „Giesme ant iszpraszimo gero oro“. Žymios lietuvių

etnologės I. R. Merkienės teigimu, giesmė buvo populiari visoje Žemaitijoje, ji skirta prašyti „Dievo pagalbos visose nelaimėse, tačiau iki šiol žmonių atmintyje labiausiai išlikę žodžiai, kuriais prašoma tinkamų orų“⁵⁰.

Šventės metu ne tik giedamos giesmės, bet ir grojama muzikos instrumentais. Aukštaitijoje prie kryžiaus susirinkdavo „pamušus bubinu“⁵¹. Mušdami būgną, kviesliai pereidavo per kaimą ir sukviesdavo žmones į apeigas⁵². Būgno mušimas turbūt atlieka ne tik signalinę funkciją. Kaip žinia, kai kurie muzikos instrumentai turi simbolinę ritualinę reikšmę. Būgnas Lietuvos kaime būdavo mušamas duodant ženklą ir skelbiant apie mirtį⁵³. Taigi Kryžiaus dienos yra susijusios ir su mirties tema (lankomos kapinės). Ir pats būgno garsas nekelia optimizmo, veikia liūdesį, kraupumą, verčia suklusti ir susimąstyti. Todėl mušant būgną galima atitinkamai nuteikti žmones, susieti apeigą su esminėmis žmogaus būties temomis.

Suvalkijoje prie kryžiaus kviesdavo dūda arba ragu dar saulei tekant, o Žemaitijoje maldininkus sušaukdavo mušdami į lentą, noragą ar varpą⁵⁴.

Muzika

Visų Šventųjų litanija⁵⁵

Ky - ri - e e - lei - son, Chris - te e - lei - son.

Ky - ri - e e - lei - son. Kris - tau iš -

girs - mus, Kris - tau iš - klau - syk mus.

PASTABA: literatūrinis tekstas – ketvirto pataisyto Liturginio maldyno 279–287 p.

Šventas Dieve⁵⁶

Šven - tas Die - ve, šven - tas ga - lin - ga - sis,
 šven - tas am - ži - na - sis, pa - si - gai - lėk mū - sų!

PASTABA: literatūrinis tekstas – ketvirto pataisyto Liturginio maldyno 245–246 p.

Viešpatie Karaliau⁵⁷

Vieš - pa - tie Ka - ra - liau, mū - sų tē - vų Die - ve,
 su - teik mums kal - čių at - lei - di - mą ir Šven - to - sios
 Dva - sios ap - švie - ti - mą, kad ži - no - tų ta - vo
 žmo - nės, jog Tu e - si Die - vas Val - do - vas.
 Pa - si - gai - lėk sa - vo su - tvė - ri - mų, ku - riuos at - pir -
 kai bran - giau - siuo - ju krau - ju.

PASTABA: literatūrinis tekstas – ketvirto pataisyto Liturginio maldyno 580 puslapyje.

Sekminės

Šia svarbia bažnytine švente, kuri švenčiama tarp gegužės 11 ir birželio 12 d. (septintąjį sekmadienį po Velykų), minimas Jėzaus Kristaus žadėtos Šventosios Dvasios atsiuntimas apaštalams. Pats Šventosios Dvasios nusileidimas ugnies liežuvių pavidalu ant apaštalo, suteikęs jiems galią kalbėti visomis kalbomis, pranašauti, gydyti, aprašyti Apaštalo darbų knygoje (Apd 2, 1–11). Šventė dar vadinama penkiasdešimtinėmis, nes Šventoji Dvasia buvusi atsiųsta apaštalams praėjus 50 dienų po Kristaus prisikėlimo⁵⁸. Sekminės yra paskutinė Velykų laikotarpio diena. Šventosios Dvasios atsiuntimui paminėti bažnyčioje rengiama procesija. Dalyvaudami joje, mintimis susisiejamieji su Švč. M. Marija ir apaštalais, besimeldžiančiais Paskutinės vakarienės kambarioje, kur ant jų nužengė Šventoji Dvasia. Procesijoje giedama giesmė „Linksma diena“: baigiamasis jos posmas, per Sekmines nuo išvakarių triskart giedamas po palaiminimo Švč. Sakramentu, pakeičiamas taip: *Šventos Dvasios atsiuntimu * duok mums kalčių atleidimą, * tegul ir mus džiaugsmas ima, * aleliuja, aleliuja, aleliuja!*⁵⁹.

XIX a. Sekminės buvo švenčiamos tris dienas. Aukštaitijoje per šią šventę apvaikštomieji Vilniaus ir Veprių kalvarijų Kryžiaus keliai (apie tai plačiau – II skyriuje).

Lietuvoje Šventosios Dvasios atsiuntimas minimas bažnyčioje po tradicinės Sekminių procesijos ir maldų: namuose šeimos nariai vakare kalba arba gieda Šventosios Dvasios litaniją, prašydami malonių.

Liaudies pasaulėžiūroje Sekminės – sužaliavusių medžių džiaugsmo šventė. Paprotys namus kaišyti kryžmai sukryžiuotais berželiais yra gyvas iki šių dienų. Ikikrikščioniškojoje lietuvių religinėje kultūroje – tai piemenėlių šventė. Ji pasitinkama įvairiausiomis linksmybėmis ir muzika, t. y. grojant piemenų instrumentais: lamzdeliais, mediniais ragais, trimitais.

Kilmė

Istoriniai šaltiniai liudija, kad ši šventė pradėta švęsti IV a. Jeruzalėje. Sekminių vigilijos metu tarsi pakartojamos Velykų vigilijos apeigos kartu su krikšto apeigomis. IV a. Bažnyčia patvirtino Sekminių dogmą ir šventę. Tai yra trečia didelė (greta Kalėdų ir Velykų) katalikų šventė. Sekminėmis baigiasi Velykų bažnytinis laikas ir prasižieda 33 ar 34 savaites trunkantis eilinis liturginių metų laikas, kai minima viešoji Išganytojo veikla žemėje, Jo mokymas ir stebuklai⁶⁰.

Sodžių kaišymas berželiais, Sekminių linksmybės su piemenų muzikos instrumentais rodo, kad čia susipynė senosios baltų religinės kultūros ir krikščionybės papročiai.

Muzika

Spausdintiniuose lietuviškuose bei lenkiškuose giesmynuose per Sekmines liaudies giedamos Šventosios Dvasios litanijos melodijos rasti nepavyko. Litanijos literatūrinis tekstas yra ketvirto pataisyto Liturginio maldyno 291–292 p. Pateikiame autentišką Sekminių metu, apvaikštant Vilniaus kalvarijų Kryžiaus kelią, giedamos Šventosios Dvasios litanijos melodiją⁶¹:

UŽDUOTYS SAVARANKIŠKAM DARBUI

1. Išvardykite pagrindines pavasario ciklo šventes, jų maldas ir giesmes.
2. Kokios yra pagrindinės šio laikotarpio katalikų liaudies maldingumo praktikos?
3. Nurodykite, kas vienija ir kas skiria pavasario ciklo maldingumo praktikas.
4. Pagrindiniai kriterijai, nulėmę šių liaudies maldingumo praktikų atsiradimą.
5. Išvardykite muzikos instrumentus, kuriais grojama per pavasario ciklo šventes.
6. Išmokite giedoti pagal pateiktas giesmių bei maldų melodijas.

PAGRINDINĖ LITERATŪRA

- Apanavičius R. Baltų etnoinstrumentologija. Kaunas. 1992.
Balys J. Lietuvių kalendorinės šventės. Vilnius. 1993.
Bulota A., Benys L. Šventųjų gyvenimai. Kaunas. 1994.
Kajackas A. Bažnyčia liturgijoje. Liturgijos raida istorijoje. Vadovėlis aukštosioms mokykloms. Lietuvos katechetikos centras. 1997.
Liturginis maldynas. Ketvirtas pataisytas leidimas. Vilnius. 1996.
Mardosa J. Kryžiaus dienos XX a.: krikščioniška ir žemdirbiška tradicija // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. 2002.
Merkienė I. R. Atmosferos „valdymo“ būdai Lietuvoje XX a. pirmojoje pusėje: etnokultūrinio tapatumo savybės // Etninė kultūra ir tapatumo išraiška. Vilnius. 1999. P. 214.
Motuzas A. Didysis mūsų dvasinės kultūros turtas // Lietuvos mokslas. Mokslas Vakarų krašte / sudarytojas ir redaktorius A. Liekis. Lietuvos mokslų akademija. Vilnius. 1998. 18 knyga.
Motuzas A. Katalikiškos pridedamosios pamaldos Lietuvoje // Liaudies kultūra. Vilnius. 2000. Nr. 5.
Vaišnora J. Marijos garbinimas Lietuvoje. Roma. 1958.
Vyšniauskaitė A. Mūsų metai ir šventės. Kaunas. 1993.

PAPILDOMA LITERATŪRA

- Apeigos Rymo Katalikų Bažnyčios / parašė J. Gerutis. „Zvaigždės“ spaustuvėje. 15 W. Oak St. Shenandoah. Pa. 1908.
- Giesmių knyga arba Kantičkos / Motiejaus Valančiausio Žemaičių vyskupo parvežėta ir iš naujo atspausa. Tilžėje 1906.
- Giesmynėlis / parengė A. Jakštas ir J. Naujalis. Tilžė. 1920.
- Mažiulis A. Tariamasis Perkūno giesmės // Lituanistikos darbai. Chicago. 1979. T. 6. P. 295.
- Milius V. Kryžiai ir koplytėlės lietuvių liaudies papročiuose // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. Vilnius. 1997. T. 11.
- Lietuvių enciklopedija. Boston. 1958. T. 13.
- Календарные обычаи и обряды в странах Европы. Весенние праздники. Москва. 1977.

NUORODOS

- ¹ Liturginis maldynas. Ketvirtas pataisytas leidimas. Vilnius. 1996. P. 157; 159.
- ² 1995–2000 metų vasaros lauko ekspedicijų medžiaga // Šv. Antano religijos studijų instituto prie Katalikų teologijos fakulteto Vytauto Didžiojo universitete Folklorinis kabinetas. Kretinga. 2003.
- ³ Motuzas A. Didysis mūsų dvasinės kultūros turtas // Lietuvos mokslas. Mokslas Vakarų krašte / sudarytojas ir redaktorius A. Liekis. Lietuvos mokslų akademija. Vilnius. 1998. 18 knyga. P. 320.
- ⁴ Bulota A., Benys L. Šventųjų gyvenimai. Kaunas. 1994. P. 124–125.
- ⁵ Vyšniauskaitė A. Mūsų metai ir šventės. Kaunas. 1993. P. 72–73.
- ⁶ Vaitkevičiūtė V. Tarptautinių žodžių žodynas. Vilnius. 2002. P. 1110.
- ⁷ Merkienė I. R. Kalendoriniai papročiai // Pranešimo seminare „Žiemgalė“ rankraštis. Lietuvos kultūros darbuotojų kvalifikacijos kėlimo institutas. Vilnius. 1990 01 29.
- ⁸ 1995–2000 metų vasaros lauko ekspedicijų medžiaga. Ten pat.
- ⁹ Giesmių knyga arba Kantičkos / Motiejaus Valančiausio Žemaičių vyskupo parvežėta ir iš naujo atspausa. Tilžėje 1906. P. 395–398.
- ¹⁰ Grumel V. Les mois de marie des Byzantins // Echios d'Orient. 1932. P. 257–269.
- ¹¹ Denifle Seuse H. S. Raštai. München. 1889. T. 1. S. 162.
- ¹² Rochini G. Mariologia. Roma. 1948. P. 122–127.
- ¹³ G'all X. S. Majowe mabożenstwo // Podręczna Encyklopedia Kościelna. T. 21–26. S. 171–172.
- ¹⁴ Vyšniauskaitė A. Mūsų metai ir šventės. Ten pat. P. 76.
- ¹⁵ Kurczewski J. Kościół Zamkowy. Wilno. 1908. T. 2. S. 294.
- ¹⁶ Liturginis maldynas. Ten pat. P. 274.
- ¹⁷ Kurczewski J. Kościół Zamkowy. S. 248.
- ¹⁸ Paulus. Die Einführung der laurenianischen Litanei in Deutschland // Zeitschrift für kath. Theologie. Sine anno, sine loco. T. 26. S. 574.
- ¹⁹ 1995–2000 metų vasaros lauko ekspedicijų medžiaga. Ten pat.
- ²⁰ Giedanti Bažnyčia / paruošė kun. K. Senkus. Regensburgas. 1946. P. 118.
- ²¹ Motuzas A. Lietuvos kalvarijų Kryžiaus kelių istorija, apeiginiai papročiai ir muzika. Kaunas. 2003. P. 189.
- ²² Wolonczewskis M. Žemajtiu Wiskupiste. Wilniuj. 1848. D. 1. P. 37.
- ²³ Motuzas A. Vilniaus ir Veprių kalvarijų Kryžiaus kelio apeiginė muzika // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. Vilnius. 1999. T. 15. P. 457–458.
- ²⁴ Motuzas A. Lietuvos kalvarijų Kryžiaus kelių istorija, apeiginiai papročiai ir muzika. Ten pat. P. 180–181.
- ²⁵ Vaišnora J. Marijos garbinimas Lietuvoje. Roma. 1958. P. 158–159.
- ²⁶ Rochini R. Mariologia. Ten pat. P. 91–96.
- ²⁷ Siedlecki J. Śpiewnik Kościelny. Ten pat. S. 227–228.
- ²⁸ Lietuvių enciklopedija. Boston. 1958. T. 13. P. 169–170.

- ²⁹ Apeigos Rymo Katalikų Bažnyčios / parašė J. Gerutis. „Zvaigždės“ spaustuvėje. 15 W. Oak St. Shendoah. Pa. 1908. P. 83.
- ³⁰ Ten pat. P. 83.
- ³¹ Vaišnora J. Marijos garbinimas Lietuvoje. Ten pat. P. 135–136.
- ³² Календарные обычаи и обряды в странах Европы. Весенние праздники. Москва. 1977. С. 46–47.
- ³³ Kurczewski J. Kościół Zamkowy. Wilno. 1908. T. 1. S. 34.
- ³⁴ Milius V. Kryžiai ir koplytėlės lietuvių liaudies papročiuose // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. Vilnius. 1997. T. 11. P. 214.
- ³⁵ Календарные обычаи и обряды в странах Европы. Весенние праздники. Ten pat. P. 82; 108; 158; 137; 199.
- ³⁶ Mardosa J. Kryžiaus dienos XX a.: krikščioniška ir žemdirbiška tradicija // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. 2002. T. 21. P. 89.
- ³⁷ Vyšniauskaitė A. Mūsų metai ir šventės. Ten pat. P. 80–81.
- ³⁸ Kajackas A. Bažnyčia liturgijoje. Liturgijos raida istorijoje. Vadovėlis aukštosioms mokykloms. Lietuvos katechetikos centras. 1997. P. 98.
- ³⁹ Kajackas A. Ten pat. P. 97–98.
- ⁴⁰ Lexikon für Theologie und Kirche. Sine lioco. 1957. S. 350.
- ⁴¹ Motuzas A. Žemaičių Kalvarijos Kalnų giesmių kilmė // Tiltai. Klaipėdos universitetas. 1997. Nr. 2. P. 54.
- ⁴² Liturginis maldynas. Ten pat. P. 245–246.
- ⁴³ Motuzas A. Katalikiškos pridedamosios pamaldos Lietuvoje // Liaudies kultūra. Vilnius. 2000. Nr. 5. P. 12.
- ⁴⁴ Lietuviškas bažnytinis giesmynas (partitūra) / surinko ir harmonizavo parapijiniams chorams J. Naujalis. Kaunas. 1906. P. 57.
- ⁴⁵ Mihanovich C. H. Religious Folklore of the Poljica of Dalmatia // Journal of American Folklore. 1949. P. 275.
- ⁴⁶ Zeitschrift des Vereins Volkskunde. N. F. I. 1891. S. 176.
- ⁴⁷ Mažiulis A. Tariamasis Perkūno giesmės // Lituanistikos darbai. Chicago. 1979. T. 6. P. 295.
- ⁴⁸ Kurczewski J. Biskupstwo Wileńskie. Wilno. 1912. S. 161–162.
- ⁴⁹ Žirgulis A. Paaiškinimai // M. Katkus. Raštai. Vilnius. 1965. P. 565.
- ⁵⁰ Merkienė I. R. Atmosferos „valdymo“ būdai Lietuvoje XX a. pirmojoje pusėje: etnokultūrinio tapatumo savybės // Etninė kultūra ir tapatumo išraiška. Vilnius. 1999. P. 214.
- ⁵¹ Petrulis J. Kaimo istorija ir būtovė (Rudikai, Kupiškio val.) // Gimtasai kraštas. Kaunas. 1941. Nr. 1–2 (29). P. 4.
- ⁵² Balys J. Lietuvių kalendorinės šventės. Vilnius. 1993. P. 189.
- ⁵³ Vyšniauskaitė A. Signalinis būgnas Lietuvos kaime // Mokslas ir gyvenimas. 1969. Nr. 6. P. 47–48.
- ⁵⁴ Apanavičius R. Baltų etnoinstrumentologija. Kaunas. 1992. P. 41.
- ⁵⁵ Giesmynėlis / parengė A. Jakštas ir J. Naujalis. Tilžė. 1920. P. 123.
- ⁵⁶ Motuzas A. Vilniaus kalvarijų Kryžiaus kelio apeigos ir muzika // Soter. Kaunas. VDU. 2002. Nr. 8 (36). Priedas. Nr. 2. P. 75.
- ⁵⁷ 1995–2000 metų vasaros lauko ekspedicijų medžiaga. Ten pat.
- ⁵⁸ Religijotyros žodynas / sud. A. Petraitis. Vilnius. 1991. P. 341.
- ⁵⁹ Liturginis maldynas. Ten pat. P. 163.
- ⁶⁰ Bulota A., Benys L. Ten pat. P. 409.
- ⁶¹ Motuzas A. Vilniaus kalvarijų Kryžiaus kelio apeigos ir muzika. Ten pat. P. 65.

VASAROS CIKLO ŠVENTĖS. MALDOS IR GIESMĖS

Vasaros ciklo šventės, kuriose gausu liaudies pamaldumo praktikų, sudaro birželinės pamaldos, Tėvo diena, Kristaus Kūno ir Kraujo (Devintinės), Šv. Antano, Kryžių kalno, Švč. M. Marijos Ėmimo į dangų (Žolinės) bei Šv. Roko šventės. Kadangi jos vyksta vasarą, daugelis jų švenčiamos papildomai apvaikštant kalvarijų Kryžiaus kelius (apie tai plačiau – II skyriuje).

Visas birželio mėnuo skiriamas Švč. Jėzaus Širdžiai pagerbti. Katalikų liaudies pamaldumo praktikų gausu Birželinėse pamaldose bei pirmąjį šio mėnesio sekmadienį, kai minima Tėvo diena. Taip pat švenčiamos Devintinės bei Šv. Antanas. Birželio mėnesį baigiasi metinės kilnojamosios bažnytinės šventės.

Birželinės pamaldos

Kaip minėjome, birželis skiriamas Švč. Jėzaus Širdžiai. Nuo birželio 1 iki 30 d. kasdien atliekamos tam skirtos pamaldos (Bažnyčioje Birželinės pamaldos atliekamos prieš šv. Mišias ar po jų, arba kitu laiku)¹. Jas sudaro: Žodžio liturgija, Švč. Jėzaus Širdies litanija, žmonijos pasiaukojimo Švč. Jėzaus Širdžiai aktas, eucharistinis palaiminimas, giesmės Švč. Jėzaus Širdies garbei. Šis maldingumas praktikuojamas ir namuose, prie Švč. Jėzaus Širdies paveikslo: giedama ar kalbama Švč. Jėzaus Širdies litanija, skaitoma pasiaukojimo malda, užbaigiama giesme „Švč. Jėzaus Širdie“².

Kilmė

Birželinių pamaldų, kurios skirtos Švč. Jėzaus Širdžiai, kulto atsiradimo ištakos glūdi viduramžiuose. Benediktinų ir cistersų vienuolynų kontempliatyvi, pamaldumą skatinanti aplinka buvo palanki pradėti garbinti Švč. Jėzaus Širdį. Bažnyčios mokytojų – pranciškono šv. Bonaventūros ir cisterio šv. Bernardo Klerviečio – XIII a. pradžios teologiniuose ir mistiniuose veikaluose randame nemažai tekstų, kuriuos įkvėpė pamaldumas Švč. Jėzaus Širdžiai. Šventųjų Methildos ir Gertrūdos (XIII a. pabaiga) mistinis gyvenimas paliko Švč. Jėzaus Širdžiai skirtų maldų ir praktikų. Nuo XIII iki XVI a. Jėzaus Širdies pamaldumas buvo praktikuojamas tik pranciškonų, dominikonų, kartūzų vienuolynuose ir asmeniškai. XVI a., kai buvo sukurtos specialios maldos ir dvasinės pratybos, Švč. Jėzaus Širdies garbinimas tapo krikščionių asketinio gyvenimo praktika.

Savo veikaluose tėvai jėzuitai, ypač ispanai, šiam pamaldumui suteikė teologinį pagrindą. Šv. Jonas Eudas XVII a. sukūrė pamaldas Švč. Jėzaus Širdžiai garbinti, o 1670 metų rugpjūčio 31 d. Rennes (Prancūzija) didžiojoje seminarijoje pirmą kartą iškilmingai švęsta Švč. Jėzaus Širdies šventė. Ji greitai paplito įvairiose vyskupijose bei vienuolynuose. Būtent 1673 m. vizitietė šv. Margarita Marija Alakok (Alocoque) [1647–1690] Parayla-Monial (Prancūzija) vienuolyne patyrė Jėzaus regėjimų, įkvėpusių naują pamaldumo Švč. Jėzaus Širdžiai proveržį, ypač tarp paprastų žmonių. Regėjimuose Jėzus prašė šv. Margaritos Marijos pasiaukoti už žmonių nedėkingumą Dievui pirmąjį birželio mėnesio penktadienį priimant Komuniją ir išaukštinant Švč. Jėzaus Širdį. Apie regėjimus šventoji papasakojo savo dvasios tėvui jėzuitui šv. Kolombjerui. Jo pastangomis naujasis pamaldumas sparčiai plito pirmiausia vizitietėjų kongregacijoje bei Jėzaus draugijoje, o paskui ir visoje Prancūzijoje bei Anglijoje. Tai vyko tada, kai Prancūzijoje plito jansenizmas, neigiantis valios laisvę bei svarbiausiu priešu laikantis jėzuitus.

Tačiau visuotinėje Bažnyčioje Švč. Jėzaus Širdies šventė įvesta tik 1856 m. popiežiaus Pijaus IX. Po trisdešimt trejų metų patvirtintas pasiaukojimo Švč. Jėzaus Širdžiai aktas bei visuotinė pirmųjų mėnesio penktadienių praktika. 1899 m. birželio 11 d. popiežius Leonas XIII pats parašė tekstą, kuriuo Švč. Jėzaus Širdžiai paaukojo visą katalikiškąjį pasaulį³. 1929 m. popiežiui Pijui XI įpareigojus sukurtos naujos šiai šventei skirtos Mišios „Cogitationes“, kurios 1970 m. įtrauktos į naują mišiolą.

Pamaldumas ir pasišventimas Švenčiausiajai Jėzaus Širdžiai remiasi ne vien mistiniu Viešpaties apsišventinimu Margaritai Marijai Alakok (Alocoque), jis paminėtas Šventajame Rašte ir yra pagrįsta krikščioniškoji dogma. Švč. Jėzaus Širdies garbinimas prasidėjo Golgotos kalne, kur Lionginas, romėnų karininkas, ietimi pervėrė Jėzaus šoną. Šv. Jonas evangelistas vėliau užrašė: „Nes tai atsitiko, kad įvyktų Raštas: žiūrės į tą, kurį jie pervėrė“ (Jn 19, 36–37).

XVII–XVIII a. ši pamaldumo praktika iš Prancūzijos per Austriją ir Lenkiją Jėzaus draugijos ir piligrimų dėka atėjo į Lietuvą. Pamaldos, atliekamos namų aplinkoje, išplito tarpukariu. 1923 m. Lietuvoje pasirodė knygelė „Jėzaus širdis ir jos intronizacija“⁴, 1928 m. jėzuitai išleido knygelę „Jėzaus širdis ir kunigas“.

Lietuva Švč. Jėzaus Širdžiai iškilmingais aktais paaukota du kartus: 1934 m. liepos 1 d. Pirmojo tautinio eucharistinio kongreso metu (aktą pasirašė arkivyskupas J. Skvireckas, prezidentas A. Smetona ir kiti) bei 1990 m. birželio 14 d. (aktą pasirašė kardinolas V. Sladkevičius, arkivyskupas J. Steponavičius, Aukščiausiosios Tarybos pirmininkas prof. V. Landsbergis ir kiti)⁵.

Po Antrojo pasaulinio karo (sovietmečiu) žmonės Birželines pamaldas dažniau atlikdavo namuose nei bažnyčioje. Jos vykdavo viename iš sodžių. Tokio sodžiaus arba jo tvoros vartai būdavo apkaišomi berželių šakomis, o kambaryje gėlėmis ir žolynais papuošiamas Švč. Jėzaus Širdies paveikslas. Į šias pamaldas buvo kviečiama taip pat kaip ir į Gegužines.

Muzika

Namų aplinkoje Birželinių pamaldų metu giedama Švč. Jėzaus Širdies litanija bei giesmė „Iš šios žemeles“.

Švč. Jėzaus Širdies litanija⁶

Švč. Jėzaus Širdies litanijos atsiradimas susijęs pirmiausia su Visų Šventųjų litanija, kurios pavyzdžiu sukurtos ir vėlesnės litanijos. Didžiausią impulsą jai atsirasti davė Švč. Jėzaus Širdies kultas.

Švč. Jėzaus Širdies litanijos literatūrinis tekstas yra ketvirtuoju pataisyto Liturginio maldyno 263–264 puslapiuose.

Ky - ri - e e - lei son, Chris - te e - lei - son,

Ky - ri - e e - lei - son! Kris - tau, iš -

girsk mus, Kris - tau, iš - klau - syk mus!

Iš šios žemelės

Giesmės „Iš šios žemelės“ tekstas ir melodija į Lietuvą atėjo iš Vakarų Europos. Melodijos autorius – jėzuitas T. Lambilotte,⁷ taigi ji nieko tautiško neturi.

Giesmės literatūrinis bei muzikinis tekstas yra Liturginio giesmyno 210–211 puslapiuose⁸.

Andante

Iš šios že - me - lės, a - ša - rū klo - nio, į dan - gų

ky - la mū - sų min - tis. Šir - die Šven - čiau - sia,

vers - me ma - lo - nių, į Ta - ve krei - piam sa - vo a -

kis. Iš - girk mei - lin - gai mū - sų šauks - mus,

sa - vo ma - lo - ne gel - bė - ki mus! Šir - die šven -

čiau - sia Ta - vy - je vil - tys! Glausk prie sa -

vęs mus, sie - los at - gis.

Tėvo diena

Nekilnojama pirmojo birželio mėnesio sekmadienio šventė. Šią dieną žmonės namuose meldžiasi už gyvus ir mirusius tėvus, lankomi jų kapai.

Tėvo dieną, kaip šventę, šiandien neoficialiai įteisino tik Lietuvos Katalikų Bažnyčia. Šią dieną ypatingą pagarbą rodome savo tėvams – gyviems ir mirusiems. Simboliška tai, kad Tėvo diena švenčiama Švč. Jėzaus Širdžiai skirtą birželio mėnesį.

Lietuvių liaudis Tėvo dieną tradiciškai prisimena vienišus, sergančius tėvus, juos lanko ir šelpia. Prisimenami mirę tėvai, lankomi ir puošiami jų kapai, o bažnyčiose bei namuose jiems skiriamos pačios gražiausios giesmės bei dainos. Tarpukario Lietuvoje ir šiandien per Tėvo dieną atliekamos šios liaudies pamaldumo praktikos: pasibaigus šventoms Mišioms bažnyčioje, lankomi tėvų ir senelių kapai; čia kalbami poteriai bei giedamos maldos/giesmės „Viešpaties Angelas“ bei „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie!“; grįžus namo, pasveikinus gyvus tėvus ir senelius, sėdant prie šventinio stalo dar kartą malda „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie!“ pasimeldžiama už išėjusiuosius.

Apie maldų/giesmių „Viešpaties Angelas“ bei „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie!“ kilmę bei muziką jau kalbėta.

Kristaus Kūno ir Kraujo šventė (Devintinės)

Eucharistiją – šv. Mišias ir Švč. Sakramentą – Kristus įsteigė per Paskutinę vakarienę – Didįjį ketvirtadienį. Dėl iškart prasidedančio Kristaus kančios minėjimo negalėdama džiaugsmingai pagerbti Eucharistijos paslapties ir iškilmingai padėkoti, Bažnyčia tai daro per Švenčiausiojo Kristaus Kūno ir Kraujo šventę, kuri švenčiama devintąjį ketvirtadienį po Velykų, todėl vadinama Devintinėmis (Lietuvoje ši šventė nukeliamą į sekmadienį).

Po šv. Mišių – Devintinių procesija. Nuo įprastinės eucharistinės procesijos ji skiriasi tuo, kad sustojama prie keturių papuoštų altorių ir giedamos visų keturių evangelijų – Mato, Morkaus, Luko ir Jono – ištraukos. Pirmoji kalba apie Kristų Mokytoją, antroji – apie Stebukladarį, trečioji – apie Eucharistijos Įsteigėją, ketvirtoji – apie dieviškosios gyvybės mums Davėją.

Devintinės yra paskutinė iš kilnojamųjų kalendorinių švenčių, švenčiama maždaug tarp gegužės 25-osios ir birželio 23-osios. Dažniausiai Devintinės švenčiamos birželio mėnesį. Religinė šventės dalis skirta pagarbinti Švč. Sakramentui, kuris paliktas žmonėms, švenčiantiems Eucharistiją. Prisimenami Jėzaus Kristaus per Paskutinę vakarie-

nę (prieš kančią) apaštalams pasakyti žodžiai: „Jei nevalgysite žmogaus Sūnaus kūno ir negersite Jo kraujo, neturėsite savyje gyvenimo. Kas valgo mano kūną ir geria mano kraują, tas turi amžinąjį gyvenimą, ir aš jį prikelsiu paskutinę dieną“ (Jn 6, 54–55). Šitaip Jėzus kalbėjo, laimindamas ir dalydamas savo mokiniams duoną bei vyną, parbrėždamas, jog šie Jo dieviškąja galia pašventinti dalykai ir yra Jo kūnas bei kraujas.

Lietuvoje kai kurios šventės epizodus vaizdingai aprašė Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius: „Vyskupo Merkelio Giedraičio ir Geišos Eliavysčios gadynėj per Vainikus šitokia eile žmonės vaikščiojo prie šetrų (laukuose išstatytų, berželiais papuoštų nešiojamų altorėlių – aut. past.). Visų pirma ėjo vyriškieji giedodami, paskiau moteriškosios; visi turėjo rankose uždegtas vaško žvakes, iš namų atneštas. Įkandin paskui moteriškąsias ėjo ir vaikeliai, vieni ir antri nešės rankose aukso taures, torielkėles, arba patentus, ir kitus indus bažnyčios. Sumai baigiantis, jaunikaičiai lig laiku bruzda iš bažnyčios su paparčiais, būgnais ir kitais dalykais, iškilmei priderančiais. <...>. Minios žmonių eina be kokios eilės, giedodamos ir garbindamos Dievą“⁹. Skirtingai nuo vysk. M. Valančiaus pateiktos informacijos, šiaurės vakarų žemaičiai Devintines vadina Šetromis. Šiuo žodžiu vienos vietovėse vadindavo procesijos altorėlį, kitose – seniau procesijų žygio nustatytose vietose statomas palapines, o šiaurės Žemaitijoje – visą Devintinių procesiją. Ten neretai vieni kitiems primindavo: „Ryt Šetras vaikščios“¹⁰.

Liaudies pamaldumo praktikų šioje šventėje nėra gausu, bet nepaminti jų negalima. Tai vadinamosios Vainikų šventės apeigos, kai iš laukinių žolių ir medžių lapų pinami vainikai, bažnyčių pasieniais, šventoriuose bei sodžių vartuose statomi berželiai.

Po bažnytinės procesijos šie žolynai yra šventinami ir naudojami gydymui, o beržo šakelėmis bausdavo vaikus, taip pat beržo, ąžuolo ir kiečio šakeles sukaišiodavo į pastoges (iš lauko pusės), kad perkūnas į namus netrenktų. Žemaitijoje ir dabar tebėra paprotys per Devintines prie laukų namo durų pritvirtinti sukryžiuvus dvi beržo šakeles.

Devintinių liaudies pamaldumo praktika – vainikų iš devynių žolių bei gėlių pynimas bei nešimas į bažnyčią pašventinti. Pašventintais Devintinių žolynais aprūkomi ligoniai, taip pat rūkoma griautiniui griaudžiant ar audrai siaučiant.

Devintinių procesijoje mušami būgnai, pučiamos švilpynės ir trimituojama dūdomis.

Kilmė

Kristaus Kūno ir Kraujo (Devintinių) šventė gimė Lieže (Belgija). Čia ji pradėta švęsti, kai 1202 m. vienuolė Julijona Mont-Cormilona patyrė apreiškimą. Po penkiasdešimties metų (1261 m.) panašų apreiškimą patyrė ir Liežo vyskupas Jokūbas Panteleonas, vėliau tapęs popiežiumi Urbonu IV.

1264 m. Bolsenoje, prie Viterbo (Italija), įvyko stebuklas – iš šv. Ostijos tekėjo kraujas. Tai išgarsino Švč. Sakramento garbinimo tradiciją, o popiežius Urbonas IV išleido bulę „Transiturus“, kuria nurodė švęsti Švč. Sakramento šventę ketvirtadienį,

po Sekminių oktavos. Šv. Mišių ir Vėlandų liturgijos tekstus sukūrė šv. Tomas Akvinietis. Šventei plintant, kartu plito ir paprotys jos metu eiti procesijas su Švč. Sakramentu.

Kristaus Kūno procesijos išėjo už bažnyčios šventoriaus ribų: Vokietijoje pirmąkart buvo keliaujama net už miesto ribų, per pasėlių laukus, sustojant keturiose vietose prie tam specialiai įrengtų altorių, kur giedamos keturių evangelijų ištraukos ir laiminama Švč. Sakramentu. XII a. šios procesijos jau buvo paplitusios visoje Vakarų Europoje¹¹. Į Lietuvą ši tradicija ir bus atėjusi iš Vakarų Europos. Vainikų pynimas yra vietinė maldingumo tradicija.

Š v. A n t a n a s

Šv. Antano šventėje taip pat gausu liaudies pamaldumo atspindžių. Lietuvoje šv. Antanas garbinamas Troškūnų, Tytuvėnų, Telšių bei Kretingos bernardinų (dabar pranciškonų) vienuolynų bažnyčiose. Liaudies pamaldumo tradicijomis ypač išsiskiria Kretinga ir Troškūnai.

Šv. Antano kultas Troškūnuose žinomas nuo senų laikų: Švč. Trejybės bažnyčios šventoriuje stovi šio šventojo statula, tikinčiųjų nuomone, turinti stebuklingos galios. Maldininkai aplink ją eina keliais, duoda įžadus.

Panaši tradicija yra ir Kretingos Viešpaties Apreiškimo Švč. M. Marijai bažnyčioje: čia stovi altorius su stebuklingu šv. Antano paveikslu. Altorių maldininkai apeina keliais, prieš ar po šventų Mišių gieda šventajam skirtas giesmes. Ypač ši pamaldumo tradicija ryški per Šv. Antano atlaidus, t. y. birželio 13 dieną. Šie atlaidai – ne tik Kretingos miestelio šventė. Lietuvos katalikai tikėjo ir tebetiki, kad Kretingos bažnyčioje aplink šv. Antano altorių ir paveikslą sklando stebuklinga dvasia. Turbūt dėl to į bažnyčią ir šiandien susirenka maldininkai ne tik iš visos Lietuvos, bet atvyksta svečių ir iš Vakarų Europos, užjūrio. Rašytiniai šaltiniai kalba, kad 1922–1939 metais į Kretingoje vykstančius Šv. Antano atlaidus atkeliaudavo minios maldininkų. Ypač daug tikinčiųjų iš Kauno Nemunu atplaukdavo iki Klaipėdos, o iš ten pėsčiomis ateidavo į Kretingą. Dažnai taip atkeliaavę tikintieji, nors ir pavargę, tą patį vakarą priimdavo Švč. Sakramentą bei eidami keliais aplink šv. Antano altorių melddamiesi (giedodami šv. Antanui skirtas giesmes) jį pagarbindavo. Ši liaudies maldingumo tradicija Kretingoje ir šiandien tebegyvuoja.

Kilmė

Šventas Antanas Paduvietis gimė 1190 m. Lisabonoje (Portugalija), labai turtingoje ir kilmingoje šeimoje. Buvo pakrikštytas Ferdinando vardu. Būdamas 16 metų įstojo į Šv. Augustino vienuolių kanauninkų ordiną. 1220 m. perėjo į pranciškonų ordiną, kur gavo brolio Antano vardą. Nuo 1221 m. tarnavo Monte Paolo atsiskyrėlių vienuolyne. Per brolių išventinimą į kunigus Forlyje pasakė nuostabų pamokslą, todėl paskirtas

misionieriauti Šiaurės Italijoje. Jis pirmas iš savo ordino tapo teologijos dėstytoju. Po 1226 m. brolis Antanas apsistojo Paduvoje, kur toliau pamokslavo. Dar jam gyvam esant, liaudis mėgo pasakojimus apie jo atliktus stebuklus: privertė prieš Švč. Sakramentą atsiklaupti eretiko arklių, jam pamokslaujant net žuvys išplaukdavo į vandens paviršių ir nejudėdavo. Iš viso yra žinomi 47 stebuklai. Mirė brolis Antanas 1231 m., o 1232 m. popiežius Grigalius IX jį kanonizavo ir paskelbė šventuoju, 1946 m. popiežius Pijus XII paskelbė jį Bažnyčios mokytoju. Šv. Antanas paprastai vaizduojamas ant rankų laikantis kūdikėlį Jėzų. Šis siužetas atsirado XVII a.

Liaudies pamaldumo tradicijoje šventasis Antanas yra vargdienių, kenčiančiųjų užtarėjas, ligonių gydytojas bei dingusių daiktų gražintojas.

Švento Antano kultas į Lietuvą atėjo iš Vakarų Europos su pirmaisiais pranciškonų misionieriais. Rašytiniuose istorijos šaltiniuose nurodyta, kad Kretingoje šv. Antano kultas ypač sustiprėjo XVIII amžiuje, kada įvesti Šv. Antano atlaidai. Manoma, kad tuo laiku buvo nutapytas ir liaudies stebuklingu vadinamas šv. Antano paveikslas. Tai liudija ant paveikslų kabėję ir šiandien kabą votai: škaplieriai, kryželiai, rankos, kojos ir širdies formos sidabriniai dirbiniai, kaip padėka už įvairias malones. Didesnę paveikslų dalį dengiantys sidabro rūbai yra vėlesnių laikų žmonių padėkos auka šv. Antanui už suteiktas malones.

Šv. Antano altorius iš pradžių stovėjo netoli pagrindinių durų, vyrų pusėje. 1908 m. Kretingoje ir jos bažnyčioje kilo didelis gaisras, bet šv. Antano altorius ir paveikslas nenukentėjo. Po bažnyčios rekonstrukcijos šv. Antano altorius perkeltas į kairiąją bažnyčios navą, prie didžiojo altoriaus (dabartinė vieta).

Muzika

Šventam Antanui liaudis Lietuvoje skiria dvi giesmes. Pirmoji – „Linksminkis, dangau“ – išversta iš lenkų *kantičką* ir randama vyskupo Motiejaus Valančiaus „Giesmių knygoje, arba Kantičkose“¹².

Linksminkis, dangau¹³

I variantas

Pirmasis šios giesmės melodijos pavyzdys rodo, kad ji yra artima ilgesingai liaudies dainai. Giesmė populiari visoje Vakarų Lietuvoje, ypač Žemaitijoje. Ši melodija galėjo atsirasti XVIII amžiuje Lietuvos sodžiuose.

Antrasis pavyzdys (literatūrinis tekstas ir natos) paimtas iš kompozitoriaus Juozo Naujalio „Giesmynėlio“¹⁴.

II variantas

$\text{♩} = 66$

1. Links - my - bė dan - gui, džiaugs - mas sie - lai ma - no,
2. Vi - si krikš - čio - nys gar - bi - na šian - die - na,

f Jog tarp šven - tų - jų gar - bi - nam An - ta - na,
Mā - lo - nę Die - vo pa - ty - rę ne - ta - na, vieną.

Antroji melodija skiriasi nuo pirmosios. Sukurta kompozitoriaus Juozo Naujalio, ji išpopuliarėjo Didžiojoje Lietuvoje.

Kitas šv. Antano giesmės variantas yra iš Liturginio maldyno¹⁵. Jos tekstas verstinis, melodija sukurta kun. Kazimiero Senkaus¹⁶. Giesmė melodija ir ritmu artima revoliucinei dainai.

III variantas

Allegretto

Kaip di - dis šven - ta - sis An - ta - nas, kiek da - ro ste - bu - klų ji -

sai, tai ži - no ir jau - nas, ir se - nas, tai

1. skel - bia var - guo - lių bal - sai; 2. tai sai.

Kryžiaus kalno atlaidai

Pasaulyje yra kraštų, kur katalikybė įleidusi daug gilesnes šaknis nei pas mus, bet tokios liaudies pamaldumo praktikos, tokios dvasingumo išraiškos, kokia yra Kryžių kalne, niekur nesutiksi. Kryžių kalnas yra unikalus, vienintelis toks pasaulyje.

Kryžių kalnas, žmonių nuomone, yra nepaprasta, paslaptinga ir stebuklinga vieta. Jį lanko žmonės individualiai ir grupėmis, vyksta organizuotos ir neorganizuotos pamaldos. Būtina pabrėžti, kad kryžiai ir ženklai (stulpai, koplytėlės, paveikslai, rožiniai ir kt.) buvo ir tebėra votyviniai, t. y. paliekami dėkojant ar prašant ko nors (sveikatos, sėkmės, blaivybės, laimingų vedybų ir panašiai), memorialiniai (susiję su žuvusiais, dingusiais, tremtiniais, nuteistaisiais ir panašiai), skirti istoriniams įvykiams, jubiliejams ir kt. pažymėti.

Kiekvienas atneštas kryžius turi savo istoriją, žmogiškos kančios Golgotą. Atnešę čionai kryžių, atnešę dalį savo vargo, ligos ir širdgėlos. Kiek kančių čia sunešta iš visur: Rusijos, Estijos, Latvijos, Baltarusijos, daugiausia – iš Lietuvos ir Lenkijos.

Svarbus Kryžių kalno elementas – įrašai, dedikacijos. Jos rodo kryžių statymo paskatas. Dauguma įrašų – asmens, šeimos intymus pokalbis su Dievu, prašant sveikatos, laimės, gero gyvenimo, taip pat už visa tai dėkojant. Antroji grupė – visuomeniškesnė, susijusi su tautos ir Lietuvos valstybe, jos skausmingu likimu ir gerovės jai linkėjimais. Įrašų yra įvairiomis kalbomis. Pasitaiko ir nekatalikiškų ženklų (pvz., šešiakampė žydų žvaigždė ir kt.). Sovietmečiu darant įrašus praktikuota užuominų, simbolių kalba, kurią puikiai suprato ir paprasti žmonės, ir valdžios atstovai.

Svarbus Kryžių kalno buvimo elementas yra įvairių visuomenės sluoksnių santykis su juo. Pagrindinis – tikintieji, statantys kryžius, laukiantys malonių, tikintys jomis ir neretai pasitvirtinančiais lūkesčiais. Daug žmonių Kryžių kalną gerbia ne tik kaip religinį objektą, bet ir kaip tautos dvasios, tautiškumo, laisvės simbolį. Be abejo, yra ir šiaip smalsuolių, turistų, ekskursantų, kurie labiau domisi neįprastumu, egzotika.

Kryžių kalnas yra dvasinės kultūros objektas, meno paminklas. Tai stichinė neregamentuota liaudies religinė kūryba, kurioje kaip lygiateisiai nariai stovi ir monumentalūs, meniški kūriniai, ir kuklūs kryželiai. Šie paminklai rodo lietuvių liaudies religinio meno tendencijas. Daugelis jų galbūt neskoningi, kičas, bet tai yra dalis visumos, dvasine, dedikacine, votyvine prasme jie visi lygiateisiai.

Vidurvasariu, ypač per Šv. Joną, kaip ir seniau, iš arti ir toli suvažiuoja maldininkai „su apžadais“ ir eina keliais aplink kalną kalbėdami rožinį bei giedodami giesmę „Kryžiaus šventas“. Kiti maldininkai melddamiesi ir giedodami eina 14-os stočių Kryžiaus kelią.

Kryžių kalnas – tai piliakalnis, šventa piligrimų vieta, liaudies pamaldumo kryžiui praktikos Lietuvoje tvirtovė, jos gynėjų kapai bei religinė kulto vieta.

Kilmė

Kryžių kalnas yra 12 km į šiaurę nuo Šiaulių miesto, netoli plento į Rygą. Šiandien jis priklauso Šiaulių vyskupijai. Žmonės šį kalną vadina įvairiais vardais: Jurgaičių, Pilies kalnas, Jurgaičių kapai, Kryžių kalnas arba tiesiog Šventkalnis.

Pats kalnas yra Kulpės upelio kairiajame krante, juosiamas mažyčio, bevardžio jos intako. Jis yra maždaug 70 m ilgio, 60 m pločio, dviejų aukštų namo aukščio. Geologiniu požiūriu tai aukščiausia vieta apylinkėje, tyrinėtojų dar mažai paliesta. Pirmieji duomenys apie kalną yra iš neseniai atliktų archeologinių kasinėjimų: žemėje rasta daug žmonių griaučių bei švedmečio kardų ir medalių. Kryžiai ant šios kalvos pirmą kartą paminėti 1850 m.¹⁷ Archeologinę medžiagą papildė istoriniai šaltiniai, bylojantys, kad praeityje šių apylinkių valstiečiai buvo aktyvūs sukilimų prieš carizmą dalyviai. 1863–1864 m. čia Muravjovo Koriko tarnai nužudė 11 sukilimo dalyvių. Nužudytųjų lavonai buvo sumesti į kalne iškastą duobę, užpilti žemėmis ir per jų kapą prازیgiavo kariuomenė, kad kūnai būtų sulyginti su žeme. Žuvusiesiems pagerbti vietiniai gyventojai bandė statyti kryžius, kuriuos carinė valdžia griovė. Greitu laiku ši vieta virto ganykla. Apie 1870 metus ten, kur dabar stovi Švč. M. Marijos altorius, vietos vaikams vidurdienį pasirodė spindinti moteris su kūdikėliu. Ji pažadėjo apsireikšti kitą dieną tuo pačiu metu ir paprašė, kad vaikai atsivestų suaugusiųjų. Kitą dieną su vaikais atėjo tik senas skerdžius ir kelios moteriškės. Marija vėl pasirodė ir tarė, kad čia turi stovėti kryžius – tikėjimo simbolis. Jums dabar sunku, bet bus dar sunkiau. Laikykites šio simbolio, statykite kryžius šiame kalne, o aš jus užtarsiu Aukščiausiam. Ir pranyko¹⁸. Vėliau turtingų vietos ūkininkų iniciatyva, sutarus su to meto carine vietos valdžia, Marijos apsireiškimo vietoje pastatyta koplytėlė.

Lietuviškoje spaudoje Kryžių kalnas bene pirmą kartą aprašytas 1888 m. JAV lietuvių laikraštyje „Lietuviškas balsas“, kuriame sakoma, kad prie kelio į Kryžių kalną įrengtas 14-os stočių Kryžiaus kelias (*stacijos*)¹⁹.

Remiantis lenkų archeologų tyrinėjimų, kurie Kryžių kalne atlikti 1900 m. rugpjūčio 22 d., duomenimis, kalne suskaičiuoti 136 stovintys kryžiai, 1902 m. liepos 2 d. rasti 155 kryžiai, o pačiame kalno viršūnės įdubime stovėjusi jau smenganti į žemę sena plytų koplytėlė²⁰. Per Antrąjį pasaulinį karą koplytėlė buvo nugriauta. Liko tik pamatai. Šiandien jų vietoje stovi balta Marijos statula.

Sovietmečiu komunistai suorganizavo 5 Kryžių kalno griovimo egzekucijas. Pirmoji įvyko 1961 m. balandžio 5 d. Buvo sunaikintas 14-os stočių Kryžiaus kelias bei maždaug 5000 kryžių. Antroji – 1973 m. balandžio 26 d. naktį. Sunaikinta beveik 400 kryžių. Trečia – 1974 m. lapkričio 23 d., ketvirta – tais pačiais metais per šventas Kalėdas. Vėl sunaikinta beveik 400 kryžių. Penktoji egzekucija įvyko 1976 m. vasarą.

Tada nuo Kryžių kalno nušluota viskas, dalis jo net nukasta. Pagrasinta, kad kryžių statytojai bus gaudomi ir baudžiami.

Lietuva nepabūgo raudonojo maro. Tikintieji ir toliau šioje šventoje vietoje meldėsi, o naktimis statė kryžius. Kryžių kalnas išliko. Po to, kai 1990 m. Lietuva atgavo nepriklausomybę, 1993 m. rugsėjo 7 d., 10 val., popiežius Jonas Paulius II čia atnašavo šventąją Mišių auką, kalne pastatė didelį menišką kryžių su žmogaus ūgio krucifiksu bei nurodė Kryžių kalnu rūpintis Šv. Pranciškaus Mažesniųjų brolių ordino Lietuvos šv. Kazimiero viceprovincijos vienuolijai (nupirko žemės sklypą, pastatė vienuolyną bei įrengė 14-os stočių Kryžiaus kelią) ir įteisino liepos paskutinį sekmadienį Kryžių kalno atleidus (vietoje tradicinių maldininkų susirinkimų per šv. Joną), apie jį sužinojo visas pasaulis.

Kryžių statymo kalne neįmanoma reguliuoti, ką įrodė jo istorija. Savaiminis religinių paminklų statymas, įvairių maldų ir giesmių giedojimas bei ėjimas keliais aplink kalną išliks ir ateityje, nes yra svarbiausias jo gyvybingumo veiksnys.

Kryžių kalnas yra katalikiškosios Lietuvos simbolis, jos dvasinės ir materialinės būsenos pamaldumo išraiška.

Švč. M. Marijos Ėmimo į dangų šventė (Žolinė)

Švč. M. Marijos Ėmimo į dangų šventė yra viena populiariausių Vakarų Bažnyčioje, įvairiuose kraštuose pasižyminti savitomis apeigomis. Lietuvoje liaudis ją vadina Žoline. Europos tautų papročiai ir tikėjimai rodo, kad ši bažnytinė šventė švenčiama tuo pačiu laiku kaip ir ikirikščioniška šventė, sutampa ir jų tradicijos, kurios susijusios su svarbiausių laukų darbų baigtimi, vasaros ir rudens sandūra. Tai patvirtina ir lietuviškas šventės pavadinimas – Žolinė, Dzūkijoje ji dar vadinama Kopūstine.

Populiariausia tos dienos liaudies pamaldumo praktika – neštis į bažnyčią įvairių žolynų, darželio gėlių, pirmųjų tų metų vaisių ir daržovių, juos šventinti. Šventintas daržoves valgo visi šeimos nariai, jų padalijama su pašaru gyvuliams, kad saugotų nuo ligų. Tikima, kad pašventintos gėlės saugo namus nuo perkūno, gaisro, piktųjų dvasių. Taip pat tikima, kad per Žolinę pašventintų augalų negalima išmesti, nes aplankys nelaimė.

Rytų bei Pietų Lietuvoje Žolinė yra giminių susitikimo metas. Tokiose bendruomenės vaišėse prisimenami ir giminės mirusieji, lankomi ir gėlėmis puošiami jų kapai. Taigi Lietuvoje per Žolinę atliekamos liaudies pamaldumo praktikos yra susipynusios su senaisiais agrariniais bei mirusiųjų kultais, rodo giminės solidarumą.

Šiandien Lietuvoje ypač garsūs Krekenavos ir Pivašiūnų bažnyčių Švč. M. Marijos Ėmimo į dangų atleidai. Rašytiniai šaltiniai liudija, kad Pivašiūnų maldininkai turi

savų tradicijų: „Kitur maldininkai, apgulę bažnyčią, meldžiasi arba bent šventoriuje tylomis laukia iškilmių pabaigos. Pivašiūnų bažnyčion atlaidų metu netilpę maldininkai (daugiausia jaunimas) būriais suka ir suka ratu aplink bažnyčią plačiu šventoriaus kapų taku, šnekučiuoja, juokauja“²¹.

Pivašiūnų bažnyčia garsi stebuklingu Dievo Motinos paveikslu, prie kurio tiek atlaidų, tiek kitų švenčių metu gausu maldininkų. Paveikslas vaizduoja Mariją, vienoje rankoje laikantią Kūdikelį Jėzų, kitoje – skeptrą. Aplink paveikslą prikabinta sidabrinų ir auksinių votų – tai dovanos už stebuklingą pagijimą.

Krekenavos Švč. M. Marijos Ėmimo į dangų bažnyčia ir parapija priklauso Panevėžio vyskupijai. Nuo seniausių laikų Krekenava garsėjo Dievo Motinos paveikslu, tikinčiųjų įsitikinimu, turinčių stebuklingos galios. Užregistruota nemažai pagijimų, paveikslas apkabinėtas votais. Dievo Motina pavaizduota su Kūdikiu ant rankų, sidabriniais rūbais. Maldininkai paveikslo garbei sudėjo daug giesmių, kurias ypač giedodavo per Žolinės atlaidus, melddamiesi prie paveikslo prieš ar po šventų Mišių. Viena tokių giesmių – „Mylimoji Karaliene“.

Kilmė

Padavimai pasakoja, kad Švč. M. Marija mirė Jeruzalėje. Prieš jos mirtį iš viso pasaulio susirinko apaštalai, kad atsisveikintų su Išganytojo Motina. Po laidotuvių apaštalai budėjo prie jos kapo. Apaštalas Petras pamanė, kad Marija prisikėlė, todėl pasiūlė patikrinti jos karstą. Visi su tuo sutiko. Atidarę karstą Marijos kūno nerado – Viešpats ją prikėlė iš numirusių ir paėmė į dangų. Karstas buvo išklotas gėlėmis. Tokią istoriją savo raštuose 780 m. mini šv. Jonas Damaskietis. Bet tai gali būti ikirikščioniškų laikų reliktas, kada žydai tam tikriems augalams ir žolėms suteikdavo antgamtinių galių, jas naudodavo burtams bei pagoniškos derliaus šventės apeigoms²². Bažnyčia, norėdama šiam pagoniškam papročiuui suteikti krikščionišką turinį, ėmė šventinti žoles (senovėje – ir pirmojo javų derliaus varpas).

Istoriniai šaltiniai liudija, kad VI a. Švč. M. Marijos Ėmimo į dangų šventė jau minima Rytų ir Vakarų Bažnyčiose²³.

X a. siekiančiomis žinomomis gėlių šventinimo ritualo maldomis prašoma Dievo, kad pašventintos žolės (augalai) būtų naudingos sveikiems ir ligoniams, žmonėms ir gyvuliams²⁴. Romoje ši šventė įteisinta VIII a. ir vadinama „Dormitio“ vardu. Žolynų šventinimą pradėjo vienuolių pranciškonų ordinas. Vienuolių dėka ši šventė pasiekė ir Lietuvą: Petrikovo sinode 1621 m. nustatytas ritualas, kai per Švč. M. Marijos Ėmimo į dangų šventę šventinant žolynus trimis ilgomis maldomis prašoma Dievo, kad „šias įvairios rūšies žoles ir vaisius savo gerumu palaimintų ir prie gamtinės jų jėgos naujos palaimos malonę pridėtų, kad jos, žmonių ir gyvulių naudojamos Dievo vardu, būtų

apsauga nuo visokių ligų ir nelaimių“²⁵. Kita malda prašoma: „Išlieti savo palaimos gausumą ant šių naujų javų pėdų, ant uogų, žolių ir vaisių <...>, taip pat suteikti, kad žmonėms, avims, galvijams ir gyvuliams prieš ligas, marus, žaizdas, apkerėjimus, burtus, nuodus, gyvačių ir kitų nuodingų gyvių bei žvėrių įkandimus ir bet kokius kitus nuodus būdų apsauga, taip pat prieš velnio apgaules ir pinkles gintų visur, kur tik bus jos padėtos, nešiojamos ar turimos“²⁶.

Tik 1955 metais popiežius Pijus XII paskelbė Švč. M. Marijos Ėmimo į dangų dogmą.

Padavimas apie Pivašiūnų Dievo Motinos paveikslo kilmę sako, kad jį parvežė kažkoks ponas ar vaivada iš Turkijos. Kada tai įvyko, nėra žinių. Net nežinoma, ar Bažnyčia kada nors patvirtino prie šio paveikslo įvykusius stebuklus, nors vyskupijos raštuose Pivašiūnų Dievo Motinos paveikslas vadinamas stebuklingu²⁷.

Krekenavos paveikslą, remiantis padavimais, iš Krokuvos atgabenęs pamaldus riteris Šilingas ir padovanojęs misionieriui Albertui, skelbusiam Evangeliją prie Nevėžio krantų. Iš pradžių paveikslas buvo laikomas mažoje koplyčioje, vėliau perkeltas į Krekenavos bažnyčią, kur pradėjo garsėti stebuklais. Krekenavos Dievo Motinos paveikslas žinomas visoje Lietuvoje²⁸.

Muzika

Kun. B. Liauso tvirtinimu, giesmė „Mylimoji Karaliene“ parašyta lenkų kalba ir vadinosi „Najłaskawsza Pani moja, Krolowo Nieba“, bet netrukus išversta į lietuvių kalbą. Pirmojo pasaulinio karo metu Maironis, gyvenęs Krekenavoje ir savo akimis matęs žmonių pagarbą Dievo Motinos paveiksliui, senąją polonizmą gausią giesmę iš naujo sudėjo²⁹.

Mylimoji Karaliene³⁰

My - li - mo - ji Ka - ra - lie - ne, Vieš - pa - tie Dan - gaus,
 Nė - ap - leis - ki šio - je že - mėj vargs - tan - čio žmo - gaus.

Tu ste - buk - lais taip gar - bin - ga, gel - bėk žmo gu

ne - lai - min - ga, mel - džia - me Ta - vės!

1. *Mylimoji Karalienė, Viešpatie Dangu, * Neapleiski šioje žemėj vargstančio žmogaus, * Tu stebuklais taip garsinga, * gelbėk žmogų nelaimingą, * Meldžiame Tavęs.*

2. *Oi neduoki, Motinėle, man pražūt gyvai, * Sugrąžink prie tikro Dievo einanti kreivai, * Kad nerūstinčiau jo veido, * Kurs tiek kartų man atleido * nuodėmių kaltes.*

3. *Taip esmi vargais suspaustas iš jaunų dienų! * Tie vargai tai kietas jungas papročių semų, * Gelbėk žmogų nelaimingą * savo globa stebuklinga, * Motina Dangu.*

4. *Tu Krekenavos paveiksle žinoma plačiai, * stebuklingai trauki žmones iš ugnies stačiai; * Nuo perkūnijos trenkimo, * nuo piktųjų užpuolimo * apgyni veikiai.*

5. *Štai jau nuodėmių bjaurumą aiškiai pažinau; * Škaplieriaus ženklą kaip skydu apsigint maniau. * Būk, Marija, man Globėja! * Būk pagundoj Apgynėja! * Gelbėk reikale!*

6. *Ir prie Tavo numylėto dangiško Sūnaus * verdamas per teismą šauksiuos veido malonaus, * Kad jo teismas taip baisingas* man išpultu maloningas * Valandoj mirties.*

7. *Dar meldžiu šitoj bažnyčioj tos brangios vilties, * kad ateisi man pagalbon valandoj mirties, * Ir paimsi mano sielą * Į šventųjų tarpą mielą * Danguje. * Amen.*

Š v . R o k a s

Liaudies darbų kalendoriuje Šv. Rokas yra slenkstis tarp vasaros ir rudens. Po rugpjūčio 16 d. prasideda žiemkenčių sėja. Iki šios dienos šventas Rokas garbinamas liaudies pamaldumo praktikomis šiose Lietuvos parapijose: Daujėnų (Pasvalio r.), Gardamo (Šilutės r.), Gruzdžių (Šiaulių r.), Kražių (Kelmės r.), Palangos (Kretingos r.), Varnių (Telšų r.) bei neparapinėje vienuolių marijonų Šv. Gertrūdos bažnyčioje Kaune.

Daujėnų Švč. Jėzaus Vardo bažnyčioje Švento Roko atleidų metu, po šventų Mišių, maldininkai melsdamiesi 3 kartus keliais eina aplink altorių, kuriame yra šventojo paveikslas, altorių bučiuoja, deda aukas (duoną bei rūkytą mėsą). Taip pat gausiai aukoja čia susirinkusiems vargšams³¹.

Savita liaudies pamaldumo praktika išsiskiria Kauno šv. Gertrūdos bažnyčia. Čia per Šv. Roko atlaidus, po maldų arba prieš jas, maldininkai lanko kryžių su Jėzaus Nukryžiuotojo skulptūra ir jį, kaip šventą relikviją, bučiuoja.

Lietuvoje garsūs Gruzdžių šv. Roko atlaidai. Švč. Trejybės bažnyčioje esantis jo paveikslas su relikvija laikomas stebuklingu. Per atlaidus maldininkai klaupiasi, eina keliais aplink švento Roko altorių ir bučiuoja relikviją. Prie altoriaus kabinami votai: širdelės, kryželiai, rožiniai ir panašiai. Maldininkai daug aukoja ir čia susirinkusiems elgetoms³². Taigi šventas Rokas yra Gruzdžių miestelio patronas. Jį liaudis garbina liaudies muzikos instrumentų (kanklių) bei dūdų orkestrine muzika, giesmėmis ir dainomis:

*Jeį apseina kas be strioko, * Tas nežino švento Roko. * Kas nor gydytis pradėti * – Rokui tur pasižadėti.*

*Tik tas patrons šitą vietą * Ir iškelė negirdėtai. * Gruzdžius žino juk kiekvienas, * Kad net skaisčios, linksmos dienos³³.*

Švento Roko liaudies pamaldumo praktikos ypač garsios Žemaitijoje. Šilutės rajono Gardamo miestelio Šv. Roko bažnyčios šventoriuje stovi šv. Roko statula, aplink kurią po šio šventojo atlaidų žmonės eina keliais. Vėliau maldininkai giedodami šventam Rokui skirtą giesmę lanko šalia esantį Lurdą ir jame stovinčią Švč. M. Marijos statulą. Tikima, kad neaplankius Lurdo atlikti ne visi Šv. Roko atlaidai³⁴.

Žemaitijos pietuose – Kražiuose – šv. Rokas ypač gerbiamas ir mylimas. Nuo 1989-ųjų metų Šv. Roko atlaidai paskelbti Kražių diena³⁵.

Kražiuose šv. Rokui skirtos kelios pamaldumo vietos: bažnyčios šventoriuje pastatyta statula bei koplyčia, kurioje stovi jam skirta statula. Per atlaidus maldininkai po šventų Mišių giedodami šv. Rokui skirtą giesmę (kartais jai pritardami dūdomis) aplanko statulą bei koplyčią – apeina jas keliais. Kiek kartų apeiti, nėra nustatyta: kas kiek pasižada, tas tiek kartų ir apeina. Šv. Roko statula bučiuojama, prie jo dedamos aukos – rudens gėrybės. Gausiai aukojama ir čia susirinkusiems elgetoms.

Kita Švento Roko atlaidais Žemaitijoje garsėjanti vieta – Varniai. Čia per šio šventojo atlaidus pagerbiama Švč. Trejybės bažnyčios šventoriuje esanti maža, ant žemės padėta Šv. Roko koplytėlė. Maldininkai į ją deda aukas – kriaušes ir obuolius – prašydami šventąjį, kad ir kitais metais soduose būtų gausus derlius³⁶. Po šventų Mišių lankomas Varnių Lurdas, kur deginamos žvakės, giedamos šv. Rokui ir Švč. M. Marijai, Nekaltai Pradėtajai, skirtos giesmės, grojama varinėmis dūdomis.

Palanga – garsus Lietuvos kurortinis miestas. Žinomas jis ir savo katalikiškąja kultūra – Palangoje vykstančiais Šv. Roko atlaidais. Palangos Švč. M. Marijos Ėmimo į dangų bažnyčioje yra altorius su šv. Roko paveikslu, kuris, žmonių nuomone, yra stebuklingas. Abiejose paveikslo pusėse prikabinta daugybė votų. Pagal tradiciją per Šv. Roko atlaidus minios žmonių eina prie Birutės kalno, ten meldžiasi, aukoja aukas ir prašo šv. Roko užtarimo bei pagalbos gaudant žuvį. Ant Birutės kalno buvo vieta, skirta aukoms. Šv. Roko atlaidų metu elgetoms buvo aukojami maisto produktai: sūris, sviestas, kiaušiniai, pienas. Per atlaidus šv. Rokui skirtoms giesmėms pritaria dūdų orkestrėlis, kas suteikia šventei iškilmingumo.

Kilmė

Apie šventą Roką biografinių žinių išliko nedaug. Seniausias šaltinis – „Acta breviora“. Manoma, kad parašyta XV a. pradžioje Piecenzoje. Venecijos patricijus F. Diego, savaip perdirbęs „Acta breviora“, 1479 m. parašė veikalą „Vita S. Rochi“, kur nurodytas šv. Roko gyvenimo laikotarpis – 1295–1327 m. Minėtais šaltiniais remiasi visos vėlesnės šv. Roko biografijos, nors gyvenimo datos istorikų nevienodai nustatomos: gimimo – 1295, 1345, 1350 m., mirties – 1327, 1377, 1378–1379 m. Tikra yra tai, kad šv. Rokas gimė Prancūzijoje (Montepellier), o mirė Angeroje, prie Lago Maggiore³⁷.

Šv. Rokas gimė Prancūzijos grafų Jono Montepellier Roctch ir Liberios šeimoje 1295 metais. Buvo jų vienintelis vaikas. Jau nuo pat vaikystės jis pasižymėjo ypatingu dievobaimingumu: „Vengė visokių tuščių žaislų ir linksmybių draugų, o kai tėvai jam duodavo pinigų nusipirkti valgomų dalykų, tai jis tuos pinigus išdalydavo elgetoms, o pats pasitenkindavo sausa duona arba visai nieko nevalgydavo“³⁸.

Dvidešimtaisiais gyvenimo metais mirė tėvai ir Rokas paveldėjo didelius turtus, kuriuos išdalijo vargšams, o žemę atidavė valdyti dėdei. 1368 m. išvyko į Romą, kur tuo metu siautė maro epidemija ir ėmė tarnauti nelaimingiesiems³⁹. Nuo tada Rokas tapo atsiskyrėliu ir likusią gyvenimo dalį praleido maldingose kelionėse. Iš Romos grįžo į tėvynę, Piacenzos mieste tarnaudamas sergantiejiems pats užsikrėtė maru ir iš miesto buvo išvarytas. Rokas pasišalino į artimiausią miškelį. Legenda byloja, kad merdintį šventąjį rado šuo, kuris slaugė ir išgydė ligonį. Pagijęs Rokas sugrįžo į Piacenzą ir toliau gydė sergančiuosius. Vienos istorijos pasakoja, kad „Rokas grįžo į Montepelljerą, kur dėdė jo nepažino, atstūmė, o galiausiai uždarė į kalėjimą kaip apgaviką“⁴⁰. Kita legenda sako, kad jis „įtartas šnipinėjimu, buvo suimtas ir įmestas į kalėjimą“⁴¹. Net penkerius metus Rokas kentėjo kalėjime, niekam nesiskundė, tik meldėsi. Pagaliau sunkiai apsirgo ir mirė, teturėdamas 32 metus. Po Roko mirties rastas laiškas, kuriame jis aprašo savo gyvenimą⁴².

Maldingumas šv. Rokui pirmiausia išplito Prancūzijoje. Tai įvyko XV a. pirmoje pusėje. 1410 m. Monpeljė universitete, o 1439 m. Konstanco ir Ferari katedrose, siekiant išvengti epidemijų, buvo įvestos Rokui skirtos viešos pamaldos. 1485 m. didėjant Roko populiarumui, jo relikvijos iš Prancūzijos pergabentos į Veneciją: šiame mieste jis garsėjo kaip gelbėtojas nuo maro, tarpininkas, prašant Marijos pagalbos ir apsaugos nuo epidemijų. Tais pačiais metais Venecijoje susikūrė Rokitų brolija. Popiežius Sikstas V dar 1590 m. rengėsi Roką paskelbti šventuoju, bet to nepadarė. Tik 1629 m. Apeigų kongregacija leido Roko Mišias ir *Officium* tose bažnyčiose, kurios buvo pastatytos jo garbei⁴³. Taigi nuo XVII a. I pusės šventasis Rokas Bažnyčios oficialiai pripažintas šventuoju bei ligonių ir invalidų globėju. Netrukus šio šventojo kultas išplito po visą Vakarų Europą, pasiekė ir Lenkiją, kur Poznanės vyskupas Steponas Wierzbowski (1665–1687) prie Šv. Kryžiaus bažnyčios Varšuvoje įkūrė Švento Roko broliją⁴⁴. 1734 m. bernardinai (Lenkijoje), remiami Varšuvos šv. Roko brolijos narių, išleido įsakymą, kad šis pamaldumas būtų skleidžiamas kiekvienoje konvento bažnyčioje. Taip šventojo kultas pasiekė ir Vilnių. Šv. Roko pamaldumas Lietuvoje įteisintas XIX a.⁴⁵

Kračiuose šv. Roko kultas turi savo istoriją. Šaltiniai nurodo, kad XVII a. viduryje Lietuvoje pasirodė pirmieji ūkio smukimo požymiai, kurie itin ryškūs buvo Kračiuose. 1656 ir 1659 m. miestelį nusiaubė švedų kariuomenė. Besitęsiant karams prasidėjo

badas, maro epidemija. Žmonės mirė vienas po kito ir atrodė, kad nėra jokio išsigelbėjimo. Pasakojama, kad tada žmonės pradėjo melsti šv. Roką išganymo. Jo garbei pastatyta koplytėlė tapo pagrindine kražiškių raudų ir maldų vieta. Ir nelaimė nutolo, maras liovėsi. Nuo tada Kražiuose Šv. Roko atlidai tapo didžiausia parapijos švente. Manoma, kad Šv. Roko koplytėlę pastatė moterų benediktinių vienuolynas, kuris Kražiuose veikė nuo 1661 iki 1893 metų⁴⁶.

Varniuose šv. Roko kultą išpopuliarino nuo 1725 metų čia veikę rokitai.

Istoriniai šaltiniai kalba, kad Palangoje šv. Roko kultas žinomas jau nuo 1764 m., kada buvo pastatyta antroji bažnyčia ir joje pakabintas šv. Roko paveikslas⁴⁷.

Gruzdžių legenda pasakoja, kad kartą iš kažin kur sudegusios bažnyčios į kitą bažnyčią buvo vežamas stebuklingai išlikęs ir šventoriuje atsiradęs šv. Roko paveikslas. Pravažiuojant pro Gruzdžių bažnyčią, prie pat vartų (pagrindinis kelias eina pro bažnyčią ir jos šventoriaus vartus) arkliai ėmė nebeklausyti, pradėjo žvangti, prunkšti, trypti vietoje, stojos piestu ir nė krust. Ponai pasitarė, kad arkliams kažkas negerai, todėl paveikslą reikėtų nunešti į bažnyčią. Kai paveikslą įnešė į bažnyčią, arkliai nurimo. Tada jie paveikslą vėl įkėlė į ratus, jau važiuos, bet ir vėl arkliai ėmė spyriotis ir netraukė vežimo. Ponai nusprendė, kad paveikslas turi likti Gruzdžių bažnyčioje ir, matyt, yra šventas⁴⁸. Manoma, kad tai įvyko XVIII a. pradžioje, kada 1733 metais Šiaulių sritis turėjo maitinti ten apsistojusią carinės Rusijos kariuomenę. Ėmė smukti žemės ūkis, prasidėjo ligos. Todėl sustiprėjo žmonių pamaldumas šv. Rokui. Yra žinoma, kad Šv. Roko atlidai Gruzdžiuose vyko jau nuo 1769 metų⁴⁹.

Šv. Roko kultas Kauno šv. Gertrūdės bažnyčioje sietinas su čia veikusiais rokitais. 1750 m. birželio 25 d. Vandžiogalos klebonas kun. Petras Novomiejskis prie bažnyčios įsteigė ligoninę ir pavedė ją rokitams. 1751 m. kovo 10 d. šią ligoninę įteisino Vilniaus vyskupas Mykolas Zenkavičius, kuris dalį rokitų pasikvietė iš Vilniaus ir Varnių. Jie čia išsilaikė ligi 1824 metų⁵⁰.

Dabartinė mūrinė Gardamo šv. Roko bažnyčia pastatyta 1933 m. Prieš tai stovėjo medinė, kuri gaisro metu sudegė, todėl duomenų apie šią bažnyčią ir jos šv. Roko kulto istoriją nėra išlikę.

Šv. Roko liaudies pamaldumo tradicijoje vyrauja šie apeiginiai papročiai: šventos vietos apėjimas keliais, šventų relikvijų bučiavimas, žvakių deginimas, aukų elgetoms aukojimas, giesmių giedojimas, grojimas kanklėmis bei dūdomis.

Muzika

Šv. Rokui skirta giesmė „Šventas Rokai šlovingasis“ savo literatūrine bei muzikine kilme yra lietuviška, parašyta nežinomų autorių.

Šventas Rokai šlovingasis⁵¹

*Šventas Rokai šlovingasis, * drauge vargšų mylimasis! * Šaukias į Tave ligonys, – * stebuklingai gydai žmones.*

*Mūsų kančią, maldą gryną, * trauk su giesme Serafinų, * Klok po kojomis Aukščiausio * melsk už mus jį kuo karščiausiai.*

*Tarnavai jam naktį dieną, * gydei maldomis kiekvieną, * Gydei vargšą ir galiūną, * negalias sielos ir kūno.*

*Bėgai iš namų gimtinės * Kentęs vargą be tėvynės * Tark už mus tikrai žodelį, * gelbėk nuskriaustąją šalį!*

*Gelbėk vargstančiuosius žmones * Trokštančius dangaus malonės, * Mokyk atgailos žmoniją, * vesk į rojaus karaliją.*

UŽDUOTYS SAVARANKIŠKAM DARBUI

1. Kokios yra vasaros ciklo katalikų liaudies pamaldumo praktikos Lietuvoje?
2. Kokia pagrindinė birželio mėnesio šventė, gausi liaudies pamaldumo praktikų?
3. Kuo birželinės pamaldos skiriasi nuo gegužinių?
4. Šios temos kontekste pateikite keletą pavyzdžių iš savo patirties arba remkitės spausdintiniais šaltiniais.
5. Išmokite giedoti pagal pateiktas giesmių bei maldų melodijas.

PAGRINDINĖ LITERATŪRA

- Bulota A., Benys L. Šventųjų gyvenimai. Kaunas. 1994. P. 411.
- Dereškevičienė A., Vinclovas A. Ankstesni švento Roko atlidai Gruzdžiuose // Gruzdžiai / sudarė I. Varkalienė, redagavo D. Šakavičiūtė. Vilnius. 1999. P. 362.
- Ištisųjų metų Šventųjų gyvenimai. Kaunas. 1927. D. 2. P. 267.
- Kajackas A. Bažnyčia liturgijoje. Liturgijos raida istorijoje. Lietuvos katechetikos centras. 1998. P. 155.
- Liturginis maldynas. Ketvirtasis pataisytas leidimas. Vilnius. 1996. P. 604.
- Motuzas A. Didysis mūsų dvasinės kultūros turtas. Kalendorinės bažnytinės šventės, jų tradicijos ir muzika // Lietuvos mokslas. Mokslas Vakarų krašte. Mokslo straipsnių rinkinys. Vilnius. 1998. 18 knyga. P. 332.
- Motuzas A. Katalikiškos pridėamosios pamaldos Lietuvoje. Gegužinės ir birželinės pamaldos. Sekminės // Liaudies kultūra. 2002. Nr. 2. P. 14–15.
- Puronas V. Kryžių kalnas. Šiauliai. 1993.
- Rimkus V. Kryžių kalnas Lietuvos kultūros kontekste // Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai. Vilnius. 1999. T. 17. P. 401–406.
- Vaišnora J. Marijos garbinimas Lietuvoje. Roma. 1958. P. 42.
- Valančius M. Raštai. Vilnius. 1972. T. 1. P. 361–362.

PAPILDOMA LITERATŪRA

- Giedanti Bažnyčia / paruošė kun. K. Senkus. Regensburgas. 1946. P. 80.
- Giesmynėlis / tekstą sutaisė A. Jakštas, melodijas pagamino J. Naujalis. Tilžė. 1920. P. 120–121.
- Giesmių knyga arba Kantičkos / Motiejaus Valančiausio Žemaičių vyskupo parvežėta ir iš naujo atspausa. Tilžėje 1906. P. 403–405.
- Liturgijos apžvalga. Tarpdiecezinės katechetikos komisijos leidykla. Kaunas. 1996. P. 79.
- Liturginis giesmynas / parengė K. Senkus. Vilkaviškio vyskupijos kurija. 1993. P. 293.
- Kviklys B. Lietuvos bažnyčios. Kaišiadorių vyskupija. Chicago. 1987. T. 6. P. 303.
- Kviklys B. Lietuvos bažnyčios. Kauno arkivyskupija. Chicago. 1983. T. 3. P. 111.
- Kviklys B. Lietuvos bažnyčios. Telšių vyskupija. Chicago. 1980. T. 1. P. 340.
- Lietuvių enciklopedija. Bostonas. 1961. T. 25. P. 408.
- Liturginis kalendorius 2002–2003. Vilnius. 2002. P. 69.
- Motuzas A. Kražių škerdynių metu giedotos giesmės // Kražiai / red. A. Tyla. Vilnius–Kaunas. 1993. P. 402.
- Miškinis A. Kaip kūrėsi ir statėsi Gruzdžiai. Gruzdžiai–Kaunas. 1996. P. 7.
- Počiulpaitė A. Šv. Rokas // Liaudies kultūra. Vilnius. 1992. Nr. 2. P. 43.

NUORODOS

- ¹ Liturginis kalendorius 2002–2003. Vilnius. 2002. P. 69.
- ² Liturgijos apžvalga. Tarpdiecezinės katechetikos komisijos leidykla. Kaunas. 1996. P. 79.
- ³ Viluckas T. Tikroji širdis // Katalikų pasaulis. 2003. Nr. 6. P. 30–32.
- ⁴ Kapočius F. Jėzaus širdis ir jos intronizacija. Kaunas. 1923.
- ⁵ Bulota A., Benys L. Šventųjų gyvenimai. Kaunas. 1994. P. 411.
- ⁶ Motuzas A. Vilniaus ir Veprių kalvarijų Kryžiaus kelio apeiginė muzika // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. 1999. T. 15. P. 429.
- ⁷ Giedanti Bažnyčia / paruošė kun. K. Senkus. Regensburgas. 1946. P. 80.
- ⁸ Liturginis giesmynas / paruošė kun. K. Senkus. Išleido Vilkaviškio vyskupijos kurija. 1993. P. 210–211.
- ⁹ Valančius M. Raštai. Vilnius. 1972. T. 1. P. 361–362.

- ¹⁰ Motuzas A. Didysis mūsų dvasinės kultūros turtas. Kalendorinės bažnytinės šventės, jų tradicijos ir muzika // Lietuvos mokslas. Mokslas Vakarų krašte. Mokslo straipsnių rinkinys. Vilnius. 1998. 18 knyga. P. 332.
- ¹¹ Kajackas A. Bažnyčia liturgijoje. Liturgijos raida istorijoje. Lietuvos katechetikos centras. 1998. P. 155.
- ¹² Giesmių knyga arba Kantičkos / Motiejaus Valančiausio Žemaičių vyskupo parvežėta ir iš naujo atspausa. Tilžėje 1906. P. 403–405.
- ¹³ 1995–2000 metų vasaros lauko ekspedicijų medžiaga // Šv. Antano religijos studijų instituto prie Katalikų teologijos fakulteto Vytauto Didžiojo universitete Folklorinis kabinetas. Kretinga. 2003.
- ¹⁴ Giesmynėlis / tekstą sutaisė A. Jakštas, melodijas pagamino J. Naujalis. Tilžė. 1920. P. 107.
- ¹⁵ Liturginis maldynas. Ketvirtasis pataisytas leidimas. Vilnius. 1996. P. 604.
- ¹⁶ Liturginis giesmynas / parengė K. Senkus. Ten pat. P. 293.
- ¹⁷ Rimkus V. Kryžių kalnas Lietuvos kultūros kontekste // Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai. Vilnius. 1999. T. 17. P. 401–406.
- ¹⁸ Skrinskas R. G. Piligrimo vadovas po stebuklingas Marijos vietas. Kaunas. 1999. P. 44.
- ¹⁹ Pūronas V. Kryžių kalnas. Šiauliai. 1993. P. 19–20.
- ²⁰ Pukenis R. Teesie. Vilnius. 1994. P. 36.
- ²¹ Kviklys B. Lietuvos bažnyčios. Kaišiadorių vyskupija. Chicago. 1987. T. 6. P. 303.
- ²² Lehner J. B. Kräuterweihe // Lexicon für Theologie und Kirche. 1934. T. 6. S. 235.
- ²³ Bulota A., Benys L. Šventųjų gyvenimai. Ten pat. P. 249.
- ²⁴ Vaišnora J. Marijos garbinimas Lietuvoje. Roma. 1958. P. 42.
- ²⁵ Rituale Sacramentorum <...> ex decreto Synodi Petrikoviensis ad uniformem ecclesiarum Regni Poloniae usum reimpressum Cracoviae. 1892. P. 571–572.
- ²⁶ Ten pat.
- ²⁷ Vaišnora. Marijos garbinimas Lietuvoje. Ten pat. P. 407.
- ²⁸ Ten pat. P. 330–331.
- ²⁹ Ten pat. P. 331.
- ³⁰ Giesmynėlis. Ten pat. P. 70–71.
- ³¹ 1995–2000 metų vasaros lauko ekspedicijų medžiaga. Ten pat.
- ³² Dereškevičienė A., Vinclovas A. Ankstesni švento Roko atlidai Gruzdžiuose // Gruzdžiai / sudarė I. Varkalienė, redagavo D. Šakavičiūtė. Vilnius. 1999. P. 362.
- ³³ Baltutis L. Gruzdžių dienos // Gruzdžiai. Ten pat. P. 375.
- ³⁴ Gvazdinskaitė V. Lurdai Žemaitijoje // Šv. Antano religijos studijų institutas prie KTF VDU. Bakalauro darbas. Kretinga. 1997. P. 25–26.
- ³⁵ Motuzas A. Kražių skerdynių metu giedotos giesmės // Kražiai / red. A. Tyla. Vilnius–Kaunas. 1993. P. 402.
- ³⁶ Kviklys B. Lietuvos bažnyčios. Telšių vyskupija. Chicago. 1980. T. 1. P. 340.
- ³⁷ Lietuvių enciklopedija. Bostonas. 1961. T. 25. P. 408.
- ³⁸ Ištisųjų metų Šventųjų gyvenimai. Kaunas. 1927. D. 2. P. 267 (be autoriaus).
- ³⁹ Počiulpaitė A. Šv. Rokas // Liaudies kultūra. Vilnius. 1992. Nr. 2. P. 43.
- ⁴⁰ Bulota A., Benys L. Ten pat. P. 251.
- ⁴¹ Lietuvių enciklopedija. Ten pat. P. 408.
- ⁴² Ištisųjų metų Šventųjų gyvenimai. Ten pat. P. 267.
- ⁴³ Lietuvių enciklopedija. Ten pat. P. 408.
- ⁴⁴ Vaišnora J. Ten pat. P. 77.
- ⁴⁵ Baranauskas A. Gaudūs verksmai ir kitos giesmės. Kaunas. 1998. P. 3.
- ⁴⁶ Motuzas A. Kražių skerdynių metu giedotos giesmės. Ten pat. P. 402.
- ⁴⁷ Klimka L., Žulkus V. Lietuvos pajūrio žemės viduramžiais // Lietuvos istorija. Vilnius. 1989. P. 82.
- ⁴⁸ Dereškevičienė A., Vinclovas A. Ankstesni švento Roko atlidai Gruzdžiuose. Ten pat. P. 361.
- ⁴⁹ Miškinis A. Kaip kūrėsi ir statėsi Gruzdžiai. Gruzdžiai–Kaunas. 1996. P. 7.
- ⁵⁰ Kviklys B. Lietuvos bažnyčios. Kauno arkivyskupija. Chicago. 1983. T. 3. P. 111.
- ⁵¹ Motuzas A. Apie Kražių skerdynių metu giedotas giesmes. Ten pat. P. 414–415.

RUDENS CIKLO ŠVENTĖS. MALDOS IR GIESMĖS

Švč. M. Marijos gimimas (Šilinė)/ Švč. M. Marija Sopulingoji

Šiluvoje vykstantys tradiciniai Švč. M. Marijos gimimo atlidai turi nerašytą tradiciją. Jie prasideda rugsėjo 8 d., baigiasi rugsėjo 15 dieną kita Švč. M. Marijos Sopulingosios švente. Čia vykstančios liaudies pamaldumo praktikos šias dvi šventes sieja ir papildo.

Nuo seno maldininkai į Šiluvoje vykstančius atlaidus iš Tytuvėnų ir Raseinių atvyksta procesijomis. Tuo metu giedamas Švč. M. Marijos rožinis, Švč. M. Marijos litanija, Švč. M. Marijos valandos bei įvairios Dievo Motinai skirtos giesmės („Sveika, Marija“, „Marijos vardas“, „Stovi Motina“). Ypač pažymėtina giesmė „Sveika, Mergele Šiluvos Marija“.

Šiluvos atlidai garsėjo tuo, kad maldininkai dažnai paskutiniuosius kilometrus iki Apsireiškimo koplyčios arba bažnyčios eidavo keliais. Daugelis suklupdavo likus maždaug kilometrui iki miestelio. Tylomis kalbėdamos Švč. M. Marijos rožinį, keliais eidavo ne tik dievobaimingos moterėlės, bet ir vyrai, net vaikai¹.

Atvykus į atlaidus, pirmiausia bažnyčioje, prie centrinio altoriaus, atsiklaupiama, persižegnojama ir pagarbinamas bazilikoje esantis Švč. Sakramentas bei stebuklingas Dievo Motinos paveikslas. Prieš ar po šventų Mišių kartą ar tris kartus (tiek, kiek maldininkai yra pasižadėję) keliais apeinamas bažnyčios centrinis altorius su jame esančiu stebuklingu Dievo Motinos paveikslu. Vėliau aplankoma Brangenybių koplyčia ir jos altoriuje esanti stebuklinga Švč. M. Marijos statula, vadinama „Ligonių sveikata“. Koplyčioje yra Sopulingosios Dievo Motinos 7-ių skausmų kelias, arba „Karunka“. Ši pamaldumo praktika yra tyli, individuali.

Brangenybių koplyčioje, meldžiantis prie Sopulingosios Dievo Motinos 7-ių skausmų stočių, pirmiausia atsiklaupiama prieš altorių, persižegnojama ir taip pagerbiama Švč. M. Marijos su Kūdikiu statula „Ligonių sveikata“. Čia meldžiamasi individualiai. Pasimeldus prie altoriaus, atsisėdama į suolus ir žiūrint į stotį, kurias vaizduoja paveiksłai ant sienų, bei jas apmąstant tylomis kalbama Sopulingosios Dievo Motinos 7-ių skausmų „Karunka“: ją sudaro septynios grupės po septynerius poterius, pabaigoje – dar treji poteriai. Šios septynios grupelės su septyniais „Sveika, Marija“ primena Septynis Marijos skausmus. Pabaigoje trys „Sveika, Marija“ kalbama Marijos

ašaroms pagerbti². Po paskutinės maldos kalbama, o ne giedama Sopulingosios Dievo Motinos giesmė „Stovi Motina“, kuria baigiamas „Karunkos“ kalbėjimas³. Meldžiantis už mirusiuosius, kalbama malda „Viešpaties Angelas“ bei tris kartus „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie“.

Vėliau iš bažnyčios maldininkai eina į Švč. M. Marijos Apsireiškimo koplyčią, kurioje ant Marijos Apsireiškimo akmens stovi Marijos su kūdikėliu Jėzumi altorius. Pagal tradiciją maldininkai atsiklaupia, persižegnoja ir kalbėdami arba giedodami malda „Sveika, Marija“ eina aplink altorių keliais vieną ar tris kartus (kiekvieno asmeninė intencija – aut. past.). Pagrindinė šios šventovės pamaldumo praktika – Sopulingosios Dievo Motinos 7-ių skausmų kelias, kuris čia apvaikštomas tiek individualiai, tiek grupėmis, meldžiantis bei giedant.

Prieš pradėdant eiti Sopulingosios Dievo Motinos Septynių skausmų stotis, sukalbama malda „Sveika, Marija“, malda/giesmė „Garbinkime Švenčiausiąjį Sakramentą“ pagerbiamas Švenčiausiasis Sakramentas⁴. Jeigu koplyčioje tuo metu jo nebūdavo, buvo giedama giesmė „Marijos vardas“⁵. Tada atsistojama ir nuo altoriaus pagal laikrodžio rodyklę einama prie pirmosios ir kitų septynių stočių, arba vietų, prie kurių klaupiamasi, skaitomas skaitinys bei meldžiamasi, kalbant malda „Sveika, Marija“. Einant nuo vienos stoties prie kitos giedama Sopulingosios Dievo Motinos giesmė „Stovi Motina“. Apėjus visas stotis, grįžtama prie altoriaus, atsiklaupiama, pagarbinamas Švenčiausiasis Sakramentas, tada maldomis/giesmėmis „Viešpaties Angelas“ bei „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie“ (tris kartus) pagerbiami kapinėse palaidoti mirusieji. Tuo ir baigiamas Sopulingosios Dievo Motinos 7-ių skausmų kelias⁶.

Kilmė

Švč. M. Marijos Gimimo šventės ištakos siekia pirmuosius krikščionybės amžius. Švč. Mergelė Marija – Joakimo ir Onos dukra, kilusi iš karališkos Dovydo giminės. Tradiciškai teigiama, kad jos tėvai ilgai buvę bevaikiai. Marija gimė Jeruzalėje. Čia užfiksuoti ir pirmieji šventės pėdsakai: Marijos gimimo vietoje pastatyta ir pašventinta Šv. Onos bažnyčia. Nuo VII a. jos gimimo diena Romoje švenčiama rugsėjo 8 d. Švč. M. Marijos gimimo šventė kartu su Viešpaties (gruodžio 25 d.) ir Jono Krikštytojo (birželio 24 d.) gimimo dienomis yra vienintelės Romos kalendoriuje „gimimo“ šventės⁷.

Lietuvoje ji pradėta švęsti XVI a. Tai matyti iš įvairių popiežių bulių, kuriose kalbama apie specialius atlaides, skirtus Marijos Gimimo šventei⁸. Lietuvos Katalikų Bažnyčios istorija liudija, kad šią šventę lietuvių, latvių ir prūsų katalikai mėgo. Iš pastoriaus Martyno Mažvydo apie 1551 m. hercogui Albrechtui rašyto skundo sužinome, kad Ragainės protestantai per Mergelės Marijos šventę vyksta į Šiluvą ir atlieka ten „pasibaisėtiną stabmeldystę“⁹.

Kita šventė – Švč. M. Marija Sopulingoji. Ji išplito antrojo tūkstantmečio pradžioje benediktinų ir cisterų vienuolynuose šv. Anzelmo ir šv. Bernardo pastangomis. 1423 m. šventė jau žinoma Austrijoje ir Vokietijoje. Vienuolių servitų ordinas ją šventė nuo 1668 m.¹⁰. 1724 m. popiežius Benediktas XIII paskyrė jai paminėti penktadienį prieš Verbų sekmadienį. Popiežius Pijus VII, atsidėkodamas už sugrižimą iš Napoleono armijos nelaisvės, šią šventę nurodė švęsti rugsėjo trečiąjį sekmadienį (nuo 1814 m. – visoje Katalikų Bažnyčioje)¹¹. Iš naujo į Romos bažnytinį kalendorių Marijos Sopulingosios šventę 1913 m. įtraukė pop. Pijus X, naujajame Romos bažnytiniame kalendoriuje nurodęs ją minėti rugsėjo 15 d.¹². Kartu su krikščionybe šventė pasiekė ir Lietuvą.

Po Švč. M. Marijos apsireiškimo Šiluvoje abi šios šventės liaudies maldingumo tradicijoje tapo ypač populiarios. Tai atsitiko 1609 m., sunkiais poreformaciniais laikais. Šiluvoje piemenims ganant bandą netikėtai ant didelio akmens pasirodė Švč. M. Marija. Stebuklas buvo išaiškintas kaip skatinimas vietos gyventojams atstatyti prieš aštuoniasdešimt metų kalvinistų nugriautą katalikų bažnyčią. Atgauti iš kalvinistų Šiluvos bažnyčios žemes katalikams nesisekė, nes nebuvo reikiamų dokumentų, kad bažnyčia iš tikrųjų priklausė katalikams. 1612 m. Šiluvoje įvyko antras stebuklas. Čia gyvenęs šimtmetis aklas senelis, išgirdęs apie bylos nesėkmę, tarė: „Aš žinau, kurioje vietoje yra šios bažnyčios dokumentai“. Atvedus senelį ieškoti buvusios bažnyčios vietos, jis praregėjo. Kasant rasta geležinė skrynja, kur buvo įdėtas brangus arnotas, stebuklingas Švč. M. Marijos paveikslas ir bažnyčios įsteigimo pergamentas. 1622 m. liepos 22 d. bylą katalikai laimėjo. Žemaičių vyskupas Jurgis Tiškevičius 1646 m. savo pranešime šv. Sostui rašo, kad Šiluvos bažnyčioje esantis Marijos paveikslas yra žinomas daugybe malonių bei dvasinių dovanų, kurių tikintieji nuolat gauna, Švč. M. Marijai užtarus, ir prašo leisti stebuklingą Marijos paveikslą vainikuoti. Aktą leisti šį paveikslą vainikuoti 1775 m. balandžio 15 d. patvirtino šv. Tėvas Pijus VI, 1786 m. rugsėjo 8 dieną paveikslas vainikuotas. 2003 metais jis restauruotas ir per Švč. M. Marijos Gimimo atleidus jau kvietė maldininkus bazilikos didžiajame altoriuje.

Švč. M. Marijos Apsireiškimo koplyčios istorija liudija, kad 1622 m. liepos 22 d. katalikams laimėjus bylą, 1663 m. vyskupas Aleksandras Sapiega pastatė medinę koplyčią, o ant Apsireiškimo akmens įrengė altorių¹³. 1770 m. kun. Tadas Bukota iš Londono parvežė marmurinę Marijos su Kūdikiu statulą, kurią pastatė koplyčios altoriuje¹⁴. Kai koplyčia paseno ir sudūlėjo, kun. Simonas Giedraitis „1818 m. pastatė naują, didesnę, savo stiliumi panašią į Vilniaus katedrą medinę koplyčią, kuri čia išstovėjo ligi XX a. pradžios“¹⁵. Naujos mūro koplyčios projektą 1903 m. parengė Paryžiuje gyvenęs lietuvis architektas Antanas Vivulskis. Ją klebonas Povilas Jurgaitis norėjo pastatyti Marijos Apsireiškimo 300 m. jubiliejui¹⁶. 1912 m., minint šią sukaktį, kun. Jonas Mačiulis-Maironis pašventino kartinį akmenį. Intensyviai statyti pradėta tik

1922–1924 metais pagal minėtą A. Vivulskio projektą. Nugriovus medinę koplyčią, jos altorius su iš Londono parvežta Marijos statula perneštas į bažnyčioje įrengtą Brangenybių koplytėlę. Pati koplyčia pašventinta 1924 m. rugsėjo 8 d.¹⁷ Sudėtingame ir puošniame naujosios koplyčios interjere, be didžiojo altoriaus su aukštai iškelta Marijos statula ir balkonu chorui su vargonėliais, yra Sopulingosios Dievo Motinos Šventųjų skausmų stotys, arba keliai. Savo pranešime Kauno arkivyskupijos metropolitui vyskupui Juozapui Skvireckui Šiluvos klebonas Povilas Katela rašė, „kad atsirado asmenys, kurie yra pasiryžę paaukoti keletą tūkstančių litų, kad Šiluvoje kapinėse, prie koplyčios, būtų įrengtos Sopulingosios Dievo Motinos stacijos. Jie prašo vyskupo leidimo priimti šią pinigų sumą ir minėtas stacijas įrengti“¹⁸. Kauno arkivyskupijos generalvikaras 1933 m. rugsėjo 9 dienos laiške Šiluvos parapijos klebonui P. Katelai nurodė, kad „kunigas praneštų ordinaristui, kokios yra tos stotys – ar jos aprobuotos ir kas turėtų teisę jas įvesti?“¹⁹. Šiluvos klebonas 1933 metų rudenį gavo iš Romos Marijos Tarnų (Servitų) leidimą šias stacijas steigti²⁰. Kitame savo pranešime Kauno arkivyskupui jis rašo: „Šv. Tėvas Leonas XIII savo rašte, datuotame 1883 m. gegužės 8 dieną, ir kitame – 1890 metais sausio 22 dieną, yra suteikęs šv. Marcelijaus Servitų ordino generaliniam priorui Romoje galią šventinti ir įsteigti bažnyčiose, koplyčiose, tiek viešuose keliuose, kurie veda į kapines ar šventoves“²¹. Netrukus Šiluvos bažnyčia gavo iš generalvikaro raštą, kuriame vietos ordinaras, remdamasis Apeigyne aprobuotu ritualu Lenkijai ir Lietuvai, patenkino kun. Povilo Katelos prašymą steigti prie Šiluvos Apsireiškimo koplyčios Sopulingosios Dievo Motinos stotis²².

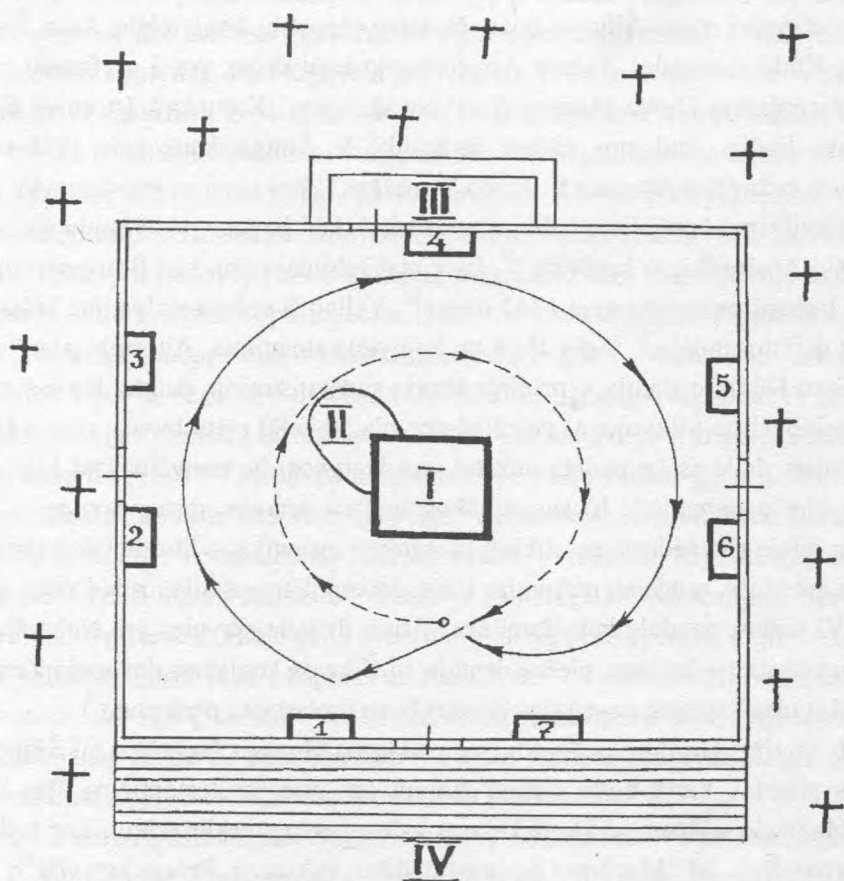
1933 metus Apaštališkasis Sostas paskelbė Šventaisiais. Istorinės sukakties proga kun. P. Katela apie Sopulingosios Dievo Motinos 7-ių stočių apvaikščiojimo pamaldumo reikalingumą taip kalba: „1933 metais sueina lygiai devyniolika šimtmečių nuo tos dienos, kai Viešpats Jėzus mirė ant kryžiaus dėl žmonijos išganymo. Todėl šie jubiliejiniai metai turi būti skirti ne tik Viešpaties Jėzaus Kristaus kančių paminėjimui, bet ir Švč. M. Marijos Skausmų apmąstymui. Jau Lietuvoje nuo seno yra įvestas gražus paprotys prisiminti Viešpaties Jėzaus Kristaus kančias, lankyti Kryžiaus kelius, o tuo tarpu Marijos Skausmų prisiminimui, be kelių giesmių ar maldų, nieko nėra. Todėl šventėje Metų proga kilo mintis įsteigti Šiluvoje Sopulingosios Dievo Motinos takus, arba stacijas. Kad žmonės, džiaugdamiesi jos Apsireiškimu ir Jos teikiamomis malonėmis, galėtų savo maldose prisiminti Jos Skausmus“²³.

Baigiantis Šventiesiems metams, minėtus stočių grafitinius atvaizdus Kauno arkivyskupas Juozapas Skvireckas pašventino ir iškabino Apsireiškimo koplyčioje²⁴.

Sopulingosios Dievo Motinos 7-ųjų skausmų stočių garbinimo tradicija išlaikyta ir sunkiu sovietmečio metu. Šiluvos bažnyčios Brangenybių koplytėlėje, šalia Švč. M. Marijos su Kūdikiu statulos, kaip ir Apsireiškimo koplyčioje, yra 7 grafitiniai atvaizdai, simbolizuojantys Dievo Motinos Septynių skausmų „Karunką“. Istoriniai Bažnyčios šaltiniai liudija, kad juos padarė dailininkė V. Šmigelskaitė apie 1958 metus. Anot Šiluvos bažnyčios altaristo Edvardo Semaškos, „šios stacijos buvo darytos pagal seniau Apsireiškimo koplyčioje kabėjusias stacijas, kad Brangenybių koplytėlė viskuo būtų panaši į Apsireiškimo koplyčią“²⁵. Istoriniai šaltiniai mini, kad Brangenybių koplytėlė prie bažnyčios įrengta apie 1843 metus²⁶. Vėliau ši erdvi patalpa ilgą laiką buvo bažnytinių daiktų sandėlis²⁷. Apie 1908 m. koplytėlė atnaujinta. Altoriuje įstatyta Švč. M. Marijos su Kūdikiu statula, o priešais altorių sudėta istorinių daiktų, kurie susiję su Marijos apsireiškimu Šiluvoje: a) geležinė skrynja, apie 80 metų buvusi įkasta žemėje su bažnytiniais daiktais (ji padėta aukštai, ant lentynos, be dangčio, kad kiekvienas apsilankęs galėtų pamatyti); b) senas baltos spalvos arnotas, rastas drauge su kitais daiktais skrynioje (jis padėtas po stiklu); c) infulato insignijos – liturginiai vyskupo rūbai, mitros, pirštinės, sandalai, pastoralas ir kiti daiktai, kuriuos Šiluvos klebonai, popiežiui Pijui VI leidus, naudojo laikydami šv. Mišias; d) šalia skrynios yra Nukryžiuotojo Kristaus paveikslas – kryžius, pieštas lentoje (jį Šiluvos koplyčiai dovanojo Žemaičių vyskupas Antanas Sapiega; paveikslas kitados buvo protestantų peršautas)²⁸.

Švč. M. Marijos Gimimo ir Sopulingosios Dievo Motinos šventės – tai Šilinės, arba Šiluvos atlidai, kurie buvo plačiai žinomi dar prieš protestantizmą. Tai liudija Martyno Mažvydo laiškas, 1551 m. rašytas prūsų hercogui Albrechtui, kur kalbama, kad į Šiluvos Švč. M. Marijos Gimimo atlidus vyksta ir Prūsų lietuviai²⁹. Taigi XVI a. Šiluvos atlidai jau buvo plačiai išgarsėję ir sutraukdavo dideles maldininkų minias net iš tolimiausių vietų.

1623 m. birželio 6 dieną katalikams atgavus Šiluvą, Šilinių atlidai vėl atgijo. Nuo 1775 m. rugpjūčio 18 dienos popiežiaus Pijaus VI bule leista juos švęsti oktavą, t. y. 8 dienas³⁰. Taip švenčiami ir iki šiol. Pirmą kartą atlidai išplėsti per I pasaulinį karą – vokiečių okupacijos metu, antrą kartą – sovietų okupacijos metu (1945–1990) bei trečią kartą – po Šv. Tėvo Jono Pauliaus II vizito Šiluvoje 1993 m. rugsėjo 7 d.

- I – Altorius;
- II – Švč. M. Marijos Apsireiškimo akmuo;
- III – Zakristija;
- IV – Laiptai;
- 1–7 – Sopulingosios Dievo Motinos 7-ių stočių atvaizdai;
- + – Kapinės;
- – Kelias aplink Apsireiškimo akmenį ir altorių;
- – Sopulingosios Dievo Motinos 7-ių stočių apvaikščiojimo kelias

1 pav. Šiluvos apsireiškimo koplyčios Sopulingosios Dievo Motinos 7-ių skausmų stočių kelio schema

Muzika

Šiluvoje atliekamos šios maldos ir giesmės: Švč. M. Marijos litanija, Švč. M. Marijos valandos, Švč. M. Marijos rožinis, „Garbinkime Švenčiausiąjį Sakramentą“, „Ma-

rijos vardas“, „Sveika, Marija“, „Stovi Motina“, „Viešpaties Angelas“ ir „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie“. Apie maldų ir giesmių – Švč. M. Marijos litanijos, Švč. M. Marijos valandų, „Garbinkime Švenčiausiąjį Sakramentą“, „Viešpaties Angelas“ ir „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie“ – kilmę kalbėta ankstesnėse vadovėlio dalyse.

Apie Švč. M. Marijos rožinį bus kalbama kitame šios dalies skyrelyje.

Malda „Tėve mūsų“ yra vadinama Viešpaties malda, o „Sveika, Marija“ – Marijos malda. Ji priklauso vadinamiesiems poteriams (kiekvieno tikinčiojo kataliko kasdienėms maldoms) ir jau nuo amžių neatskiriamai susijusi su Viešpaties malda ne tik liaudies pamaldumo tradicijose, bet ir liturginėse Bažnyčios maldose. Tačiau kol malda „Sveika, Marija“ įgavo dabartinę formą, praėjo daug laiko. Ji dalijama į dvi dalis: pirmoji dalis (nuo *Sveika Marija, malonės pilnoji...* iki *...pagirtas Tavo sūnus Jėzus*) yra garbinamoji; antroji (nuo *Šventoji Marija...* iki pabaigos) – maldaujamoji. Pirmosios dalies žodžiai paimti iš Evangelijos, antrosios – iš Bažnyčios liturgijos.

Pirmoji „Sveika, Marija“ dalis krikščionių buvo kalbama turbūt nuo pirmųjų amžių. Tačiau šito negalima pagrįsti. Pirmasis istorinis šaltinis, kuriame randame Angelo pasveikinimo žodžius, tapusius malda, yra Teodoto Ancyriečio († 446) pamokslas. V amžiuje prie Angelo pasveikinimo žodžių jau prijungiami ir šv. Elzbietos sveikinimo žodžiai. Tokia maldos „Sveika, Marija“ forma užfiksuota senovės liturgijoje: šv. Jokūbo naudota Jeruzalėje, šv. Morkaus – koptų Bažnyčioje ir šv. Jono Auksaburnio – Konstantinopolyje. Lotynų Bažnyčioje pirmoji „Sveika, Marija“ dalis pirmą kartą užfiksuota pop. šv. Grigaliaus laikais (590–604)³¹.

Vis dėlto iki XII a. ši maldos dalis, kaip malda, buvo retai naudojama. Tik XII a. vyskupai ir sinodai ėmė raginti tikinčiuosius mokytis Apaštalo Išpažinimo („Tikiu Dievą Tėvą“), Viešpaties maldos („Tėve mūsų“) ir „Sveika, Marija“.

Antroji maldos „Sveika, Marija“ dalis – maldaujamoji. Ji atsirado tik XIV a. Ilgainiui ši dalis kito. Tik pop. šv. Pijui V 1568 m. įvedus naują Romos brevijorių, įdėta dabartinė šios maldos redakcija. Visoje Bažnyčioje dabartinė „Sveika, Marija“ forma galutinai nusistovėjo tik XVII a. viduryje.

Lietuvoje pirmoji žinia apie „Sveika, Marija“ maldą siekia 1430 metus. Tais Vytauto Didžiojo mirties metais Vilniuje, prie Šv. Jono bažnyčios, veikė brolija, kurios nariai šventomis dienomis bažnyčioje turėjo giedoti 10 „Tėve mūsų“ ir „Sveika, Marija“³². Vadinasi, šios maldos viešas giedojimas buvo žmonių skatinimas ją išmokyti besiklausant giedančiųjų. Vėliau ši malda, kaip sudedamoji dalis, įėjo į kitas pamaldumo formas – „Viešpaties Angelą“ (apie tai kalbėta ankstesnėje darbo dalyje) bei Švč. M. Marijos rožinį (apie tai – kitame skyriuje).

Sveika, Mergele, Šiluvos Marija

Kadangi ši giesmė skirta liaudžiai giedoti, greičiausiai parašyta lietuvių kalba kurio nors Šiluvoje tarnavusio kunigo. Šios giesmės melodija – liaudies³³:

$\bullet = 104$

1. Svei - ka, Mer - ge - le Ši - lu - vos Ma - ri -
Gar - si ste - buk - lais Lie - tu - vos ša - ly -

ja! je. Tu mū - sų džiaugs - mas ir vil -

tis, Tu - mū - sų mei - lė ir šir - dis.

*Sveika, Mergele Šiluvos Marija. * Garsi stebuklais Lietuvos šalyje. * Tu mūsų džiaugsmas ir viltis, * Tu mūsų meilė ir širdis.*

*Prie stebuklingo paveikslo Šiluvos * Siunti Tu meiliai, Motin, savo globos. * Ak kiek tai kartą Tu teikei * Gelbėti mus sunkiais laikais!*

*Kad kitą kartą mūsų žemėj šventoj * Klaidų pridygo lyg kūdkalių dirvoj, * Tada teikeisi ženklą duot, * Dievo namus liepei vaduot.*

*Beganant bandą piemenėliams mažiems, * Tu apsireiškėi ant akmenų seno jiems, * Ant rankų Sūnų laikanti, * Ašaras gaudžias liejanti.*

*Stebuklai tavo griovė paklydimus, * Ir kraštas mūsų Tau vėl statė namus, * Sukambėj bokštuose varpai: * „Garbė, garbė Tau amžinai!“*

*Žiebk Dievo meilę, kur nebijo mirties, * Išmelsk mūs tautai amžinosios ugnies; * Jos stebuklingoji šviesa * Bus mums lyg saulė amžina.*

*Paguodos ranką mūs artojams ištiesk, * Šviesa teisybės mūsų kraštą nušviesk; * Nuvesk į dangų mus visus, * Tavošios Lietuvos vaikus.*

Stovi Motina

Giesmė „Stovi Motina“ – sutrumpintas garsios XIII a. sekvencijos *Stabat Mater Dolorosa* vertimas. Jos autorius, manoma, yra pranciškonas Jacopane da Todi (1228–1306). Kiti mano, kad šv. Bonaventūra. Lenkai šią giesmę išsivertė XVI amžiuje. *Stabat Mater* Lietuvą pasiekė per Lenkiją kaip „Stovi Motina“ su daugybe melodijų variantų. Ji taip pat randama ir jau minėtame S. M. Slavočinskio giesmyne, kur priskirta prie giesmių „Apie kančią Viešpaties Jėzaus“. Įdomus lietuviškas giesmės vertimas.

Kaip teigia Lietuvos Katalikų Bažnyčios kultūros istorijos tyrinėtojas kun. dr. J. Vaišnora: „Verstas tik kas antras posmas, todėl iš 20 originalo posmų lietuviškame vertime yra tik 10. Vertimas laisvas ir gerokai nutolęs nuo originalo“³⁴.

Literatūrinis tekstas – Liturginio giesmyno 558 p.

Veprių kalvarijų Kryžiaus kelio giesmės melodija³⁵:

Sto - vi Mo - ti - na skaus - min - ga,
 į Sū - naus kan - čias siau - bín - gas
 žvel - gia ver - kian - čiom a - kim
 žvel - gia - ver - kian - čiom a - kim.

Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio giesmės melodija³⁶:

Sto - vi Mo - ti - na ir ver - kia:
 ve - da Sū - nų jos pas - mer - kę,
 iš - rink - tos tau - tos va - dai.

Vilniaus kalvarių Kryžiaus kelio giesmės melodija³⁷:

Sto - vi Mo - ti - na skaus - min - ga,
Ma - to kry - žių šur - pu - lin - ga,
O ant kry - žiaus jos Sū - nus.

Marijos vardas

Giesmė „Marijos vardas“ yra ne vertimas, o pakankamai profesionaliai sueiliuota ir visose Lietuvos bažnyčiose giedama giesmė. Galbūt tai Marijos vardo brolijos kultūrinis palikimas? Istoriniai šaltiniai liudija, kad Žemaičių vyskupas Jurgis ir Antanas Tiškevičiai savo pranešimuose Šventajam Sostui mini Marijos vardo broliją, kuri tarp kitų užimanti garbingą vietą³⁸. Taigi giesmės teksto autorius galėjo būti žemaitis. Lenkiškuose giesmynuose jos aptikti nepavyko.

Literatūrinis tekstas – Liturginio giesmyno 584 puslapyje.

Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio giesmės „Marijos vardas“ melodija³⁹:

Ma - ri - jos var - das lyg dan-gaus ma - lo - nė,
aukš - ty - bėj skam - ba, ai - di že - mės klo - niais.
Kil - nia - jam var - dui gar - bę a - ti - duo - kim,
kuo nuo - šir-džiau - siai gies-me - les gie - do - kim.

Vilniaus ir Veprių kalvarių Kryžiaus kelio giesmės „Marijos vardas“ melodija⁴⁰:

Ma - ri - jos var - das lyg dan - gaus ma - lo - nè,
 aukš - ty - bėj skam - ba, ai - di že - mės klo - niais.
 Kil - nia - jam var - dui gar - bę a - ti - duo - kim,
 kuo nuo - šir - džiau - siai gies - mę - les gie - do - kim.

Švč. Mergelės Marijos kalbamasis ir giedamasis rožiniai

Spalio mėnuo skiriamas Švč. M. Marijos rožiniui (nuo spalio 1 iki 31 d.). Pamaldos atliekamos prieš Mišias ar po jų, arba atskirai – bažnyčioje, namuose ar keliaujant. Bažnyčioje rožinis kalbamas prie Švč. M. Marijos, arba didžiojo, altoriaus. Sukalbama arba pagiedama viena rožinio dalis ir malda šv. Juozapui. Spalio 7 dieną rožinio kalbėjimu arba giedojimu švenčiama šventė, skirta Švč. M. Marijos rožiniui.

Bažnyčia tikinčiajam suteikia visuotinius atlaidus, jeigu jis bažnyčioje, koplyčioje, šeimoje, vienuolijos bendruomenėje ar maldingoje draugijoje koku nors maldingumo tikslu pamaldžiai kalba arba gieda rožinį. Visuotiniai atlaidai pelnomi ir tada, kai rožinį kalba popiežius, o maldininkai dalyvauja kartu melsdamiesi⁴¹.

Lietuvoje, ypač Suvalkijoje, Švč. M. Marijos rožinį liaudis mėgsta giedoti namuose bei bendruomeniniuose susirinkimuose (per laidotuves, adventą, Kalėdas, Tris Karalius, Grabnyčias, Velykas, gegužines, Šeštines, Sekmines, Devintines bei Žolinę). Bažnyčiose rožinis giedamas antifoniniu būdu: dešinėje pusėje sėdi giedotojai vyrai, kairėje – moterys. Viena posmą gieda vyrai, kitą – moterys, pakaitomis traukdami „dešimt tūkstančių kartų tegul Tave, Viešpatie, pagarbina“, paskui „dvidešimt tūkstančių“, „trisdešimt“ ir taip iki „penkiasdešimt“. Tada prasideda pamaldos⁴².

Giedamasis rožinis taip pat populiarus maldininkų kelionėse, einant į tradicinius Šiluvos Švč. M. Marijos Gimimo, Žolinės Pivašiūnuose, Krekenavoje bei Vilniaus Aušros Vartų Švč. M. Marijos, Gailestingumo Motinos, atlaidus. Kai kur tokias keliones liaudis vadina „rožankeliais“: „Marijampolės medinę bažnyčią ir šalia jos medinį vienuolyną pastatė Prienų seniūnienė grafienė Pranciška Ščiukaitė Butlerienė 1758 metais. Yra likęs padavimas, kad ta ponija rinkti vietos bažnyčiai iš Kvietiškio dvaro ėjo kalbėdama rožančių. Kur ji kalbėjusi ‚Tėve mūsų‘ buvusi pasodinta liepa. Kur ji baigė rožančių, ji pasakiusi, kad čia bus bažnyčia. Kelias, kuriuo ji ėjo, buvo nuo to pramintas ‚rožankeliu‘“⁴³.

Kilmė

Kažką panašaus į rožinį – kartojamų maldų vėrinį – krikščionys turėjo jau V a. Niekas negali tiksliai pasakyti, kada krikščionys ėmė kasdien kartoti „Tėve mūsų“ ir „Sveika, Marija“. Pirmieji vienuoliai atsiskyrėliai surinkdavo į krūvelę tiek akmenėlių, kiek buvo sukalbėję maldų. Vėliau imta siūlais raišioti brangakmenius. Toks vėrinys rastas 1160 m. šv. Rozalijos kape. Dabartinio Švč. M. Marijos rožinio (liaudies vadinamo *rožančiumi* [lenk. *różaniec*]) autoriumi laikomas šv. Dominykas (1170–1221). Pasak legendos, jam pagoniškuose kraštuose – Prancūzijoje, prie Tulūzos – skelbiant krikščionybę, naktį apsireiškusi Dievo Motina Marija ir trys nepaprastai gražios karalienės. Kiekviena jų turėjo po 50 gražių rožių – mergaičių. „Trys karalienės, – aiškino Marija Dominykui, – yra trys rožinio dalys. Kiekvienos karalienės 50 rožių – tai 50 ‚Sveika, Marija‘. Baltoji karalienė reiškia džiaugsmingąją rožinio dalį, raudonoji – sopulingąją ir auksinė – garbingąją. Šios trys dalys – tai mano Sūnaus prasidėjimo, gimimo, kentėjimo ir prisikėlimo paslaptys. Vesk šią maldą visur. Tuomet suklydusieji susipras ir grįš prie Dievo“⁴⁴.

1208 m. šv. Dominykas pradėjo skelbti šv. rožinio maldą. Suklaidintieji grįžo į Bažnyčios prieglobstį, nuoširdžiai kalbėjo rožinį, ir ši maldos forma plačiai paplito visame pasaulyje.

XIV ir XV amžių sandūroje, tobulinant rožinio pamaldumo formą, pirmieji prisidėjo prancūzų kartūzų vienuolis Adolfas Esenietis (1375–1439) bei dominikonas Alano de la Roche (1428–1478), netrukus galutinę šio pamaldumo formą sukūrė dominikonas Alberto da Castello – ji tapo visų tikinčiųjų liaudies malda⁴⁵. Iš Prancūzijos ši pamaldumo forma pasiekė Vokietiją, kur ją 1475 m. ypač populiarino dominikonas Jokūbas Srenger⁴⁶.

XVI a. rožinis jau buvo plačiai kalbamas, ir popiežius Grigalius pripažino dangišką jo kilmę⁴⁷.

Švč. M. Marijos Rožinio šventės privalomo minėjimo ištakos siekia 1571 m. spalio 7 d., kai Europos šalių krikščionys šv. rožinio maldos dėka įveikė turkų laivyną Viduržemio jūroje, prie Lepanto. Minėdamas šios pergalės vienerių metų sukaktį, 1572 m. popiežius Pijus V paskelbė Marijos Nugalėtojos šventę (*BMV de victoria*). Spalio 7 d. pop. Sikstas V ją pavadino Marijos Rožančinės vardu. 1716 m. šv. Romos imperijos karinės pajėgos, vadovaujamos Savoijos princo Eugenijaus, laimėjo mūšį prieš turkus prie Petervardeino. Ši krikščioniškosios Europos pergalė užbaigė šimtmečius trukusias grėsmingas kovas su Turkų imperija. Pop. Klemensas XI pergalės šventę pavadino Marijos Nugalėtojos, Marijos Mergelės Rožinės vardu ir įsakė ją švęsti visoje Bažnyčioje⁴⁸. 1716 m. Romos kalendoriuje ji nukelta į pirmąjį spalio sekmadienį, bet pop. šv. Pijus X sugrąžino šventei pirminę datą – spalio 7 d.⁴⁹.

1847 m. Lurde pasirodžiusi Švč. M. Marija kvietė mergaitę Bernadetą kalbėti rožinį. O štai 1917 m. Marija, pasirodžiusi Fatimoje, trims piemenėliams liepė kalbėti rožinį už žmonijos nuodėmes.

Giedamojo rožinio apeigą įvedė ir 1622 m. patvirtino dominikonų kapitula Milano⁵⁰. Milano pavyzdžiu tais pačiais metais pasekė ir Krokuvos dominikonai.

Rožiniui išpopuliarėti padėjo Bažnyčios įsteigtos Rožinio brolijos.

Brolijos – tai tikinčiųjų bendruomenės, vyskupų kanoniškai įsteigtos skleisti liaudžiai rožinio maldą. Rožinio brolijos siekia paties šv. Dominyko laikus. XIII a. popiežiai patvirtino Italijos ir Prancūzijos miestuose įsteigtas Rožinio brolijas, kurios kai kur turėjo net iki milijono narių. Vokietijoje joms priklausė ir didikai. Galutinai Rožinio brolijas sutvarkė ir nustatė atlaidus, privilegijas, priėmė statutą pop. Leonas XIII 1989 m. konstitucija *Ubi primum*, kuri galioja iki šiol. Rožinio brolijos stengėsi turėti savo bažnyčią, koplyčią ar bent altorių su Rožinio Marijos paveikslu.

Pirmosios Rožinio brolijos Lietuvoje žinomos jau XVI a. pabaigoje. Žemaičių vyskupijoje tokių buvo vyskupo Merkelio Giedraičio (1574–1609) laikais. Dominikonams įvairiose Lietuvos vietose įkūrus keliolika savo vienuolynų, paplito ir Rožinio brolijos. Jau 1646 m. Žemaičių vyskupas Jurgis Tiškevičius pranešė Šventajam Sostui, kad jo vyskupijoje tokios brolijos yra beveik prie visų parapiinių bažnyčių. Panašiai savo pranešimuose kalba ir Vilniaus vyskupas Eustachijus Valavičius 1625 m. Ilgainiui nebeliko parapijos, kurioje nebūtų Rožinio brolijų. Jos turėjo savo namus, kai kur išlaikė senelių prieglaudą ir ypač prisidėjo prie rožinio maldos skleidimo.

Nuo XIX a. pabaigos Lietuvoje plačiai žinoma kita – Gyvojo rožinio brolija, įsteigta Lijone 1826 m. Popiežius Grigalius XVI 1832 m. ją patvirtino, o pop. Pijus IX 1877 m. jai vadovauti paskyrė dominikonų vienuoliją. Brolijos nariai, pasidaliję į būrelius (rožes) po 15, kasdien sukalba po vieną rožinio paslaptį. Taip per dieną sukalbamas visas rožinis. Rožinio nariai kas mėnesį keičiasi paslaptimis. Kai rusai XIX a.

panaikino vienuolijas, brolijoms Lietuvoje vadovauti pradėjo kunigai. To meto Gyvojo rožinio brolija dirbo ir šviečiamąjį darbą Lietuvoje. Ji turėjo savo knygynus, skaityklas, rengdavo brolijos nariams kursus. Lietuvius burti į Gyvojo rožinio brolijas buvo nesunku, nes jau vaikai pirmosios Komunijos proga buvo įrašomi į Rožinio broliją ir įpareigojami šventomis dienomis sukalbėti po vieną rožinio dalį⁵¹.

Pirmasis lietuviškas spausdintinis šaltinis, iš kurio sužinome apie rožinį, yra 1595 m. Daukšos katekizmas, verstas iš lenkų kalbos, kur įdėta „Penkiolika sąnarių giwatos Wieszpaties Jezaus Kristaus ant dumoimo bilant Rožiu wainika mergos Marios“. Lietuviškas giedamojo rožinio tekstas yra J. Kasakauskio 1681 m. Vilniuje išleistoje maldaknygėje „Rožancius Szwęciausios Marijos yr saldziausia warda Jezusa teypogi spasabas apwayksciojima kalnu Kalwaryos Žemayciu su modlitwomis yra giesmėmis anto služijačiomis“. Be abejonės, giedamasis rožinis pirmiausia suskambo dominikonų bažnyčioje. Liaudies pamėgtas, greitai paplito po visas Lietuvos bažnyčias. Žmonės, išmokę giedoti bažnyčiose, perkėlė šią maldingumo formą į savo namus, Mariją garbindavo rožinį giedodami ir kelionėse⁵².

XVII–XVIII a. Lietuvos vyskupių sinodų raginimas šventadieniais rožinį giedoti bažnyčiose bei procesijose ar keliaujant bus prisidėjęs prie jo populiarinimo⁵³.

2002 m. spalio 16 d. popiežius Jonas Paulius II paskelbė apaštališkąjį laišką apie rožinio maldą, primindamas jos išganingą veikimą ir tai, kad ši malda per amžius neprarado savo aktualumo. Rožinio esmė – vienijantis su Marija ir su jos vardu lūpose apmąstyti didžius išganymo slėpinius. Lietuvos vyskupų konferencija žodį *paslaptis* pakeitė *slėpinio* sąvoka, nes mąstoma ne apie kažką, kas nuo tikinčiųjų paslėpta, bet apie tai, kas maldoje ir kontepliacijoje atsiskleidžia, kas atrandama. Šventasis Tėvas Jonas Paulius II praturtino rožinio maldą prie tradicinių 15 slėpinių trijose dalyse pridėdamas dar vieną – „Šviesos dalį“ su penkiais išganymo slėpiniais. Tai antroji rožinio dalis, o „Kančios“ ir „Garbės“ dalys tapo atitinkamai trečiaja ir ketvirtąja. Lietuvos vyskupų konferencija 2002 m. spalio 23–24 d. posėdyje patvirtino Lietuvai naują rožinio maldos tvarką, kuri atitinka Švento Tėvo paskelbtus pakeitimus⁵⁴.

Rožinis kalbamas taip: iš pradžių žegnojamas, bučiuojamas kryželis, pradedama malda „Tikiu Dievą Tėvą“; pirmasis karoliukas – malda „Tėve mūsų“, trys tolesni karoliukai – po vieną „Sveika, Marija“, toliau – „Garbė Dievui Tėvui“. Šios maldos sudaro kalbamojo rožinio įžangą. Jeigu iš karto kalbamos visos keturios dalys, tai prieš antrą, trečią ir ketvirtą dalis įžanga nebekartojama. Jei kalbama atskirai kuri nors dalis, būtina įžanga. Po įžangos įvardijama ar bent prisimenama rožinio dalis ir jos slėpinys. Toliau seka trumpa meditacija tyloje, kurios metu kalbant maldas apmąstomas slėpinys: „Tėve mūsų“ (vienas karoliukas), 10 „Sveika, Marija“ (dešimt karoliukų) ir „Garbė Dievui Tėvui“. Slėpinys baigiamas baigiamąja malda, t. y. po Švč. Trejybės

doksologijos kalbama trumpa malda, kurią galima keisti, atsižvelgiant į aplinkybes (kiekvienam slėpiniui gali būti siūloma atskira malda, paimta iš Mišiolų ir atitinkanti apmąstomą temą). Poteriai labai tinka bendrai, iškilmingai rožinio maldai. Tačiau galima kalbėti ir kitą malda, ypač meldžiantis asmeniškai. Tai gali būti visiems įprasta „Be gimtosios nuodėmės pradėtoji Marija“, „O mano Jėzau“ arba kita tinkama malda, pavyzdžiui, „Amžinąjį atilsį“, jei meldžiamasi už mirusiuosius. Liturgiškai netiktų kalbėti daug baigiamųjų maldų vieną po kitos.

Šitaip kalbamas kiekvienas rožinio slėpinys. Visas rožinis ar atskira jo dalis baigiama Mergelės Marijos pašlovinimo malda, kuri nėra griežtai nustatyta ir gali keistis, atsižvelgiant į laiko ir vietos aplinkybes. Apaštališkajame laiške nurodoma malda „Sveika, Karaliene“ arba Švč. M. Marijos litanija⁵⁵.

Popiežiaus Jono Pauliaus II apaštališkajame laiške nurodytas rožinio slėpinių išdėstymas įvairiomis savaitės dienomis. Ši tvarka nėra griežtai privaloma, asmenims ir bendruomenėms paliekant laisvę medituoti slėpinius pagal savo dvasinius ir pastoracinius poreikius, ypač per liturgines šventes. Vis dėlto tai naudingiausia tvarka, papildanti tai, kas vyksta savaitės dienų liturgijoje, kontempliuojant Kristaus gyvenimo slėpinius ir padedant suvokti Jį kaip laiko ir istorijos Viešpatį. Kalbant po vieną rožinio dalį per dieną, jos išdėstomos taip⁵⁶:

Pirmadienis	→	Džiaugsmo slėpiniai
Antradienis	→	Kančios slėpiniai
Trečiadienis	→	Garbės slėpiniai
Ketvirtadienis	→	Šviesos slėpiniai
Penktadienis	→	Kančios slėpiniai
Šeštadienis	→	Džiaugsmo slėpiniai
Sekmdienis	→	Garbės slėpiniai

I – DŽIAUGSMO DALIS

Slėpinys	Šventė, kurią prisimename	Dorybė, kurios meldžiamės
Apreiškimas	Apreiškimas – III. 25.	Nusižeminimo
Aplankymas	Aplankymas – V. 31.	Artimo meilės
Jėzaus gimimas	Kalėdos – XII. 25.	Atjautos vargšams
Jėzaus paaukojimas	Grabnyčios – II. 02.	Paklusnumo
Jėzaus atradimas	Trys Karaliai – I. 06.	Jėzaus atradimo džiaugsmo

II – ŠVIESOS DALIS

Slėpinys	Šventė, kurią prisimename	Dorybė, kurios meldžiame
Jėzaus krikštas Jordane	Kristaus Krikštas – sekmadienis po I. 06.	Malonės suvokti savo krikščioniškąją pasiuntinystę
Apsireiškimas Kanos vestuvėse	Gailestingumo Motina – XI. 16.	Pasitikėjimo Marijos globa
Dievo Karalystės skelbimas, raginant atsiversti	Pelenų diena	Viešpaties artumo pajautimo
Atsimaitymas	Kristaus atsimaitymas – VIII. 06.	Vilties iškilus sunkumams
Eucharistijos įsteigimas	Kristaus Kūnas – Devintinės	Pasiraukojimo dvasios

III – SKAUSMO DALIS

Slėpinys	Šventė, kurią prisimename	Dorybė, kurios meldžiame
Malda Alyvų sode	Jėzaus Širdies šventė – pasaulinė kunigų šventėjimo diena – VI. 27.	Gailėsčio už nuodėmes
Nuplakimas	Didysis penktadienis	Skaistumo dorybės
Vainikavimas erškėčiais	Kristus Karalius	Drąsos ir įsitikinimų tvirtumo
Kryžiaus nešimas	Šv. Kryžiaus išaukštinimas – IX. 14.	Kantrybės
Mirtis ant kryžiaus	Marija Sopulingoji – IX. 15.	Ištvermės

IV – GARBĖS DALIS

Slėpinys	Šventė, kurią prisimename	Dorybė, kurios meldžiame
Prisikėlimas	Velykos	Tikėjimo dorybės
Dangun žengimas	Šeštinės	Vilties dorybės
Šventosios Dvasios atsiuntimas	Sekminės	Dievo meilės
Marijos dangun ėmimas	Žolinė – VIII. 15.	Laimingos mirties malonės
Marijos vainikavimas	Marija Karalienė – VIII. 22.	Pasitikėjimo Marijos globa

Giedamasis Švč. M. Marijos rožinis giedamas sekmadieniais, prieš sumą, maldininkams keliaujant bei namuose ištisus metus. Jei žmogus negali atvykti į bažnyčią, rožinis giedamas namuose.

Muzika

Rožinio struktūra: įžangos giesmės „Sveika, Aušrine žvaigždele“ ir „Sveika, Karalienė“, persižegnojimas, kreipiniai ir atliepai, kiekvienos dalies pradžios giesmė, poteriai, skaitinys, kreipiniai ir atliepai, malda, giesmė „Tūkstančių tūkstančius kartų“, dalies pabaigos malda/giesmė „Tikiu Dievą Tėvą“, Švč. M. Marijos litanija bei pasirinktinai viena iš baigiamųjų giesmių („Marija, Tau tebus garbė“ arba „Mergelė nekalčiausioji“)⁵⁷.

Švč. M. Marijos rožiniui nepritariama instrumentais. Giedamų maldų ir giesmių melodikai būdinga liaudiškų melodinių niuansų gausa, su lenkiškomis melodijomis jos neturi nieko bendro⁵⁸.

Sveika, Aušrine žvaigždele

Giesmė „Sveika, Aušrine žvaigždele“ yra kun. Jono Paliūko redaguota sena *kantičkinė* giesmė „Sveika, Aušros žvaigždė šviesi“. Tai laisvas vertimas, atliktas Cluny (Prancūzija) abato Petro Garbingojo (1094–1156) himno „Ave Stella Matutina“ pagrindu. Lenkai ją išsivertė jau XVII a. pradžioje. Šios giesmės melodija datuojama XVII amžiumi⁵⁹. Ji artima Žemaičių Kalvarijos Kalnų giesmės „Atmink, krikščioni“ melodikai (apie tai plačiau – toliau tekste – aut. past.).

Giesmės tekstas⁶⁰ ir melodija⁶¹:

Svei - ka, Auš - ri - ne žvaigž - de - le,

ro - dyk mums į dan - gų ke - lį; Tu mums Va - do - vė e -

si ge - riau - sia pas sa - vo Sū - nų mie - liau - sią.

Sveika, Karaliene

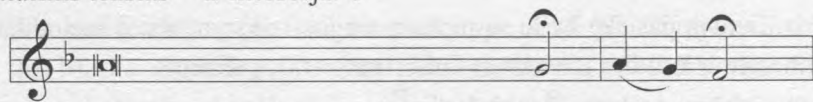

Svei - ka Ka - ra - lie - ne, gai - les - tin - go - ji Mo - ti - na,
 mū - sų gy - vy - be, pa - guo - da ir vil - tie, Svei - ka!
 Ta - vęs šau - kia - mės iš - trem - tie - ji le - vos vai - kai.
 Ta - vęs il - gi - mės, verk - da - mi ir vai - to - da - mi
 šia - me a - ša - rū klo - ny - je. To - dël
 Tu, mū - sų už - ta - rë - ja, sa - vo
 gai - les - tin - gas a - kis i mus at - kreip - ki
 ir - Jė - zų, gar - bin - gą my - li - mą - ji sū - nų,
 mums po šios trem - ties pa - ro - dyk. O ge - ro - ji.
 O ma - lo - nio - ji. O ma - lo - niau - sio - ji
 Mer - ge - le Ma - ri - ja!

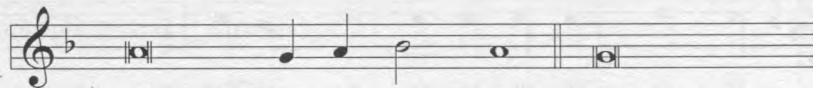
PASTABA: apie giesmės kilmę jau kalbėta skyrelyje „Pavasario ciklo šventės. Maldos ir giesmės“.

Rožinio dalių pradžios giesmė Nr. 1

Literatūrinis tekstas ⁶² ir melodija ⁶³:

K. Vardan Dievo Tėvo ir Sūnaus ir Šventosios Dva-sios A - men.

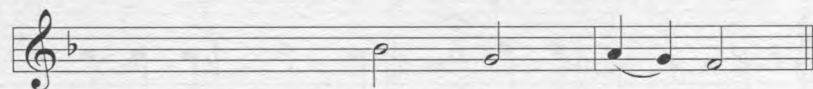
K. Dieve, ateik man pa - dè - ti! A. Viešpatie, skubėki manęs

gel - bė - ti! K. Garbė Dievui Tėvui ir Sūnui, ir Šventa - jai

Dva - siai. A. Kaip buvo pradžioje,

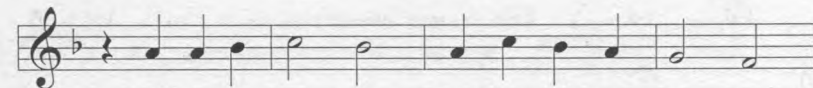
dabar ir visados, ir per am - žius. A - men.

Rožinio dalių pradžios giesmė Nr. 2

Literatūrinis tekstas ⁶⁴ ir melodija ⁶⁵:

An - ge - las skel - bia mer - ge - lei Ma - ri - jai,

Gim - dy - si Sū - nų - links - my - bė žmo - ni - jai.

Svei - ka, Ma - ri - ja, ma - lo - nės pil -

no - ji, Die - vui skir - to - ji!

Tėve mūsų

Ši malda Lietuvą pasiekė kartu su pirmaisiais jos krikštytojais, o melodika yra gri-gališkojo choralo ir liaudies muzikinės kultūrinės veiklos darinys.

Maldos literatūrinis tekstas ⁶⁶ ir melodija ⁶⁷:

Tė - ve mū - šų, ku - ris e - si dan - gu - je.

Te - e - sie šventas Tavo var - das, teateinie Ta - vo ka - ra -

lys - tē, teesie Ta - vo va - lia kaip dangu -

je, taip ir žė - mē - je. Kas - die - nės mū - šų duo -

nos duok mums šian - dien ir atleisk mums mū - šų -

kal - tes, kaip ir mes atleidžiame sa - vo kal - ti -

nin - kams. Ir neleisk mū - šų gun - dy - ti,

bet gelbėk mus nuo pik - to. A - men.

Sveika, Marija

Apie šios maldos kilmę jau kalbėta poskyryje „Švč. M. Marijos Gimimas (Šilinė)/Švč. M. Marija Sopulingoji“. Šios rožinio maldos melodika yra dalis maldos/giesmės „Viešpaties Angelas“ (apie šios maldos/giesmės kilmę kalbėta ankstesniuose skyriuose – aut. past.).

Literatūrinis tekstas⁶⁸ ir melodija⁶⁹:

Svei-ka, Ma - ri - ja ma - lo - nės pil - no - ji,

Vieš-pats su Ta - vi - mi. Tu pa-gir-ta tarp mo -

te - rų, ir pa-gir-tas Ta-vo sū-nus Jė - zus.

Šven - to - ji Ma - ri - ja Die - vo Mo - ti - na,

melsk už mus nu - si - dė - je - lius da - bar ir mū -

sų mir - ties va - lan - da. A - men!

Garbė Dievui Tėvui

Maldos „Garbė Dievui Tėvui“, arba mažosios doksologijos, ir „Tikiu“ skiriamos Švč. Trejybės bei katalikiškojo tikėjimo pagrindimo garbei. Jas į Lietuvą atnešė pirmieji misionieriai, o įvedus krikščionybę, tikėjimo tiesoms mokytį galėjo būti panaudoti ir poterių vertimai į lietuvių kalbą, juolab kad Lenkijos sinodai jau XIII–XIV a. iš pradžių tik pasiūlė, o vėliau ir nurodė bažnyčiose per sumą giedoti „Tėve mūsų“, „Sveika, Marija“, „Tikiu“ ir „Garbė Dievui Tėvui“⁷⁰.

Poteriai yra sena katalikų religinės praktikos maldingumo forma. Kaip minėta, lietuvių rašytiniuose šaltiniuose jie pirmą kartą aptinkami dominikono Jurgio Kasakauskio 1681 metais Vilniuje išleistoje maldaknygėje „Rožancius Szwęciasios Marijos yr saldžiausia warda Jezusa teypogi spasabas apwayksiojima kalnu Kalwaryos Žemayciu su modlitwomis yra giesmėmis anto sluzijąčiomis“.

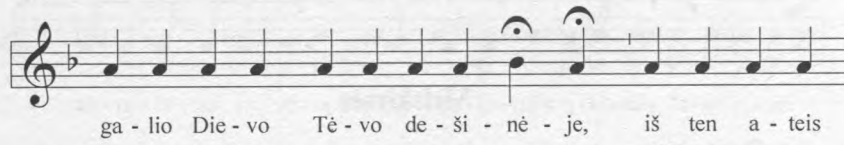

PASTABA: literatūrinis tekstas pateiktas Liturginiame maldyne.

Tikiu

Literatūrinis tekstas⁷¹ ir melodija⁷²:

Viešpaties Angelas

Kreipinių ir atliepų muzika yra sudaryta maldos/giesmės „Viešpaties Angelas“ pagrindu. Literatūrinis tekstas⁷³ ir melodija⁷⁴:

Vieš - pa - ties An - ge - las ap - švie - tē Ma -

ri - jai: "Tu pra - dē - si iš Šven - to - sios

Dva - sios". Vieš - pa - tie, iš - klau - syk mū - sų mal - dą!

ir mū - sų šauks - mas Ta - ve te - pa - sie - kia!

Melskimės

Maldos „Melskimės“ melodija yra grigališkojo choralo palikimas. Literatūrinis tekstas⁷⁵ ir melodija⁷⁶:

Mel - ski - mės. Dieve, Tu (...) Ma - ri - jos,

tad meldžiame Ta - ve, tegul (...)

Gim - dy - to - ją visuomet (...) už - ta -

ri - mą. A - men.

Tūkstančių tūkstančius kartų

Giesmės „Tūkstančių tūkstančius kartų“ melodija yra susijusi su grigališkojo choralo tradicijomis. Literatūrinis tekstas⁷⁷ ir melodija⁷⁸:

Tūks - tan - čių tūks - tan - čius kar - tų te - gul Ta - ve pa - gar - bi - n

ge - riau - sias Vieš - pa - tie Jė - zau Kris - tau, su mie - liau - sia Ta - vo mo - ti - na

vi - si šven - tie - ji an - ge - lai ir ar - kan - ge - lai, ga - ly - bės, sos - tai,

ke - ru - bi - nai ir se - ra - fi - nai, su ku - riais ti - ki - mės Ta - ve re - gė - ti

ir šlo - vin - ti dan - gu - je per am - žius. A - men.

Rožinio baigiamųjų giesmių Marija, Tau tebus garbė ir Mergelė nekalčiausioji melodika

Kitų šalių giesmynuose šių giesmių nei literatūrinio teksto, nei melodijos aptikti nepavyko. Tad ištakų reikia ieškoti Lietuvos Katalikų Bažnyčios autorinės kūrybos istorijoje. Tai leistų teigti, kad giesmių melodija laikui bėgant galėjo tapti dainuojamosios tautosakos dalimi.

Marija, Tau tebus garbė

Literatūrinis tekstas⁷⁹ ir melodija⁸⁰:

Ma - ri - ja, Tau te - bus gar - bė, te -
bus Tau am - ži - na šlo - vė,
Tau, Die - vo iš - rink - tai, vie - nai, mer -
ge - lei Mo - ti - nai kil - niai.

Vėlinės

Lapkričio mėnuo skirtas mirusiesiems atminti ir už juos melstis. Ryškiausias liaudies pamaldumo praktikos yra per Vėlines (lapkričio 2 diena). Liaudis šią dieną ir šiandien vadina „Uždūšine“. Tą dieną lankomi mirusiųjų kapai. Pagal tradiciją maldininkai iš vakaro meldžiasi bažnyčioje, kitą dieną meldžiasi už tuos, kurie yra mirę. Kadangi mirusieji nebegali patys melstis, tai turi daryti gyvieji. Pagal tradiciją sutvarkomis kapais, uždegamos žvakės, tada giedamos giesmės: „Mirusiojo vardo paminėjimas“, „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie“ bei „Marija, Marija“. Žemaitijoje giedamos ne tik giesmės, bet ir grojama kanklėmis arba dūdomis. Muzikos instrumentų garsai atkartoja giesmių melodijas. Tikima, kad dūdos – tai maldų ir giesmių, kurios sklinda į dangų, garsiakalbis, o kanklės – palydovas į mirusiųjų pasaulį.

Daugelyje Lietuvos etnografinių regionų per Vėlinių šventę gyvuoja tradicija grįžus iš kapinių namuose dar kartą melstis už mirusiuosius ruošiant jiems vaišes ir kviečiant į jas savo mirusiuosius. Vaišių metu giedamos bei muzikos instrumentais (Žemaitijoje) atliekamos šermenų giesmės (apie tai – toliau tekste).

Tą dieną gausiai aukojama elgetoms, nes tikima, kad jie yra tarpininkai tarp gyvųjų ir mirusiųjų. Per Vėlines reikšmingas duonos mirusiems protėviams kepimas. Dzūkai

kepa vadinamąją „dziedų“ duoną, kurios kelis kepalus neša į bažnyčią, į kapines, o kitus už maldas mirusiesiems dalija elgetoms. Žmonės tikėjo, kad elgetų maldos palengvina skaistykloje kenčiančių vėlių dalią. Prie kapinių bei bažnyčių šventorių susirinkę elgetos giedodavo gedulingas giesmes, grodavo įvairiais muzikos instrumentais (taip pat ir kanklėmis) bei kalbėdami poteriesius meldavosi už mirusius žmonių artimuosius.

Kilmė

Vėlių atminimo minėjimą Katalikų Bažnyčia pirmiausia sieja su Visų Šventųjų švente. Krikščionių kankinių garbinimas glaudžiai susijęs su pagoniškuoju Romos mirusiųjų kultu: buvo pagerbiami mirusiųjų kūnai ir kapai, ruošiamos minėjimo puotos, ypač jų laidojimo vietoje. Krikščionys neatmetė šių papročių, tik juos sukrėkščionino. Vietoj kapuose ruošiamų puotų, bažnyčioje ar prie kapų švėsdavo Eucharistijos puotą; vietoj prie kapų kalbamų liūdnų lementacijų giedodavo giesmes ir vilties himnus. Popiežius Grigalius III (731–741) liturginę Visų Šventųjų šventę paskelbė lapkričio 1 d. 998 m. Cluny abatas šv. Odilo į visų jam priklausančių vienuolynų kalendorių įrašė nurodymą kitą dieną po Visų Šventųjų šventės melstis už mirusius jų vienuolijos narius⁸¹. Šis gražus gailėstingumo pavyzdys netrukus paplito po visą Europą. Nuo tada lapkričio 2 d. Bažnyčiose tapo privaloma švente. Per Vėlines norima žmonėms priminti: kad ir koks gražus, prasmingas būtų mūsų gyvenimas, ateina valanda, kai turime stoti prieš Dievą.

Liaudis tiki, kad Vėlinių aštuondienio metu gaunami visuotiniai atlydai meldžiantis ir lankant kapus. Tai patvirtina ir 2002–2003 metų Liturginis kalendorius⁸².

Seni žmonės pasakoja, kad kitados nebuvo papročio per Vėlines degti kapinėse žvakučių. Pagrindinis dalykas – melstis už mirusiuosius. Dar XIX a. Lietuvoje, kaip ir daug kur Europoje, egzistavo paprotys šių švenčių metu ruošti kapinėse ar namie vaišes.

Žinią apie grojimą muzikos instrumentais meldžiantis už mirusiuosius randame viename XVII a. Vakarų Lietuvos bažnyčių vizitacijos raštų, kur sakoma, kad lietuvių mirusiuosius apgieda elgetos arba kanklininkai, už ką jiems duodamas mokestis maistu ar daiktais⁸³.

Papročio Žemaitijoje per Vėlines kapuose giedoti pritariant muzikos instrumentais kilmė sietina su sena šio krašto tradicija. Simonas Daukantas savo knygoje „Būdas senovės Lietuvių, Kalnėnų ir Žemaičių“ rašo, kad per šią šventę kapuose buvo linksminamasi, trimitus pūtė, giedojo ir šokinėjo, o pati šventė „buvo šventinama minavonei mirusiųjų. Dėl to vadino ją Ilgėmis, it būt ilgėdamies mirusiųjų tą darantys, arba vėlių dienos, nuo to, jog vėlės ant tos šventės vaišinos“⁸⁴.

Žemaitijoje ir Vakarų Lietuvoje per Vėlines liaudis pamėgo groti kanklėmis ir dūdomis. Ši tradicija susijusi su senosios lietuvių religinės kultūros palikimu.

Mirusiojo vardo paminėjimas

Tradicija prie kapų per Vėlines giedoti šią giesmę susijusi šventųjų bei mirusiųjų vardų ir veidų, jų buvusio gyvenimo prisiminimu.

Šven - tas Jonai ir Šventas angele sarge globè -
[mirusiojo (-ios, -ųjų)]

jau, sie - lai jo mels - ki -
(sie - loms jų)

te, už sie - lą jo!
(sie - las jų).

Kitos giesmės – „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie“ bei „Marija, Marija“. Apie giesmę „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie“ kalbėta ankstesniuose skyriuose.

Marija, Marija

Literatūrinis tekstas ir melodija⁸⁵:

Ma - ri - ja, Ma - ri - ja, skais - čiaus - sia le -

li - ja, Tu švie - ti aukš - tai ant dan - gaus. Pa -

leng - vink ver - gi - ją, pa - gel - bėk žmo - ni - jai, iš -

gel - bėk nuo prie - šo bai - saus.

Tradiciniai Švč. M. Marijos, Gailestingumo Motinos, atlidai Vilniaus Aušros Vartuose

Kita Lietuvoje savo religine kultūra garsėjanti stebuklinga vieta, traukianti piligrimus iš Lenkijos, Baltarusijos ir Latvijos – Vilniaus Aušros Vartai, kur lapkričio mėnesį (kiekvieną dieną nuo sekmadienio iki sekmadienio, tarp lapkričio 9 ir 22 d.) vyksta tradiciniai Švč. M. Marijos, Gailestingumo Motinos, atlidai.

Maldininkams bei piligrimams lankant Aušros Vartus, nusistovėjo tam tikra pamaldų tvarka. Kasdien nuo aušros iki sutemų lankomas stebuklingas Marijos paveikslas. Gatvę užpildo suklupę žmonės, kurie gieda Marijos litaniją ir jai skirtas giesmes. Populiariausia giesmė – „Neapleiski mūsų, Motinėle“.

Vilniaus Aušros Vartų Švč. M. Marijos, Gailestingumo Motinos, paveikslo garbinimas per atlidus pagal vietos tradiciją prasideda prieš šventas Mišias arba po jų nuo laiptų į Aušros Vartų koplyčią. Čia persižegnojama, pagerbiant stebuklingą Švč. M. Marijos, Gailestingumo Motinos, paveikslą, gulama kryžiumi ant žemės ir tylomis kalbama malda „Sveika, Marija“. Tada atsistojama ir į koplyčią laiptais lipama keliais, kalbant poteriesius. Koplyčioje prie Švč. M. Marijos, Gailestingumo Motinos, paveikslo klūpant arba stovint kalbamos arba giedamos maldos/giesmės „Garbinkime Švenčiausiąjį Sakramentą“ bei „Sveika, Karaliene“.

Tie, kurie lieka apačioje, gatvėje, pučiamųjų muzikos instrumentų orkestrui pritariant, gieda Švč. M. Marijos litaniją⁸⁶.

Kilmė

Aušros Vartai yra pietinėje Vilniaus miesto dalyje. Ir šiandien dar aktyviai diskutuojama dėl jų vardo kilmės. Viena iš versijų yra ta, kad ligi XVI a. pabaigos ši gynybinės fortifikacijos dalis buvo vadinama Krėvos broma, vėliau Medininkų, nes pro čiaėjo kelias į tuos miestus. Vėliau – Aštrieji Vartai (lotyniškai *Porta Acialis*). Lenkai šią vietą ir šiandien vadina *Ostra Brama*. Lietuviai – Aušros Vartais. Pirmą kartą pastarasis pavadinimas aptinkamas 1594 m. Vilniaus miesto aktuose. Žymus istorikas J. Kurczewski savo veikale „Biskupstwo Wilenskie“ rašo, kad ši miesto dalis yra vadinama Aštriuoju galu, Aštriagaliu⁸⁷.

Vilniaus miesto istorija byloja, kad Didžiajam Lietuvos kunigaikščiui Aleksandrui 1503 m. įsakius Vilniaus miesto gyventojams eiti karan, bijodami palikti neapsaugotą miestą, jie prašė kunigaikščio, kad atleistų juos nuo karo prievolės, pasižadėdami už tai apjuosti Vilnių mūro siena. Šis sutiko ir 1503 m. spalio 6 d. Gardine suteikė miestui privilegiją, drauge įsakydamas, kad mūro sienoje vartai žymėtų miesto ir sienos

kryptis. Pirmą aukštą ištisine mūro juosta miestas apjuostas jau 1506 m., kai prie jo artinosi totorių ordos. Ji baigta statyti 1522 m. ir beveik prilygo Lenkijos sostinės Krokuvos sienai⁸⁸.

Pagal tų laikų paprotį vartuose buvo kabinami šventi paveikslai – vartų globėjai. Kaip byloja tradicija, Aušros Vartų vidaus pusėje buvo pakabintas Marijos paveikslas, o išorėje – Viešpaties Jėzaus. 1570 m. Vilniuje įsikūrę jėzuitai, kurie stengėsi išlaikyti katalikų tikėjimą, išsaugojo tiek vartų globėjų kultą, tiek Švč. M. Marijos paveikslą, kaip katalikybės simbolį, padedantį atsilaikyti prieš protestantizmą. Čia Jėzaus paveikslas kabojo iki 1654 m., vėliau nugabentas į Vilniaus katedrą.

Pirmosios žinios apie stebuklingo Marijos paveikslo atsiradimą mus pasiekia iš Vilniaus karmelitų relacijos, kurioje sakoma, kad paveikslas išgarsėjo tik karmelitams įsikūrus Vilniuje (1626 m.)⁸⁹. Karmelitus į Vilnių 1620 m. atsiuntė popiežius Urbonas VIII, kad globotų įsteigtą unitų dvasinę akademiją ir reformuotų bazilijonų unitų vienuolynus. Netrukus, t. y. 1621 m., karmelitai pradėjo statyti savo vienuolyną prie Aušros Vartų, priešais unitų Švč. Trejybės bažnyčią, toje vietoje, kur anksčiau buvo stačiatikių Švč. Trejybės vienuolynas.

Atmušus švedus nuo Čenstachavos vienuolyno ir Lenkijos-Lietuvos karaliui Jonui Kazimierui 1656 m. balandžio 1 d. Lvoje paaukojus valstybę Marijai, vilniečių bei maldininkų akys nukrypo į Marijos paveikslą, kabantį Aušros Vartuose. Sakoma, kad tuo metu virš miesto naktimis ne kartą buvo matomas Gailestingumo Motinos paveikslo vaizdas. Tai dar labiau traukė vilniečių ir svečių dėmesį. Vienuoliai karmelitai stebuklingą paveikslą įmūrijo, pridengė langinėmis ir įrengė mažą balkonėlį, į kurį vedė statūs siauri laiptai. Pilgrimai galėjo čia užlipti, uždegti žvakę ar įpilti alyvos. Nuo tada kasdien priešais koplyčią ėmė rinktis maldininkai ir giedoti Švč. M. Marijos litaniją. Nuo XVII a. nauji Vilniaus vyskupai, darydami įgesą į katedrą, užsukdavo į koplyčią pagerbti stebuklingo paveikslo.

1706 m. Aušros Vartuose pradėta švęsti Švč. M. Marijos Gailestingumo šventė (at-laidai). Iš pradžių ji švęsta kovo 18 dieną, o šiandien atlaidai trunka nuo sekmadienio iki sekmadienio (lapkričio 9 ir 22 dienomis). Vilniaus dvasininkams prašant šią privilegiją suteikė popiežius Pijus X.

1773 m. kovo 5 d. popiežius Klemensas XIV dviem bulėmis nustatė, kad koplyčia yra atvira maldininkams, o 1775 m. popiežius Pijus VI Aušros Vartus paskelbė *altare privilegiatum pro defunctis*⁹⁰.

Po 1830–1831 m. sukilimo prasidėjo caro represijos. 1845 m. balandžio 28 d. carinė valdžia uždarė Vilniaus karmelitų vienuolyną, o jo patalpas atidavė stačiatikiams bei įrengė pensionatą rusų popų dukterims, Aušros Vartai perduoti pasaulietiniams kunigams. Į Aušros Vartų Gailestingumo Motiną vėl nukrypo lietuvių ir lenkų akys

bei širdys. Čia buvo giedamos ne tik religinio, bet ir patriotinio pobūdžio giesmės. Apie Aušros Vartus eiles kūrė Adomas Mickevičius ir kiti poetai, muziką rašė Stanislovas Moniuška.

1905 m. iš Lietuvos pasitraukus carinės Rusijos valdžiai, piligrimai ir maldininkai gausiai lankė Aušros Vartus. 1927 m. vasario 9 d. Apeigų kongregacija išleido dekretą dėl iškilmingo Aušros Vartų Dievo Motinos paveikslo vainikavimo. Pats vainikavimas įvyko 1927 m. liepos 2 dieną. Į karūnavimo iškilmes atvyko maldininkai iš visų kaimyninių šalių⁹¹.

1928 m. paveikslas įdėtas į geležinę kasetę, siekiant apsaugoti nuo gaisro ir kitų nelaimių.

1978 m. spalio 16 d. popiežiumi išrinkus Krokuvos kardinolą Karolį Voitylą, jis, jau Jonas Paulius II, savo kardinolo beretę padovanojo Aušros Vartų Gailestingumo Motinai. Lietuvos vyskupams 1983 m. balandžio 22 d. lankantis Romoje, Šv. Tėvas Aušros Vartų Marijai taip pat padovanojo savo baltą beretę⁹².

1986 ir 1987 m. per Marijos, Gailestingumo Motinos, atlaidus pop. Jonas Paulius II atlaidų dalyviams atsiuntė savo palaiminimą⁹³.

1993 rugsėjo 4 d. Šventasis Tėvas pats aplankė šią šventovę. Melsdamasis Aušros Vartuose sukalbėjo rožinį ir tris kartus (lietuviškai, baltarusiškai bei lenkiškai) kreipėsi į maldininkus. Baigęs rožinį, Šventasis Tėvas dar ilgai klūpėjo. Rodos, pamiršo, kad jau vėlus vakaras, kad malda baigėsi, kad žemai apačioje, galerijoje, jo laukia minia... Pakėlęs ašarų kupinas akis ilgai žiūrėjo į Maloningąją Motiną, tai užfiksavo „visareginti“ televizijos kamera. Jo atstovas spaudai p. Joaquino Navarro Valss, lydintis popiežių visose kelionėse, teigė, kad nėra matęs popiežiaus verkiančio.

Muzika

Prie Aušros Vartų per tradicinius Švč. M. Marijos, Gailestingumo Motinos, atlaidus pučiamųjų muzikos instrumentų orkestrui pritariant giedama Švč. M. Marijos litanija ir giesmė „Neapleiski mūsų, Motinėle“.

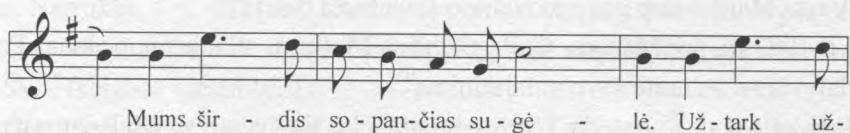
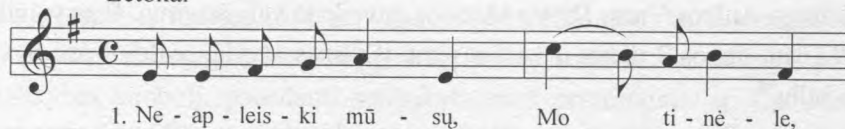
Pučiamųjų muzikos instrumentų muzika Vilnios krašto pamaldumo praktikose susijusi pirmiausia su ikirikščioniškomis religinėmis apeigomis, kurių metu buvo trimtuojama trimitais, o nuo XVI a. pabaigos – su jėzuitų religinėmis misterijomis Vilniaus kolegijoje bei visame Vilniuje, kai religinių švenčių metu procesijomis buvo lankomos bažnyčios. Varinių pučiamųjų muzikos instrumentų orkestrų dalyvavimas religinėse apeigose Aukštaitijos bažnyčiose yra Lenkijos religinės kultūros palikimas.

Neapleiski mūsų, Motinėle (Vilniaus Marijai)

Šios giesmės literatūrinio teksto autorius – prel. J. Mačiulis-Mairionis, melodijos – kompozitorius B. Budriūnas.

Literatūrinis tekstas⁹⁴ ir melodija⁹⁵:

Lėtokai

UŽDUOTYS SAVARANKIŠKAM DARBUI

1. Pateikite pavyzdžių, kaip minėtos šventės švenčiamos jūsų parapijoje.
2. Remdamiesi pateikta medžiaga ir savo patirtimi palyginkite, ar liaudies pamaldumo praktikos keitėsi? Jei taip, kas galėjo tuos pokyčius lemti?
3. Paaiškinkite, kas bendro yra tarp Visų Šventųjų ir Vėlinių švenčių?
4. Ar pritariate tvirtinimui, kad grojimas pučiamaisiais muzikos instrumentais katalikiškose liaudies pamaldumo praktikose yra ikikrikščioniškosios baltų religinės kultūros palikimas? Atsakymą pagrįskite.
5. Aplankykite Šiluvos ir Vilniaus Aušros Vartų šventoves, aptarkite čia atliekamas liaudies pamaldumo praktikas.
6. Išmokite giedoti pagal pateiktas giesmių melodijas.

PAGRINDINĖ LITERATŪRA

- Bulota A., Benys L.* Šventųjų gyvenimai. Kaunas. 1994.
- Griciūtė L.* XVII–XVIII bažnytinės procesijos Vilniuje // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. Vilnius. 2002. T. 21.
- Kajackas A.* Bažnyčia liturgijoje. Liturgijos raida istorijoje. Lietuvos katechetikos centras. 1998.
- Katela P.* Karunka ir Skausmų keliai. Kaunas. 1934.
- Liturgijos apžvalga / parengė s. O. Baliūnaitė ACJ; s. E. Bedalytė ACJ. Tekstus papildė kun. V. Šimkūnas SJ. Kaunas. 1996.
- Liturginis kalendorius 2002–2003. Vilnius. 2002.
- Liturginis maldynas. Ketvirtasis pataisytas leidimas. Vilnius. 1996.
- Mergelės Marijos rožinis / parengė kun. doc. dr. Vytautas Brilius, MIC. Marijonų talkininkų centro leidykla. 2002.
- Motuzas A.* Lietuvos kalvarijų Kryžiaus kelių istorija, apeiginiai papročiai ir muzika. Kaunas. 2003.
- Motuzas A.* Sopulingosios Švč. M. Marijos kelių kilmė ir jų garbinimas Lietuvoje // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. Vilnius. 1998. T. 13.
- Rožančiai // Šv. Pranciškaus varpelis. Brooklyn. N.Y. 1954. Nr. 8.
- Skrinskas R. G.* Pilgrimo vadovas. Po stebuklingas Marijos vietas. Kaunas. 1999.
- Striokaite L.* Rožinio istorija // Sandora. 2000. Nr. 5.
- Vaišnora J.* Marijos garbinimas Lietuvoje. Roma. 1958.
- Žiūraitis T.* Nevystančios rožės Marijai. Vilnius. 1940.

PAPILDOMA LITERATŪRA

- Daukantas S.* Būdas senovės Lietuvių, Kalnėnų ir Žemaičių / parengė B. Vanagienė. Vilnius. 1988.
- Yla St.* Vainikuotoji Šiluvė. Putnam. U.S.A. 1987.
- Katalikų Bažnyčios istorija / iš vok. kalbos vertė. R. Grucė, G. Sodeikienė. Vilnius. 1996.
- Katela P.* Septynių Dievo Motinos Skausmų stacijos // Marijos šventovė Šiluvoje. Neperiodinis leidinys. 1935.
- Kviklys B.* Lietuvos bažnyčios. Kauno arkivyskupija. Chicago. 1983. T. 3.
- Lietuvių enciklopedija. Boston. 1963. T. 29.
- Liturginis giesmynas / paruošė kun. K. Senkus. Išleido Vilkaviškio vyskupijos kurija. 1993.
- Liturginis giesmynas / paruošė kun. K. Senkus. Išleido Vokietijos lietuvių katalikų sielovada. 1983.
- Motuzas A.* Žagarės, Šiluvos, Tytuvėnų ir Veprių parapijų giesmės ir katalikiškoji etninė muzika // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. Vilnius. 1997. T. 11.
- Totoraitis J.* Sūduvos Suvalkijos istorija. Kaunas. 1938. D. 1.

NUORODOS

- ¹ *Motuzas A.* Sopulingosios Švč. M. Marijos kelių kilmė ir jų garbinimas Lietuvoje // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. Vilnius. 1998. T. 13. P. 170.
- ² Rožančiai // Šv. Pranciškaus varpelis. Brooklyn. N.Y. 1954. Nr. 8. P. 263.
- ³ *Motuzas A.* Sopulingosios Švč. M. Marijos kelių kilmė ir garbinimas Lietuvoje. Ten pat. P. 171.
- ⁴ *Yla St.* Vainikuotoji Šiluvė. Putnam. U.S.A. 1987. P. 10.

- ⁵ Motuzas A. Žagarės, Šiluvos, Tytuvėnų ir Veprių parapijų giesmės ir katalikiškoji etninė muzika // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. Vilnius. 1997. T. 11. P. 186.
- ⁶ Motuzas A. Sopulingosios Švč. M. Marijos kelių kilmė ir garbinimas Lietuvoje. Ten pat. P. 171.
- ⁷ Liturginis kalendorius 2002–2003. Vilnius. 2002. P. 94.
- ⁸ Vaišnora J. Marijos garbinimas Lietuvoje. Roma. 1958. P. 48.
- ⁹ Vaišnora J. Marijos garbinimas Lietuvoje. Ten pat. P. 127; 344–345.
- ¹⁰ Dausend H. Marienfeste // Lexicon für Theologie und Kirche. 1934. T. 6. S. 936.
- ¹¹ Liturginis kalendorius 2002–2003. Vilnius. 2002. P. 96.
- ¹² Kajackas A. Bažnyčia liturgijoje. Liturgijos raida istorijoje. Lietuvos katechetikos centras. 1998. P. 159–160.
- ¹³ Skrinskas R. G. Piligrimo vadovas. Po stebuklingas Marijos vietas. Kaunas. 1999. P. 29–30.
- ¹⁴ Kviklys B. Lietuvos bažnyčios. Kauno arkivyskupija. Chicago. 1983. T. 3. P. 403.
- ¹⁵ Vaišnora J. Ten pat. P. 355.
- ¹⁶ Lietuvių enciklopedija. Boston. 1963. T. 29. P. 519.
- ¹⁷ Our Lady of Šiluva / by Rev. John C. Jutt. Boston. 1959. P. 20.
- ¹⁸ Byla 89 – Nr. 1544 // Kauno arkivyskupijos kurijos archyvas.
- ¹⁹ Byla 89 – Nr. 2684 // Ten pat.
- ²⁰ Katela P. Septynių Dievo Motinos Skausmų stacijas // Marijos šventovė Šiluvoje. Neperiodinis leidinys. 1935.
- ²¹ Byla 89 – Nr. 1755 // Ten pat.
- ²² Byla 89 – Nr. 2357 // Ten pat.
- ²³ Katela P. Karunka ir Skausmų keliai. Kaunas. 1934. P. 6.
- ²⁴ Byla 89 – Nr. 2357 // Ten pat.
- ²⁵ Motuzas A. Žagarės, Šiluvos, Tytuvėnų ir Veprių parapijų giesmės ir katalikiškoji etninė muzika // Ten pat. P. 161–198.
- ²⁶ Vaišnora J. Ten pat. P. 355.
- ²⁷ Katela P. Kas įsidėmėtina Šiluvoje // Marijos šventovė Šiluvoje. Neperiodinis leidinys. Šiluva. 1935. Nr. 2.
- ²⁸ Motuzas A. Žagarės, Šiluvos, Tytuvėnų ir Veprių parapijų giesmės ir katalikiškoji etninė muzika. Ten pat. P. 189.
- ²⁹ Gerulis Jr. Nauji XVI amžiaus dokumentai apie reformaciją Prūsų Lietuvoje // Tauta ir žodis. Sine anno. T. 4. P. 426–438.
- ³⁰ Vaišnora J. Ten pat. P. 354.
- ³¹ Ten pat. P. 155.
- ³² Ten pat. P. 156.
- ³³ Liturginis giesmynas / paruošė kun. K. Senkus. Išleido Vokietijos Lietuvių Katalikų sielovada. 1983. P. 108.
- ³⁴ Vaišnora J. Ten pat. P. 187.
- ³⁵ Motuzas A. Lietuvos kalvarijų Kryžiaus kelių istorija, apeiginiai papročiai ir muzika. Kaunas. 2003. P. 207.
- ³⁶ Ten pat.
- ³⁷ Ten pat.
- ³⁸ *Objasnienie o bractwa alba kongregacyi Doctrinae Christianae*. Sine lioco. 1772. S. 12.
- ³⁹ Motuzas A. Lietuvos kalvarijų Kryžiaus kelių istorija, apeiginiai papročiai ir muzika. Ten pat. P. 224.
- ⁴⁰ Ten pat.
- ⁴¹ Liturginis kalendorius 2002–2003. Vilnius. 2002. P. 100.
- ⁴² Grincevičius Č. Atlaidai Lietuvoje // Atlaidai / R. Požerskio fotoalbumas. Published by Loyola University Press. Chicago. 1990. P. XII.
- ⁴³ Totoraitis J. Sūduvos Suvalkijos istorija. Kaunas. 1938. D. 1. P. 407.
- ⁴⁴ Žiūraitis T. Nevystančios rožės Marijai. Vilnius. 1940. P. 40–41.
- ⁴⁵ Striokaitė L. Rožinio istorija // Sandora. 2000. Nr. 5. P. 24–26.
- ⁴⁶ Rosenkranz // Lexikon für Theologie und Kirche. Verlag Herder Freiburg. 1964. Neunter Band 9. S. 45–50.
- ⁴⁷ Liturgijos apžvalga / parengė s. O. Baliūnaitė ACJ; s. E. Bedalytė ACJ. Tekstus papildė kun. V. Šimkūnas SJ. Kaunas. 1996. P. 79.

- ⁴⁸ *Bulota A., Benys L.* Šventųjų gyvenimai. Kaunas. 1994. P. 310–311.
- ⁴⁹ Liturginis kalendorius 2002–2003. Vilnius. 2002. P. 101.
- ⁵⁰ *Kirsch W.* Handbuch des Rosenkranzes. Wien. 1950. S. 80–81.
- ⁵¹ Lietuvių enciklopedija. Boston. 1961. T. 26. P. 36–37.
- ⁵² Ten pat. P. 35–36.
- ⁵³ *Griciūtė L.* XVII–XVIII bažnytinės procesijos Vilniuje // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. Vilnius. 2002. T. 21. P. 348–349.
- ⁵⁴ Mergelės Marijos rožinis / parengė kun. doc. dr. Vytautas Brilius, MIC. Marijonų talkininkų centro leidykla. 2002. P. 3.
- ⁵⁵ Mergelės Marijos rožinis. Ten pat. P. 4–5.
- ⁵⁶ Ten pat.
- ⁵⁷ Liturginis maldynas. Ketvirtasis pataisytas leidimas. Vilnius. 1996. P. 336–357.
- ⁵⁸ *Motuzas A.* Sopulingosios Švč. M. Marijos kelių kilmė ir garbinimas Lietuvoje. Ten pat. P. 125–192.
- ⁵⁹ *Vaišnora J.* Ten pat. P. 193.
- ⁶⁰ Liturginis maldynas. Ten pat. P. 338.
- ⁶¹ *Motuzas A.* Sopulingosios Švč. M. Marijos kelių kilmė ir garbinimas Lietuvoje. Ten pat. P. 176.
- ⁶² Liturginis maldynas. Ten pat. P. 338.
- ⁶³ 1995–2002 metų vasaros lauko ekspedicijų medžiaga // Šv. Antano religijos studijų institutas prie KTF VDU. Folklorinis kabinetas. Kretinga. 2003.
- ⁶⁴ Liturginis maldynas. Ten pat. P. 338.
- ⁶⁵ 1995–2002 metų vasaros lauko ekspedicijų medžiaga. Ten pat.
- ⁶⁶ Liturginis maldynas. Ten pat. P. 41.
- ⁶⁷ 1995–2002 metų vasaros lauko ekspedicijų medžiaga. Ten pat.
- ⁶⁸ Liturginis maldynas. Ten pat. P. 41.
- ⁶⁹ 1995–2002 metų vasaros lauko ekspedicijų medžiaga. Ten pat.
- ⁷⁰ *Sasnauskas Č.* Apie bažnytinį ir liaudies giedojimą // Muzikos menas. Kaunas. 1924. Nr. 1. P. 6–7.
- ⁷¹ Liturginis maldynas. Ten pat. P. 41.
- ⁷² 1995–2002 metų vasaros lauko ekspedicijų medžiaga. Ten pat.
- ⁷³ Liturginis maldynas. Ten pat. P. 41.
- ⁷⁴ 1995–2002 metų vasaros lauko ekspedicijų medžiaga. Ten pat.
- ⁷⁵ Liturginis maldynas. Ten pat. P. 340.
- ⁷⁶ 1995–2002 metų vasaros lauko ekspedicijų medžiaga. Ten pat.
- ⁷⁷ Liturginis maldynas. Ten pat. P. 340–357.
- ⁷⁸ 1995–2002 metų vasaros lauko ekspedicijų medžiaga. Ten pat.
- ⁷⁹ Liturginis maldynas. Ten pat. P. 340–357.
- ⁸⁰ 1995–2002 metų vasaros lauko ekspedicijų medžiaga. Ten pat.
- ⁸¹ Katalikų Bažnyčios istorija / iš vok. kalbos vertė. R. Grucė, G. Sodeikienė. Vilnius. 1996. P. 379.
- ⁸² Liturginis kalendorius 2002–2003. Ten pat. P. 109.
- ⁸³ *Mannhardt W.* Letto–Preussische Götterlehre. Riga. 1936. S. 429.
- ⁸⁴ *Daukantas S.* Būdas senovės Lietuvių, Kalnėnų ir Žemaičių / parengė B. Vanagienė. Vilnius. 1988. P. 126.
- ⁸⁵ Liturginis giesmynas / paruošė kun. K. Senkus. Išleido Vilkaviškio vyskupijos kurija. 1993. P. 255.
- ⁸⁶ *Droga Krzyżowa.* Dzieje nabożeństwa i antologia współczesnych tekstów / opr. Ks. Jerzy Kopeć CP. Księgarnia Św. Wojciecha. Poznań. 1987. S. 56.
- ⁸⁷ *Kurczewski J.* Biskupstwo Wilenskie. Wilno. 1912. S. 171.
- ⁸⁸ *Skrinskas R. G.* Piligrimo vadovas po stebuklingas Marijos vietas. Kaunas. 1999. P. 145–147.
- ⁸⁹ *Nunziatura di Polonia.* Vatikano archyvas. Vol. 47, f. 530–531.
- ⁹⁰ *Skrinskas R. G.* Piligrimo vadovas. Ten pat. P. 154–163.
- ⁹¹ Ten pat. 1999. P. 156.
- ⁹² Ten pat. P. 154.
- ⁹³ Ten pat. P. 163.
- ⁹⁴ Liturginis maldynas. Ten pat. P. 600.
- ⁹⁵ Giedanti Bažnyčia. Lietuvių giesmynėlis tremtyje / paruošė kun. K. Senkus. Regensburgas. 1946. P. 90.

LAIDOTUVIŲ APEIGOS, MALDOS IR GIESMĖS

Laidotuvių laikas – tai laikotarpis nuo mirties iki palaidojimo ar net iki mirusiojo metinių minėjimo. Tai budėjimas prie mirusiojo (šermenys), laidotuvės (išlydėjimas iš namų, palydėjimas į bažnyčią, atlydėjimas į kapines, laidojimas, geduliniai pietūs) bei mirusiųjų paminėjimai.

Lietuvoje laidotuvių laikotarpiu gausu apeigų, maldų bei giesmių. Tai 14-os stočių Kryžiaus kelias, Žemaičių Kalvarijos Kalnai, Švč. Jėzaus Vardo rožinis, Gedulinės valandos už mirusiuosius.

Budėjimas prie mirusiojo (šermenys, arba budynės) – tai laikas iki laidotuvių. Visuose Lietuvos etnografiniuose regionuose atėjus į šermenis atsiklaupama, sukalbami poteriai ir malda „Viešpaties Angelas“. Atsistojus pasakoma *Garbė Jėzui Kristui*. Atneštos gėlės ar vainikas padedami prie karsto arba perduodami artimiesiems, taip išreiškiant užuojautą. Jiems siūloma prisėsti ant specialiai patalpoje pastatytų suolų. Jei susirenka daugiau žmonių, jie gali visi kartu pasimelsti, sukalbėdami Švč. M. Marijos ar Švč. Jėzaus Vardo rožinį, ar pagiedoti kokią šermenų giesmę. Negiedantieji sėdi tylėdami. Vakare, kada susirenka daugiau žmonių, iš pradžių pagiedama viena kita šermenų giesmė „Vainikėlis“ („Karunka“). Vėliau skirtinguose Lietuvos etnografiniuose regionuose giedama: Žemaitijoje – Žemaičių Kalvarijos Kalnai; Aukštaitijoje – Švč. Jėzaus Vardo rožinis arba 14-os stočių Kryžiaus kelias, o regionuose, kurie ribojasi su protestantų ar stačiatikių kraštais, – Gedulinės valandos bei šermenų giesmės. Galiausiai kalbami poteriai už mirusįjį ir meldžiamasi už kitus tos giminės mirusiuosius. Šermenys baigiami stovint, pagiedojus maldą/giesmę „Viešpaties Angelas“ ir tris kartus „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie“.

Tradiciškai velionis net naktį nepaliekamas vienas. Artimieji – broliai, seserys, vyrai, žmona, vaikai ar tėvai – pakaitomis budi dieną ir naktį. Jie prižiūri degančias žvakes, jas keičia, sėdi prie karsto, meldžiasi už vėlę.

Kiekvieną vakarą per šermenis giesmininkai ir budėtojai maitinami, todėl viename iš kambarių paprastai paruošiamas stalas su valgiais. Atvykusiųjų į šermenis maitinimas – svarbi šermenų dalis, kurios nevalia atsisakyti, nes manoma, „jei nesėsi prie stalo – išneši maldą iš namų“.

Pagal tradiciją miręs žmogus laidojamas trečią dieną po mirties.

Laidotuvės prasideda anksti rytę giesmininkams lauke arba prie karsto pagiedojus giesmę „Sveika, Aušrine žvaigždėlė“. Tada giedamos šermenų giesmės. Prieš išnešant karstą, prie velionio galima nusifotografuoti. Tada su mirusiuoju atsisveikina artimieji.

Giesmininkai ir dalyviai atsistoję gieda maldą/giesmę „Viešpaties Angelas“. Giesmę baigus, išnešamos gėlės, vainikai, paruošiamas uždėti karsto dangtis. Karstas smilkomas šventinta verba – kad atbaidytų piktąsias dvasias. Ant karsto dangčio galo turi būti užrašyta A†A, dažnai – ir mirusiojo inicialai. Ant viršaus dedamas ažuolo arba mirtos lapų vainikas. Vainiku apjuosiamas karsto dangčio viršus. Ant dangčio taip pat tvirtinamas kryžius. Rengiantis karstą uždengti atišamos mirusiojo kojų pėdos. Karstą uždengus, jis užkalamas. Karstą paprastai neša keturi arba šeši vyrai. Jie perjuosiami ornamentuotomis juostomis – per petį, ant kurio bus dedamas karstas. Degančią žvakę nešantis žmogus palydi karstą iki pat mašinos. Išnešant velionį iš namų, giedama 129 psalmė „Iš širdies gelmių“. Iš patalpos išnešti palaikai trumpam pastatomi priešais namus. Giminės apsupa karstą (kartais jis atidengiamas), fotografuojasi. Lydint iš namų į bažnyčią ar kapines, giedama Visų Šventųjų litanija, žodį *mūsų*, *mus* keičiant į *mirusiojo* (*mirusiosios*, *mirusįjį*, *mirusiąją*). Jeigu bažnyčia ir kapinės yra toliau, karstas nešamas į kieme stovintį katafalką.

Iš namų išnešus karstą, namiškiei skuba išardyti „morių“ – stalą, ant kurio buvo pašarvotas velionis, sakoma, kad kas nors toj vietoj iš savų neatsigultų.

Seniau mirusįjį į bažnyčią ar kapines veždavo dviem ar keturiais arkliais. Šiuo metu tam pritaikyta transporto priemonė arba sunkvežimis, kurio šonai uždengiami audeklais – juodai baltais arba žaliai baltais, žaliai juodais. Automobilio kampuose pritvirtinami berželiai (vasarą) arba eglutės (žiemą). Mašinos kėbule pastatytas stovas karstui padėti uždengiamas tokiais pat audeklais. Pastačius karstą, jį nešusieji sulipa į mašiną ir sustoja prie karsto šonų; taip stovi, kol procesija atvyksta iki bažnyčios.

Atlydėjus mirusįjį prie bažnyčios, pirmiausia išlipa lydintieji ir išsirikiuoja priešais mašiną sudarydami koloną. Trys laidotuvių dalyviai vyrai apsivelka kamžomis, iš bažnyčios paima specialų kryžių, vėliavas ir atsistoja prie karsto galvūgalvio (arba ateina drauge su kunigu), paskui veda eiseną į bažnyčią.

Jeigu bažnyčia toli, tai kryžių ir vėliavas nešantys įlipa į mašiną su karstu ir atsistoja priekyje. Žmonės su gėlėmis ir vainikais seka paskui karstą. Vainikai kabinami ant karstą vežančios mašinos šonų arba statomi jos viduje. Jeigu vainikų daug, jie vežami atskirai. Netoli bažnyčios procesija sustoja ir vėl persiorganizuoja kaip išėjus iš namų. Procesijai artėjant prie bažnyčios giesmininkai gieda psalmę „Iš širdies gelmių“, groja dūdos, pasigirsta bažnyčios varpai. Prie bažnyčios vartų iš mašinos iškeliamas karstas, kurį pasitinka kunigas. Karstas dedamas ant neštuvų, kurie uždengti žaliu užtiesalu. Kunigui pašlaksčius karstą švęstu vandeniu ir užgiedojus priegiesmį „Džiaugsis Viešpačiu žmonės“ bei 50 psalmės pirmąjį posmą „Pasigailėk manęs, Dieve“, karstas nešamas (be neštuvų) į bažnyčią, giesmininkams pakaitomis su kunigu toliau giedant psalmę. Paskui karstą eina artimieji ir giminės. Bažnyčioje jis statomas ant papuošto

ornamentuota juosta specialaus stalo (kontafoliaus), kuris stovi bažnyčios centre, priešais altorių. Švenčiamos gedulinės šv. Mišios. Karstą nešusieji vyrai stovi prie jo šonų per visas šv. Mišias. Prie karsto dega žvakės, velionio artimieji sėdi priešais.

Pasibaigus gedulinėms šv. Mišioms, ruošiamasi karstą lydėti į kapines. Kunigas gieda priegiesmį „Aš esu Prisikėlimas ir gyvenimas“ ir 129 psalmės pirmąjį posmą „Iš širdies gelmių“, kurį pradėjus išnešamas karstas. Kryžiaus ir vėliavų nešėjai eina eisenos priekyje, giedotojai pakaitomis su kunigu toliau gieda psalmę (darydami trumpas pertraukėles). Iš bažnyčios išnešus karstą, jis vėl statomas ant neštuvų su žaliu ornamentuotu užtiesalu. Karstą apsupa artimieji, laidotuvių dalyviai, vėl fotografuojasi. Jeigu kapinės netoli, procesija išsirikiuoja įprasta tvarka, tiktai priekyje, prieš karstą, jau eina giesmininkai, muzikantai ir kunigas. Giedama ir grojama iki pat kapinių. Jei kelias ilgesnis, po kiekvieno psalmės posmelio įterpiama malda/giesmė „Amžinąjį atilsį, duok mirusiems, Viešpatie“. Jei kapinės yra toli nuo bažnyčios ir karstas yra vežamas, tuokart giesmininkai mašinoje gieda Visų Šventųjų litanią, žodžius *mūsų, mus* keisdami žodžiais *mirusiojo, mirusiosios, mirusįjį, mirusiąją*.

Kai kuriose Lietuvos parapijose Mišios už mirusįjį aukojamos antrą arba trečią dieną, anksti ryte, dalyvaujant tik velionio giminėms ir kaimynams, o per pačias laido tuves atvežtas į namus kunigas su procesija vyksta į kapines.

Atvykus į kapines, kryžiaus nešėjas stoja prie kapo duobės, galvūgalyje. Karstas dedamas šalia duobės, ant specialių juostų (jos būna baltos, juodai baltos arba žaliai juodos). Kunigas pašventina duobę, nuleidus karstą, atlieka laidojimo apeigas. Apeigas baigus, mirusiojo artimieji užberia po tris žiupsnelius žemės ar užmeta vieną kitą gėlių žiedelį. Užkasant duobę giedamos maldos/giesmės „Sveika, Karaliene“ ir „Viešpaties Angelas“. Užkasus karstą ir sutvarkius kapą, ant jo kastuvo kotu išpaudžiamas kryžius, deginamos žvakės, dedamos gėlės ir vainikai. Laidotuvių dalyviai dar kartą pasimeldžia už mirusįjį bei už visus mirusiuosius, už tuos, kurie liūdi ir gedi, taip pat už tuos iš čia esančių, kuriems pirmiems teks stoti prieš Dievo teismą. Vienas iš artimųjų, padėkojęs palydėjusiesiems, pakviečia laidotuvių dalyvius dalyvauti gedulinguose pietuose bei dar valandėlę už mirusįjį pasimelsti.

Pagal tradiciją iš kapinių laidotuvių dalyviai grįžta į namus arba į gedulingiems pietums parengtą vietą. Čia, stalo centre, pastato kryželį, šalia uždega žvakes, padeda velionio nuotrauką. Stovint sukalbami poteriai, giedamos maldos/giesmės „Sveika, Karaliene“ ir „Viešpaties Angelas“. Baigus melstis, persižegnojama ir pasakoma: *Garbė Jėzui Kristui*. Tada prasideda pietūs.

Laidotuvių apeigos tuo dar nesibaigia. Po devynių dienų mirusiojo artimieji užsako devintinių šv. Mišias už mirusiojo vėlę. Vėliau – keturių savaitių šventąsias Mišias (po keturių savaitių), į kurias susirenka giminės ir artimieji. Iš bažnyčios vykstama į kapi-

nes, uždegamos žvakės, padedama gėlių, pasimeldžiama. Visiems sugrįžus į velionio namus, sėdama už stalo ir vaišinantis paminimas mirusysis. Pakviesti giedotojai ar muzikantai kartu su namiškiais gieda laidotuvių giesmes.

Pagal tradiciją laidotuvių apeigos baigiasi tik po metų, prisimenant ir paminint mirusįjį. Čia paprastai atliekamos šios apeigos: bažnyčioje užsakomos gedulingos šventos Mišios, kuriose dalyvauja giminės artimieji, kaimynai. Po šventų Mišių aukos arba prieš jas aplankomi mirusiojo kapai: sutvarkius kapą ant jo iš žvakučių sudedamas kryžiaus ženklas, jos uždegamos, dedamos gėlės bei giedamos maldos/giesmės „Sveika, Karaliene“ ir „Viešpaties Angelas“. Visi dalyviai dar kartą pasimeldžia už mirusįjį bei už visus mirusiuosius. Pagal tradiciją iš kapinių grįžtama į namus arba ten, kur paruošti gedulingi pietūs. Prieš gedulingus pietus prie uždegtos gedulo žvakutės skirtinguose Lietuvos etnografiniuose regionuose giedama: Žemaitijoje – Žemaičių Kalvarijos Kalnai; Aukštaitijoje – Švč. Jėzaus Vardo rožinis arba 14-os stočių Kryžiaus kelias, o regionuose, kurie ribojasi su protestantų ar stačiatikių religijomis – Gedulinės valandos (psalmės). Baigus giedoti, kalbami poteriai už mirusįjį ir meldžiamasi už kitus tos giminės mirusiuosius. Minėjimas baigiamas stovint, pagiedojus maldą/giesmę „Viešpaties Angelas“ ir tris kartus „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie“. Pasimeldus persižegnojama ir pasakoma: *Garbė Jėzui Kristui*. Nuo mirusiojo paveiklo, mirusiojo artimųjų drabužių nuimami gedulo ženklai (juodos juostelės). Linkint mirusiojo artimiesiems bei visiems dalyviams sveikatos, giedama „Ilgiausių metų“. Tada sėdama prie pietų stalo.

Žemaitijoje per mirusiųjų minėjimus, prieš gedulingas šventąsias Mišias ar po jų, meldžiantis už mirusiuosius bažnyčioje apvaikštomas 14-os stočių Kryžiaus kelias. Per šermenis, laidotuves bei mirusiųjų minėjimus maldoms ir giesmėms pritariama variniais pučiamaisiais instrumentais arba kanklėmis. Kaimo vietovėse dar ir šiandien gyvas šis paprotys: jei per šermenis, laidotuves bei mirusiųjų metines pasitaiko šiltas oras, giedotojai gieda patalpose, o muzikantai muzikos instrumentų garsais atkartoja giesmės posmą lauke.

Visų Lietuvos etnografinių regionų laidotuvių apeigas vienija šermenų giesmės, kurias sudaro giesmės apie mirtį, Dievo teisną, atgailą, Dievo Apvaizdą, skaistyklą ir dangų bei Jėzaus, Marijos ir šventųjų tarpininkavimą.

Kilmė

Lietuvių tradicijos giedoti per šermenis, laidotuves ir mirusiųjų minėjimus ištakos glūdi ikikrikščioniškoje religinėje kultūroje. Rauda prie mirusiojo Lietuvoje pirmą kartą minima Lyvžemio metraštyje (1243 m.). Čia pateiktame pasakojime apie lietuvių karžygio nužudymą sakoma: „Kam gaila jo, teraudojie lietuvių šalyje“¹. Lietuvių rau-

dojimą per laidotuves XVIII ir XIX amžių tyrinėtojai apibūdina kaip „bliovimą, spieгимą ir klykimą“. Lietuvoje įsitvirtinant krikščionybei, toks pagoniškas laidojimas buvo siejamas su būrimais, aiškiaregyste, verkimu, žaidimais. Prūsijos žemių vyskupas Michaelis Jungė 1425 m. uždraudė ne tik pagoniškai laidoti, bet ir kapinėse raudoti².

Krikščioniško laidojimo tradicijos Lietuvoje siekia XV amžių ir yra atėjusios iš Vakarų Europos, kur jau nuo seno prie vienuolynų buvo steigiamos įvairios brolijos, besirūpinančios mirusiųjų laidojimu. Jau 1430 m. spalio 4 d., prieš pat Vytauto Didžiojo mirtį, Vilniuje, prie Šv. Jono bažnyčios, įkurta brolija, kuri šalia numatytų religinių praktikų buvo įsipareigojusi padėti laidoti brolijos nari. Taip atsirado artimo meilės ir labdaros Šv. Juozapo Arimatečio ir šv. Nikodemo brolija, kurios tikslas – krikščioniškai (su krikščioniškomis apeigomis, maldomis ir giesmėmis) palaidoti neturtingus žmones³.

Žemaitijoje krikščioniškas laidojimas su giesmėmis pirmą kartą minimas XVI amžiuje. Žemaičių vyskupas Merkelis Giedraitis (1576–1609), kaip liudija Lietuvos Katalikų Bažnyčios istorija, labai mėgo giedojimą, todėl visaip jį populiarino, „išmelsdamas nuo karaliaus Stepono katedros giedotojams ir kanklininkams turtus ir su jais net vyko į Vilnių patarnauti katedrai Velykų švenčių metu“⁴. Kitas Žemaičių vyskupas Stanislovas Kiška žinodamas, kad žemaičių vyskupas Merkelis Giedraitis skiepijo liaudžiai giedojimo tradiciją ir yra vienas pirmųjų vyskupų, įteisinęs žemaičių vyskupijoje giesmių giedojimą per šermenis, pastebėjo, kad vis dar gyvuoja paprotys laidoti mirusiuosius be bažnytinių apeigų. 1626 m. jis įsakė „atlikinėti sukaktuves (atminimus) už dūšias“⁵. Iš Vilniaus į Varnius pasikvietė jėzuitus, kurie 1630 metais įsteigė Kristaus laidotuvių Šv. Juozapo Arimatečio ir šv. Nikodemo broliją. Ji pirmą kartą per laidotuves pradėjo giedoti giesmes. Ši praktika pateikta anoniminiame maldynėlyje „Kruvini Viešpaties Jėzaus keliai, kuriuos kančios dieną Jis dėl mūsų išganymo atliko“, kuris išleistas 1634 m. Vilniuje ir skirtas Šv. Juozapo Arimatečio brolijai, praktikavusiai Kristaus Kančios kelią. Juozapas Arimatietis pasirinktas neatsitiktinai – Katalikų Bažnyčia laiko jį Kristaus mokslo išpažinėju (šventė III. 17). Nukryžiuvus Jėzų, Juozapas Arimatietis paprašė Poncijų Pilotą, kad leistų pasiimti mirusiojo kūną, ir palaidojo jį netoliese įrengtame kapo rūsyje, kur dar niekas nebuvo laidotas (Mt 27, 57–60). Apraudojimo ir laidojimo paveiksluose šv. Juozapo Arimatečio atributas – įkapių drobulė (ant jos, kartu su šv. Nikodemu, nešė kūną)⁶. Antrasis brolijos pasirinktas šventasis – Nikodemas (šventė III. 27.) – gyveno Jėzaus Kristaus laikais, buvo Jeruzalės sinedriono narys, fariziejus, dėl savo išsilavinimo vadintas Izraelio mokytoju. Jėzų nukryžiuvus, Nikodemas atnešė kvapiųjų tepalų jo kūnui ištrinti, todėl dažnai vaizduojamas laidojimo siužetuose⁷. Kristaus laidotuvės aprašomos visose evangelijose (Mt

27, 57–61; Mk 15, 42–47; Lk 23, 50–55; Jn 19, 38–42), todėl dalyvauja tie patys asmenys. Mato evangelijoje rašoma, kad šv. Juozapas Arimatietis „pasiėmė kūną, įvyniojo į švarią drobulę ir paguldė savo naujame kapo rūsyje, kurį buvo išsikaldinęs uoloje. Paskui jis užrito didelį akmenį ant rūsio angos ir nuėjo“ (Mt 27, 59–61). Jono evangelijoje nurodoma, kad Juozapui padėjęs Nikodemas: „Taip pat atvyko ir Nikodemas, kuris pirmiau buvo atėjęs pas Jėzų nakčia. Jis atsigabeno apie šimtą svarų mirros ir alavijo mišinio. Taigi jie paėmė Jėzaus kūną ir suvyniojo į drobulę su kvepalais, kaip reikalavo žydų laidojimo paprotys“ (Jn 19, 39–40). Evangelijų aprašymai, matyt, ir paskatino šią krikščioniškojo laidojimo broliją paskelbti savo globėjais šv. Juozapą Arimatietį ir šv. Nikodemą.

Kražių jėzuitas Jonas Jaknavičius 1639 m., jau įsteigus Žemaičių Kalvariją, parašė ir išleido lietuvių bei lenkų kalbomis šios brolijos knygelę. Remdamiesi ja, brolijos nariai turėjo stiprinti tiek religinį, tiek ir moralinį narių bei visuomenės gyvenimą, puoselėti dvasios šventumą ir tikėjimą. Kiekvienas narys turėjo mokėti ir suprasti poterius, pamaldžiai apmąstyti Viešpaties Jėzaus kančią, ypač per laidotuves, giedodamas giesmes ir kalbėdamas tai progai skirtas maldas⁸.

Vyskupo Stanislovo Kiškos pavyzdžiu pasekė ir vyskupas Jurgis Tiškevičius, kuris 1633 ir 1636 metų vyskupystės kunigų susirinkimuose (*Synody*) įsakė, kad kunigai neleistų žmonėms laidoti savo mirusiųjų be maldų ir giesmių, be to, po kiekviena bažnyčia turi būti įrengti rūšiai: vienas „mirusiems kunigams laidoti, antras – apkrikštytiems vaikams, o trečias – suaugusiems žmonėms, arba įrengtos kapinės šventoriuje aplinkui bažnyčią“. Šiuo pamaldumo pavyzdžiu pasekė ir paprasti kaimo žmonės, nes, kaip byloja šaltiniai, „vos ne kiekvienas ūkininkas, bent metuose kartą darydamas atminimus už dūšias pranokėję savo, užperka mišias giedotas ir pats su visa gimine jų klauso“⁹.

Šiais įsakymais vyskupas Jurgis Tiškevičius įtvirtino mirusiųjų laidotuvių, sukaktuvių ir atminimų, kartu ir giesmių giedojimo, tradiciją.

Žemaitijoje per laidotuves naudojamų muzikos instrumentų kilmė turi senas tradicijas. Žemaičiai laidojimą be giesmių ir muzikos instrumentų suvokė kaip labai apgalvotą reiškinį (neskambindavo tik savižudžiams). Nuo seno buvo žinoma, kad žemaičiai „trūbais skatino kareivius į kovą kariaudami, pūtė aukas dievams aukodami, naubašnikus laidodami“¹⁰.

Apie šermenyse naudotus muzikos instrumentus, ypač medinius trimitus, rašė Varnių kanauninkas, jėzuitas Motiejus Strijkovskis. Jis teigė, kad žemaičiai giesmėms pritarti naudoja medinius „trimitus-sutartinius“, kurių balso skaidrumas ir stiprumas negali lygintis nė su vienu vario trimitu¹¹.

Taigi Žemaičių vyskupijos hierarchams buvo žinomi laidotuvėse naudojami lietuvių liaudies muzikos instrumentai ir, rodos, tai jų nešokiravo. Štai ką apie tai rašo Si-

monas Daukantas: „Šiandien (apie 1836 m. – aut. past.) dar didžiai retai tokių trūbų begal regėti, nes paprastai tirškina vario trūbelius, kuriais meškininkai meškas tancija, po kaimus vadžiodami. Tų trimių balsas yra gaudžiai malonus, daugiau rūstas, ne-kaip linksmas, kelių klausantiems aitrą ir gailestį, kursai savo gausmu, graudingumu lyginos su šios dienos variniais karės trūbais. Tokie Lietuvos trimitai yra jau minavo-jami 1180 gudų raštuose, kaipo įvairiu ir neregėtu daiktu“¹².

Žemaitijoje pirmieji variniai trimitai į šermenis atėjo tada, kai XVIII amžiaus pa-baigoje Rietavo ir Plungės bajorija Lenkijos bajorų pavyzdžiu pradėjo kurti pučiamųjų instrumentų orkestrus.

Apie kankles pagonių laidotuvėse kalba žymus Prūsijos tyrinėtojas Tetzneris leidi-nyje „Dainos. Litauische Volksgesänge“. Jis sako, kad XVII–XVIII a. raudant ypač dažnai grojama kanklėmis¹³. XVII–XVIII a. šaltiniuose nurodyta, kad kanklės naudo-jamos kaip pritarimo instrumentas, ypač raudant per laidotuves. Apie kanklių, dūdėlės, birbynių, žievės trimito ir keturių medinių trimių ryšį su laidojimo apeigomis yra ra-šęs etnomuzikologas Romualdas Apanavičius¹⁴.

Žemaitijoje paprotys per mirusiųjų minėjimus bažnyčioje apvaikščioti 14-os stočių Kryžiaus kelią yra atėjęs iš Italijos: pop. Benediktas XIII 1726 metais suteikė 14-os stočių Kryžiaus kelio atlaidus visiems tikintiesiems, ypač tiems, kurie meldžiasi už sielas (už mirusiuosius – aut. past.)¹⁵. Laikydami šios tradicijos Telšių bernardi-nai 1759 m. liepos 22 d. Beržore įkūrė kalvarijas su 14-os stočių Kryžiaus keliu (apie tai plačiau – toliau tekste), kurio apvaikščiojimas bažnyčioje su maldomis ir giesmė-mis netrukus įsitvirtino minint mirusiuosius.

Aukštaitijoje krikščioniškosiomis laidotuvėmis labiausiai rūpinosi Vilniaus jėzuitai. Jie prie savo bažnyčių burdavo žmones į specialios paskirties bendruomenes – brolijas, kurių pagrindinis tikslas iš pradžių buvo krikščioniškai palaidoti brolijos narį – pamaldžiai apmąstant Kristaus kančią, giedant giesmes ir kalbant tai progai skirtas specia-lias maldas. Buvo teigiama, „kad kas gieda už mirusiuosius – tas dvigubai meldžiasi“¹⁶.

XVII a. per laidotuves imta vis daugiau giedoti lietuviškų giesmių, vyskupai ir sin-odai skatino liaudies giedojimą, todėl prireikė giesmynų. Vietos kalba leisti katalikiš-kuosius giesmynus taip pat skatino jėzuitų varžymasis su protestantais. Skatindami liaudies kalbą vartoti liturgijoje, laidotuvių apeigose, taip pat giedant, jėzuitai skleidė katalikybę Lietuvoje, stiprino jos pozicijas tarp vietos gyventojų. Pirmieji lietuviški jėzuitų giesmynai, naudojami laidotuvėse, – Saliamono Mozerkos Slavočinskio „Giesmės tikėjimui katalikiškam priderančios“ (išleistas 1646 m.) ir Prano Šrubauskio „Balsas Širdies pas Viešpatį Dievą“ (išleistas apie 1679 m.). „Balsas Širdies“ iki 1818 m. dar apie dvidešimt kartų perspausdintas, vėliau Vincento Valmiko papildytas

ir 1823 m. išleistas nauju pavadinimu „Kantyczkos žemajtyszkos“. Dar vėliau giesmyną tvarkė vyskupas M. Valančius (1855, 1859), kun. L. Sirietis (1907).

Šalia jau minėtų M. Slavočinskio ir P. Šrubauskio giesmynų leista viena seniausių, iki XX a. pradžios populiari maldų knyga „Aukso Altorius, arba Šaltinis dangiškų skarbų“, kurią sudaro ne tik maldos. Čia gausu pamokymų, paaiškinimų, pasiskaitymų, giesmių, tarp kurių yra ir laidotuvių giesmės. Ši knyga turi savo istoriją. Iš pradžių ji vadinosi „Altorius duchaunas“: 1740 m. išversta iš 1732 m. išspausdintos lenkiškos maldų knygos „Oltarzyk duchowny“. 1786 m. lenkiškojo originalo antraštę pakeitus į „Złoty oltarzy“, lietuviškasis 1793 m. leidimas pervadintas „Auksa Altoriumi“. Tais pačiais metais į maldyną patenka 1681 metais išleistas vienuolio dominikono J. Kasauskio (J. Kosakovskio) „Rožančius“ su giedamaisiais rožiniais ir Žemaičių Kalvarijos Kalnų giedojimais. Nuo 1846 m. leidžiamas kun. K. Prialgauskio parengtas „Naujas Aukso Altorius“, tais pačiais metais ir kunigų T. Juzumo bei J. Račkauskio – „Sėnas Aukso Altorius“. Spaudos draudimo metais buvo spausdinami abu šie „Altoriai“ ir tik 1872 m. juos sujungus, knyga gavo naują pavadinimą „Aukso Altorius, arba Šaltinis dangiškų skarbų“. Šiuo pavadinimu (priedėjus keletą teologinių dalykų, kuriuos privalo žinoti šv. Pranciškaus tretininkai), atgavus spaudą, išėjo keletas laidų.

XVIII a. krikščioniškuoju laidojimu (su maldomis ir giesmėmis) Vilnijos krašte rūpinosi ir vienuoliai bazilijonai, kurie 1776 metais tam reikalui išleido kun. J. Lechavičiaus knygelę „Prawdnyk ing tiewiszki dangaus amžins, arba Skutecznyas spasabas ratawoima mirstanciu žmoniu, gauses, ir ipatingas rodas paduotąs, par storoni kuniga K.K.D.J.P.L. aprašitas O su żazwaleni Wiresnybies Dwasiszkos, Drukoni duotas, Metuose 1776. Wilniuy. Drukarniey Kunigu Bazylionu“, kurioje rašoma, kaip padėti mirstančiojo sielai.

Pirmieji lietuviški giesmynai su natomis pasirodė tikrai XX amžiaus pradžioje. Tokius pateikia kompozitorius Juozas Naujalis: „Lietuviškas bažnytinis giesmynas“ (1906), „Mažas giesmynėlis“ (1920). 1925 m. kun. Kazimieras Ambrozaitis žemaičių dūnininkų tarpe parengia „Gismų lobyną“, 1930 m. kun. J. Tilvytis-A. Žalvarnis kartu su kun. T. Braziu pateikia naują „Giesmyną“, o 1936 m. kompozitorius Julius Sinčius giesmyną „Į amžinatvę lydinti“, kurie gražiai pritapo prie liaudies pamaldumo tradicijų. Šios giesmės giedamos iki šiol. Vienų melodijas sukūrė kunigai, vargonininkai, muzikai, kitos paimtos iš lenkiškų giesmynų, dalis sukurta nežinomų kūrėjų, kurie vienos ar kitos liaudies dainos motyvais giedojo šias giesmes per šermenis. Kaip minėta, Žemaitijoje joms pritaria pučiamųjų muzikos instrumentų ansambliai (kapelos) ar orkestrai bei kanklės.

Lietuvos etnografiniuose regionuose, kurie ribojasi su protestantų bei stačiatikių bendruomenėmis, per laidotuves giedamos Gedulinės valandos.

Žemaičių Kalvarijos Kalnai

Žemaičių Kalvarijos Kalnai liaudies praktikuojami ne tik apvaikštant 19-os stočių, ar 20-ies vietų, Kryžiaus kelią Žemaičių Kalvarijoje (apie tai toliau tekste – aut. past.), bet ir bažnyčioje Didžiąją savaitę, per šermenis, laidotuves bei mirusiųjų minėjimus.

Žemaitijoje per šermenis (budynę) giedotojai rinkdavosi giedoti Kalnus antrą vakarą arba vakarą prieš palydint į kapines. Kai kuriose etnografinėse Žemaitijos vietovėse Kalnus giedodavo net du vakarus iš eilės. O kai kur – ir grįžus iš kapinių, t. y. palaidojus mirusįjį(-iąją), po gedulingų pietų.

Tradiciniai Kalnai per šermenis pradedami giedotojams susėdus prie stalo persižegnojimu bei giesmėmis „Marija Magdalena“ ir „Vainikėlis“ („Karunka“). Tada visi atsistoja ir giedama malda/giesmė „Sveika, Karaliene“, kuria pagerbiami mirusiojo(-iosios) giminės. Už mirusiųs tris kartus giedama giesmė „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie!“. Vėl atsisėdama ir pradedama giedoti įžangos malda bei Žemaičių Kalvarijos Kalnų giesmės (apie jas bus kalbama skyriaus „Lietuvos kalvarių Kryžiaus keliai: istorija, apeigos ir muzika“ poskyryje „Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelias“ – aut. past.). Vieną giesmės posmą gieda vyrai, antrą – moterys arba atvirkščiai. Jei yra „trūbočiai“, tai vieną giesmės posmą gieda vyrai, antrą – groja dūdos. Kito posmo pirmą dalį vietoj vyrų gieda moterys, o antrą vėl groja dūdos. Toliau – vėl vyrai ir dūdos, moterys ir dūdos ir t. t. Pasimeldus prie kiekvienos stoties, arba vietos, kalbama „Tėve mūsų“, „Sveika, Marija“, o vietoj „Garbė Dievui Tėvui“ – „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie!“. Per šermenis vietoj žodžių *pasigailėk mūsų* sakoma *pasigailėk mirusiųjų*.

Taip prie šermenų stalo giedama iki septynioliktos stoties, arba aštuonioliktos vietos „Jėzus kenčia ir miršta ant kryžiaus“. Per šermenis ši vieta tradiciškai vadinama „Ilgosios maldos“ vieta – ją sukalbėti turi vienas iš mirusiojo(-iosios) giminių. Kalbant maldą visi laidotuvių dalyviai atsistoja. Pasimeldus kalbami treji arba penkeri poteriai už visus mirusiojo(-iosios) giminės mirusiųs, meldžiamasi ir už patį mirusįjį(-iąją). Tada vėl atsisėdama ir toliau giedama iki Kalnų baigiamųjų giesmių. Pagiedojus jas, pagal Žemaitijoje gyvuojantį paprotį, giedama dar keletas giesmių. Būdingiausias iš variantų: pirma, „O Angele, man skirtas“; antra, paminimi visi mirusiojo(-iosios) giminės mirusiųjų vardai. Kalnai baigiami giesmėmis/maldomis „Viešpaties Angelas“ ir „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie!“ (tris kartus).

Kilmė

1639–1644 metais vyskupui Jurgiui Tiškevičiui Garduose įkūrus garsiąją Žemaičių Kalvariją, vyskupo Motiejaus Valančiaus teigimu, jis vienam iš kunigų liepęs parašyti šiai šventovei apvaikščioti skirtų maldų ir giesmių¹⁷. Taip mano ir kunigai Jonas Toto-

raitis¹⁸, Jonas Vaišnora¹⁹, istoriografas Grigas Valančius²⁰, literatūrologas J. Lebedys²¹ bei kultūrologas D. Kuolys²². Šio vadovėlio autorius monografijoje „Lietuvos kalvarių Kryžiaus kelių istorija, apeiginiai papročiai ir muzika“ mini, kad Žemaičių Kalvarijos Kalnų giesmyno kilmė susijusi su S. M. Slavočinskio giesmynu. Šio giesmyno gavėnios bei šermenų giesmių pagrindu nežinomas autorius sudarė giesmyną Žemaičių Kalvarijos Kalnams apvaikščioti.

Per laidotuves Žemaičių Kalvarijos Kalnų giesmėms pritariama muzikos instrumentais.

Daug prie Žemaičių Kalvarijos Kalnų giesmių per laidotuves giedojimo populiarinimo, be minėtos Žemaičiuose veikusios Šv. Juozapo Arimatiečio ir šv. Nikodemo brolijos, prisidėjo ir Žemaičių Kalvarijoje veikusios Rožinio bei Šv. Pranciškaus tretininkų brolijos, taip pat keliaujantys elgetos bei *špitolių* gyventojai.

Iš pradžių, reikia manyti, šias giesmes populiarino vietos vienuoliai dominikonai. Vėliau, po reformacijos, kai katalikybė Žemaitijoje kiek atsigavo, didikai ir turtingesni dvasininkai ėmė daryti knygose įrašus, steigti prie bažnyčių *špitoles* (lot. *hospitale*), kuriose buvo išlaikomi neturtingi bažnyčios tarnai. Jie steigėjų valia turėjo tarnauti bažnyčiai, atlikti įvairius darbus (palaikyti švarą, skambinti varpais ir pan.), bet dažniausiai būdavo įpareigojami giedoti. Špitolninkus giedoti mokydavo vienuoliai ir kunigai. Žemaitijoje buvo paprotys (Lenkijoje jis jau seniai gyvavo) siųsti špitolninkus į kaimus ne vien aukų pasirinkti, bet ir giedoti – pratinti ir mokyti žmones giesmių. Ilgainiui Lietuvoje susiformavo paprotys, kad ne tik špitolninkai, bet ir kiekvienas į namus atėjęs elgeta pagieda kokią nors giesmę. Kadangi Žemaičių Kalvarija buvo pašelbta šventove, jos giesmes špitolninkai bei elgetos platino skersai išilgai tiek savoje, tiek ir svetimose parapijose, ypač populiarino giedojimą per šermenis. Žemaičių vyskupijos 1636 metų sinodas nurodė, kad elgetos turi mokėti visus poterius ir po sumos prie bažnyčios durų giedoti *cantilam catechisticam*²³. XVII a. pabaigoje žemaičių didikai, vietos dvasininkų skatinami, pradėjo per mirusiųjų minėjimus užpirkinėti pas elgetas ir špitolninkus Kalnus. Ypač tai buvo populiariu Žemaičių Kalvarijoje, kur skirtingai nuo kitų Žemaitijos miestelių, vietos bažnyčia ir vienuolynas buvo įsteigę „maldanumį“. Tai ne „ubagynas“, kaip teigia vietos gyventojai, bet maldos namas, kuriame gyveno vietiniai elgetos. Jie meldėsi už mirusiuosius ir giedojo Žemaičių Kalvarijos Kalnus kalvarių Kryžiaus keliuose, esant blogam orui – bažnyčioje²⁴. Tai daroma ir per atlaidus: pas elgetas užperkami Kalnai už giminės mirusiuosius (kartais per mirusiųjų minėjimus kartu su elgetomis giedodavo ir namiškiai). Tai buvo savotiškos giedojimo pamokos: elgetos improvizuodami bei pritardami kanklėmis kurdavo naujas melodijas, kurios žodinės tradicijos buvo perduodamos iš kartos į kartą. Taip formavosi savita Žemaitijos kaimo, parapijos ar etnografinės srities Kalnų melodika.

Kaip minėta, per laidotuves šalia Žemaičių Kalvarijos Kalnų maldų ir giesmių giedamos dar ir šios giesmės: „Marija Magdalena“, „Vainikėlis“ („Karunka“), „O Angele, man skirtas“ bei maldos/giesmės „Viešpaties Angelas“, „Sveika, Karaliene“, „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie!“ (maldos/giesmės „Viešpaties Angelas“, „Sveika, Karaliene“ ir „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie!“ aptartos ankstesniuose vadovėlio skyriuose).

Viena iš giesmių, datuojamų XVII amžiumi, yra „Marija Magdalena“. Šiandien ji priskiriama šermenų giesmėms apie Jėzų ir Mariją. Lenkų literatūrologai jai skiria vietą skyriuje „Giesmės šventiesiems“. Tai lenkiškos giesmės analogo atspindys. Taigi ji yra lenkų kilmės.

Marijos garbei skirta giesmė, kuri seniau taip pat priskirta prie „Giesmių šventiesiems“ („patronams“) ir skambėjo beveik kiekvienoje Lietuvos bažnyčioje (ypač Žemaitijoje) po pamaldų, prieš skirstantis į namus, yra septynių Marijos skausmų ir džiaugsmų „Karunka“ (lenk. *koronka* – vainikėlis). Ši giesmė atkeliavo iš Lenkijos, parašyta pranciškono pal. Vladislavo iš Gielniovo. Galima spėti, kad Marijos skausmų ir džiaugsmų „Karunka“ Lietuvoje pirmiausia suskambo ne kur kitur, o pranciškonų bažnyčiose, iš kur ir paplito po šalį. Kada „Karunka“ išversta į lietuvių kalbą, sunku nustatyti, bet tikriausiai ne anksčiau kaip XVII a. Autorius galėjo būti ir vienas iš jėzuitų, nes ji rasta 1726 metais išleistame jėzuito J. Šrubausko giesmyne „Balsas Szirdies pas Wieszpati Diewa, Panna Szwencziausia ir Jo Szentus Danguy Karaliaujenczius szaukanczios par giesmes“. Taigi jėzuitų rūpinimasis tuo, kad katalikai būtų laidojami su giesmėmis ir maldomis, nenuėjo veltui. Jų dėka ši giesmė ir šiandien per šermenis giedama visame Žemaičių krašte.

Kad apibūdintume giesmę „O Angele, man skirtas“, turime istorijos puslapius atversti 100 metų atgal. Giesmės teksto autorius, remiantis Liturginiu maldynu, yra prelatas Aleksandras Dambrauskas-Jakštas²⁵, šią giesmę skyręs Angelui Sargui. Laikui bėgant ji priskirta prie „Giesmių šventiesiems“. Pagal liaudies tradiciją šios giesmės priskiriamos „Patronų“ (liet. šventųjų Globėjų) giesmėms, kurios dažniausiai giedamos per šermenų apeigas. Tai giesmės, skirtos šv. Juozapui, šv. Antanui, šv. Jonui Nepomukui, šv. Onai, šv. Barborai ir kt. Kokį šventą vardą turėjo mirusysis(-ioji), tokio „šventojo Globėjo“ vardo giesmę pagal šermenų tradiciją turėjo giedoti giesmininkai. Jei mirusiojo(-iosios) vardas nebuvo šventas, žiūrėta į antrą konfirmacijos (lot. *confirmatio* – sutvirtinimas) metu suteiktą vardą ir giedama to vardo giesmė.

Muzika

Pateikiamos per laidotuves (dažniausiai prieš arba po Žemaičių Kalvarijos Kalnų maldų ir giesmių) giedamos giesmės.

Marija Magdalena²⁶

Ma - ri - ja Mag - de - le - na, ka - ai Jė - zaus
ieš - ko - jo, vi - są ke - e - lią
a - ša - rom, kaip per - lais nu uk - lo - jo.

The musical score for 'Marija Magdalena' is written in G minor (three flats) and 4/4 time. It consists of three staves. The first staff begins with a 4/4 time signature, followed by a 3/4 time signature, and then returns to 4/4. The second and third staves are in 4/4 time. The melody is simple, using quarter and half notes, with some rests and a final fermata on the last note of the third staff.

PASTABA: literatūrinis tekstas – ketvirto pataisyto Liturginio maldyno 477–478 p.

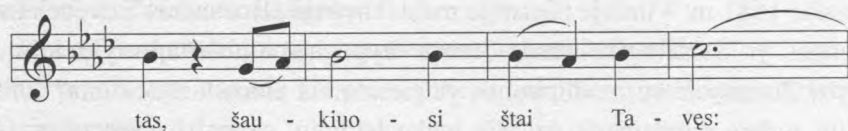
Vainikėlis (Karunka)²⁷

Jei Ma - ri - ją my - li - me tik - rai, jo - sios at - mi - ni - mą gerb - kim
kaip vai - kai, pri - si - min - kim Mo - ti - nos skaus - mus,
žvel - kim į šven - tuo - sius jos šir - dies džiaugs - mus.

The musical score for 'Vainikėlis (Karunka)' is written in G minor (three flats) and common time (C). It consists of three staves. The melody is composed of eighth and quarter notes, with some rests. The lyrics are written below the notes, with hyphens indicating syllables that span across notes.

PASTABA: literatūrinis tekstas – ketvirto pataisyto Liturginio maldyno 601–603 p.

O Angele, man skirtas²⁸

PASTABA: literatūrinis tekstas – ketvirto pataisyto Liturginio maldyno 603 puslapyje.

Švč. Jėzaus Vardo rožinis

Viena iš katalikų liaudies pamaldumo praktikų, atliekamų per laidotuves, yra Švč. Jėzaus Vardo rožinis (vaizduoja Kristaus gyvenimą, mirtį ir prisikėlimą), kuris dažniausiai kalbamas ir giedamas žmogaus mirties valandą ir jam mirus²⁹.

Švč. Jėzaus Vardo rožinis giedamas dažniausiai per šermenis bei mirusiųjų minėjimus Aukštaitijoje, ypač Pietvakarių ir Pietų Lietuvoje (Suvalkijoje bei pietinėje Dzūkijos dalyje). Rytų Aukštaitijoje minėtas rožinis per šermenis giedamas tik paskutinį vakarą prieš išnešant mirusįjį, Dzūkijoje ir Suvalkijoje – net du vakarus iš eilės.

Švč. Jėzaus Vardo rožinio maldos giedamos rečituojant, o giesmės – antifoniniu būdu: vieną posmą gieda vyrai, kitą – moterys.

Kilmė

Pirmą kartą lietuvišką Švč. Jėzaus Vardo rožinio tekstą pateikė dominikonas Jurgis Kasakauskis 1681 m. Vilniuje išleistoje maldaknygėje „Rozancius Szwęciausios Marijos Pannos yr Saldziausia warda Jezusa teypogi spasabas apwayksciojima kalnu Kalwaryos Ziamayciu su modlitwomis yr giesmemis anto sluzijąciomis“³⁰. Manoma, kad rožinį sudarė remdamasis panašiu lenkų leidiniu, savitai jį pertvarkęs. Giesmės, himnus kiekvienai rožinio daliai pasirinko kitus, kai kurias giesmes vertė iš lotynų kalbos.

Žymus lietuvių religinės muzikos žinovas kunigas Kazimieras Senkus MIC teigia, kad lietuviškojo rožinio giesmių gaidos panašios į psalmių, o lenkiškoms giesmėms tai mažiau būdinga³¹.

Kadangi šis rožinis yra asmeninė malda, skirta liaudžiai, jis nepriklauso liturginėms maldoms ir nėra oficiali Bažnyčios malda, kaip Mišios ar brevijoriaus „Valandos“, bet susijusi su šventomis Mišiomis, nes apima Kristaus gyvenimą, mirtį ir prisikėlimą – Kristaus išganymo darbą, kurį išreiškia Mišios. Rožinis panašus į brevijoriaus „Valandas“, nes 150 kartų kalbama arba giedama malda „Jėzau, mūsų valdove“ primena 150 psalmių, kurios ir sudaro „Valandas“. Ir brevijoriaus, ir rožinio pradžioje kalbama malda „Tėve mūsų“. Apmąstomi Kristaus ir Marijos gyvenimo slėpiniai primena brevijoriaus skaitymus. Ši kalbama arba giedama malda panaši į Marijos garbei skirtą rožinį, vieną iš dominikoniškųjų maldingumo formų. Šie rožiniai skiriasi tuo, kad Marijos garbei skirtajame kalbama 150 „Sveika, Marija“ ir giedamos arba kalbamos jai skirtos maldos ir giesmės, tuo tarpu Švč. Jėzaus Vardo rožinyje kalbama 150 „Jėzau, mūsų valdove“ bei maldos ir giesmės.

Nuo seno Jėzaus Vardas, išaukštintas šv. Pranciškaus, šv. Bernardino Sieniečio ir Jono Kapistrano, tarp bernardinų buvo labai populiarus³². Šv. Bernardinas, pal. Simonas Lipnicietis (1454–1482) savo pamoksluose šaukdavosi Jėzaus vardo. Kai šį paprotį perėmė ir kiti bernardinų pamokslininkai, nurodyta, kad tai galima daryti tik bernardinų bažnyčiose, kitose – rektoriui ar klebonui leidus³³. Taigi netenka abejoti, kad Švč. Jėzaus Vardo rožinis yra bernardinų maldų ir giesmių reliktas. Tai patvirtina ir pranciškoniškos kilmės giesmė „Jėzau, alpdamas daržely“, kurios kiekviename punkte šaukiamasi Jėzaus: „O Jėzau!“.

Muzika

Švč. Jėzaus Vardo rožinį sudaro: Įžangos malda, poteriai („Tėve mūsų“ [10], „Sveika, Marija“; „Tikiu Dievą Tėvą“), žegnojimas, kiekvienos dalies slėpinių kreipiniai ir atliepai, skaitinys, giesmė „Tūkstančių tūkstančius kartų“, kiekvienos dalies pabaigos kreipiniai ir atliepai bei viso rožinio pabaigos maldos/giesmės „O Jėzau, menančius Tave“ ir „Viešpaties Angelas“.³⁴

Švč. Jėzaus Vardo rožiniui nepritariama instrumentine muzika.

Rožinio pradžios ir slėpinių kreipinių, atliepų bei poterių muzika identiška Švč. M. Marijos giedamajam rožiniui.

Tūkstančių tūkstančius kartų

Giesmės melodija yra atėjusi iš grigališkojo choralo.

Literatūrinis tekstas³⁵ ir melodija³⁶:

Tūks - tan - čių tūks - tan - čius kar - tų te - gul Ta - ve pa - gar -

bi - na, ge - riau - sias Vieš - pa - tie Jė - zau Kris - tau,

su mie - liau - sia Ta - vo Mo - ti - na vi - si šven - tie - ji an - ge - lai

ir ar - kan - ge - lai, ga - ly - bės, sos - tai, ke - ru - bi - nai ir

se - ra - fi - nai, su ku - riais ti - ki - mės Ta - ve re -

gė - ti ir šlo - vin - ti dan - gu - je per am - žius. A - men.

O Jėzau, menančius Tave (rožinio baigiamoji giesmė)

Literatūrinis tekstas³⁷ ir melodija³⁸:

O Jė - zau me - nan - - - čius Ta - ve

už - lie - ji džiū - ge - sio sro - ve; o kas per lai - mē

ran - da - ma, gy - ve - nant Ta - vo ar - tu - me,

gy - ve - nant Ta - vo ar - tu - me! A - men.

Jėzau, alpdamas daržely

Literatūrinis tekstas³⁹ ir melodija⁴⁰:

Jė - zau alp - da - mas dar - že - ly
Sky - rei nuo - pel - nų man da - lį.

tą kan - čiā, kurs iš ken - tē - jai, sie - las gel - bē -

ti no - rē - jai, o Jė - zau!

Gedulinės valandos

Gedulines valandas liaudis gieda melddamiesi už mirusiuosius bažnyčioje ir namuose per šermenis bei mirusiųjų minėjimus.

Ši pamaldumo praktika labiausiai paplitusi ten, kur katalikybė ribojasi su protestantų (evangelikų liuteronų, evangelikų reformatų) ar stačiatikių konfesijomis: Pietvakarių Lietuvoje [Panemunės kraštas], Šiaurės bei Šiaurės Vakarų Lietuvoje [Skuodas, Mažeikiai, Žagarė, Joniškis, Žeimelis ir Biržai] bei Pietryčiuose (Vilnios kraštas ir Dzūkija)⁴¹. Pagal tradiciją minėtuose Lietuvos etnografiniuose regionuose į šermenis atvykę giesmininkai ir muzikantai po tradicinių maldų ir giesmių gieda arba skaito kurią nors iš Gedulinių valandų: Aušrinę (Skaitinių valanda), Rytmetinę, Dieninę ar Vakarinę, atsižvelgiant į dienos laiką. Kiekviena valanda pradedama Įžanga (kreipinys, atliepas, psalmė arba himnas), kuri atliekama stovint, žegnojantis. Tada sėdamasi. Toliau giedamos psalmės, giesmės, atliepai ir kreipiniai, skaitomi skaitiniai ir maldos, o pabaigoje atsistojama ir giedant pabaigos kreipinius, atliepus, maldas/giesmes „Viešpaties Angelas“ ir „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie“ (tris kartus) bei persižegnojus pasirinkta Gedulinė valanda baigiama.

Gedulinės valandos giedamos antifoniniu būdu. Žemaitijoje valandų psalmių prie-giesmiai giedami pritariant pučiamųjų muzikos instrumentų kapeloms ar kanklėms.

Kilmė

Gedulinės valandos, arba egzėkvijos, jei jos giedamos ne bažnyčioje per apeigas, o namuose per šermenis, laidotuves ar mirusiųjų minėjimus, priskiriamos Katalikų Bažnyčios pridedamosioms pamaldoms ir katalikų liaudies pamaldumo praktikoms Lietuvoje. Gedulinės valandos sudarytos 150 Dovydo psalmių pagrindu. Laidotuvių liturginių valandų psalmėmis (Ps 39 [I]; 39 [II], 41, 50, 69, 84, 85, 94, 120, 129, 145, 150), himnais („Tu amžinasis! Nemarus!“, „O Kristau, šaukiamės Tavęs“, „Prie kapo Lozoriaus verkei“, „Kokia didi tava galia“) bei giesmėmis („Ezekijo giesmė“, „Zacharijo giesmė“, „Jėzus Kristus, turėdamas Dievo prigimtį“, „Viešpaties Angelas“ ir „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie“) atskleidžiama krikščionių religijos dvasia.

Psalmių giedojimas sutelkia žmones, žadindamas tikėjimą ir brandindamas viltį, įprasmina žmogaus mirtį, gyvuosius skatina dorai gyventi.

Psalmės (graikiškai *psalmai* – „giesmės“) – tai religinių giesmių, iš kurių sudaryta psalmių knyga, arba psalmynas, pavadinimas (lotyniškai *Liber Psalmorum* arba *Psalterium*). Iš visų senųjų tautų hebrajai paliko turtingiausią religinę poeziją, kuri išsklaidyta įvairiose Senojo Testamento knygose.

Lietuvių kalba pirmosios dvi psalmės išspausdintos Martyno Mažvydo maldų ir giesmių knygoje „Katekizmas“, vėliau – „Giesmyne“, kur jau įdėta trisdešimt psalmių. Jų tekstai versti iš lenkiškųjų J. Sekluciano (1545 m.) ir J. Maleckio (1546 m.) katekizmų⁴².

M. Mažvydo psalmių vertimai dedami ir į vėliau leidžiamus giesmynus. Ypač vertingas Rytų Prūsijos evangelikų liuteronų kunigo Jono Bretkūno darbas – visas Šventojo Rašto vertimas į lietuvių kalbą (1579–1590). Čia pirmą kartą lietuviškai pateikiamas visas karaliaus Dovydo psalmynas. Kadangi vertimas liko rankraštyje, raštai ir psalmės negalėjo būti naudojami liturgijoje ar sudarinėjant giesmynus.

Nuo XVI amžiaus Lenkijoje prie vienuolynų pradėta steigti įvairias brolijas, kurios rūpinosi katalikišku mirusiųjų laidojimu, šių apeigų metu giedojo atgailos giesmes ir psalmes⁴³. Lenkų pavyzdžiu pasekė ir prie Lietuvos vienuolynų veikusios brolijos. Vilniaus jėzuitas Valentinas Bartuševskis 1607–1618 m. lenkų kalba išleido pirmą Lietuvoje katalikišką „Giesmyną“, kuriame yra keletas psalmių. Pirmieji katalikų giesmynai lietuvių kalba, kuriuose yra psalmių, – jėzuitų Saliamono Mozerkos Slavočinskio „Giesmės tikėjimui katalikiškam priderančios“ (1646 m.) bei kun. Prano Šrubauskio „Balsas Širdies pas Viešpatį Dievą“ (1679 m.). J. Šrubauskio giesmynas susilaukė 20 leidimų, vėliau jis pavadintas „Kantyczkomis Žemaytyszkomis“, dar vėliau taisytas kun. V. Valmiko ir vysk. M. Valančiaus. Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius į 1859 m. parengtas ir 1860 m. išspausdintas „Kantičkas“ įdėjo 27 psalmes. Visos jos eiliuotos ir prie kiekvienos yra nuoroda, pagal kokią melodiją turi būti giedama. Dauguma melodijų paimta iš grigališkojo choralo ir gavėnios metu giedamų giesmių. Vysk. M. Valančius 1861 m. Vilniuje išleidžia Dovydo psalmių rinkinį „Giesmės, su-taisytos isz žodžių psalmių“, kuriame pateikta 61 psalmė. 1864 m. jis išvertė į žemaičių kalbą visą Dovydo psalmyną. Kitas vysk. M. Valančiaus psalmių vertimas į lietuvių kalbą pasirodė 1871 metais.

Antifoninis giedojimo būdas yra senosios giedojimo tradicijos reliktas.

Žemaitijoje giedant šių valandų psalmių priegiesmius pritariama varinėmis dūdomis bei liaudies muzikos instrumentais: liaudies pasaulėžiūroje jie atlieka garsiakalbio funkciją (kad Dievas išgirstų) bei leidžia giesmininkams pailsėti.

Pritarimas muzikos instrumentais giedant Gedulinių valandų psalmes susijęs su žodžio *psalmynas* reikšme, kuris reiškia styginį muzikos instrumentą (lot. *psalterium*, graikiškai *psalter*). Psalteriu Senajame Testamente pritardavo psalmėms ir giesmėms. Kai kur net pačiame psalmių tekste minimi muzikos instrumentai, kuriais žmogus raginamas šlovinti Dievą. Tai įvairūs ragai, arfos, lyros, būgneliai, trimitai, cimbolai. Daugiausia muzikos instrumentų paminėta baigiamojoje 150 psalmėje: „Šlovinkit Viešpatį gausūs trimitai, šlovinkit arfos ir kankliai. Šlovinkit Viešpatį, būgnai ir chorai, šlovinkit stygos, šlovinkit vamzdžiai“ (Ps 150, 3–4).

Jau XVI a. pirmajame lietuviškame evangelikų liuteronų kunigo J. Bretkūno Šventojo Rašto vertime, pabaigoje, pateiktas muzikos instrumentų sąrašas. Originaliame hebrajų „Psalmynė“ prie penkiolikos (iš šimto penkiasdešimties) psalmių randame nuorodas, kuriuo instrumentu vieną ar kitą psalmę groti. J. Bretkūnas semitų liaudies muzikos instrumentus stengėsi priartinti prie Mažajai Lietuvai būdingų tautinių instrumentų, pvz.: *harfa, liūtnia, jurana, vargonai, bubnas, skripka, truba, kanklės, vamzdis, dūda raginė*⁴⁴.

Muzika

Gedulinių valandų, giedamų namuose per laidotuves, psalmių ir jų priegiesmių melodijos kilusios iš bažnytinės grigališkosios psalmodijos, o himnai ir giesmės – iš gaveniai skirtų giesmių melodijų.

Gedulinių valandų 39 [I]; 39 [II], 41, 50, 69, 84, 85, 94, 120, 129, 145, 150 psalmių literatūriniai tekstai yra ketvirto pataisyto Liturginio maldyno 479–515 p.

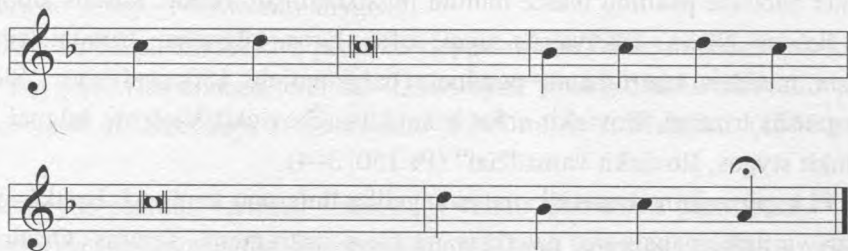
Gedulinė Aušrinė

„Gedulinės Aušrinės“ 39 [I]; 39 [II], 41 psalmių melodija⁴⁵:

Gedulinė Rytmetinė

„Gedulinės Rytmetinės“ 50, 145, 150 psalmių bei Ezekėjo ir Zacharijo giesmių melodija⁴⁶:

Gedulinė Dieninė

„Gedulinės Dieninės“ 69, 84, 85 psalmių melodija⁴⁷:

Gedulinė Vakarinė

„Gedulinės Vakarinės“ 94, 120, 129 psalmių bei giesmės „Jėzus Kristus, turėdamas Dievo prigimtį“ melodija⁴⁸:

Himnai

Himnų „Tu amžinasis! Nemarus!“, „O Kristau, šaukiamės Tavęs“, „Prie kapo Lorzoriaus verkei“, „Kokia didi tava galia“ melodija⁴⁹:

Maldų/giesmių „Viešpaties Angelas“ bei „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie“ kilmė aptarta ankstesniuose vadovėlio skyriuose.

UŽDUOTYS SAVARANKIŠKAM DARBUI

1. Kaip manote, ar šermenys ir laidotuvės yra tapatūs dalykai? Atsakymą pagrįskite.
2. Kas yra mirusiųjų minėjimai? Kokias žinote liaudies pamaldumo praktikas?
3. Kuo skiriasi Švč. M. Marijos rožinis ir Švč. Jėzaus Vardo rožinis?
4. Kokia yra Gedulinių valandų kilmė?
5. Išmokite giedoti pagal pateiktas giesmių bei maldų melodijas.

PAGRINDINĖ LITERATŪRA

- Balčiūnaitė R.* Laidotuvių raudos: pirmosios problemos // Liaudies kultūra. Vilnius. 1994. Nr. 4.
- Kajackas A.* Bažnyčia liturgijoje. Liturgijos raida istorijoje. Lietuvos katechetikos centras. 1998.
- Kašinskas V.* Laidojimo apeigos // Liaudies kultūra. Vilnius. 1997. Nr. 5.
- Motuzas A.* Lietuvos kalvarių Kryžiaus kelių istorija, apeiginiai papročiai ir muzika. Kaunas. 2003.
- Vaišnora J.* Marijos garbinimas Lietuvoje. Roma. 1958.

PAPILDOMA LITERATŪRA

- Daukantas S.* Būdas senovės Lietuvių, Kalnėnų ir Žemaičių / parengė B. Vanagienė. Vilnius. 1988.
- Liturginis giesmynas / paruošė kun. K. Senkus. Išleido Vilkaviškio vyskupijos kurija. 1993.
- Motuzas A.* Žagarės, Šiluvos, Tytuvėnų ir Veprių parapijų giesmės ir katalikiškoji etninė muzika // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. Vilnius. 1997. T. 11.
- Į amžinatvę lydinti.* Giesmės ir maldos prie ligonių ir mirusiųjų / paruošė ir išleido Julius Sinius. 1936. Vilnius.

NUORODOS

- ¹ *Biržiška M.* Dainų atsiminimai iš Lietuvos istorijos. Vilnius. 1920. P. 6.
- ² *Pakarklis P.* Kryžiuočių valstybės santvarkos bruožai. Vilnius. 1948. P. 263.
- ³ *Kajackas A.* Bažnyčia liturgijoje. Liturgijos raida istorijoje. Lietuvos katechetikos centras. 1998. P. 133.
- ⁴ *Valančius M.* Raštai. 1972. D. 2. P. 161.
- ⁵ *Valančius M.* Ten pat. P. 373–374.
- ⁶ Krikščioniškosios ikonografijos žodynas / sudarė D. Ramonienė. Vilnius. 1997. P. 145–146.
- ⁷ Krikščioniškosios ikonografijos žodynas. Ten pat. P. 218.
- ⁸ *X.S.Ch.* Bractwo // Encyklopedia Kościelna. Sine lioko. 1873. T. 2. S. 573.
- ⁹ *Valančius M.* Ten pat. 1972. D. 2. P. 327, 373–374, 395.
- ¹⁰ *Daukantas S.* Būdas senovės Lietuvių, Kalnėnų ir Žemaičių / parengė B. Vanagienė. Vilnius. 1988. P. 66.
- ¹¹ *Strijkowski M.* Kterą prezdtym nigdy swiata nie sidziala. Kronika Polska, Litewska, žmudska y wazystkiej Rusi. Kroliewiec. Ks. XIII. Rozd. 5. Sine lioko. 1582. S. 25.
- ¹² *Daukantas S.* Ten pat. P. 66.
- ¹³ *Tetzner.* Dainos. Litauische Volksesänge. Leipzig. 1903. S. 59.
- ¹⁴ *Apanavičius R.* Baltų etnoinstrumentologija. „Vydijos“ priedas. Kaunas. 1992. P. 44–45.
- ¹⁵ *Ramanauskas B.* „Aš savo dalį atlikau“. Brooklyn. 1983. P. 110.
- ¹⁶ *Encyklopedia Kościelna.* 1873. P. 573.
- ¹⁷ *Valančius M.* Ten pat. P. 300–301.
- ¹⁸ *Totoraitis J.* Žemaičių Kalvarija. Marijampolė. 1937. P. 4.
- ¹⁹ *Vaišnora J.* Marijos garbinimas Lietuvoje. Roma. 1958. P. 373.
- ²⁰ *Valančius Gr.* Žemaičių Didysis. Brooklyn. 1978. D. 2. P. 92.
- ²¹ *Lebedys J.* Senoji lietuvių literatūra. Vilnius. 1977. P. 88.
- ²² *Kuolys D.* Asmuo, tauta, valstybė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorinėje literatūroje. Vilnius. 1992. P. 224–225.
- ²³ *Rabikauskas P.* Pašiaušės jėzuitų kolegija // Tautos praeitis. Chicago. 1961. T. 1. Knyga 3. P. 377.
- ²⁴ *Motuzas A.* Žemaičių Kalvarijos Kalnų giesmių kilmė // Tiltai. Klaipėdos universitetas. 1997. Nr. 2. P. 47–58.
- ²⁵ Liturginis maldynas. Ketvirtasis pataisytas leidimas. Vilnius. 1996. P. 607–608.

- ²⁶ Žemaičių Kalvarijos Kalnai. Šermeninės giesmės / sudarė ir parengė A. Motuzas. Vilnius. 1993. P. 43.
- ²⁷ Motuzas A. Tytuvėnų bažnyčios kluatro kalvarių tipo Kryžiaus keliai // Tiltai. Klaipėdos universitetas. 1999. Nr. 3–4 (8–9). P. 110.
- ²⁸ Žemaičių Kalvarijos Kalnai. Šermeninės giesmės. Ten pat. P. 79.
- ²⁹ Liturginis maldynas. Ten pat. P. 358.
- ³⁰ Vaišnora J. Ten pat. P. 164.
- ³¹ Senkus K. Canto popolare religioso nelle Lituania Catolica. Roma. 1952. P. 171–172.
- ³² Holzapfel H. Manuale Historiae Ordinis Fratrum Minorum. Freiburg im Breisgau. 1909. S. 202.
- ³³ Kantak K. Bernardyni Polscy. Lvov. 1933. S. 138.
- ³⁴ Liturginis maldynas. Ten pat. P. 358–377.
- ³⁵ Ten pat. P. 376.
- ³⁶ Motuzas A. Tytuvėnų bažnyčios kluatro kalvarių tipo Kryžiaus keliai. Ten pat. P. 111.
- ³⁷ Liturginis maldynas. Ten pat. P. 376.
- ³⁸ 1995–2000 m. vasaros lauko ekspedicijų medžiaga // Šv. Antano religijos studijų institutas prie Vytauto Didžiojo universiteto Katalikų teologijos fakulteto. Folklorinis kabinetas. Kretinga. 2003.
- ³⁹ Liturginis maldynas. Ten pat. P. 472–473.
- ⁴⁰ Į amžinatvę lydint. Giesmės ir maldos prie ligonių ir mirusiųjų / paruošė ir išleido Julius Sinius. 1936. Vilnius. P. 58–59.
- ⁴¹ Motuzas A. Liaudies pamaldumo praktikos Lietuvos katalikiškojo aukštojo mokslo kontekste // Krikščionybė akademiniame visuomenėje. Humanitarinių ir socialinių mokslų žurnalo „Tiltai“ priedas Nr. 12. Klaipėdos universitetas. 2002. P. 282–283.
- ⁴² Pociūtė D. XVI–XVII a. protestantų bažnytinės giesmės. LDK ir Prūsų Lietuva. Vilnius. 1995. P. 14, 40.
- ⁴³ Grochowski S. Hierozolimaska processia w kościele chwalebno Grobu Pana Jezusowego zwyczajna. Kraków / opracował ks. J. Kopeć. Księgarnia Św. Wojciecha. Poznań. 1607. S. 4.
- ⁴⁴ Motuzas A. Mažosios Lietuvos evangelikų liuteronų liaudies apeiginė muzika (giesmės, psalmės) // Butkus A. Motuzas A. Mažosios Lietuvos instrumentai ir apeiginė muzika. Vilnius. Biblijos draugija. 1994. P. 12.
- ⁴⁵ Į amžinatvę lydint. Ten pat. P. 176.
- ⁴⁶ Ten pat. P. 165.
- ⁴⁷ Ten pat. P. 160.
- ⁴⁸ Ten pat. P. 249.
- ⁴⁹ 1995–2000 m. vasaros lauko ekspedicijų medžiaga. Ten pat.

UŽTARIMO MALDOS IR GIESMĖS

Šventuoju ar palaimintuoju vadinama asmenybė, kuri dėl ypatingų savybių garsėjo kaip nepaprastai religinga. Neretai pasitaiko, kad liaudis pirmoji pripažįsta tam tikrą asmenį šventu ir nelaukdama Bažnyčios leidimo ima jį gerbti kaip šventąjį, maldoje prašyti jo užtarimo. Žmonėms kartais nesvarbus oficialus Bažnyčios pripažinimas.

Lietuvių tauta amžiams slenkant turėjo didžių žmonių, išmintingų valdovų, narsių vyrų bei mokslininkų. Bet ji nedaug turėjo ir turi šventųjų, bent jau viešai tokiais paskelbtų. Ėjęs šventųjų keliais, nors dar nėra paskelbtas šventuoju – Dievo Tarnas Jurgis Matulaitis. Lietuvoje tarp Bažnyčios pripažintų šventųjų ir palaimintųjų yra ir oficialiai nepaskelbta šventoji ar palaimintoji, kuriai keletą šimtmečių trunkantis liaudies maldingumas su konkrečiomis pamaldumo formomis ir apeigomis suteikė šventosios vardą. Tai Barbora Žagarietė. Bažnyčios paskelbtas šventuoju yra tik šv. Kazimieras, palaimintuoju – Mykolas Giedraitis.

Šventieji ir palaimintieji

Šv. Kazimieras

Kovo 4 dieną liaudis šventė vyturėlio šventę – „nuo jo giesmės sniegas tirpsta ir pavasaris prasideda“¹. Vilniuje ji nutolusi nuo religinės šventės ir vadinama „Kaziuko muge“. Čia būdavo prekiaujama įvairiais žemdirbystės padargais, mediniais puskubiliais, geldomis ir kitais namų apyvokos daiktais. Mugėje akys raibsta nuo puošnių Vilniaus verbų – pagrindinio šventės simbolio. Istoriniai šaltiniai byloja, kad nuo pat „kazimierinių“ švenčių pradžios verbos į Vilnių buvo gabenamos iš Pilaitės kaimo, kuris yra šeši kilometrai į šiaurės vakarus nuo Vilniaus senamiesčio. Nuo XVII a. pradžios iki 1773 m. Pilaitė buvo jėzuitų ordino nuosavybė (anksčiau ten veikė jėzuitų koplyčia). Jėzuitai rengė eitynes su verbomis, kurios skirtos Šv. Kazimiero šventei².

Nors šv. Kazimieras Lietuvos pietinių kaimynų dažnai buvo vadinamas *polonus*, tačiau niekas iš jo tėvų ir senelių neturėjo nė lašo lenkų kraujo. Jis – Gedimino giminės atžala. Šv. Kazimiero motina – austrė Elzbieta Habsburgaitė. Jo seneliai – Jogaila ir Sofija Alšėniškiai (abu buvo lietuviai – aut. past.), tėvas – Jogailos sūnus Kazimieras, didysis Lietuvos kunigaikštis ir Lenkijos karalius (1427–1492). Karališkoji pora turėjo 6 sūnus ir 5 dukteris. Tad žodis *polonus* galėtų tik rodyti, jog šventojo protėviai

buvo Lenkijos karaliai, kaip yra pasakyta brevijoriaus kovo 4 d. skaitinyje. Tačiau būti Lenkijos karaliaus sūnumi visiškai nereiškė, kad esi lenkas.

Šv. Kazimiero gyvenimas buvo trumpas – 25 metai ir 5 mėnesiai. Gimė jis Krokuvos Vavelio pilies rūmuose 1458 10 03, mirė Gardine – 1484 03 04³.

Kas turtingoje karališkoje aplinkoje gyvenantį jaunuolį paskatino eiti šventumo keliu, šiandien sunku paaiškinti. Manoma, kad dvasinio kelio pasirinkimas pirmiausia buvo susijęs su labai pamaldžia jo motina. Pamaldumo dvasią įkvėpė mokytojai kan. J. Dlugošas, teologas Sędziwów iš Czechelio bei karaliaus rūmuose aukštinamas Švč. M. Marijos Nekaltasis Prasidėjimas. Dar viena priežastis – nenusisekęs trylikamečio Kazimieraičio karinis žygis į Vengriją (1471) sosto užimti. Taip pat yra žinoma, kad karaliui su sūnumi Kazimieru lankantis Vilniuje, kartkartėmis Kazimieras buvo nuvežamas į Medininkus pakvėpuoti grynu oru bei atsigauti Šv. Augustino regulinių kanaaninkų, kurie rūpinosi Švč. M. Marijos kultu, dvasinėje aplinkoje – tai darė įtaką šv. Kazimierui. Viena iš priežasčių – Vilniuje 1481 metų pavasario sąmokslas prieš karališkąją giminę atskleidimas, sukėlęs jaunuoliui antistačiatikiškų nuotaikų. Ir pasikutinė priežastis – 1483 metais pasirodę akivaizdūs džiovos ženklai.

Vilniuje ir Trakuose Kazimieras praleido daugiau kaip pusę metų.

Kazimierą pažinusieji laikė jį šventuoju. Jo gyvenimą tyrinėjo popiežiaus Leono X legatas vysk. Z. Ferreri. 1521 m. išspausdino jo biografiją „Vita beati Casimiri, scripta Vilniae“ – tai vienintelis XVI a. šaltinis, kalbantis apie asketišką Kazimiero gyvenimą. Autorius akcentuoja, kad Kazimieras mokėjęs lietuvių, lenkų, vokiečių ir lotynų kalbas, turėjęs nemažai dorybių: buvo teisingas, susivaldantis, tvirtos dvasios, išmintingas. Pasakoja apie jo atgailą: vilkėjęs ašutinę, pasninkavęs, naktimis melsdavęsis prie uždarytų bažnyčios durų bei šelpęs vargšus ir ligonius⁴. Jis itin brangino nekaltumo dorybę. Kai tuometiniai gydytojai jam kaip vaistą nuo džiovos prirašė nuodėmę, kam pritarė ir tėvai, jis geriau sutiko mirti, negu išsižadėti nekaltybės. Norėdamas išlaikyti brangų nekaltybės turtą, buvo uolus Nekaltosios Mergelės Marijos garbintojas⁵.

Po mirties 1484 07 17 iš Gardino Kazimiero kūnas nugabentas ir palaidotas Vilniaus katedros koplyčioje. Po šv. Kazimiero mirties ėmė skliti garsas apie prie jo karsto Vilniuje vykstančius stebuklus. Jau 1501 m. iš pop. Aleksandro VI buvo išrūpinti atlydai tiems, kurie tam tikromis dienomis lankys Kazimiero karsto koplyčią⁶. Karalius Zigmantas Vaza šv. Kazimiero garbei Vilniaus katedroje įrengė naują koplyčią, į kurią šv. Kazimiero kūnas su didžiulėmis iškilėmis perkeltas 1637 metais⁷. Atidarius Kazimiero karstą, prie jo galvos rastas Bernardo iš Morley sukurtos giesmės „Omni die dic Mariae“ tekstas.

Yra žinoma, kad prie jo karsto daug sunkiai sergančiųjų atgavo sveikatą, mergelė Uršulė iš mirties prisikėlė. Užtarta ir pati Lietuva. Maskvos kariuomenė (1518 m.)

apsiautė Polocko pilį. Atvykusi į pagalbą Lietuvos kariuomenė negalėjo pereiti patvīnusios Dauguvos upės. Tada ant balto žirgo pasirodė jaunas raitelis baltu apsiaustu. Jis, padrąsinęs kariuomenę, narsiai kovojo, pirmas įjojo į Dauguvą (toje vietoje, pasirodo, buvusi brasta). Perjojęs upę, puolė dusyk gausesnį priešą ir jį nugalėjo. Lietuviai, laimėję kovą, niekur nerado nežinomo savo vado. Vėliau suprato iš kai kurių ženklų, kad tai buvo šv. Kazimieras⁸. Vienas bajoras vysk. A. Tiškevičiui prisiekinėjo, jog šv. Kazimieras 3 kartus apsiereiškęs, kai 1654 m. į Lietuvą brovėsi generolo Šeremetjevo vadovaujama Maskvos kariuomenė⁹. Šv. Kazimiero lietuviai šaukiasi iki pat šių dienų.

Kazimieras parodė ir politinių sugebėjimų. Jis stengėsi pagerinti Lenkijos ir Romos santykius, kurie tėvui bendraujant su Čekijos husitais buvo pašliję. Jis daug dėmesio skyrė ir santykiams su turkais, kurie karalystei kėlė karinę grėsmę. Taip pat jis kartu su tėvu aktyviai rėmė pranciškonų (bernardinų) misijų darbą ir rūpinosi, kad nebūtų statomos naujos cerkvės ten, kur pranciškonai (bernardinai) vykdė savo misijų darbą. Už tai jam ir skirtas *Magnus Ducatus Lithuaniae* vardas. Lietuvoje ir Lenkijoje jis buvo dvasinis lietuvių vadovas, ginantis nuo stačiatikių religijos ir Maskvos karo pavojaus.

Už visus išvardytus nuopelnus 1521 m. pop. Leonas X paskelbė Kazimierą palaimintuoju, o pop. Klemensas VIII – šventuoju bei savo breve (1602 11 07) suteikė Šv. Kazimiero šventei Lietuvoje ir Lenkijoje aukštesnį liturgijos laipsnį (*sub ritu duplici*), kitaip tariant, jo kultą pripažino lokaliu, t. y. tik Lietuvai ir Lenkijai. Jo įpėdinis pop. Paulius V jį padarė visuotinį, įtraukdamas šv. Kazimierui skirtas maldas į mišiolą ir brevijorių. Pop. Urbonas VIII šv. Kazimierą paskelbė Lietuvos globėju ir jo garbei skirtą šventę leido švęsti iškilminga liturgija. Šv. Kazimiero garbinimo sklaida labai rūpinosi vienuoliai pranciškonai (bernardinai), jėzuitai bei bazilijonai-unitai. Jėzuitai Lietuvoje pirmą bažnyčią, pavadintą Šventojo Kazimiero vardu, pastatė Žemaitkiemyje, antrąją – 1604 m. Vilniuje, prie Rotušės aikštės¹⁰. Jo vardas suteiktas daugeliui bažnyčių. Kai 1795 m. kaimyninės valstybės galutinai pasidalijo Lietuvos ir Lenkijos valstybę, Lietuva atiteko Rusijai. Rusijos valdžia stengėsi lietuvius surusinti ir propagavo stačiatikių religiją. Suvokdama, kad lietuviai šv. Kazimierą laiko savo globėju danguje, pradėjo trukdyti jį garbinti: Vilniuje esančią Šv. Kazimiero bažnyčią pavertė cerkve, uždraudė švęsti Šv. Kazimiero šventę. 1926 m. paskelbus Lietuvą bažnytine provincija, šv. Kazimieras paskirtas visos Lietuvos globėju, o arkiv. J. Skvirecko rūpesčiu pop. Pijus XII 1948 06 11 paskyrė šv. Kazimierą lietuvių jaunimo ypatinguoju globėju: Lietuvos Vyčių, skautų, taip pat tėvų pranciškonų ir marijonų provincijų, vienuolių seserų kazimieriečių. Romoje veikia Šv. Kazimiero kolegija, kur rengiami lietuviai kunigai.

Sovietmečiu (1953 m.), uždarius Vilniaus katedrą ir ją pavertus meno muziejumi, šv. Kazimiero palaikai perkelti į Šventųjų Petro ir Povilo bažnyčią Antakalnyje. Pasikeitus politinei situacijai ir Lietuvos katalikams atgavus Vilniaus katedros šventovę, 1989 m. kovo 4 d. šv. Kazimiero palaikai grąžinti į savo ramybės vietą.

Šv. Kazimieras yra žinomas Vokietijoje, Italijoje, Belgijoje ir kituose Europos kraštuose. Šv. Kazimiero gerbimo tradicijas lietuviai ir lenkai puoselėja ir JAV bei Kanadoje. Jis garbinamas dėl skaistumo, maldingumo bei tvirto tikėjimo.

Palaimintasis Mykolas Giedraitis

Garbingos Giedraičių giminės atžala Mykolas gimė netoli Vilniaus, Giedraičiuose (kiti šaltiniai mini Videniškius), 1425 m., mirė 1485 m. gegužės 4 d., praėjus 14 mėn. nuo šv. Kazimiero mirties. Nuo pat vaikystės jis buvo silpnos sveikatos. Jau būdamas jaunuolis, Mykolas, pajutęs pašaukimą dvasiniam gyvenimui, įstojo į Bistričios regulinių kanauninkų, arba „baltųjų augustinų“, vienuolyną (40 km į šiaurės rytus nuo Vilniaus – aut. past.). Netrukus Mykolas persikėlė į Krokuvą, Šv. Morkaus vienuolyną, kur atliko noviciatą ir davė įžadus. Istoriko Alberto Kojalavičiaus raštuose randame įrašus Krokuvos akademijos aktų knygoje. Iš jų aiškėja, kad M. Giedraitis 1460 m. šią akademiją baigė. A. Kojalavičius cituoja: „Krokuvos bendrųjų studijų universitete laisvųjų mokslų ir filosofijos bakalauro laipsnis suteiktas Mykolui Giedraičiui, Lietuvos kunigaikščiui“¹¹.

Fiziniai trūkumai (nuo mažens buvo mažo ūgio ir raišas) išugdė polinkį į vidinį, intravertišką gyvenimą, vieatvę. Mykolui vidinio gyvenimo paskata buvo pamaldumas kryžiui. Savo vidinio gyvenimo turtingumu Mykolas Giedraitis buvo artimas didiesiems viduramžių mistikams. Šaltiniai byloja, kad Mykolas regėjęs vizijas, turėjęs pranašavimo dovaną, gydydavęs ligonius malda. Prieš mirtį pasisakė broliams, kad melsdamasis girdėjęs šiuos Kristaus žodžius: „Ištverk kantriai iki mirties ir gausi garbės vainiką“¹². Vyskupo Motiejaus Valančiaus plunksna perduoti testamentiniai palaimintojo Mykolo Giedraičio žodžiai byloja, kad nujausdamas artėjančią mirtį į savo celę pasikvietęs vienuolyno vyresnįjį bei brolius vienuolius ir taip prabilęs: „Mylėkite vienas kitą brolių meile. Viršininko klausykite kaip paties Kristaus“¹³. Bakalauro laipsniu baigęs aukštąjį mokslą kunigu netapo, visą gyvenimą buvo paprastas broliukas, bažnyčioje ėjo zakristijono pareigas.

Mykolo Giedraičio kūnas palaidotas Krokuvoje, Šv. Morkaus bažnyčioje. Nuo 1544 m. jis paskelbtas palaimintuoju¹⁴. Jo kultas ypač sklido XVII a. pradžioje, kai Krokuvos vyskupijai vadovavo lietuvis kardinolas Jurgis Radvila. Palaimintojo palaikai 1624 m. buvo perkelti į sarkofagą Šv. Morkaus bažnyčios didžiojo altoriaus Evangelijos pusėje. Virš sarkofago pakabintas palaimintojo paveikslas, kurio apačioje nu-

piešti Mykolo bendraamžiai, Krokuvos šventieji ir palaimintieji. Paveiksle taip pat pavaizduota vienuolika Mykolo užtarimu įvykusių stebuklų. Apie stebuklus nuodugniau galima sužinoti iš XVII a. rašytų jo biografijų. Stebuklų aprašymai liudija, kad maldininkai atvykdavo prie Mykolo karsto iš tolimų kraštų: keturių karių, sužeistų prie Maskvos, pasveikimas (1614 m.), skenduolio, išbuvusio tris dienas Dunojaus vandenyse prie Budapešto, atgaivinimas.

Lietuvoje palaimintojo kultą skleidė du broliai: vaivada Martynas Giedraitis (iki 1621 m.) ir žemaičių vyskupas Merkelis Giedraitis (apie 1536–1609).

Vaivada Martynas Giedraitis pastatydino Videniškiuose bažnyčią ir „baltųjų augstinių“ vienuolyną. Čia įrengė palaimintojo Mykolo koplyčią su jo paveikslu. Giedraičių miestelio bažnyčioje taip pat yra altorius su palaimintojo paveikslu. Vienuolio Mykolo paveikslu papuošta ir Tverečiaus bažnyčia. Tverečiuje vienuolius, regulinius kanauninkus, arba „baltuosius augustinus“, apgyvendino 1662 m. Feliksas Pacas. Regulinių kanauninkų išplitimas mūsų krašte ir Lenkijoje siejasi su palaimintojo Mykolo kultu.

Palaimintajam skirtos maldos su vyskupo aproбата buvo išleistos atskiru leidiniu 1759 m. Apie palaimintąjį M. Giedraitį parašyta maždaug 20 veikalų. Vienas svarbiausių – kun. A. G. Dyllo 1981 m. Krokuvoje apginta daktaro disertacija „Pal. M. Giedraitis, gyvenimas ir kultas“.

1984 m. gegužės 4 d. Krokuvos universiteto Teologijos fakulteto Liturgijos institutas surengė simpoziumą, skirtą palaimintajam Mykolui Giedraičiui, o 1985 m. gegužės 4 d. Krokuva šventė palaimintojo jubiliejines iškilmes.

Lietuvos vyskupai, atsiliepdami į Lenkijos vyskupų konferencijos prašymą dėl beatifikacijos, 1999 m. gegužės 18 d. savo raštu vysk. W. Swierzawsiui, ilgamečiam Mykolo Giedraičio beatifikacijos bylos Krokuvos arkivyskupijoje (nes Krokuvoje Mykolas Giedraitis mirė) pristatytojui, parėmė beatifikacijos siekimą.

Šiandien į palaimintąjį Mykolą Giedraitį kreipiamasi šia jam skirta malda:

Palaimintasis broli Mykolai, Giedraičių giminės kuklūs žiede, pražydęs naujai pasodinto mūsų Tėvynėje, kryžiaus medžio papėdėje, išprašyk mums tvirto ir veiklaus tikėjimo!

Nuolankūs ir kantrūs broli, nuo pat vaikystės paženklintas kančios ir pažemintų kryžiumi ir nuoširdžiai jį pamilęs kaip brangiausią dovaną, išmokyk mus pamilti nuolankumą, kurio taip trūksta šių dienų žmogaus protui!

Išmintingasis mokslo vyre, pasilikęs tarnu visą gyvenimą, išprašyk mums tikrosios išminties, kad suprastume, jog pasaulyje viskas praeina ir didžiausia garbė – tai visame ieškoti Dievo, savo amžinojo ir vienintelio tikslo.

Stebuklingasis ligonių gydytojai, išgydyk paliegusius, netyrumo, girtavimo, neištikimybės ir kitokių ydų varginamas savo brolių lietuvių ir visų žmonių sielas, kad jos amžinai nepražūtų...

Garbingasis ateities pranaše, pažvelk į savo gimtąjį kraštą ir išmelsk Lietuvai šviesą, tikrai krikščionišką ateitį!

Melski už mus, palaimintasis Mykolai, kad savo Tėvynės Krikšto 600 metų jubiliejų pasitiktume naujai atgimę, pasiryžę eiti šventųjų keliu.

Išprašyk Lietuvai daugiau šventųjų!

Penki šimtai metų nepajėgė paslėpti užmaršties dulkėse Tavo dorybių, laimėjusių Tau palaimintojo garbę, spindėjimo.

*Šviesk mums savo pavyzdžiu, kad ir mes, sekdami Tavo nuolankumu, kantrybe, sąsivaldymu, maldingumu ir uolumu, laimėtume amžinąjį džiaugsmą. Amen*¹⁵.

Palaimintasis Jurgis Matulaitis

1953 m. gegužės 29 d. Romos bažnyčių duris papuošė skelbimas, kad popiežius Pijus XII leidžia pradėti arkivyskupo Jurgio Matulaičio-Matulevičiaus beatifikacijos – palaimintuoju paskelbimo – bylą. 1987 liepos 12 d. arkivyskupas Jurgis Matulaitis Romoje paskelbtas palaimintuoju¹⁶.

Apie arkivyskupo Jurgio Matulaičio šventumą pirmasis iš oficialių leidinių prakalbo 1933 metais Marijampolėje išleista monografija [be autoriaus] „Arkivyskupas Jurgis Matulevičius“. Joje kanauninkas Adolfas Sabaliauskas prisimena, kad „po arkivyskupo Matulevičiaus kalbų manyje pasilikdavo jausmas: kalba šventasis“¹⁷. Vytauto Didžiojo universiteto profesorius, žurnalo „Soter“ redaktorius Pranas Dovydaitis apie jį taip kalba: „Kuris pažino a. a. Jurgį, visada atsimena jo kilnų protą ir krikščioniškas dorybes. Kun. Tumas-Vaižgantas gerai pažino arkivyskupą J. Matulaitį. Jam mirus, štai kaip jį aprašė: 'kur jis ėjo, kur žengė, ką tik dirbo, visur ir visi jį gaubė teisybės ir brolybės apsiaustu, visas savo viltis krovė ant jo žemiškuose ir dangiškuose dalykuose. Jis turėjo visų naštą pakelti ir kažin kur, kažin kam Galingam nunešti, kad likusiems būtų lengviau'“¹⁸.

Jurgį Matulaitį gerbė ir mylėjo ne tik jo tautiečiai, bet ir kitataučiai. Jis daug padėjo gudams. Žymus gudų veikėjas kun. A. Stankievič savo prisiminimuose rašo: „Mes baltgudžiai kunigai arkivyskupą Matulaitį vadinome 'Batka', – tėvelis. Taip, jis tikrai buvo tėvelis mums – tiek kunigams, tiek ir šiaip baltgudžiams“¹⁹. Vilniuje gyvenęs rusas D. D. Bochan, vyskupo J. Matulaičio prašęs ir gavęs leidimą bei pašalpą kurti rusų emigrantų vaikams prieglaudą Vilniuje, taip apie jį atsiliepė: „Vyskupas Jurgis Vilniaus krašto rusų kolonijoje paliko apie save kuo geriausią atminimą. Jo vardas yra ir bus ilgai rusų minimas ne tik su tinkama pagarba, bet ir su pamaldumu“²⁰.

1934 m. liepos 16 d. marijonų vienuolijos atstovai lankėsi pas Šv. Tėvą Pijų XI ir jam įteikė savo vienuolijos atnaujintojo Jurgio Matulaičio portretą. Jiems dėkodamas popiežius sakė: „Šis vyras tikrai buvo šventas“. Tais pačiais metais (1934) iš Kauno perkėlus arkivyskupo Jurgio Matulaičio palaikus į Marijampolės bažnyčią gimė tradi-

cija lankyti jo kapą. Maldininkai atvykdavo ir šiandien atvyksta iš arti ir toli. Atvyks-
tantieji degina žvakes, neša gėles, suklupę prieš sarkofagą meldžiasi. Žmonės tiki, kad
miręs arkivyskupas Jurgis Matulaitis juos gali užtarti danguje, palengvinti juos sle-
giančius vargus. Iki 1939 m. priskaičiuota daugiau kaip 200 pagijimų, kurie siejami su
J. Matulaičio užtarimu. Tarp 1954 ir 1965 m. už Lietuvos ribų gauta 791 padėka už
išklaustas maldas per Matulaičio užtarimą²¹.

Lietuvos ir kitų šalių tikinčiųjų pasitikėjimas palaimintojo arkivyskupo Jurgio Ma-
tulaičio užtarimo galia vis didėja.

Kristui ir Bažnyčiai J. Matulaitis dirbo visą gyvenimą. 1913 m. gegužės 17 d. vie-
name savo laiške broliui kunigui Jonui Jurgis Matulaitis rašė: „Žemė ne rojus, žmonės
ne angelai – be kryžių gyventi negali. Reikia mokėti kantriai ir ramiai visokius kryže-
lius nešti“²². Jis jau nuo mažens buvo paženklintas kryžiumi.

Jurgis Matulaitis gimė 1871 m. balandžio 13 d. Lūginės kaime, 5 km nuo Marijam-
polės. Marijampolės bažnyčioje pakrikštytas Jurgio Boleslovo vardu. Augo gausioje
šeimoje. Dar nesulaukus ketverių metų, mirė tėvelis Andrius Matulaitis. Einant dešim-
tuosius metus, mirė motina Uršulė. Našlaitį Jurgį globojo ir augino vyresnioji sesuo
Emilija. Besimokant gimnazijos penktoje klasėje kovoje atsivėrė žaizda. Tai buvo kau-
lų džiovos pradžia. Jurgis turėjo nutraukti mokslą ir kiek leido sveikata padėjo broliui
Jonui prižiūrėti tėvų ūkį. Dažnai užeidavo į bažnyčią apeiti Kryžiaus kelią, svajojo
stoti į kunigų seminariją. Kentėdamas stiprius skausmus vaikščiojo sunkiai, raišdamas.
1889 m. pusbrolis Jonas Matulevičius, Kielcų (Lenkija) gimnazijos mokytojas, paste-
bėjęs Jurgio gabumus ir norą mokytis, išsivežė jį į Kielcus ir padėjo pasirengti stoti į
Kielcų kunigų seminariją. Kielcuose, vėliau Varšuvoje, Jurgis Matulaitis baigė kunigų
seminarijos studijas. Kaip gabus ir pamaldus klierikas 1895 m. išsiunčiamas toliau
studijuoti į Petrapilio dvasinę akademiją. Akademijos koplyčioje išventintas į kunigus
1898 m. Kitais metais mokslus baigė teologijos magistro laipsniu. Trumpai vikaravęs
vienoje Kielcų vyskupijos parapijoje, sveikatai pablogėjus, išvyksta gydytis į Vokietiją,
1900 m. – į Šveicarijos Friburgo šv. Onos kliniką, kurioje atliekama kaulų džiovos
plitimo stabdymo operacija. Besigydydamas kun. J. Matulaitis parengia disertaciją ir
1902 m. ją įteikia Friburgo universitetui, tais pačiais metais ją apgynęs gauna teologi-
jos daktaro laipsnį. Apsigynęs disertaciją, trumpai dėsto Kielcų kunigų seminarijoje,
nes vėl atsinaujina liga. Gydosį Varšuvoje, kur jį slapta globoja vienuolė ir mergaičių
gimnazijos direktorė grafitė Cecilija Platerytė. Sveikatai pagerėjus kapelionauja gim-
nazijoje, Varšuvos mieste suorganizuoja socialinius kursus. Aktyvi visuomeninė veik-
la Bažnyčios įvertinta teigiamai ir 1907 m. jis kviečiamas dėstyti sociologiją Petrapilio
dvasinėje akademijoje. 1909 m. vasarą slapta duoda vienuolio įžadus (Romoje iš anks-
to gavęs reikiamus leidimus atnaujinti marijonų vienuoliją). Jis parengia naujus vie-

nuolijos įstatus, kuriuos Roma 1910 m. patvirtina. Tais pačiais metais Petrapilio dvasinėje akademijoje kun. J. Matulaitis įkuria slaptą marijonų naujokyną, kuris vėliau perkeltas į Friburgą (Šveicarija). 1913 m. vasarą išvyksta į JAV ir Čikagoje įkuria marijonų namus, lietuvių kolonijose veda rekolekcijas bei skaito paskaitas socialiniais klausimais. 1914 m. vasarą grįžta į Marijampolę, o prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui Bielanuose (Lenkija) įkuria vienuolyną lenkams marijonams, organizuoja karo našlaičių globos organizacijas. 1918 m. grįžta į Lietuvą ir atnaujinama marijonų centras Marijampolėje bei įkuria vienuoliją lietuvaiteis. Tų pačių metų gruodžio 1 d. Kaune konsekruojamas vyskupu, o gruodžio 8 d. įžengia į Vilniaus vyskupo sostą. Po septynerių ganytojiškų metų Vilniaus krašte, 1925 m. rašo popiežiui Pijui XI atsistatydinimo laišką. Šventasis Tėvas atsistatydinimą priima ir paskiria vyskupą titulinį arkivyskupą bei pasiunčia į Lietuvą kaip apaštališkąjį vizitatorių. Atvykęs į Kauną, jis imasi rengti Lietuvos bažnytinės provincijos projektą, kuris Romoje patvirtinamas bei paskiriami nauji vyskupai. Jo iniciatyva 1925 m. balandžio 4 d. pasirašyta apaštališkoji konstitucija „Lituanorum gente“, kuria įsteigiama Lietuvos bažnytinė provincija²³.

1926 m. vasarą arkivyskupas Jurgis Matulaitis antrą kartą keliauja į JAV dalyvauti Čikagoje vykstančiame tarptautiniame Eucharistiniame kongrese. Ta proga aplanko 92 lietuviškas parapijas, suteikdamas daugeliui žmonių Sutvirtinimo sakramentą. Grįžęs į Lietuvą rengia konkordatą su Šventuoju Sostu, bet 1927 m. sausio mėn. jam prasideda apendicito priepuolis. Pavėlavus daryti operaciją, sausio 27 d. arkivyskupas Jurgis Matulaitis miršta.

Jurgis Matulaitis buvo arkivyskupas, vienuolių steigėjas, apaštališkasis vizitatorius, profesorius bei našlaičių ir darbininkų globėjas. Ramybe dvelkė jo darbai Dievui ir Bažnyčiai: ganytojo, vienuolių atnaujinimo ir kūrimo, sielovados ir auklėjimo darbai, aktyvi visuomeninė veikla bei žmonių užtarėjo nuopelnai papuošė jo vardą palaimintojo vainiku.

UŽDUOTYS SAVARANKIŠKAM DARBUI

1. Jūsų nuomone, šv. Kazimiero kultas yra lietuvių, lenkų ar kt.?
2. Kokios liaudies pamaldumo praktikos atskleidžia palaimintojo Mykolo Giedraičio kultą?
3. Prisiminkite, kokie šventumo elementai akivaizdūs palaimintojo Jurgio Matulaičio gyvenime.
4. Palyginkite, kas šv. Kazimiero, palaimintojo Mykolo Giedraičio bei palaimintojo Jurgio Matulaičio liaudies pamaldumo praktikose yra bendra ir kuo jos skiriasi?

PAGRINDINĖ LITERATŪRA

- Arkivyskupas Jurgis Matulevičius / sudarė K. Čibiras. Marijampolė. 1933.
Boruta J. Mykolo Giedraičio beatifikacijos klausimu // Videniškiei – kunigaikščių Giedraičių tėvonija / sudarė Tereza Šakienė. Molėtai. 2002.
Bulota A., Benys L. Šventųjų gyvenimai. Kaunas. 1994.
Gavėnas P. Šventasis Kazimieras. Alytus: Don Bosko Salaziečių leidykla. 1998.
Gutauskas J. Krikščionybė Lietuvoje. Kaunas. 1992.
Ivinskis Z. Rinkiniai raštai. Krikščionybė Lietuvoje. Roma. 1987. T. 4.
Yla St. Jurgis Matulevičius. Vilnius. 1993.
Malda į palaimintąjį Mykolą Giedraitį / LKB Kronika. 1985 07 16. Nr. 67 // LKKB. Čikaga. 1987. T. 8.
Mikalaitė O. Palaimintasis Jurgis Matulaitis. Jo gyvenimas ir darbai. Putnam. 1987.
Rabikauskas P. Lietuvos globėjas šv. Kazimieras. Vilnius–Kaunas. Lietuvių katalikų mokslo akademija. 1993.
Vaitiekaitis A. Bažnyčios praeitis. Kaunas. 1992.
Vyšniauskaitė A. Mūsų metai ir šventės. Kaunas. 1993.

PAPILDOMA LITERATŪRA

- Arkivyskupas Jurgis Matulevičius. Marijampolė. 1933.
Beatifikacijos bylos žinios // Laivas. Roma. 1969. Nr. 11.
Gečys K. Katalikiškoji Lietuva. Chicago. 1946.
Gustaitė G. Palaimintasis Jurgis Matulaitis – Vilniaus vyskupas // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. Vilnius. 1998. T. 13.
Ivinskis Z. Šventas Kazimieras. New York. 1955.
Kučas A. Arkivyskupas Jurgis Matulaitis-Matulevičius. Čikaga. 1979.
Matulis S. Palaimintasis arkivyskupas Jurgis Matulaitis, M.I.C. Marijonų gaivintojas. Nottingham. 1996.
Palaimintojo Jurgio Matulaičio dvasios sklaida. Trys Matulaitiniai simpoziumai / parengė kun. Vaclovas Aliulis MIC. Kaunas: Marijonų talkininkų centro valdyba. 2003.
Rabikauskas P. Krikščioniškoji Lietuva. Aidai. Vilnius. 2002.
Reder V. Palaimintasis Mykolas Giedraitis – dovana mūsų laikams // Sandora. Vilnius. 1999. Nr. 10.
Stasiulevičiūtė S. A. Verbas atnešė jėzuitai // Katalikų pasaulis. 2003. Nr. 3(152).
Sužiedėlis S. Šventas Kazimieras 1458–1484. Brooklyn, New York. 1983.
Šv. Kazimiero gyvenimo ir kulto šaltiniai / sudarė M. Čiurinskas // Aidai. Vilnius. 2003.
Vaišnora J. Mačiau Dievo tarną. Chicago. 1982.

NUORODOS

- ¹ *Vyšniauskaitė A.* Mūsų metai ir šventės. Kaunas. 1993. P. 42–44.
² *Stasiulevičiūtė S. A.* Verbas atnešė jėzuitai // Katalikų pasaulis. 2003. Nr. 3(152). P. 31.
³ *Ivinskis Z.* Rinkiniai raštai. Krikščionybė Lietuvoje. Roma. 1987. T. 4. P. 605.
⁴ *Gutauskas J.* Krikščionybė Lietuvoje. Kaunas. 1992. P. 32.
⁵ *Vaitiekaitis A.* Bažnyčios praeitis. Kaunas. 1992. P. 134.
⁶ *Ivinskis Z.* Rinkiniai raštai. Krikščionybė Lietuvoje. Ten pat. P. 615–617.
⁷ *Gutauskas J.* Krikščionybė Lietuvoje. Ten pat. P. 32.
⁸ *Vaitiekaitis A.* Bažnyčios praeitis. Kaunas. 1992. P. 134.

- ⁹ *Ivinskis Z.* Rinktiniai raštai. Krikščionybė Lietuvoje. Ten pat. P. 622.
- ¹⁰ *Gavėnas P.* Šventasis Kazimieras. Alytus: Don Bosko Salaziečių leidykla. 1998. P. 76.
- ¹¹ *Boruta J.* Mykolo Giedraičio beatifikacijos klausimu // Videniškiei – kunigaikščių Giedraičių tėvonija / sudarė Tereza Šakienė. Molėtai. 2002. P. 87.
- ¹² *Boruta J.* Mykolo Giedraičio beatifikacijos klausimu. Ten pat. P. 86, 88.
- ¹³ *Gutauskas J.* Krikščionybė Lietuvoje. Ten pat. P. 33.
- ¹⁴ *Ivinskis Z.* Rinktiniai raštai. Krikščionybė Lietuvoje. Ten pat. P. 302.
- ¹⁵ *Malda į palaimintąjį Mykolą Giedraitį / LKB Kronika.* 1985 07 16. Nr. 67 // LKBK. Čikaga. 1987. T. 8. P. 393.
- ¹⁶ *Rabikauskas P.* Lietuvos globėjas šv. Kazimieras. Vilnius–Kaunas. Lietuvių katalikų mokslo akademija. 1993. P. 4.
- ¹⁷ *Arkivyskupas Jurgis Matulevičius.* Marijampolė. 1933. P. 105.
- ¹⁸ Ten pat. P. 69.
- ¹⁹ Ten pat. P. 301.
- ²⁰ Beatifikacijos bylos žinios // *Laivas.* Roma. 1969. Nr. 11. P. 9.
- ²¹ *Mikalaitė O.* Palaimintasis Jurgis Matulaitis. Jo gyvenimas ir darbai. Putnam. 1987. P. 5. 30–31.
- ²² Ten pat. P. 5.
- ²³ Ten pat. P. 30.

Barbora Umiastauskaitė-Žagarietė

Šiaurės Lietuvos kraštas Žiemgala yra Latvijos kaimynystėje. Šio krašto krikščioniškoji kultūra jungia katalikus ir protestantus (evangelikus liuteronus, evangelikus reformatus). Dėmesį ypač traukia Žagarės miestelis ir viena šiai kultūrai atstovaujančių asmenybių – daugiau kaip pustrėčio šimto metų apgaubta paslapties skraiste Barbora Umiastauskaitė, liaudies vadinama Žagariete arba Žagarės šventąja.

Svarbiausiu Barboros šventumo įrodymu žmonės laikė stebuklus, kuriuos patyrė kreipdamiesi į ją užtarimo. Jų užregistruota per keturis šimtus. Tai nėra antspauduoti dokumentai su gydytojų parašais, o tik nuoširdūs, kupini dėkingumo nežemišką pagalbą patyrusių asmenų pasakojimai, patvirtinti jų parašais. Visus šiuos stebuklus, apie kuriuos kalba kartų kartos, galima suskirstyti į kelias grupes. Didžiausią sudaro pasakojimai žmonių, sirgusių įvairiomis kojų ligomis. Antrajai grupei priskiriami pasakojimai žmonių, sirgusių regėjimo sutrikimo ligomis. Trečiajai galima priskirti išgijimus nuo nervų ir psichikos sutrikimo ligų, o ketvirtajai grupei priklauso visi kiti išgijimai, paminėti vieną ar porą kartų¹. Šie liudijimai yra oficialiai užregistruoti autorių grupės (vysk. J. Boruta, I. Katilienė, A. Katilius) straipsnyje „Barboros Žagarietės stebuklų knygą suradus“². Kartu su Barboros Žagarietės stebuklų knyga rasta ir markgrafienės Janinos Umiastovskos byla Barboros Žagarietės kanonizacijai 1937–1938 m. pradėti³.

Pamaldumas Barborai Žagarietei yra dvejopas: individualus ir bendruomeninis.

Maldininkai, individualiai lankydami senojoje Žagarės bažnyčios kriptoje esančią šventosios karsto kopiją, eina aplink ją keliais, melsdamiesi įvairiomis intencijomis. Barborą labai mėgsta Žagarės miestelio ir aplinkinių miestelių mokiniai: prieš egzaminus gimnazistai eina aplink karstą keliais (daugiausia tris kartus), kalbėdami trejus poterių ir prašydami sėkmės moksle. Ji yra tarsi mokinių globėja⁴.

Kita pamaldumo forma – prie karsto deginamos žvakės, kaip padėka už pagijimus ir gautas malones. Taip pat dedami rožiniai, šalikėliai, skarelės, akiniai ir įvairūs balti, mėlyni rankų darbo karpiniai⁵.

Prie Barboros Žagarietės karsto duodami įžadai. Ši pamaldumo forma praktikuojama individualiai: Barborai Žagarietei pasižadama kažką konkrečiau padaryti, kad įvyktų stebuklas⁶.

Į Žagarę pasimelsti prie Barboros Žagarietės karsto atvyksta latviai, renkasi čigonai – vietiniai ar atvykę iš Latvijos. Šventąją pastarieji lankydavo tada, kai prie jos nebūdavo pašalinių. Jiems lankantis iš kriptos sklinda įvairūs šūksniai, maldavimai ir kreipiniai į šventąją. Čia atkeliauja ne tik pavieniai žmonės, bet ir jų būriai, ypač prieš Žemaičių Kalvarijos atlaidus (liepos 2–9 d.) bei po jų, maldininkams grįžus namo.

Daugiausiai maldininkų atvyksta iš Skaistgirio, Joniškio, Žeimelio ir net Pasvalio parapijų. Seniau jie eidavo tvarkingai, nešini kryžiumi, vėliavomis, altorėliais, mušdami būgnus ar „triūbomis triūbydami“, laikydami procesijos tvarkos, vedami liturginiais drabužiais apsirengusio kunigo. Čia, senojoje Žagarės bažnyčioje, sustodavo pailsėti arba pernaktoti ir drauge pasimelsti prie Barboros Žagarietės karsto⁷. Šiandien tai daroma individualiai.

Graudžios maldos ir giesmės prie Barboros Žagarietės sarkofago skamba per Vėlines, kai meldžiamasi už mirusius artimuosius, gimines, draugus ir visus kenčiančiuosius. Seniau prie šios mergaitės palaikų mėgdavo melstis paliegėliai ir elgetos, tikėdamiesi Barboros pagalbos. Savotiškai skambančios jų maldos ir giesmės vakarais prie žvakių šviesos kriptoje keldavo praeiviams baimę⁸.

Barboros šventumo kultas ryškus ir per kalendorines šventes, kurių metu ji būdavo pagerbiama. Barbora Žagarietė individualiai lankoma sekmadieniais, o su procesijomis – birželio 29 d., per Šv. apaštalų Petro ir Pauliaus šventę, kai po iškilmingos Sumos iš naujosios Žagarės bažnyčios einama į senąją, kur po didžiuoju altoriumi, kriptoje, guli Žiemgalos krašto šventosios karstas. Kripta lankoma ir einant procesijas per Vėlines⁹. Kaip jau minėjome, Barborą Žagarietę maldininkai lanko ir prie jos meldžiasi liepos 2–9 d., kai Žemaičių Kalvarijoje vyksta Švč. M. Marijos Apsilankymo atlydai. Šv. Barboros atlydai vyksta gruodžio 4 dieną. Reikia pasakyti, kad ši diena skirta ne Barbora Žagarietei, o jos bendravardei iš Romos, viduramžių turtuolio Dioskoro dukteriai, kuri pasipriešino tėvo valiai ir atsisakė tekėti, už tai buvo įkalinta bokšte, kankinta ir kartu su šv. Julijona nužudyta. Legendos mini įvairias jos kankinystės vietas: Antiochiją, Heliopolį, Nikomediją ir net Romą. Šv. Barbora gerbiama kaip artileristų, architektų, šachtininkų, statybininkų, mūrininkų ir duobkasių globėja, taip pat sauganti nuo žaibo ir netikėtos mirties¹⁰. Žiemgalos krašto gyventojams Barbora yra šventoji, kurią jie gerai pažįsta ir kuriai meldžiasi.

Liaudies maldingumas, matyt, lėmė tai, kad Barboros Žagarietės kultas buvo vietos Bažnyčios pripažintas ir ginamas. Deja, niekas nesistengė jos paskelbti bent jau palaimintąja.

Barboros Umiastauskaitės-Žagarietės pamaldumo tradicija apipinta unikaliomis maldomis ir giesmėmis. Tai „Šv. Barboros, kankinės, valandos“, Šv. Barboros litanija ir jos vardui skirtos dvi giesmės. Visų minėtų maldų ir giesmių melodijos yra originalios¹¹. Jas ypač mėgsta giesmininkai, nors giedodami ir nesusimąsto, ar kalbama apie Žiemgalos krašto šventąją. Iš tikrųjų maldų ir giesmių tekstai skirti minėtai Romos šventajai Barbora, sukurti lenkų, bet jų vertimas labai nutolęs nuo originalo.

Lentelėje išskyrėme Barboros Umiastauskaitės-Žagarietės pamaldumo praktikų ypatumus.

Pamaldumo Barborą Žagarietei formos

Eil. Nr.	Lankymo metas	Maldos/giesmės	Apeiginiai papročiai
1.	Gruodžio 4 d. – kan- kinės Barboros diena	„Šv. Barboros valan- dos“; Šv. Barboros lita- nija; giesmės: „Barbora, pana mūčelninkė“ ir „Barbora, pana palaimin- toji“	Procesijos; grojimas muzikos instrumen- tais; poterių kalbėjimas; giesmių giedoji- mas; žvakių deginimas; mokinių maldos
2.	Birželio 29 d. – Šv. apaštalo Petro ir Pau- liaus išskilmės	„Šv. Barboros valan- dos“; Šv. Barboros lita- nija; giesmės: „Barbora, pana mūčelninkė“ ir „Barbora, pana palaimin- toji“	Procesijos; grojimas muzikos instrumen- tais; poterių kalbėjimas; giesmių giedoji- mas; žvakių deginimas; mokinių maldos
3.	Liepos 2–9 d. – tradi- ciniai Žemaičių Kal- varijos Švč. M. Mari- jos Apsilankymo atleidai	„Šv. Barboros valan- dos“; Šv. Barboros lita- nija; giesmės: „Barbora, pana mūčelninkė“ ir „Barbora, pana palaimin- toji“	Procesijos; grojimas muzikos instrumen- tais; poterių kalbėjimas; giesmių giedoji- mas; žvakių deginimas
4.	Lapkričio 2 d. – Vėli- nės	Nėra	Maldavimai; poterių kalbėjimas; žvakių deginimas
5.	Sekmadieniais po Sumos	Nėra	Ėjimas keliais; įžadai; atsakai; poterių kalbėjimas; maldavimai; žvakių degni- mas; mokinių maldos už sėkmę moksle
6.	Šiokiadienių vakarais	Nėra	Ėjimas keliais; įžadai; atsakai; poterių kalbėjimas; maldavimai; žvakių degni- mas; aukų (karpinių, žvakių ir pan.) auko- jimas

Taigi Barboros Žagarietės kultą maldomis ir giesmėmis populiario žmonės, gavę malonių prie jos neirstančio kūno. Nors Romai ir nebuvo pateikta medžiaga, kad Bar-
bora Umiastauskaitė būtų kanonizuota, liaudžiai ji buvo ir yra palaimintoji ir šventoji.

Kilmė

Apie B. Umiastauskaitės gyvenimą, įvairias jos negendančio kūno peripetijas ir
prie to kūno patirtus stebuklus pirmasis 1755 m. prabilo Žemaičių vyskupas Antanas
Tiškevičius savo reliacijoje „Relatio anni 1755“, kuri yra P. Rabikausko 1971 metais
parengtame Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Vyskupų relacijų (pranešimų) apie
vyskupijų būklę rinkinyje „Relationes status diocesum in Magno Ducatu Lithuaniae“
pirmosios dalies 366–368 puslapiuose; vėliau – vyskupas Motiejus Valančius „Žemai-
čių vyskupystėje“; 1929 m. – kun. J. Tumas-Vaižgantas („Raštų“ tryliktas tomas);
kun. P. Veblaitis 1937 m. „Lietuvos aide“ spausdintame penkių straipsnių cikle; kun.

Jonas Totoraitis 1938 m. laikraštyje „Tiesos kelias“ (7 ir 8 numeriai). Po Antrojo pasaulinio karo pirmasis apie Barborą Žagarietę 1958 m. monografijoje „Marijos garbinimas Lietuvoje“ prakalbo kun. Juozas Vaišnora; 1964 m. maldyne „Tikiu Dievą“ – kun. Stasys Yla; 1987 m. Zenonas Ivinskis „Rinktinių raštų“ ketvirtajame tome. Atkūrus nepriklausomybę, spausdintu žodžiu apie Žagarės Barborą pirmasis prabilo Kauno tarpdiecezinės kunigų seminarijos Teologijos fakulteto diplomantas A. Paulauskas savo bakalauro darbe „Nepaskelbta lietuvių tautos šventoji“; 1997 m. šios monografijos autorius Lietuvių katalikų mokslo akademijos Metraščio vienuoliktame tome spausdintoje publikacijoje „Žagarės, Šiluvos, Tytuvėnų ir Veprių parapijų giesmės ir katalikiškoji etninė muzika“; 1998 m. monografijoje „Žagarė“ Algirdo Baliulio („Senoji Žagarė XV–XIX a.“), Romualdos Vaitkienės („Žagarės bažnyčių praeitis ir dabartis“) ir Stasio Šimaičio („Senosios ir naujosios Žagarės istorijos simboliai. Šaltiniai ir jų tyrinėjimai“) bei 2000 m. šio vadovėlio autoriaus Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraščio šešioliktoje tome („Dėl Barboros Žagarietės šventumo“) publikuotose straipsniuose.

Barbora Umiastauskaitė kilusi iš garsios Umiastauskų giminės, kurios nariai iki XVI a. pabaigos Lietuvoje užėmė įvairias valstybines pareigas. Netoli Žagarės stovėjo Raktuvės pilis, pastatyta šiaurines Lietuvos sienas ginant nuo kalavijuočių puolimų. Vėliau ji priklausė bajorui A. Umiastauskui. Kada Umiastauskai apsigyveno Žagarėje, tikslų duomenų nėra. Manoma, kad įsikūrė apie 1573 m. ir gyveno iki 1712 m. Žagarė Umiastauskams tikriausiai atiteko per vedybas, susigiminiavus su prieš tai Žagarę valdžiusia didikų Syrevičių gimine. Ši giminė 1523 m. Žagarėje pastatė pirmąją katalikų bažnyčią, kuri nuo 1621 m. jau stovėjusi dvarininko J. Umiastovskio žemėje, o 1648 m. kitas šios giminės atstovas – A. Umiastauskas prie jos pastatė kleboniją. Bažnyčia ne kartą degė: 1605, 1655 ir 1712 metais. Po 1712 m. gaisro pastatyta tvirtesnė mūro ir dolomito šventovė; jos statybą rėmė Albrechtas Umiastauskas¹². Žemaičių vyskupijos XVII a. vizitacijos aktuose visur minimas Žagarės pavadinimas. 1623 m. Žagarėje pastatoma antroji bažnyčia, kuri bažnyčių aktuose vadinama Žagarės parapine¹³.

Barbora Umiastauskaitė gimė 1628 m. Umiastausko dvare, Žagarėje. Vienturtė duktė, remiantis amžininkų pasakojimais, buvusi labai graži. Jos motina anksti mirė, todėl Barbora augo tėvo ir despotiškos pamotės prižiūrima. Vis dėlto motina spėjo savo dukrai įdiegti tvirtą pamaldumo jausmą. Kadangi buvo labai geros širdies, Barbora mylėjo vargšus ir ligonius, užtardavo baudžiauninkus, su pavargėliais dalijosi duonos kšniu¹⁴. Ankstyva motinos mirtis ir tvirtas tikėjimas, matyt, paskatino Barborą rinktis vienuolės gyvenimą. Jaunystėje buvo įstojusi į benediktinių vienuolyną Rygoje, bet greitai grįžo namo¹⁵. Barbora žuvo 1648 m., trokšdama išsaugoti skaistumą ir gelbėdamasi nuo tėvo agresijos¹⁶. Jai buvo dvidešimt metų. Iš pradžių Barboros kūnas

buvo palaidotas Butlerių dvaro rūsyje, Žvelgaičių kaime. Vėliau perkeltas į bendras kapines, o iš ten – į senosios Žagarės bažnyčios rūšį. 1655–1660 m. vyko karas, siautė badas ir maras. Tie įvykiai pasiekė ir Žagarę. Per septintąsias Barboros mirties metines, t. y. 1655 m., švedams įsiveržus į Lietuvą, Žagarės miestelis sudegintas. „Iš požemių į šventorių ištraukti karstai buvo sukrauti į krūvą ir sudeginti. Po gaisro pelnuose buvo rastas Barboros kūnas, šiek tiek pajuodęs nuo ugnies, bet visiškai sveikas“¹⁷. Nuo tada ir pradėta Barborą Žagarietę garbinti. Iš Butlerių dvaro rūsio iškeltas Barboros Žagarietės kūnas palaidotas bendrose kapinėse ir išgulėjo ten maždaug 100 metų. Per tą laiką nepaliaujamai sklido garsas apie jos dorybes ir tarnavimą liaudžiai, kuri ir pradėjo reikalauti didesnės pagarbos Barboros palaikams. Jau XVIII a. pradžioje žmonės prašė bažnytinės vyresnybės, kad jos karstą perkeltų į bažnyčią. 1779 m. Barboros Umiastauskaitės karstas perneštas į senosios Žagarės bažnyčios kriptą. Visus nustebino tai, kad ir po 100 metų jos kūnas tebebuvo sveikas¹⁸.

Barboros Žagarietės liaudies pamaldumo praktikos tradicijai formuotis įtakos turėjo įvairūs Katalikų Bažnyčios kultūriniai-istoriniai įvykiai Žiemgaloje.

Krikščionybė Žiemgaloje siekia XII a. pabaigą. Pirmasis Livonijos ordino apaštalas buvo vienuolis Meinhardas iš Bremeno. Jis 1186 m. tapo vyskupu ir Iškilėje įkūrė savo būstinę. Kitas Livonijos vyskupas Albertas 1201 m. perkėlė vyskupo būstinę į Rygą ir savo vyskupiją pavadino šio miesto vardu¹⁹. Istoriniai šaltiniai byloja, kad „XII amžiuje, kai vokiečiai užgrobė kuršių, žiemgalių ir latgalių žemes, Romos Kurija 1202 m. visą kraštą, vadinamą Latvijos vardu (Lethia), paėmė savo globon, pavadindama Marijos žeme (*terra Mariana*)“, o „1215 m., Laterano Susirinkimo metu, popiežius Inocentas II suteikė Livonijai (dabartiniai Latvijos ir Estijos teritorijų plotai – aut. past.) vardą *Terra Mariana*“²⁰. Savo globėja Mariją pasirinko ne tik Rygos miesto vyskupo kapitulos, bet ir įvairios brolijos bei bendruomenės. Nuo XIII a. pradžios (1219 m.), dar prieš Mindaugą, Kuršas priklausė Piltenės diecezijai (vėliau ji gavo Kuršo vyskupijos vardą), kurioje 364 metus (1219–1583) rezidavo katalikų vyskupai. Šie faktai rodo, kad Latvija labai anksti, lyginant su Lietuva, tapo katalikišku kraštu. 1250 ar 1251 m. Vilniaus vyskupu konsekruotas dominikonas Vitas, Jotvingių – pranciškonas Baltramiejus, o Kuršo ir šiaurės vakarų Žemaitijos (Ceklio srities) – vysk. Henrikas Liuksemburgietis (1251–1263)²¹. 1254 m. Žiemgalos kraštą pasidalijo Rygos arkivyskupas, kapitula ir Livonijos ordinas. Rygos arkivyskupui atiteko Žagarė ir jos apylinkės²². Nustatant sienos tarp Žemaitijos ir Livonijos ribas dalyvavo ir katalikų dvasininkai: „Po 1541 m. sausio 25 d. sienos tikslinimo, kuriame iš LDK (Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės) pusės dalyvavo Žemaičių vyskupas Vaclovas Virbickis, Lucko vyskupas Jurgis Chvalčevskis, Žemaičių seniūnas Jonas Radvila, Polocko vaita Jonas Chlebavičius ir Vilniaus klebonas Jonas Domaševskis, ji nusistovėjo maž-

daug tokia, kokia yra dabar“²³. Žemaičių vyskupijos vyskupų dalyvavimas įvairiuose susirinkimuose, kur buvo nustatinėjamos ribos tarp valstybių, rodo, kad Katalikų Bažnyčia ruošėsi artėjančiai reformacijai, kuri XVI a. apėmė visą anuometinę Livoniją (Latviją ir Estiją). Tik Žemaičių vyskupijos pasieniais ir vienur kitur Kuršo bei Žiemgalos (Ilūkstės rajonas) srityse išliko nedidelės katalikų salelės – diasporos²⁴. Tai ypač jautė Žagarė. Liublino unija atskiru dokumentu (1569 08 03) Kuršą, kaip kunigaikštiją, paskelbė bendru Lenkijos-Lietuvos vasalu, kuris turėjo būti pavaldus Lenkijos-Lietuvos karaliui²⁵.

Sunkiais poreformaciniais laikais (1576–1609) Kuršo vyskupiją administravo Žemaičių vyskupas Merkelis Giedraitis. 1582 m. vyskupo kvietimu jėzuitai, karaliaus Stepono Batoro remiami, Rygoje įsteigė kolegiją ir pradėjo misijas Kurše, Žiemgaloje bei Žemaitijoje. Iš naujo nustatyta pietinė siena su Lietuva, kuri pietvakariuose siekė Palangą, pietuose – Mažeikius ir pietryčiuose – Ilūkstę. Vėliau jėzuitai savo valdas praplėtė: jų namai išikūrė Daugpilyje, Ilūkstėje ir Skaistkalnėje²⁶. Matydamas, kaip aktyviai veikia Rygos jėzuitai, Žemaičių vyskupas M. Giedraitis 1583 m. iš Rygos į Žemaičių vyskupiją pasikvietė 2 jėzuitus, kurie „važiavo per žmones, sakydami pamokslus <...>. Jie mėgo giedojimą ir išplėtė jį liaudyje“²⁷. Iki 1605 m. senojoje Žagarės bažnyčioje dirbo jėzuitas P. Bludeckis. Vyskupas Motiejus Valančius mini pirmąją Žagarės mokyklą, įkurtą 1600 m. 1695 m. čia dirbo mokytojas jėzuitas Galminas²⁸. Remiantis istoriniais šaltiniais, kaip tik tada Rygos jėzuitai Kuršo pasienyje vykdė įvairias misijas. Buvo jie ir Žagarėje²⁹. Katalikų Bažnyčios taktiką liaudies papročių atžvilgiu teisingai yra įvertinęs latvių mokslininkas H. Biezais: „Reikia dėkoti, kad katalikų misijų taikomi metodai padėjo katalikų religijai lengvai įsilieti į bet kurios tautos religiją visur, kur tik misijų darbas buvo dirbamas. Todėl lengvai galima paaiškinti, kodėl Vakarų Europos liaudies mene gausu katalikiškų elementų – jis ilgą laiką buvo veikiamas katalikybės“³⁰. Ką bekalbėti apie jėzuitus, kurie spausdinta vietos žmonių kalba padėjo skleisti katalikybę protestantiškuose kraštuose, tarp jų ir Latvijoje, kur po reformacijos įsivyravo protestantizmas. Bažnyčios istorija liudija, kad Marijos šventės lietuvių, latvių ir prūsų katalikų buvo mėgstamos, net protestantai, nors ir neigė Marijos kultą, nedrįso visų jų panaikinti. Tai matydamas Žemaičių vyskupas Jurgis Tiškevičius 1638 m. pats išgavo iš popiežiaus Urbono VIII pavedimą valdyti ir Piltenės-Kuršo dieceziją, kaip Žemaičių vyskupijos sufraganiją. Tokia padėtis išliko 160 metų (1638–1798)³¹. Vysk. J. Tiškevičius Piltenės-Kuršo vyskupijoje stengėsi skleisti katalikybę, iš Žemaičių į Kuršą siuntė kunigus ir vienuolius dirbti pastoracinį darbą, siūlė Apaštalų Sostui Piltenę-Kuršą prijungti prie Žemaičių vyskupijos. Jis netgi ketino už savo pinigus išpirkti vyskupijos nekilnojamąjį turtą³². 1637 m. vysk. J. Tiškevičius Garduose įkūrė Kryžiaus kelią ir šią vietovę pavadino Žemaičių Kalva-

rija, o 1639 m. popiežius Urbonas VIII šventovei suteikė Švč. M. Marijos Apsilankymo atleidus³³. Vyskupaudamas Žemaičiuose (1633–1649) ir eidamas Piltenės-Kuršo diecezijos administratoriaus pareigas, vysk. J. Tiškevičius diegė šios diecezijos katalikams meilę savajai Žemaičių Kalvarijai. Reikia manyti, kad Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelias paskatino ir Žiemgalą turėti savo šventovę.

Kai 1656 m. Lietuvą užgriuvo baisios nelaimės (iš vienos pusės kraštą nusiaubė rusai, iš kitos – švedai), Lenkijos-Lietuvos valstybė buvo paaukota Marijai. Lenkijos-Lietuvos karalius Jonas Kazimieras, gavęs iš Romos pritarimą ir aprobatą (1656 04 01), Lvove, dalyvaujant dvasininkams ir senatoriams bei daugumai žmonių, pagal nustatytą tvarką atsiklaupęs prieš altorių sukalbėjo Lenkijos-Lietuvos paaukojimo Marijai aktą: „Didžioji Dievo-Žmogaus Motina ir Švenčiausioji Mergele Marija, aš, Jonas Kazimieras, Tavo Sūnaus, karalių Karaliaus, o drauge ir Tavo gailestingumu karalius, suklupęs prie Tavo Švenčiausių kojų, šiandien Tave renkuosi savo globėja apsaugai pavesdamas save ir mano valdomas žemes: Lenkijos karalystę ir Lietuvos, Prūsijos, Rusijos, Mozūrijos, Žemaitijos, Livonijos, Černygovo kunigaikštijas, drauge su kariuomene ir abiejų tautų žmonėmis, maldaudamas šiais nelaimingais ir mano valstybei sunkiais laikais Tavo pagalbos ir gailestingumo prieš Romos Bažnyčios priešus“³⁴. Šis aktas ypač svarbus kovojant su kitatikiais katalikų persekiotojais. 1660 m. Švedija gražino Lietuvai Latgalą. Tada vėl atgaivinta šventų vietų garbinimo tradicija.

Tuo metu negendantis Barboros Umiastauskaitės kūnas jau garsėjo pirmaisiais stebuklais ir buvo pradėtas garbinti. Žinant, kad vienas Barboros Umiastauskaitės šeimos narių buvo jėzuitas, garsus pamokslininkas (mirė 1662 m.)³⁵, bei remiantis archyvų dokumentais, kurie rodo, kad Barboros pavyzdžiu į benediktinių vienuolyną Kražiuose atėjo ir jos giminaitės Elzbieta bei Emerenciana Metilda Umiastauskaitės³⁶, akivaizdu, jog opiniją apie Barboros šventumą skleidė ir Lietuvos Katalikų Bažnyčia.

Vyskupo Jurgio Tiškevičiaus įpėdinis Kazimieras Pacas (1667–1695) kiek galėdamas Žiemgaloje skleidė katalikų tikėjimą³⁷. Pradėtus darbus toliau tęsė vyskupo Jurgio Tiškevičiaus giminaitis vysk. Antanas Tiškevičius (vyskupavo 1741–1762). Siekdamas, kad Žemaičių Kalvarijos ir Šiluvos atlaiduose būtų nustatyta maldininkų lankymosi tvarka, 1752 m. jis ėmėsi tvarkyti maldininkų keliones ir nustatė, kad rytų bei pietryčių Žemaičių vyskupijos parapijos turi lankytis ne Žemaičių Kalvarijoje, o Šiluvoje, Piltenės-Kuršo diecezija (Kuršas ir Žiemgala, taip pat ir Žagarės parapija), šiaurės, vakarų ir pietų Žemaitijos parapijos – Žemaičių Kalvarijoje³⁸. Šis vyskupo įsakymas dar labiau išskėlė Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio kultą Žiemgaloje. Greta Žemaičių Kalvarijos, reikia manyti, puoselėtas ir Žiemgalos liaudies pamaldumo tradicijoje įsitvirtinęs Barboros Žagarietės kultas. Vysk. A. Tiškevičius 1755 m. reliacijosje popiežiui Benediktui XIV kalbėdamas apie Žagarę rašo, kad būtina paminėti vienos

Dievui atsidavusios mergaitės kūną, kuris esą daugeliu stebuklų pagarsėjęs. Vėliau smulkiai aprašo septynis stebuklus. Vyskupas toliau rašo, jog nesą nė vieno žmogaus, kuris žinotų tos mergaitės pavardę ar giminę, bet ji kai kam esanti pasirodžiusi sapne ir pasivadinusį Barbora³⁹.

Steponas Jonas Giedraitis 1764–1778 metais Livonijos ir Piltenės, o 1778–1803 m. Žemaičių vyskupas, kaip ir vyskupai Jurgis bei Antanas Tiškevičiai, puoselėjo Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio bei Barboros Žagarietės maldingumo tradicijas. Būdamas Livonijos vyskupu, jis 42 Žemaičių kunigus pakėlė į Livonijos kanauninkus. 1779 m. vizituojant vyskupui Steponui Giedraičiui, Barboros Umiastauskaitės kūnas perkeltas į senosios bažnyčios kriptą⁴⁰. Vyskupui mirus, jį pakeitęs giminaitis Juozapas Arnulpas Giedraitis (dar besimokydamas Varnių kunigų seminarijoje gavo titulinio Livonijos kanauninko vardą⁴¹) toliau puoselėjo su Barbora Žagariete susijusio pamaldumo Žiemgaloje tradicijas. Po Trečiojo Lenkijos-Lietuvos padalijimo (1796–1798) Kuršo ir Žiemgalos katalikai pateko Vilniaus vyskupijos Livonijos jurisdikcijon. 1847 m. Vatikano konkordatu Žemaičių vyskupijai priskirtos 93 naujos parapijos, kurios išdalytos 6 dekanatams. Dvi iš jų (Kuržemės ir Žiemgalos) buvo latvių žemėse, anuometinėje Kuršo gubernijoje⁴².

Popiežius Pijus IX 1850 m. Žemaičių vyskupiją patikėjo vyskupui Motiejui Valančiui. Jai priklausė beveik pusė dabartinės Latvijos. Vysk. M. Valančiaus laikais Žemaičių vyskupijos teritorija priklausė Rusijos imperijos Kauno gubernijai (išskyrus Kuršo ir Žiemgalos dekanatus, kurie priklausė Kuršo gubernijai). Kauno gubernatorius buvo pavaldus Vilniaus generalgubernatoriui, o Kuršo – Rygos. Esant tokiai Katalikų Bažnyčios padėčiai Žemaičių vyskupijoje, vysk. M. Valančius privalėjo nuolat palaikyti tarnybinius ryšius su Kauno ir Kuršo gubernatoriais, taip pat Vilniaus ir Rygos generalgubernatoriais, kartais net ir su caru. Jau 1850 metais vyskupas vizituoja latvių parapijas Žiemgaloje ir Kurše⁴³. Reikia manyti, kad vykdamas į Kuršą ar Žiemgalos parapijas aplankė ir Žagarę, kur senojoje Žagarės bažnyčioje buvo atidaryta krypta su Barboros Žagarietės palaikais. Žemaičių vyskupas M. Valančius puoselėjo jos kultą. Istoriniai šaltiniai kalba, kad vyskupas senosios Žagarės bažnyčios klebonui buvo atsiuntęs specialią knygą, į kurią šis privalėjo surašyti prie Barboros Umiastauskaitės palaikų patirtus stebuklus. Įtraukti mažiausiai 87 stebuklai. Šėšiuose vyskupų vizitaciniuose senosios Žagarės bažnyčios aktuose pažymėta, jog Barbora Umiastauskaitė yra palaimintoji. Pirmą kartą Barbora Žagarietė kaip palaimintoji vyskupo pristatyta 1869 metais⁴⁴.

1876 m. liepos 9 d. caro valdžia bandė sunaikinti Barboros palaikus kartu ir jos garbinimo tradiciją. Tam pasipriešino Žemaičių vyskupijos valdytojas vyskupas Aleksandras Beresnevičius. Vis dėlto 1877 m. sausio 13 d. kriptos langas buvo užmūrytas,

o durys užrakintos⁴⁵. 1881 m. vyskupui A. Beresnevičiui vizituojant, kriptą vėl atidaryta. 1885 m. rugpjūčio 31 d. vicegubernatorius kreipėsi į Žemaičių vyskupą Mečislovą Leonardą Paliulionį, piktindamasis tuo, kad Žagarės klebonas Silvestras Limaževičius leidžia garbinti Barboros Umiastauskaitės palaikus ir skelbia jos šventumą, taip pat jis klausia vyskupą, kodėl Barboros kūnas vis dar nepalaidotas. Vyskupas M. L. Paliulionis kiek įmanydamas prašė palaikus išsaugoti, bet carinė valdžia nebuvo linkusi daryti išimčių ir savo sumanymo neatsisakė. 1877 m. kovo 27 d. kriptos durys ir langas užmūryti plytomis ir sulyginti su bažnyčios siena. 1890–1896 m., kai kriptą buvo remontuojama, remiantis 1896 m. liepos 10 d. caro įsakymu „Išdavinti leidimus statyti Lietuvoje katalikų bažnyčias“, žmonės vėl galėjo laisvai lankyti Barboros Umiastauskaitės palaikus⁴⁶.

Praslinko sunkūs carinės valdžios metai, nudundėjo Pirmasis pasaulinis karas, Lietuva atgavo nepriklausomybę. Pagaliau Barboros Žagarietės palaikai gavo ramybę. Tačiau 1937 m. vasario 19 d. naktį jos palaikai buvo sudraskyti ir išmėtyti po visą miestelį. Vietiniai žmonės surinko išmėtytas kūno dalis, sudėjo jas į karstą ir toliau garbino⁴⁷.

Sovietmečiu, 1963 m. balandžio 2 d., LSSR Ministrų Tarybos nutarimu pirmiausia uždaryta senoji Žagarės bažnyčia. Barboros palaikai dar kurį laiką buvo bažnyčios rūsyje, bet 1963 m. gegužės 10 d. vakare jie paslaptinai dingo⁴⁸.

Nuo pat 1989 m. – Atgimimo pradžios – Lietuvos Katalikų Bažnyčia ėmėsi žygių, kad Barboros Žagarietės palaikai būtų sugrąžinti. Šį darbą aktyviai dirbo kunigai G. Gudanavičius, Liudvikas Čechavičius ir Vytautas Grigaravičius⁴⁹.

Deja, šiandien nežinome, ar į 1755 m. Žemaičių vysk. Antano Tiškevičiaus reliaciją, vyskupų Stepono Giedraičio, Motiejaus Valančiaus, žemaičių vyskupijos valdytojo Aleksandro Beresnevičiaus vizitacijos Žagarėje, Žemaičių vyskupijos vyskupo Mečislovo Leonardo Paliulionio ir senosios Žagarės bažnyčios klebono Silvestro Limaževičiaus raštus buvo reaguota. Patys vyskupai ir kiti dvasininkai pasitenkino tuo, jog palaikai būtų išsaugoti ir, regis, nedarė jokių žygių, kad Barbora Žagarietė būtų kanonizuota. Tik žmonės iki pat mūsų laikų išlaikė gyvą tikėjimą Barboros, kilnios mergaitės, šventu gyvenimu. Jie nesiliovė, prispaudus nelaimėms, jos šauktis, keliauti į Žagarę, daryti čia įžadus.

Barboros šventumas ir sunkiais kontrreformacijos, švedų okupacijos, carinės valdžios bei ateizmo laikais per Lietuvos Katalikų Bažnyčią buvo žmonėms Dievo siųsta dovana.

Muzika

Giesmė apie šv. Barbora

Giesmės literatūrinis tekstas (netaisytas)⁵⁰ ir melodija⁵¹:

Bar - bo - ra pa - na, mū - čel - nin - kė šven - ta,

Gra - ži lė - li - ja, iš erš - kė - čių im - ta,

Žy - di kaip ro - žė, le - li - ja gra - žiau - sia,

Ta - vo ka - rū - na Jė - zu - so mie - liau - sio.

1. Barbora pana, mūčelninkė šventa, * Graži lelija iš erškėčių imta, * Žydi kaip rožė lelija gražiausia, * Tavo karūna Jėzuso mieliausio.

2. Per kančią, patronka didžioji, * Barbora, pana, čystatos pilnoji, * Duodi pagerbą, priepuolius kentantiems, * Uždegi širdis griekuose esantiems.

3. Niekur nerasim mes tokios patiekos, * Jei tik šauksimės Barbaros apiekos. * Džiaukis, Barbora, kančią įgijusi, * Patvirtink širdį mūsų užšalusią.

4. Stum tave tėvas į turmą giliausią, * Kad neregėtų nė akis pikčiausioms; * Suplaktą smarkiai, sausomis gyslomis, * Bet širdys degei didžiausia malone.

5. Liepsnose blekių šonus tau degino, * Krūtis nupjaustė, kraują ištekinio, * Kuri dėl meilės taip daugel kentėjai, * Kada iš širdies Jėzusą mylėjai.

6. Potam lampomis deginti pradėjo, * Nuo karštų blekių sopulius kentėjai, * Gėdiškai nuoga po miestą vedžiota, * Po tam ant kančios tyronams išduota.

7. Ten visą kūną grėbliai išakėjo, * Ir sudraskyta šukėmis kentėjo. * Tamsiam kalny Barbora varginta, * Nuo to pagonio nelabo įstumta.

8. Linksmi Barbora vargus nukentėjo, * Kuriuos nuo tėvo koronės turėjo. * Bet šventoj panoj meilė neužgeso, * Kuri iš mažo Dievui garbę nešė.

9. Liepė tau tėvas su svietu žegnotis, * Ir pats ant tavęs baisiu kotu stotis. * Iškelęs mečių, nukert galvą tavo, * O pana Dievui atduod dūšią savo.

10. Per tą baisingą šventą tavo kančią, * Paduok mums, pana, maloningą ranką, * Ne taip per kančią buvai numarinta, * Kaip numylėtinio meile pripildyta.

11. Gražūs žemčiūgai tos didžios kantrybės, * Nerasim sviete prieš tave linksmybės. * Tave linksmi Jėzus užprašo pas save, * O mes, griešninkai, šaukiames prie tavęs.

12. Už dorybes tavo ponystės čyščiausios * Ded tau karūną pats Jėzus mieliausias. * Ten numylėtinis tave ten ramino, * Kad palinksminti prie tavęs skubino.

13. Kokią linksmybę tu tenai turėjai, * Kad linksmybes ten dangiškas regėjai. *
Barbora šventa, išprašyk dėl mūsų * Jėzuso pono, to liekoriaus dūšių.

14. Traicios Švenčiausios didi mylėtoja, * Nuo ūmo smerčio tikra gelbėtoja, * Tu
dalytoja Švento Sakramento * Ir nešiotoja dūšių testamento.

15. Kūno ir kraujo šeperka pirmoji, * Vienąkart ir dūšių didi gelbėtoja. * Prie ta-
vęs šaukiame, ašaras liedami, * Sau už Patronką tave aprinkdami. *

16. Malonės visad mes tave prašome, * Būk mums Patronka, o šventa Barbora. *
Adynoj smerčio pribūk mums pagelba, * Pastiprink mumis Šventu Sakramentu.

17. Puolam po kojų mes tavo žemiausiai, * Išprašyk mumis Jėzuso mieliausio, *
Idant per tave mes griešni užtarti * Rastumėm dangių linksmą gyvenimą. * Amen.

Giesmė apie šv. Barborą, paną ir mūčelninkę, patronką, laimingo smerčio

Giesmės literatūrinis tekstas (netaisytas)⁵² ir melodija⁵³:

The musical score is written on three staves in G major (one sharp) and 4/4 time. The melody is simple and hymn-like. The lyrics are written below the notes.

Bar - bo - ra pa - lai - min - to - ji, Mū - čel - nin - kė

šlo - vin - go - ji, Par - ta - ve no - rim i - gy - ti,

Los - kos Die - vo iš - pra - šy(ti).

1. Barbora palaimintoji, * Mūčelninkė šlovingoji, * Per tave norim įgyti, * Loskos Dievo išprašyti.

2. Atmink Tu, dangių būdama, * Su Kristum linksmaudama, * Ant tarnų tavo vier-
mųjų, * Ašaros vargstančiųjų.

3. Brolijos tavo įrašyti, * Tikrai norim išprašyti, * Idant laimingai mirtumėm, *
Meilę Dievo turėtumėm.

4. Melsk mums širdies sutrynimą, * Griekų tikro apverkimo, * Per pakūtą iš žemę-
bės * Nueitumėm ant aukštybės.

5. Esi šeporka švenčiausia, * Kūno Jėzuso brangiausia, * Duok mums tikrai jį val-
gyti * Ir garbės jo pamatyti.

6. Paskučiausiu patepimu * Apveizėk dėl pajautimo * Griekų visų atleidimą, * Ma-
lonės patvirtinimą.

7. Tegul bus garbė, tau, Pone, * Kursai per savo malonę * Davei mūčelninkę savo
* Už Patronką tarnams savo.

8. Šventa Barbora, graži esi, * Kaip rožė šviesi, * Iš tikro rojaus darželio, * Dan-
giškų cnatų panelė.

9. Dangiškomis aprėdyta, * Dorybėmis pagražinta, * Mums išprašyk tos gražybės,
* Po smerčio danguj linksmybės.

10. Tada Barbora žadėjai, * Labiau kad kraują praliejai * Nuo nelabų rankų tėvo,
* Apturėjai garbę Dievo. Amen.

Šv. Barboros valandos

Aušrinė

Giesmės literatūrinis tekstas (netaisytas)⁵⁴ ir melodija⁵⁵:

Pirma malda (kiekvienos Šv. Barboros valandų maldos melodija ta pati):

At - verk mano lūpas, ma - lo - niau - sias Die - ve,

Tegul Tave pagarbina, am - ži - na - sis Tė - ve,

Pra - dė - sime žodžiais garbinti Die - vą ma - lo - nin - gą

Ir šventą Barborą, mer - ge - lę iš - min - tin - gą.

1. Atverk mano lūpas, maloniausias Dieve, * Tegul Tave pagarbina, amžinasis Tėve! *
Pradėsime žodžiais garbinti Dievą maloningą, * Ir šventą Barborą, mergelę išmintingą.

2. Teikis, šventa Barbora, mums ten prisidėti, * Tavo gyvenimo žodžiais giesmelėmis pradėti. * Garbė Dievui Tėvui, žodžiui iš aukštybės, * Ir švenčiausiai Dvasiai, Dievui iš Trejybės. * Kaip nuo amžių, taip ir dabar, * Ir per amžių amžius. * Amen.

Giesmė (kiekvienos Šv. Barboros valandų giesmės melodija ta pati):

Svei - ka, šven - ta Bar - bo - ra, tu - do -

ra mer - ge - lė. Ro - jų nu - si - pel - niu -

si, kaip dar - žc kviet - ke - lė.

1. Sveika, šventa Barbora, tu dora mergelė, * Rojų nusipelnusi, kaip darže kvietkėlė. * Tave ant kūno dailiai Dievs ant sveito leido, * Ir kaip rožei, skaistų dar, suteikė tau veidą.

2. Labai painiems mokslams davė tau ir protą, * Viešpaties meile gi širdyje išnešiota. * Per svieto aukštus mokslus radusi sau Dievą, * Netikėjai po daug metų rasti prieglaudą pas Tėvą.

3. Naktimis per langus tankiai į žvaigždes žiūrėjai, * Ir kad jos ten yr esančioms tikėjai. * Tai ne dievukų rankoms skliautai tie nusėti, * Bet esybių jų, vertė jomis tikėti.

Meldimai (kiekviena malda atliekama ta pačia melodija):

"Štai ši mergaitė iš - min - tin - ga",

"Ir ví - sų pro - tin - giau - sia", Vieš - patie,

išklausyk mū - sų mal - - - dą,

Ir mūsų šauks - mas Ta - ve te - pa - sie - kia!

Kreipinys (toliau – K.): Štai ši mergaitė išmintinga.

Atsakymas (toliau – A.): Ir visų protingiausia.

K.: Viešpatie, išklausyk mūsų maldą.

A.: Ir mūsų šauksmas Tave tepasiekia.

Antra malda (kiekviena malda atliekama ta pačia melodija):

Melskimės! Viešpatie Die - e - ve Šventoje

Trejbėje e - san - tis, Suteik mums

Melskimės! Viešpats Dieve, šventoje Trejybėje esantis, suteik mums išmintį ir protą, kad kaip šventa Barbora Tavo apdovanota buvo, idant ir mes taip mokėtume Tavo ieškoti ir surasti Tavo regimuose ir neregimuose daiktuose, Tavim tikėti, Tavo mylėti ir niekada Tavo neišsižadėti, kaip ir šventa Barbora, kuri dėl Tavo kentėjo ir mirė. Dieve, parodyk mums gyvenimo kelią, kuriuo ejo šventa Barbora, kad ir mes tuo keliu eidami gautume malonių ir dovanų per jos šventą užtarimą, o pabaigus šioje žemėje darbus ir vargus galėtume džiaugtis amžina linksmybe dangaus karalystėje. Amen.

Trečia malda:

Vieš - pa - tie, išklausk mū - sų mal - dą!

Ir mūsų šauks - mas Ta - ve te - pa - sie - kia.

Garbinkime Vieš - pa - tį. Dė - ko - ja - me Die - vui.

Te šios mūsų maldos gar - bi - na Vieš - pa - tį

Ir duoda dva - si - nės nau - dos!

Kris - tu - je mirusieji Dievo gailestingumo tegul il - si -

si ra - my - bė - je. A - - - - - men.

K.: *Viešpatie, išklausyk mūsų maldą.*

A.: *Ir mūsų šauksmas Tave tepasiekia.*

K.: *Garbinkime Viešpatį.*

A.: *Dėkojame Dievui.*

K.: *Te šios mūsų maldos garbina Viešpatį.*

A.: *Ir duoda dvasinės naudos.*

K.: *Kristuje mirusieji Dievo gailestingumu tegul ilsisi ramybėje.*

A.: *Amen.*

Rytmetinė

Pirma malda

1. *Pradėkime žodžiais garbinti Dievą maloningą, * Ir šventą Barbora, mergelę išmintingą. * Teikis, šventa Barbora, mums ten prisidėti, * Tavo gyvenimo žodžiais giesmeles pradėti.*

2. *Garbė Dievui Tėvui, žodžiui iš aukštybės, * Ir Švenčiausiai Dvasiai, Dievui iš Trejybės. * Kaip nuo amžių, taip ir dabar, * Ir per amžių amžius. Amen.*

Giesmė

1. *Sveika, šventa Barbora, tu dora mergelė, * Laimėsi rojų, kaip darže kvietkelė. * Pradžioj pagonis tave mokyti norėjo, * Bet mokinė sakė, kad turi mokslą savo.*

2. *Sakydama: „Krikščionys, – jie gi mokytesni“, * Bet tėvas apie tai girdėt nenorėjo. * Šventos Barbaros mokytojai mokslingi buvo, * Šventą Raštą karkartėmis jai skaityti pristatė.*

Meldimai

K.: *Barbora, tai mergaitė išmintinga.*

A.: *Ir protu ji galinga.*

K.: *Viešpatie, išklausyk mūsų maldą.*

A.: *Ir mūsų šauksmas Tave tepasiekia.*

Antra malda

Melskimės! Viešpats Dieve, šventoje Trejybėje esantis, suteik mums išmintį ir protą, kad kaip šventa Barbora Tavo apdovanota buvo, idant ir mes taip mokėtume Tavęs ieškoti ir surasti Tave regimuose ir neregimuose daiktuose, Tavim tikėti, Tave mylėti ir niekada Tavęs neišsižadėti, kaip ir šventa Barbora, kuri dėl Tavęs kentėjo ir mirė. Dieve, parodyk mums gyvenimo kelią, kuriuo ejo šventa Barbora, kad ir mes tuo keliu eidami gautume malonių ir dovanų per jos šventą užtarimą, o pabaigus šioje žemėje darbus ir vargus galėtume džiaugtis amžina linksmybe dangaus karalystėje. Amen.

Trečia malda

K.: *Viešpatie, išklausyk mūsų maldą.*

A.: *Ir mūsų šauksmas Tave tepasiekia.*

K.: *Garbinkime Viešpatį.*

A.: *Dėkojame Dievui.*

K.: *Te šios mūsų maldos garbina Viešpatį.*

A.: *Ir duoda dvasinės naudos.*

K.: *Kristuje mirusieji Dievo gailestingumu tegul ilsisi ramybėje.*

A.: *Amen.*

Priešpjetinė

Pirma malda

1. *Pradėkime žodžiais garbinti Dievą maloningą, * Ir šventą Barbora, mergelę išmintingą. * Teikis, šventa Barbora, mums ten prisidėti, * Tavo gyvenimo žodžiais giesmeles pradėti.*

2. *Garbė Dievui Tėvui, žodžiui iš aukštybės, * Ir Švenčiausiai Dvasiai, Dievui iš Trejybės. * Kaip nuo amžių, taip ir dabar, * Ir per amžių amžius. * Amen.*

Giesmė

1. *Sveika, šventa Barbora, tu dora mergelė, * Laimėsi rojų, kaip darže kvietkelė. * Iš rankų Šventas Raštas niekad tau nekrito, * Ir vien tik Jėzų mylėt tau patiko.*

2. *Norėdamas tau gero tėvelis tavo, * Pagonį bandė pripiršt gerą ir turtingą. * O tu prižadėjai niekad netekėti, * Jėzų Išganytoją vieną temylėti.*

Meldimai

K.: *Tvanų galybė!*

A.: *Negali meilės užgesinti.*

K.: *Viešpatie, išklausk mūsų maldą.*

A.: *Ir mūsų šauksmas Tave tepasiekia.*

Antra malda

Melskimės! Viešpats Dieve, šventoje Trejybėje esantis, suteik mums išmintį ir protą, kad kaip šventa Barbora Tavo apdovanota buvo, idant ir mes taip mokėtume Tavęs ieškoti ir surasti Tave regimuose ir neregimuose daiktuose, Tavim tikėti, Tave mylėti ir niekada Tavęs neišsižadėti, kaip ir šventa Barbora, kuri dėl Tavęs kentėjo ir mirė. Dieve, parodyk mums gyvenimo kelią, kuriuo ejo šventa Barbora, kad ir mes tuo keliu eidami gautume malonių ir dovanų per jos šventą užtarimą, o pabaigus šioje žemėje darbus ir vargus galėtume džiaugtis amžina linksmybe dangaus karalystėje. Amen.

Meldimai

K.: *Viešpatie, išklausk mūsų maldą.*

A.: *Ir mūsų šauksmas Tave tepasiekia.*

K.: *Garbinkime Viešpatį.*

A.: *Dėkojame Dievui.*

K.: *Te šios mūsų maldos garbina Viešpatį.*

A.: *Ir duoda dvasinės naudos.*

K.: *Kristuje mirusieji Dievo gailestingumu tegul ilsisi ramybėje.*

A.: *Amen.*

Pirma malda

1. Pradėkime žodžiais garbinti Dievą maloningą, * Ir šventą Barbora, mergelę išmintingą. * Teikis, šventa Barbora, mums ten prisidėti, * Tavo gyvenimo žodžiais giesmeles pradėti.

2. Garbė Dievui Tėvui, žodžiui iš aukštybės, * Ir Švenčiausiai Dvasiai, Dievui iš Trejybės. * Kaip nuo amžių, taip ir dabar, * Ir per amžių amžius. * Amen.

Giesmė

1. Sveika, šventa Barbora, tu dora mergelė, * Rojų nusipelnusi, kaip darže kvietkėlė. * Piršlyboms tėvas Dioskoras sau galvos nesuka, * Dažnai klausinėjo, ar ko tau netrūksta?

2. Pasakei maloniai, ko širdis prašo, * Kad po bokštu jai kaip nors pirtį pastatytų. * Išvažiudamas tėvas tarė, – „Lai tegul taip būna, * Pasistatyk tu pati ir prisižiūrėsi“.

3. Greitai pasistatei šiokią sau pirtelę, * Pasimelsti įsitaisei mažą koplytėlę. * Langus bedirbant liepei tris juos įstatyti, * Kaip ženklą krikščionių, nesuprantamą tėvui.

4. Gyvendama tad bokšte, kiekvieną naktį ir dieną * Pasislėpusi garbindavai šventąją Trejybę. * Būdama vienvėję atsiskyrusi nuo tėvo, * Artimiausiai būdavai maldomis prie Dievo.

Meldimai

K.: Išskyrė ją Dievas iš visų šventųjų.

A.: Ir leido jai savo pastatytuose gyventi.

K.: Viešpatie, išklausyk mūsų maldą.

A.: Ir mūsų šauksmas Tave tepasiekia.

Antra malda

Melskimės! Viešpats Dieve, šventoje Trejybėje esantis, suteik mums išmintį ir protą, kad kaip šventa Barbora Tavo apdovanota buvo, idant ir mes taip mokėtume Tavęs ieškoti ir surasti Tave regimuose ir neregimuose daiktuose, Tavim tikėti, Tave mylėti ir niekada Tavęs neišsižadėti, kaip ir šventa Barbora, kuri dėl Tavęs kentėjo ir mirė. Dieve, parodyk mums gyvenimo kelią, kuriuo ejo šventa Barbora, kad ir mes tuo keliu eidami gautume malonių ir dovanų per jos šventą užtarimą, o pabaigus šioje žemėje darbus ir vargus galėtume džiaugtis amžina linksmybe dangaus karalystėje. Amen.

Trečia malda

K.: Viešpatie, išklausyk mūsų maldą.

A.: Ir mūsų šauksmas Tave tepasiekia.

K.: Garbinkime Viešpatį.

A.: Dėkojame Dievui.

K.: Te šios mūsų maldos garbina Viešpatį.

A.: Ir duoda dvasinės naudos.

K.: Kristuje mirusieji Dievo gailestingumu tegul ilsisi ramybėje.

A.: Amen.

Popietinė

Pirma malda

1. Pradėkime žodžiais garbinti Dievą maloningą, * Ir šventą Barborą, mergelę išmintingą. * Teikis, šventa Barbora, mums ten prisidėti, * Tavo gyvenimo žodžiais giesmes pradėti.

2. Garbė Dievui Tėvui, žodžiui iš aukštybės, * Ir Švenčiausiai Dvasiai, Dievui iš Trejybės. * Kaip nuo amžių, taip ir dabar, * Ir per amžių amžius. Amen.

Giesmė

1. Sveika, šventa Barbora, tu dora mergelė, * Rojų nusipelnusi, kaip darže kvietkėlė. * Tad tau gyvenant bokšte, sužadėtuvių neįvyko, * Sugrąžina vėl tėvas į rūmus savo.

2. Džiaugės jis prie visų dukrele savo, * O ji vis dažniau ašarėles liejo. * „Tievuks dievaičius garbin, garbin už pagalbą“, * O tu prie jų nesiartinai net iš tolo.

3. Bandei ne sykį aiškinti, peršnekioti tėvą, * Kad tikėtų vien tikrai Aukščiausiąjį Dievą. * Teko namus palikti, ir į mišką bėgti, * Už uolos pasislėpus, nuo tėvo pabėgti.

4. Tėvas medžiodamas miške tenai ją surado * Ir priplakęs ją diržu, parvedė be žado. * Labai jaunam berneliui įkritai į akį, * Pasigailėjo jos Martyns, išlaisvint įsakė.

Meldimai

K.: Išmintos mergaitės, pasitikit šviesa.

A.: Štai ateinantį jaunikį pasitikit.

K.: Viešpatie, išklausyk mūsų maldą.

A.: Ir mūsų šauksmas Tave tepasiekia.

Antra malda

Melskimės! Viešpats Dieve, šventoje Trejybėje esantis, suteik mums išmintį ir protą, kad kaip šventa Barbora Tavo apdovanota buvo, idant ir mes taip mokėtume Tavęs ieškoti ir surasti Tave regimuose ir neregimuose daiktuose, Tavim tikėti, Tave mylėti ir niekada Tavęs neišsižadėti, kaip ir šventa Barbora, kuri dėl Tavęs kentėjo ir mirė. Dieve, parodyk mums gyvenimo kelią, kuriuo ejo šventa Barbora, kad ir mes tuo keliu eidami gautume malonių ir dovanų per jos šventą užtarimą, o pabaigus šioje žemėje darbus ir vargus galėtume džiaugtis amžina linksmybe dangaus karalystėje. Amen.

Trečia malda

K.: Viešpatie, išklausyk mūsų maldą.

A.: Ir mūsų šauksmas Tave tepasiekia.

K.: Garbinkime Viešpatį.

A.: Dėkojame Dievui.

K.: Te šios mūsų maldos garbina Viešpatį.

A.: Ir duoda dvasinės naudos.

K.: Kristuje mirusieji Dievo gailestingumu tegul ilsisi ramybėje.

A.: Amen.

Pirma malda

1. Pradėkime žodžiais garbinti Dievą maloningą, * Ir šventą Barbora, mergelę išmintingą. * Teikis, šventa Barbora, mums ten prisidėti, * Tavo gyvenimo žodžiais giesmeles pradėti.

2. Garbė Dievui Tėvui, žodžiui iš aukštybės, * Ir švenčiausiai Dvasiai, Dievui iš Trejybės. * Kaip nuo amžių, taip ir dabar, * Ir per amžių amžius. * Amen.

Giesmė

1. Sveika, šventa Barbora, tu dora mergelė, * Rojų nusipelniusi, kaip darže kvietkėlė. * Nei tavo švelnūs žodžiai, nei grūmojims tėvo, * Prie dievukų neaplenks nuo teisingo Dievo.

2. Sakei: „Aš dar norėčiau jums tokios malonės, * Kad išsižadėtumėt pagoniškos tikybos“. * Visa nuogai išrengta, rūgštim apipilta, * Vilnoniais rūbais apsiausta, patylioms parengta.

3. Tau bekalėjant naktį Kristus pasirodė, * Prisižadėjęs daugel greit sugydyt odą, * Ryte krūtis su replėm Tau nudraskė. * Ir nuo Viešpats Dievo liepė atsisakyti.

4. Į mirties bausmės vietą nuvedė paskirtą, * Klūpėdama kaklą ištiesei, o pats tėvas nukirto. * Bandei iš baimės šaukti, kad tėvas be malonės, * O pagonys patys jo laukė jau karonės.

Meldimai

K.: Ateik, Kristaus mylimoji, pasiimki vainiką.

A.: Kurį tau Viešpats nupynė per amžius.

K.: Viešpatie, išklausyk mūsų maldą.

A.: Ir mūsų šauksmas Tave tepasiekia.

Antra malda

Melskimės! Viešpats Dieve, šventoje Trejybėje esantis, suteik mums išmintį ir protą, kad kaip šventa Barbora Tavo apdovanota buvo, idant ir mes taip mokėtume Tavęs ieškoti ir surasti Tave regimuose ir neregimuose daiktuose, Tavim tikėti, Tave mylėti ir niekada Tavęs neišsižadėti, kaip ir šventa Barbora, kuri dėl Tavęs kentėjo ir mirė. Dieve, parodyk mums gyvenimo kelią, kuriuoėjo šventa Barbora, kad ir mes tuo keliu eidami gautume malonių ir dovanų per jos šventą užtarimą, o pabaigus šioje žemėje darbus ir vargus galėtume džiaugtis amžina linksmybe dangaus karalystėje. Amen.

Trečia malda

K.: Viešpatie, išklausyk mūsų maldą.

A.: Ir mūsų šauksmas Tave tepasiekia.

K.: Garbinkime Viešpatį.

A.: Dėkojame Dievui.

K.: Te šios mūsų maldos garbina Viešpatį.

A.: Ir duoda dvasinės naudos.

K.: Kristuje mirusieji Dievo gailestingumu tegul ilsisi ramybėje.

A.: Amen.

Dienos baigiamoji

Pirma malda

1. Pradėkime žodžiais garbinti Dievą maloningą, * Ir šventą Barborą, mergelę išmintingą. * Teikis, šventa Barbora, mums ten prisidėti, * Tavo gyvenimo žodžiais giesmeles pradėti.

2. Garbė Dievui Tėvui, žodžiui iš aukštybės, * Ir Švenčiausiai Dvasiai, Dievui iš Trejybės. * Kaip nuo amžių, taip ir dabar, * Ir per amžių amžius. * Amen.

Giesmė

1. Sveika, šventa Barbora, kiek daug Dievas skyrė, * Jog tiek daug stebuklų pasaulis per tave patyrė. * Nebuvo dar atšalęs dar šventosios kūnas, * Kaip giedram danguje nugriaudė perkūnas.

2. Jaunikį Martijoną nutrenkė perkūnas. * Už bausmę jam tad tai Dievas nepatiko. * Daug iš kitų stebuklų po jos mirimo * Dievas pasauliui leido pasidžiaugt per jos užtarimą.

Meldimai

K.: Ant jos galvos uždėjai vainiką.

A.: Apsagstytą brangiais akmenėliais.

K.: Viešpatie, išklausyk mūsų maldą,

A.: Ir mūsų šauksmas Tave tepasiekia.

Antra malda

Melskimės! Viešpats Dieve, šventoje Trejybėje esantis, suteik mums išmintį ir protą, kad kaip šventa Barbora Tavo apdovanota buvo, idant ir mes taip mokėtume Tavęs ieškoti ir surasti Tave regimuose ir neregimuose daiktuose, Tavim tikėti, Tave mylėti ir niekada Tavęs neišsižadėti, kaip ir šventa Barbora, kuri dėl Tavęs kentėjo ir mirė. Dieve, parodyk mums gyvenimo kelią, kuriuoėjo šventa Barbora, kad ir mes tuo keliu eidami gautume malonių ir dovanų per jos šventą užtarimą, o pabaigus šioje žemėje darbus ir vargus galėtume džiaugtis amžina linksmybe dangaus karalystėje. Amen.

Trečia malda

K.: Viešpatie, išklausyk mūsų maldą.

A.: Ir mūsų šauksmas Tave tepasiekia.

K.: Garbinkime Viešpatį.

A.: Dėkojame Dievui.

K.: Te šios mūsų maldos garbina Viešpatį.

A.: Ir duoda dvasinės naudos.

K.: Kristuje mirusieji Dievo gailestingumu tegul ilsisi ramybėje.

A.: Amen.

Valandų paaukojimas

Himnas (melodija ta pati)

1. Aukojam savo širdis mes prie tavo kojų, * Kad priimtų Viešpats Dievas į lobyną savo. * Užtarki mus Dievo Patronka garbinga, * Būdama prie Viešpaties amžinai laiminga.

2. Maloningiausias Jėzau ir mielaširdingas, * Versmė, iš kurios visi semias gausin-gai. * Teikis pats mums padėti varguose šio svieta, * Per tave mums užpelnyti rojų mums žadietą.

3. Visų šventųjų prašom angelo sargo, * Vis lydėti po sparnais ant šio svieta mar-go. * Per Tavo užtarimą Jėzaus Motinos brangų, * Kad suteiktų Viešpats Dievas vi-siems linksmą dangų. * Amen.

Šv. Barboros litanija

Giesmės literatūrinis tekstas (netaisytas)⁵⁶ ir melodija⁵⁷:

Ky - ri - e, e - lei - son! Christe, eleison!

Ky - ri - e, e - lei - son!

Kyrie, eleison! Christe, eleison! Kyrie, eleison!

Kristau, išgirsk mus! Kristau, išklausk mus!

Dangiškasis Dieve Tėve,

Žodi, svieta atpirkėjau Dieve,

Šventoji Dvasia Dieve,

Šventoji Trejybe Vienas Dieve,

Šventoji Marija,

Šventoji Dievo Gimdytoja,

Šventoji Mergystė doriausia.

Pasigailėk, mūsų!

*Šventa Barbora,
 Barbora, Šventosios Trejybės išpažintoji,
 Barbora, dukra dangiškojo Tėvo,
 Barbora, Dievo mokslo mylėtoja,
 Barbora, prisižadėjusi kankinė Kristaus,
 Barbora, švenčiausias dvasios inde,
 Barbora, Dievo teisybės mokytoja,
 Barbora, angelų dorybė,
 Barbora, mergaičių doras paveikslas,
 Barbora, Kristaus tikėjimo stiprybės paveikslas,
 Barbora, Švento Kryžiaus garbės išaukštintoji,
 Šventa Barbora, šventų dorybių perle,
 Šventa Barbora, sekioji Avinėlio dorybių ir nekaltybių,
 Šventa Barbora, žvakė negestanti šviesybės,
 Šventa Barbora, Viešpaties tarnaitė,
 Šventa Barbora, laikanti šviesą dorybės,
 Šventa Barbora, turtai Jėzaus Kristaus,
 Šventa Barbora, išminties dovana,
 Šventa Barbora, naikintoja pagoniškų dievukų,
 Šventa Barbora, tėvo pagonies dukrelė,
 Šventa Barbora, savo tėvo pagonims išduota,
 Šventa Barbora, smarkiai pagonių nukankinta,
 Šventa Barbora, ugnimi kankinta,
 Šventa Barbora, stiklo šukėm kankinta,
 Šventa Barbora, nuoga po miestą vedžiota,
 Šventa Barbora, savo tėvo nužudyta,
 Šventa Barbora, Kankinių vainiku aprėdyta,
 Šventa Barbora, Dievo malonėmis apdovanota,
 Šventa Barbora, Švenčiausiojo Sakramento garbės platintoja,
 Šventa Barbora, dangiškosios duonos dalintoja,
 Šventa Barbora, tarnų ir tarnaičių globėja,
 Šventa Barbora, ligonių sveikata,
 Šventa Barbora, jūreivių globėja,
 Šventa Barbora, nuo staigios ir netikėtos mirties globėja,
 Šventa Barbora, mokinių globėja,
 Šventa Barbora, geroji globėja.*

Melski
 už mus!

*Viešpatie, per nuopelnus šventos Barboros,
 Nuo visokių nelaimių,
 Nuo nuopuolio ir Tavo rūstybės,
 Nuo karo, bado ir maro,
 Nuo amžinosios mirties,
 Šventu tikėjimu mūsų širdyse pastiprinti,
 Paskutinio Sakramento patepimu prieš mirtį aprūpinti,*

Teikis mūsų
 prašymų
 išklausti!

*Dievo Avinėli, kuris naikini pasaulio nuodėmes, atleisk mums,
Viešpatie!
Dievo Avinėli, kuris naikini pasaulio nuodėmes, išklausk mus,
Viešpatie!
Dievo Avinėli, kuris naikini pasaulio nuodėmes, pasigailėk mūsų!*

*Kristau, išgirsk mus! Kristau, išklausk mus!
Kyrie, eleison! Christe, eleison! Kyrie, eleison!*

*Melskimės. Viešpatie, Tavęs prašome per Šventos Barboros nuopelnus, kurie pasi-
reiškė jos skaistumu, dorybe ir meile Tau, Viešpatie, suteik mums jos dorybių, nu-
skaidrink mūsų protus ir atšalusias širdis, kad šventosios pavyzdį laikytumėm krikš-
čioniško tikėjimo ir amžina linksmybe. Prašome per Kristų, mūsų Viešpatį. Amen.*

Pabaigos giesmė – pasveikinimas
(melodija ta pati kaip ir „Aušrinės valandų“ giesmės)

*1. Sveika, šventa Barbora, mergelių gražūs siekiai. * Dorybių rožė puikiausia, stip-
rybės lelija, sveika. * Sveika, šventa Barbora, graži mergele, aukso meile aprėdyta, *
Graži ir nusizėminusi širdis, pilna visokių dorybių.*

*2. Sveika, šventa mergelė, mokėjusi nekaltybę išlaikyti, * Kuri teikei išgirsti Kris-
taus žodžius: * „Eikš prie manęs, aš tau suteiksiu * amžinos garbės vainiką”.*

*3. Sveika, šventa Barbora, brangūs Kristaus žemčiūgai. * Dabar ir mūsų mirimo
valandoje. * Amen.*

K.: Melskis už mus, šventa Barbora.

A.: Kad taptume verti Kristaus žadėjimų.

*Melskimės! Skaisti mergele, stipri Kristaus kare ir drąsi kankine, šventa Barbora,
mes, neverti Kristaus tarnai ir tarnaitės, per tavo tarpininkavimą prašome per Kristų,
kad mirties valandoje galėtume džiaugtis artėjančia amžinybe per amžius. Amen.*

UŽDUOTYS SAVARANKIŠKAM DARBUI

1. Kokios Barboros Žagarietės kulto ištakos?
2. Kaip manote – Barbora Žagarietė yra šventoji ar palaimintoji?
3. Kada ir kaip lankomas Barboros Žagarietės karstas?
4. Kokios maldos ir giesmės skirtos Barborai Žagarietei?
5. Išmokite giedoti pagal pateiktas giesmių bei maldų melodijas.

PAGRINDINĖ LITERATŪRA

- Bulota A., Benys L.* Šventųjų gyvenimai. Kaunas. 1994. P. 372–373.
- Motuzas A.* Dėl Barbaros Žagarietės šventumo // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. Vilnius. 2000. T. 16. P. 89.
- Motuzas A.* Žagarės, Šiluvos, Tytuvėnų ir Veprių parapijų giesmės ir katalikiškoji etninė muzika // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. Vilnius. 1997. T. 11. P. 194.
- Šimaitis S.* Senosios ir naujosios Žagarės istorijos simboliai. Šaltiniai ir jų tyrinėjimai. // Žagarė. Vilnius. 1998. P. 223.
- Vaitkienė R.* Žagarės bažnyčių praeitis ir dabartis // Žagarė. Vilnius. 1998. P. 150.
- Valančius Gr.* Žemaičių Didysis. Brooklyn. 1978. D. 1. P. 227.
- Veblaitis P.* Kova su caro valdžia dėl Barbaros Umiastauskaitės rūšio Žagarėje // Lietuvos aidas. 1937. Nr. 83–117.

PAPILDOMA LITERATŪRA

- Giesmių knyga arba Kantičkos. Tilžė. 1902.
- Giesmių lobynas / parengė kun. K. Ambrozaitis. Dorrisville. 1924.
- Ivinskis Z.* Rinktiniai raštai. Roma. 1987. T. 4.
- Kviklys B.* Lietuvos bažnyčios. Telšių vyskupija. Chicago. 1980. T. 1.
- Vaivada V.* Žemaitija XV–XVIII amžiuje // Žemaitijos istorija / sud. A. Nikžentaitis. Vilnius. 1997.
- Vaišnora J.* Marijos garbinimas Lietuvoje. Roma. 1958.

NUORODOS

- ¹ *Paulauskas A.* Nepaskelbta lietuvių tautos šventoji. Bakalauro darbas. Kauno kunigų seminarija. 1993. P. 19–20.
- ² *Boruta J., Katilienė I., Katilius A.* Barbaros Žagarietės stebuklų knygą suradus // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. Vilnius. T. 16. P. 443–481.
- ³ *Boruta J.* Markgrafienės Janinos Umiastovskos pastangos pradėti Barbaros Žagarietės kanonizacijos bylą 1937–1938 m. // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. Vilnius. 2001. T. 19. P. 491–518.
- ⁴ *Motuzas A.* Dėl Barbaros Žagarietės šventumo // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. Vilnius. 2000. T. 16. P. 89.
- ⁵ *Motuzas A.* Dėl Barbaros Žagarietės šventumo. Ten pat.
- ⁶ Ten pat.
- ⁷ Ten pat. P. 90.
- ⁸ Ten pat.
- ⁹ Ten pat.
- ¹⁰ *Bulota A., Benys L.* Šventųjų gyvenimai. Kaunas. 1994. P. 372–373.
- ¹¹ *Motuzas A.* Žagarės, Šiluvos, Tytuvėnų ir Veprių parapijų giesmės ir katalikiškoji etninė muzika // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. Vilnius. 1997. T. 11. P. 194.
- ¹² *Vaitkienė R.* Žagarės bažnyčių praeitis ir dabartis // Žagarė. Vilnius. 1998. P. 150.
- ¹³ *Vaitkienė R.* Žagarės bažnyčių praeitis ir dabartis. Ten pat.
- ¹⁴ *Šimaitis S.* Ataskaita: „Joniškio bažnyčia XVII a. Žemaičių vyskupijos vizitacijos aktuose“. Kaunas–Joniškis. 1997. P. 38.
- ¹⁵ *Paulauskas A.* Nepaskelbta lietuvių tautos šventoji. Ten pat.
- ¹⁶ *Vaitkienė R.* Žagarės bažnyčių praeitis ir dabartis. Ten pat. P. 151.
- ¹⁷ *Šimaitis S.* Ten pat.
- ¹⁸ *Veblaitis P.* Kova su caro valdžia dėl Barbaros Umiastauskaitės rūšio Žagarėje // Lietuvos aidas. 1937. Nr. 83–117. P. 2.

- ¹⁹ Trumpa krikščionybės Latvijoje istorija // Katalikų pasaulis / vertė Z. Ardickas. Vilnius. 1997. P. 33.
- ²⁰ Kleintjens J. Latvijas Vēstures Avoti Jezuitu Ordena Archīvos. Rīga. 1941. T. 1. P. 3.
- ²¹ Valančius Gr. Žemaičių Didysis. Brooklyn. 1978. D. 2. P. 3.
- ²² Lietuvių enciklopedija. Boston. 1966. T. 35. P. 305.
- ²³ Vaivada V. Žemaitija XV–XVIII amžiuje // Žemaitijos istorija / sud. A. Nikžentaitis. Vilnius. 1997. P. 105.
- ²⁴ Valančius Gr. Ten pat. P. 227.
- ²⁵ Lietuvių enciklopedija. Boston, 1958. T. 13. P. 413.
- ²⁶ Valančius Gr. Ten pat. P. 230.
- ²⁷ Kviklys B. Lietuvos bažnyčios. Telšių vyskupija. Chicago. 1980. T. 1. P. 22.
- ²⁸ Vaitkienė R. Ten pat. P. 150.
- ²⁹ Ivinskis Z. Rinktiniai raštai. Roma. 1987. T. 4. P. 642.
- ³⁰ Biezais H. Die religionsquellen der baltischen Völker und die Ergebnisse der bisheringen Forschungen. Upsala. 1954. S. 85.
- ³¹ Valančius Gr. Ten pat. P. 227.
- ³² Lietuvių enciklopedija. Boston. 1960. T. 21. P. 240.
- ³³ Motuzas A. Žemaičių Kalvarijos Kalnai ir Kryžiaus kelias. Istorinė, etnografinė, etnomuzikologinė medžiaga. Kretinga. 1993. P. 3.
- ³⁴ Vatikano archyvas. Roma. S. a. Vol. 64. fol. 220.
- ³⁵ Ivinskis Z. Rinktiniai raštai. Ten pat. P. 641.
- ³⁶ Šimaitis S. Senosios ir naujosios Žagarės istorijos simboliai. Šaltiniai ir jų tyrinėjimai. // Žagarė. Vilnius. 1998. P. 223.
- ³⁷ Kviklys B. Lietuvos bažnyčios. Telšių vyskupija. Ten pat. P. 28.
- ³⁸ Vaišnora J. Marijos garbinimas Lietuvoje. Ten pat. P. 141.
- ³⁹ Ivinskis Z. Rinktiniai raštai. Ten pat. P. 641.
- ⁴⁰ Veblaitis P. Ten pat. Nr. 111. P. 2.
- ⁴¹ Kviklys B. Lietuvos bažnyčios. Ten pat. P. 34.
- ⁴² Valančius Gr. Ten pat. P. 227.
- ⁴³ Valančius Gr. Ten pat. P. 228.
- ⁴⁴ Užemeckas B., Buišas V. Žagarės miestas // Šiaulių metraštis. Šiauliai. 1938. Nr. 5. P. 154.
- ⁴⁵ Veblaitis P. Ten pat. Nr. 117. P. 1.
- ⁴⁶ Veblaitis P. Ten pat. P. 1–4.
- ⁴⁷ Veblaitis P. Ten pat. Nr. 84. P. 3.
- ⁴⁸ Paulauskas A. Nepaskelbta lietuvių tautos šventoji. Ten pat. P. 32.
- ⁴⁹ Motuzas A. Dėl Barbaros Žagarietės šventumo. Ten pat. P. 88.
- ⁵⁰ Giesmių knyga arba Kantiškos. Tilžė. 1902. P. 465–469.
- ⁵¹ Motuzas A. Dėl Barbaros Žagarietės šventumo. Ten pat. P. 96.
- ⁵² Giesmių knyga arba Kantiškos. Ten pat. P. 463–465.
- ⁵³ Motuzas A. Dėl Barbaros Žagarietės šventumo. Ten pat. P. 99.
- ⁵⁴ Giesmių lobynas / parengė kun. K. Ambrozaitis. Dorrisville. 1924. P. 603–608.
- ⁵⁵ Motuzas A. Dėl Barbaros Žagarietės šventumo. Ten pat. P. 101.
- ⁵⁶ Giesmių lobynas. Ten pat. P. 608–611.
- ⁵⁷ Motuzas A. Dėl Barbaros Žagarietės šventumo. Ten pat. P. 114.

II SKYRIUS

LIETUVOS KALVARIJŲ KRYŽIAUS KELIAI: ISTORIJA, APEIGOS IR MUZIKA

Kalvarijų Kryžiaus kelias (lotyniškai *Via Crucis*) – tai pamaldumo praktika, kurią sudaro stočių („stacijų“), arba vietų, įrengtų lauke pastatytose koplyčiose su paveikslais ar skulptūromis, lankymas, apmaštant Kristaus kančią, kalbant tam tikras maldas ir giedant giesmes. Šis Kryžiaus kelias ne iš karto įgavo tą katalikiškosios kultūros pamaldumo formą, kuri žinoma šiandien. Jo evoliucija truko keletą amžių, praėjo keletą pamaldumo etapų, kol įgavo dabartinį pavidalą.

Kalvarijų Kryžiaus kelių pradžia – pirmieji krikščionybės amžiai. Žinoma, kad krikščionys šventąsias vietas (*peregrinatio ad loca sancta*) Jeruzalėje lankydavo jau II amžiuje. Maldininkų kelionės į šias vietas, ypač į Palestiną, išpopuliarėjo IV amžiuje, imperatoriui Konstantinui Didžiajam 313 m. Milano ediktu suteikus teisę krikščionims laisvai išpažinti savo tikėjimą. Pirmoji žinoma maldininkė, 324 m. nukeliavusi į Jeruzalę ir Betliejų, buvo Konstantino motina šv. Elena¹. Vėliau į Jeruzalę keliavo ir kitų kraštų maldininkai, savaip garbinę kalvarijas.

Pirmasis Jėzaus kelio, kuris dar vadinamas Kančios keliu, nuo Piloto rūmų iki Kalvarijos kalno aprašymas randamas 381–384 m. maldininkės Eterijos pranešime „*Peregrinatio ad loca Sancta*“ („Piligriminė kelionė po šventąsias vietas“)², kuriame aprašomos vietovės, susijusios su Kristaus Kryžiaus kelio įvykiais. Tai lėmė naujų religinio meno formų Europoje atsiradimą. Jau V amžiaus pradžioje Kristaus Kančios kelio scenas imta vaizduoti ir kitose šalyse. Seniausią Kristaus kančias perteikiantį ciklą (420–430 m.), kurį sukūrė ir garbino tikintieji Jeruzalėje, randame keturiose plokštėse („stacijose“) Londono Britų muziejuje. Ciklą sudaro 12 paskutinių Kristaus gyvenimo epizodų³ (žr. 2 pav.).

Žodis *stotis*, arba *stacija*, krikščionių tradicijoje turi stabtelėjimo (lot. k. *statio* – „buveinė“) reikšmę. Tai pirmiausia susiję su Romos imperijos kariuomene. Romėnų kariai dienos sargybą vadindavo *statio* – „dienos pamaina“. Pirmieji krikščionys, kaip Dievo kariai, pasisavino šį pavadinimą ir susirinkimus dienos metu ėmė vadinti *stacijomis* (*stationes*)⁴. Vėliau piligrimai, keliaudami į Jeruzalę, sustodavo ir švėsdavo šventes tose šventovėse (buveinėse), kurios siejosi su Kristaus Kančios kelio paslaptimi. Šio kelio lankymas buvo suvokiamas kaip pats intymiausias Kristaus sekimo Jo Kančios keliu veiksmas, savotiška kankinystė. Piligrimai atgailaudavo už save ir tuos, kurie liko namie, papildydami atgailą malda ir aukomis. Pirmasis šią pamaldumo for-

mą pastebėjo ir jos dalis į nuoseklią lankymo seką sujungė Jonas Beletas (Jan Belet – †1161)⁵. Tikintieji ne visada galėjo lankyti savo šventąsias vietas, ypač Palestiną užėmus musulmonams. Tada stacijos pradėtos rengti Europoje. V amžiuje Italijoje, netoli Bolonijos miesto, Šv. Stepono vienuolyne vyskupo Šv. Petronijaus iniciatyva pastatytos kelios koplyčios, kurios pristatytos kaip Naujoji Jeruzalė. Tai kalvarijos, reprezentuojančios svarbiąsias Jeruzalės šventoves⁶.

2 pav. Kristaus kančios paveikslai – „stacijos“

XI a. krikščioniškoji Europa nusprendė apginti Jeruzalę nuo musulmonų. Kilęs Šventasis karas traktuotas kaip savotiška misija, daugiausiai nukreipta į Rytus bei slavų gyvenamąsias teritorijas. Todėl nuo 1219 metų šv. Pranciškaus pageidavimu krikščionims brangiausią Šv. žemės vietą pradėjo saugoti pranciškonai⁷.

Kryžiuočiams pralaimėjus Šventąjį karą, 1312 metais pop. Klemensas V pranciškonams suteikė privilegiją saugoti ir globoti šventoves bei šventas vietas Palestinoje⁸. Kai piligrimams buvo uždrausta lankyti Kristaus Kančios kelią Palestinoje, XV a. pradžioje Nyderlandų šalyse pranciškonų iniciatyva sukuriamas 5–15 stočių Kristaus Kančios kelio kultas. Populiariausias buvo 7 stočių Kryžiaus kelio ciklas, kuris susi-

formavo Belgijoje, vėliau paplito po visą Europą (Roma, Niurnbergas, Krokuva bei Vilnius).

Stočių skaičiumi išsiskyrė 1423 m. Ispanijoje, kalvotose Kordobos vietovėse, šalia *Scala Coeli* vienuolyno, dominikono Alvarezo įkurtas Kryžiaus kelias. Popiežius Inocentas I po keturiasdešimties metų, t. y. 1489-aisiais, šias Kryžiaus kelio stotis oficialiai pripažino, suteikdamas joms šventųjų kalvarijų Kryžiaus kelio pamaldumo statusą. Nuo tada jos imtos viešai lankyti, prie jų meldžiamasi, minint Kristaus agoniją bei mirtį ant Kalvarijos kalno⁹. Taip gimė dominikoniškoji kalvarijų Kryžiaus kelio pamaldumo praktika. Sekdami dominikonų pavyzdžiu apie 1491 m. ant Varalo kalno (netoli Milano miesto Italijoje) pranciškonai įrengė Šventojo miesto simbolį su 43 Kristaus Kryžiaus kelio stotimis. Pastarųjų pavyzdžiu pasekė pranciškonai Vokietijoje: XV a. pabaigoje – XVI a. pradžioje prie Liubeko bei Bambergo miestų jie įrengė kalvarijas su Kryžiaus keliu. 1515 m. Austrijoje (Insbruko ir Tirolio apylinkėse) bei XVI a. pabaigoje Prancūzijos Romanso vietovėse įkuriamos kalvarijos su 37 stočių Kryžiaus keliu.

Poreformaciniu laikotarpiu Kristaus kančios kulto Kryžiaus kelio forma pasiekė Lenkiją. Lietuvos Didžiojoje kunigaikštystėje ir Lenkijos karalystėje apie Kryžiaus kelio maldas XVI a. pabaigoje pirmasis prakalbo Mikalojus Kristupas Radvila, žinomas Našlaitėlio slapyvardžiu. Jis savo kelionę į Jeruzalę aprašė ir prisiminimus apie Kristaus Kančios kelią 1582–1584 metais pateikė laiškų forma¹⁰.

Reikia manyti, kad šis M. Radvilos aprašymas buvo akstinas kalvarijoms Lenkijoje steigtis. Pirmoji įsteigta 1594 metais Krokuvoje. Ją sudarė mažos koplytėlės, išsidėčiusios tarp Šv. Marijos bazilikos ir Šv. Barboros bažnyčios.

1610–1617 m. Lenkijoje, Krokuvos apylinkėse, vietos bernardinai ir grafas Mikalojus Zebrzydovskis įkūrė *Kalwaria Zebrzydowska* su 50-ies stočių Kryžiaus keliu bei Marijos takeliais. Ji tapo pavyzdžiu steigiantis kitoms kalvarijoms tiek Lenkijos karalystėje, tiek ir Lietuvos Didžiojoje kunigaikštystėje. 1628 metais Lenkijoje įkurta *Kalwaria Pakościa* su 26-iomis Kryžiaus kelio stotimis. 1639–1642 m. Žemaitijoje, Gardų kalvose, įsteigtos kalvarijos su 19-os stočių, arba 20-ies vietų, Kryžiaus keliu (apie tai – toliau tekste). 1648 metais įkurtos *Kalwaria Wejherowa/Kaszubska* bei 1667 m. *Kalwaria Paclawska* su 28-iomis Kryžiaus kelio stotimis. Lietuviai 1664–1669 m. Verkių apylinkėse įsteigė Vilniaus (Verkių) kalvarijų 35-ių stočių Kryžiaus kelius (apie tai – toliau tekste). 1672 metais įsteigta 35-ių Kryžiaus kelio stočių *Góra Kalwaria*. Minėtose Lenkijos karalystės kalvarijose, kaip ir *Kalwaria Zebrzydowska*, buvo ir Marijos takeliai. Lenkijos kalvarijų Kryžiaus kelių steigimas kuriam laikui sustojo 1681 metais, įkūrus *Kalwaria Wambierzycka*. Jos Kryžiaus kelią sudarė 92 stotys¹¹. Vėliau ši dominikoniškoji kalvarijų Kryžiaus kelių pamaldumo tradicija išpli-

to Europoje: Pietų Vokietijoje [Augsburgas – 1719 m., Fulda – 1735–1738 m.], Austrijoje [Salzburgas – 1728 m.], Vengrijoje [Budapeštas – 1747 m.], Louvene¹² ir Lietuvoje [1844 m. – Mosėdyje, 1846 m. – Vepriuose] (apie tai – toliau tekste).

XVII a. pabaigoje – XVIII a. pradžioje dominikoniškieji kalvarių Kryžiaus keliai toliau plinta lenkų pranciškoniškosios kultūrinės veiklos dėka. 1752 m. Ostrolėco bei 1788–1792 m. *Świeciu n. Wisłą* vietovėse bernardinų vienuolynų bažnyčių kluatų arkadose bei arkose, kurios yra koplyčiose, įrengti kalvarių tipo Kryžiaus keliai, kuriuos sudarė 5–50 Kryžiaus kelių stočių ciklai. Tokio kalvarių tipo Kryžiaus keliai 1771–1775 m. įkurti ir Lietuvoje, Tytuvėnų bernardinų vienuolyno bažnyčios kluatre (apie tai – toliau tekste). Šio fenomeno ypatumas – uždaros patalpos: bažnyčių sienoje, kapinėse sukurta šventa (*sacrum*) erdvė. Paminėtų dominikoniškųjų kalvarių Kryžiaus keliai skyrėsi stočių skaičiumi (svyravo nuo 15-os iki 200) ir tematika.

Paskutinės dominikoniškosios kalvarijos Europoje įkurtos 1936 m. Lenkijoje, šventovėje *Obornikach Wielkopolskich*.

Katalikų Bažnyčios istoriniai šaltiniai liudija, kad šalia popiežiaus Inocento I palaimintos dominikoniškosios kalvarių Kryžiaus kelio pamaldumo praktikos gyvavo ir nedaug stočių turintys Kryžiaus keliai, kuriuos steigė pranciškonų vienuoliai. Ispanijos pranciškonai 1456 m. Sicilijos saloje įkuria 7-ių stočių kalvarių tipo Kryžiaus kelius. Jų pavyzdžiu paseka ir kitų šalių pranciškonai: XVI a. Vokietijoje, Maino upės kalvoje, įkuriamos Folbacho stotys, 1505 m. tokios pat stotys įsteigiamos ir Niurnbergo mieste. Vokiečių pavyzdžiu 1520 metais Nyderlanduose, Antverpeno mieste, pranciškonai savo kapinėse įrengė Septynių Dievo Motinos skausmų kelią, kurį popiežius Leonas X palaimino ir suteikė 100 dienų atlaidus tiems, kas juos populiarius maldomis ir giesmėmis¹³.

1607 m. ir Krokuvos mieste (Lenkija) atsiranda tradicija gavėnios metu lankyti 7-ias bažnyčias. Ši praktika žinoma tik tuose miestuose, kuriems Šventasis Sostas suteikė 7-ių Romos bažnyčių lankymo atlaidus. Lenkijoje toks miestas buvo Krokuva. Lietuvoje 7-ių stočių Kryžiaus kelius 1610–1617 m. savo vienuolyno bažnyčios kluatre įsteigė Vilniaus bernardinai (apie tai – toliau tekste).

XVI–XVII a. svarbiausiu veikalu, kuriuo rėmėsi daugelis kalvarių Kryžiaus kelių steigėjų Europoje, buvo puikaus Palestinos geografijos žinovo kunigo Christiano van Adrichemo (vadinamo Adrichomijumi) Kelne 1584 metais išleista, o vėliau keletą kartų perleista knyga „Theatrum Terrae Sactae et biblicarum historiarum cum tabulis geographicis: Jerusalem sicut Christi tempore floruit“ („Šventosios Žemės ir Biblijos istorijos atvaizdas su geografinėmis lentelėmis: kaip klestėjo Jeruzalė Kristaus laikais“), kurioje pateikta Kristaus laikų Jeruzalės topografija, to meto miesto planai, nurodyti atstumai tarp vietų, susijusių su Kristaus gyvenimo ir kančios istorijos įvy-

kiais¹⁴. Knygoje autorius aprašo 12-os stočių Kryžiaus kelią. Taip gimsta nauja 14-os stočių Kryžiaus kelio garbinimo forma. Lenkų kunigas Jerzy Kopeć savo knygoje „Droga Krzyżowa” teigia, kad 14-os stočių Kryžiaus kelio pamaldumo tradicija atsirado flamandų krašte (Nyderlanduose), kurį XVI a. buvo užkariavę ispanai. Nyderlanduose kunigas Kruys (†1585), remdamasis kunigo Chr. Andrichomijaus knyga „Jerusalem sicut Christi tempore floruit“, išleido knygelę, kur pirmą kartą nustatytas Kryžiaus kelio 14-os stočių skaičius ir toks turinys, kuris žinomas šiandien¹⁵.

Iš Nyderlandų 14-os stočių Kryžiaus kelio apvaikščiojimo tradicija pasiekė Ispaniją, kur tuo metu vyravo dominikoniškoji Kryžiaus kelio tradicija. Ispanų pranciškonai Sardinijos salos Varverdo kalne įrengė pirmąją 14-os stočių Kryžiaus kelią. 1628 m. šį Kryžiaus kelią lankantiems maldininkams Šventasis Sostas dovanojo visuotinius atleidus. 1628 metų lapkričio 14 dieną pranciškonas Salvadoras Vitale 14-os stočių Kryžiaus kelią įkūrė prie kelio iš Florencijos į San Miniato kalną, kurį maldininkai apvaikščiavo kiekvieną penktadienį. Panašų Kryžiaus kelią ant to paties kalno įkūrė kitas pranciškonas Bonaventūra Pačini.

Pirmasis pradėjęs Lenkijoje tapyti 14-os stočių Kryžiaus kelio paveikslus buvo pranciškonas Franciszek Lekszycki († 1668). Apie 1666–1668 metus jo nutapytas 14-os stočių Kryžiaus kelio paveikslų ciklas jau randamas Krokuvoje ir Lvove¹⁶. 1686 metais pop. Inocentas XI ypatingu raštu suteikė teisę pranciškonų ordinui įvesti stotis visose jų bažnyčiose. Šią privilegiją pop. Inocentas XII 1695 metais dar kartą patvirtino ir paaiškino, kad viso pasaulio pranciškonai turi teisę steigti stotis ir skatinti tikinčiuosius apvaikščioti Kryžiaus kelius. Pop. Benediktas XIII 1726 metais suteikė Kryžiaus kelio atleidus visiems tikintiesiems, ypač tiems, kurie meldžiasi už sielas (t. y. už mirusiuosius). Pop. Klemensas XII 1731 metais leidžia kartu su atlaisdais plisti stotims visose bažnyčiose, tačiau su sąlyga, kad jas įves pranciškonai ir patvirtins vietos ordinaras (vyskupas). Tada griežtai nustatomas stacijų skaičius – 14. 1741 m. pop. Benediktas XIV ragina visus kunigus įrengti savose bažnyčiose stotis, nes daug jų dar nebuvo. Šv. Leonardo rūpesčiu 14-os stočių Kryžiaus kelias pirmiausia įsteigiamas Romoje. Šv. Benedikto XIV rūpesčiu ir šv. Leonardo pastangomis 1750 m. gruodžio 27 d. Koliziejiaus arenos viduryje buvo pastatytas milžiniškas medžio kryžius ir aplink jį įrengta 14 Kryžiaus kelio stočių, kurias pašventino popiežiaus delegatas¹⁷.

Vienuolynuose taip pat ne visur įsteigtas 14-os stočių Kryžiaus kelias. Jo įsitvirtinimas glaudžiai susijęs su atlaisdais, kuriais popiežiai apdovanojo pranciškonų ordiną, kaip šio kulto saugotoją ir propaguotoją. Atsižvelgdami į popiežių leidimus Kryžiaus kelius steigti ne tik bažnyčiose, pranciškonai pradėjo Kryžiaus kelio koplyčias statyti prie vienuolynų sienų, kapinėse, bažnyčių kiemuose ar netoliese esančiose kalvose. Taip galutinai susiformuoja pranciškoniškojo Kryžiaus kelio pamaldumo praktika.

14-os stočių Kryžiaus kelius kalvose pirmieji Rytų Europoje 1736 m. įsteigia Krokuvos pranciškonai. Tokio tipo Kryžiaus keliai 1759–1760 m. įkurti Žemaitijoje, Beržoro apylinkėse (apie tai – toliau tekste). Laikydami tradicijas, bernardinai Kryžiaus kelio pamaldas vasarą atlikdavo prie koplyčių, o žiemą – bažnyčiose. Ši pranciškoniškoji 14-os stočių Kryžiaus kelio tradicija, įvesta visose pasaulio katalikų bažnyčiose XVIII a., tebegyvuoja ir šiandien.

Yra žinoma, kad ir dabartinė Jeruzalėje gyvuojanti Kryžiaus kelio tradicija remiasi Vakaruose išpopuliarėjusiu pamaldumo pavyzdžiu.

Kalvarijų Kryžiaus kelių paplitimas, arealas bei tipai pateikti 2 lentelėje.

2 lentelė

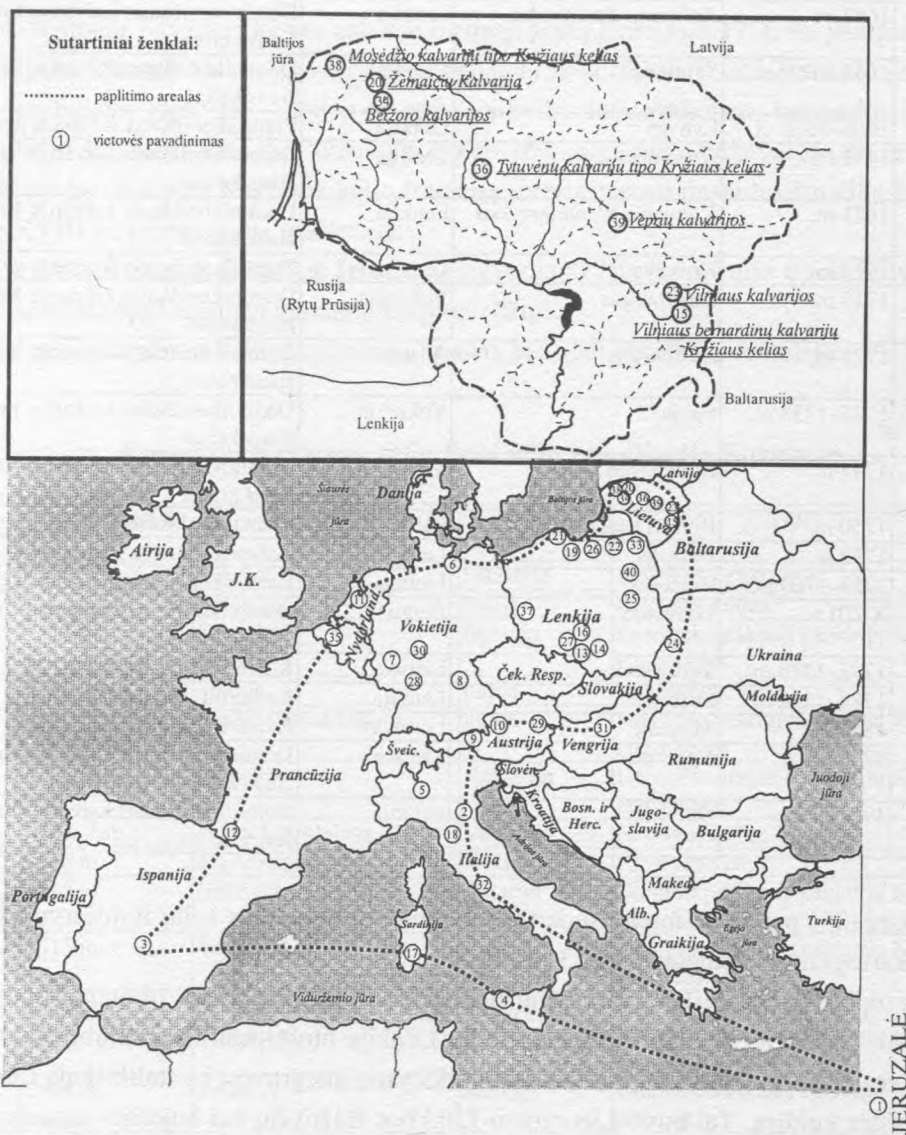
Kalvarijų Kryžiaus kelių tipai ir jų populiacija Europoje

Eil. Nr.	Amžius/metai	Vieta	Šalis	Tipas
1.	IV a.	Jeruzalė	Palestina	Kryžiaus kelias
2.	V a.	Bolonija	Italija	Kryžiaus kelias
3.	1423 m.	Kordoba	Ispanija	Dominikoniškasis kalvarijų Kryžiaus kelias
4.	1456 m.	Sicilija	Italija	Kryžiaus kelias
5.	1491 m.	Varalo kalnas/Milanas	Italija	Dominikoniškasis kalvarijų Kryžiaus kelias
6.	XV a. pab.	Liubekas	Vokietija	Dominikoniškasis kalvarijų Kryžiaus kelias
7.	XV a. pab.	Folbachas/Mainas	Vokietija	Kryžiaus kelias
8.	1505 m.	Niurnbergas	Vokietija	Kryžiaus kelias
9.	1515 m.	Insbrukas	Austrija	Dominikoniškasis kalvarijų Kryžiaus kelias
10.	1515 m.	Tirolis	Austrija	Dominikoniškasis kalvarijų Kryžiaus kelias
11.	1520 m.	Antverpenas	Belgija	Kryžiaus kelias
12.	XVI a. pab.	Romansas	Prancūzija	Dominikoniškasis kalvarijų Kryžiaus kelias
13.	1594 m.	Krokuva	Lenkija	Dominikoniškasis kalvarijų Kryžiaus kelias
14.	1607 m.	Krokuva	Lenkija	Kryžiaus kelias
15.	1610–1617 m.	Vilniaus bernardinų vienuolyno bažnyčios kluatras	Lietuva	Kryžiaus kelias
16.	1617 m.	<i>Kalwaria Zebrzydowska</i>	Lenkija	Dominikoniškasis kalvarijų Kryžiaus kelias
17.	1628 m.	Sardinijos sala	Italija	Pranciškoniškas Kryžiaus kelias
18.	1628 m.	Florencija	Italija	Pranciškoniškas Kryžiaus kelias
19.	1628 m.	<i>Kalwaria Pockościa</i>	Lenkija	Dominikoniškasis kalvarijų Kryžiaus kelias
20.	1639–1642 m.	Žemaičių Kalvarija	Lietuva	Dominikoniškasis kalvarijų Kryžiaus kelias
21.	1648 m.	<i>Kalwaria Wejherowa/Kasubska</i>	Lenkija	Dominikoniškasis kalvarijų Kryžiaus kelias

22.	1667 m.	<i>Kalwaria Paclawska</i>	Lenkija	Dominikoniškasis kalvarių Kryžiaus kelias
23.	1664–1669 m.	Vilnius	Lietuva	Dominikoniškasis kalvarių Kryžiaus kelias
24.	1666–1668 m.	Lvovas	Lenkija	Pranciškoniškasis Kryžiaus kelias
25.	1672 m.	<i>Góra Kalwaria</i>	Lenkija	Dominikoniškasis kalvarių Kryžiaus kelias
26.	1681 m.	<i>Kalwaria Wambierzycka</i>	Lenkija	Dominikoniškasis kalvarių Kryžiaus kelias
27.	1714 m.	Krokuva	Lenkija	Pranciškoniškasis Kryžiaus kelias
28.	1719 m.	Augsburgas	Vokietija	Dominikoniškasis kalvarių Kryžiaus kelias
29.	1728 m.	Zalzburgas	Austrija	Dominikoniškasis kalvarių Kryžiaus kelias
30.	1735–1738 m.	Fulda	Vokietija	Dominikoniškasis kalvarių Kryžiaus kelias
31.	1747 m.	Budapeštas	Vengrija	Dominikoniškasis kalvarių Kryžiaus kelias
32.	1750 m.	Roma (Koliziejus)	Italija	Pranciškoniškasis Kryžiaus kelias
33.	1752 m.	<i>Ostrołęc</i>	Lenkija	Kalvarių tipo Kryžiaus keliai
34.	1759–1760 m.	Beržoras	Lietuva	Pranciškoniškasis Kryžiaus kelias
35.	XVIII a.	Louvenas	Belgija	Dominikoniškasis kalvarių Kryžiaus kelias
36.	1771–1778 m.	Tytuvėnai	Lietuva	Kalvarių tipo Kryžiaus keliai
37.	1788–1792 m.	<i>Świeciu</i>	Lenkija	Kalvarių tipo Kryžiaus keliai
38.	1844 m.	Mosėdis	Lietuva	Kalvarių tipo Kryžiaus kelias
39.	1846 m.	Vepriai	Lietuva	Dominikoniškasis kalvarių Kryžiaus kelias
40.	1936 m.	<i>Oborniki</i>	Lenkija	Dominikoniškasis kalvarių Kryžiaus kelias

Remiantis pateikta lentele, sudarytas pagrindinių Kryžiaus kelių išsidėstymo Europoje kartografinis žemėlapis (žr. 3 pav.).

Europoje kalvarių Kryžiaus kelių pamaldumo tradicija įsigali plintant kontrreformacijai. Lietuvoje – 1569 metais, kada su Lenkija buvo pasirašyta Liublino unija ir Lietuvos kultūra, tapus jai Lenkijos kunigaikštyste, integravosi į katalikiškąją Lenkijos karalystės kultūrą. Tai buvo Lietuvos ir Lenkijos Bažnyčių bei bajorijos sutarimo laikotarpis. Lietuvoje jėzuitai skleidė katalikiškąjį mokslą, pranciškonai, bernardinai ir dominikonai apaštalavo liaudžiai. Viena jų apaštalavimo formų buvo kalvarių Kryžiaus kelio pamaldumo praktikos. Pirmosios kalvarijos įsteigtos 1610–1617 m., kada Vilniaus bernardinai savo vienuolyno Šventųjų Pranciškaus ir Bernardino bažnyčios šventoriuje įsteigė 7-ių stočių Kryžiaus kelią, o kiek vėliau – ir Šventųjų laiptų koplyčią (žr. 4 ir 6 pav.).

1 – Jeruzalė	11 – Antverpenas	21 – Wejherowa	31 – Budapeštas
2 – Bolonija	12 – Romansas	22 – Paclawska	32 – Roma (Koli-ziejus)
3 – Kordoba	13 – Krokuva	23 – Vilnius	33 – Ostrolęc
4 – Sicilija	14 – Krokuva	24 – Lvovas	34 – Beržoras
5 – Milanas	15 – Vilniaus bernardinų vie-nuolyno bažnyčios kluatras	25 – Góra Kalwaria	35 – Liuvenas
6 – Liubekas	16 – Kalwaria Zebrzydowska	26 – Wambierzycka	36 – Tytuvėnai
7 – Mainas	17 – Sardinija	27 – Krokuva	37 – Świeciu
8 – Niurnbergas	18 – Florencija	28 – Augsburgas	38 – Mosėdis
9 – Insbrukas	19 – Kalwaria Pokościa	29 – Zalcburgas	39 – Vepriai
10 – Tyrolis	20 – Žemaičių Kalvarija	30 – Fulda	40 – Obornicka

3 pav. Kalvarių Kryžiaus keliai Europoje ir Lietuvoje

1. Vilniaus bernardinų vienuolyno Šventųjų Pranciškaus ir Bernardino bažnyčios šventoriaus Kryžiaus kelias

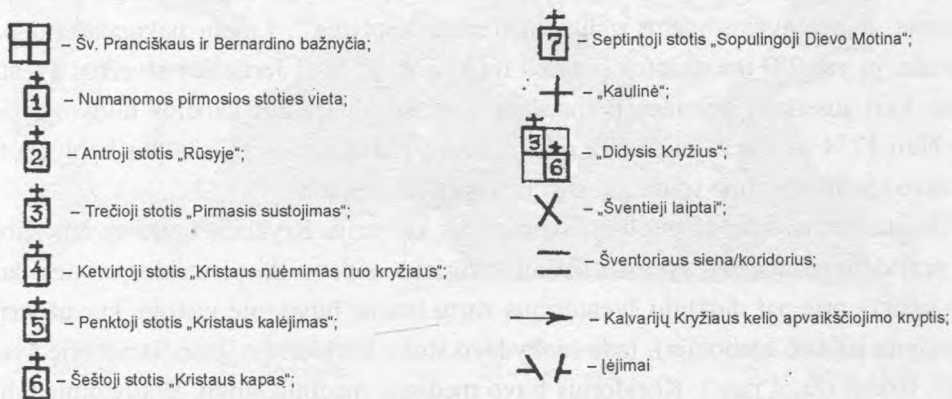
Vilniaus bernardinų vienuolyno Šventųjų Pranciškaus ir Bernardino bažnyčios šventoriuje 1610–1617 m. įkurto 7-ių stočių Kryžiaus kelio kilmės versijos yra kelios. Pirmoji – religinė.

Europoje didėjant kalvarių populiarumui susiklostė gana sudėtinga, dabar tik fragmentiškai Vilniaus šventųjų Pranciškaus ir Bernardino bažnyčios šventoriuje išlikusi Kryžiaus kelio koplyčių sistema.

Bene anksčiausiai (1610 m.) Roberto Boreikos lėšomis buvo pastatyta koplyčia, pavadinta Kristaus kalėjimu (*Carcer Christi*)¹⁸. Ji stovėjo netoli Šv. Onos bažnyčios, toje vietoje, kur 1802 m. jos įsteigėjas M. Šulcas pastatė varpinę (XIX a. ji nugriauta)¹⁹.

1617 m. bažnyčios šventoriaus koridoriaus/kluatro sienoje įrengta Kristaus kančios Šventųjų laiptų koplyčia, kurios steigėjas – Juozapas Mitkevičius. 1745 m. koplyčios laiptai perstatyti Lydos arklininko Jono Kazimiero Mitkevičiaus ir jo žmonos Marijanos lėšomis²⁰. Jie buvo dviejų pakopų, apie 1752 m. tėvas Pranciškus Pžylenckis pastatė trečią laiptų eilę su rūsiu po jais. Istorikas Bronius Kviklys savo enciklopediniame darbe „Vilniaus arkivyskupija“ akcentuoja, kad „Šventieji laiptai buvo su relikvijomis“²¹. Tuo metu statinys perdengtas skliautais, kurie ištapyti Kristaus kelio į Golgotą scenomis, ir per dvejus metus galutinai įrengta koplyčia²². Laiptų pakopose (kaip ir originale, jų yra 28) įmontuotos įvairios relikvijos, įdėta iš Jeruzalės atvežtos šventos žemės, kuri suteikusi Vilniaus bernardinų statiniui Viešpaties kančios liudytojo prasmę. Nuo 1774 m. čia švenčiami Kristaus laiptų atlidai. Šventųjų laiptų koplyčia turėjo savo apvaikščiojimo tradiciją, kuri bus aprašyta vėliau.

Vilniaus bernardinų vienuolyno šventoriaus kalvarių Kryžiaus kelio apvaikščiojimas prasidėdavo nuo bažnyčios didžiojo altoriaus, eidavo iki pirmosios stoties, kuri buvo įrengta prie pat didžiųjų šventoriaus vartų (vartai buvo toje vietoje, kur uždarius vienuolyną įsikūrė klebonija), tada lankydavo stotis koridoriuje, esančiame prie šventoriaus tvoros (žr. 4 pav.). Koridorius buvo medinis, mediniu stogu, ištapytomis lubomis. Ant šventoriaus sienos, nišose, buvo nutapytos stotys (*Mysteria Passionis*). Išėjus iš koridoriaus, reikėjo leisti į Kristaus kalėjimo koplyčios rūšį, tada užsukti prie Didžiojo Kryžiaus, įrengto šventoriuje, eiti į Šv. Onos bažnyčią, kur buvo Kristaus nuėmimo nuo kryžiaus altorius, iš jos vėl grįžti į Kristaus kalėjimą (ši kartą į viršų), pagaliau dar kartą eiti prie Didžiojo Kryžiaus šventoriuje, po kuriuo įrengtas Kristaus kapas. Viename medinio koridoriaus kampe buvo įrengta medinė drožinėta stotis, skirta Sopulingajai Dievo Motinai. Kitame šventoriaus kampe, Kryžiaus kelio posūkyje, bu-

Vilniaus šventųjų Pranciškaus ir Bernardino bažnyčios šventoriaus Kryžiaus kelio stočių yra 7-ios.

218

taus nuėmimas nuo kryžiaus“ yra Šv. Onos bažnyčioje; penktoji „Kristaus kalėjimas“ yra Kristaus kalėjimo koplyčios viršuje; šeštoji „Kristaus kapas“ yra prie Didžiojo Kryžiaus, einant prie jo antrą kartą, ir septintoji – „Sopulingosios Dievo Motinos“ stotis (žr. 4 pav.).

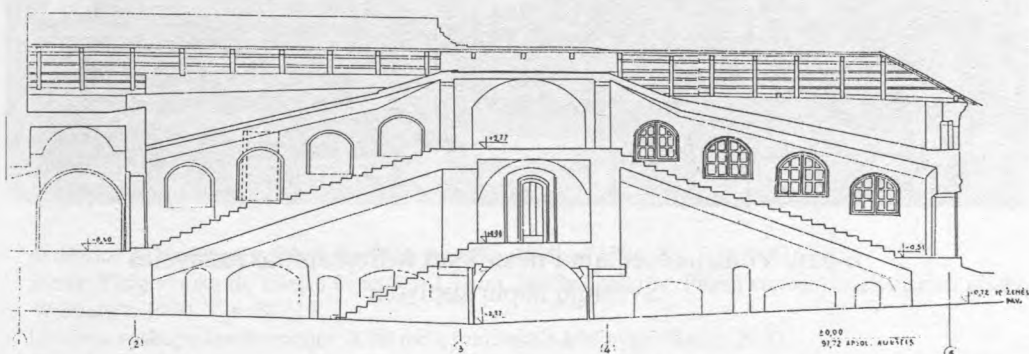
Vilniaus bernardinų šventoriaus Kryžiaus kelias buvo lankomas iki 1749 m., nuo 1752 m. Kryžiaus kelio stotys jau įrengtos pačioje bažnyčioje.

Bernardinų vienuolyno šventoriaus Kryžiaus kelio plane matyti, kad stotis jungia uždara šventoriaus erdvė ir koridorius/kluatras. Jis laikui bėgant apgriuvo, todėl išardytas, be to, nebeatitikęs tuo metu nusistovėjusios Kryžiaus kelio apeigų tvarkos.

Į Vilniaus bernardinų vienuolyno šventoriaus kalvarių Kryžiaus kelio lankymo procesą, praktikuotą iki XVIII a. vidurio, Šventieji laiptai nebuvo įtraukti. Tai atskira kulto vieta. Šventieji laiptai įtraukti į Vilniaus (Verkių) kalvarių lankymo apeigas, praktikuotas iki 1964 metų. Jubiliejiniais 2000-aisiais krikščionybės metais Vilniaus bernardinų vienuolyno kunigas Julius Sasnauskas OFM restauravo Šventuosius laiptus ir grąžino juos į liaudies pamaldumo praktiką²³.

Antroji prielaida yra geopolitinė.

Istorija liudija, kad užpuolikai visada naikindavo ne tik gynybos postus, bet ir tikėjimo simbolius, šventoves, kurias taip pat galima vadinti savotiškais vietos tradicijų ir papročių gynybos postais. 1600 metais Lietuva pradėjo karą su Švedija, kuris truko beveik trisdešimt metų. Teko kariauti vienai, nes Lenkija tuo metu kovojo su stačiatikiškąja Maskva ir islamą išpažįstančiais totoriais, todėl lietuviai dar ir lenkams turėjo padėti. 1611 m. rugsėjo 26 – lapkričio 9 d. Varšuvos seime svarstytas karo su Rusija klausimas ir religinės problemos²⁴.

5 pav. Vilniaus šventųjų Pranciškaus ir Bernardino bažnyčios šventoriaus kalvarių tipo Kryžiaus kelio stočių schema

Vilniaus bernardinų vienuolyno bažnyčios šventorius su įsteigta 7-ių stočių Kryžiaus kelio šventove buvo pirmoji katalikų tikėjimo gynybinė tvirtovė, sauganti nuo stačiatikių ir musulmonų tikėjimų skverbimosi. Ji išstovėjo iki 1794 metų, kai carinės Rusijos kariuomenės antpuolio metu buvo sugriauta, išliko tik Šventieji laiptai. 1812 m. Napoleono kariai Šventųjų laiptų koplyčią šiek tiek apgadino. 1874 m. šie laiptai įkomponuoti į varpinės bokšto ansamblį, kaip yra ir šiandien (žr. 5 pav.). Išlikusi Šventųjų laiptų koplyčia tapo viena Vilniaus kalvarių Kryžiaus kelio apvaikščiojimo komplekso stočių, glaudžiai susijusi su Jeruzalės lankymo tradicija. Ji suteikė galimybę detaliau atkurti Biblijos įvykių eigą. Į Vilniaus kalvarijas atvykę maldininkai būtinai apvaikščiavo Šventuosius laiptus, nes buvo manoma, kad jų neaplankius bus apvaikščiotos ne visos Vilniaus kalvarijos ir nebus užskaityti Sekminių atlydai²⁵ (apie tai plačiau – toliau tekste).

6 pav. Vilniaus šventųjų Pranciškaus ir Bernardino bažnyčios
Šventųjų laiptų koplyčia

Pirmasis Lietuvoje Vilniaus šventųjų Pranciškaus ir Bernardino bažnyčios šventoriaus Kryžiaus kelias, įkurtas Lenkijos analogų pavyzdžiu, buvo dvasinė bei gynybinė tvirtovė, ginanti nuo kitatikių skleidžiamos religijos.

1. Kaip susiformavo kalvarijų Kryžiaus keliai Europoje?
2. Nupasakokite kalvarijų Kryžiaus kelio pamaldumo kelią į Lietuvą.
3. Paaiškinkite, kaip buvo įkurtas Vilniaus bernardinų vienuolyno Šventųjų Pranciškaus ir Bernardino bažnyčios šventoriaus Kryžiaus kelias?
4. Išvardykite Vilniaus bernardinų vienuolyno Šventųjų Pranciškaus ir Bernardino bažnyčios šventoriaus Kryžiaus kelio apvaikšiojimo seką ir apeiginius papročius.

PAGRINDINĖ LITERATŪRA

- Ambrasas K.* Kryžiaus kelias // Katalikų pasaulis. Vilnius. 1994. Nr. 1.
- Janonienė J.* Naujoji Jeruzalė ant Verkių kalvų // Vilniaus kalvarijos / sudarė ir parengė kun. Kęstutis Latoža. Vilnius. 2002.
- Janonienė R.* Vilniaus šv. Pranciškaus ir Bernardino bažnyčios dekoro ikonografinės programos: Kristaus kančios tema // Ženklas ir simbolis senojoje Lietuvos dailėje / red. A. Butrimas. Vilniaus dailės akademijos darbai. Vilnius. 1996. T. 7.
- Kajackas A.* Bažnyčia liturgijoje. Liturgijos raida istorijoje. Vadovėlis aukštosioms mokykloms. Lietuvos katechetikos centras. 1997.
- Kviklys B.* Lietuvos bažnyčios. Vilniaus arkivyskupija. Chicago. 1985. T. 5. D. 1.
- Motuzas A.* Šventųjų laiptų kultas Lietuvoje // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. Vilnius. 1998. T. 13.
- Ramanauskas B.* „Aš savo dalį atlikau“. Brooklyn. 1983.
- Šileikis G., Visockis A.* Lietuvos istorijos datos, įvykiai, faktai, asmenybės (nuo I amžiaus iki 1795 metų). Kaunas. 1998.

PAPILDOMA LITERATŪRA

- Droga Krzyżowa* / opr. J. Kopeć. Dzieje nabożeństwa i antologia współczesnych tekstów. Księgarnia Św. Wojciecha. Poznań. 1987.
- Kirkoras A.* Pasivaikšiojimas po Vilnių ir jo apylinkes. Vilnius. 1990.
- Ramanauskas B.* Kryžiaus keliai ir jų istorija // Šv. Pranciškaus varpelis. Kennebunk Port. U.S.A. 1953. Nr. 4.

NUORODOS

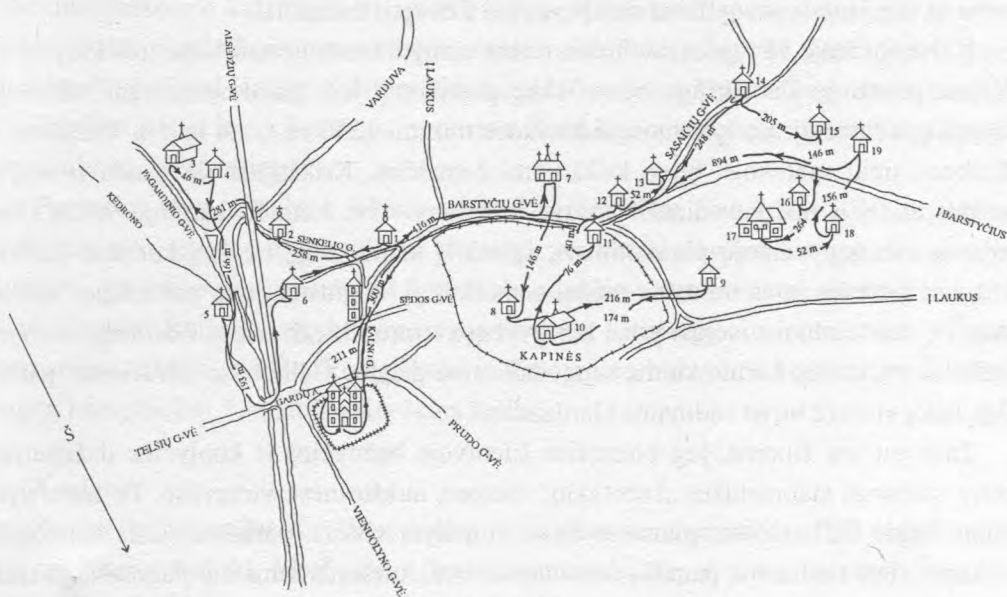
- ¹ *Ambrasas K.* Kryžiaus kelias // Katalikų pasaulis. Vilnius. 1994. Nr. 1. P. 14–16.
- ² *Eteria.* Pielgrzymka do miejsc świętych. / Tłum. W. Szoldrski w: Pisma starochrześcijańskich pisarzy. Warszawa. 1970. T. 6. S. 215.
- ³ Lietuvos vyskupų konferencijos 2000 metų jubiliejinis leidinys. Vilnius. 2000.
- ⁴ *Kajackas A.* Bažnyčia liturgijoje. Liturgijos raida istorijoje. Vadovėlis aukštosioms mokykloms. Lietuvos katechetikos centras. 1997. P. 121–122.
- ⁵ *Szczaniecki P.* Służba Boża w dawnej Polsce. Poznań. 1963. S. 40.
- ⁶ *Thurston H.-Boudinhon A.* Etude historique sur le Chemin de la Croix. Paris. 1907. P. 11–13.
- ⁷ *Ramanauskas B.* Kryžiaus keliai ir jų istorija // Šv. Pranciškaus varpelis. Kennebunk Port. U.S.A. 1953. Nr. 4. P. 262–263.
- ⁸ *Ramanauskas B.* „Aš savo dalį atlikau“. Brooklyn. 1983. P. 108.

- ⁹ *Ambrasas K.* Kryžiaus kelias. Ten pat. P. 14–16.
- ¹⁰ *Radziwil M. K.* Sierotka. Podróż do Świętej Syrii i Egiptu 1582–84 / Opr. L. Kukulski. Warszawa, 1962 // *Kopeć J.* Droga Krzyżowa. Dzieje nabożeństwa i antologia współczesnych tekstów. Księgarnia Św. Wojciecha. Poznań. 1987. S. 71.
- ¹¹ Droga Krzyżowa / opr. J. Kopeć. Dzieje nabożeństwa i antologia współczesnych tekstów. Księgarnia Św. Wojciecha. Poznań. 1987. S. 47, 48–49, 54–56.
- ¹² *Kalvarienberg* // Lexikon der Christliche ikonographie. Herder: Rom, Freiburg, Basel, Wien. Sine anno, S. 489–492.
- ¹³ Stacijos // Pranciškonų pasaulis. Kretinga. 1940. Nr. 3. P. 85–86.
- ¹⁴ *Janonienė J.* Naujoji Jeruzalė ant Verkių kalvų // Vilniaus Kalvarijos / sudarė ir parengė kun. Kęstutis Latoža. Vilnius. 2002. P. 20.
- ¹⁵ Droga Krzyżowa. Ten pat. P. 62–63.
- ¹⁶ Ten pat. P. 62.
- ¹⁷ *Ramanauskas B.* Kryžiaus keliai ir jų istorija. Ten pat. P. 262–263.
- ¹⁸ *Kirkoras A.* Pasivaikščiojimas po Vilnių ir jo apylinkes. Vilnius. 1990. P. 90.
- ¹⁹ *Janonienė R.* Vilniaus šv. Pranciškaus ir Bernardino bažnyčios dekoru ikonografinės programos: Kristaus kančios tema // Ženklas ir simbolis senojoje Lietuvos dailėje / red. A. Butrimas. Vilniaus dailės akademijos darbai. Vilnius. 1996. T. 7. P. 188.
- ²⁰ *Janonienė R.* Vilniaus šv. Pranciškaus ir Bernardino bažnyčios dekoru ikonografinės programos: Kristaus kančios tema. Ten pat. P. 196.
- ²¹ *Kviklys B.* Lietuvos bažnyčios. Vilniaus arkivyskupija. Chicago. 1985. T. 5. D. 1. P. 305.
- ²² *Janonienė R.* Vilniaus šv. Pranciškaus ir Bernardino bažnyčios dekoru ikonografinės programos: Kristaus kančios tema. Ten pat. P. 191.
- ²³ *Motuzas A.* Šventųjų laiptų kultas Lietuvoje // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. Vilnius. 1998. T. 13. P. 200–201.
- ²⁴ *Šileikis G., Visockis A.* Lietuvos istorijos datos, įvykiai, faktai, asmenybės (nuo I amžiaus iki 1795 metų). Kaunas. 1998. P. 127.
- ²⁵ *Motuzas A.* Šventųjų laiptų kultas Lietuvoje. Ten pat. P. 206.

Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelias

Istorija

Vieta, kur šiandien yra Žemaičių Kalvarija, senovėje buvo vadinama Gardais. Gardų žemes Lietuvos Didysis kunigaikštis Vytautas užrašė Žemaičių vyskupui. Vyskupas Stanislovas Kiška apie 1619 m. ant dabartinio Šv. Jono kalno pastatė koplyčią, o 1637–1639 m. vyskupas Jurgis Tiškevičius Gardų kalnuose pastatė bažnyčią ir įkūrė 19-oje koplyčių 19-os stočių, arba 20 vietų (vienoje koplyčioje/stotyje yra dvi vietos – aut. past.), Kryžiaus kelią, o pačią vietovę pavadino Naująja Jeruzalė, kiek vėliau – Žemaičių Kalvarija. Vyskupas atvežė iš Jeruzalės (iš tų vietų, kur Kristus ėjo paskutinę kelionę) smėlio, atmatavo tiek žingsnių, kiek Išganytojas nuėjo Jeruzalėje, ir barstė šį kelią, taip pat vietas, kur turėjo atsirasti koplyčios, smiltimis. Visas kelias, jį ištisus, sudarytų apie 7 kilometrus. Koplyčios turėjo priminti Jeruzalėje esančios Golgotos (Kalvarijos) kelią. Jas pašventino pats vyskupas, gavęs specialų popiežiaus Urbono VIII leidimą (žr. 7 pav.).

7 pav. Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelias

Įsteigtos stotys (stacijos, koplyčios) iš pradžių vyskupo J. Tiškevičiaus buvo vadinamos Gardų kalvarijomis. Vėliau, norėdamas pabrėžti, kad jos skirtos ne tiktai gar-

diškiams, bet ir visiems žemaičiams, vyskupas pavadino vietovę Žemaičių Kalvarija. Taip padarė gal dar ir dėl to, kad skirtusi nuo kalvarių, esančių Vilniaus apylinkėse. Į Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelią įtraukta ir vietovės bažnyčia. Ji iš naujo pastatyta 1750 metais, mūrinė – 1783 m. 1896 m. bažnyčia sudegė, bet po gaisro vėl atstatyta. Ji garsi stebuklingu Dievo Motinos paveikslu, kuris iš Romos į Žemaičių Kalvariją atgabentas apie 1650 metus ir vaizduoja Mariją, glaudžiančią prie savęs kūdikėlį Jėzų. Paveikslas įdėtas į paausiuotus rėmus, dengtas sidabriniais, paausiuotais metalo drabužiais. Ant Dievo Motinos ir Kūdikėlio galvų yra vainikai 12 žvaigždžių fone. Iš pradžių paveikslas buvo laikomas dominikonų vienuolyne, vėliau perkeltas į bažnyčią ir įrengtas didžiajame altoriuje¹. Vyskupas dovenojo švento kryžiaus, ant kurio buvo nukryžiuotas Viešpats, medžio skiedrelę bei pakvietė iš Lenkijos vienuolius dominikonus, kad lankantiesiems Kryžiaus kelius jie atpasakotų Atpirkėjo kančią ir mirtį². 1889 m. carinė rusų valdžia dominikonų vienuolyną uždarė.

Nuo 1927 m. iki 1940 m. Žemaičių Kalvarijoje Telšių vyskupo Justino Staugaičio pakviesti veikė marijonai, kurie tęsė dominikonų tradicijas ir toliau garbino Švč. M. Mariją šioje Jai ir Sūnaus kančiai pašvęstoje vietoje³.

Net sunkiu sovietmečio (1944–1990 m.) laikotarpiu šių kalvarių Kryžiaus kelias nebuvo sugriautas, nes jį dieną naktį saugojo tikintieji žemaičiai.

Kalvarių šioje vietoje atsiradimas, reikia manyti, buvo neatsitiktinis reiškinys. Dar XX a. pradžioje Žemaitijoje buvo išlikę padavimų, kur pasakojama, kad senovėje Gardų gyvenvietėje (rašytiniuose šaltiniuose minimi 1253 m.), ant kalno, Varduvos ir Kedrono upių santakoje, buvo krikštijami žemaičiai. Krikštijant jie gaudavo naujus vardus, todėl ir upė pavadinta Varduva, o kalnas – šv. Jono Krikštytojo vardu⁴. Remiantis vietos gyventojų pasakojimais, aplink šį kaimą augę miškai, kuriuose žaliavę ąžuolai, į dreves bitės nešusios medų, o meškos jį valgiusios, taip pat tekėjęs upelis. Ant Šv. Jono kalno stovėjusi pilis, kur gyvenęs stipruolis „dvarions Gardiens“, turėjęs stebuklingą kardą, kuriuo kaimą saugodavo nuo priešų. Galbūt šio „dvariono“ garbei ilgą laiką vietovė buvo vadinama Gardais⁵.

Taip pat yra žinoma, jog pirmosios Lietuvoje bažnyčios ir koplyčios dažniausiai buvo statomos stabmeldžių „šventyklų“ vietose, aukštesnėse vietovėse. To meto vyskupo Jurgio Tiškevičiaus planuose buvo numatyta viskas: parinkta visais atžvilgiais tinkama vieta (kalnuota, panaši į Jeruzalę vietovė, kuršių ir žemaičių pagoniškojo tikėjimo žemė), gyvenimo verpetuose išmėginti vykdytojai (energinga dominikonų vienuolija, mokanti šviesti žmones, kovoti su pagonybe ir protestantizmu), tinkamos sąlygos sumanymą realizuoti (vyskupo dvaras, žemė, didikų bei karaliaus parama), apsirūpinta sakralinėmis vertybėmis (stebuklingas Švč. M. Marijos paveikslas, švento Kryžiaus relikvija) ir svarbiausia, patys mistinio akto dalyviai (dvasinio peno ir ėjimo

Dievop visą laiką ištroškę žemaičiai – bajorai, ūkininkai, baudžiauninkai). Taip buvo užgesinta pagonių ugnis, o senosios jų tradicijos susimaišė su naujosiomis – krikščioniškomis.

Be to, šios kalvarijos, kaip ir Vilniaus bernardinų vienuolyno bažnyčios Kryžiaus kelias, įkurtos Lietuvai sunkiais laikais. Nors 1629 m. su švedais ir sudaryta laikina šešerių metų paliaubų sutartis, neramumai nesibaigė. Visa Livonija (Latvija ir Estija – aut. past.), kitaip tariant, Šiaurės Rytų Europa, palikta protestantiškajai Švedijai. Vakarinė Lietuvos dalis, kartu ir Žemaitija, liko protestantų religinės kultūros apsuptyje. Lietuvos ir Lenkijos valstybių rytuose ir pietryčiuose 1634 m. birželio 14 d. pasibaigė 1632 m. prasidėjęs karas su Rusija⁶.

Susidariusi geopolitinė situacija, matyt, ir paskatino vyskupą Jurgį Tiškevičių, siekiantį apsaugoti ir stiprinti tikėjamą savo vyskupijoje, pasikviesti dominikonus ir įsteigti katalikiškosios kultūros tvirtovę – Žemaičių Kalvariją su 19-os koplyčių, arba 20-ties stočių, Kryžiaus keliu. Ši religinė kultūra siekė ir pietvakarinę Žemaitijos dalį – Panemunę.

Dar viena priežastis galėtų būti ta, kad vyskupas Jurgis Tiškevičius kvietėsi dominikonus, nes šie yra kalvarijų Kryžiaus kelių kulto Europoje pradininkai (pirmosios dominikoniškosios kalvarijos įsteigtos 1423 m. Kordobos [Ispanija] apylinkėse – aut. past.), be to, dominikonai savo pastoracinėje veikloje kėlė Švč. M. Marijos kultą, nes Ji pirmoji pradėjusi lankyti Kristaus Kryžiaus kelio vietas, šitaip minėdama Jo kančią⁷.

Remiantis istoriniais šaltiniais, tuo metu Žemaitijoje veikė įvairių ordinų, išskyrus dominikonų, vienuolijos.

Pirmosios trys prielaidos leidžia teigti, kad Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelias, atsižvelgiant į religinę ir geopolitinę situaciją, yra katalikiškosios Europos šiaurės rytų tvirtovė, ginanti nuo iš šiaurės į Lietuvą sklindančio protestantizmo, iš šiaurės rytų – stačiatikybės. Rytinės „sienos“ apsaugos funkciją Lietuvoje tuo metu atliko Vilniaus bernardinų vienuolyno Šv. Pranciškaus ir Bernardino bažnyčios šventoriaus Šventųjų laiptų koplyčia bei 7-ųjų stočių Kryžiaus kelias.

Apeigos

Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelias apvaikštomas procesijomis bei individualiai per tradicinius Švč. M. Marijos Apsilankymo atlaידus (liepos 2–9 dienomis). Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelias apvaikštomas ir naktimis su žvakėmis.

Tradiciskai Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelias pradedamas eiti nuo Žemaičių Kalvarijos bažnyčios didžiojo altoriaus, kuriame yra Stebuklingasis Dievo Motinos su Kūdikėliu paveikslas. Paprastai šis altorius, pagerbiant Švenčiausiąją Mergele Mariją, apeinamas keliais vieną ar tris kartus. Tada maldininkai laukia vadovo (vedlio – aut.

past.). Pagal vietos tradiciją vadovas yra tas žmogus, kuris atsiklaupia ties didžiuoju altoriumi ir kviečia maldininkus garsiai giedodamas giesmę „Kurs už mus kaltus kentėjai“. Taip praneša visai bažnyčiai, kad tuoj bus einamas Kalvarijų Kryžiaus kelias ir kad jis bus maldų bei giesmių vadovas. Aplink jį susibūrusi grupė maldininkų suklaupia prieš didįjį altorių, vadovas persižegnoja ir kartu su maldininkais tris kartus giedodamas giesmę „Garbinkime Švenčiausiąjį Sakramentą“ pagarbina Švč. Sakramentą. Būrelis, perskaitęs skaitinį ir sukalbėjęs įžanginę malda, su giesme (arba tylėdami) pakyla ir išeina iš bažnyčios ar eina nuo bažnyčios centrinių laiptų (prie kurių buvo suklaupę) vakarinių bažnyčios šventoriaus vartų link, giedodami giesmę „Broliai, atminkim“.

Jei tarp maldininkų yra giedotojų, pasiskirstoma „pareigomis“. Pirmą giesmės posmo dalį užveda vadovas su vyrais, o moterys atsako giedodamos antrąją dalį. Jei kartu su procesija eina ir orkestras ar liaudies muzikos instrumentų ansamblis, tai vyrai su vadovu užveda giesmę, antrą posmo dalį gieda moterys, o visą kitą posmą pragrajo muzikantai, leisdami giesmininkams pailsėti ir suteikdami procesijai žingsnio ritmą. Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelyje gana ryški tradicija giedoti arba groti giesmes pagal liaudies dainų melodijas. Einant procesijose ar individualiai prie koplyčių dedamos gėlės, jomis barstoma koplyčių žemė.

Išėjus pro vakarinius bažnyčios vartus, keliu kopinama į kalną: kairėje pusėje praeinama pro koplyčią „Mūro kryžius“ (einant pro ją bei pro visas kitas koplyčias, nusi-lenkiama). Palipus į kalną, prieinama pirmoji koplyčia, arba vieta (stotis) „Paskutinė vakarienė“. Atstumas tarp bažnyčios ir pirmosios koplyčios – apie 220 metrų. Šioje ir visose kitose koplyčiose pagal tradiciją maldininkai turi atsiklaupti, perskaityti skaitinį (aklamaciją „Garbinam Tave“ ir atliepą „Jog per šventą kryžių atpirkai šį pasaulį“), sukalbėti tai vietai skirtą malda bei atitinkamą skaičių poterių: po vieną kartą „Tėve mūsų“; „Sveika, Marija“; „Garbė Dievui Tėvui“; aklamaciją „Pasigailėk mūsų, Viešpatie“ ir atliepą „Pasigailėk mūsų“ (giedant už mirusiųs, vietoj žodžių pasigailėk mūsų sakoma pasigailėk mirusių ir vietoj „Garbė Dievui Tėvui“ – „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie!“). Tada atsistojus bučiuojamas stacijų kryželis ar relikvija, kuri yra kiekvienoje vietoje (stotyje), ir giedant giesmę einama link kitos koplyčios.

Su giesme „Dieve, mūsų Sutvėrėjau“ dešine kelio puse leidžiamasi nuo kalno prie antrosios koplyčios. Paėjus apie 240 metrų, pasiekiami ant kalvelės stovinti medinė (be langų) antroji koplyčia, arba vieta (stotis) „Jėzus atsisveikina su savo Motina“. Čia atliekamos tokios pat apeigos kaip ir prie pirmosios koplyčios. Toliau einama giedant giesmę „Jėzau brangiausias“ ir, perėjus tiltą per Varduvos upelį, lipama į Jono kalną. Čia stovi dvi koplyčios: mūrinė ir medinė. Trečioji stotis „Jėzus meldžiasi Alyvų sode“ yra medinėje koplyčioje (buvusioje pirmojoje Gardų bažnytėlėje). Į ją patenkama

pro šalia esančią mūrinę koplyčią. Atstumas tarp antrosios ir trečiosios koplyčių – maždaug 276 metrai. Trečioje koplyčioje yra sakykla, iš kurios kunigai ar procesijų vadovai sako pamokslus, taip pat yra altorėlis, prie kurio kartais laikomos šv. Mišios. Po visų apeigų pagal vietos tradiciją koplyčia apeinama ratu, pagerbiant pirmąją Gardų bažnyčią (šis ritualas Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelyje atliekamas pirmą kartą). Einant link kitos koplyčios giedama giesmė „Viešpats labai nuliūdęs“. Su ja pasiekiamas už 50 metrų esanti anksčiau praeita mūrinė ketvirtoji koplyčia, arba vieta (stotis) „Viešpats Jėzus suimamas“. Čia pasimeldus, su giesme „Surištas virvėmis Jėzus“ leidžiamasi nuo Jono kalno ir einama dešiniuoju Varduvos upelio krantu iki tilto per Kedrono upelį, kuris čia pat įteka į Varduvą. Nors per Kedrono upelį yra nutiestas tiltelis, bet pagal vietos paprotį maldininkai brenda per vandenį ir plaunasi juo skaudamas kūno vietas. Kitoje upelio pusėje stovi penktoji koplyčia, arba vieta (stotis) „Prie Kedrono upelio“. Atstumas nuo ketvirtosios iki penktosios koplyčių – apie 234 metrai. Čia vėl meldžiamasi ir toliau einama per antrąjį Varduvos upės tiltą į Žemaičių Kalvarijos miestelio „Senąjį miestą“. Giedant giesmę „Jėzų atvedė pas Aną“, einama kairiuoju Varduvos upės krantu, kol pasiekiamas dešinėje stūksantis Žvirgždų kalnas. Ant jo stovi šeštoji koplyčia, arba vieta (stotis) „Pas Aną“. Atstumas tarp penktosios ir šeštosios koplyčių – apie 232 metrai. Ši koplyčia laikoma stebuklinga, todėl maldininkai renka akmenėlius, trina jais skaudamas vietas ir taip gydo įvairias ligas. Atlikus visas tradicines apeigas, giedant giesmę „Jau susirinko taryba“, gatve einama išilgai kalno, kol grįžtama prie pirmosios koplyčios (pro ją praeinama, neužeinant į vidų, bet trumpam stabtelima, pagerbiant „Paskutinės vakarienos“ koplyčią). Toliau, dešinėje pusėje, yra kapinės. Priėjus kapus, pagal krikščionių paprotį pagerbiami mirusieji: nutraukiamas prieš tai giedota malda/giesmė „Jau susirinko taryba“ ir giedama „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie!“. Praėjus kapus ir baigus giedoti malda/giesmę, tęsiama nebaigta „Jau susirinko taryba“ giesmė (neišgiedoti posmai). Už kapų sukama į kairę ir einama į vietos gyventojų vadinamą Didžiąją daubą (slėnį), kurią praėjus, vėl užlipama ant kalno. Čia stovi septintoji koplyčia su trim kryžiais ant stogo. Atstumas tarp šeštosios ir septintosios koplyčių – 384 metrai. Šioje dvejais duris turinčioje koplyčioje yra dvi Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio vietos (stotys): septintoji vieta (stotis) „Pas Kajafą“ ir aštuntoji – „Kalėjime“. Į septintąją vietą (stotį) įeinama pro pirmas iš kairės koplyčios duris. Čia, kaip ir kitose koplyčiose, pasimeldus bučiuojamas stacijų kryželis, giedant giesmę „Kurs už mus kaltus kentėjai“. Toliau pro vidines koplyčios duris einama į toje pačioje patalpoje esančią aštuntąją vietą (stotį) „Kalėjime“, kur atliekamos analogiškos apeigos. Iš šios koplyčios išeinama giedant giesmę „Teismo Taryba“ ir vėl leidžiamasi nuo kalno į Didžiąją daubą. Praėjus ją, kertamas kelias, vėl įeinama į kapines ir lipama į statų Beržų kalną. Kalno viršuje stovi aštuntoji koplyčia,

arba devintoji vieta (stotis) „Pas Pilotą“. Atstumas nuo septintosios iki aštuntosios koplyčių yra apie 147 metrai. Čia tradiciškai pasimeldus, toliau einama kairiaja kapų puse link devintosios koplyčios su giesme „Kai jau Pilotas“. Už kapų, iš karto perėjus kelią, ant kalvelės stovi devintoji koplyčia, arba dešimtoji vieta (stotis) „Pas Eroda“. Atstumas tarp aštuntosios ir devintosios koplyčių – apie 173 metrai. Prie šios koplyčios atlikus visas apeigas, laikantis Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio apvaikščiojimo papročio, ji apeinama (antras kartas). Liaudies pamaldumo tradicija apeiti koplyčią skirta pagerbti vietą, kur Jėzus kentėjo karaliaus Erodo pajuokas ir patyčias. Toliau giedant giesmę „Valandą trečią“, leidžiamasi nuo kalvos ir grįžtama į kapines. Kapuose nutraukiama giedoti giesmė „Valandą trečią“ ir tris kartus giedama malda/giesmė „Amžinajį atilsį duok mirusiems, Viešpatie!“.

Atgiedojus mirusiems pagerbti skirtą giesmę, tęsiama prieš tai giedota giesmė. Taip ateinama prie dešimtosios koplyčios, arba vienuoliktos vietos (stoties) „Rotušėje“. Atstumas tarp devintosios ir dešimtosios koplyčių – apie 187 metrai. Tai akmeninė koplyčia smailiu bokštu su pamokslams sakyti skirta sakykla ir virš jos esančiame bokštelyje pakabintu varpeliu. Koplyčios viduje yra altorius. Kartais Žemaičių Kalvarijos miestelio gyventojai, kurių artimieji yra palaidoti šiose kapinaitėse, dalyvauja už jų sielas aukojamose šv. Mišiose bei klauso sakomų pamokslų. Bokštelyje esančiu varpeliu miestelio gyventojai kviečiami į pamaldas. Pasimeldus, t. y. atlikus šiai vietai skirtas maldas, remiantis naująja Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio maldų ir giesmių redakcija, maldininkai, eidami į kitą koplyčią, gali pasirinkti giedoti vieną iš dviejų giesmių: „Kryžių sunkiausią“ arba „Stovi Motina“.

Giedant pasirinktą giesmę, apie 72 metrus leidžiamasi nuo stataus Beržų kalno ir prieinama vienuoliktoji koplyčia, arba dvyliktoji vieta (stotis) „Jėzus susitinka savo Motiną“. Sukalbėjus šiai vietai skirtą maldą, giedant giesmę „Didi Globėja“ (naujoji redakcija „Kai Viešpats Jėzus į Golgotą ėjo“), apie 42 metrus einama iki dvyliktosios koplyčios, arba tryliktosios vietos (stoties) „Jėzus susitinka šventąją Veroniką“.

Šioje koplyčioje atlikę tradicines apeigas ir sukalbėję jai skirtas maldas, giedodami giesmę „Neša sau kryžių“, maldininkai toliau eina apie 40 metrų Barstyčių gatve, kol pasiekia tryliktoją koplyčią, arba keturioliktoją vietą (stotį) „Prie miesto vartų“.

Ji turi dvi duris, kurios simbolizuoja vartus, o jos viduryje stovi statula, vaizduojanti kryžių nešantį Kristų. Pagal Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio apvaikščiojimo tradiciją į šią koplyčią įeinama pro duris, esančias miestelio pusėje. Aplankius statulą, išeinama jau pro antrąsias duris, kurios remiasi į akmeninių laiptų terasą. Nulipus šiais laiptais, atsisukus į koplyčią ir atsiklaupus kalbama jai skirta malda. Po šių apeigų su giesme „Valandą šeštą“ apie 216 metrų einama į keturioliktoją koplyčią, arba penkioliktoją vietą (stotį) „Simonas Kirėnietis padeda nešti kryžių“.

Ji stovi senojo miestelio pakraštyje, prie gražaus vandens telkinio. Pagal senas Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus

kelio apvaikščiojimo tradicijas šioje vietoje pirmą kartą einantieji Kryžiaus kelius gulasi ant žemės kryžiumi arba kalba maldas iškeltomis į viršų rankomis. Atlikę šį ritualą, maldininkai, pagerbdami Simoną Kirėnietį, apeina aplink koplyčią (tai ketvirtas kartas). Giedodami giesmę „Jėzus vaitojo“ maldininkai eina prie šalia esančio vandens telkinio ir jo vandeniui plaunasi skaudamas kūno vietas. Toliau giedodami apie 208 metrus keliauja į Šv. Elenos kalną, kur yra penkioliktoji koplyčia, arba šešiolikta vieta (stotis) „Jėzus parpuola trečią kartą“. Prie šios koplyčios „naujokai“ taip pat gulasi ant žemės kryžiumi arba meldžiasi iškeltomis į viršų rankomis (ši apeiga atliekama jau antrą kartą). Atlikus visas apeigas, sukalbėjus maldas, einama į kitą koplyčią. Atstumas tarp penkioliktosios ir šešioliktosios koplyčių – apie 150 metrų. Remiantis naująja Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio maldų ir giesmių redakcija, čia galima giedoti giesmę „Viešpatie, Jėzau mieliausias“ arba „Jėzau Kristau maloniausias“. Giedant vieną iš šių giesmių, dešiniuuoju kraštu praeinamas Šv. Elenos kalnas, kertama Barstyčių gatvė ir įkopiama į aukštą Kalvarijos kalną, kurį žmonės vadina „Ubagų kalnu“. Jis garsus aukų elgetoms aukojimo apeigomis. Čia stovi trys koplyčios. Pirmiausia aplankoma šešioliktoji koplyčia, arba septyniolikta vieta (stotis) „Jėzų išvelka iš drabužių“. Mažytėje medinėje koplytėlėje atlikus visas šiai vietai skirtas apeigas, giedant giesmę (tris kartus) „Kurs už mus kaltus kentėjai“, apie 24 metrus kylama į kalno viršų, kur yra didelė, medinė kryžiaus formos septynioliktoji koplyčia, arba aštuoniolikta vieta (stotis) „Jėzus kenčia ir miršta ant kryžiaus“. Ši pati didžiausia Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio koplyčia žmonių dar vadinama „kryžiauninkės“ vardu. Pagal vietos tradiciją čia kalbama vadinamoji „Ilgoji malda“ ir treji arba penkeri poteriai bei sakomi pamokslai. Koplyčios viduje trečią kartą gulamasi ant žemės kryžiumi arba meldžiamasi atsiklaupus ir iškeltomis į viršų rankomis. Po visų šiai vietai skirtų maldų apeinama aplink koplyčią. Tai jau penkta taip pagerbiama koplyčia. Šaltiniai byloja, kad taip ji pagerbiama todėl, jog ši vieta simbolizuoja Viešpaties mirties vietą. Kiek žemiau, kalno papėdėje, už 52 metrų ar žingsnių nuo septynioliktosios koplyčios yra aštuonioliktoji koplyčia, arba devyniolikta vieta (stotis) „Jėzų laidoja“. Ji pasiekiamą giedant giesmę „Liekim ašaras visi“. Pasimeldus ir taip pagal vietos tradiciją pagerbus Kristaus laidojimo vietą, aplankoma koplyčioje esanti statula bei apeinama aplink koplyčią (šeštą kartą apvaikštant Kryžiaus kelią). Einant į paskutinę, devynioliktąją, koplyčią naujoji Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio maldų ir giesmių redakcija siūlo giedoti pasirinktinai vieną iš trijų giesmių: „Kniūbsčia žemėn pulkime“, „Mirdamas Tėvui save paaukojo“ arba „Krikščionio siela“. Devynioliktoji koplyčia, arba dvidešimta vieta (stotis) „Šventojo Kryžiaus atradimas“, pasiekiamą nusileidus nuo Kalvarijos kalno, dar kartą kirtus Barstyčių gatvę ir užlipus į jau minėto Šv. Elenos kalno viršų. Atstumas tarp aštuonioliktosios ir devynioliktosios koplyčių – apie 133 metrai.

Pasimeldus prie šios koplyčios ar jos viduje, pagal vietos tradiciją, t. y. pagerbiant švento Kryžiaus Atradimą, ji apeinama (septintas kartas). Einant aplink koplyčią ir leidžiantis nuo Šv. Elenos kalno, giedama „Visų šventųjų litanija“. Ją giedant toliau einama Barstyčių gatve link miestelio centro. Einant pro kapines į jas užsukama takeliu iš kairės pusės. Čia „Visų šventųjų litanija“ pertraukiama: ją keičia giesmė „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie!“ (giedama tris kartus). Taip maldininkai dar kartą pagerbia Žemaičių Kalvarijos kapinėse palaidotus mirusiuosius. Paėjus kiek toliau už kapinių vartelių, vėl giedama „Visų šventųjų litanija“, kuri baigiama ties keturkampyje „Mūro Kryžiaus“ koplyčia (Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio apvaikščiojimo pradžioje, einant į pirmąją koplyčią, pro ją praeinama). Atstumas nuo Šv. Elenos kalno yra 700 metrų. Nuo „Mūro Kryžiaus“ koplyčios iki bažnyčios centrinių laiptų – 70 metrų, kuriuos einant giedamos trys baigiamosios Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio giesmės: „Karalienė maloninga“, „Dangaus Karaliaus Motina Švenčiausia“ bei „Mieiliausias Jėzau“. Į bažnyčios šventorių įeinama pro tuos pačius vakarinius vartus. Pagal vietos tradiciją einama pro buvusį vienuolyno pastatą (dabar klebonija – aut past.), taip pagerbiant Žemaičių Kalvarijos įkūrėjus vienuolius dominikonus, bei aplenkiami bažnyčia. Su giesmėmis pasiekus centrinius bažnyčios laiptus, giedama giesmė „Marijos vardas“, pagerbiant šventovės centre esantį Švč. M. Marijos paveikslą. Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelias baigiamas apvaikščioti, kaip ir apeigų pradžioje, atsiklaupus ir pagarbinus Švenčiausiąjį Sakramentą giesme „Garbinkime Švenčiausiąjį Sakramentą“ bei persižegnojimu. Atstumas tarp devynioliktosios koplyčios, arba dvidešimos vietos (stoties), ir bažnyčios centrinių laiptų – 770 metrų.

3 ir 4 lentelėse nurodyti visi minėti apeiginiai papročiai ir atliekama muzika.

Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio giesmyno sudarytojas (ne kūrėjas) atkreipė dėmesį į atstumus tarp stočių, kad atsižvelgiant į giesmių bei maldų ilgį, laiku būtų galima nueiti nuo vienos stoties prie kitos, išlaikant rimtį ir paslaptį. Su šio pamaldumo forma (giedojimu) ypač kovojo carinė valdžia, kuri 1894 m. spalio 14 d. potvarkiu nurodė, kad procesijoms einant „miestelių ir kaimų gatvėmis nebūtų leidžiama giedoti jokios giesmės, galima tik kapinėse“⁸. Draudimas giedoti einant procesijomis palietė ne tiek dvasininkus, kiek maldininkus, todėl šio potvarkio nebuvo laikomasi, priešingai – suaktyvėjo Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio giesmių giedojimas ne tik kalvarijose, bet ir per šermenis, einant laidotuvių procesijose bei gavėnios metu namuose. Tai buvo savotiškas priešinimasis carinei Rusijos valdžiai, kuri siekė Žemaitijoje stiprinti stačiatikybę.

Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio apeiginiai papročiai

Eil. Nr.	Vietos (stoties) pavadinimas	Apeiginiai papročiai
1.	Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelias.	1. Švenčių/atlaidų šventimas. 2. Švč. M. Marijos Apsilankymo atlaidų šventimas. 3. Oktavos dienų šventimas.
2.	Prie visų koplyčių, arba vietų (stočių).	4. Procesijos bei maldininkų kelionės. 5. Atsiklaupimas. 6. Persižegnojimas. 7. Skaitinio skaitymas. 8. Maldų kalbėjimas stovint arba klūpant. 9. Maldų giedojimas stovint arba klūpant. 10. Gėlių aukojimas bei barstymas. 11. Degančių žvakių einant procesijose nešimas. 12. Naktinės procesijos. 13. Šventų relikvijų arba stacijų kryželio bučiavimas. 14. Galvos, einant pro koplyčias, nulenkimas. 15. Giesmių giedojimas einant. 16. Grojimas akademiniiais muzikos instrumentais. 17. Grojimas liaudies muzikos instrumentais. 18. Giesmių liaudies dainų melodijomis giedojimas arba grojimas.
3.	Centrinis bažnyčios altorius.	19. Švč. Sakramento pagarbinimas. 20. Švč. M. Marijos paveikslo pagarbinimas. 21. Ėjimas aplink centrinių bažnyčios altorių keliais vieną ar tris kartus.
4.	Trečioji stotis „Jėzus meldžiasi Alyvų sode“.	22. Pamokslų prie koplyčios sakymas. 23. Koplyčios apėjimas aplink.
5.	Penktoji koplyčia, arba vieta (stotis) „Prie Kedrono upelio“.	24. Bridimas per vandens telkinį (Kedrono upelį). 25. Prausimasis Kedrono upelio vandeniu.
6.	Šeštoji koplyčia, arba vieta (stotis) „Pas Aną“.	26. Akmenėlių rinkimas.
7.	Grįžtant, t.y. praeinant pro pirmąją koplyčią „Paskutinė vakarienė“.	27. Sustojimas.
8.	Miestelio kapinėse arba einant pro jas.	28. Kapinių bei jose palaidotų mirusiųjų pagerbimas.
9.	Devintoji koplyčia, arba dešimta vieta (stotis) „Pas Erodą“.	Koplyčios apėjimas aplink.
10.	Dešimtoji koplyčia, arba vienuolikta vieta (stotis) „Rotušėje“.	29. Skambinimas koplyčios varpu. Pamokslų sakymas.
11.	Tryliktoji koplyčia, arba keturiolikta vieta (stotis) „Prie miesto vartų“.	30. Šv. statulų lankymas.
12.	Keturioliktoji koplyčia, arba penkiolikta vieta (stotis) „Simonas Kirėnietis padeda nešti kryžį“.	31. Gulimasis ant žemės kryžiumi. 32. Meldimasis iškeltomis į viršų rankomis. Koplyčios apėjimas aplink.
13.	Penkioliktoji koplyčia, arba šešiolikta vieta (stotis) „Jėzus parpuola trečią kartą“.	Gulimasis ant žemės kryžiumi. Meldimasis iškeltomis į viršų rankomis.
14.	Septynioliktoji koplyčia, arba aštuoniolikta vieta (stotis) „Jėzus kenčia ir miršta ant kryžiaus“.	Gulimasis ant žemės kryžiumi. Meldimasis iškeltomis į viršų rankomis. Pamokslų sakymas. Koplyčios apėjimas aplink.

15.	Aštuonioliktoji koplyčia, arba devyniolikta vieta (stotis) „Jėzų laidoja“.	Šv. statulos lankymas. Koplyčios apėjimas aplink.
16.	Devynioliktoji koplyčia, arba dvidešimta vieta (stotis) „Šventojo Kryžiaus atradimas“.	Koplyčios apėjimas aplink.
17.	Žemaičių Kalvarijos bažnyčia.	Bažnyčios, kaip vienos iš Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio koplyčių, apėjimas aplink.
18.	Ubagų kalnas.	33. Aukų elgetoms aukojimas.

4 lentelė

Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio apeiginė muzika

Eil. Nr.	Koplyčios, arba vietos (stoties), pavadinimas	Atstumas tarp koplyčių	Maldų ir giesmių pavadinimai
1.	Prie centrinio bažnyčios altoriaus.		1. „Garbinkime Švenčiausiąjį Sakramentą“.
2.	Nuo centrinio bažnyčios altoriaus iki pirmosios koplyčios „Paskutinė vakarienė“.	220 m	2. „Broliai atmintim“.
3.	Nuo pirmosios koplyčios „Paskutinė vakarienė“ iki antrosios koplyčios „Jėzus atsisveikina su Motina“.	240 m	3. „Dieve, mūsų Sutvėrėjau“.
4.	Nuo antrosios koplyčios „Jėzus atsisveikina su Motina“ iki trečiosios koplyčios „Jėzus meldžiasi Alyvų sode“.	276 m	4. „Jėzau brangiausias“.
5.	Nuo trečiosios koplyčios „Jėzus meldžiasi Alyvų sode“ iki ketvirtosios koplyčios „Viešpats Jėzus suimamas“.	50 m	5. „Viešpats labai nuliūdęs“.
6.	Nuo ketvirtosios koplyčios „Viešpats Jėzus suimamas“ iki penktosios koplyčios „Prie Kedrono upelio“.	234 m	6. „Surištas virvėmis Jėzus“.
7.	Nuo penktosios koplyčios „Prie Kedrono upelio“ iki šeštosios koplyčios „Pas Aną“.	232 m	7. „Jėzų atvedė pas Aną“.
8.	Nuo šeštosios koplyčios „Pas Aną“ iki septintosios koplyčios „Pas Kajafą“.	384 m	8. „Jau susirinko taryba“.
9.	Septintoje koplyčioje „Pas Kajafą“: nuo septintosios vietos „Pas Kajafą“ iki aštuntosios vietos „Kalėjime“.	1 m	9. „Kurs už mus kaltus kentėjai“ (1 k.).
10.	Nuo septintosios koplyčios, arba aštuntos vietos „Kalėjime“, iki aštuntosios koplyčios, arba devintos vietos „Pas Pilotą“.	147 m	10. „Teismo Taryba“.
11.	Nuo aštuntosios koplyčios, arba devintos vietos „Pas Pilotą“, iki devintosios koplyčios, arba dešimtos vietos „Pas Eroda“.	173 m	11. „Kai jau Pilotas nebesugalvojo“.
12.	Nuo devintosios koplyčios, arba dešimtos vietos „Pas Eroda“, iki dešimtosios koplyčios, arba vienuoliktos vietos „Rotušėje“.	187 m	12. „Valandą trečią“.
13.	Nuo dešimtosios koplyčios, arba vienuoliktos vietos „Rotušėje“, iki vienuoliktosios koplyčios, arba dvyliktos vietos „Jėzus susitinka savo Motiną“.	72 m	13. „Kryžių sunkiausia“ arba „Stovi Motina“.
14.	Nuo vienuoliktosios koplyčios, arba dvyliktos vietos „Jėzus susitinka savo Motiną“, iki dvyliktosios koplyčios, arba tryliktos vietos „Jėzus susitinka šventąją Veroniką“.	42 m	14. „Didi Globėja“ (naujoji redakcija „Kai Viešpats Jėzus į Golgotą ėjo“).

15.	Nuo dvyliktosios koplyčios, arba tryliktos vietos „Jėzus susitinka šventąją Veroniką“, iki tryliktosios koplyčios, arba keturioliktos vietos „Prie miesto vartų“.	36 m	15. „Neša sau kryžių“.
16.	Nuo tryliktosios koplyčios, arba keturioliktos vietos „Prie miesto vartų“, iki keturioliktosios koplyčios, arba penkioliktos vietos „Simonas Kirėnietis padeda nešti kryžių“.	216 m	16. „Valandą šeštą“.
17.	Nuo keturioliktosios koplyčios, arba penkioliktos vietos „Simonas Kirėnietis padeda nešti kryžių“, iki penkioliktosios koplyčios, arba šešioliktos vietos „Jėzus parpuola trečią kartą“.	208 m	17. „Jėzus vaitojo“.
18.	Nuo penkioliktosios koplyčios, arba šešioliktos vietos „Jėzus parpuola trečią kartą“, iki šešioliktosios koplyčios, arba septynioliktos vietos „Jėzų išvelka iš drabužių“.	150 m	18. „Viešpatie Jėzau mieliausias“ arba „Jėzau Kristau maloniausias“.
19.	Nuo šešioliktosios koplyčios, arba septynioliktos vietos „Jėzų išvelka iš drabužių“, iki septynioliktosios koplyčios, arba aštuonioliktos vietos „Jėzus kenčia ir miršta ant kryžiaus“.	24 m	„Kurs už mus kaltus kentėjai“ (3 k.).
20.	Nuo septynioliktosios koplyčios, arba aštuonioliktos vietos „Jėzus kenčia ir miršta ant kryžiaus“, iki aštuonioliktosios koplyčios, arba devynioliktos vietos „Jėzų laidoja“.	52 m	19. „Liekim ašaras visi“.
21.	Nuo aštuonioliktosios koplyčios, arba devynioliktos vietos „Jėzų laidoja“, iki devynioliktosios koplyčios, arba dvidešimos vietos „Šventojo Kryžiaus atradimas“.	133 m	20. „Kniūbsčia žemėn pulkime“ arba „Mirdamas Tėvui save paauskojo“, arba „Krikščionio siela kiekvieno“.
22.	Nuo devynioliktosios koplyčios, arba dvidešimos vietos „Šventojo Kryžiaus atradimas“, iki parapijos kapinių, nuo parapijos kapinių iki „Mūro Kryžiaus“ koplyčios.	700 m	21. „Visų šventųjų litanija“, „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie“ (3 k.).
23.	Nuo „Mūro Kryžiaus“ koplyčios iki bažnyčios centrinio altoriaus.	70 m	22. „Karaliene maloninga“. 23. „Dangaus Karaliaus“. 24. „Mieliausias Jėzau“. 25. „Marijos vardas“. 26. „Garbinkime Švenčiausiąjį Sakramentą“.
		Iš viso: 3857 m	

Muzika

Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio maldų ir giesmių melodijos yra analogiškos kitoms Žemaičių kalvarijoms (Beržoro, Tytuvėnų ir Mosėdžio), tad jos pristatomos tik šiame skyrelyje.

Garbinkime Švenčiausiąjį Sakramentą

Švenčiausiojo Sakramento garbinimo tradiciją Bažnyčia oficialiai įteisino 1215 m. kovo 7 d. susirinkime⁹. Ši giesmė į Lietuvos kalvarijų Kryžiaus kelio kultą atėjo iš Italijos per Lenkiją. Iš Žemaičių Kalvarijos pasiekė visas kitas Lietuvos kalvarijas.

Maldos/giesmės „Garbinkime Švenčiausiąjį Sakramentą“ tekstas¹⁰ ir melodija¹¹:

Gar - bin - ki - me Šven - čiau - sią - jį Sa - kra - men - tą,

Jė - zaus Kris - taus, mū - sų Vieš - pa - ties, tik -

ra - jį Kū - ną ir Krau - ją. Da - bar ir vi - sa -

dos, ir per am - žius. A - men.

Broliai, atminkim

Apie šios giesmės kilmę kalbėta ankstesniuose skyriuose.

Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio giesmės „Broliai, atminkim“ tekstas¹² ir melodija¹³:

♩ = 112

Bro - liai, at - min - kim, ką Jė - zus ken - tė - jo,

Kai šven - tą krau - ją ji - sai už mus lie - jo,

kaip Jį su ga vė bai - siau - siai kan - ki - no,

kol nu - ma - ri - - no.

Dieve, mūsų Sutvėrėjau

Giesmė „Dieve, mūsų Sutvėrėjau“ datuojama XVI a. Ji susijusi su lenkiškąja religinės muzikos kultūra, atpažįstama jau pirmosiose Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio giesmynų redakcijose¹⁴.

Giesmės „Dieve, mūsų Sutvėrėjau“ tekstas¹⁵ ir melodija¹⁶:

Die - ve, mū - sų Su - tvė - rė - jau,

Ma - - lo - nin - gas at - pir - kė - jau,

leisk Ta - - - ve mums pri - si - min - ti

Ta - vo mei - lę iš - pa - žin - ti.

Viešpats labai nuliūdęs

Giesmės „Viešpats labai nuliūdęs“ ir „Surištas virvėmis Jėzus“ yra kilusios iš gavėnios metui skirtos ilgos senovinės giesmės „Jėzų Kristų Judošius“. Ji datuojama XVI amžiumi, autorius – lenkų pranciškonas Vladislovas iš Gielniovo¹⁷. Taigi giesmė priskiriama Lenkijos pranciškonų kultūrai.

Giesmės „Viešpats labai nuliūdęs“ tekstas¹⁸ ir melodija¹⁹:

Vieš - pats la - bai nu - liū - dęs, į so - dą

a - tė - jo: šven - toj nak - ties ty - lo -

je jis mels - tis no - rė - jo.

Jėzų atvedė pas Aną

Kita Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio giesmyno giesmė – „Jėzų atvedė pas Aną“. Liturginiame maldyne nurodyta, kad ji giedama giesmės „Stovi Motina“ melodija²⁰. Apie giesmę „Stovi Motina“ jau kalbėta, tik verta pridurti, kad pirmosios jos melodijos autorius – garsus kompozitorius Palestrina²¹. Lietuvoje šios giesmės melodija yra nutolusi nuo originalo, vietinė²².

Giesmės „Stovi Motina“ melodija²³:

Sto - vi Mo - ti - na ir ver - kia;

ve - da Sū - nū jos pas - mer - kę,

iš - rink - tos tau - tos va - dai.

Jau susirinko taryba

Tai gavėnios giesmė. Lenkų muzikologai ją datuoja XVI amžiumi²⁴. Jos melodija giedama ir kita Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio giesmė „Viešpatie Jėzau mieliausias“.

Giesmės „Jau susirinko taryba“ tekstas²⁵ ir melodija²⁶:

Jau su - si - rin - ko ta - ry - ba, ei - nan - ti

teis - mo tar - ny - ba, ir lau - kė Jė - zaus tei -

sė - jai, jo di - de - li ne - ken - tė - jai.

Kurs už mus kaltus kentėjai

Apie šios giesmės kilmę kalbėta ankstesniuose skyriuose.

Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio giesmės „Kurs už mus kaltus kentėjai“ tekstas²⁷ ir melodija²⁸:

Kurs už mus kal - tus ken - tē - jai.

Jė - zau Kris - tau, Die - ve mū - sų,

būk mums gai - les - tin - gas, būk mums gai - les - tin - gas,

būk mums gai - les - tin - - - gas.

The musical score is written on four staves in G major (one sharp) and 4/4 time. The melody is simple and hymn-like, with lyrics in Lithuanian. The first staff ends with a period, the second with a comma, the third with a comma, and the fourth with a period. There are double bar lines after the second and third staves.

Didi Globėja

Giesmė „Didi Globėja“ (naujoji redakcija – „Kai Viešpats Jėzus į Golgotą ėjo“) atstovauja Lietuvos kalvarijų tipo giesmėms. Šios giesmės melodijos lenkų religinės muzikos šaltiniuose nėra.

Giesmės „Didi Globėja“ tekstas²⁹ ir melodija³⁰:

Kai Vieš - pats Jė - zus į Gol - go - tą ė - jo,

ke - lios gar - bin - gos mo - te - rys ly - dē - jo.

Šir - dys gai - lin - gos troš - ko gi pa - dē -

ti, Jė - zui ken - tē - ti.

The musical score is written on four staves in G major (one sharp) and 4/4 time. The melody is simple and hymn-like, with lyrics in Lithuanian. The first staff ends with a period, the second with a period, the third with a period, and the fourth with a period. There are double bar lines after the second and third staves.

Jėzus vaitojo ir Krikščionio siela kiekvieno

Šių giesmių melodijos lenkiškuose giesmynuose taip pat nėra. Yra Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio giesmyne, giedamos ta pačia melodija³¹.

Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio giesmės „Jėzus vaitojo“ ir „Krikščionio siela kiekvieno“ melodija³²:

Krikš - čio - nio sie - la kiek - vie -
no, at - min - ki Jė - zų šian - die -
ną. At - mink kan - čias At - pir - kė -
jo, kiek šven - to krau - jō iš - lie - jo.

Palyginę giesmę su lietuvių liaudies dainos „Paleidau žirgą į lankas“ melodija, matome, jog tai ta pati melodija.

Paleidau žirgą į lankas³³

Pa - lei - dau žir - gą į lan - kas, o
pats nu - ė - jau pas pa - nas, oi
ly, oi ly, oi ly - lia lia, o
pats nu - ė - jau pas pa - nas.

Jėzau Kristau maloniausias³⁴

Apie šios giesmės kilmę kalbėta ankstesniuose vadovėlio skyriuose.

Jė - zau Kris - tau ma - lo - niau - sias, A - vi -
 nė - li ne - kal - čiau - sias, troš - kai,
 troš - kai ant kry - žiaus nu - mir - ti, žmo - nes,
 žmo - nes klys - tan - čius at - pirk - ti.

Šviesa pasaulio viso³⁵

Giesmė „Šviesa pasaulio viso“ (naujoji redakcija – „Liekim ašaras visi“ bei „Kniūbsčia žemėn pulkime“) yra Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio giesmyne, jos nėra lenkų giesmynuose.

Lie - kim a - ša - ras vi - si, grau - džiai
 ver - kim šir - di - mi: Jė - zus Kris - tus jau mi -
 rės, tiek pik - ty - bių pa - ty - rės.

Visų Šventųjų litanija

Ji siekia IV a. pabaigą Antiochijoje, tai yra šv. Jono Auksaburnio laikus, kai maldos metu bendruomenė atsiliepdavo maldavimu *Kyrie, eleison*³⁶.

Vakarų Bažnyčioje panašiai buvo meldžiamasi Velykų apeigų metu. Remiantis Milano liturgija, litanija kalbama gavėnios sekmadieniais. Senosiose Ispanijos liturginėse knygose irgi yra litanijos maldų. Popiežiaus Gelazijaus (†496) apeigyne yra panašių maldavimų, pavadintų „*Orationes sollemnes*“. Manoma, kad praktikuojant šias maldas ir atsirado Visų Šventųjų litanija, kurios pavyzdžiu buvo sukurtos kitos ir šiandien dar gyvuojančios litanijos. Ją giedodavo maldininkai Romoje procesijų metu. Taip pat buvo atliekama per Velykų vigiliją, krikšto apeigas, kunigų ir diakonų šventimus, duodant iškilmingus vienuolių įžadus ir šventinant bažnyčią. Paskutinį šios liturgijos variantą nustatė popiežius Pijus V (1566–1572) ir nurodė, kada giedoti, paminėjo ir laidotuves³⁷. Lietuvoje litanija buvo žinoma jau pirmaisiais krikščionybės amžiais pranciškonų ir dominikonų, kurie Lietuvoje ypač kėlė šventųjų kultą, dėka. Visų Šventųjų litanija apeiginiame giesmyne yra nuo pat Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio tradicijos pradžios³⁸.

Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio Visų Šventųjų litanijos melodija³⁹:

Dvi Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio baigiamosios giesmės „Karalienė maloninga“ ir „Dangaus Karaliaus“, kaip teigia kunigas dr. J. Vaišnora, yra „be jokios abejonės sukurtos Žemaičių Kalvarijos dominikonų“⁴⁰. Šios giesmės skirtos pagerbti Žemaičių Kalvarijoje esantį stebuklingą Švč. M. Marijos, Dievo Motinos, paveikslą. Apeigos prie švento paveikslo siekia XI a. ir siejamos su Romos šv. Petro bazilikoje saugomu atvaizdu. Lenkijoje stebuklingo Švč. M. Marijos paveikslo garbinimo tradicija susiformuoja 1641 metais *Kalwaria Zebrzydowska* bernardinų vienuolyne⁴¹. 1643 metų gegužės 3 dieną Žemaičių vyskupas Jurgis Tiškevičius Žemaičių Kalvarijos bažnyčios centriniame altoriuje įstatytą Švč. M. Marijos, Dievo Motinos, paveikslą taip pat paskelbė stebuklingu⁴².

Karaliene maloninga

Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio giesmės „Karaliene maloninga“ tekstas⁴³ ir melodija⁴⁴:

Ka - ra - lie - ne ma - lo - nin - ga,
 Kal - va - ri - joj ste - bu - klin - ga,
 iš - girs - ki Tu mus pra - šan - čius,
 ma - lo - nių Ta - vo trokš - tan - čius.

Dangaus Karaliaus

Ši giesmė yra paskutinis Žemaičių Kalvarijos dominikonų vienuolijos, kurią carinė Rusija uždarė 1889 metais, kultūros reliktas. Jos melodija randama tik Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio giesmyne, taigi yra šio krašto religinės muzikos atspindys.

Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio giesmės „Dangaus Karaliaus“ tekstas⁴⁵ ir melodija⁴⁶:

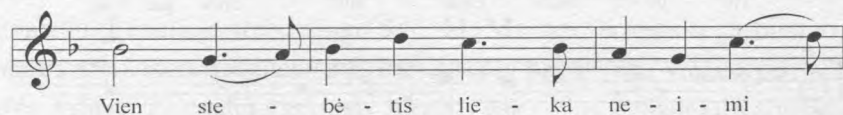
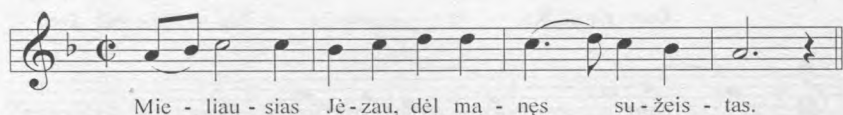
Dan - gaus Ka - ra - liaus Mo - ti - na šven -
 čiau - sia, iš kū - ri - ni - jos
 Tu pa - ti skais - čiau - sia! Imk gar - bę,
 šlo - vę iš žmo - nių kal - tų - jų,
 Tau pa - klus - nių - jų.

Mieliausias Jėzau

Tai trečia Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio baigiamoji kelio giesmė. Pirmą kartą ji randama tik 1872 metais pasirodžiusiame maldyne „Aukso Altorius, arba Šaltinis dangiškų sakrų“. Šis maldynas skirtas supažindinti šv. Pranciškaus tretininkus su regula, šventėmis, laidotuvių apeigomis, maldomis ir giesmėmis, tarp kurių yra Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelias su trimis baigiamosiomis giesmėmis. Caro valdžiai uždraudus lietuvių kalbą, šiuo lietuvišku maldynu naudojosi ne tik pranciškonai tretininkai, bet ir visi tikintieji. Iš jo buvo giedama ir namuose, ir vienintelėje viešojoje vietoje (procesijos į Kalnus taip pat buvo uždraustos), kur buvo leidžiama lietuvių kalba – bažnyčiose bei jų šventoriuose (vienuolynų, ne tik dominikonų ar pranciškonų, muzikinė veikla kartu su liturgine praktika taip pat buvo sustabdyta).

Žemaičių Kalvarijos dominikonų pastoracinę ir kultūrinę veiklą perėmė šv. Pranciškaus tretininkai. Jie ir bus šią giesmę sukūrę, nes analogiška randama vieno Lietuvos pranciškonų kompozitorių Vincento Valmiko OFM Obs. (1778–1836), daugelio giesmių autoriaus, išleistame giesmyne „Giesmės nabažnos“. Šiam giesmynui 1823 m. buvo duotas naujas pavadinimas – „Kantyczkos žemajtyszkos“. Jis sulaukė 9 laidų. Kai rusų cenzūra „Kantyczkas žemajtyszkas“ uždraudė, giesmės buvo sudėtos į kitus maldynus. Taigi galėjo būti, kad ši Lietuvos pranciškonų giesmė rado sau vietą šalia baigiamųjų giesmių, taip reformuodama vieną iš Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio giesmių redakcijų.

Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio baigiamosios giesmės „Mieliausias Jėzau“ tekstas⁴⁷ ir melodija⁴⁸:

Marijos vardas

Giesmė „Marijos vardas“ yra ne vertimas, o pakankamai profesionaliai sueiliuota ir visose Žemaitijos bažnyčiose giedota giesmė. Žemaičių vyskupas Jurgis Tiškevičius (1646 m.) ir Antanas Tiškevičius (1748 m.) savo pranešimuose Šventajam Sostui mini Marijos vardo broliją, kuri užimanti garbingą vietą. Todėl giesmės teksto autorius galėjo būti šios brolijos narys, norėjęs, kad grįžus iš Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio apvaikščiojimo, būtų pagarbintas Žemaičių Kalvarijos bažnyčios didžiajame altoriuje esantis Švč. M. Marijos paveikslas. Tai Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio giesmė. Lenkiškuose giesmynuose jos nėra.

Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio giesmės „Marijos vardas“ tekstas⁴⁹ ir melodija⁵⁰:

Ma - ri - jos var - das lyg dan - gaus ma - lo - nę,
aukš - ty - bėj skam - ba, ai - di že - mės klo - niais.
Kil - nia - jam var - dui gar - bę a - ti - duo - kim,
kuo nuo - šir - džiau - siai gies - me - les gie - do - kim.

Giesmės-atliepai

Visų Lietuvos kalvarijų Kryžiaus kelių giesmės-atliepai „Pasigailėk mūsų, Viešpatie! Pasigailėk mūsų!“ arba „Pasigailėk mirusiųjų, Viešpatie! Pasigailėk mirusiųjų!“. Apie jų kilmę kalbėta ankstesniuose vadovėlio skyriuose.

Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio aklamacijų „Garbiname Tave, Viešpatie Jėzau Kristau“ ir atliepų „Pasigailėk mūsų, Viešpatie! Pasigailėk mūsų!“ melodijos⁵¹:

K. Garbiname Tave, Viešpatie Jėzau Kristau, ir šlovinam Ta - ve.
A. Kad šventuoju Kryžiumi atpirkai pa - sau - lį.

K. Pa - si - gai - lėk mū - sų (sielų), Vieš - pa - tie. A. Pa - si - gai - lėk mū - sų (sielų).

UŽDUOTYS SAVARANKIŠKAM DARBUI

1. Nurodykite svarbiausius istorinius faktus, lėmusius Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio atsiradimą.
2. Pateikite Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio apvaikščiojimo seką.
3. Nurodykite apeiginius papročius, atliekamus apvaikštant Kryžiaus kelią.
4. Kokios giesmės giedamos Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelyje, kokia jų kilmė?
5. Išmokite giedoti pagal pateiktas giesmių melodijas.

PAGRINDINĖ LITERATŪRA

- Balkutė R.* Žemaičių Kalvarijos atlidai // Liaudies kultūra. Vilnius. 2002. Nr. 4.
- Kajackas A.* Bažnyčia liturgijoje. Liturgijos raida istorijoje. Vadovėlis aukštosioms mokykloms. Lietuvos katechetikos centras. 1997.
- K. M.* Žemaičių kalvarijoms 350 metų // Katalikų kalendorius/žinynas. Lietuvos vyskupų konferencijos leidinys. Kaunas–Vilnius. 1989.
- Liturginis maldynas. Ketvirtasis pataisytas leidimas. Vilnius. 1996.
- Motuzas A.* Žemaičių ir Zebrzydovskos (Lenkija) Kalvarijų Kryžiaus kelių (Kalnų) muzika: sąsajos ir skirtumai // Tiltai. Klaipėdos universitetas. 1998. Nr. 2–3 (4–5).
- Motuzas A.* Žemaičių Kalvarijos Kalnų giesmių kilmė // Tiltai. Klaipėdos universitetas. 1997. Nr. 2.
- Motuzas A.* Lietuvos kalvarijų Kryžiaus kelių istorija. Apeiginiai papročiai ir muzika. Kaunas. Vytauto Didžiojo universitetas. 2003.
- Ragaišis A.* Žemaičių Kalvarijos aprašymas. Vilnius. 1906.
- Vaišnora J.* Marijos garbinimas Lietuvoje. Roma. 1958. P. 375.

- Chadam A.* Spiewnik Kalwaryjski. Kalwaria Zebrzydowska. 1984.
- Kviklys B.* Lietuvos bažnyčios. Telšių vyskupija. Chicago, 1980. T. 1.
- Markus G.* Skausmingoji Motina (Mater Dolorosa): jos įvaizdis senovės airių poezijoje // *Logos*. Vilnius. 1993. Nr. 7.
- Merkys V.* Romos katalikų ir jų dvasininkų teisių varžymai Rusijos imperijos Šiaurės Vakarų krašte 1864–1901 m. // Lietuvos katalikų mokslo akademijos metraštis. Vilnius. 2002. T. 20.
- Motuzas A.* Tytuvėnų bažnyčios kluatro kalvarių tipo Kryžiaus kelias // *Tiltai*. Klaipėdos universitetas. 1999. Nr. 3–4 (8–9).
- Siedlecki J.* Śpiewnik Kościelny. Kraków. 1987. S. 127.
- Šileikis G., Visockis A.* Lietuvos istorijos datos, įvykiai, faktai, asmenybės (nuo I amžiaus iki 1795 metų). Kaunas. 1998. P. 249.
- Valančius M.* Raštai. Vilnius. 1972. T. 2. P. 299.

NUORODOS

- ¹ *Kviklys B.* Lietuvos bažnyčios. Telšių vyskupija. Chicago, 1980. T. 1. P. 367–368.
- ² *Valančius M.* Raštai. Vilnius. 1972. T. 2. P. 299.
- ³ *Vaišnora J.* Marijos garbinimas Lietuvoje. Roma. 1958. P. 375.
- ⁴ *K. M.* Žemaičių kalvarijoms 350 metų // Katalikų kalendorius/žinynas. Lietuvos vyskupų konferencijos leidinys. Kaunas–Vilnius. 1989. P. 38–39.
- ⁵ *Balkutė R.* Žemaičių Kalvarijos atlidai // Liaudies kultūra. Vilnius. 2002. Nr. 4. P. 34.
- ⁶ *Šileikis G., Visockis A.* Lietuvos istorijos datos, įvykiai, faktai, asmenybės (nuo I amžiaus iki 1795 metų). Kaunas. 1998. P. 249.
- ⁷ *Ragaišis A.* Žemaičių Kalvarijos aprašymas. Vilnius. 1906. P. 4.
- ⁸ *Merkys V.* Romos katalikų ir jų dvasininkų teisių varžymai Rusijos imperijos Šiaurės Vakarų krašte 1864–1901 m. // Lietuvos katalikų mokslo akademijos metraštis. Vilnius. 2002. T. 20. P. 266.
- ⁹ *Kajackas A.* Bažnyčia liturgijoje. Liturgijos raida istorijoje. Vadovėlis aukštosioms mokykloms. Lietuvos katechetikos centras. 1997. P. 229.
- ¹⁰ Liturginis maldynas. Ketvirtasis pataisytas leidimas. Vilnius. 1996. P. 252.
- ¹¹ *Motuzas A.* Žemaičių ir Zebrzydovskos (Lenkija) Kalvarių Kryžiaus kelių (Kalnų) muzika: sąsajos ir skirtumai // *Tiltai*. Klaipėdos universitetas. 1998. Nr. 2–3 (4–5). P. 49.
- ¹² Liturginis maldynas. P. 413–414.
- ¹³ *Motuzas A.* Žemaičių Kalvarijos Kalnų giesmių kilmė. Ten pat. P. 51.
- ¹⁴ *Motuzas A.* Žemaičių ir Zebrzydovskos (Lenkija) Kalvarių Kryžiaus kelių (Kalnų) muzika: sąsajos ir skirtumai. Ten pat. P. 51.
- ¹⁵ Liturginis maldynas. P. 415.
- ¹⁶ *Motuzas A.* Žemaičių Kalvarijos Kalnų giesmių kilmė. Ten pat. P. 51.
- ¹⁷ *Vaišnora J.* Marijos garbinimas Lietuvoje. Ten pat. P. 173.
- ¹⁸ Liturginis maldynas. P. 418–419.
- ¹⁹ *Motuzas A.* Žemaičių Kalvarijos Kalnų giesmių kilmė. Ten pat. P. 51.
- ²⁰ Liturginis maldynas. P. 421.
- ²¹ *Markus G.* Skausmingoji Motina (Mater Dolorosa): jos įvaizdis senovės airių poezijoje // *Logos*. Vilnius. 1993. Nr. 7. P. 154.
- ²² *Vaišnora J.* Marijos garbinimas Lietuvoje. Ten pat. P. 187.
- ²³ *Motuzas A.* Žemaičių Kalvarijos kalnų giesmių kilmė. Ten pat. P. 54.
- ²⁴ *Siedlecki J.* Śpiewnik Kościelny. Kraków. 1987. S. 127.
- ²⁵ Liturginis maldynas. P. 423.
- ²⁶ *Motuzas A.* Žemaičių Kalvarijos Kalnų giesmių kilmė. Ten pat. P. 53.
- ²⁷ Liturginis maldynas. P. 425.

- ²⁸ Motuzas A. Žemaičių Kalvarijos Kalnų giesmių kilmė. Ten pat. P. 52.
- ²⁹ Liturginis maldynas. P. 433.
- ³⁰ Motuzas A. Žemaičių ir Zebrzydovskos (Lenkija) Kalvarijų Kryžiaus kelių (Kalnų) muzika: sąsajos ir skirtumai. Ten pat. P. 56.
- ³¹ Motuzas A. Ten pat.
- ³² Motuzas A. Lietuvos kalvarijų Kryžiaus kelių istorija. Apeiginiai papročiai ir muzika. Kaunas. Vytauto Didžiojo universitetas. 2003. P. 214.
- ³³ Motuzas A. Žemaičių ir Zebrzydovskos (Lenkija) Kalvarijų Kryžiaus kelių (Kalnų) muzika: sąsajos ir skirtumai. Ten pat. P. 54.
- ³⁴ Motuzas A. Lietuvos kalvarijų Kryžiaus kelių istorija. Apeiginiai papročiai ir muzika. Ten pat. P. 216.
- ³⁵ Ten pat. P. 218.
- ³⁶ Kajackas A. Bažnyčia liturgijoje. Liturgijos raida istorijoje. Ten pat. 98.
- ³⁷ Ten pat. P. 97–98.
- ³⁸ Motuzas A. Žemaičių Kalvarijos Kalnų giesmių kilmė. Ten pat. P. 54.
- ³⁹ Motuzas A. Lietuvos kalvarijų Kryžiaus kelių istorija. Apeiginiai papročiai ir muzika. Ten pat. P. 226.
- ⁴⁰ Vaišnora J. Marijos garbinimas Lietuvoje. Ten pat. P. 194.
- ⁴¹ Chadam A. Spiewnik Kalwaryjski. Kalwaria Zebrzydowska. 1984. S. 4.
- ⁴² Vaišnora J. Marijos garbinimas Lietuvoje. Ten pat. P. 367.
- ⁴³ Liturginis maldynas. P. 447–448.
- ⁴⁴ Motuzas A. Lietuvos kalvarijų Kryžiaus kelių istorija. Apeiginiai papročiai ir muzika. Ten pat. P. 220.
- ⁴⁵ Liturginis maldynas. P. 448–449.
- ⁴⁶ Motuzas A. Lietuvos kalvarijų Kryžiaus kelių istorija. Apeiginiai papročiai ir muzika. Ten pat. P. 221.
- ⁴⁷ Liturginis maldynas. P. 449–450.
- ⁴⁸ Motuzas A. Lietuvos kalvarijų Kryžiaus kelių istorija. Apeiginiai papročiai ir muzika. Ten pat. P. 222.
- ⁴⁹ Liturginis maldynas. P. 584.
- ⁵⁰ Motuzas A. Lietuvos kalvarijų Kryžiaus kelių istorija. Apeiginiai papročiai ir muzika. Ten pat. P. 224.
- ⁵¹ Motuzas A. Tytuvėnų bažnyčios kluatro kalvarijų tipo Kryžiaus kelias // Tiltai. Klaipėdos universitetas. 1999. Nr. 3–4 (8–9) P. 115.

Vilniaus kalvarių Kryžiaus kelias

Istorija

Vilniaus kalvarių Kryžiaus kelio atsiradimas yra susijęs su religiniais bei istoriniais-geopolitiniais įvykiais.

Vyskupas Jurgis Tiškevičius už nuopelnus Žemaitijos vyskupijai (už Žemaičių Kalvarijos įkūrimą – aut. past.) dar 1650 m. buvo paaukštintas ir paskirtas Vilniaus vyskupu. Būdamas Vilniaus vyskupu jis ne kartą kėlęs idėją steigti Vilniaus apylinkėse kalvarijas. Tam įtakos galėjo turėti jo įkurta Žemaičių Kalvarija bei to meto geopolitiniai įvykiai: „1653 m. pabaigoje prasidėjo derybos dėl Lietuvos ir Lenkijos valstybės ir Nyderlandų suartėjimo, saugant bendrus interesus Baltijos regione. 1654 metų kovo 14 d. Nyderlandai patvirtino gynybinio susitarimo su Lietuvos ir Lenkijos valstybe projektą“¹. 1654 metais carinė Rusijos kariuomenė užpuolė Lietuvą, užėmė Vilnių bei Kauną ir taip sugriovė visus vyskupo planus. 1655 m. vysk. J. Tiškevičius pasitraukė į Prūsiją, kur greitai laiku mirė. Laisva liko tik Žemaitija. 1655 m. vasarą neužimtasios Lietuvos sritis ėmė okupuoti švedai. Prasidėjo antrasis Lietuvos ir Švedijos karas. Nuo 1660 metų tiek švedams, tiek ir caro kariuomenei pradėjo nebesisekti. Tais pačiais metais su švedais sudaryta abipusė amžinosios taikos sutartis, Maskvos kariuomenė sumušta². Karui pasibaigus, imta gaivinti Vilniaus kalvarių įkūrimo idėją. Ypač tam pritarė tuometinis Vilniaus vyskupas Jurgis Bialozaras, artimas vysk. J. Tiškevičiaus bičiulis. 1661 m. vysk. J. Bialozaras išsivadavimui iš rusų okupacijos atminti pavedė kapitulai nedelsiant pasirūpinti kalvarijos steigimu ir pakvietė iš Liublino dominikonus, kurie pastatė pirmąsias Kryžiaus kelio koplyčias Vilniaus Verkių apylinkėse³. Įtakos galbūt turėjo ir tai, kad kaip tik netoli Verkių nesėkmingame lietuviams ir lenkams mūšyje 1659 m. nuo kazokų rankos žuvo daugybė savo krašto ir tikėjimo gynėjų⁴.

Pirmoji medinė bažnyčia bei koplyčios pastatytos iki 1669 m., tačiau kalvarijos buvo lankomos anksčiau: į Romą siųstose jėzuitų metinėse ataskaitose aprašytas faktas, kad 1664 m. balandžio 11 d., Didįjį penktadienį, pats vyskupas J. Bialozaras vadovavo procesijai iš Vilniaus į Verkius ir pageidavo, kad visose miesto bažnyčiose susirinkę tikintieji po rytinių pamaldų prisijungtų prie eisenos. Manoma, kad tą dieną pirmą kartą Verkiuose iškilmingai buvo apvaikščiotas kalvarių Kryžiaus kelias. Literatūroje nurodoma, kad steigėjas vysk. J. Bialozaras buvo parengęs bei išleidęs ir pirmąjį vadovą po savo įsteigtas kalvarijas⁵. Greičiausiai jis buvo vieną kartą perspausdintas 1826 m., nes įvade autorius prisistato kaip „nevertas ganytojas“, kuris, „nematydamas jokio veiksmingesnio būdo mūsų išganymui už pamaldas, primenančias Jė-

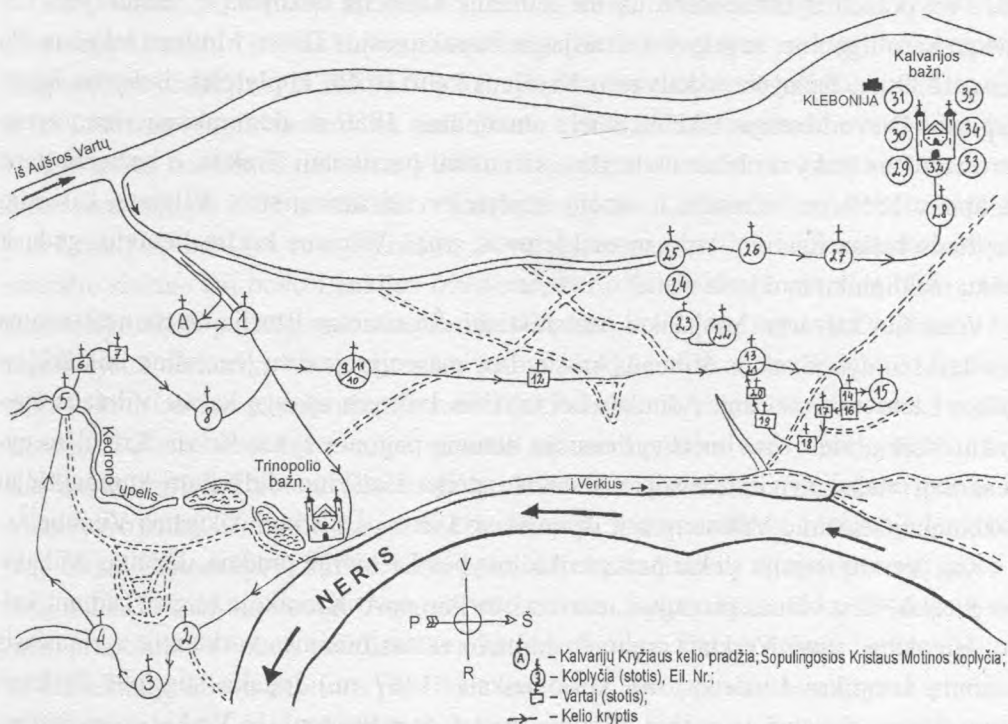
zaus kančią, ir norėdamas jas įdiegti mūsų Vilniaus diecezijoje, apžiūrėjęs ir suradęs tinkamą vietą, kurios pavadinimas lietuviškai reiškia 'Verksmo kalnus', pats išmatavo ir išdėstė Kristaus kančios kelius"⁶. Deja, vyskupas J. Bialozaras, nespėjęs galutinai įgyvendinti savo svajonės, mirė 1665 metais.

Po vyskupo J. Bialozaro mirties kalvarių Kryžiaus keliu rūpinosi jo įpėdinis Aleksandras Sapiega, kuris prieš tapdamas Vilniaus vyskupu buvo vysk. Jurgio Tiškevičiaus sufraganu [pagalbininku – aut. past.] (apie 1655 metus), o nuo 1659 iki 1667 metų – Žemaičių vyskupu. Jis tęsė kalvarių steigimo Vilniuje darbą. 1667–1671 metais vyskupaudamas Vilniaus vyskupijoje buvo žinomas kaip Kristaus kančios garbintojas. Vyskupas buvo gerai susipažinęs su Žemaičių Kalvarijoje jau gyvuojančiu Kryžiaus kelio kultu, skaitęs 1643 m. vyskupui Jurgiui Tiškevičiui dedikuotas Mykalojaus Bardovskio knygas „Nowe Hierusalem Fax nova per III. Georgium Tyszkiewicz, 1643“, „Echo albo odgłos z Kalwaryjskich Gór na slawe X. Jerzego Tyszkewicza“ bei nežinomo autoriaus knygą „Calwaria Samogitiae“, kuri išspausdinta Vilniuje 1648 metais. Be to, vyskupas A. Sapiega 1666–1671 m. vyskupaudamas Vilniaus vyskupijoje buvo susipažinęs ir su kaimyninėje Lenkijoje jau veikusiais kalvarių analogais *Kalwaria Zebrzydowska* (1617), *Kalwaria Pokościa* (1628) ir *Kalwaria Wejherowa/Kaszubska* (1648). Vilniaus kalvarių bažnyčios, 35-ių stočių Kryžiaus kelio bei Sopulingosios Dievo Motinos takelių atidarymas įvyko 1669 m. per Sekmines⁷. Vyskupas jas pavadino Vilniaus (Verkių) kalvarijomis, siekdamas atskirti nuo kalvarių, esančių Žemaitijoje. Tais pačiais metais vyskupas A. Sapiega Vilniaus (Verkių) kalvarių Kryžiaus kelių priežiūrą pavedė Vilniaus Šventosios Dvasios konvento dominikonams, įpareigodamas juos per visas Šv. Kryžiaus šventes Jėzaus Kristaus kančiai prisiminti organizuoti iškilmingą procesiją iš savo bažnyčios į kalvarijas, taip pat kartą per metus (pasirinktą dieną) apeiti Sopulingosios Dievo Motinos takelius, būtinai dalyvaujant ir prie Šventosios Dvasios bažnyčios veikiančiai Šv. Rožinio arkibrolijai⁸.

Vyskupas A. Sapiega kalvarių Kryžiaus kelio steigimo darbus spartino ir dėl 1669 m. prasidėjusio Lenkijos karo su Turkija. Šiuo sunkiu Lenkijai metu Lietuva laukė kitatikių antplūdžio iš pietų ir ruošėsi ginti savo kraštą. 1673 m. lapkričio mėn. Lietuvos ir Lenkijos kariuomenė prie Chotino (Besarabija) sumušė Turkijos kariuomenę. Su turkais Lietuvos ir Lenkijos taikos sutartis pasirašyta tik 1699 metais sausio 16 d.⁹. Taigi įkurtas Vilniaus kalvarių Kryžiaus kelio kompleksas buvo Katalikų Bažnyčios tvirtovė, sauganti nuo kitatikių (žr. 8 pav.).

Po Vilniaus kalvarių bažnyčios gaisro (1675) pirmumo teisė globoti ir organizuoti maldininkų eitynes į Vilniaus kalvarijas suteikta vienuoliams dominikonams iš Varšuvos. Dominikonų vienuolijos pasirinkimą greičiausiai lėmė tai, kad šis ordinas prižiū-

rėjo ir Žemaičių Kalvariją (šio konvento vyresniuojų buvo Žemaičių vyskupo Jurgio Tiškevičiaus brolis Antanas Tiškevičius). Be to, Liublino dominikonų bažnyčios Tiškevičių koplyčioje buvo saugoma Lenkijos-Lietuvos Respublikoje garsi Kryžiaus medžio relikvija, patvirtinanti Šv. Kryžiaus kultą ir dominikonų Nukryžiuotojo garbinimo tradiciją¹⁰. Taip prasidėjo 80 metų trukusi Varšuvos ir Vilniaus dominikonų byla dėl to, kam priklauso kalvarijos. Vilniečiai kalvarijas atgavo apie 1755 metus.

8 pav. Vilniaus kalvarijų Kryžiaus kelias

XVII–XVIII amžių sandūroje Vilniaus (Verkių) kalvarijų teritorijoje vyskupo Kazimiero Konstantino Bžostovskio iniciatyva iškilo dar vienas sakralinis katalikų tikėjimo tvirtovės statinių ansamblis, vadinamas Tranapoliu. Tai trinitorių vienuolynas su Švč. Trejybės bažnyčia, kuri veikė kaip Verkių dominikonų Šv. Kryžiaus Atradimo bažnyčios filija. Nors trinitorių vienuolynas tiesiogiai neįtrauktas į Vilniaus (Verkių) kalvarijų Kryžiaus kelio stočių apvaikščiojimo programą, jų įkurdinimas šioje vietoje, matyt, nebuvo atsitiktinis – ši vienuolija išpirkinėjo iš musulmonų krikščionis belaisvius ir buvo glaudžiai susijusi su žemiškąja Jeruzale, o jų tikėjimo praktikoje ypač daug dėmesio buvo skiriama Kristaus kančiai apmąstyti. 1720 m. gegužės 9 d. Vilniuje pašventinta Kryžių nešančio Kristaus skulptūra, kuri mieste 1710 m. siautusiai maro

metu buvo pastatyta Šnipiškių koplytėlėje, stovinčioje už Žaliojo tilto, toje vietoje, kur prieš kelionę į Jeruzalę rinkdavosi piligrimai¹¹. Tuo pačiu metu netoliese pastatyta jėzuitų bažnyčia buvo konsekruota Šv. Arkangelo Rapolo, piligrimų globėjo, vardu. Taigi Vilniaus (Verkių) kalvarijos buvo glaudžiai susijusios su to meto geopolitika, urbanistika ir sakraline Vilniaus erdve.

1793 m. antrąkart padalijus Respubliką, Vilnijos kraštas atiteko carinei Rusijai. 1812 m. prancūzų kariuomenė užėmė Vilniaus kalvarijų bažnyčią ir vienuolyną, kur įsteigė karo ligoninę, sugriovė kalvarijas ir Sopulingosios Dievo Motinos takelius. Po karo, 1839 m., bažnyčia ir kalvarijų Kryžiaus kelio stočių koplytėlės, išskyrus Sopulingosios Dievo Motinos takelius, buvo atnaujintos. 1850 m. dominikonų vienuolynas caro valdžios įsakymu buvo uždarytas, vienuoliai persikėlė į Trakus, o bažnyčia tapo parapinė. 1859 m. bažnyčia ir stočių koplytėlės vėl atnaujintos. Vilniaus kalvarijų Kryžiaus kelias ilgainiui tapo visos Lietuvos, ypač Vilniaus krašto lietuvių, gudų ir lenkų maldininkų lankymo vieta¹².

Vieta šiai kalvarijai pasirinkta neatsitiktinai. Šios vietos istorija ne tik neatsiejama nuo krikščionybės raidos Vilniaus krašte, bet ir asocijuojasi su legendine ikikrikščioniškos Lietuvos praeitimi. Ažuolais bei tankiais krūmais apaugę kalnai Vilniaus apylinkių Verkių vietovėse buvo vyriausiojo lietuvių pagonių žynio Krivių Krivaičio gyvenamoji vieta. Krivių Krivaičio sūnus Lizdeika išaiškino didžiajam kunigaikščiui Gediminui Geležinio Vilko sapną ir išpranašavo Lietuvos sostinės įsikūrimą Vilniuje¹³.

Kita Verkių istorija siekia pačią krikščionybės Lietuvoje pradžią. Jėzuitas Mikalojus Strijkovskis, vienas pirmųjų Lietuvos istorikų, savo Kronikoje teigia, kad ant kalno, kur dabar stovi Verkiai, erelio lizde buvo rastas būsimas verkiantis vyriausiasis pagonių šventikas Lizdeika, tas, kurio laikais (1387 m.) Jogaila sugriovė Perkūno šventyklą ir užgesino jo garbei Vilniuje nuolat degusią ugnį. Ir Verkių pavadinimas esą kilęs iš lietuvių kalbos žodžio *verkt*, kuris reiškia vaiko verksmą¹⁴.

XIV a. pabaigoje, įvedus krikščionybę, šios žemės atiteko Vilniaus vyskupijai. Vėliau čia, Neries slėnyje, pastatytas Vilniaus vyskupų dvaras, o Verkių dominikonų vienuolynas tapo Vilniaus dominikonų mokslininkų poilsio vieta¹⁵. Taigi ši pagonių sakralinė vieta virto katalikų šventove. Be to, Vilniaus kalvarijos yra Lenkijos *Kalwaria Zebrzydowska* kopija. Po sunkių karų su Maskva ir švedais prasidėjo taikus Lietuvos ir Lenkijos valstybių gyvenimas. 1600–1617 metais Krokuvos apylinkių Žarų kalvose Krokuvos kariuomenės vadas Mikalojus Zebrzydowskis su savo giminaičiais įkūrė *Kalwaria Zebrzydowska* su 50-ies stočių Kryžiaus keliu, Švč. M. Marijos takeliais bei Šventųjų laiptų koplyčia¹⁶. Apie tai žinojo ir jaunystės metais Krokuvoje studijavęs vysk. Jurgis Tiškevičius bei vėliau vyskupavę dvasininkai, kuriuos su Lenkija siejo tiesioginiai ryšiai. Vilniaus kalvarijų Kryžiaus kelio kompleksas taip pat, kaip minėta,

buvo Katalikų Bažnyčios tvirtovė, sauganti nuo kitatikių. Vilniaus kalvarijų Kryžiaus kelias buvo antras Lietuvos Didžiojoje Kunigakštystėje (pirmąją 1637–1642 m. Garduose, Žemaitijoje, buvo įkūręs žemaičių vyskupas Jurgis Tiškevičius). Tuo metu Europoje piligrimų kelionės į šventąsias vietas, kurias aplankius buvo nusipelnoma atlydų, vis dažnėjo. Protestantų teologai tokias keliones kritikavo, tačiau tai dar labiau skatino laikytis šios katalikų pamaldumo tradicijos.

Kiek vėliau, po Pirmojo Lenkijos-Lietuvos Respublikos padalijimo (1772 08 05), Lietuvoje kitatikių (stačiatikių ir protestantų) teisės sulygintos su katalikų. Antruoju Respublikos padalijimu (1793 01 23) Vilnijos kraštas atiteko carinei Rusijai. Nuo tada ir iki Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo (1918 02 16) pagrindine problema tapo rusų ir lenkų konfliktas, kuriame Vilniaus kalvarijos suvaidino savo vaidmenį. Konfliktas paaštrėjo po 1831 m. sukilimo. Lenkų nuomone, Lietuva buvo neteisėtai atplėšta nuo Lenkijos, todėl jos susigrąžinimas buvo vienas pagrindinių nacionalinio Lenkijos sąjūdžio siekių. Tai buvo Lenkijos *irredento*, kurio ji neatsisakė per visą XIX amžių, nes Rusija trimis padalijimais okupavo beveik visą buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigakštystės teritoriją. Buvo patogiausia manyti, kad Lietuva niekada nebuvo Lenkijos dalis ir kad Lenkijos iredentizmas neturi jokio istorinio pagrindo. Iš esmės tai buvo teisinga. Tačiau kodėl Lietuva, jei niekada nebuvo Lenkijos dalis, turėjo būtina tapti Rusijos dalimi? Juk būtent toks ir buvo carinės Rusijos siekis nuo Jekaterinos II iki Muravjovo laikų. Carinė Rusijos valdžia tikėjosi, kad sunaikinus Lietuvoje lenkiškumą, žlugs ir katalikybė, kurios vietą galės užimti stačiatikių tikėjimas, rusų kalba ir rusų tauta. Iš katalikų kunigo Antano Petkevičiaus, tapusio stačiatikiu, 1866 m. spalio mėn. pranešimo Vilniaus cenzūros komitetui sužinome, kad „Vilniaus ‘Aušros Vartai’ su stebuklingu Dievo Motinos paveikslu nuo 1831 metų pasižymėjo grynai lenkiškos politikos vietove. Todėl ir 1863 revoliuciniais metais čia labiau kaip kitur maištininkai rinkdavosi giedoti papiktinimą keliančius himnus; susirinkę gatvėje drauge su miniomis žmonių, jie darė įvairias demonstracijas prieš stebuklingąjį Dievo Motinos paveikslą. Prie tokios pat kategorijos reikia priskirti ir Vilniaus kalvarijas, kurios neatjungiamos nuo lenkų politikos“¹⁷.

Iš carinės Rusijos atgavus laisvę, visi, kas tik galėjo, traukė į Vilniaus kalvarijas. Eidavo ir važiuodavo iš arti ir toli: iš Latvijos, Žemaitijos, Baltarusijos, Lenkijos, Ukrainos ir Rusijos. Lenkų ir lietuvių kalbomis išleisti vadovai Vilniaus kalvarijų Kryžiaus keliams apvaikščioti: 1926 m. pasirodo kun. J. K. Bortnikovskio vadovėlis „Jėzaus Kristaus kančios kelias, arba Kalvarijų vadovėlis, taikomas Vilniaus ir Veprių kalvarijoms apvaikščioti“, 1937 m. – „Przewodnik Drogi Krzyżowej w Kalwarji pod Wilnem. Ułożony przez X. Wiktora Kochańskiego. Wilno. 1937 r.“, 1940 m. – kun. Stasio Kiš-

kio vadovėlis „Vilniaus kalvarijos. Vadovėlis Kryžiaus keliui eiti. 1940“, kun. Vinco Taškūno vadovėlis „Vilniaus kalvarijos arba Kryžiaus keliai. Vilnius. 1940“.

1941 m. bolševikai uždraudė lankyti Vilniaus kalvarijų kryžiaus kelią. Ši vieta panaudota priešlėktuvinei gynybai. 1962 m. sovietų valdžia beveik visas Kryžiaus kelio koplyčias išsprogdino (liko tik 4 šalia bažnyčios esančios koplyčios), o 1963 m. – galutinai sugriovė. Kiek anksčiau buvo sugriauta ir už Žaliojo tilto stovėjusi koplytėlė su kryžių nėsančio Kristaus figūra, ilgą laiką rodžiusi maldininkams kelią į Vilniaus kalvarijas¹⁸.

Atgavus nepriklausomybę, 1990 m. šių kalvarijų Kryžiaus kelio stotys kun. J. Baltušio iniciatyva pradėtos restauruoti. Archeologinius darbus atliko archeologas S. Parkauskas bei architektė B. Radavičiūtė.

2002 m. gegužės 19-ąją, Sekminių dieną, lygiai po 40 metų, kardinolas A. J. Bačkis pašventino atstatytas kalvarijų Kryžiaus kelio stotis. Po šv. Mišių, kurias aukojo kardinolas A. J. Bačkis, koncelebravo vysk. J. Tunaitis, kunigai G. Grušas, H. F. Fischeris, K. Latoža, kardinolas iškilmingai paskelbė Vilniaus kalvarijų atstatymo darbų užbaigimo aktą, po to kartu su Pavilnio ir Verkių parko direktore Vida Lauminskiene, kitais atsakingais asmenimis pasirašė Vilniaus kalvarijų Kryžiaus kelio stočių atstatymo darbų užbaigimo aktą, kuriame lotynų kalba aprašyta šių kalvarijų atsiradimo bei atstatymo istorija¹⁹. Tais pačiais metais spaudoje pasirodo nauji vadovai, skirti apvaikščioti Vilniaus kalvarijų Kryžiaus kelią. Tai kunigo Kęstučio Latožos parengtas fotoalbumas „Vilniaus kalvarijos“ bei Alfonso Motuzo „Vilniaus kalvarijų Kryžiaus kelio apeigos ir muzika“, skirti susipažinti su šio pamaldumo istorija bei apvaikščioti Kryžiaus kelius.

Apeigos

Žemaičiai, eidami kalvarijas, kreipiasi į Švenčiausiąją Motiną. Ji čia svarbiausia. Vilniaus kalvarijų Kryžiaus kelyje svarbiausias Nukryžiuotasis.

Vilniaus kalvarijų Kryžiaus kelią apvaikščioti tradiciškai pradedama gegužės 3 dieną (Šv. Kryžiaus Atradimo dieną), baigiama – rugsėjo 14 d. (Šv. Kryžiaus Išaukstinimo dieną). Per Žolinę ir Didįjį penktadienį čia susirinkdavo minios tikinčiųjų. Vis dėlto pagrindinis laikas – trys Sekminių dienos (Sekminių tridienis). Laikantis liaudies pamaldumo tradicijos, Vilniaus kalvarijų Kryžiaus kelio apeigyną sudaro pridėtinių (Aušros Vartų, Šventųjų laiptų, Žaliojo tilto statulų, Šnapiškių kryžiaus stočių) ir pagrindinių 21-oje koplyčioje (vienoje – trys stotys, kitoje – dvi) bei 9-iose vartuose įrengtų 35-ių stočių Kryžiaus kelio apvaikščiojimas.

Negalima nepaminėti kažkada praktikuotos Sopulingosios Dievos Motinos takelių apvaikščiojimo liaudies pamaldumo praktikos. Marijos takelius sudaro 12 stočių, kurios prasideda prie „Viešpaties karsto“ koplyčios ir eina priešinga Kryžiaus keliui

kryptimi iki „Paskutinės vakariinės kambario“ koplyčios. 1826 m. „Vadove“ minimas ir keturių stočių Švč. M. Marijos laidotuvių kelias, kuris prasidėdavo „Švč. M. Marijos mirties namelyje“ (greičiausiai tai dabar vadinama „Sopulingosios Dievo Motinos“ koplyčia) ir ėjo pro „Vandens vartų“ stotį bei tiltą iki Jos „Palaidojimo“ koplyčios. Šie keliai būdavo apvaikščiojami prašant laimingos mirties ir sielų išvadavimo iš skaistyklos²⁰. Tačiau po 1812 metų Rusijos ir Prancūzijos karo pabaigos Vilniaus kalvarijose Sopulingosios Dievo Motinos kultas nebuvo atgaivintas ir neįgavo tokio plataus masto kaip, pavyzdžiui, Žemaičių kalvarijose (Žemaičių Kalvarijoje, Beržore, Tytuvėnuose, Mosėdyje), Vepriuose (apie tai – toliau tekste) ir daugelyje Lenkijos kalvarijų. Visas dėmesys čia nukreiptas į Nukryžiuotąjį ir Šv. Kryžių. Toks prasminis kryptingumas, išreikštas puikiai apgalvotais visų statinių tarpusavio santykiais ir meistriškai išnaudotomis kraštovaizdžio ypatybėmis, yra išskirtinis šių kalvarijų Kryžiaus kelio bruožas.

Pridėtinės stotys

Pirmoji Sekminių diena buvo skirta valstiečiams: tą dieną Vilniaus kalvarijų bažnyčioje vyskupas aukodavo šv. Mišias ir teikdavo Sutvirtinimo sakramentą. Antroji Sekminių diena Vilniaus kalvarijose buvo skiriama turtingesniems žmonėms. Trečiąją dieną rinkdavosi miestiečiai ir amatininkai.

Šiandien ši tradicija pakito. Sekminių tridienio pirmoji diena yra kunigų ir vienuolių diena, antroji – vaikų ir jaunimo bei pagrindinė – Sekminių diena.

Per Sekminių tridienį Vilniaus kalvarijų Kryžiaus kelio apvaikščiojimas pagal vietos tradiciją prasidėdavo nuo Aušros Vartų. Persižegnoję, pagerbę stebuklingąjį Dievo Motinos, Švč. Mergelės Marijos, paveikslą, žmonės guldavo kryžiumi ant žemės, kūnais užtvindydami visą gatvę. Po kurio laiko atsistodavo, persižegnodavo ir meldavosi kalbėdami maldas bei poteries, vėliau stovėdami giedodavo maldas/giesmes „Sveika, Karaliene“ bei „Garbinkime Švenčiausiąjį Sakramentą“. Orkestrui pritariant, visi giedodavo Švč. M. Marijos litaniją²¹.

Pasimeldę prie Aušros Vartų maldininkai toliau giedodami giesmę „Sveika, Marija, Motina Dievo“ ir „Šv. Juozapo litaniją“ eidavo prie Vilniaus bernardinų vienuolyno Šventųjų laiptų. Atstumas tarp Aušros Vartų ir Šventųjų laiptų – apie 1500 metrų. Šventaisiais laiptais, kuriuos sudarė 28 laipteliai, maldininkai lipdavo keliais, ant kiekvieno laiptelio kalbėdami maldas: po vieną kartą „Tėve mūsų“, „Sveika, Marija“ ir „Garbė Dievui Tėvui“. Jeigu norėdavo pasimelsti už mirusiuosius, vietoj „Garbė Dievui Tėvui“ kalbėdavo „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie“. Užlipus laiptais į viršų, prie altoriaus, kurį iš abiejų pusių supo Kristaus statulos, buvo kalbamas arba giedamas „Viešpaties Angelas“ arba „Sveika, Karaliene“. Duomenų, kad instru-

mentinė muzika skambėjo Šventųjų laiptų koplyčioje, nėra, tačiau yra žinoma, kad ji lydėjo maldininkus einant į koplyčią ir išeinant iš jos bei einant kitos vietos link.

Pasimeldę ant Šventųjų laiptų, maldininkai, giedodami „Šventosios Dvasios litanią“, eidavo link Trijų kolonų su Kristaus skulptūromis, kurios stovėjo prie Žaliojo tilto. Prie jų buvo klaupiamasi ir kalbami poteriai „Tėve mūsų“, „Sveika, Marija“ ir „Garbė Dievui Tėvui“. Atstumas tarp šių vietų – maždaug 1500 metrų. Šiandien tų skulptūrų jau nėra.

Pasimeldę prie kolonų, giedodami „Švč. Jėzaus Širdies litanią“ maldininkai eidavo per tiltą. Dešiniajame Neries krante, priešais Šv. Rapolo bažnyčią, ant kalvelės, stovėjo stebuklingoji Kristaus statula, vaizduojanti kryžių nešantį Išganytoją. Ši statula buvo ypatingai pagerbiama – suklaupus asmeniškai kalbamos maldos („Tėve mūsų“, „Sveika, Marija“, „Garbė Dievui Tėvui“). Jei kalvarių Kryžiaus kelias apvaikštomas už mirusiųosius, vietoj „Garbė Dievui Tėvui“ kalbama „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie!“ . Atstumas tarp Trijų kolonų ir Kristaus statulos – apie 150 metrų²².

Istoriniai šaltiniai byloja, kad 1703 m. Šnipiškėse pastačius Šv. Rapolo bažnyčią, vienas jėzuitas priešais ją išmūrijo didelį stulpą, kuriame įtaisė šv. Jono Nepomuko statulą. 1720 metais gegužės mėnesį jėzuitų vienuoliai vietoj šv. Jono Nepomuko pastatė statulą „Kristus, nešantis kryžių“. Nuo 1847 metų ši statula laikoma stebuklinga²³.

Pasimeldus prie Šnipiškių statulos, giedant „Švč. M. Marijos valandas“, kurios dar vadinamos *gadzinkomis*, einama link Baltupių, į Vilniaus kalvarių Kryžiaus kelio pradžios koplyčią „Pas Sopulingąją Dievo Motiną“. Atstumas tarp Šnipiškių Kristaus statulos ir šios koplyčios – apie 5000 metrų²⁴.

Pačios seniausios apvaikščiojimo tradicijos – nuo Aušros Vartų iki Vilniaus kalvarių Kryžiaus kelio – išnyko po Antrojo pasaulinio karo. Nuo tada Vilniaus kalvarių Kryžiaus kelio pamaldumo praktika apsiribojo tik pagrindinėmis kalvarių Kryžiaus kelio stotimis.

Pagrindinės stotys

Pagrindinių Vilniaus kalvarių Kryžiaus kelio stočių apvaikščiojimas prasideda nuo koplyčios „Pas Sopulingąją Dievo Motiną“ (žr. 8 pav.).

Vilniaus kalvarių Kryžiaus kelyje prie visų stočių atsiklaupus tradiciškai kalbama aklamacija „Garbinam Tave“ ir atliepas „Jog per šventą kryžių atpirkai šį pasaulį“, tada apmąstoma, skaitoma malda bei skaitinys. Prie kiekvienos stoties, perskaičius maldą, po vieną kartą kalbama „Tėve mūsų“, „Sveika, Marija“, „Garbė Dievui Tėvui“, aklamacija „Pasigailėk mūsų, Viešpatie“ ir atliepas „Pasigailėk mūsų“. Giedant už mirusiųosius, vietoj žodžių „pasigailėk mūsų“ sakoma „pasigailėk mirusių“ ir vietoj „Garbė Dievui Tėvui“ – „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie!“.

Apvaikštant pagrindinį Vilniaus kalvarijų Kryžiaus kelią, jei tarp maldininkų atsirasdavo giedotojų, būdavo pasiskirstoma „pareigomis“ ir giesmės giedamos einant. Pirmąją giesmės posmo dalį užveda vadovas su vyrais, o moterys atsako giedodamos antrąją dalį. Jei kartu su procesija eina ir orkestras, tai vyrai su vadovu užveda giesmę, antrąją posmo dalį gieda moterys, o visą kitą posmą groja muzikantai, leisdami giesmininkams pailsėti ir suteikdami procesijai žingsnio ritmą. Vilniaus kalvarijų Kryžiaus kelyje pagal tradiciją kai kurie maldininkai giesmėms pritarti naudojo muzikos instrumentus arba patys grojo muzikos instrumentais.

Vilniaus kalvarijų Kryžiaus kelyje muzikos instrumentais grojo ir kitam socialiniam sluoksniui priklausę žmonės – elgetos. Surinkta medžiaga liudija, kad lipant į Elgetų kalną, ant kurio stovi šeštoji koplyčia, Sekminių atleidų metu buvo galima pamatyti daugybę elgetų, kurie giedodami, kartais pritardami liaudies muzikos instrumentais (švilpynėmis, dūdelėmis bei armonikomis), prašydavo išmaldos. Elgetos giesmėms pritardavo dūdomis (dūdmaišiais – aut. past.). Giesmės buvo atliekamos liaudies dainų melodijomis (viena tokių giesmių – „Vos saulutė užtekėjo“). Ypač tai patikdavo atvykusiems kunigams, kurie šiais instrumentais grojantiems elgetoms duodavo nemažai išmaldos²⁵.

Vilniaus krašto lietuviai į Vilniaus kalvarijų Kryžiaus kelią dažniausiai eidavo iš savo parapijų procesijomis, nešdami bažnytines vėliavas ir liturginius reikmenis. Taip pat vaikštant Kryžiaus kelius maldininkai tradiciškai neša gėles, kurias aukoja koplyčiose, bei žvakes, kurias koplyčiose degina.

Vilniaus kalvarijų Kryžiaus kelyje nuo koplyčios „Pas Sopulingąją Dievo Motiną“ sukama link pirmosios stoties „Paskutinė vakarienė“ koplyčios. Einant į šią stotį (apie 50 metrų) giedama giesmė „Broliai, atminkim“. Priėję pirmosios stoties „Paskutinė vakarienė“ koplyčią, maldininkai suklaupia, skaito tai vietai skirtą skaitinį, kalba maldą. Atlikus tradicinės maldas, toliau apie 400 metrų einama link antrosios stoties „Prie Alyvų kalno“. Einant giedama arba kalbama Visų Šventųjų litanija. Jei Kryžiaus kelias apvaikštomas už mirusiųs, tai litanijoje vietoj kreipinio *pasigailėk mūsų* sakoma arba giedama *pasigailėk mirusiųjų*.

Prie antrosios stoties klūpant pasimeldus, giedant ketletą pirmųjų giesmės „Alyvų daržely“ posmų 10 metrų einama į kalną, kur yra trečioji stotis „Viešpats Jėzus meldžiasi Alyvų sode“. Sukalbėję tradicinės maldas prie trečiosios koplyčios, maldininkai lenkiasi ir bučiuoja žemę.

Toliau giedant likusius giesmės „Alyvų daržely“ posmus 15 metrų einama prie ketvirtosios stoties „Viešpaties Jėzaus suėmimas“.

Pasimeldus prie ketvirtosios koplyčios, giedant giesmę „Dieve, mūsų Sutvėrėjau“, 415 metrų einama penktosios koplyčios link, kur yra stotis „Prie Kedrono upelio“. Koplyčia stovi ant Kedrono upelio tilto. Pagal tradiciją, norėdami pasimelsti šioje kop-

lyčioje, žmonės brisdavo per upelį ir jo vandeniui plaudavosi skaudamas kūno vietas, tikėdami sakraline upelio vandens galia: semdavo Kedrono upelio vandenį, plaudavo žaizdas, pripylę vandens į buteliukus veždavo ligoniams.

Perbridę Kedrono upelį ir pasimeldę penktojoje koplyčioje, maldininkai, giedodami giesmę „Viešpats labai nuliūdęs“, 65 metrus keliais lipa į Ubagų kalną, kur stovi šeštoji stotis „Pirmuose vandens vartuose“. Ši vieta nuo neatmenamų laikų laikoma simboliškai žmonių gailestingumo ir brolybės arba aukų elgetoms aukojimo teritorija. Čia, kaip minėta, per Sekmines susirinkdavo elgetos ir jų maldų, giesmių bei muzikos instrumentų garsai sklisdavo po visas Vilniaus kalvarijas.

Keliais užlipus į Ubagų kalną, pasiekiami minėta šeštoji stotis, žmonių vadinama „Pirmuose vandens vartuose“. Ji simbolizuoja Šventojo miesto vartus, kurie yra trijų dalių. Prie šių vartų klaupiamasi ir meldžiamasi, kaip ir prie koplyčių bei vartuose. Tyrimai parodė, kad maldininkai vengia šių vartų šoninės pusės, ypač kairiosios, nes pro ją neva ejęs Kristus išdavikas – latras. Tad stengiamasi eiti pro viduriniąją vartų dalį, pro kurią ejęs pats Jėzus Kristus, kryžiumi nešinas. Maldininkai apeiginio papročio įeiti pro šoninius vartų skyrius vis dar nepamiršta ir labai jį gerbia.

Praėjus pro šeštosios stoties vartus, giedant giesmės „Marija Magdalena“ 1–6 posmus, 45 metrus einama link septintosios stoties „Pirmuose Siono vartuose“. Čia tradiciškai pasimeldus, 150 metrų einama toliau giedant neišgiedotus „Marijos Magdaleonos“ posmus, kol pasiekiami aštuntoji koplyčia/stotis „Pas Aną“.

Čia tradiciškai pasimeldus, giedant giesmę „Jėzų atvedė pas Aną“ 160 metrų einama prie devintosios (buvusios triaukštės) koplyčios, kur yra devintoji „Pirmą kartą pas Kajafą“, dešimtoji „Kalėjime“ ir vienuoliktoji „Antrą kartą pas Kajafą“ stotys (atstumi tarp šių vietų – po 5 metrus).

Iš buvusios trijų aukštų koplyčios apvaikščiojimo apeigyno matyti, kad po tradicinių maldų, einant iš vienos stoties į kitą ir išeinant iš vienuoliktosios stoties, po vieną kartą giedama malda/giesmė „Kurs už mus kaltus kentėjai“.

Toliau Vilniaus kalvarijų Kryžiaus kelyje (10 m nuo šios koplyčios) einant link dvyliktosios stoties su malda/giesme „Kurs už mus kaltus kentėjai“ prieinama kryžiaus formos pušis, kurią maldininkai, laikydamiesi vietos pamaldumo tradicijos, bučiuoja.

Nuo pušies, iki kurios buvo einama giedant malda/giesmę „Kurs už mus kaltus kentėjai“, einant apie 200 metrų link dvyliktos stoties „Antruose Siono vartuose“ giedama giesmė „Jėzau Kristau maloniausias“.

Pasimeldus prie dvyliktosios stoties, giedant psalmę „Dievas mūsų prieglauda“ 175 metrus einama į tryliką stotį „Pirmą kartą pas Pilotą“, kuri yra dviauškėje koplyčioje (dvi stotys – 13-oji ir 21-oji).

Iš tryliktosios stoties toliau 80 metrų einama Geležinių vartų link, kur yra kitos dvi stotys. Atstumas tarp šių stočių įveikiamas giedant giesmę „Saldžiausias Jėzau“ (naujoji redakcija – „Geriausias Jėzau“). Prie pirmosios iš jų – keturioliktosios stoties „Pirmą kartą Geležiniuose vartuose“ – atsiklaupiama ir tradiciškai kalbamos maldyvuose nurodytos maldos bei skaitomi skaitiniai.

Pasimeldus prie keturioliktosios stoties, giedant du tris giesmės „Šeštoj valandoj“ (naujoji redakcija – „Valandą šeštą“) posmus (apie 30 metrų) praeinama pro viduriniąją vartų dalį ir pasiekama penkiolikta stotis/koplyčia „Pas Erodą“.

Pasimeldus prie koplyčios, laikantis vietos pamaldumo tradicijos, ji tris kartus ap-einama giedant maldą/giesmę „Viešpaties Angelas“. Jeigu Vilniaus kalvarijų Kryžiaus kelias apvaikštomas už mirusiųsius, tai po šios maldos/giesmės dar tris kartus giedama maldą/giesmę „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie!“.

Tris kartus apėjus aplink penkioliktąją stotį ir baigus giedoti „Viešpaties Angelą“ (taip pat „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie!“), grįžtama prie tų pačių Geležinių vartų (tuos pačius 30 metrų). Kitoje jų pusėje yra šešiolikta stotis „Antrą kartą Geležiniuose vartuose“. Prie šios stoties einama toliau giedant neišgiedotus giesmės „Šeštoj valandoj“ (naujoji redakcija – „Valandą šeštą“) posmus.

Pasimeldus prie šešioliktosios stoties, praeinama ne pro viduriniąją vartų dalį, kaip buvo daroma einant iš keturioliktosios stoties „Pirmą kartą Geležiniuose vartuose“, bet pro vieną iš šoninių dalių. Praėjus pro vartus, pagal vietos tradiciją tris kartus giedant maldą/giesmę „Kurs už mus kaltus kentėjai“, pasiekama septyniolikta stotis „Pirmuose senojo miesto vartuose“ (už 20 metrų).

Pasimeldus prie septynioliktosios stoties, laikantis Vilniaus kalvarijų Kryžiaus kelio apvaikščiojimo tradicijos, pradedamos giedoti suplikacijos „Šventas Dieve“. Giedant suplikaciją (du tris posmus) už 35 metrų prieinama aštuoniolikta stotis „Antruose naujojo miesto vartuose“. Čia klūpant sukalbamos tradicinės maldos, praeinama pro vartus ir toliau 100 metrų einama giedant neišgiedotus šių suplikacijų posmus, kol pasiekama devyniolikta stotis „Trečiuose naujojo miesto vartuose“.

Pasimeldę prie devynioliktosios stoties, maldininkai 35 metrus eina į dvidešimtą stotį „Ketvirtuose miesto vartuose“ giedodami paskutiniuosius „Šventas Dieve“ posmus.

Prie dvidešimosios stoties pasimeldę ir perskaitę skaitinį, maldininkai toliau giedodami giesmės „Jau susirinko taryba“ keturis ar penkis posmus, 30 metrų eina į dvidešimt pirmą stotį „Rotušėje“, kuri yra jau lankytos dviaukštės koplyčios (13-oji stotis) antrame aukšte. Nuo šios stoties visų likusių stočių temos atitinka bažnyčiose esančių pranciškonų kilmės Kryžiaus kelio stočių temas²⁶. Skirtingai nuo pranciškoniškosios Kryžiaus kelio tradicijos, Vilniaus kalvarijų Kryžiaus kelyje nuo dvidešimt pirmos iki paskutinės, trisdešimt penktos, stoties buvo giedama kita giesmė ir kalbama

kita malda. Vilniaus kalvarių Kryžiaus kelias, kaip žinome, įkurtas dominikonų. Pranciškoniškas Kryžiaus kelias atsirado daug vėliau iš dominikoniškojo kalvarių Kryžiaus kelio. Vadinasi, Vilniaus kalvarių Kryžiaus kelyje nuo dvidešimt pirmosios iki trisdešimt penktosios stoties kalbamos maldos ir giedamos giesmės yra daug senesnės nei pranciškoniškoji Kryžiaus kelio pamaldumo forma.

Bažnyčios istoriniai šaltiniai liudija, kad 14-os stočių pranciškonų kilmės Kryžiaus kelio bažnyčioje ištakos siekia 1700 metus: „Kryžiaus keliui apeiti pranciškonai pateikė specialius maldynus. Tokio maldyno pavyzdžiu gali būti apie 1700 m. išleistas Maldynas, kurį sudaro 14-os stočių Kryžiaus kelio ciklas (jo sudėtis: antifona „Adoramus te, Christe“, mąstymas, malda, poteriai – „Tėve mūsų“, „Sveika, Marija“ ir „Garbė Dievui Tėvui“), o tarp stočių giedamos giesmės (bažnyčioje – vienas ar du giesmės posmai)²⁷.

Prie dvidešimt pirmosios stoties sukalbėjus atitinkamas maldas, toliau giedant giesmės „Jau susirinko taryba“ tris keturis posmus, 25 metrus einama prie dvidešimt antros stoties „Viešpats Jėzus paima nešti kryžių“.

Tradiciškai pasimeldus, toliau 30 metrų einama prie dvidešimt trečios stoties „Viešpats Jėzus pirmą kartą parpuola po kryžiumi“. Čia giedami likusieji giesmės „Jau susirinko taryba“ posmai.

Nuo dvidešimt trečiosios stoties 35 metrus einant į dvidešimt ketvirtą stotį „Viešpats Jėzus susitinka savo Motiną“ pradedama giedoti giesmė „Stovi Motina“. Pasimeldus prie šios stoties, kol vyrai kalba poterius, maldininkės moterys išsipina plaukus ir garsiai rauda²⁸.

Iš dvidešimt ketvirtosios stoties 30 metrų einant į dvidešimt penktą stotį „Simonas Kirėnietis padeda nešti kryžių“, baigiami giedoti giesmės „Stovi Motina“ posmai.

Pasimeldus prie dvidešimt penktosios stoties, giedant giesmę „Didi Globėja“ (naujoji redakcija – „Kai Viešpats Jėzus į Golgotą ėjo“), 65 metrus einama į dvidešimt šeštą stotį „Veronika nušluosto Viešpačiui Jėzui veidą“. Šią stotį ypač gerbė mergaitės ir moterys. Čia jos nuoširdžiai melsdavosi Kristaus veido atvaizdui, kuris paliktas šv. Veronikos drobulėje.

Maldininkai, pasimeldę prie dvidešimt šeštosios kalvarių Kryžiaus kelio stoties, 125 metrus eina prie dvidešimt septintos stoties „Viešpats Jėzus teismo vartuose parpuola po kryžiumi antrą kartą“. Einant giedama giesmė „Krikščionies siela kiekvieno“.

Pasimeldus prie dvidešimt septintosios stoties, su giesme „Marijos vardas“ 160 metrų einama prie dvidešimt aštuntos stoties „Viešpats Jėzus ramina verkiančias moteris“.

Nuo dvidešimt aštuntosios stoties toliau 60 metrų einama prie dvidešimt devintos stoties „Viešpats Jėzus prie Golgotos kalno parpuola po kryžiumi trečią kartą“. Čia pradedama giedoti giesmė „Šviesa pasaulio viso“ (naujoji redakcija – „Liekim ašaras visi“).

I dvidešimt devintąją stotį einama pro parapijos kapines. Kapinėse nutraukiama prieš tai giedota giesmė „Šviesa pasaulio viso“ ir pagerbiant palaidotus mirusiuosius tris kartus giedama malda/giesmė „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie!“, kurią baigus toliau giedami neišgiedoti giesmės „Šviesa pasaulio viso“ posmai, kol prieinama dvidešimt devintoji stotis.

Pasimeldę prie dvidešimt devintosios stoties maldininkai, giedodami giesmės „Jėzus dėl manęs baisiai sužeistas“ (remiantis viena iš redakcijų – „Mieliausias Jėzau“) du tris posmus, 30 metrų eina prie trisdešimtos stoties „Viešpačiui Jėzui nuplėšia drabužius“. Vilniaus kalvarijų Kryžiaus kelyje trisdešimtoji stotis yra bažnyčios kairiosios sienos lauko pusėje, virš laiptų, vedančių į šventorių.

Maldininkai, prie trisdešimtosios stoties sukalbėję malda, giedodami kitus du tris giesmės „Jėzau, dėl manęs sužeistas“ posmus, 35 metrus eina prie trisdešimt pirmos stoties „Viešpatį Jėzų kala prie kryžiaus“. Ši stotis Vilniaus kalvarijų Kryžiaus kelyje yra bažnyčios kairiosios sienos navoje, lauko pusėje.

Pasimeldus prie trisdešimt pirmosios stoties, toliau giedant paskutiniuosius giesmės „Jėzau dėl manęs sužeistas“ posmus, 20 metrų einama prie centrinių bažnyčios durų, virš kurių yra trisdešimt antra stotis „Viešpats Jėzus kenčia ir miršta ant kryžiaus“.

Po trisdešimt antrajai stočiai skirto skaitinio ir maldos pradedama giedoti giesmė „Verkit, angelai“. Giedant šios giesmės du tris posmus apie 10 metrų einama prie navos, kuri yra bažnyčios dešinėje pusėje, lauke. Čia yra trisdešimt trečia stotis „Viešpatį Jėzų nuima nuo kryžiaus“.

Sukalbėjus trisdešimt trečiajai stočiai skirtą malda, giedant giesmės „Verkit, angelai“ likusius posmus, apie 20 metrų einama prie trisdešimt ketvirtos stoties „Viešpaties Jėzaus Kristaus kapas“. Ši stotis yra bažnyčios šventoriaus dešinėje pusėje. Maldininkai, prie stoties sukalbėję malda, eina į koplyčią, kur bučiuoja Kristaus kapą ar koplyčios žemę²⁹.

Iš trisdešimt ketvirtosios stoties į paskutinę – trisdešimt penktą stotį „Švento Kryžiaus atradimas“ einama 25 metrus, pradėjus giedoti giesmę „Kryžiaus šventas“.

Prie trisdešimt penktosios stoties perskaitę šiai vietai skirtą skaitinį bei sukalbėję malda, maldininkai grįžta į bažnyčią, prie didžiojo altoriaus. Atstumas tarp trisdešimt penktosios stoties ir bažnyčios didžiojo altoriaus – apie 60 metrų. Einant prie altoriaus už kalvarijų geradarių giedama malda/giesmė „Viešpaties Angelas“ ir tris kartus „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie“, o prie altoriaus – malda/giesmė „Garbinime Švč. Sakramentą“, kuria pagarbinamas Švenčiausiasis Sakramentas.

Senesniuose Vilniaus kalvarijų Kryžiaus kelio apvaikščiojimo vadovėliuose maldininkams pateikiama daug paaiškinimų, kurie šiandien jau nebeaktualūs. Su kalvarijų Kryžiaus kelio tvarka ir muzika susiję tik keletas paaiškinimų: „Maldininkai prašomi laikytis šių tvarkos nurodymų: Mišių intencijoms duoti tik kunigams; aukas dėti baž-

nyčioje ar kitur į dėžutes; šelpiti tik tuos vargšus, kurie turi liudijimus; vadovais imti iš vietinių tik tuos, kurie turi liudijimus; nerašinėti ant koplyčių sienų; nenaikinti krūmų ir jaunų medelių; valgant lauke, nepalikti liekanų ir popiergalių; nesinešti su savim svaigalų; atvykstant į kalvarijas ir grįžtant į namus, užsilaikyti ramiai ir rimtai³⁰; „kelios paskutinės stotys (XXIX–XXXV) yra prie pat bažnyčios; prie jų negiedama giesmių tuo laiku, kada bažnyčioje laikomos pamaldos ar sakomas pamokslas“³¹.

Pateikiame lenteles, kur nurodyti visi minėti apeiginiai papročiai ir atliekama muzika.

5 lentelė

Vilniaus kalvarijų Kryžiaus kelio apeiginiai papročiai

Eil. Nr.	Vietos pavadinimas	Apeiginiai papročiai
1.	Vilniaus kalvarijų Kryžiaus kelias.	1. Švenčių /atlaidų šventimas. 2. Sekminių šventimas. 3. Trijų dienų šventimas.
2.	Prie visų koplyčių, arba stočių.	4. Apvaikščiojimas procesijomis bei individualios kelionės. 5. Atsiklaupimas. 6. Persižegnojimas. 7. Skaitinio skaitymas. 8. Maldų kalbėjimas. 9. Maldų giedojimas stovint arba klūpant. 10. Gėlių aukojimas bei barstymas. 11. Šv. relikvijų bučiavimas. 12. Degančių žvakių einant procesijose nešimas ir jų aukojimas bei deginimas koplyčiose. 13. Giesmių giedojimas einant. 14. Grojimas akademiniais muzikos instrumentais. 15. Grojimas liaudies muzikos instrumentais.
3.	Aušros Vartų koplyčia.	16. Švč. Sakramento pagarbinimas. 17. Švč. M. Marijos paveikslo pagerbimas. 18. Gulimasis ant žemės kryžiumi.
4.	Vilniaus bernardinų bažnyčios Šventųjų laiptų koplyčia.	19. Šventųjų laiptų koplyčios lankymas bei lipimas 28 koplyčios laiptais keliais.
5.	Prie Žaliojo tilto kolonų bei Šnipiškių Kristaus statulos su kryžiumi.	20. Šventųjų statulų lankymas.
6.	Trečia stotis „Viešpats Jėzus meldžiasi Alyvų sode“.	21. Žemės bučiavimas.
7.	Penktoji stotis „Prie Kedrono upelio“.	22. Bridimas per vandens telkinį (Kedrono upelį). 23. Prausimasis Kedrono upelio vandeniu.
8.	Nuo penktos stoties „Prie Kedrono upelio“ iki šeštos „Pirmuose vandens vartuose“.	24. Lipimas keliais į Ubagų kalną.
9.	Ubagų kalne.	25. Giesmių liaudies dainų melodijomis giedojimas arba grojimas.
10.	Šešta stotis „Pirmuose vandens vartuose“.	26. Ėjimas pro vartų vidurinius skyrius.
11.	Kryžiaus formos pušis.	27. Kryžiaus formos pušies kamieno bučiavimas.
12.	Penkiolikta stotis „Pas Eroda“.	28. Koplyčių/stočių apėjimas aplink.
13.	Šešiolikta stotis „Antrą kartą Geležiniuose vartuose“.	29. Ėjimas pro vartų šoninius skyrius.
14.	Parapijos kapinės arba kelias pro jas.	30. Kapinių bei jose palaidotų mirusiųjų pagerbimas.

15.	Dvidešimt trečia stotis „Viešpats Jėzus pirmą kartą parpuola po kryžiumi“.	31. Kasų išsipynimas.
16.	Dvidešimt trečia stotis „Viešpats Jėzus pirmą kartą parpuola po kryžiumi“.	32. Moterų raudojimas.

6 lentelė

Vilniaus kalvarių Kryžiaus kelio apeiginė muzika

Eil. Nr.	Koplyčios, arba vietos (stoties), pavadinimas	Atstumai tarp koplyčių	Maldų ir giesmių pavadinimai
1.	Prie Aušros Vartų koplyčios.		1. „Garbinkime Švč. Sakramentą“. 2. „Sveika, Karaliene“. 3. „Švč. M. Marijos litanija“.
2.	Nuo Aušros vartų koplyčios iki Šventųjų laiptų koplyčios.	1500 m	4. „Sveika, Marija, Motina Dievo“. 5. „Šv. Juozapo litanija“.
3.	Šventųjų laiptų koplyčioje.		6. „Viešpaties Angelas“ ir „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie“ (3 k.). „Sveika, Karaliene“.
4.	Nuo Šventųjų laiptų koplyčios iki Žaliojo tilto kolonų.	1500 m	7. „Šv. Dvasios litanija“.
5.	Nuo Žaliojo tilto kolonų iki Šv. Rapolo bažnyčios arba Šnipiškių statulos.	150 m	8. „Švč. Jėzaus Širdies litanija“.
6.	Nuo Šv. Rapolo bažnyčios arba Šnipiškių statulos iki Vilniaus kalvarių Kryžiaus kelio koplyčios „Pas Sopulingąjį Dievo Motiną“.	5000 m	9. „Švč. M. Marijos valandos“.
7.	Nuo koplyčios „Pas Sopulingąjį Dievo Motiną“ iki pirmos stoties „Paskutinė vakarienė“.	50 m	10. „Broliai, atminkim“.
8.	Nuo pirmos stoties „Paskutinė vakarienė“ iki antros stoties „Prie Alyvų kalno“.	400 m	11. Visų Šventųjų litanija.
9.	Nuo antros stoties „Prie Alyvų kalno“ iki trečios stoties „Viešpats Jėzus meldžiasi Alyvų kalne“.	10 m	12. „Alyvų daržely“.
10.	Nuo trečios stoties „Viešpats Jėzus meldžiasi Alyvų kalne“ iki ketvirtos stoties „Viešpaties Jėzaus suėmimas“.	15 m	„Alyvų daržely“.
11.	Nuo ketvirtos stoties „Viešpaties Jėzaus suėmimas“ iki penktos stoties „Prie Kedrono upelio“.	415 m	13. „Dieve, mūsų Sutvėrėjau“.
12.	Nuo penktos stoties „Prie Kedrono upelio“ iki šeštos stoties „Pirmuose vandens vartuose“.	65 m	14. „Viešpats labai nuliūdęs“.
13.	Nuo šeštos stoties „Pirmuose vandens vartuose“ iki septintos stoties „Pirmuose Siono vartuose“.	45 m	15. „Marija Magdalena“.
14.	Nuo septintos stoties „Pirmuose Siono vartuose“ iki aštuntos stoties „Pas Aną“.	150 m	„Marija Magdalena“.
15.	Nuo aštuntos stoties „Pas Aną“ iki devintos stoties „Pirmą kartą pas Kajafą“.	160 m	16. „Sveika, Marija, Motin miliausia“.
16.	Nuo devintos stoties „Pirmą kartą pas Kajafą“ iki dešimos stoties „Kalėjime“.	5 m	17. „Kurs už mus kaltus kentėjai“ (1 k.).
17.	Nuo dešimos stoties „Kalėjime“ iki vienuoliktos stoties „Antrą kartą pas Kajafą“.	5 m	„Kurs už mus kaltus kentėjai“ (1 k.).
18.	Nuo vienuoliktos stoties „Antrą kartą pas Kajafą“ iki kryžiaus formos pušies.	5 m	„Kurs už mus kaltus kentėjai“ (1 k.).

19.	Nuo kryžiaus formos pušies iki dvyliktos stoties „Antruose Siono vartuose“.	150 m	18. „Jėzau Kristau maloniausias“.
20.	Nuo dvyliktos stoties „Antruose Siono vartuose“ iki tryliktos stoties „Pirmą kartą pas Pilotą“.	175 m	19. „Dievas mūsų prieglauda“.
21.	Nuo tryliktos stoties „Pirmą kartą pas Pilotą“ iki keturioliktos stoties „Pirmą kartą Geležiniuose vartuose“.	80 m	20. „Saldžiausias Jėzau“ (naujoji redakcija – „Geriausias Jėzau“).
22.	Nuo keturioliktos stoties „Pirmą kartą Geležiniuose vartuose“ iki penkioliktos stoties „Pas Erodą“.	30 m	21. „Valandą šeštą“.
23.	Nuo penkioliktos stoties „Pas Erodą“ iki šešioliktos stoties „Antrą kartą Geležiniuose vartuose“.	30 m	„Valandą šeštą“. „Viešpaties Angelas“ ir „Amžinąjį atilšį duok mirusiems, Viešpatie“ (3 k.).
24.	Nuo šešioliktos stoties „Antrą kartą Geležiniuose vartuose“ iki septynioliktos stoties „Pirmuose senojo miesto vartuose“.	20 m	„Kurs už mus kaltus kentėjai“ (3 k.).
25.	Nuo septynioliktos stoties „Pirmuose senojo miesto vartuose“ iki aštuonioliktos stoties „Antruose naujojo miesto vartuose“.	35 m	22. „Šventas Dieve“.
26.	Nuo aštuonioliktos stoties „Antruose naujojo miesto vartuose“ iki devynioliktos stoties „Trečiuose naujojo miesto vartuose“.	100 m	„Šventas Dieve“.
27.	Nuo devynioliktos stoties „Trečiuose naujojo miesto vartuose“ iki dvidešimos stoties „Ketvirtuose senojo miesto vartuose“.	35 m	„Šventas Dieve“.
28.	Nuo dvidešimos stoties „Ketvirtuose senojo miesto vartuose“ iki dvidešimt pirmos stoties „Rotušėje“.	30 m	23. „Jau susirinko taryba“.
29.	Nuo dvidešimt pirmos stoties „Rotušėje“ iki dvidešimt antros stoties „Viešpats Jėzus paima nešti kryžių“.	25 m	„Jau susirinko taryba“.
30.	Nuo dvidešimt antros stoties „Viešpats Jėzus paima nešti kryžių“ iki dvidešimt trečios stoties „Viešpats Jėzus pirmą kartą parpuola po kryžiumi“.	30 m	„Jau susirinko taryba“.
31.	Nuo dvidešimt trečios stoties „Viešpats Jėzus pirmą kartą parpuola po kryžiumi“ iki dvidešimt ketvirtos stoties „Viešpats Jėzus susitinka savo Motiną“.	35 m	24. „Stovi Motina“.
32.	Nuo dvidešimt ketvirtos stoties „Viešpats Jėzus susitinka savo Motiną“ iki dvidešimt penktos stoties „Simonas Kirėnietis padeda nešti kryžių“.	30 m	„Stovi Motina“.
33.	Nuo dvidešimt penktos stoties „Simonas Kirėnietis padeda nešti kryžių“ iki dvidešimt šeštos stoties „Veronika nušluosto Viešpačiui Jėzui veidą“.	65 m	25. „Didi Globėja“ (naujoji redakcija – „Kai Viešpats Jėzus į Golgotąėjo“).
34.	Nuo dvidešimt šeštos stoties „Veronika nušluosto Viešpačiui Jėzui veidą“ iki dvidešimt septintos stoties „Viešpats Jėzus teismo vartuose parpuola po kryžiumi antrą kartą“.	125 m	26. „Krikščionio siela kiekvieno“.
35.	Nuo dvidešimt septintos stoties „Viešpats Jėzus teismo vartuose parpuola po kryžiumi antrą kartą“ iki dvidešimt aštuntos stoties „Viešpats Jėzus ramina verkiančias moteris“.	160 m	27. „Marijos vardas“.
36.	Nuo dvidešimt aštuntos stoties „Viešpats Jėzus ramina verkiančias moteris“ iki dvidešimt devintos stoties „Viešpats Jėzus prie Golgotos kalno parpuola po kryžiumi trečią kartą“.	60 m	28. „Šviesa pasaulio viso“ (naujoji redakcija – „Liekim ašaras visi“).

37.	Nuo dvidešimt devintos stoties „Viešpats Jėzus prie Golgotos kalno parpuola po kryžiumi trečią kartą“ iki parapijos kapinių, nuo parapijos kapinių iki trisdešimt stoties „Viešpačiui Jėzui nuplėšia drabužius“.	30 m	29. „Mieliausias Jėzau“, „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie“ (3 k.).
38.	Nuo trisdešimt stoties „Viešpačiui Jėzui nuplėšia drabužius“ iki trisdešimt pirmos stoties „Viešpatį Jėzų kala prie kryžiaus“.	30 m	„Mieliausias Jėzau“.
39.	Nuo trisdešimt pirmos stoties „Viešpatį Jėzų kala prie kryžiaus“ iki trisdešimt antros stoties „Viešpats Jėzus kenčia ir miršta ant kryžiaus“.	20 m	„Mieliausias Jėzau“.
40.	Nuo trisdešimt antros stoties „Viešpats Jėzus kenčia ir miršta ant kryžiaus“ iki trisdešimt trečios stoties „Viešpatį Jėzų nuima nuo kryžiaus“.	10 m	30. „Verkit, angelai“.
41.	Nuo trisdešimt trečios stoties „Viešpatį Jėzų nuima nuo kryžiaus“ iki trisdešimt ketvirtos stoties „Viešpaties Jėzaus Kristaus kapas“.	20 m	„Verkit, angelai“.
42.	Nuo trisdešimt ketvirtos stoties „Viešpaties Jėzaus Kristaus kapas“ iki trisdešimt penktos stoties „Švento kryžiaus atradimas“.	25 m	31. „Kryžiau Šventas“.
43.	Nuo trisdešimt penktos stoties „Švento kryžiaus atradimas“ iki bažnyčios centrinio altoriaus.	50 m	„Viešpaties Angelas“, „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie“, „Garbinkime Švč. Sakramentą“.
		Iš viso: 10 935 m	

Vilniaus kalvarijų Kryžiaus kelyje prie 16 iš 43 sakralinių statinių atliekami 32 apeiginiai papročiai; be tradicinių apeiginių papročių, originaliausi yra šie: žemės bučiavimas, Šventųjų laiptų koplyčios lankymas bei lipimas koplyčios laiptais keliais, ėjimas pro stočių vartų viduriniuosius ir šoninius skyrius, kryžiaus formos pušies kamieno bučiavimas, moterų plaukų išsipynimas bei moterų raudojimas; atstumai tarp koplyčių/stočių suformavo Vilniaus kalvarijų Kryžiaus kelio apvaikščiojimo apeiginį giesmyną, kurį sudaro 31 malda/giesmė arba giesmė.

Ypatinga Vilniaus kalvarijų Kryžiaus kelio pamaldumo forma – kryžiaus formos pušies kamieno bučiavimas. Atsižvelgiant į geopolitinę Lietuvos padėtį, kyla mintis, ar nebus šis paprotys atsiradęs sunkiais Lietuvai carinės Rusijos priespaudos laikais, kai Šiaurės Vakarų krašto vyriausiasis viršininkas grafas M. Muravjovas 1864 m. liepos 8 d. aplinkraščiu Nr. 72 gubernatoriams nurodė neleisti statyti kryžių ar šventų atvaizdų laukuose, pakelėse ir apskritai už bažnyčios ribų, jeigu iš anksto nėra gautas civilinės vadovybės leidimas³². Tad ši kryžiaus formos pušis galėjo būti ne tik prisikėlimo iš numirusiųjų, bet ir kovos bei išsivadavimo iš carinės Rusijos priespaudos simbolis.

Pridētinės stotys

Garbinkime Švenčiausiąjį Sakramentą³³

Eilės tvarka pirmoji iš maldų/giesmių – „Garbinkime Švenčiausiąjį Sakramentą“.
Apie jos kilmę jau kalbėta.

Gar - bin - ki - me šven - čiau - sią - jį sak - ra - men - tą,

Jė - zaus Kris - taus mū - sų Vieš - pa - ties, tik - rą - jį Kū -

ną ir krau - ją. Da - bar ir vi - sa - dos,

ir per am - žius. A - men.

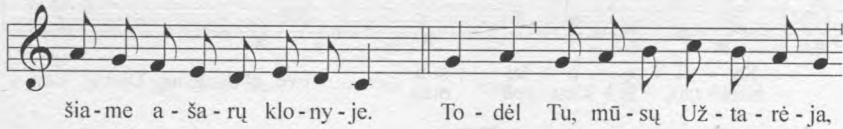
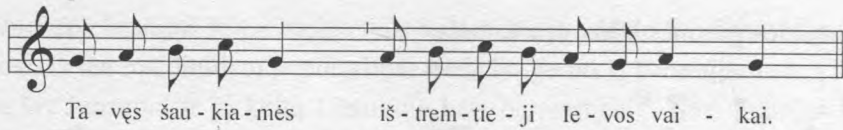
Sveika, Karaliene³⁴

Apie maldos/giesmės „Sveika, Karaliene“ kilmę jau kalbėta ankstesniuose vadovėlio skyriuose.

Svei - ka, Ka - ra - lie - ne, gai - les - tin - go - ji Mo - ti - na,

mū - sų gy - vy - be, pa - guo - da ir vil - tie, svei - ka!

Švč. M. Marijos litanija³⁵

Apie maldos/giesmės kilmę jau kalbėta.

 Ky - ri - e e - lei - son, Chris - te e - lei - son,
 Kris - tau, iš - girsk mus, Kris-tau, iš - klau - syk mus,

 Ky - ri - e e - lei - son.
 Kris - tau, iš - klau - syk mus. Tėve iš dangaus, Dieve, pasi -

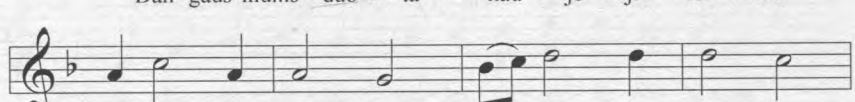

 gai - lėk mū - sų. Sūnau, pasaulio Atpir -

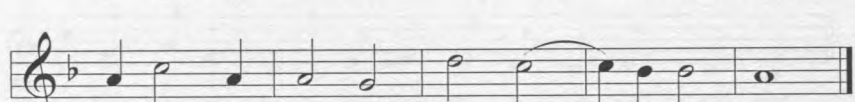

 kė - jau, Die - ve, pa - si - gai - lėk mū - sų.

Sveika, Marija, Motina Dievo³⁶

Švč. M. Marijos litanijos tęsinys – giesmė „Sveika, Marija, Motina Dievo“. Apie jos kilmę jau kalbėta.

 1. Svei - ka, Ma - ri - ja, o Mo - tin Die - vo,
 Dan-gaus mums duo - ta nau - jo - ji le - va!

 Lai-kyt mus tei - kis sa - voj šir - dy - je.

 Už mus melsk Die - vą, svei - ka Ma - ri - ja!

Šv. Juozapo litanija

Šv. Juozapo litanijos kilmė siekia tuos laikus, kai prasidėjo Kryžiaus žygiai į Šventąją Žemę. Iš ten maldininkai ir piligrimai tradiciją gerbti šį šventąjį atnešė į Europą³⁷. Pagarbą šv. Juozapui ir jo kultą Lietuvoje kėlė bernardinai³⁸. Šios litanijos kalvarių Kryžiaus kelio apeiginiuose giesmynuose be Vilniaus neturi nė viena Lietuvos kalvarija. Tad galima manyti, kad ši Vilniaus kalvarių Kryžiaus kelio apvaikščiojimo metu giedama malda/giesmė yra lenkų bernardinų kultūros palikimas.

Vilniaus Šv. Juozapo litanijos melodija³⁹:

Viešpaties Angelas ir Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie!

Apie giesmių „Viešpaties Angelas“ ir „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie!“ kilmę jau buvo kalbėta.

Vilniaus kalvarių Kryžiaus kelių „Viešpaties Angelas“ ir „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie!“ giesmių melodija⁴⁰:

Šventosios Dvasios litanija

Kaip minėta, tiek Vilniaus, tiek Veprių kalvarijose pagal susiformavusią tradiciją Kryžiaus kelias buvo apvaikštomas per Sekmines, t. y. per Katalikų Bažnyčios liturginio Velykų laikotarpio ciklą arba per šventę, švenčiamą septintą sekmadienį po Velykų. Sekminės skirtos Naujajame Testamente aprašytam Šventosios Dvasios nusileidimui ant apaštalų ir Bažnyčios įkūrimui paminėti. Šventė dar vadinama penkiasdešim-

tinėmis, nes Šventoji Dvasia buvusi atsiųsta apaštalams praėjus 50 dienų po Kristaus prisikėlimo⁴¹. Sekminės yra paskutinė Velykų laikotarpio diena, kuri pradėta švęsti IV a. Jeruzalėje⁴². Šios šventės metu, kaip ir per Velykų vigiliją, po homilijos – Krikšto liturgijos – buvo giedama litanija. Lietuvoje Šventosios Dvasios atsiuntimui paminėti po tradicinės Sekminių procesijos ir maldų buvo praktikuojama kalbėti arba giedoti Šventosios Dvasios litaniją, maldaujant malonių. Taip ši pamaldumo praktika pateko į Vilniaus kalvarių Kryžiaus kelio giesmyną. Kadangi spausdintiniuose lietuviškuose ir lenkiškuose giesmynuose šios litanijos melodijos notografijos rasti nepavyko, vadina-si, ši Vilniaus kalvarių Šventosios Dvasios litanijos melodija yra autentiška.

Šventosios Dvasios litanija⁴³:

Švč. Jėzaus Širdies litanija⁴⁴

Kita litanija, kuri yra tik Vilniaus kalvarių Kryžiaus kelio giesmyne – Švč. Jėzaus Širdies. Ji priklauso birželio mėnesio pamaldoms, kurios skiriamos Švč. Jėzaus Širdžiai garbinti. Apie tai jau kalbėta.

Švč. M. Marijos valandos⁴⁵

Apie Švč. M. Marijos valandų maldas/giesmes jau kalbėta. Vilniaus kalvarių Kryžiaus kelyje jos turi savo melodiką.

Pirma melodija:

Te - scam - ba šven - ta gies - mē Mer - ge - lei Skais - čiau -
siai, vi - sa - da te - bus gar - bė Mo - ti - nai kil - niau - siai.

Antra melodija:

At - ne - šam Tau prie ko - jų sa - vo mei - lę šven - tą,
vai - ni - ką Ta - vo gar - bei, iš gies - mių nu - pin - tą.

Pagrindinės stotys

Broliai, atminkim⁴⁶

Apie giesmės „Broliai, atminkim“ kilmę jau kalbėta.

Bro - liai, at - min - kim, ką Jė - zus ken -
tė - jo, kai šven - tą krau - ją
Ji - sai už mus lie - jo, kaip Ji su -
ga - vę bai - siau - siai kan - ki - no,
kol nu - - ma - ri - no.

Visų Šventųjų litanija⁴⁷

Apie jos kilmę jau kalbėta.

Ky - ri - e, e - lei - son! Christe, eleison!

Ky - ri - e e - lei - - - son!

Alyvų daržely

Giesmės tekstas parašytas XVII a. Lenkijoje, melodija – kun. M. Mioduševskio 1838 m.⁴⁸.

Vilniaus kalvarijų Kryžiaus kelio giesmės „Alyvų daržely“ melodija⁴⁹:

A - ly - vų dar - žė - ly nus krau - ju pra - kai -
Die - vo Tė - vo Šū - nus už mus, žmo - nes

ta - vo, Skaus - mas šir - dį jam sus - pau - dė
sa - vo.

nu - liū - di - mas sie - los griau - dė: Bran - gus At - pir -

kė - jau, kiek Tu iš - ken - tē - jai!

Dieve, mūsų Sutvėrėjau⁵⁰

Apie giesmės kilmę jau kalbėta.

Die - ve, mū - sų Su - tvė - rė - jau, ma - lo - nin - gas
 At - pir - kė - jau, leisk Ta - ve mums pri - si - min - ti,
 Ta - vo mei - lę iš - pa - žin - ti.

Viešpats labai nuliūdęs⁵¹

Apie giesmės „Viešpats labai nuliūdęs“ ir „Surištas virvėmis Jėzus“ kilmę jau kalbėta.

Vieš - pats la - bai nu - liū - dęs į so - dą a - tė - jo:
 šven - toj nak - ties ty - lo - je, jis mels - tis no - rė - jo.

Marija Magdalena⁵²

Tai viena XVIII amžiaus lenkų giesmių. Lenkijoje ji giedama ir apvaikštant *Kalwaria Zebrzydowska*, ir per šermenis. Lietuvoje pirmiausia priskiriama prie šermenų giesmių.

Ma - ri - ja Mag - da - le - na, - kai Jė - zaus ieš - ko -
 jo, vi - są ke - lią a - ša - rom kaip per - lais nu - klo - jo.

Sveika, Marija, Motina mieliausia⁵³

Ši giesmė yra lietuviška. Jos melodija artima kunigo Antano Strazdo (Strazdelio) giesmės „Pulkim ant kelių“ melodijai.

First system: Svei - ka, Ma - ri - ja, Mo - tin mie - liau - sia, už - ta - ry -

Second system: to - ja mū - sų bran - giau - sia. Už - ta - ry - to - ja ir

Third system: gim - dy - to - ja, Mo - ti - na Die - vo mū - sų mie - liau - sia.

The musical score is written on three staves in G major (one sharp) and common time (C). The melody is simple and folk-like, with lyrics in Lithuanian. The first staff ends with a comma, the second with a period, and the third with a double bar line.

Pulkim ant kelių⁵⁴

First system: Pul - kim ant ke - lių vi - si krikš - čio - nys, di - džiai iš -

Second system: troš - kę Jė - zaus ma - lo - nės. Su a - ša - ro - mis Die -

Third system: vui dė - ko - kim, tą Mi - šių au - ką Jam pa - au - ko - kim.

The musical score is written on three staves in G major (one sharp) and common time (C). The melody is simple and folk-like, with lyrics in Lithuanian. The first staff ends with a comma, the second with a period, and the third with a double bar line.

Kurs už mus kaltus kentėjai⁵⁵

Apie šios giesmės kilmę jau kalbėta.

Music notation for the song 'Kurs už mus kaltus kentėjai'. It consists of four staves of music in G major (one sharp) and common time (C). The melody is simple, using quarter and half notes with some ties. The lyrics are written below the notes.

Kurs už mus kal - tus ken - tē - jai,
Jė - zau Kris - tau, Die - ve mū - sų,
būk mums gai - les - tin - gas, būk mums gai - les -
tin - gas, būk mums gai - les - tin - gas.

Jėzau Kristau maloniausias⁵⁶

Giesmės kilmė jau aptarta.

Music notation for the song 'Jėzau Kristau maloniausias'. It consists of four staves of music in B-flat major (two flats) and 3/4 time. The melody is simple, using quarter and half notes. The lyrics are written below the notes.

Jė - zau Kris - tau ma - lo - niau - sias, A - vi -
nė - li ne - kal - čiau - sias, troš - kai, troš - kai
ant kry - žiaus nu - mir - ti, žmo - nes,
žmo - nes klys - tan - čius at - pork - ti.

Dievas mūsu prieglauda

Giesmē „Dievas mūsu prieglauda“ – viena iš 150 Dovydo psalmių (45 psalmė). Ji priskiriama himno žanrui ir vadinama Siono kalno giesme, šlovinančia šventąjį Jeruzalės miestą, kuriame gyvena Aukščiausiasis, į kurį keliauja maldininkai. Ji turi ir eschatologinį atspalvį, nes Jeruzalės šventykla vaizduoja amžinąją Dievo buveinę ir mūsų gyvenimo kelionės tikslą – dangų⁵⁷.

Vilniaus kalvarijų Kryžiaus kelio giesmės „Dievas mūsų prieglauda“ melodija⁵⁸:

Saldžiausias Jėzau⁵⁹

Giesmės „Saldžiausias Jėzau“ (naujoji redakcija – „Geriausias Jėzau“) kilmė jau aptarta.

Šventas Dieve⁶⁰

Giesmės kilmė jau aptarta.

Šven - tas Die - ve, šven - tas ga - lin - ga - sis,
 šven - tas am - ži - na - sis, pa - si - gai - lėk mū - sų!

Jau susirinko taryba⁶¹

Apie giesmės kilmę jau kalbėta.

♩ = 112

Bro - liai, at - min - kim, ką Jė - zus ken - tė - jo,
 Kai šven - tą krau - ją ji - sai už mus lie - jo,
 kaip Jį su ga vė bai - siau - siai kan - ki - no,
 kol nu - ma - ri - - no.

Stovi Motina⁶²

Apie giesmės kilmę jau kalbėta.

1. Sto - vi Mo - ti - na ir ver - kia:
ve - da Sū - nų jos pas - mer - kę
iš - rink - tos tau - tos va - dai.

Didi Globėja

(naujoji redakcija – „Kai Viešpats Jėzus į Golgotą ėjo“) ⁶³

Giesmės kilmė aprašyta ankstesniame skyriuje.

Kai Vieš - pats Jė - zus į Gol - go - tą
ė - jo, ke - lios gar - bin - gos mo - te - rys ly -
dė - jo, šir - dys gai - lin - gos troš - ko gi pa -
dė - ti, Jė - zui ken - tė - ti.

Krikščionio siela kiekvieno⁶⁴

Apie giesmių „Jėzus vaitojo“ ir „Krikščionio siela kiekvieno“, kurios yra tapačios, kilmę jau kalbėta.

Krikš - čio - nio sie - la kiek - vie - no, at - min -

ki Jė - zų šian - die - ną. At - mink kan - čias

At - pir - kė - jo, kiek šven - to krau - jo iš - lie - jo.

Marijos vardas⁶⁵

Giesmės kilmė aptarta ankstesniame skyrelyje.

Ma - ri - jos var - das lyg dan - gaus ma - lo - nę,

aukš - ty - bėj skam - ba, ai - di že - mės klo - niais.

Kil - nia - jam var - dui gar - bę a - ti - duo - kim,

kuo nuo - šir - džiau - siai gies - me - les gie - do - kim.

Šviesa pasaulio viso⁶⁶

Apie giesmės „Šviesa pasaulio viso“ (naujoji redakcija – „Liekim ašaras visi“ bei „Kniūbsčia žemėn pulkime“) kilmę jau kalbėta.

Lie - kim a - ša - ras vi - si, grau - džiai
ver - kim šir - di - mi; Jė - zus Kris - tus jau
mi - rės, tiek pik - ty - bių pa - ty - rės.

Mieliausias Jėzau⁶⁷

Giesmės kilmę jau aptarta.

Mie - liau - sias Jė - zau, dėl ma - nės
su - žeis - tas, Tu gy - dai sie -
las, net nu - mirt pas - merk - tas.
Vien ste - bė - tis lie - ka: ne - i - mi Tu
nie - ko, dar už - mo - ki dan - gum.

Verkit, angelai

Ši giesmė pirmą kartą paskelbta *Kalwaria Zebrzydowska* giesmyne⁶⁸, vėliau – 1838 m. Krokuvoje išleistame kun. M. Mioduszewskio giesmyne „Śpiewnik Kościelny“⁶⁹. Kaip žinia, lenkų *Kalwaria Zebrzydowska* įsteigta anksčiau nei Vilniaus kalvarijų Kryžiaus kelias, tad ir ši lenkiška giesmė iš Lenkijos į Lietuvą atėjo kartu su kalvarijų Kryžiaus kelio kultu.

Vilniaus kalvarijų Kryžiaus kelio giesmės „Verkit, angelai“ melodija⁷⁰:

Ver - ki - te Die - vo, An - ge - lai
din - go links - my - bė, ir džiaugs - mai

šven - tie - ji. ver - kit prie - ka - po mū - sų
švie - sie - ji. Kur dėl žmo - ni - jos gy - vy -

At - pir - kė - jo, gy - vy - bė pa - dė - jo.
bė pa - dė - jo.

Kryžiaus šventas⁷¹

Apie giesmės kilmę jau kalbėta ankstesniuose vadovėlio skyriuose.

Kry - žiau šven - tas, vi - sų me - džių

vie - nas Tu pa - gar - bin - tas,

ne - iš - žel - dys gi - rios to - kio
sal - džios vi - nys, sal - dus me - di,

žie - dais, la - pais žie - me - nio;
sal - džią naš - tą ke - lia - te.

UŽDUOTYS SAVARANKIŠKAM DARBUI

1. Kuo išsiskiria Vilniaus kalvarių Kryžiaus kelio aplinka?
2. Aptarkite religijos vietą to meto istorinėje situacijoje.
3. Palyginkite vyskupų J. Tiškevičiaus, J. Bialozaro, A. Sapiegos bei dominikonų vienuolijos nuveiktus darbus, įkuriant šią šventovę. Kuo jų atlikti darbai panašūs ir kuo skiriasi?
4. Išvardykite, kokios giesmės giedamos. Kokia jų kilmė?
5. Išmokite giedoti pagal pateiktas giesmių melodijas.

PAGRINDINĖ LITERATŪRA

- Janonienė R.* Naujoji Jeruzalė ant Verkių kalvų // Vilniaus kalvarijos / sudarė ir parengė kun. Kęstutis Latoža. Vilnius. 2002.
- Kajackas A.* Bažnyčia liturgijoje. Liturgijos raida istorijoje. Vadovėlis aukštosioms mokykloms. Lietuvos katechetikos centras. 1997.
- Kiškis S.* Vilniaus kalvarijos. Vilnius. 1940.
- Kviklys B.* Lietuvos bažnyčios. Vilniaus arkivyskupija. Chicago. 1986. T. 5. D. 1. Liturginis maldynas. Ketvirtasis pataisytas leidimas. Vilnius. 1996.
- Meškuotytė-Laužikienė A.* Vilniaus Kalvarijos // Katalikų pasaulis. Vilnius. 1994. Nr. 1.
- Motuzas A.* Lietuvos kalvarių Kryžiaus kelių istorija, apeiginiai papročiai ir muzika. Vytauto Didžiojo universitetas. Kaunas. 2003.
- Motuzas A.* Vilniaus kalvarių Kryžiaus kelio apeigos ir muzika. Vadovėlis // Religijos mokslo žurnalo „Soter“ priedas Nr. 2. Kaunas. Vytauto Didžiojo universitetas. 2002. Nr. 8(36).
- Vaišnora J.* Marijos garbinimas Lietuvoje. Roma. 1958. P. 158–159.
- Vilniaus kalvarių arba Kryžiaus keliai / parengė kun. V. Taškūnas. Vilnius. 1940.

PAPILDOMA LITERATŪRA

- Danilevičius E.* Maršrutai iš Vilniaus. Vilnius. 1975.
- Droga Krzyżowa. Dzieje nabożeństwa i antologia współczesnych tekstów / opr. Ks. Jerzy Kopeć CP. Księgarnia Św. Wojciecha. Poznań. 1987.
- Giedraitis L.* Verkių virsmas // Liaudies kultūra. Vilnius. 1997. Nr. 6.
- Gidžiūnas V.* Pranciškonų observantų-bernardinų gyvenimas ir veikla Lietuvoje XV–XVI a. // Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai. Roma. 1982. T. 9.
- Janonienė R.* Lietuvos istorijos fragmentai Verkių peizažuose // Menotyra. Vilnius. 2002. Nr. 2(27).
- Lietuvos istorija / red. A. Šapoka. Kaunas. 1936.
- Lietuvos vienuolynai. Vadovas. Vilnius. 1998.
- Merkys V.* Romos katalikų ir jų dvasininkų teisių varžymai Rusijos imperijos Šiaurės Vakarų krašte 1864–1901 m. // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. Vilnius. 2002. T. 20.
- Motuzas A.* Žemaičių ir Zebrzydovskos (Lenkija) kalvarių Kryžiaus kelių (Kalnų) muzika: sąsajos ir skirtumai // Tiltai. Klaipėdos universitetas. 1998. Nr. 2–3(4–5).
- Šileikis G., Visockis A.* Lietuvos istorijos datos, įvykiai, faktai, asmenybės (nuo I amžiaus iki 1795 metų). Kaunas. 1998.

- ¹ Šileikis G., Visockis A. Lietuvos istorijos datos, įvykiai, faktai, asmenybės (nuo I amžiaus iki 1795 metų). Kaunas. 1998. P. 264, 266.
- ² Lietuvos istorija / red. A. Šapoka. Kaunas. 1936. P. 328–331.
- ³ Meškuotytė-Laužikienė A. Vilniaus Kalvarijos // Katalikų pasaulis. Vilnius. 1994. Nr. 1. P. 9.
- ⁴ Janonienė R. Naujoji Jeruzalė ant Verkių kalvų // Vilniaus kalvarijos / sudarė ir parengė kun. Kęstutis Latoža. Vilnius. 2002. P. 19.
- ⁵ Encyklopedia katolicka. Lublin. 1998. T. 7. S. 416.
- ⁶ Przewodnik obchodzącym pamiątkę Zbawiciela naszego Jezusa Pana drog Jerozolimskich w Diecezyi Wileńskiey zaraz pod stołecznym miastem W. X. L. Wilnem, na górach Werkowskich, alias Płaczu, założonych, za pozwoleniem zwierzchności przedrukowany, w Wilne. 1826. S. 3.
- ⁷ Motuzas A. Vilniaus kalvarijų Kryžiaus kelio apeigos ir muzika. Vadovėlis // Religijos mokslo žurnalo „Soter“ priedas Nr. 2. Kaunas. Vytauto Didžiojo universitetas. 2002. Nr. 8(36). P. 13.
- ⁸ Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyrius (MAB RS). Vilnius. F. 43-19086. 1. 1v.
- ⁹ Šileikis G., Visockis A. Lietuvos istorijos datos, įvykiai, faktai, asmenybės (nuo I amžiaus iki 1795 metų). Ten pat. P. 284, 293.
- ¹⁰ Janonienė R. Naujoji Jeruzalė ant Verkių kalvų. Ten pat. P. 2.
- ¹¹ Lietuvos vienuolynai. Vadovas. Vilnius. 1998. P. 415–416, 449–450.
- ¹² Kviklys B. Lietuvos bažnyčios. Vilniaus arkivyskupija. Chicago. 1986. T. 5. D. 1. P. 386–387.
- ¹³ Danilevičius E. Maršrutai iš Vilniaus. Vilnius. 1975. P. 9–10.
- ¹⁴ Janonienė R. Lietuvos istorijos fragmentai Verkių peizažuose // Menotyra. Vilnius. 2002. Nr. 2(27). P. 38.
- ¹⁵ Giedraitis L. Verkių virsmas // Liaudies kultūra. Vilnius. 1997. Nr. 6. P. 1–6.
- ¹⁶ Motuzas A. Žemaičių ir Žebrzydovskos (Lenkija) kalvarijų Kryžiaus kelių (Kalnų) muzika: sąsajos ir skirtumai // Tiltai. Klaipėdos universitetas. 1998. Nr. 2–3(4–5). P. 45–71.
- ¹⁷ Pranešimas kun. Antano Petkevičiaus iš 1866 m. spalio mėn. // Lietuvos valstybės archyvas. F. 378.
- ¹⁸ Lietuvos istorija. Ten pat. P. 328–331.
- ¹⁹ S. M. Pašventintos atstatytos Vilniaus kalvarijų Kryžiaus kelio stotys // Bažnyčios žinios. Kaunas. 2002 m. gegužės 31 d. Nr. 10. P. 12–13.
- ²⁰ Janonienė R. Naujoji Jeruzalė ant Verkių kalvų. Ten pat. P. 32.
- ²¹ Droga Krzyżowa. Dzieje nabożeństwa i antologia współczesnych tekstów / opr. Ks. Jerzy Kopeć CP. Księgarnia Św. Wojciecha. Poznań. 1987. S. 56.
- ²² Motuzas A. Lietuvos kalvarijų Kryžiaus kelių istorija, apeiginiai papročiai ir muzika. Vytauto Didžiojo universitetas. Kaunas. 2003. P. 81–83.
- ²³ Varduvis. Šnipišio Kristus iškeliauja į Lietuvą // Šv. Pranciškaus varpelis. Kennebunkport. Maine. 1957. Nr. 3. P. 69–70.
- ²⁴ Motuzas A. Lietuvos kalvarijų Kryžiaus kelių istorija, apeiginiai papročiai ir muzika. Ten pat. P. 81–83.
- ²⁵ Ten pat. P. 83–90.
- ²⁶ Ten pat.
- ²⁷ Ordynarcz ceremonialny dla Braci miejszych świętego Oyca Franciszka Reformatów Prowincyi Pruskiey. Gdańsk. 1762. S. 25.
- ²⁸ Motuzas A. Lietuvos kalvarijų Kryžiaus kelių istorija, apeiginiai papročiai ir muzika. Ten pat. P. 81–83.
- ²⁹ Ten pat.
- ³⁰ Kiškis S. Vilniaus kalvarijos. Vilnius. 1940. P. 5.
- ³¹ Vilniaus kalvarijų arba Kryžiaus keliai / parengė kun. V. Taškūnas. Vilnius. 1940. P. 5.
- ³² Merkys V. Romos katalikų ir jų dvasininkų teisių varžymai Rusijos imperijos Šiaurės Vakarų krate 1864–1901 m. // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. Vilnius. 2002. T. 20. P. 280.
- ³³ Motuzas A. Lietuvos kalvarijų Kryžiaus kelių istorija, apeiginiai papročiai ir muzika. Ten pat. P. 178–179.
- ³⁴ Ten pat. P. 222–223.
- ³⁵ Ten pat. P. 187.
- ³⁶ Ten pat. P. 189.
- ³⁷ Selitz J. Die Verehrung des Hl. Jozeph in ihrer geschichtlichen Entwicklung his zum Konzil von Trident. Freiburg. 1908. S. 186–210.

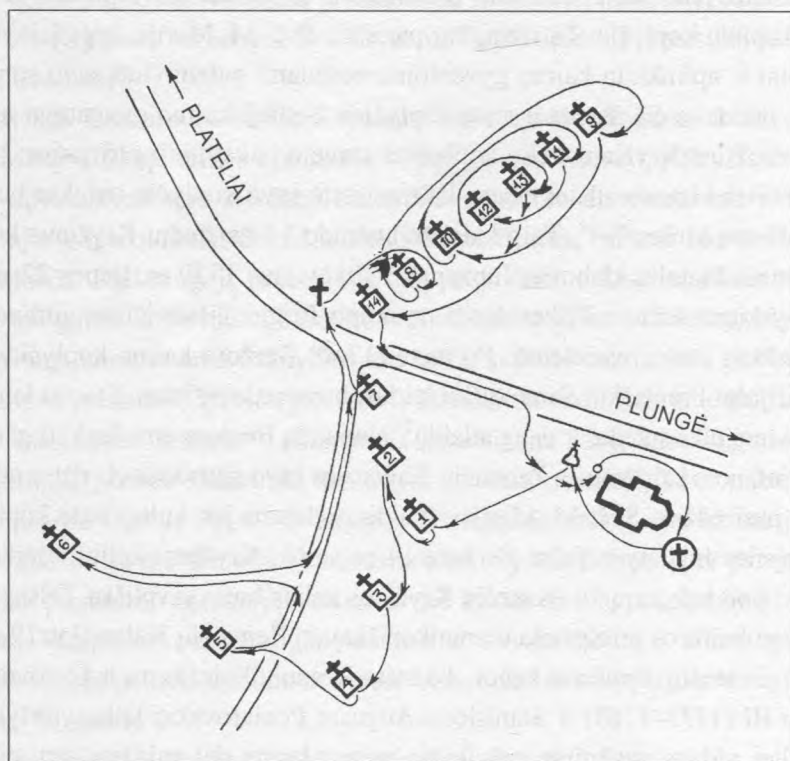
- ³⁸ *Gidžiūnas V.* Pranciškonų observantų-bernardinų gyvenimas ir veikla Lietuvoje XV–XVI a. // Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai. Roma. 1982. T. 9. P. 67.
- ³⁹ *Motuzas A.* Lietuvos kalvarijų Kryžiaus kelių istorija, apeiginiai papročiai ir muzika. Ten pat. P. 231.
- ⁴⁰ Ten pat. P. 193–194.
- ⁴¹ Religijotyros žodynas / sud. A. Petraitis. Vilnius. 1991. P. 341.
- ⁴² *Kajackas A.* Bažnyčia liturgijoje. Liturgijos raida istorijoje. Vadovėlis aukštosioms mokykloms. Lietuvos katechetikos centras. 1997. P. 141.
- ⁴³ *Motuzas A.* Lietuvos kalvarijų Kryžiaus kelių istorija, apeiginiai papročiai ir muzika. Ten pat. P. 232.
- ⁴⁴ Ten pat. P. 233.
- ⁴⁵ Ten pat. P. 196.
- ⁴⁶ Ten pat. 200.
- ⁴⁷ Ten pat. P. 226.
- ⁴⁸ *Siedlecki J.* Śpiewnik Kościelny. Kraków. 1987. S. 130.
- ⁴⁹ *Motuzas A.* Lietuvos kalvarijų Kryžiaus kelių istorija, apeiginiai papročiai ir muzika. Ten pat. P. 234.
- ⁵⁰ Ten pat. P. 202.
- ⁵¹ Ten pat. P. 205.
- ⁵² Ten pat. P. 237.
- ⁵³ Ten pat. P. 228.
- ⁵⁴ Giedokim Viešpačiui. Giesmynas / sud. kun. Adolfas Sabaliauskas. Kaunas. 1930. P. 3.
- ⁵⁵ *Motuzas A.* Lietuvos kalvarijų Kryžiaus kelių istorija, apeiginiai papročiai ir muzika. Ten pat. P. 211.
- ⁵⁶ Ten pat. P. 217.
- ⁵⁷ Psalmynas. Vertimas iš Neovulgatos / vertė kun. A. Liesis. Lietuvos TSR Vyskupijų Ordinarių kolegijos leidinys. Vilnius–Kaunas. 1973. P. 5–6.
- ⁵⁸ *Motuzas A.* Lietuvos kalvarijų Kryžiaus kelių istorija, apeiginiai papročiai ir muzika. Ten pat. P. 238.
- ⁵⁹ Ten pat. P. 230.
- ⁶⁰ Ten pat. 240.
- ⁶¹ Ten pat. P. 209.
- ⁶² Ten pat. P. 208.
- ⁶³ Ten pat. P. 213.
- ⁶⁴ Ten pat. P. 215.
- ⁶⁵ Ten pat. P. 225.
- ⁶⁶ Ten pat. P. 218.
- ⁶⁷ Ten pat. P. 222–223.
- ⁶⁸ *Chadam A.* Śpiewnik Kalwaryjski. Kalwaria Zebrzydowska. 1984. S. 511.
- ⁶⁹ *Siedlecki J.* Śpiewnik Kościelny. Kraków. 1987. S. 137.
- ⁷⁰ *Motuzas A.* Lietuvos kalvarijų Kryžiaus kelių istorija, apeiginiai papročiai ir muzika. Ten pat. P. 241.
- ⁷¹ Ten pat. P. 240.

Beržoro ir Tytuvėnų kalvarių tipo Kryžiaus kelias

Beržoro kalvarių Kryžiaus kelias

Istorija

Beržoro kalvarijos ypatingos tuo, kad jas sudaro 14-os stočių Kryžiaus kelias (žr. 9 pav.).

- Bažnyčia;
- Pirmoji Beržoro bažnyčia – kapinių koplyčia;
- Varpinė;
- Kalvarių Kryžiaus kelio koplyčios ir stotys su numeriais;
- Bevardė koplytėlė;
- Magistralė;
- Kelio (Kryžiaus kelio) kryptis

9 pav. Beržoro kalvarių 14-os stočių Kryžiaus kelio apvaikščiojimo planas

Beržoras – tai nedidelis Žemaitijos kaimelis prie Platelių miestelio, apsuptas miškų ir ežerėlių. Senovėje, kur dabar yra Beržoras, augę vieni beržai. Vietiniai gyventojai mano, kad nuo to ir kilęs kaimelio pavadinimas. Gražią Beržoro apylinkę puošia trys ežerai – Beržoro, Ilgio ir Žiedelio, du šventieji piliakalniai – Kepių ir Šventokalnio. Sklinda legenda, kad viename iš čia augusių beržų pasirodžiusi Švč. M. Marija. Toje vietoje ir buvo pastatyta pirmoji koplyčia. Sakoma, kad ir dabar po jos grindimis tebesą tas beržo kelmas, ant kurio pasirodžiusi Švč. M. Marija. Koplyčia buvo pavadinta Švč. M. Marijos vardu. 1746 m. Platelių klebono Juozapo Vaitkevičiaus rūpesčiu pastatyta nauja bažnyčia, kuriai suteiktas Šv. Stanislovo vardas, ir varpinė, o senoji bažnyčia tapo kapinių koplyčia. Ta vieta, kur pasirodė Švč. M. Marija, imta laikyti šventa, todėl vietiniai ir aplinkinių kaimų gyventojai, norėdami palengvinti savo sunkią valstiečio dalį, duodavo čia įžadus ir statė koplyčias. Senieji kaimo gyventojai mena, kad tik paskutinės 7-ios Kryžiaus kelio koplyčios stovėjo pakeliui, o pirmosios 7-ios – išbarstytos po visą vietovę. „Kiekvienas kaimas statė savo koplyčią ten, kur buvo nurodyta pranciškonų viršesnio“¹. Taip kalvose atsirado 14-os stočių Kryžiaus kelias, kuriam tuometinis Platelių klebonas Juozapas Vaitkevičius 1759 m. liepos 22 d. gavo iš Žemaičių vyskupo Antano Tiškevičiaus, vyskupo Jurgio Tiškevičiaus giminaičio, leidimą su atlaisdais juos apvaikščioti. Po metų (1760) Beržoro kaimo koplyčios, bernardinų provincijolui Pranciškui Samovyčiui leidus, buvo pašventintos. Stacijų lankytojams tas pats provincijolas suteikė ir daug atlaisdų². Nuo tada Beržorą ėmė lankyti gausūs maldininkų būriai, nors kaimyninės Žemaičių Kalvarijos savo gausumu vis dėlto neaplenkė.

Beržore pasirodžius Švč. M. Marijai, liaudis, keldama jos kultą, statė koplyčias bei vietos Bažnyčios iniciatyva įkūrė Beržore 14-os stočių Kryžiaus kelius. Beržoro pranciškoniškojo tipo kalvarijų 14-os stočių Kryžiaus kelias buvo savotiška Telšių bernardinų vienuolyno kultūros priešprieša dominikoniškajam Žemaičių Kalvarijos 19-os koplyčių, arba 20-ies stočių, Kryžiaus keliui. To meto Respublikoje, kartu ir Lietuvoje – karalių Augusto III (1733–1763) ir Stanislovo Augusto Poniatovskio laikų valstybėje – didžiausio šalies vidaus gyvenimo pakrikimo metas: krašte dėl valdžios tarp didikų virė nuolatinės kovos, o kaimynystėje vyko karai. Iš pradžių Rusija ir Austrija kariavo su turkais, paskui Austrija kariavo su prūsais, o vėliau prieš tuos pačius Prūsus kariavo Austrija, Rusija, Prancūzija ir Saksonija. Šie įvykiai galėjo lemti ir Beržoro kalvarijų Kryžiaus kelio koplyčių atsiradimą. Viena ryškiausių stočių yra savo architektūra pilį primenanti bažnyčios varpinė.

Kai kurios varpinių formos yra atkeliavusios iš svetur – iš Ukrainos ir Lenkijos. Prof. G. Pavlucki sako, kad „Ukrainoje varpinės nuo seno, ypač nuo totorių užpildinėjimo laikų, be savo tiesioginio tikslo, dar turėjo ir kitą – buvo sargybos bokštai“³.

1964 metais sovietų valdžia Beržoro kalvarių Kryžiaus kelio koplytėles nugriovė. Šiandien Beržoro kalvarijos vėl atstatytos ir maldininkų gausiai lankomos.

Apeigos

Kaip minėta, Beržoro kalvarių Kryžiaus kelią sudaro 14 stočių, jis priklauso pranciškoniškojo tipo Kryžiaus keliui. Šiandien 14-os stočių Kryžiaus kelias pagal tradiciją, kuri atėjo iš Baroko epochos, Lietuvos bažnyčiose apeinamas kiekvieną gavėnios penktadienį ir sekmadienį. Ne bažnyčioje, o atviroje erdvėje kalvarių 14-os stočių Kryžiaus keliai Lenkijos vienuolių pranciškonų iniciatyva nuo XVII a. buvo apvaikštomai per Šv. Kryžiaus Atradimo, Šv. Kryžiaus Išaukštinimo šventes bei kiekvieną gavėnios penktadienį⁴.

Autentiškas Beržoro kalvarių Kryžiaus kelio apvaikščiojimas ir šventė yra per Švč. M. Marijos Škaplierinės atlaidus – liepos 16-ąją. Kalvarių Kryžiaus kelias pradedamas apvaikščioti nuo Beržoro bažnyčios centrinio altoriaus, kur atsiklaupus ir persižegnojus pagarbinamas Švenčiausiasis Sakramentas, bei nuo vietos, kur pasirodė Švč. M. Marija. Iškilmingoje procesijoje dalyvauja dūdų orkestras, pritariantis giesmininkams, mergaičių ir berniukų būreliai. Vaikai barsto gėles bei neša žvakeles. Procesijai vadovauja kunigas arba bažnyčios maršalka, ar kuris nors kaimo giedotojas⁵.

Po įžangos giedamos maldos/giesmės „Garbinkime Švč. Sakramentą“ ir tris kartus „Kurs už mus kaltus kentėjai“, aklamacija „Garbinam Tave, kad šventuoju kryžiumi atpirkai pasaulį“, toliau skaitomas skaitinys, kalbami poteriai „Tėve mūsų“, „Sveika, Marija“, „Garbė Dievui Tėvui“ ir atliepas „Pasigailėk mūsų“ (jei kalvarių Kryžiaus kelias apvaikštomas meldžiantis už mirusiuosius, t. y. per šermenis ar paminėjimus, tai giedant dar paminimi mirusiųjų vardai ir tris kartus kalbama „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie“ bei „Pasigailėk mirusių“), o atsistojus ir einant giedama 129 psalmė „Iš širdies gelmių šaukiuosi Tavęs, Viešpatie“ su intarpu „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie“.

Išėjus iš Beržoro bažnyčios, kairiąja puse ji apeinama aplink.

Apėjus aplink bažnyčią, einama prie nedidelės kapinių koplytėlės, kur trumpam sustojama – pagerbiami kapinėse palaidoti mirusieji. Prie šios koplyčios minėtos psalmės giedojimas pertraukiamas ir tris kartus giedama „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie“. Atstumas nuo bažnyčios iki kapinių koplyčios, arba pirmosios Beržoro bažnyčios – 175 m.

Paskui einama prie bažnyčios varpinės, čia sustojama ir laukiama, kol skambins varpais – taip jie pagerbiami. Stovint giedama malda/giesmė „Viešpaties Angelas“ ir tris kartus „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie“. Atstumas nuo kapinių koplyčios iki varpinės – 50 m.

Kiti apeiginiai veiksmai Beržoro kalvarių Kryžiaus kelyje atliekami tokia tvarka: nuo paminėtos varpinės einant į pirmąją koplyčią „Viešpats Jėzus nuteisiamas mirti“ tęsiamas 129 psalmės „Iš širdies gelmių šaukiuosi Tavęs, Viešpatie“ giedojimas. Baigus praddami giedoti pirmieji giesmės „Dangaus šventieji“ posmai.

Atstumas nuo varpinės iki pirmos koplyčios/stoties – 120 m.

Priejus prie pirmos ir prie visų kitų koplyčių/stočių, kaip jau sakyta, meldžiamasi.

Pirmoji koplyčia yra su sakykla, į kurią užlipama iš vidaus. Procesijų metu tik iš šios sakyklos kunigai ar vienuoliai sako pamokslus⁶.

Tradicinis klūpėjimas, maldos, po to keletas giesmės „Dangaus šventieji“ posmų giedojimas maldininkus atveda prie antrosios koplyčios „Viešpats Jėzus paima nešti kryžių“, po to prie trečiosios – „Viešpats Jėzus parpuola po kryžiumi“. Einant iš trečios koplyčios/stoties link ketvirtosios „Viešpats Jėzus susitinka savo Motiną“ pradeda giedoti giesmę „Stovi Motina“ (Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio dešimtosios koplyčios [vienuoliktosios stoties] variantas).

Atstumai nuo pirmosios iki antrosios koplyčių – 75 m, nuo antrosios iki trečiosios – 175 m, nuo trečiosios iki ketvirtosios – 35 m.

Toliau iš ketvirtosios koplyčios/stoties einama į penktąją „Simonas Kirėnietis padeda Viešpačiui Jėzui nešti kryžių“. Čia giedama giesmė „Atmink sau, o siela mano“ (naujoji redakcija – „Jėzus vaitojo“). Atstumas nuo ketvirtosios iki penktosios koplyčių – 75 m.

Einant iš penktosios koplyčios/stoties link šeštosios „Veronika nušluosto Viešpačiui Jėzui veidą“ giedama giesmė „Didi Globėja“ (naujoji redakcija – „Kai Viešpats Jėzus į Golgotą ėjo“). Nuo penktosios ligi šeštosios koplyčių yra 375 metrai. Baigus šią giesmę, pradeda giedoti Visų Šventųjų litanija.

Nuo šeštosios koplyčios/stoties 335 metrus einama iki septintosios koplyčios/stoties „Viešpats Jėzus parpuola antrą kartą“. Visų Šventųjų litanija giedama toliau.

Septintoji koplyčia/stotis yra dvejų durų. Pro vienas įeinama, o pro kitas – išeinama. Koplyčios viduryje stovi Kristaus, nešančio kryžių, skulptūra, pro kurią einant, ji bučiuojama.

Toliau einant Beržoro kalvarių Kryžiaus keliu, pakelėje prieinama maža bevardė koplytėlė, pro kurią eidami maldininkai nulenkia galvas, pagerbdami Švč. M. Mariją. Nuo septintosios koplyčios/stoties artėjant prie aštuntosios „Viešpats Jėzus ramina verkiančias moteris“ pradeda giedoti giesmę „Sveika Marija, Motina mieliausia“, skirta pagerbti bevardę koplytėlę pakeliui į aštuntąją koplyčią. Šios giesmės tekstas ties koplytėle nesibaigdavo, tad buvo tęsiamas iki pat aštuntosios koplyčios durų. Praėjus pro šią koplytėlę, lipama į kalvą, ant kurios yra septynios koplyčios su septynio-

mis stotimis. Jų eilės tvarka, skirtingai nei prieš tai buvusių, yra „išbarstyta“ (žr. 9 pav.).

Atstumas nuo septintosios koplyčios iki bevardės koplytėlės – 120 m, nuo bevardės koplytėlės iki aštuntosios koplyčios – 80 m.

Pirmoji ant kalvos stovinti koplyčia skirta keturioliktai stočiai pagerbti, antroji – aštuntajai „Viešpats Jėzus ramina verkiančias moteris“. Praėjus keturioliktąją koplyčią, kairiuoju šonu prieinama prie aštuntosios koplyčios/stoties. Prie jos pasimeldus, dešiniuoju kraštu, giedant giesmę „Jėzau Kristau maloniausias“, einama prie vienoje eilėje stovinčių septynių koplyčių paskutinės – devintosios koplyčios „Viešpats Jėzus parpuola trečią kartą“. Norint pasiekti devintąją koplyčią/stotį, reikia apeiti aplink aštuntąją koplyčią/stotį. Tai jau antrasis apėjimas (pirmą kartą apeinama Beržoro bažnyčia). Atstumas nuo aštuntosios iki devintosios koplyčių – 110 m.

Toliau kairiaja puse priėjus prie devintosios koplyčios/stoties ir pasimeldus prie jos, dešiniąja kalvos puse grįžtama prie aštuntosios koplyčios/stoties. Pakeliui prieinama dešimtoji koplyčia/stotis „Viešpačiui Jėzui nuplėšia drabužius“. Beržoro kalvarijų Kryžiaus kelio planas (žr. 9 pav.) rodo, kad ir devintoji koplyčia/stotis yra apeinama aplink (tai jau trečias toks koplyčios apėjimas). Atstumas nuo aštuntosios koplyčios/stoties įveikiamas tris kartus giedant giesmę „Kurs už mus kaltus kentėjai“. Atstumas nuo devintos iki dešimos koplyčių – 80 m.

Atėjus prie dešimosios koplyčios/stoties ir čia pasimeldus, dešiniąja puse ji apeinama aplink (ketvirtą kartą) ir kairiaja kalvos puse vėl einama link devintosios koplyčios/stoties. Jos dar nepriėjus, stovi vienuoliktoji koplyčia/stotis „Viešpatį Jėzų kala prie kryžiaus“. Atstumas nuo dešimosios iki vienuoliktosios koplyčių – 65 m – įveikiamas giedant giesmę „Kurs už mus kaltus kentėjai“.

Vienuoliktoji koplyčia/stotis pasiekama einant prie jos kairiaja puse. Čia pasimeldus dešiniąja kalvos puse grįžtama link dešimosios koplyčios/stoties. Jos dar nepriėjus, stovi dvyliktoji koplyčia/stotis „Viešpats Jėzus miršta ant kryžiaus“. Atstumas tarp 11–12 koplyčių/stočių įveikiamas giedant giesmę „Kurs už mus kaltus kentėjai“. Nuo vienuoliktosios iki dvyliktosios koplyčių/stočių yra 40 m.

Pasimeldus prie dvyliktosios koplyčios/stoties, pagal tradiciją kairiaja puse ją apeinant aplink (tai jau penktas apėjimas) kairiaja kalvos puse einama link vienuoliktos koplyčios/stoties. Jos dar nepasiekus, stovi trylikta koplyčia/stotis „Viešpatį Jėzų nuima nuo kryžiaus“. Prie jos tradiciškai prieinama kairiuoju šonu, t. y. apėjus ją aplink (šeštą kartą). Atstumas tarp šių koplyčių/stočių (25 m) įveikiamas giedant giesmę „Kurs už mus kaltus kentėjai“.

Pasimeldus prie tryliktosios koplyčios/stoties, dešiniąja kalvos puse grįžtama atgal – link dešimtosios ir aštuntosios koplyčių/stočių. Jos abi aplenkiamos ir prieinama jau pačioje pradžioje palikta pirmoji iš septynių ant kalvos stovinčių koplyčių – keturioliktosios koplyčia/stotis „Viešpatį Jėzų laidoja“. Šis atstumas įveikiamas tris kartus giedant giesmę „Kurs už mus kaltus kentėjai“. Prie šios koplyčios/stoties maldininkai meldavosi į viršų iškėlę rankas. Atstumas nuo tryliktosios iki keturioliktosios koplyčių – 80 m.

Pasimeldus prie keturioliktosios koplyčios/stoties, leidžiamasi nuo kalvos žemyn ir keliu, giedant giesmę „Saldžiausias Jėzau“ (naujoji redakcija – „Geriausias Jėzau“), grįžtama atgal į bažnyčią. Atstumas nuo keturioliktosios koplyčios/stoties iki bažnyčios – 420 metrų. Sugrįžus į bažnyčią, pagerbiant Švč. M. Mariją Škaplierinę, giedama jai skirta giesmė bei šios giesmės/maldos: tris kartus „Kurs už mus kaltus kentėjai“, „Viešpaties Angelas“ ir tris kartus „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie“. Taip pat pagarbinamas Švč. Sakramentas.

Nuo senų laikų Beržoras vadinamas „Ubagų krepastimi“ (tvirtove), nes čia jų ypač daug susirinkdavo per visus atlaidus. Elgetos turėjo net savo karalių ir karalienę. Visos parapijos pavydėjo garsiųjų Beržoro Švč. M. Marijos Škaplierinės atlaidų bei kalvarių Kryžiaus kelio. Ir šiandien žmonės dar mena, esą „anuomet Platelių klebonas yra sakęs, jog Plateliai laiko karvės ragus, o Beržoras ją melžia“⁷. Ypač daug elgetų susirinkdavo po Žemaičių Kalvarijos atlaidų. Jie Platelių ežero Ubagų saloje bei Beržore laukdavo Švč. Marijos Škaplierinės atlaidų, kurie vykdavo liepos 16 dieną, bei Šv. Kryžiaus Išaukštinimo šventės rugsėjo 14 dieną. „Jų muzika, lėbavimai tęsdavosi iki pat Šventojo Kryžiaus atlaidų. O po jų tampa ramu. Beržore atlaidų metu elgetos meldavosi, giesmes giedodavo ir grodavo liaudies muzikos instrumentais. Dalis giesmių buvo atliekama liaudies dainų melodijomis“⁸. Yra žinoma, kad elgetos „meldavosi, giedodavo pritardami armonikomis, balalaikomis, mandolinomis, lūpinėmis armonikomis, labai retai – kanklėmis“⁹. Šalia Beržoro kalvarių Kryžiaus kelio apvaikščiojimo atliekamos aukų elgetoms aukojimo apeigos: pas elgetas, kurie gyvena prie Beržoro kapų, užperkamos maldos, giesmės už į amžinybę išėjusius artimuosius“¹⁰. Beržoro elgetos dėl savo maldingumo buvo ir yra ypač gerbiami.

Sudarytose lentelėse nurodyti Beržoro kalvarių Kryžiaus kelio apeiginiai papročiai ir muzika.

Beržoro kalvarių Kryžiaus kelio apeiginiai papročiai

Eil. Nr.	Vietos pavadinimas	Apeiginiai papročiai
1.	Beržoro kalvarių Kryžiaus kelias.	Švenčių /atlaidų šventimas. Švč. M. Marijos Škaplierinės atlaidai. Kalvarių Kryžiaus kelio apvaikščiojimas per šermenis ir mirusiųjų paminėjimus.
2.	Beržoro bažnyčia.	4. Švč. Sakramento pagarbinimas. 5. Švč. M. Marijos pasirodymo vietos arba paveikslo pagerbimas.
3.	Prie visų koplyčių, arba vietų (stočių).	6. Apvaikščiojimas procesijomis arba individualiai. 7. Atsiklaupimas. 8. Persižegnojimas. 9. Skaitinio skaitymas. 10. Maldų kalbėjimas. 11. Maldų giedojimas. 12. Giesmių giedojimas stovint arba klūpant. 13. Gėlių aukojimas bei barstymas. 14. Šv. relikvijų bučiavimas. 15. Degančių žvakių procesijose nešimas ir jų aukojimas bei deginimas koplyčiose. 16. Grojimas akademiniais muzikos instrumentais. 17. Grojimas liaudies muzikos instrumentais.
4.	Parapijos kapinės arba kelias pro jas.	18. Kapinių bei jose palaidotų mirusiųjų pagerbimas.
5.	Prie kapinių koplytėlės.	19. Sustojimas.
6.	Prie kapinių/bažnyčios varpinės.	20. Skambinimas koplyčių varpais.
7.	Pirma koplyčia/stotis „Viešpats Jėzus nuteisiamas mirti“.	21. Pamokslų prie koplyčių sakymas.
8.	Septinta koplyčia/stotis „Viešpats Jėzus parpuola antrą kartą“.	Šv. statulų lankymas. Šv. vietų (relikvijų) bučiavimas.
9.	Bevardė koplytėlė.	24. Galvos nulenkimas.
10.	Aštunta, devinta, dešimta, vienuolika, dvylikta, trylikta koplyčios/stotys.	25. Koplyčių/stočių apėjimas aplink.
11.	Keturiolika koplyčia/stotis „Viešpatį Jėzų laidoja“.	26. Meldimasis iškeltomis į viršų rankomis.
12.	Ubagų sala.	27. Giesmių liaudies dainų melodijomis giedojimas arba grojimas.

Beržoro kalvarijų Kryžiaus kelio apeiginė muzika

Eil. Nr.	Koplyčios, arba vietos (stoties), pavadinimas	Atstumas tarp koplyčių	Maldų ir giesmių pavadinimai
1.	Nuo bažnyčios didžiojo altoriaus iki kapų koplyčios.	175 m	1. „Garbinkime Švenčiausiąjį Sakramentą“. 2. „Kurs už mus kaltus kentėjai“ (tris kartus). 3. Meldžiantis už mirusiuosius – mirusiųjų vardų giesmės bei „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie“ (tris kartus). 4. 129 psalmė „Iš širdies gelmių šaukiuosi Tavęs, Viešpatie“ (su intarpu „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie“).
2.	Nuo kapinių koplyčios iki varpinės.	50 m	129 psalmės „Iš širdies gelmių šaukiuosi Tavęs, Viešpatie“ (su intarpu „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie“) tęsinys.
3.	Prie varpinės.		5. „Viešpaties Angelas“ ir „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie“ (tris kartus).
4.	Nuo varpinės iki pirmos koplyčios/stoties „Viešpats Jėzus nuteisiamas mirti“.	120 m	129 psalmės „Iš širdies gelmių šaukiuosi Tavęs, Viešpatie“ (su intarpu „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie“) tęsinys ir pabaiga. 6. Giesmės „Dangaus šventieji“ keli posmai.
5.	Nuo pirmos koplyčios/stoties „Viešpats Jėzus nuteisiamas mirti“ iki antros „Viešpats Jėzus paima nešti kryžių“.	57 m	Giesmės „Dangaus šventieji“ tęsinys.
6.	Nuo antros koplyčios/stoties „Viešpats Jėzus paima nešti kryžių“ iki trečiosios „Viešpats Jėzus parpuola po kryžiumi“.	175 m	Giesmės „Dangaus šventieji“ tęsinys ir pabaiga.
7.	Nuo trečios koplyčios/stoties „Viešpats Jėzus parpuola po kryžiumi“ iki ketvirtosios – „Viešpats Jėzus susitinka savo Motiną“.	35 m	7. „Stovi Motina“ (Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio dešimtos koplyčios, arba vienuoliktos vietos, variantas).
8.	Nuo ketvirtos koplyčios/stoties „Viešpats Jėzus susitinka savo Motiną“ iki penktosios – „Simonas Kirėnietis padeda Viešpačiui Jėzui nešti kryžių“.	75 m	8. „Atmink sau, o siela mano“ (naujoji redakcija – „Jėzus vai-tojo“).
9.	Nuo penktos koplyčios/stoties „Simonas Kirėnietis padeda Viešpačiui Jėzui nešti kryžių“ iki šeštosios – „Veronika nušluosto Viešpačiui Jėzui veidą“.	375 m	9. „Didi Gobėja“ (naujoji redakcija – „Kai Viešpats Jėzus“). 10. Visų Šventųjų litanija.
10.	Nuo šeštos koplyčios/stoties „Veronika nušluosto Viešpačiui Jėzui veidą“ iki septintosios – „Viešpats Jėzus parpuola antrą kartą“.	335 m	Visų Šventųjų litanijos tęsinys.

11.	Nuo septintos koplyčios/stoties „Viešpats Jėzus parpuola antrą kartą“ iki bevardės koplytėlės.	120 m	11. „Sveika Marija, Motina mieliausia“.
12.	Nuo bevardės koplytėlės iki aštuntos koplyčios – „Viešpats Jėzus ramina verkiančias moteris“.	80 m	„Sveika Marija, Motina mieliausia“ tęsinys.
13.	Nuo aštuntos koplyčios/stoties „Viešpats Jėzus ramina verkiančias moteris“ iki devintosios – „Viešpats Jėzus parpuola trečią kartą“.	110 m	12. „Jėzau Kristau maloniausias“.
14.	Nuo devintos koplyčios/stoties „Viešpats Jėzus parpuola trečią kartą“ iki dešimtosios – „Viešpačiui Jėzui nuplėšia drabužius“.	80 m	13. „Kurs už mus kaltus kentėjai“ (3 k.).
15.	Nuo dešimtos koplyčios/stoties „Viešpačiui Jėzui nuplėšia drabužius“ iki vienuoliktosios – „Viešpatį Jėzų kala prie kryžiaus“.	65 m	„Kurs už mus kaltus kentėjai“ (1 k.).
16.	Nuo vienuoliktos koplyčios/stoties „Viešpatį Jėzų kala prie kryžiaus“ iki dvyliktosios – „Viešpats Jėzus miršta ant kryžiaus“.	40 m	„Kurs už mus kaltus kentėjai“ (1 k.).
17.	Nuo dvyliktos koplyčios/stoties „Viešpats Jėzus miršta ant kryžiaus“ iki tryliktosios – „Viešpatį Jėzų nuima nuo kryžiaus“.	25 m	„Kurs už mus kaltus kentėjai“ (1 k.).
18.	Nuo tryliktos koplyčios/stoties „Viešpatį Jėzų nuima nuo kryžiaus“ iki keturioliktosios – „Viešpatį Jėzų laidoja“.	80 m	„Kurs už mus kaltus kentėjai“ (3 k.).
19.	Nuo keturioliktos koplyčios/stoties „Viešpatį Jėzų laidoja“ iki bažnyčios centrinio altoriaus.	420 m	14. „Saldžiausias Jėzau“ (naujoji redakcija – „Geriausias Jėzau“). „Švč. M. Marijos Škaplierinės giesmė“. Tris kartus giedama giesmė „Kurs už mus kaltus kentėjai“, „Viešpaties Angelas“ ir tris kartus „Amžinąjį atilsį duok, mirusiems, Viešpatie“. „Garbinkime Švenčiausiąjį Sakramentą“.
		Iš viso: 2455 m	

Lentelėse pateikta medžiaga rodo, kad prie dvylikos 14-os stočių Beržoro kalvarių Kryžiaus kelio sakralinių objektų atliekami 27 apeiginiai papročiai; iš visų paminėtų tradicinių apeigų trys apeigos išsiskiria savo originalumu: Švč. M. Marijos Škaplierinės atlidai, Švč. M. Marijos pasirodymo vietos pagerbimas bei meldimasis iškeltomis į viršų rankomis; sudarant Beržoro kalvarių Kryžiaus kelio apeiginį giesmyną atsižvelgta į atstumus tarp koplyčių. Į Beržoro kalvarių Kryžiaus kelią, be 14-os koplyčių/stočių lankymo, įtrauktas dar trijų koplyčių lankymas (neskaitant bažnyčios) – kapinių, varpinės koplyčių ir bevardės koplytėlės.

Muzika

Prie Beržoro kalvarijų Kryžiaus kelio sakralinių objektų giedama 16 skirtingų giesmių. Originalumu išsiskiria „Švč. M. Marijos Škaplierinės giesmė“. Apie likusias penkiolika kalbėta ankstesniuose vadovėlio skyriuose.

Švč. M. Marijos Škaplierinės giesmė¹¹

Ji skirta Marijos Škaplierinės garbei. Šios giesmės pavadinimas yra karmelitiškas. Ji bus parašyta greičiausiai XVII a., kada vienuoliai karmelitai Lietuvoje buvo labiau-siai išplėtę savo veiklą¹². Lenkų giesmynai šios giesmės bei jos melodijos neturi. Tai sena, lietuviškose „Kantičkose“ randama giesmė.

Šven - to Škap - lie - riaus vi - sur Tu gar - bin - ga,

Kur pa - veiks - las yr, ten ir ste - buk - lín - ga.

Pris - pau - di - muo - se, kas prie Ta - vės šau - kias,

Tas pa - gal - bos sau džiau - gės su - si - lau - kęs.

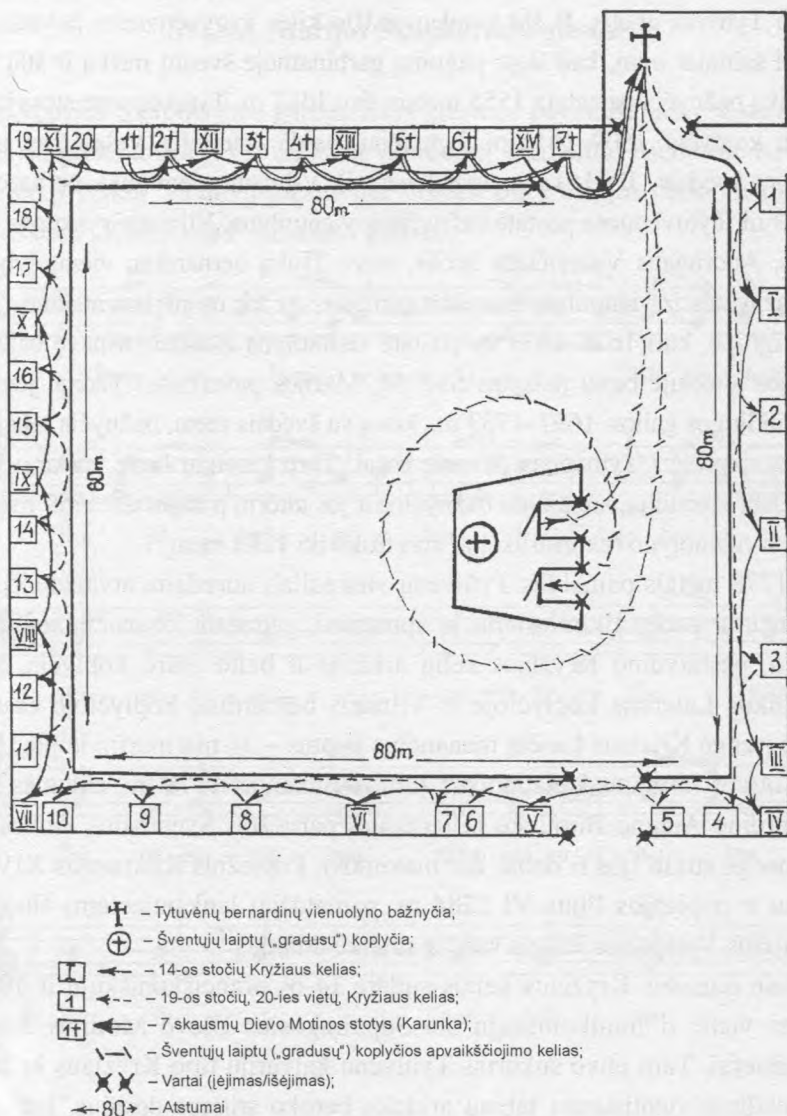
Per Ta - vi nuo Die - vo.

XVII–XVIII a. girių, šilų bei Bridvaičio, Giliaus ir Varlynės ežerų apsuptame Tytuvėnų miestelyje buvo pastatytas unikalus gotikos, renesanso ir baroko architektūros, dailės bei dvasinės kultūros ansamblis. Pietinėje skardingo šlaito papėdėje būta ežeriuko, pro kurį tekėjo Tytuvos upelis. Iš šio vandenvardžio kilęs ir gyvenvietės pavadinimas. Istoriografiniai šaltiniai mini, kad šioje pagonių garbinamoje šventų miškų ir šilų vietoje pirmoji katalikų bažnyčia pastatyta 1555 metais. Jau 1581 m. Tytuvėnuose stovėjo Šv. Jurgio bažnyčia ir koplyčia. 1609–1616 m. Tytuvėnus valdė Andriejus Valavičius, pasižymėjęs mūšiuose su švedais. Jis 1613 m. pasikvietė iš Vilniaus vienuolius bernardinus, kurie 1614–1633 m. Tytuvėnuose pastatė bažnyčią ir vienuolyną. Vilniaus vyskupas Eustachijus Valavičius, Andriejaus Valavičiaus brolis, buvo Trakų bernardinų vienuolyno steigėjas, taip pat bažnyčios ir vienuolyno statybos rėmėjas. Ar tik ne jis bus atsiuntęs iš Vilniaus mūrininkų grupę, kuri 1614–1639 m. pastatė vienuolyną ir didelę trinarvę bažnyčią¹³. Didžiajame jos altoriuje buvo įtaisytas Švč. M. Marijos paveikslas. Tikėta, jog paveikslas turėjo stebuklingos galios. 1697–1733 m., kovų su švedais metu, bažnyčia labai nukentėjo. 1708 m. ją apiplėšė į Tytuvėnus įsiveržę rusai. Tarp kareivių buvę baškirai ir kalmukai užmušė keletą vienuolių, sunaikino bažnyčios ir jos altorių įrengimus. 1759 metais pradėta bažnyčios ir vienuolyno rekonstrukcija, kuri truko iki 1783 metų¹⁴.

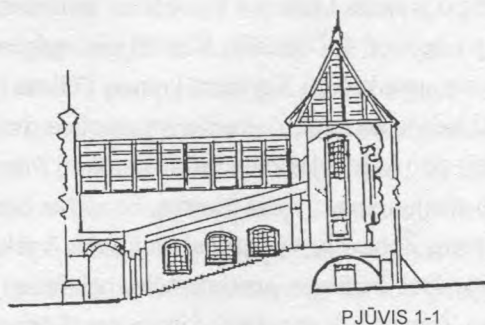
1771–1778 metais pamaldūs Tytuvėnų vienuoliai, norėdami atvaizduoti Viešpaties Jėzaus kančią ir padėti tikintiesiems ją apmąstyti, padedant Žemaičių seniūnui Jurgiui Gaižauskui, pastatydino Kryžiaus kelių arkadas ir balto mūro koplyčią, kurioje Šv. Jono bazilikos Laterane koplyčioje ir Vilniaus bernardinų koplyčioje esančių laiptų pavyzdžiu įrengė Kristaus kančią menančius laiptus – 31 marmurinį laiptą. Į trisdešimtį laiptų Šiluvos infulatas kanauninkas Juozas Bukantas 1778 m., eidamas keliais, sudėjo bernardino Antano Burnicko iš Jeruzalės parvežtas Šventosios Žemės relikvijas, kurias apdengė stiklu (jos ir dabar dar matomos). Popiežius Klemensas XIV 1774 metais, vėliau ir popiežius Pijus VI 1784 m. pamaldžiai lankantiesiems šiuos laiptus ir apmąstantiems Viešpaties Jėzaus kančią suteikė atlaidus¹⁵.

Arkadose įtaisytus Kryžiaus kelius sudarė 14-os pranciškonikų ir 19-os stočių, arba 20-ies vietų, dominikonikų bei Sopulingosios Dievo Motinos 7-ių skausmų stočių bareljefai. Taip buvo sukurtas Tytuvėnų kalvarijų tipo Kryžiaus kelias. Pasiektas architektūros vientisumas labiau atitinka baroko stiliaus dėsnius, bet maldininkų kiemas čia nėra išdėstytas simetriškai prieš bažnyčios fasadą, jis yra šone nuo bažnyčios ašies (žr. 10–11 pav.).

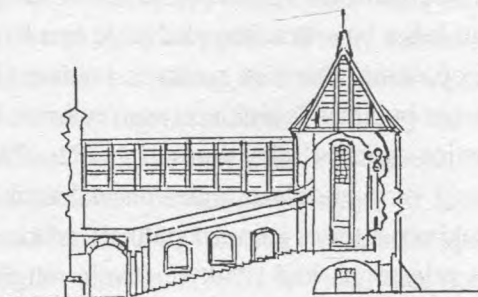
Taip XVII a. pirmąjį – XVIII a. paskutinįjį ketvirtį Tytuvėnuose, atkampioje Žemaitijos vietoje, buvo pastatytas didingas ir harmoningas kalvarijų tipo Kryžiaus kelio kulto ansamblis, neturintis analogų visoje Šiaurės Rytų Europoje. Popiežius Klemen-sas XIV tiems, kurie apvaikščioja šią šventovę, suteikė daug atlydų¹⁶.

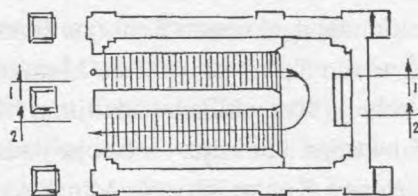
10 pav. Tytuvėnų kalvarijų tipo Kryžiaus kelių apvaikščiojimo schema

PJŪVIS 1-1

PJŪVIS 2-2

PLANAS

11 pav. Šventųjų laiptų koplyčia Tytuvėnuose

Kokia šio kalvarijų tipo Kryžiaus kelio kilmė?

Yra trys prielaidos. Pirma, šis kluatras galėjo būti Vilniaus bernardinų vienuolyno bažnyčios kluatre 1610–1617 m. įkurto Kryžiaus kelio ir jo koplyčių apvaikščiojimo apeiginių papročių sistemos kopija. Remdamiesi Tytuvėnų kalvarijų tipo Kryžiaus kelio apvaikščiojimo schema (žr. 10 pav.) pastebime, kad ją galima gretinti su Vilniaus bernardinų vienuolyno bažnyčios šventoriaus Kryžiaus keliu ir priekyje asimetriškai sugrupuotomis Šv. Onos bažnyčia bei Šventųjų laiptų koplyčia (žr. 4 pav.). Antra, Tytuvėnų kalvarijų tipo Kryžiaus kelio įsteigimą galėjo lemti tuometinės Žemaičių vyskupystės dvasininkų požiū-

ris į maldininkų keliones po įvairias Lietuvos šventoves. Reikia manyti, kad Tytuvėnų ir aplinkinės parapijos mėgo keliauti į Žemaičių Kalvarijoje vykstančius Švč. M. Marijos Apsilankymo atlaides ir ten apvaikščioti Kryžiaus kelius. Tolima kelionė į Žemaičių Kalvariją ir įvairūs nutikimai kelyje atkreipė Žemaičių vyskupijos dvasininkų dėmesį ir vertė imtis priemonių, kad tokio tipo kalvarijas būtų galima sukurti vietoje. Reikia manyti, kad Kryžiaus kelio fenomeno susijungimu į vieną kluatrą, be vietos bernardinų, turėjo rūpintis ir vietos vyskupas. Tuo metu Žemaičių vyskupijai vadovavo vyskupas Jonas Dominykas Lopacinskis (1762–1778). Dėl keliuose atsitinkančių nelaimių jis užgynė klebonams vaikščioti su parapijomis į Žemaičių Kalvariją ir Šiluvą per didžiąsias šventes¹⁷. Tai ir galėjo būti vienas motyvų, kad Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio kopija – 19-os stočių, arba 20-ies vietų, Kryžiaus kelias buvo įtrauktas į kalvarijų tipo Kryžiaus kelią.

Trečia prielaida – geopolitinė. Karai su rusais ir švedais (1756–1763), praktiškai nuolatinis rusų kariuomenės buvimas ir ginkluoti susirėmimai, kurių metu išmirė trečdalis gyventojų, bei Rusijos carienės Jekaterinos II (1762–1796 m.) kišimasis į Respublikos vidaus reikalus (ji vertė pripažinti lygias teises kitatikiams, t. y. kad stačiatikiai ir protestantai turi tokias pat teises kaip ir katalikai), reikia manyti, vertė Lietuvos Katalikų Bažnyčią imtis priemonių, kad išlaikytų savąją religijos doktriną. Tytuvėnų vienuolyno bažnyčios kalvarijų tipo Kryžiaus kelių sujungimas į vieną kluatrą galėjo būti viena tokių priemonių. Jis tapo katalikiškosios dvasinės kultūros tvirtove. Tai, matyt, pasiteisino atėjus dar sunkesniems laikams: 1772 m. balandžio mėnesį Prūsija ir Austrija pasiuntė savo kariuomenę okupuoti Lenkijos žemių, o Rusijos kariuomenės korpusas, vadovaujamas generolo Totlebeno, užėmė Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę¹⁸. Tais pačiais metais pirmuoju Respublikos padalijimu Lietuvoje buvo panaikintas jėzuitų ordinas ir įkurta Edukacinė komisija. Antruoju padalijimu (1793 m.) Rusijai atiduota visa Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Minsko vaivadija ir dalis Vilniaus, Naugarduko bei Brastos vaivadijų. Trečiuoju padalijimu (1795 m.) panaikinta Katalikų Bažnyčios nepriklausomybė. Visų šių įvykių pagairėje kaip tvirtovė stovėjo Tytuvėnų bernardinų vienuolynas, bažnyčia ir kluatras su kalvarijų tipo Kryžiaus keliais.

1832 m. rusų valdžiai naikinant vienuolynus, Tytuvėnai išliko. Bet 1863 m. sukilimas buvo lemtingas. Rusų valdžia apkaltino vienuolius palaikius sukilėlius ir juos vienuolyne priėmus. 1863 metų lapkritį Muravjovas-Korikas įsakė uždaryti Tytuvėnų bernardinų vienuolyną. Ilgai buvo svarstoma, kam panaudoti ansamblio pastatus. Rusų valdžia nusprendė bažnyčią paversti stačiatikių cerkve. Kitų metų gegužės 13 d. Raseinių apskrities kariuomenės viršininkas Lvovas su kariuomenės daliniu atvyko į Tytuvėnus ir pamatė bažnyčioje bei šventoriuje tūkstančius klūpančių bei verkiančių žmonių (ypač Kristaus kančios, arba Laiptų, koplyčioje), kurie prašė neuždaryti bažnyčios. Kariuomenės viršininkas uždraudė klebonui kun. Dargevičiui laikyti bažnyčio-

je pamaldas ir išvyko į Kauną, neuždaręs nei bažnyčios, nei Kristaus kančios koplyčios. Vis dėlto 1868 m. gegužės 20 d. bažnyčia bei Kristaus kančios koplyčia buvo užrakintos. Netrukus Tytuvėnų parapijiečiai pateikė prašymą vidaus reikalų ministrui grąžinti bažnyčią. Net ir generalgubernatorius Potapovas nusiuntė vidaus reikalų ministrui pasiūlymą grąžinti Tytuvėnų bažnyčią katalikams. Jis rašė, kad dėl vietos valdžios aplaidumo visiškai nebuvo atsižvelgta į šventoriuje (kluatro arkadose – aut. past.) esančias 14 stočių ir Šventųjų laiptų koplyčią, dėl kurios bažnyčia žmonių buvo ypač gerbiama. Jis pats tuo įsitikinęs, lankydamasis Kauno gubernijoje. 1868 m. liepos 16 d. (penktadienio vakarą) Raseinių apskrities kariuomenės viršininkas atvežė Tytuvėnų klebonui kun. Dargevičiui bažnyčios raktus. Kitą dieną jau vyko pamaldos¹⁹.

Tytuvėnų bernardinų vienuolyno bažnyčios kluatro kalvarių tipo Kryžiaus kelių komplekso gynimas – vienintelė pergalinga žemaičių kova už katalikų šventovę. Kaip žinia, 1886 m. buvo nusiaubta ir sugriauta Kęstaičių bažnyčia, 1893 m. uždaryta Kražių mūrinė bažnyčia, kuri katalikams grąžinta tik 1908 metais.

XIX a. iš vienuolyno pasitraukus bernardinams, išnyko ir kai kurios apeigos, pavyzdžiui, Sopulingosios Dievo Motinos 7-ių skausmų stočių kelio apvaikščiojimas. Išliko tik Šventųjų laiptų bei 14-os ir 19-os stočių, arba 20-ies vietų, kelių apvaikščiojimo apeigos.

Apeigos

Uždari keturkampiai kiemai (kluatrai), kuriuos juosė dengtos arkadų galerijos, plito romaninės, gotikos ir renesanso epochų Europos architektūroje. Jų pasitaikydavo ir barokiniuose pastatuose. Tytuvėnų bernardinų vienuolyno bažnyčios kluatras yra ne uždaras kiemas tarp namų korpusų, o savarankiškas statinys, skirtas 14-ai pranciškoniškų, 19-ai (arba 20-iai) dominikoniskų bei 7-ioms Sopulingosios Dievo Motinos skausmų stotims išdėstyti. Jų arkadų galerijos sudaro vieningą ir kompaktišką kompleksą. Erdvus uždaras kiemas iš keturių pusių apsuptas arkadų galerijomis. Jų kampuose iškyla šešiakampės nišos, kurių angos nukreiptos į galerijas. Kluatro viduryje stovi Šventųjų laiptų koplyčia (žr. 10 pav. ir 11 pav.). Aukštos sienos ir kampinės nišos suteikia lakoniškumo, todėl kluatras atrodo kaip tvirtovė.

Apvaikštant Tytuvėnų kalvarių tipo Kryžiaus kelius, pirmumo teisė suteikiama 14-os stočių Kryžiaus kelio apvaikščiojimo apeiginei kultūrai.

1. Tytuvėnų kalvarių tipo Kryžiaus kelių 14-os stočių Kryžiaus kelio apvaikščiojimo apeiginė kultūra

Tytuvėnų kalvarių tipo Kryžiaus kelių 14-os stočių Kryžiaus kelias paprastai apvaikštomas gavėnios penktadieniais bei per šermenis ar mirusiųjų paminėjimus meldžiantis už mirusius. Atsiklaupus, persižegnojus, maldomis/giesmėmis „Garbinkime

Švč. Sakramentą“, „Sveika, Karaliene“ pagarbinamas bažnyčios centriniame altoriuje esantis Švenčiausiasis Sakramentas ir Švč. M. Marijos paveikslas. Per šermenis ar mirusiųjų paminėjimus meldžiantis už mirusiuosius giedamos mirusiųjų vardų giesmės bei tris kartus „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie“. Maldininkai eina prie kiekvienos iš 14-os Kryžiaus kelio stočių, atstumas tarp kurių – 5–20 metrų. Visas 14-os stočių Kryžiaus kelias kluatre sudaro 320 metrų. Prie stočių atsiklaupus pirmausia sakoma arba giedama aklamacija „Garbiname Tave, Viešpatie Jėzau Kristau, ir šloviname Tave, kad šventuoju kryžiumi atpirkai pasaulį“, sakoma arba giedama malda, po kurios, kalbant arba giedant atliepą „Pasigailėk mūsų, Viešpatie! Pasigailėk mūsų!“ (taip daroma prie kiekvienos stoties) tris kartus mušamasi į krūtinę. Meldžiantis už mirusiuosius, vietoj „Pasigailėk mūsų, Viešpatie! Pasigailėk mūsų!“ sakoma arba giedama „Pasigailėk mirusių, Viešpatie! Pasigailėk mirusių!“. Atsistojus ir einant iš stoties į stotį giedamos viena arba dvi giesmės „Dangaus Šventieji“ (Kryžiaus kelio giesmė). Kryžiaus kelio pabaigoje, po baigiamųjų maldų tris kartus giedama malda/giesmė „Kurs už mus kaltus kentėjai“ bei pagerbiant šv. Kryžiaus relikvijas giedama giesmė „Jėzau Kristau maloniausias“²⁰. Meldžiantis už mirusiuosius giedamas „Viešpaties Angelas“ ir tris kartus „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie“. Čia kartais dalyvauja ir dūdų kapelos.

Lentelėje pateikiami Tytuvėnų kalvarijų tipo Kryžiaus kelių 14-os stočių Kryžiaus kelio apeiginiai papročiai ir muzika.

9 lentelė

Tytuvėnų kalvarijų tipo Kryžiaus kelių 14-os stočių Kryžiaus kelio apeigos ir muzika

Eil. Nr.	Vieta	Atstumas tarp stočių	Apeiginiai papročiai	Maldų ir giesmių pavadinimai
1.	14-os stočių Kryžiaus kelias.		1. Gavėnios penktadienių šventimas. 2. Kryžiaus kelio apvaikščiojimas per šermenis ir mirusiųjų paminėjimus.	
2.	Prie bažnyčios centrinio altoriaus.		3. Atsiklaupimas. 4. Persižegnojimas. 5. Švč. Sakramento pagarbinimas. 6. Švč. M. Marijos paveikslo pagarbinimas. 7. Skaitinio skaitymas 8. Maldų kalbėjimas. 9. Maldų giedojimas. 10. Giesmių giedojimas klūpant bei einant. 11. Meldžiantis už mirusiuosius grojimas akademiniiais muzikos instrumentais.	1. „Garbinkime Švenčiausiąjį Sakramentą“. 2. „Sveika, Karaliene“. 3. Meldžiantis už mirusiuosius – mirusiųjų vardų giesmės bei „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie“ (tris kartus).

3.	Prie visų 14-os Kryžiaus kelio stočių.	320 m	Prie kiekvienos stoties: atsiklaupama, kalbamos maldos, einant tarp stočių giedama giesmė bei, meldžiantis už mirusiuosius, grojama akademinių muzikos instrumentais	4. „Pasigailėk mūsų, Viešpatie! Pasigailėk mūsų!“. 5. „Pasigailėk mirusių, Viešpatie! Pasigailėk mirusių!“. 6. „Dangaus Šventieji“.
4.	Apvaikščiojus 14-os stočių Kryžiaus kelią, prie bažnyčios centrinio altoriaus.		Atsiklaupimas. Baigiamųjų maldų kalbėjimas.	7. Po baigiamųjų maldų tris kartus giedama maldą/giesmė „Kurs už mus kaltus kentėjai“. 8. Pagerbiant šv. Kryžiaus relikvijas giedama giesmė „Jėzau Kristau maloniausias“. 9. Meldžiantis už mirusiuosius – „Viešpaties Angelas“ ir tris kartus „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie“.

Lentelė rodo, kad Tytuvėnų kalvarių tipo Kryžiaus kelių 14-os stočių Kryžiaus kelyje vyrauja vienuolika apeiginių papročių, kurie atliekami skambant devynioms skirtingoms giesmėms (jos nagrinėtos ankstesniuose skyriuose).

2. Tytuvėnų kalvarių tipo Kryžiaus kelių 19-os stočių, arba 20-ies vietų, Kryžiaus kelio apvaikščiojimo apeiginė kultūra

Kitas Tytuvėnų kalvarių tipo Kryžiaus keliuose apvaikštomas Kryžiaus kelias – dominikoniskasis 19-os stočių, arba 20-ies vietų, Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelias. Jis apvaikštomas procesijomis, maldininkų kelionės vyksta ir per tradicinius Žemaičių Kalvarijos Švč. M. Marijos Apsilankymo atlaidus. Atstumai tarp stočių – 5–20 metrų. Iš viso – 320 metrų.

Tradiciškai šis Kryžiaus kelias pradedamas eiti nuo bažnyčios Didžiojo altoriaus, kuriame yra Švč. M. Marijos paveikslas. Maldininkams suklaupus prieš Didįjį altorių, vadovas persižegnoja ir kartu su maldininkais tris kartus giedodamas giesmę „Garbinime Švenčiausiąjį Sakramentą“ pagarbina Švč. Sakramentą bei Švč. M. Marijos paveikslą. Perskaičius Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio skaitinį ir sukalbėjus ar sugiedojus įžanginę maldą išeinama iš bažnyčios ir sukama pirmos stoties „Paskutinė vakarienė“ link, giedant giesmės „Broliai, atminkim“ du tris posmus.

Kaip ir Žemaičių Kalvarijoje, jei tarp maldininkų yra giedotojų, pasiskirstoma „pareigomis“. Pirmą giesmės posmą dalį užveda vadovas su vyrais, o moterys atsako giedodamos antrąją dalį. Jei kartu su procesija eina ir orkestras ar liaudies muzikos instrumentų ansamblis, tai vyrai su vadovu užveda giesmę, antrą posmą dalį gieda motė-

rys, o visą kitą posmelį pragroja muzikantai, leisdami giesmininkams pailsėti ir kartu suteikdami procesijai žingsnio ritmą. Tytuvėnų kalvarijų tipo Kryžiaus keliuose gausu giesmių liaudies dainų melodijomis, kurios giedamos arba grojamos²¹.

Prie pirmos stoties (vietos) „Paskutinė vakarienė“ ir prie visų likusių stočių pagal tradiciją maldininkai atsiklaupia, skaito skaitinius (aklamaciją „Garbinam Tave“ ir atliepą „Jog per šventą kryžių atpirkai šį pasaulį“), kalba tai vietai skirtą maldą bei atitinkamą skaičių poterių (po vieną kartą „Tėve mūsų“; „Sveika, Marija“; „Garbė Dievui Tėvui“; aklamaciją „Pasigailėk mūsų, Viešpatie“ ir atliepą „Pasigailėk mūsų“). Tada atsistoja ir giedodami du tris giesmės „Dieve, mūsų Sutvėrėjau“ posmus eina kitos stoties link.

Nuo pirmos stoties (vietos) „Paskutinė vakarienė“ iki antros stoties (vietos) „Jėzus atsisveikina su savo Motina“ einama su giesme „Dieve, mūsų Sutvėrėjau“. Nuo antros stoties (vietos) „Jėzus atsisveikina su savo Motina“ giedant giesmę „Jėzau brangiausias“ einama prie trečios stoties (vietos) „Jėzus meldžiasi Alyvų sode“. Prie šios stoties atlikus visas tradicines apeigas, giedant giesmę „Viešpats labai nuliūdęs“ einama link ketvirtos stoties (vietos) „Viešpats Jėzus suimamas“. Čia tradiciškai pasimeldus, giedant giesmės „Surištas virvėmis Jėzus“ du posmus einama į už kelių metrų stovinčią penktą stotį (vietą) „Prie Kedrono upelio“. Čia vėl tradiciškai meldžiamasi ir toliau giedant giesmę „Jėzų atvedė pas Aną“ einama prie šeštos stoties (vietos) „Pas Aną“. Prie jos atlikus visas tradicines apeigas, giedant giesmę „Jau susirinko taryba“, einama į septintą stotį (vietą) „Pas Kajafą“. Atlikus apeigas, giedant giesmę „Kurs už mus kaltus kentėjai“, toliau kluatru einama prie aštuntos stoties (vietos) „Kalėjime“, kur atliekamos analogiškos apeigos. Nuo šios stoties (vietos) einama giedant giesmę „Teismo Taryba“ kol prieinama devinta stotis (vieta) „Pas Pilotą“. Čia tradiciškai pasimeldus, toliau einama link dešimos stoties (vietos) „Pas Erodą“ su giesme „Kai jau Pilotas“. Stotis yra tik pasisukus – kitoje kluatro sienoje. Prie šios stoties pasimeldus ir atlikus visas būtinas apeigas, giedant giesmę „Valandą trečią“, einama prie vienuoliktos stoties (vietos) „Rotušėje“. Pasimeldus, remiantis naująja Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio maldų ir giesmių redakcija, maldininkai eidami į kitą stotį gali pasirinkti giedoti vieną iš dviejų giesmių: „Kryžių sunkiausia“ arba „Stovi Motina“. Giedant pasirinktą giesmę, prieinama dvylikta stotis (vieta) „Jėzus susitinka savo Motiną“. Sukalbėjus šiai stočiai skirtą maldą, giedant giesmę „Didi Globėja“ (naujoji redakcija – „Kai Viešpats Jėzus į Golgotą ėjo“) einama iki tryliktos stoties (vietos) „Jėzus susitinka šventąją Veroniką“. Prie šios stoties atlikę tradicines apeigas ir sukalbėję jai skirtas maldas, giedodami giesmę „Neša sau kryžių“, maldininkai pasiekia keturioliktą stotį (vietą) „Prie miesto vartų“. Čia, kaip ir prie visų stočių, atsiklaupus kalbama tai stočiai skirta malda. Vėliau su giesme „Valandą šeštą“ einama į penkioliktą stotį (vietą)

„Simonas Kirėnietis padeda nešti kryžių“. Pasimeldę, giedodami giesmę „Jėzus vaitojo“ maldininkai eina į šešioliktą stotį (vietą) „Jėzus parpuola trečią kartą“. Prie šios stoties atlikus visas apeigas, sukalbėjus maldas, einama link kitos stoties, kuri yra netoliese. Remiantis naująja Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio maldų ir giesmių redakcija, čia galima giedoti giesmę „Viešpatie, Jėzau mieliausias“ arba „Jėzau Kristau maloniausias“. Giedant pasirinktą giesmę, prieinama septyniolikta stotis (vieta) „Jėzų išvelka iš drabužių“. Atlikus visas šiai stočiai skirtas apeigas, giedant giesmę „Kurs už mus kaltus kentėjai“ (tris kartus), einama prie aštuonioliktos stoties (vietos) „Jėzus kenčia ir miršta ant kryžiaus“. Pagal vietos tradiciją čia kalbama vadinamoji „Ilgoji malda“ ir treji arba penkeri poteriai. Prie šios stoties pasimeldus ir atlikus visas jai skirtas apeigas, giedant giesmę „Liekim ašaras visi“ pasiekama devyniolikta stotis (vieta) „Jėzų laidoja“. Ji yra pačiame kluatro kampe. Čia pasimeldus ir taip pagal vietos tradiciją pagerbus Kristaus laidojimo vietą, einama į paskutinę – dvidešimtą – stotį (vietą) „Šventojo Kryžiaus atradimas“. Einant prie šios stoties, naujoji Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio maldų ir giesmių redakcija siūlo giedoti pasirinktinai vieną iš trijų giesmių: „Kniūbsčia žemėn pulkime“, „Mirdamas Tėvui save paaukojo“ arba „Krikščionio siela kiekvieno“. Po maldų ir apeigų prie šios stoties, giedant Visų Šventųjų litaniją, grįžtama prie bažnyčios centrinio altoriaus. Prieš įeinant į bažnyčią, prie jos pagrindinių vartų Visų Šventųjų litanija nutraukiama: tris kartus giedama malda/giesmė „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie!“. Taip maldininkai pagerbia Tytuvėnų kapinėse palaidotus mirusiuosius. Malda/giesmė „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie!“ giedama stovint. Ją atgiedojus, tęsiama litanija, kuri baigiama ties bažnyčios centriniu altoriumi. Čia giedamos trys baigiamosios Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio giesmės: „Karalienė maloninga“, „Dangaus Karaliaus Motina Švenčiausia“, „Mieliausias Jėzau“ bei giesmė „Marijos Vardas“, pagerbiant šventovės centre esantį Švč. M. Marijos paveikslą.

Tytuvėnų kalvarių tipo Kryžiaus keliuose Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelias baigiamas apvaikščioti, kaip ir apeigų pradžioje, atsiklaupus ir pagarbinus Švenčiausiąjį Sakramentą giesme „Garbinkime Švenčiausiąjį Sakramentą“ bei persižegnojimu.

Lentelėse pateikti visi minėti apeiginiai papročiai ir muzika.

**Tytuvėnų kalvarių tipo Kryžiaus kelių 19-os stočių, arba 20-ies vietų,
Kryžiaus kelio apeiginiai papročiai**

Eil. Nr.	Vietos pavadinimas	Apeiginiai papročiai
1.	Tytuvėnų kalvarių tipo Kryžiaus kelių 19-os stočių, arba 20-ies vietų, Kryžiaus kelias.	1. Švenčių/atlaidų šventimas. 2. Švč. M. Marijos Apsilankymo atlaidai. 3. Oktavos dienų šventimas.
2.	Prie visų koplyčių, arba vietų (stočių).	4. Apvaikščiojimas procesijomis bei maldininkų kelionėmis. 5. Atsiklaupimas. 6. Persižegnojimas. 7. Skaitinio skaitymas. 8. Maldų kalbėjimas stovint arba klūpant. 9. Maldų giedojimas stovint arba klūpant. Giesmių giedojimas einant. Grojimas akademiniiais muzikos instrumentais. 17. Grojimas liaudies muzikos instrumentais. 18. Giesmių liaudies dainų melodijomis giedojimas arba grojimas.
3.	Centrinis bažnyčios altorius.	19. Švč. Sakramento pagarbinimas. 20. Švč. M. Marijos paveikslo pagarbinimas.
4.	Grįžtant prie bažnyčios vartų.	21. Sustojimas. 22. Kapinių bei jose palaidotų mirusiųjų pagerbimas.
5.	Prie kluatro vartų.	23. Aukų elgetoms aukojimas.

**Tytuvėnų kalvarių tipo Kryžiaus kelių 19-os stočių, arba 20-ies vietų,
Kryžiaus kelio apeiginė muzika**

Eil. Nr.	Stoties, arba vietos, pavadinimas	Maldų ir giesmių pavadinimai
1.	Prie centrinio bažnyčios altoriaus.	1. „Garbinkime Švenčiausiąjį Sakramentą“.
2.	Nuo centrinio bažnyčios altoriaus iki pirmos stoties (vietos) „Paskutinė vakariėnė“.	2. „Broliai, atmintim“.
3.	Nuo pirmos stoties (vietos) „Paskutinė vakariėnė“ iki antros stoties (vietos) „Jėzus atsisveikina su Motina“.	3. „Dieve, mūsų Sutvėrėjau“.
4.	Nuo antros stoties (vietos) „Jėzus atsisveikina su Motina“ iki trečios stoties (vietos) „Jėzus meldžiasi Alyvų sode“.	4. „Jėzau brangiausias“.
5.	Nuo trečios stoties (vietos) „Jėzus meldžiasi Alyvų sode“ iki ketvirtos stoties (vietos) „Viešpats Jėzus suimamas“.	5. „Viešpats labai nuliūdęs“.
6.	Nuo ketvirtos stoties (vietos) „Viešpats Jėzus suimamas“ iki penktos stoties (vietos) „Prie Kedrono upelio“.	6. „Surištas virvėmis Jėzus“.
7.	Nuo penktos stoties (vietos) „Prie Kedrono upelio“ iki šeštos stoties (vietos) „Pas Aną“.	7. „Jėzų atvedė pas Aną“.
8.	Nuo šeštos stoties (vietos) „Pas Aną“ iki septintos stoties (vietos) „Pas Kajafą“.	8. „Jau susirinko Taryba“.
9.	Nuo septintos stoties (vietos) „Pas Kajafą“ iki aštuntos stoties (vietos) „Kalėjime“.	9. „Kurs už mus kaltus kentėjai“ (1 k.).

10.	Nuo aštuntos stoties (vietos) „Kalėjime“ iki devintos stoties (vietos) „Pas Pilotą“.	10. „Teismo Taryba“.
11.	Nuo devintos stoties (vietos) „Pas Pilotą“ iki dešimos stoties (vietos) „Pas Erodą“.	11. „Kai jau Pilotas nebesugalvojo“.
12.	Nuo dešimos stoties (vietos) „Pas Erodą“ iki vienuoliktos stoties (vietos) „Rotušėje“.	12. „Valandą trečią“.
13.	Nuo vienuoliktos stoties (vietos) „Rotušėje“ iki dvyliktos stoties (vietos) „Jėzus susitinka savo Motiną“.	13. „Kryžių sunkiausia“ arba „Stovi Motina“.
14.	Nuo dvyliktos stoties (vietos) „Jėzus susitinka savo Motiną“ iki tryliktos stoties (vietos) „Jėzus susitinka šventąją Veroniką“.	14. „Didi Globėja“ (naujoji redakcija – „Kai Viešpats Jėzus į Golgotą ėjo“).
15.	Nuo tryliktos stoties (vietos) „Jėzus susitinka šventąją Veroniką“ iki keturioliktos stoties (vietos) „Prie miesto vartų“.	15. „Neša sau kryžių“.
16.	Nuo keturioliktos stoties (vietos) „Prie miesto vartų“ iki penkioliktos stoties (vietos) „Simonas Kirėnietis padeda nešti kryžių“.	16. „Valandą šeštą“.
17.	Nuo penkioliktos stoties (vietos) „Simonas Kirėnietis padeda nešti kryžių“ iki šešioliktos stoties (vietos) „Jėzus parpuola trečią kartą“.	17. „Jėzus vaitojo“.
18.	Nuo šešioliktos stoties (vietos) „Jėzus parpuola trečią kartą“ iki septynioliktos stoties (vietos) „Jėzų išvelka iš drabužių“.	18. „Viešpatie Jėzau miliausias“ arba „Jėzau Kristau maloniausias“.
19.	Nuo septynioliktos stoties (vietos) „Jėzų išvelka iš drabužių“ iki aštuonioliktos stoties (vietos) „Jėzus kenčia ir miršta ant kryžiaus“.	„Kurs už mus kaltus kentėjai“ (3 k.).
20.	Nuo aštuonioliktos stoties (vietos) „Jėzus kenčia ir miršta ant kryžiaus“ iki devynioliktos stoties (vietos) „Jėzų laidoja“.	19. „Liekim ašaras visi“.
21.	Nuo devynioliktos stoties (vietos) „Jėzų laidoja“ iki dvidešimos stoties (vietos) „Šventojo Kryžiaus atradimas“.	20. „Kniūbsčia žemėn pulkime“ arba „Mirdamas Tėvui save paaukojo“, arba „Krikščionio siela kiekvieno“.
22.	Nuo dvidešimos stoties (vietos) „Šventojo Kryžiaus atradimas“ iki bažnyčios centrinių vartų.	21. Visų Šventųjų litanija.
23.	Prie bažnyčios centrinių vartų.	22. „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie“ (3 k.).
24.	Nuo bažnyčios centrinių vartų iki bažnyčios centrinio altoriaus.	Visų Šventųjų litanija
25.	Prie bažnyčios centrinio altoriaus.	23. „Karalienė maloninga“. 24. „Dangaus Karaliaus“. 25. „Mieliausias Jėzau“. 26. „Marijos Vardas“. „Garbinkime Švenčiausiąjį Sakramentą“.

Iš 10 ir 11 lentelių matyti, kad Tytuvėnų kalvarių tipo Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio apeigos ir muzika yra Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio kopija, besiskirianti tik mažesne apeiginių papročių įvairove. Čia, atsižvelgiant į mažą atstumą tarp stočių (vietų), kuris lemia ir apvaikščiojimo laiką, analogiškos Žemaičių Kalvarijai giesmės yra trumpinamos – giedami tik 2–3 posmai. Tam neprieštarauja ir lietuviškas Katalikų Bažnyčios Liturginis maldynas: „Atsižvelgiant į turimą laiką, giesmės galima trumpinti – giedoti tik 1–2 posmus“²².

3. Šventųjų laiptų koplyčia

Tytuvėnų Šventųjų laiptų koplyčia yra vieno aukšto su žemu masyviu bokštu, kurį dengia keturšlaitis stogas. Čia įrengti dveji laiptai: vieni – marmuriniai, skirti maldininkams keliais užlipti, kiti (esantys šalia) – mediniai, skirti nultipti. Yra kuklus altorius. Kitoje koplyčios pusėje – rūsys (žr. 11 pav.). Skirtingai nuo Vilniaus bernardinų koplyčios, kur yra 28 laipteliai, čia jų 31. Pirmasis laiptelis – be relikvijos, kiti 30 – su stiklu uždengtomis relikvijomis.

Tytuvėnų Šventųjų laiptų koplyčios lankymas susijęs su Šiluvoje vykstančiais Švč. M. Marijos Gimimo atlaisdais. Liaudies pamaldumo tradicija lankyti Šventųjų laiptų koplyčią susiformavo maldininkams pėsčiomis keliaujant į Šiluvą arba grįžtant iš jos. Tikima, kad Šiluvos atlaisdai, neaplinkius šventųjų Tytuvėnų vietų, nėra užbaigti ir atvirkščiai – Tytuvėnų atlaisdai, neaplinkius Šiluvos, taip pat neužbaigti. Tytuvėnuose Šventųjų laiptų koplyčia lankoma ištisą Šilinių oktavą.

Iš Tytuvėnų į Šiluvą ar iš Šiluvos į Tytuvėnus einančioms maldininkų procesijoms vadovauja kunigas ir bažnyčios tarnai, apsirengę kamžomis. Vienas jų priekyje neša kryžių, du iš šonų – bažnytines vėliavėles (karūnas). Keliauja kalbėdami bei giedodami Švč. M. Marijos valandas bei Švč. M. Marijos rožinį, jiems pritaria dūdų orkestrai arba liaudies muzikos instrumentų kapelos. Maldininkai, atėję į bažnyčią, giesme „Garbinkime Švenčiausiąjį Sakramentą“ ir „Sveika, Karaliene“ pagarbina Švenčiausiąjį Sakramentą bei didžiajame altoriuje esantį Švč. M. Marijos paveikslą ir eina lankyti Šventųjų laiptų. Giedant giesmę „Dievas mūsų prieglauda“ maldininkai, skambinant koplyčios varpai, apeina aplink koplyčią. Šventaisiais laiptais lipa po du žmonės. Elgetoms aukojamos aukos.

Pats Šventųjų laiptų koplyčios apvaikščiojimas pradedamas atsiklaupimu prie laiptų, persižegnojimu ir maldų (po vieną kartą „Tėve mūsų“, „Sveika, Marija“ ir „Garbė Dievui Tėvui“) kalbėjimu. Jeigu maldininkai norėdavo pasimelsti už mirusiuosius, vietoj „Garbė Dievui Tėvui“ kalbėdavo „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie“. Po to lipant laiptais keliais, ant kiekvieno laiptelio kalbamos maldos: po vieną kartą „Tėve mūsų“, „Sveika, Marija“ ir „Garbė Dievui Tėvui“, o meldžiantis už mirusiuosius vietoj „Garbė Dievui Tėvui“ – „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie“; bučiuojama relikvija ir lipama aukšty. Užkopus laiptais skaitomas altoriuje išrašytas skaitinys/malda, sukalbami penkeri poteriai (po penkis kartus „Tėve mūsų“, „Sveika, Marija“ ir „Garbė Dievui Tėvui“, meldžiantis už mirusiuosius vietoj „Garbė Dievui Tėvui“ – „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie“) ir antraisiais laiptais leidžiamasi žemyn. Išėjus iš koplyčios ant priekinės navos sienos matyti nukryžiuotasis Jėzus, kuriam pavaizduoti panaudoti septyni stikliaukai. Pagal tradiciją prie šio kryžiaus meldžiamasi nulipus antraisiais laiptais. Čia kalbami septyneri poteriai, kuriais baigiamas Šventųjų laiptų lankymas²³.

Pateiktose lentelėse nurodyti visi minėti apeiginiai papročiai ir muzika.

12 lentelė

**Tytuvėnų kalvarijų tipo Kryžiaus kelių Šventųjų laiptų apvaikščiojimo
pamaldumo apeiginiai papročiai**

Apeigos
1. Švenčių/atlaidų šventimas.
2. Švč. M. Marijos Gimimo šventė.
3. Oktavos dienų šventimas.
4. Ėjimas procesijomis bei individualios maldininkų kelionės.
5. Atsiklaupimas.
6. Persižegnojimas.
7. Švč. Sakramento pagarbinimas.
8. Švč. M. Marijos paveikslo pagarbinimas.
9. Šventųjų laiptų koplyčios apėjimas aplink.
10. Šventųjų laiptų koplyčios lankymas.
11. Lipimas laiptais keliais.
12. Maldų kalbėjimas.
13. Šv. vietų (relikvijų) bučiavimas.
14. Meldimasis už mirusiuosius.
15. Skaitinio/maldos skaitymas.
16. Grojimas akademiniais muzikos instrumentais.
17. Grojimas lietuvių liaudies muzikos instrumentais.
18. Aukų elgetoms aukojimas.
19. Maldų/giesmių giedojimas einant.
20. Skambinimas koplyčių varpais.

13 lentelė

**Tytuvėnų kalvarijų tipo Kryžiaus kelių Šventųjų laiptų apvaikščiojimo
pamaldumo muzika**

Maldos. Muzika
1. „Švč. M. Marijos valandos“.
2. Švč. M. Marijos rožinis.
3. „Garbinkime Švenčiausiąjį Sakramentą“.
4. „Sveika, Karaliene“.
5. „Dievas mūsų prieglauda“.
6. „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie“.
7. „Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio giesmės“

Iš 12 ir 13 lentelių matyti, kad Tytuvėnų kalvarijų tipo Kryžiaus kelių Šventųjų laiptų apvaikščiojimo pamaldumo apeigos yra identiškos iki tol aptartoms liaudies pamaldumo praktikoms.

1. Kuo ypatingi Beržoro ir Tytuvėnų Lietuvos etnografiniai regionai?
2. Nurodykite Beržoro kalvarių Kryžiaus kelio stočių eiliškumą.
3. Apibūdinkite Tytuvėnų kalvarių tipo Kryžiaus kelių struktūrą. Kuo ji ypatinga?
4. Kodėl galima teigti, kad Tytuvėnų kalvarių tipo Kryžiaus keliai buvo dvasinė Katalikų Bažnyčios kultūros tvirtovė?
5. Nurodykite Beržoro ir Tytuvėnų kalvarių Kryžiaus kelių unikalius apeiginius papročius.
6. Išmokite giedoti pagal pateiktos giesmės melodiją.

PAGRINDINĖ LITERATŪRA

- Giniūnienė A.* Beržoro stacijos // *Krantai*. Vilnius. 1997.
- Kviklys B.* Lietuvos bažnyčios. Kauno arkivyskupija. Chicago. 1983. T. 3.
- Liturginis maldynas. Ketvirtasis pataisytas leidimas. Vilnius. 1996.
- Misių K.* Kova už Tytuvėnų bažnyčią // Lietuvos paminklai. Paminklų mylėtojų leidinys. Vilnius. 1989.
- Motuzas A.* Lietuvos kalvarių Kryžiaus kelių istorija, apeiginiai papročiai ir muzika. Kaunas. 2003.
- Valančius M.* Raštai. Vilnius. 1972. D. 2.

PAPILDOMA LITERATŪRA

- Reklaitis P.* Prarastosios Lietuvos pėdsakų beiėskant. Vilniaus dailės akademijos leidykla. Vilnius. 1999.
- Simoniukštytė A.* Elgetos ir elgetavimas // *Liaudies kultūra*. Vilnius. 1994. Nr. 5.
- Šileikis G., Visockis A.* Lietuvos istorijos datos, įvykiai, faktai, asmenybės (nuo I amžiaus iki 1795 metų). Kaunas. 1998.
- Vaišnora J.* Marijos garbinimas Lietuvoje. Roma. 1958.
- Valančius Gr.* Žemaičių Didysis. Los Angeles. 1978. D. 2.

NUORODOS

- ¹ *Motuzas A.* Lietuvos kalvarių Kryžiaus kelių istorija, apeiginiai papročiai ir muzika. Kaunas. 2003. P. 45.
- ² *Giniūnienė A.* Beržoro stacijos // *Krantai*. Vilnius. 1997. P. 6–7.
- ³ *Грaбapъ И.* Иcтopия pyccкaгo иcкyccтвa. Иcтopия apхитeктyры. Лbвiв. 1925. Т. 2. С. 112.
- ⁴ *Bar J.* Bibliografia franciskańska // *Studia Theologia*. Warszawa. 1963. T. 1. P. 277–281.
- ⁵ *Motuzas A.* Lietuvos kalvarių Kryžiaus kelių istorija, apeiginiai papročiai ir muzika. Ten pat. P. 95.
- ⁶ Ten pat. P. 96.
- ⁷ Ten pat. P. 99.
- ⁸ Ten pat.
- ⁹ *Simoniukštytė A.* Elgetos ir elgetavimas // *Liaudies kultūra*. Vilnius. 1994. Nr. 5. P. 17.
- ¹⁰ *Motuzas A.* Ten pat. P. 99.
- ¹¹ *Motuzas A.* Ten pat. P. 246.
- ¹² *Vaišnora J.* Marijos garbinimas Lietuvoje. Roma. 1958. P. 189.

-
- ¹³ *Reklaitis P.* Prarastosios Lietuvos pėdsakų beiėskant. Vilniaus dailės akademijos leidykla. Vilnius. 1999. P. 271–272.
- ¹⁴ *Kviklys B.* Lietuvos baėnyčios. Kauno arkivyskupija. Chicago. 1983. T. 3. P. 418.
- ¹⁵ *Valančius M.* Raštai. Vilnius. 1972. D. 2. P. 293–294.
- ¹⁶ *Valančius M.* Ten pat.
- ¹⁷ *Valančius Gr.* Žemaičių Didysis. Los Angeles. 1978. D. 2. P. 100–101.
- ¹⁸ *Šileikis G., Visockis A.* Lietuvos istorijos datos, įvykiai, faktai, asmenybės (nuo I amžiaus iki 1795 metų). Kaunas. 1998. P. 324.
- ¹⁹ *Misius K.* Kova už Tytuvėnų baėnyčią // Lietuvos paminklai. Paminklų mylėtojų leidinys. Vilnius. 1989. Spalis. P. 6–7.
- ²⁰ *Motuzas A.* Ten pat. P. 105.
- ²¹ *Ten pat.* P. 107.
- ²² *Liturginis maldynas. Ketvirtasis pataisytas leidimas.* Vilnius. 1996. P. 411.
- ²³ *Motuzas A.* Ten pat. P. 116.

Mosėdžio ir Veprių kalvarijų Kryžiaus kelias

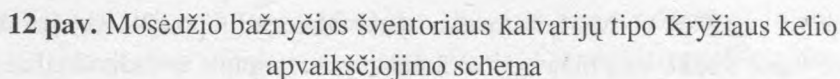
Mosėdžio kalvarijų tipo Kryžiaus kelias

Istorija

Mosėdžio kalvarijų tipo Kryžiaus kelias yra šiauriausias katalikiškosios Šiaurės Rytų Europos taškas (žr. 3 pav.).

Mosėdis, viena seniausių žemaičių gyvenamų vietovių, yra įsikūręs prie Bartuvos upės. Jo vardas pirmą kartą paminėtas 1253 metais kryžiuočių raštuose. Nuo XV a. Mosėdžio gyvenvietė (dvaras) – Žemaičių vyskupo valdos. Pirmoji bažnyčia pastatyta 1551 metais¹. Tais pačiais metais vyskupas Vaclovas Viežbickis įsteigė Mosėdžio parapiją. Šv. Mykolo Arkangelo mūrinė bažnyčia pastatyta 1783 metais². Kiekvienas, pirmą kartą įžengęs pro didingus bažnyčios šventoriaus vartus, pamato gana neįprastą reginį: aplink šventorių išdėstytos koplyčios, kurios simbolizuoja Žemaičių Kalvarijos 19-os stočių, arba 20-ies vietų, Kryžiaus kelią (žr. 12 pav.).

Šio pamaldumo tradicijos Mosėdyje ištakos siekia ankstesnius laikus nei įsteigtas kalvarijų tipo Kryžiaus kelias. Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio įkūrėjo vyskupo Jurgio Tiškevičiaus giminaitis vyskupas Antanas Tiškevičius palankiai vertino Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio apvaikščiojimo tradicijas: 1742 m. Mosėdžio, Skuodo, Palangos, Gargždų, Kartenos, Salantų, Žagarės, Akmenės, Papilės, Kuršėnų, Šaukėnų bažnyčių klebonams ir visiems arčiau Žemaičių Kalvarijos gyvenantiesiems liepė kasmet su visa parapija lankyti Žemaičių Kalvariją (liepos 2–9 d. – aut. past.). Kiek vėliau, 1753 m., norėdamas, kad Žemaičių Kalvarijos Švč. M. Marijos Apsilankymo atlidai būtų iškilmingesni, vyskupas įsakė kiekvienai parapijai atsivesti dvi dešimtis dailiai aprengtų berniukų ir tiek pat mergaičių, kad tie su kunigais (išrikiuoti dviem eilėmis) iškilmingai apvaikščiūtų Kryžiaus kelią³. Laikydami visi vyskupo nurodymų, žmonės ištisomis parapijomis keliaudavo į Žemaičių Kalvariją. Kelionių metu jiems tekdavo apsistoti miškuose ir smuklėse, kur įvykdavo įvairių nelaimingų atsitikimų⁴. Vyskupas Jonas Dominykas Lopacinskis (1762 04 19–1778 01 11) tai žinodamas 1765 m. uždraudė klebonams su parapijomis keliauti į Žemaičių Kalvarijos Švč. M. Marijos Apsilankymo atlidus⁵ ir leido steigti naujus religinius centrus. Vienas tokių centrų, kaip minėta, ir buvo Tytuvėnų vienuolyno kluatras, kur bernardinai įrengė Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio stotis, 14-os stočių Kryžiaus kelią, Sopulingosios Dievo Motinos 7-ių skausmų stotis bei Šventuosius laiptus. Vyskupo J. D. Lopacinskio draudimas organizuoti maldininkų keliones į Žemaičių Kalvariją, matyt, davė akstiną parapijoms, esančioms toli nuo Žemaičių Kalvarijos, steigti Kryžiaus kelio kopijas.

309

tys diegti rusinimo bei stačiatikinimo politiką, todėl pradėjo juos uždarinėti. 1841–1842 m. pradėtas konfiskuoti bažnytinis turtas – vyskupų, kapitulų, seminarijų, parapijų bei labdaros įstaigų žemes ir kapitalą perėmė valstybės išdas. Dvasininkams buvo nustatytos algos. Norėta, kad būtų priklausomi nuo valdžios. Žemaičių vyskupijos bažnyčių vizitacijų knygos liudija, kad tada iniciatyvos ėmėsi turtingi dvarininkai ir ūkininkai. Bažnyčių remonto ar naujų bažnyčių statybos reikalus jie aptardavo su vietos policija bei gubernatoriumi. Turtingų parapijos ūkininkų dėka 1844 m. Mosėdžio bažnyčios šventoriuje buvo pastatyta 19 medinių koplyčių⁶. Taip atsirado vienos paskutiniųjų Lietuvos kalvarių (paskutinės yra Veprių kalvarijos, įkurtos 1846 m. Apie tai toliau tekste – aut. past.). Vieningas katalikų priešinimasis privertė caro valdžią 1897 m. atšaukti draudimą statyti bažnyčias ir kitas kulto vietas. 1901 m. Mosėdžio bažnyčios šventoriuje kalvarių tipo Kryžiaus kelio medinės koplytėlės perstatytos į mūrines, jų viduje vietoj paveikslų po stiklu įmontuotos gražios bareljefinės Kristaus Kryžiaus kelio figūrų grupės iš gipso. Žmonių teigimu, jos pagamintos Italijoje ir arkliais pargabentos iš Rygos. Čia daug prisidėjo parapijos žmonės, aukoję tam pinigus. Tai rodo, kad pirmoji šio fenomeno atsiradimo priežastis – Lietuvos Katalikų Bažnyčios, Mosėdžio ir apylinkių turtingų žmonių diplomatinių santykių su carinės Rusijos vietos administracija rezultatas. Vieningas žemaičių katalikų priešinimasis rusifikacijai buvo antroji priežastis. Trečiąją priežastimi galėtume laikyti galimybę Mosėdžio maldininkams gauti Švč. M. Marijos Apsilankymo atlaidus savo kalvarijoje, o ne keliaujant į kaimyninę Žemaičių Kalvariją.

Mosėdžio bažnyčios kalvarių tipo Kryžiaus kelias savo apeigine kultūra yra Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio „kūdikis“ – paskutinis Žemaitijoje bei priešpaskutinis visoje Lietuvoje.

Apeigos

Tradiciškai Mosėdžio kalvarių tipo Kryžiaus kelio koplytelių medinės durelės atidaromos tik per Švč. M. Marijos Apsilankymo atlaidus (liepos 2–9 d.) [žr. 12 pav.]. Į atlaidus, kurie trunka visą oktavą, maldininkai procesijomis ar individualiai susirenka ne tik iš Mosėdžio ir aplinkinių parapijų, bet ir iš Latvijos⁷.

Mosėdyje, skambant bažnyčios varpams, pradedami eiti nuo Mosėdžio bažnyčios Didžiojo altoriaus. Suklaupus prieš Didįjį altorių ir persižegnojus pagarbinamas Švč. Sakramentas, tris kartus giedant giesmę „Garbinkime Švenčiausiąjį Sakramentą“. Tada skaitomas skaitinys ir kalbamos maldos. Pasimeldę maldininkai išeina iš bažnyčios giedodami giesmę „Broliai, atminkim“.

Išėjus pro bažnyčios duris ir pasukus į dešinę, 35 metrus/žingsnius judama prie Pirmos koplyčios/stoties „Paskutinė vakarienė“.

Prie šios ir visų likusių Mosėdžio kalvarių tipo Kryžiaus kelio koplyčių, arba vietų (stočių), atliekami šie apeiginiai veiksmai: atsiklaupama, kalbamos arba giedamos maldos, mušamasi į krūtinę, bučiuojamas stacijų kryželis, einant nuo vienos prie kitos koplyčios giedamos giesmės. Maldininkų procesija stabteli prie kiekvienos koplyčios/stoties, kalba aklamaciją „Garbiname Tave, Viešpatie Jėzau Kristau, ir šloviname Tave, kad šventuoju kryžiumi atpirkai pasaulį“ ir atliepą „Pasigailėk mūsų“, gieda kiekvienai stočiai skirtą maldą. Kalbamos tokios maldos: „Tėve mūsų“; „Sveika, Marija“; „Garbė Dievui Tėvui“, o meldžiantis už mirusiuosius – „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie!“. Mosėdyje prie kiekvienos stoties dėl trumpo atstumo tarp koplyčių giesmininkai gieda tik vieną ar tris visos giesmės posmus.

Toliau su giesme „Dieve, mūsų Sutvėrėjau“ 8 metrus einama prie antrosios koplyčios „Jėzus atsisveikina su Motina“. Čia atliekamos tos pačios apeigos kaip ir prie pirmosios koplyčios. Giedant giesmę „Jėzau brangiausias“ einama 10 m iki trečios stoties „Jėzus meldžiasi Alyvų sode“. Einant link kitos koplyčios giedama giesmė „Viešpats labai nuliūdęs“. Taip pasiekama už 10 m esanti ketvirta koplyčia/stotis „Viešpats Jėzus suimamas“. Prie šios stoties pasimeldus, su giesme „Surištas virvėmis Jėzus“ einama link penktosios koplyčios. Šiame kelyje yra bažnyčios reikmenų sandėlis, pro kurį einama iš dešinės pusės. Atstumas nuo ketvirtosios iki penktosios koplyčių – 25 metrai/žingsniai. Pasimeldus prie penktos koplyčios/stoties „Prie Kedrono upelio“, su giesme „Jėzų atvedė pas Aną“ einama toliau, kol pasiekama šešta koplyčia/stotis „Pas Aną“. Atstumas tarp penktos ir šeštos koplyčių – 15 m. Atlikus visas tradicines maldas, giedant giesmę „Jau susirinko taryba“ einama link septintos koplyčios/stoties „Pas Kajafą“. Atstumas tarp šeštos ir septintos koplyčių – 10 m. Septintoji koplyčia turi dvi stotis: septinta stotis „Pas Kajafą“, aštunta – „Kalėjime“. Tai du skirtingi skulptūriniai ansambliai. Pasimeldus prie stoties „Pas Kajafą“, giedant giesmę „Kurs už mus kaltus kentėjai“ einama į aštuntą stotį „Kalėjime“. Atstumas tarp stočių labai nedidelis – vienas du metrai laikrodžio rodyklės kryptimi į priekį prie skulptūrinio ansamblio „Kalėjime“. Pagal Mosėdžio kalvarių tipo Kryžiaus kelio apvaikščiojimo tradiciją koplyčios viduje bučiuojama statula. Čia meldžiamasi ir toliau einama prie aštuntos koplyčios, arba devintos stoties „Pas Pilotą“, giedant giesmę „Teismo Taryba“. Atstumas tarp septintos ir aštuntos koplyčių – 15 m. Matome, jog koplyčių skaičius neatitinka stočių skaičiaus, nes Mosėdžio kalvarių tipo Kryžiaus kelio septintojoje koplyčioje yra dvi stotys.

Toliau einama prie devintos koplyčios, arba dešimos stoties „Pas Erodą“, giedant giesmę „Kai jau Pilotas nebesugalvojo“. Atstumas tarp koplyčių – 10 m. Pasimeldus prie koplyčios, giedant giesmę „Valandą trečią“ einama link dešimosios koplyčios, arba vienuoliktos stoties „Rotušėje“. Atstumas tarp devintos ir dešimos koplyčių –

15 m. Pasimeldus prie dešimtos koplyčios, arba vienuoliktos stoties, remiantis naująja Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio maldų ir giesmių redakcija, maldininkai eidami į kitą koplyčią gali pasirinkti vieną iš dviejų giesmių: „Kryžių sunkiausią“ arba „Stovi Motina“. Giedant pasirinktą giesmę einama 10 m ir prieinama vienuoliktoji koplyčia, arba dvylikta stotis „Jėzus susitinka savo Motiną“. Sukalbėjus šiai vietai skirtą maldą ir atitinkamą skaičių poterių, giedant giesmę „Didi Globėja“ (naujoji redakcija – „Kai Viešpats Jėzus į Golgotą ėjo“), 8 m einama iki dvyliktosios koplyčios, arba tryliktos stoties „Jėzus susitinka šventąją Veroniką“. Čia atlikę tradicines apeigas ir sukalbėję šiai stočiai skirtas maldas, giedodami giesmę „Neša sau kryžių“, maldininkai toliau eina 8 m, kol pasiekia tryliktąją koplyčią, arba keturioliktą stotį „Prie miesto vartų“. Tradiciškai pasimeldus prie tryliktosios koplyčios, arba keturioliktosios stoties, su giesme „Valandą šeštą“ einama į keturioliktąją koplyčią, arba penkioliktą stotį „Simonas Kirėnietis padeda nešti kryžių“. Atstumas tarp koplyčių – 10 m. Toliau maldininkai giedodami giesmę „Jėzus vaitojo“ eina 8 m į penkioliktąją koplyčią, kurioje yra šešiolikta stotis „Jėzus parpuola trečią kartą“. Atlikus visas apeigas, sukalbėjus maldą ir poterių, einama link kitos koplyčios. Atstumas tarp penkioliktos ir šešioliktos koplyčių – 8 m. Remiantis naująja Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio maldų ir giesmių redakcija, čia galima giedoti giesmę „Viešpatie, Jėzau mieliausias“ arba „Jėzau Kristau maloniausias“. Giedant vieną šių giesmių prieinama šešioliktoji koplyčia, arba septyniolikta stotis „Jėzų išvelka iš drabužių“. Prie šios koplyčios atlikus tradicines apeigas ir sukalbėjus maldas, giedant giesmę (tris kartus) „Kurs už mus kaltus kentėjai“ paėjus 8 m, prieinama septynioliktoji koplyčia, arba aštuoniolikta stotis „Jėzus kenčia ir miršta ant kryžiaus“. Ši koplyčia vadinama „kryžiauninkės“ vardu. Laikantis Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio pamaldumo tradicijos, čia kalbama „Ilgoji malda“ ir treji arba penkeri poteriai. Už 8 m nuo septynioliktos koplyčios yra aštuonioliktoji koplyčia, arba devyniolikta stotis „Jėzų laidoja“. Prie jos einama giedant giesmę „Liekim ašaras visi“. Iš jos einant į paskutinę – devynioliktąją – koplyčią, arba dvidešimtą stotį „Šventojo Kryžiaus atradimas“, naujoji Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio maldų ir giesmių redakcija siūlo giedoti pasirinktinai vieną iš trijų giesmių: „Kniūbsčia žemėn pulkime“; „Mirdamas Tėvui“ arba „Krikščionio siela kiekvieno“. Devyniolikta koplyčia yra 5 m atstumu nuo aštuonioliktosios koplyčios. Iš paskutinės koplyčios giedant Visų Šventųjų litaniją bei tris kartus „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie“ grįžtama į bažnyčią. Atėjus prie bažnyčios centrinio altoriaus giedamos baigiamosios Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio giesmės: „Karalienė maloninga“; „Dangaus Karaliaus“ bei „Mieliausias Jėzau“.

Mosėdžio kalvarijų tipo Kryžiaus kelias baigiamas, kaip ir apeigų pradžioje, atsi-
klaupus ir pagarbinus Švenčiausiąjį Sakramentą giesme „Garbinkime Švenčiausiąjį

Sakramentą“ bei persižegnojimu. Atstumas tarp devynioliktosios koplyčios, arba dvidešimos stoties, ir bažnyčios didžiojo altoriaus – 30 m.

Mosėdyje tarp kalvarių tipo Kryžiaus kelio apeiginių papročių ypatingą vietą užima grojimas muzikos instrumentais. Švč. M. Marijos atleidų metu kaimyninės parapijos atvykdavo su savo akademinio muzikos instrumentų kapelomis. Apie 1895 m. Mosėdžio bažnyčios šventoriuje esančiame kalvarių tipo Kryžiaus kelyje skambėjo ir tautiniai muzikos instrumentai. Mosėdžio bažnyčios kraštotyros muziejaus medžiaga rodo, kad 1897 m. čia vikaraujant kunigui J. Tumui-Vaižgantui veikė vaikų liaudies muzikos instrumentų orkestrėlis, kuris grodavo ir pritardavo giesmėms per visas bažnytines šventes⁸. Dėl pritarimo giesmėms akademiniiais ir liaudies muzikos instrumentais jose atsirado liaudies dainų melodijų motyvų.

Elgetų kultūra čia nebuvo ryški.

Lentelėse nurodytos Mosėdžio kalvarių tipo Kryžiaus kelyje atliekamos apeigos ir muzika.

14 lentelė

Mosėdžio kalvarių tipo Kryžiaus kelio apeiginiai papročiai

Eil. Nr.	Vietos pavadinimas	Apeiginiai papročiai
1.	Mosėdžio kalvarių tipo Kryžiaus kelias.	1. Švenčių/atleidų šventimas. 2. Švč. M. Marijos Apsilankymo atlidai. 3. Oktavos dienų šventimas.
2.	Prie visų koplyčių, arba stočių.	4. Apvaikščiojimas procesijomis bei individualios maldininkų kelionės. 5. Atsiklaupimas. 6. Persižegnojimas. 7. Skaitinio skaitymas. 8. Maldų kalbėjimas klūpant. 9. Maldų giedojimas klūpant. 10. Šv. relikvijų arba stacijų kryželio bučiavimas. 11. Mušimasis į krūtinę. 12. Giesmių giedojimas einant. 13. Grojimas akademiniiais muzikos instrumentais. 14. Grojimas liaudies muzikos instrumentais. 15. Giesmių liaudies dainų melodijomis giedojimas arba grojimas. 16. Mirusiųjų pagerbimas. 17. Skambinimas bažnyčios varpu.
3.	Centrinis bažnyčios altorius.	18. Švč. Sakramento pagarbinimas. 19. Žemaičių Kalvarijos Dievo Motinos pagarbinimas.
4.	Septintoji koplyčia, arba aštunta stotis „Kalėjime“.	20. Statulos lankymas ir bučiavimas.

Mosėdžio kalvarijų tipo Kryžiaus kelio muzika

Eil. Nr.	Koplyčios, arba stoties, pavadinimas	Atstumai tarp koplyčių	Maldų ir giesmių pavadinimai
1.	Prie centrinio bažnyčios altoriaus		1. „Garbinkime Švenčiausiąjį Sakramentą“. 2. Meldžiantis už mirusiuosius – „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie“.
2.	Nuo centrinio bažnyčios altoriaus iki pirmos koplyčios/stoties „Paskutinė vakarienė“.	35 m	3. „Broliai, atminkim“.
3.	Nuo pirmos koplyčios/stoties „Paskutinė vakarienė“ iki antros koplyčios/stoties „Jėzus atsisveikina su Motina“.	8 m	4. „Dieve, mūsų Sutvėrėjau“.
4.	Nuo antros koplyčios/stoties „Jėzus atsisveikina su Motina“ iki trečios koplyčios/stoties „Jėzus meldžiasi Alyvų sode“.	10 m	5. „Jėzau brangiausias“.
5.	Nuo trečios koplyčios/stoties „Jėzus meldžiasi Alyvų sode“ iki ketvirtos koplyčios/stoties „Viešpats Jėzus suimamas“.	10 m	6. „Viešpats labai nuliūdęs“.
6.	Nuo ketvirtos koplyčios/stoties „Viešpats Jėzus suimamas“ iki penktos koplyčios/stoties „Prie Kedrono upelio“.	20 m	7. „Surištas virvėmis Jėzus“.
7.	Nuo penktos koplyčios/stoties „Prie Kedrono upelio“ iki šeštos koplyčios/stoties „Pas Aną“.	15 m	8. „Jėzų atvedė pas Aną“.
8.	Nuo šeštos koplyčios/stoties „Pas Aną“ iki septintos koplyčios/stoties „Pas Kajafą“.	10 m	9. „Jau susirinko taryba“.
9.	Septintoje koplyčioje „Pas Kajafą“: nuo septintos stoties „Pas Kajafą“ iki aštuntos stoties „Kalėjime“.	1 m	10. „Kurs už mus kaltus kentėjai“ (1 k.).
10.	Nuo septintos koplyčios, arba aštuntos stoties „Kalėjime“, iki aštuntos koplyčios, arba devintos stoties „Pas Pilotą“.	15 m	11. „Teismo Taryba“.
11.	Nuo aštuntos koplyčios, arba devintos stoties „Pas Pilotą“, iki devintosios koplyčios, arba dešimtos stoties „Pas Eroda“.	10 m	12. „Kai jau Pilotas nebesugalvojo“.
12..	Nuo devintos koplyčios, arba dešimtos stoties „Pas Eroda“, iki dešimtosios koplyčios, arba vienuoliktos stoties „Rotušėje“.	15 m	13. „Valandą trečią“.
13.	Nuo dešimtosios koplyčios, arba vienuoliktos stoties „Rotušėje“, iki vienuoliktosios koplyčios, arba dvyliktos stoties „Jėzus susitinka savo Motiną“.	10 m	14. „Kryžių sunkiausia“ arba „Stovį Motina“.
14.	Nuo vienuoliktosios koplyčios, arba dvyliktos stoties „Jėzus susitinka savo Motiną“, iki dvyliktosios koplyčios, arba tryliktos stoties „Jėzus susitinka šventąją Veroniką“.	8 m	15. „Didi Globėja“ (naujoji redakcija – „Kai Viešpats Jėzus į Golgotą ėjo“).
15.	Nuo dvyliktosios koplyčios, arba tryliktos stoties „Jėzus susitinka šventąją Veroniką“, iki tryliktosios koplyčios, arba keturioliktos stoties „Prie miesto vartų“.	8 m	16. „Neša sau kryžių“.

16.	Nuo tryliktosios koplyčios, arba keturioliktos stoties „Prie miesto vartų“, iki keturioliktosios koplyčios, arba penkioliktos stoties „Simonas Kirėnietis padeda nešti kryžių“.	10 m	17. „Valandą šeštą“.
17.	Nuo keturioliktosios koplyčios, arba penkioliktos stoties „Simonas Kirėnietis padeda nešti kryžių“, iki penkioliktosios koplyčios, arba šešioliktos stoties „Jėzus parpuola trečią kartą“.	8 m	18. „Jėzus vaitojo“.
18.	Nuo penkioliktosios koplyčios, arba šešioliktos stoties „Jėzus parpuola trečią kartą“, iki šešioliktosios koplyčios, arba septynioliktos stoties „Jėzų išvelka iš drabužių“.	8 m	19. „Viešpatie Jėzau mieliausias“ arba „Jėzau Kristau maloniausias“.
19.	Nuo šešioliktosios koplyčios, arba septynioliktos stoties „Jėzų išvelka iš drabužių“, iki septynioliktosios koplyčios, arba aštuonioliktos stoties „Jėzus kenčia ir miršta ant kryžiaus“.	8 m	„Kurs už mus kaltus kentėjai“ (3 k.).
20.	Nuo septynioliktosios koplyčios, arba aštuonioliktos stoties „Jėzus kenčia ir miršta ant kryžiaus“, iki aštuonioliktosios koplyčios, arba devynioliktos stoties „Jėzų laidoja“.	8 m	20. „Liekim ašaras visi“.
21.	Nuo aštuonioliktosios koplyčios, arba devynioliktos stoties „Jėzų laidoja“, iki devynioliktosios koplyčios, arba dvidešimos stoties „Šventojo Kryžiaus atradimas“.	5 m	21. „Kniūbsčia žemėn pulkime“ arba „Mirdamas Tėvui save paaukojo“, arba „Krikščionio siela kiekvieno“.
22.	Nuo devynioliktosios koplyčios, arba dvidešimos stoties „Šventojo Kryžiaus atradimas“, iki bažnyčios centrinio altoriaus.	30 m	22. Visų Šventųjų litanija, „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie“ (3 k.).
23.	Prie bažnyčios centrinio altoriaus.		23. „Karalienė maloninga“. 24. „Dangaus Karaliaus“. 25. „Mieliausias Jėzau“. „Garbinkime Švenčiausiąjį Sakramentą“.
		Iš viso: 251 m	

Iš pateiktos medžiagos ir lentelių matome, kad Mosėdžio kalvarijų tipo Kryžiaus kelias ypatingomis pamaldumo praktikomis bei muzika neišsiskiria. Mosėdžio bažnyčios šventoriuje įsteigus kalvarijų tipo Kryžiaus kelią, kaip Žemaičių Kalvarijos prototipą, specialių maldų ir giesmių kurti nereikėjo. Mosėdžio bažnyčios šventoriuje dėl nedidelių atstumų tarp koplyčių giesmininkai gieda tik po kelis Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio giesmių posmus.

Veprių kalvarių Kryžiaus kelias

Vepriai – tai Šventosios upės vingis, ežeras ir buvusi senoji lietuvių alkavietė bei gynybos centras. 1385 m. Vepriai minimi kryžiuočių kelių aprašymuose. Šventosios upė ten vadinama *Swyntoppe*, lietuviai tada galėjo ją vadinti Šventupe⁹.

Padavimas sako, jog senoji Veprių pilis stovėjusi ant kalnelio ir pro jos langus buvęs gerai matomas Veprių ežeras. Pilį valdęs kunigaikštis Gelvainis. Jo duktė Geldutė buvo si gražiausia visoje apylinkėje. Kadangi Veprių apylinkės buvusios nuostabios, Geldutė mėgusi jas lankyti. Paežerėje ji susidraugavusi su laumėmis ir drauge žaisdavusi. Kartą jos tėvas, kunigaikštis, išėjęs į karą ir savo dukterį globoti pavedęs laumėms, nuvežė joms ir Geldutės kraičio skrynią su turtais. Tačiau tarp laumių kilusi nesantaika: piktosios laumės ėmusios gerosioms Geldutės pavydėti. Radusios Geldutę miegančią namuose, užkeikusios ją ir nusprendusios, kad ji turinti gyventi jų buveinėje ežero dugne. Kad iš ten nepabėgtų, prirakinusios Geldutę kartu su kraičio skrynia prie ilgos grandinės. Tik vidurnaktį jai buvę leista iškilti į paviršių ir skambinti kanklėmis. Kanklių skambėjimas skatindavęs jaunuolius eiti į žygį Geldutės vaduoti. Deja, visi jie gaudavę galą ežero gelmėse. Ir dabar dar naktimis Geldutė iškyla iš vandens ir skambina kanklėmis¹⁰. Reikia manyti, kad legendoje minimos kanklės lėmė tai, kad Veprių kalvarių Kryžiaus kelio apeiginiuose papročiuose buvo naudojamos kanklės (apie tai – toliau tekste). Šioje šventoje pagonių vietoje pirmoji katalikų koplyčia pastatyta 1616 metais¹¹.

Spausdintiniuose šaltiniuose minimos trys Veprių kalvarių Kryžiaus kelio įsteigimo versijos.

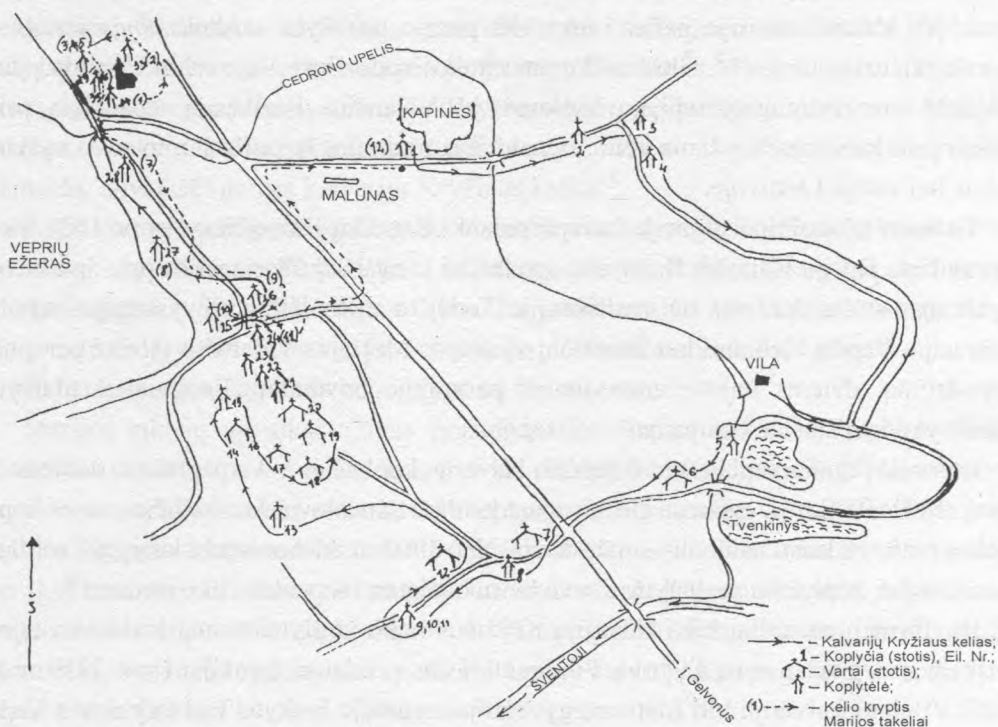
Pirmoji versija. Maždaug 1844 metais jas įsteigė vietos dvarininkas: „Klebonaujant Vepriuose kunigui Samueliui Vitkevičiui (apie 1844 m.), jo zakristijonu buvo Juozas Sinickas. Jis buvo aplankęs žydų žemėje Kristaus kentėjimų vietas ir parvežė žemių. Medžiagą koplytėlėms statyti davė Veprių ponas Podbereckas (Podbereckis)“¹².

Antroji. Kalvarijas įrengė vietos klebonas ir vietos gyventojai: „1844 metais carinė rusų valdžia uždarė Upninkų bažnyčią, Vilniaus vyskupijos administratorius įsakė Upninkų bažnyčios inventorių perkelti į Veprius ir čia įsteigti parapiją, kurią tvarkyti pavedė kunigui Samueliui Vitkevičiui. Bažnyčios inventoriaus perėmimo dieną žmonės iš Upninkų susirinko prie bažnyčios ir neleido paimti jos turto. Pusantros paros trukusias riaušes laimėjo vepriškiai. Pralaimėję upninkiečiai boikotavo vepriškius ir nėjo į jų bažnyčią. Ilgai Veprių parapijos žmonės suko galvas, ką daryti? Pagaliau vienam šovusi išganinga mintis: reikia steigti Vepriuose kalvarijas, tada – galas upninkiečiams. Šiai minčiai pritarė ir klebonas. Netrukus į Vilniaus kalvarijas (įsteigtas 1669 m. – aut. past.) buvo nusiųsti žmonės, kur ir parengė kalvarių planą. Pagal jį Vepriuose buvo statomos koplytėlės ir vartai. Į Jeruzalę nusiųsta moteris atvežė dvylika maišelių šventosios žemės. Kai viskas jau buvo paruošta, iš Vilniaus vyskupijos atėjęs įsakymas, kad Vepriu-

se leidžiama steigti kalvarijas. 1846 m. per Sekminės miškų apsuptame bažnytkaimyje pirmą kartą buvo apeiti Kristaus kančios keliai. Kiekvienais metais lankytojų vis daugėjo ir upninkiečiams neliko vilčių atgauti savo bažnytinį turtą¹³.

Trečioji versija. Kalvarijų Kryžiaus keliui atsirasti Vepriuose didelės įtakos turėjo netoliese veikęs dominikonų vienuolynas: „Senieji vepriškiai dar gerai prisimindavo, kad parapija labai rūpinosi netoliese buvus Milašiūnų vienuolynas, kol 1863 metais carinės rusų valdžios buvo uždarytas, bei kaip vienas vienuolis barstė Veprių kalvarijų kelius šventomis žemėmis ir kalbėjęs apie jas savo pamoksluose“¹⁴.

Lietuvoje vienintelėse Veprių kalvarijose šalia 35-ių Kryžiaus kelio stočių yra 12-os stočių Marijos takeliai (apie tai toliau tekste – aut. past.) [žr. 13 pav.].

13 pav. Veprių kalvarijų Kryžiaus kelias

1847 metais carinei Rusijai pasirašius konkordatą su Vatikanu, buvo pertvarkyta Žemaičių vyskupija. Ji padidinta, priskyrus Vilniaus vyskupijos dalį, kuri priklausė Kauno gubernijai (94 parapijos, esančios Panevėžio, Ukmergės, Utenos, Zarasų, Obelių, Kuršo, Žiemgalių dekanatuose). Taip Vilniaus vyskupijai priklausiusios ir su Vilniaus vyskupo palaiminimu įsteigtos Veprių kalvarijos 1848 metais perėjo Žemaičių vyskupijos jurisdikcijon. Tai byloja vienas archyvinis dokumentas. Nepaprastų Baž-

nyčios reikalų kongregacijos archyvo XVI tome yra skundo prieš vysk. M. Valančių vertimas į italų kalbą. Upninkų dvarininkė grafiene Paulina Paškevičienė pasiuntė jį popiežiui Pijui IX. Vatikano valstybės sekretorius kardinolas Antonelli 1857 m. gegužės 6 d. tą skundą persiuntė į Miuncheną arkivyskupui Flavijui Chidi, Prancūzijos ir Bavarijos nuncijui, o šis skundą parsiautė vysk. M. Valančiui į Varnius. Upninkų dvarininkė skundėsi, kad Žemaičių vyskupas nesirūpinąs jos vietovei skirti nuolatinį kleboną, nors ten seniau buvusi parapija, kuri vėliau prijungta prie Veprių. Yra ir ilgokas vysk. M. Valančiaus atsakymas-pasiaiškinimas dėl grafiinės P. Paškevičienės skundo. Čia aprašoma Upninkų parapijos istorija ir aiškinama, kokiomis sąlygomis ten galėtų būti grąžintas nuolatinis kunigas. Laiškas, adresuotas nuncijui F. Chidi, matyt, surašytas sekretoriaus (tuo metu sekretoriumi buvo, rodos, Otonas Praniauskis), pasirašytas vysk. M. Valančiaus ir jo paties ranka virš parašo prirašyta: *addictissimus servus* – „nuolankiausias tarnas“¹⁵. Šios laiškų santraukos rodo, kad Vepriai ir Upninkai jau 1848 m. buvo vieninga parapija, o vyskupas M. Valančius, išlaikęs ją nepadalytą, prisidėjo prie kalvarių Kryžiaus kelio pamaldumo tradicijos populiarinimo savo vyskupijoje bei visoje Lietuvoje.

To meto geopolitinė situacija buvo nepalanki Katalikų Bažnyčiai, nes po 1831 metų sukilimo Rusija Katalikų Bažnyčiai „paskelbė karą“. Sekuliarizacijos principu buvo vykdomas stačiatikinimas bei rusifikacija. Todėl to meto Vilniaus vyskupijos administracija, Veprių klebonas bei Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius išlaikė parapiją nepadalintą: dviems miesteliams vienoje parapijoje buvo daug lengviau atsilaikyti prieš vykdomą stačiatikinimą bei rusifikaciją.

Istoriniai šaltiniai liudija, kad iš pradžių kalvarių koplytėlės buvo paprastos, sukaltos iš lentų. 1882–1900 m. Vepriuose klebonaujant kunigui Stanislovui Janukevičiui, senos koplytėlės pradėtos keisti naujomis – mūrinėmis. Nuo 1902 m. klebonaujant kunigui Teofilui Vasiliauskui, koplytėlių perstatymas buvo beveik baigtas, tik penkios liko medinės¹⁶.

Per Pirmąjį pasaulinį karą kalvarių Kryžiaus kelio koplytėlės smarkiai nukentėjo. Paskelbus nepriklausomą Lietuvą Vilniaus kraštas priklausė Lenkijai (nuo 1919 m.), todėl Vilniaus kalvarių kiti Lietuvos gyventojai negalėjo lankyti. Tad tarpukariu Veprių kalvarių Kryžiaus kelias buvo labai populiarus, čia suvažiuodavo tūkstančiai maldininkų iš įvairių Lietuvos miestų ir miestelių. Apie paskutiniuosius dar laisvoje Lietuvoje 1940 m. vykusius Sekminių atlaidus Vepriuose „Draugijos“ žurnalas rašė (S. J. inicialais pasirašyta žinutė): „<...>. Kunigų seminarija turėtų kasmet per Sekmines suruošti bent seminariją baigiantiems ekskursiją į Veprius“¹⁷.

Per Antrąjį pasaulinį karą Veprių kalvarių Kryžiaus kelio koplytėlės beveik nenukentėjo. Po karo sovietų saugumas visais įmanomais būdais mėgino nutraukti per Sekmines Vepriuose vykstančias apeigas.

1962 metais tuometinės Lietuvos valdžios įsakymu Veprių kalvarijų Kryžiaus kelio stotys buvo nugriautos. Tačiau tikintieji buvusių stočių vietas pažymėjo kryželiais ir toliau per Sekmines jas lankė. Nepriklausomybės laikotarpiu jos atstatytos ir šiandien vėl gausiai maldininkų lankomos.

Veprių kalvarijų Kryžiaus kelias – dominikoniškojo tipo Vilniaus kalvarijų kopija, taip pat kaip ir Tytuvėnų kalvarijų tipo Kryžiaus keliai – jungiamoji grandis tarp Vilniaus bei Žemaičių vyskupijų bei vienas atraminių šio kulto kultūros Lietuvoje taškų.

Apeigos

Vepriuose nuo pat kalvarijų įsteigimo per Sekminių tridienį dar ir šiandien labai iškilmingai apvaikštomas Kryžiaus kelias. Maldininkai į procesijas pradeda rinktis jau penktadienį. Ši diena buvo skirta pagerbti Kristaus kančiai, tad maldininkai Kryžiaus kelią apvaikščiodavo Veprių bažnyčioje. Šeštadienis skirtas Marijos garbei. Tą dieną buvo apvaikštomos Veprių kalvarijų Kryžiaus kelio pridėtinės koplyčios – Marijos takeliai, o vakare ir visą naktį iki sekmadienio pusiaudienio, t. y. Sekminių iškilmingų pamaldų, apvaikščiojamas kalvarijų Kryžiaus kelias¹⁸.

Pagal vietos tradiciją, siekiant gauti visus Veprių kalvarijų Kryžiaus kelio atlaidus, pirmiausia apvaikštoma 12 pridėtinių Sopulingosios Dievo Motinos stočių, vadinamų Marijos takeliais. Šių takelių ilgis – 2 km. Tai paskutinės (iš 35) Veprių kalvarijų Kryžiaus kelio koplytėlės, arba stotys: 6 stotys išsidėsčiusios aplink bažnyčią, 6 – paeiliui priešinga kalvarijos Kryžiaus kelio kryptimi (žr. 13 pav.).

Marijos takelių apvaikščiojimas prasideda nuo Veprių kalvarijų Kryžiaus kelio trisdešimt ketvirtosios koplyčios ir tęsiasi iki dvidešimt ketvirtosios koplyčios bei toliau – į pirmą „Paskutinės vakarienės“ koplyčią, kur tradiciškai apvaikščiojimas baigiamas. Marijos takeliuose minimi šie Marijos skausmai: 1. Skausmas prie Jėzaus kapo. 2. Skausmas, kai Jėzus nuimamas nuo kryžiaus. 3. Kalvarijos kalne, arba skausmas, kad Jėzus pakeltas su kryžiumi. 4. Skausmas, kai Jėzų kala prie kryžiaus. 5. Skausmas, kai Jėzus apnuoginamas. 6. Kalvarijos kalno papėdėje, arba skausmas, kai Jėzus parpuola antrą kartą. 7. Skausmas, kai Jėzus sutinka verkiančias moteris. 8. Prie teismo rūmų vartų, arba skausmas, kada Jėzus parpuola trečią kartą. 9. Jėzus sutinka šventąją Veroniką. 10. Simonas Kirėnietis Jėzui padeda nešti kryžių. 11. Jėzaus susitikimas su Motina. 12. Paskutinė vakariinė¹⁹.

Pirmoji giesmė, kuria pradedami apvaikščioti Marijos takeliai – „Septynių Marijos skausmų ir džiaugsmų vainikėlis“ („Karunka“). Su šia giesme apeinamos pirmos keturios iš eilės stotys (297–300 metrų).

Tarp giesmių, skirtų Marijai, Sopulingajai Dievo Motinai, Vepriuose atliekama ir giesmė „Stovi Motina“. Ji giedama tarp penktos ir aštuntos Marijos takelių stočių

(198–200 metrų). Einant nuo aštuntosios iki dvyliktosios Marijos takelių stoties giedama giesmė „Sveika Marija, Motina mieliausia“ (1438–1440 metrų). Maldininkams atėjus prie dvyliktosios stoties, arba pirmos Veprių kalvarijos Kryžiaus kelio stoties „Paskutinė vakarienė“, sustojama prie netoliese esančių miestelio kapinaičių. Po baigiamųjų maldų, laikantis vietos tradicijos, pagerbiami kapuose palaidoti mirusieji kalbant ir giedant giesmę „Viešpaties Angelas“.

Veprių kalvarių 35-ųjų stočių Kryžiaus kelias pradedamas eiti suklaupus prie centrinę bažnyčios durų, kur persižegnojus malda/giesmė „Garbinkime Švč. Sakramentą“ pagerbiamas Veprių bažnyčios Švč. Sakramentas bei Švč. M. Marijos Rožančinės paveikslas, kalbama aklamacija „Garbiname Tave“, skaitomas skaitinys bei kalbamos šios maldos: „Tėve mūsų“, „Sveika, Marija“, „Garbė Dievui Tėvui“. Prie kiekvienos stoties, paskaičius malda, po vieną kartą kalbama „Tėve mūsų“, „Sveika, Marija“, „Garbė Dievui Tėvui“, aklamacija „Pasigailėk mūsų, Viešpatie“ ir atliepas „Pasigailėk mūsų“²⁰. Jeigu kalvarių Kryžiaus kelias apvaikštomas už mirusiuosius, tai vietoj maldos „Garbė Dievui Tėvui“ tris kartus kalbama malda/giesmė „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie!“²¹.

Nuo bažnyčios einama į pirmą koplyčią/stotį „Paskutinė vakarienė“ (450 m) giedant giesmę „Atmink, krikščioni“²².

Apvaikščiodami Veprių kalvarių Kryžiaus kelią maldininkai aukoja gėlės, barstojas, naktinių procesijų metu aukoja žvakes – degina jas koplyčiose. Taip buvo daroma nuo pat kalvarių įsteigimo: ypač didelį įspūdį Vepriuose darydavo maldininkai, žyguojantys nakties metu su žvakėmis rankose“²³.

Veprių kalvarių Kryžiaus kelyje giedama bei grojama muzikos instrumentais. Į Sekminių atlaidus renkasi parapijos su savo kapelomis bei orkestrais. Pavieniai muzikantai groja ir liaudies muzikos instrumentais. Grojimas liaudies muzikos instrumentais Veprių kalvarijose susijęs su ikikrikščioniškais laikais. Kaip minėjome, Vepriai garsūs savo legenda, kurioje kalbama apie grojimą kanklėmis.

Einant nuo pirmosios iki antrosios stoties (166 m) giedama giesmė „Alyvų daržely“.

Pakeliui į antrą koplyčią „Prie Alyvų kalno“ praeinamos miestelio kapinės. Praeidami pro kapines maldininkai nutraukia prieš tai giedotą giesmę ir pagerbdami kapinėse palaidotus mirusiuosius tris kartus gieda malda/giesmę „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie!“. Pagiedoję toliau tęsia neišgiedotus giesmės posmus. Pasimeldę prie antrosios stoties maldininkai eina į trečią stotį „Viešpats Jėzus meldžiasi Alyvų sode“ (80 m), giedodami giesmę „Dieve, žemės Valdytojau“²⁴. Naujojoje redakcijoje ši giesmė vadinama „Dieve, mūsų Sutvėrėjau“²⁵.

Pasimeldus prie trečiosios Veprių kalvarių Kryžiaus kelio stoties ir toliau einant iki ketvirtos stoties „Viešpats Jėzus suimamas“, giedami neišgiedoti „Dieve, mūsų

Sutvėrėjau“ posmai. Atstumas tarp ketvirtosios ir penktosios stoties „Prie Kedrono upelio“ yra gana didelis – 985 m, tad čia einant giedama Visų Šventųjų litanija.

Prie penktosios koplyčios, arba stoties „Prie Kedrono upelio“, maldininkai brenda per vandenį bei prausiasi juo. Istorikas Bronius Kviklys „Lietuvos bažnyčiose“ rašo: „Ypatinga vieta buvo Cedrono upelis – tai Riešės upelio žemupys, pavadintas Bibliniu vardu. Buvo sakoma, kad jo vanduo turįs gydomosios galios, taigi dažnai maldininkai gerdavo jo vandenį, prausdavosi juo veidą, skaudamas vietas, akis, rinkdavosi iš upelio akmenėlius ir nešdavosi namo“²⁶.

Perbridę Kedrono upelį ir pasimeldę prie šios stoties, maldininkai keliais lipa į Ubagų kalną, ant kurio stovi šešta stotis „Pirmuose vandens vartuose“. Čia nuo neatmenamų laikų susirenka daug vargšų ir elgetų, kuriems maldininkai aukoja aukas ir neša dovanas, prašydami asmeniškai pasimelsti. Šalia vargšų atliekamų maldų čia skambėdavo ir muzikos instrumentų garsai liaudies dainų melodijomis. Į Ubagų kalną lipama su giesme „Jėzų Judas išdaviks“ (naujoji redakcija – „Jėzų Kristų Judošius“).

Ant Ubagų kalno stovinti šešta stotis „Pirmuose vandens vartuose“ simbolizuoja Šventojo miesto vartus, prie kurių klaupiamasi ir meldžiamasi, kaip ir prie koplyčių ar jų viduje. Ją sudaro trys skyriai. Einant pro viduriniuosius vartus žegnojamosi, kas simbolizuoja apsaugą nuo blogio. „Maldininkai vengia šių vartų šoninių skyrių, o ypač kairiosios vartų pusės, nes pro juos būgtai ėjęs Kristaus išdavikas – Iatras. Pro vidurinę vartų dalį ėjęs Jėzus Kristus kryžiumi nešinas“²⁷. Siekiant atkaroti biblinį siužetą atliekama ėjimo pro vartų vidurinį skyrių apeiga.

Veprių kalvarijų Kryžiaus kelyje nuo šeštos stoties einant 220 metrų link septintos stoties „Pirmuose Siono vartuose“ pradedama giedoti giesmė „Marija Magdalena“. Ji pasirinkta neatsitiktinai. Stoties pavadinimas „Pirmuose Siono vartuose“ simbolizuoja Šventojo miesto vartus, o giesmėje sakoma: „Atrado Jėzų puolus tenai daugel kartų, benešant sunkų kryžių lig sostinės vartų“²⁸.

Aštunta stotis „Pas Aną“, esanti už 75 metrų, pasiekama giedant neišgiedotus giesmės „Marija Magdalena“ posmus.

Einant 346 metrus nuo aštuntosios iki devintos stoties „Pirmą kartą pas Kajafą“ giedama giesmė „Sveika, Marija, Motina mieliausia“.

Prie devintosios stoties viena greta kitos (kas 5 m) yra dar dvi stotys – dešimta „Kalėjime“ bei vienuolikta – „Antrą kartą pas Kajafą“. Čia tradiciškai pasimeldus, einant iš dešimtosios stoties į vienuoliktają ir išeinant iš jos – pakeliui į dvyliktą „Antuose Siono vartuose“ (160 m) po vieną posmą giedama malda/giesmė „Kurs už mus kaltus kentėjai“. Toliau giedama giesmė „Jėzau Kristau maloniausias“.

Pasimeldus prie dvyliktos stoties „Antruose Siono vartuose“, 310 metrų einama į tryliktą stotį „Pirmą kartą pas Pilotą“. Čia maldininkai gieda giesmę „Dievas mūsų

prieglauda“. Iš tryliktos stoties 160 m einama link Geležinių vartų, kur yra dvi stotys. Pirmiausia prieinama keturiolikta stotis „Pirmą kartą Geležiniuose vartuose“, giedant giesmę „Saldžiausias Jėzau“ (naujoji redakcija – „Geriausias Jėzau“). Čia tradiciškai meldžiamasi, tada einama pro vartus ir už 64 metrų pasiekama penkiolikta stotis „Pas Erodą“. Čia giedami du trys giesmės „Šeštoj valandoj“ (naujoji redakcija – „Valandą šeštą“) posmai. Prie šios stoties pasimeldus, laikantis vietos tradicijos, ji tris kartus apeinama aplink giedant maldą/giesmę „Viešpaties Angelas“. Jeigu šis kalvarijų Kryžiaus kelias apvaikštomas už mirusiųs, tai po šios maldos/giesmės dar tris kartus giedama maldą/giesmę „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie!“.

Tris kartus apėjus aplink penkioliktają stotį ir baigus giedoti „Viešpaties Angelą“ (taip pat „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie!“), vėl 64 metrus grįžtama prie tų pačių Geležinių vartų. Kitoje jų pusėje yra šešiolikta stotis „Antrą kartą Geležiniuose vartuose“. Prie šios stoties einama toliau giedant neišgiedotus giesmės „Valandą šeštą“ posmus.

Pasimeldus prie šešioliktosios stoties, toliau einama ne pro viduriniąją vartų dalį, kaip tai buvo daroma einant pro keturioliką stotį „Pirmą kartą Geležiniuose vartuose“, bet pro vieną iš šoninių vartų skyrių. Praėjus pro vartus, pagal vietos tradiciją tris kartus giedama maldą/giesmę „Kurs už mus kaltus kentėjai“. Už 80 m pasiekama septyniolikta stotis „Pirmuose senojo miesto vartuose“.

Pasimeldus prie septynioliktosios stoties, pradeda giedoti suplikacija „Šventas Dieve“. Pagiedojus du tris posmus, einant 66 metrus prieinama aštuoniolikta stotis „Antruose naujojo miesto vartuose“. Čia klūpant sukalbamos tradicinės maldos, praeinama pro vartus ir 114 m toliau einama giedant neišgiedotus šios suplikacijos posmus, kol pasiekama devyniolikta stotis „Trečiuose naujojo miesto vartuose“.

Pasimeldę maldininkai 33 m eina į dvidešimtą stotį „Ketvirtuose senojo miesto vartuose“. Čia giedami paskutiniai neišgiedoti suplikacijos „Šventas Dieve“ posmai.

Toliau 40 metrų einant nuo dvidešimtosios iki dvidešimt pirmosios stoties „Rotušėje“ giedami giesmės „O žmogaus siela“ (naujoji redakcija – „Jau susirinko taryba“) keturi ar penki posmai. Posmų skaičių nulėmė nedidelis atstumas tarp koplyčių.

Pasimeldę prie dvidešimt pirmosios stoties, maldininkai 16 metrų eina prie dvidešimt antros stoties „Viešpats Jėzus paima nešti kryžių“ giedodami kitus tris keturis giesmės „Jau susirinko taryba“ posmus.

Pasimeldus prie dvidešimt antrosios stoties, toliau 46 metrus einama prie dvidešimt trečios stoties „Viešpats Jėzus pirmą kartą parpuola po kryžiumi“. Čia giedami likusieji giesmės „Jau susirinko taryba“ posmai.

Po tradicinių maldų, 66 metrus einant į dvidešimt ketvirtą stotį „Viešpats Jėzus susitinka savo Motiną“, pradeda giedoti giesmę „Stovi Motina“.

Iš dvidešimt ketvirtosios stoties 56 metrus einant į dvidešimt penktą „Simonas Kirėnietis padeda nešti kryžių“ baigiami giedoti giesmės „Stovi Motina“ posmai.

64 m einant iš dvidešimt penktosios stoties į dvidešimt šestą stotį „Veronika nušluosto Viešpačiui Jėzui veidą“ giedama giesmė „Didi Globėja“ (naujoji redakcija – „Kai Viešpats Jėzus į Golgotąėjo“).

Pasimeldę prie dvidešimt šeštosios Kryžiaus kelio stoties, toliau maldininkai 236 metrus eina prie dvidešimt septintos stoties „Viešpats Jėzus teismo vartuose parpuola po kryžiumi antrą kartą“. Čia giedama giesmė „Krikščionio siela kiekvieno“.

Pasimeldus prie dvidešimt septintosios stoties, su giesme „Marijos vardas“ 138 metrus einama prie dvidešimt aštuntos stoties „Viešpats Jėzus ramina verkiančias moteris“.

Pasimeldę prie dvidešimt aštuntosios stoties, maldininkai eidami gieda giesmę „Šviesa pasaulio viso“ (naujoji redakciją – „Liekim ašaras“). Paėjus 173 metrus, prieinama dvidešimt devinta stotis „Viešpats Jėzus prie Golgotos kalno parpuola po kryžiumi trečią kartą“.

Pasimeldę prie dvidešimt devintosios stoties maldininkai, giedodami giesmės „Jėzau dėl manęs sužeistas“ (viena iš redakcijų – „Mieliausias Jėzau“) du tris posmus, 10 metrų eina prie trisdešimtos stoties „Viešpačiui Jėzui nuplėšia drabužius“. Ši stotis yra kairėje centrinių bažnyčios vartų pusėje.

Maldininkai, prie trisdešimtosios stoties sukalbėję maldą, toliau giedodami du tris nesugiedotus giesmės „Mieliausias Jėzau“ posmus, 10 m eina link trisdešimt pirmos stoties „Viešpatį Jėzų kala prie kryžiaus“. Ji yra dešinėje centrinių bažnyčios durų pusėje.

Pasimeldus prie trisdešimt pirmosios stoties, giedant paskutiniuosius giesmės „Mieliausias Jėzau“ posmus, 5 metrus einama prie centrinių bažnyčios durų, virš kurių yra trisdešimt antra stotis „Viešpats Jėzus kenčia ir miršta ant kryžiaus“.

Atlikus šiai vietai skirtas maldas, pradėdama giedoti giesmė „Verkit, angelai“. Giedant du tris šios giesmės posmus 85 metrus einama prie koplyčios, arba trisdešimt trečios stoties „Viešpatį Jėzų nuima nuo kryžiaus“, kuri yra kairėje šventoriaus tvoros pusėje.

Sukalbėję trisdešimt trečiajai stočiai skirtą maldą, giedodami likusius giesmės „Verkit, angelai“ posmus, maldininkai 130 metrus eina prie trisdešimt ketvirtos stoties/koplyčios „Viešpaties Jėzaus Kristaus kapas“. Ši stotis yra bažnyčios šventoriaus dešinėje pusėje.

Iš trisdešimt ketvirtosios stoties/koplyčios į paskutinę – trisdešimt penktą stotį „Švento Kryžiaus atradimas“ einama (35 m) giedant giesmės „Kryžiau šventas“ pradžią.

Prie Veprių kalvarijų Kryžiaus kelio paskutiniosios stoties atlikus būtinąs apeigas, grįžtama prie bažnyčios didžiojo altoriaus. Einant prie altoriaus (14 m) už kalvarijų geradarių giedamos maldos/giesmės „Viešpaties Angelas“ ir tris kartus „Amžinajį atilsį duok mirusiems, Viešpatie“, o prie altoriaus malda/giesmė „Garbinkime Švenčiausiąjį Sakramentą“ pagarbinamas Švenčiausiasis Sakramentas.

Lentelėse pateikiame Veprių kalvarijų Kryžiaus kelyje atliekamas apeigas ir muziką.

16 lentelė

Veprių kalvarijų Kryžiaus kelio apeiginiai papročiai

Eil. Nr.	Vietos pavadinimas	Apeiginiai papročiai
1.	Veprių kalvarijų Kryžiaus kelias.	1. Švenčių /atlaidų šventimas. 2. Sekminių šventės. 3. Trijų dienų šventimas. 4. Naktinės procesijos.
2.	Prie visų koplyčių, arba stočių.	5. Apvaikščiojimas procesijomis bei individualiai. 6. Atsiklaupimas. 7. Persižegnojimas. 8. Skaitinio skaitymas. 9. Maldų kalbėjimas. 10. Maldų giedojimas stovint arba klūpant. 11. Gėlių aukojimas bei barstymas. 12. Degančių žvakių procesijose nešimas ir aukojimas bei deginimas koplyčiose. 13. Giesmių giedojimas einant. 14. Grojimas akademiniais muzikos instrumentais. 15. Grojimas liaudies muzikos instrumentais.
3.	Marijos takeliai.	16. Švč. Sakramento pagarbinimas 17. Švč. Marijos Rožančinės paveikslų pagerbimas. 18. Marijos takelių lankymas priešinga kalvarijų Kryžiaus kelio kryptimi. 19. Kapinių bei jose palaidotų mirusiųjų pagerbimas.
4.	Kalvarijų Kryžiaus kelias.	Švč. Sakramento pagarbinimas. Švč. M. Marijos Rožančinės paveikslų pagerbimas.
5.	Parapijos kapinėse.	Kapinių bei jose palaidotų mirusiųjų pagerbimas.
6.	Penkta stotis „Prie Kedrono upelio“.	20. Bridimas per vandens telkinį (Kedrono upelį). 21. Prausimasis Kedrono upelio vandeniu.
7.	Nuo penktos stoties „Prie Kedrono upelio“ iki šeštos „Pirmuose vandens vartuose“.	22. Lipimas keliais į Ubagų kalną.
8.	Ubagų kalnas.	23. Giesmių liaudies dainų melodijomis giedojimas arba grojimas. 24. Aukų elgetoms aukojimas.
9.	Šešta stotis „Pirmuose vandens vartuose“.	25. Ėjimas pro vartų viduriniuosius skyrius ir žegnojimas.
10.	Penkiolikta stotis „Pas Eroda“.	26. Koplyčių/stočių apėjimas aplink.
11.	Šešiolikta stotis „Antrą kartą Geležiniuose vartuose“.	27. Ėjimas pro vartų šoninius skyrius

Veprių kalvarių Kryžiaus kelio muzika

Eil. Nr.	Koplyčios, arba stoties, pavadinimas	Atstumai tarp koplyčių	Maldų ir giesmių pavadinimai
Pridėtinės koplyčios/stotys: 12 stočių Marijos takeliai			
1.	Bažnyčios didysis altorius – IV stotis.	297–300 m	1. „Garbinkime Švč. Sakramentą“. 2. „Sveika, Karaliene“. 3. „Septynių Marijos skausmų ir džiaugsmų vainikėlis“ („Karunka“).
2.	IV stotis–VIII stotis.	198–200 m	4. „Stovi Motina“.
3.	VIII stotis–kapinės–XII stotis.	1438–1440 m	5. „Sveika Marija, Motina mieliausia“. 6. „Viešpaties Angelas“ ir „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie“ (3 k.).
Pagrindinis Veprių kalvarių Kryžiaus kelias			
4.	Nuo bažnyčios didžiojo altoriaus iki pirmos stoties „Paskutinė vakarienė“.	450 m	„Garbinkime Švč. Sakramentą“. „Sveika, Karaliene“. 7. „Broliai, atminkim“
5.	Nuo pirmos stoties „Paskutinė vakarienė“ iki antros stoties „Prie Alyvų kalno“.	166 m	8. „Alyvų daržely“. 9. „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie“ (3 k.).
6.	Nuo antros stoties „Prie Alyvų kalno“ iki trečios stoties „Viešpats Jėzus meldžiasi Alyvų kalne“.	80 m	10. „Dieve, mūsų Sutvėrėjau“.
7.	Nuo trečios stoties „Viešpats Jėzus meldžiasi Alyvų kalne“ iki ketvirtos stoties „Viešpaties Jėzaus suėmimas“.	50 m	„Dieve, mūsų Sutvėrėjau“.
8.	Nuo ketvirtos stoties „Viešpaties Jėzaus suėmimas“ iki penktos stoties „Prie Kedrono upelio“.	985 m	11. Visų Šventųjų litanija.
9.	Nuo penktos stoties „Prie Kedrono upelio“ iki šeštos stoties „Pirmuose vandens vartuose“.	160 m	12. „Viešpats labai nuliūdęs“.
10.	Nuo šeštos stoties „Pirmuose vandens vartuose“ iki septintos stoties „Pirmuose Siono vartuose“.	220 m	13. „Marija Magdalena“.
11.	Nuo septintos stoties „Pirmuose Siono vartuose“ iki aštuntos stoties „Pas Aną“.	75 m	„Marija Magdalena“.
12.	Nuo aštuntos stoties „Pas Aną“ iki devintos stoties „Pirmą kartą pas Kajafą“.	346 m	14. „Sveika, Marija, Motina mieliausia“.
13.	Nuo devintos stoties „Pirmą kartą pas Kajafą“ iki dešimtos stoties „Kalėjime“.	10 m	15. „Kurs už mus kaltus kentėjai“ (1 k.).
14.	Nuo dešimtos stoties „Kalėjime“ iki vienuoliktos stoties „Antrą kartą pas Kajafą“.	10 m	„Kurs už mus kaltus kentėjai“ (1 k.).
15.	Nuo vienuoliktos stoties „Antrą kartą pas Kajafą“ iki dvyliktos stoties „Antruose Siono vartuose“.	160 m	„Kurs už mus kaltus kentėjai“ (1 k.). 16. „Jėzau Kristau maloniausias“.
16.	Nuo dvyliktos stoties „Antruose Siono vartuose“ iki tryliktos stoties „Pirmą kartą pas Pilotą“.	310 m	17. „Dievas mūsų prieglauda“.

17.	Nuo tryliktos stoties „Pirmą kartą pas Pilotą“ iki keturioliktos stoties „Pirmą kartą Geležiniuose vartuose“.	160 m	18. „Saldžiausias Jėzau“ (naujoji redakcija – „Geriausias Jėzau“).
18.	Nuo keturioliktos stoties „Pirmą kartą Geležiniuose vartuose“ iki penkioliktos stoties „Pas Erodą“.	64 m	19. „Valandą šeštą“.
19.	Nuo penkioliktos stoties „Pas Erodą“ iki šešioliktos stoties „Antrą kartą Geležiniuose vartuose“.	64 m	„Valandą šeštą“. „Viešpaties Angelas“ ir „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie“ (3 k.).
20.	Nuo šešioliktos stoties „Antrą kartą Geležiniuose vartuose“ iki septynioliktos stoties „Pirmuose senojo miesto vartuose“.	80 m	„Kurs už mus kaltus kentėjai“ (3 k.).
21.	Nuo septynioliktos stoties „Pirmuose senojo miesto vartuose“ iki aštuonioliktos stoties „Antruose naujojo miesto vartuose“.	66 m	20. „Šventas Dieve“.
22.	Nuo aštuonioliktos stoties „Antruose naujojo miesto vartuose“ iki devynioliktos stoties „Trečiuose naujojo miesto vartuose“.	114 m	„Šventas Dieve“.
23.	Nuo devynioliktos stoties „Trečiuose naujojo miesto vartuose“ iki dvidešimos stoties „Ketvirtuose senojo miesto vartuose“.	36 m	„Šventas Dieve“.
24.	Nuo dvidešimos stoties „Ketvirtuose senojo miesto vartuose“ iki dvidešimt pirmos stoties „Rotušėje“.	40 m	21. „Jau susirinko taryba“.
25.	Nuo dvidešimt pirmos stoties „Rotušėje“ iki dvidešimt antros stoties „Viešpats Jėzus paima nešti kryžių“.	16 m	„Jau susirinko taryba“.
26.	Nuo dvidešimt antros stoties „Viešpats Jėzus paima nešti kryžių“ iki dvidešimt trečios stoties „Viešpats Jėzus pirmą kartą parpuola po kryžiumi“.	46 m	„Jau susirinko taryba“.
27.	Nuo dvidešimt trečios stoties „Viešpats Jėzus pirmą kartą parpuola po kryžiumi“ iki dvidešimt ketvirtos stoties „Viešpats Jėzus susitinka savo Motiną“.	66 m	22. „Stovi Motina“.
28.	Nuo dvidešimt ketvirtos stoties „Viešpats Jėzus susitinka savo Motiną“ iki dvidešimt penktos stoties „Simonas Kirėnietis padeda nešti kryžių“.	56 m	„Stovi Motina“.
29.	Nuo dvidešimt penktos stoties „Simonas Kirėnietis padeda nešti kryžių“ iki dvidešimt šeštos stoties „Veronika nušluosto Viešpačiui Jėzui veidą“.	64 m	23. „Didi Globėja“ (naujoji redakcija – „Kai Viešpats Jėzus į Golgotą ėjo“).
30.	Nuo dvidešimt šeštos stoties „Veronika nušluosto Viešpačiui Jėzui veidą“ iki dvidešimt septintos stoties „Viešpats Jėzus teismo vartuose parpuola po kryžiumi antrą kartą“.	236 m	24. „Krikščionio siela kiekvieno“.
31.	Nuo dvidešimt septintos stoties „Viešpats Jėzus teismo vartuose parpuola po kryžiumi antrą kartą“ iki dvidešimt aštuntos stoties „Viešpats Jėzus ramina verkiančias moteris“.	138 m	25. „Marijos vardas“.

32.	Nuo dvidešimt aštuntos stoties „Viešpats Jėzus ramina verkiančias moteris“ iki dvidešimt devintos stoties „Viešpats Jėzus prie Golgotos kalno parpuola po kryžiumi trečią kartą“.	173 m	26. „Šviesa pasaulio viso“ (naujoji redakcija – „Liekim sąsaras visi“).
33.	Nuo dvidešimt devintos stoties „Viešpats Jėzus prie Golgotos kalno parpuola po kryžiumi trečią kartą“ iki parapijos kapinių, nuo parapijos kapinių iki trisdešimos stoties „Viešpačiui Jėzui nuplėšia drabužius“.	10 m	27. „Mieliausias Jėzau“.
34.	Nuo trisdešimos stoties „Viešpačiui Jėzui nuplėšia drabužius“ iki trisdešimt pirmos stoties „Viešpatį Jėzų kala prie kryžiaus“.	10 m	„Mieliausias Jėzau“.
35.	Nuo trisdešimt pirmos stoties „Viešpatį Jėzų kala prie kryžiaus“ iki trisdešimt antros stoties „Viešpats Jėzus kenčia ir miršta ant kryžiaus“.	5 m	„Mieliausias Jėzau“.
36.	Nuo trisdešimt antros stoties „Viešpats Jėzus kenčia ir miršta ant kryžiaus“ iki trisdešimt trečios stoties „Viešpatį Jėzų nuima nuo kryžiaus“.	85 m	28. „Verkit, angelai“.
37.	Nuo trisdešimt trečiosios stoties „Viešpatį Jėzų nuima nuo kryžiaus“ iki trisdešimt ketvirtosios stoties „Viešpaties Jėzaus Kristaus kapas“.	130 m	„Verkit, angelai“.
38.	Nuo trisdešimt ketvirtos stoties „Viešpaties Jėzaus Kristaus kapas“ iki trisdešimt penktos stoties „Švento kryžiaus atradimas“.	35 m	29. „Kryžiau Šventas“.
39.	Nuo trisdešimt penktos stoties „Švento kryžiaus atradimas“ iki bažnyčios centrinio altoriaus.	24 m	„Viešpaties Angelas“ ir „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie“. „Garbinkime Švč. Sakramentą“.
		Iš viso: 6720 m	

Lentelė „Veprių kalvarių Kryžiaus kelio apeigos“ rodo, kad iš paminėtų apeiginių papročių savo unikalumu išsiskiria Marijos takelių lankymas priešinga kalvarių Kryžiaus kelio kryptimi.

Lentelė „Veprių kalvarių Kryžiaus kelio muzika“ rodo, kad savo naujumu išsiskiria „Septynių Marijos skausmų ir džiaugsmų vainikėlis“ („Karunka“).

Muzika

Verkių ir Vilniaus kalvarių Kryžiaus kelio vadovėliuose maldininkams pateikiama paaiškinimų. Su šių kalvarių Kryžiaus kelio muzika susijęs šis paaiškinimas: „...kelios paskutinės stotys (XXIX–XXXV) yra prie bažnyčios; prie jų negiedama giesmių tuo laiku, kada bažnyčioje laikomos pamaldos ar sakomas pamokslas“²⁹.

Veprių kalvarių Kryžiaus kelio maldos ir giesmės, išskyrus „Septynių Marijos skausmų ir džiaugsmų vainikėlį“ („Karunką“), yra identiškos Vilniaus kalvarių Kryžiaus kelio maldyne bei giesmyne sudėtoms giesmėms. Skiriasi tik jų tik melodika.

Garbinkime Švenčiausiąjį Sakramentą³⁰

Eilės tvarka tai pirmoji iš maldu/giesmių. Apie jos kilmę jau kalbėta.

Lėtai

Gar-bin-ki-me Šven - čiau - sią - jį Sa - kra - men - tą, Jė - zaus Kris - taus,

mū - sų Vieš - pa - ties, tik - rą - jį Kū - ną ir Krau - ją. (3 k.)

Da - bar ir vi - sa - dos ir per am - žius. A - men.

Sveika, Karaliene³¹

Apie šios maldos/giesmės kilmę kalbėta ankstesniuose vadovėlio skyriuose.

Svei - ka, Ka - ra - lie - ne, gai - les - tin - go - ji Mo - ti - na,

mū - sų gy - vy - be, pa - guo - da ir vil - tie, svei - ka!

Ta - vęs šau - kia - mės iš - trem - tie - ji Ie - vos

vai - kai. Ta - vęs il - gi - mės, verk - da - mi ir vai - to - da -

mi šia - me a - ša - rų klo - ny - je. To - dėl Tu,

mū - sų Už - ta - rė - ja, sa - vo gai - les -

tin - gas a - kis į mus at - kreip - ki ir Jė - zu,

gar - bin - gą my - li - mą - jį Sū - nų mums po šios trem -

ties pa - ro - dyk. O ge - ro - ji, o ma - lo -

nio - ji, o mie - liau - sio - ji Mer - ge - le Ma - ri - ja!

Broliai, atminkim³²

Apie šios giesmės kilmę jau kalbėta.

Bro - liai, at - min - kim, ką Jė - zus ken - tė - jo, kai šven - tą

krau - ją Ji - sai už mus lie - jo. Kaip jį su -

ga - vė, bai - siau - siai kan - ki - no, kol nu - ma - ri - no.

Alyvų darželys³³

Apie giesmės kilmę jau kalbėta.

A - ly - vų dar - žė - ly krau - ju pra - kai - ta - vo,
Die - vo Tė - vo Sū - nūs už mus, žmo - nes sa - vo.

skaus - mas šir - di jam sus - pau - dè:
Nu - liū - di - mas sie - loj griau - dè:

Bran - gus At - pir - kė - jau, kiek Tu iš - ken - tė - jai.

Viešpaties Angelas ir Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie!³⁴

Apie šių giesmių kilmę jau kalbėta.

Vieš - pa - ties An - ge - las ap - reiš - kė Ma - ri - jai:

ir pra - dè - jo iš Šven - to - sios Dva - sios.

Svei - ka, Ma - ri - ja, ma - lo - nės pil - no - ji, Vieš - pats

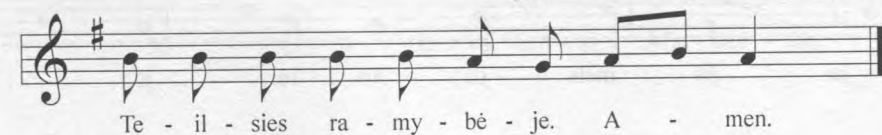
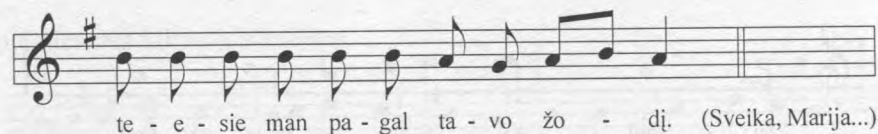
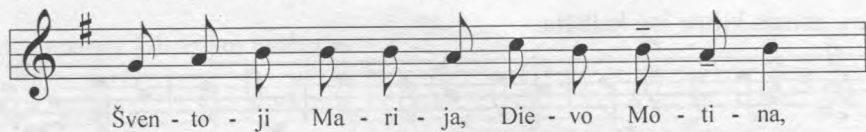

su ta - vi - mi. Tu pa - gir - ta tarp mo - te - rū

ir pa - gir - tas ta - vo sū - nus Jė - zus.

Giesmių „Viešpaties Angelas“ ir „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie!“ tęsinys

Dieve, mūsu Sutvērējau³⁵

Apie giesmēs kilmę jau kalbēta.

Die - ve, že - mēs Val - dy - to - jau / tik - ras žmo - nių my - lē - to - jau.

Tau gar - bę duo - dam at - mi - nę Jē - zaus nak - tį pas - ku - ti(ņę).

Visų Šventųjų litanija³⁶

Apie litanijos kilmę jau kalbēta.

Ky - ri - e e - lei - son! Chris - te e -

lei - son! Ky - ri - e e - lei - son!

Viešpats labai nuliūdes³⁷

Apie giesmēs kilmę jau kalbēta.

Vieš - pats, la - bai nu - liū - dęs, i so - dą

a - tē - jo: šven - toj nak - ties ty - lo -

je jis mels - tis no - rē - jo.

Marija Magdalena³⁸

Apie giesmės kilmę jau kalbėta.

Ma - ri - ja Mag - da - le - na, kai Jė - zaus
ieš - ko - jo, vi - są ke - lią a - ša -
rom, kaip per - lais, nu - klo - jo.

Sveika, Marija, Motina mieliausia³⁹

Apie giesmės kilmę jau kalbėta.

Svei - ka, Ma - ri - ja, Mo - tina mie - liau - sia,
Už - ta - ry - to - ja mū - sų bran - giau - sia.
Už - ta - ry - to - ja ir gim - dy - to - ja,
Mo - ti - na Die - vo mū - sų Mie - liau - sia.

Kurs už mus kaltus kentėjai⁴⁰

Apie giesmės kilmę jau kalbėta.

Three staves of musical notation in G major, 4/4 time. The melody is simple and hymn-like. The lyrics are written below the notes.

Kurs už mus kal - tus ken - tē - jai, Jė - zau Kris - tau,
Die - ve mū - sų, būk mums gai - les - tin - gas, būk mums gai - les - tin - gas,
būk mums gai - les - tin - gas.

Giesmės „Jėzau Kristau maloniausias“ kilmė jau aptarta. Jos melodija yra ta pati kaip ir Vilniaus kalvarių giesmės.

Dievas mūsų prieglauda⁴¹

Apie giesmės „Dievas mūsų prieglauda“ kilmę jau kalbėta.

Two staves of musical notation in G major, 4/4 time. The melody is simple and hymn-like. The lyrics are written below the notes.

Die - vas mūsų prieglauda ir stip - ry - bė,
var - ge ištiki - miau - sia pa - gal - ba!

Giesmės „Saldžiausias Jėzau“ (naujoji redakcija – „Geriausias Jėzau“) kilmė jau aptarta. Jos melodija yra tapati Vilniaus kalvarių giesmės melodikai.

Šventas Dieve⁴²

Giesmės kilmė jau aptarta.

Apie giesmės „Jau susirinko taryba“ kilmę jau kalbėta. Jos melodija yra tapati Vilniaus kalvarių giesmės melodikai.

Stovi Motina⁴³

Apie Veprių kalvarių Kryžiaus kelio giesmyne esančios giesmės kilmę jau kalbėta.

Didi Globėja

(naujoji redakcija – „Kai Viešpats Jėzus į Golgotą ėjo“)⁴⁴

Giesmės kilmės aprašymas pateiktas ankstesniame skyriuje.

$\text{♩} = 63$

Kai Vieš - pats Jė - zus į Gol - go - tą ė - jo,

ke - lios gar - bin - gos mo - te - rys ly - dè - jo.

Šir - dys gai - lin - gos troš - ko gi pa -

dè - ti, Jė - zui ken - tè - ti.

Apie giesmės „Krikščionio siela kiekvieno“ kilmę jau kalbėta. Jos melodija yra tapati Vilniaus kalvarių giesmės melodikai.

Giesmės „Marijos vardas“ kilmė pateikta ankstesniame skyrelyje. Jos melodija yra tapati Vilniaus kalvarių giesmės melodikai.

Šviesa pasaulio viso (naujoji redakcija – „Liekim ašaras visi“)⁴⁵

Apie giesmės kilmę jau kalbėta.

$\text{♩} = 84$

Švie - sa pa - sau - lio vi - so,

Jė - zus Kris - tus už - ge - so,

už - ge - so so sun - kiai mi - rės,
vi - so pik - to pa - ty - rės.

Mieliausias Jėzau⁴⁶

Giesmės kilmė jau aptarta.

Mie - liau - sias Jė - zau, dėl ma - nęs su - žeis - tas.

Tu gy - dai sie - las net nu - mirt pas - merk - tas.

Vien ste - bė - tis lie - ka ne - i - mi Tu nie -

ko, dar už - mo - ki dan - gum.

Verkit angelai⁴⁷

Apie giesmės kilmę jau kalbėta.

Ver - ki - te, Die - vo An - ge - lai šven - tie - jį,
din - go links - my - bė ir džiaugs - mai švie - sie - ji.

ver - kit prie ka - po mū - sų At - pir -

kė - jo, kurs dėl žmo - ni - jos gy - vy - bę pa -

dė - jo, gy - vy - bę pa - dė - jo.

Kryžiaus šventas⁴⁸

Apie giesmės kilmę jau kalbėta ankstesniuose vadovėlio skyriuose.

Kry - žiau šven - tas, vi - sų me - džiū
Vie - nas Tu pa - gar - bin - tas,

ne - iš - žel - dys gi - rios to - kio,
sal - džios vi - nys, sal - dus me - di,

žie - dais la - pais žel - me - niu;
sal - džią naš - tą ke - lia - te.

Septynių Marijos skausmų ir džiaugsmų vainikėlis („Karunka“)

„Septynių Marijos skausmų ir džiaugsmų vainikėlis“ („Karunka“) yra išverstas iš lenkų kalbos, tikriausiai ne anksčiau kaip XVIII amžiuje. Ji yra P. Šrubauskio 1726 m. leidinyje „Balsas širdies“. Giesmę parašė lenkų pranciškonas Vladislovas iš Gielniovo († 1505). Nuo 1699 m. bernardinams (pranciškonų atšaka) buvo suteikta teisė rengti Sopulingosios Dievo Motinos atlaidus, kurių metu giesmė „Septynių skausmų ir džiaugsmų vainikėlis“ („Karunka“) pagerbiami Dievo Motinos Skausmai⁴⁹. Lietuvoje „Karunka“ turbūt pirmiausia suskambo pranciškonų bažnyčiose, iš kur paplito po visą Lietuvą.

Giesmę sudaro dvi dalys: pirmoje suminėti septyni Marijos iškentėti skausmai, antroje išvardyti Marijos džiaugsmai (taip pat septyni).

Veprių kalvarių Kryžiaus kelio „Septynių Marijos skausmų ir džiaugsmų vainikėlio“ („Karunkos“) tekstas⁵⁰ ir melodija⁵¹:

Jei Ma - ri - ją my - li - me tik - rai, jo - sios

at - mi - ni - mą gerb - kim kaip vai - kai,

pri - si - min - kim Mo - ti - nos skaus - mus,

žvel - kim į šven - tuo - sius jos Šir - dies skaus - mus.

UŽDUOTYS SAVARANKIŠKAM DARBUI

1. Išvardykite Mosėdžio kalvarių tipo Kryžiaus kelio kilmės versijas?
2. Pagalvokite, kas skiria Mosėdžio kalvarių tipo Kryžiaus kelią nuo Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio.
3. Panagrinėkite visus Veprių kalvarių Kryžiaus kelių apeiginius papročius ir atsakykite, ką jie simbolizuoja.
4. Pateikite Mosėdžio ir Vilniaus kalvarių Kryžiaus kelių giesmynų sudarymo kriterijus.
5. Išmokite giedoti pagal pateiktas giesmių melodijas.

PAGRINDINĖ LITERATŪRA

- Jėzaus Kristaus kančios kelių, arba kalvarių, vadovėlis taikomas Vilniaus ir Veprių Kalvarijoms apvaikščioti / parašė J. K. sekdamas kunigo Bornikovskio vadovėlį. Ukmergė. 1927.
- Kviklys B. Lietuvos bažnyčios. Kauno arkivyskupija. Chicago. 1983. T. 3.
- Kviklys B. Lietuvos bažnyčios. Telšių vyskupija. Chicago. 1980. T. 1.
- Liturginis maldynas. Ketvirtasis pataisytas leidimas. Vilnius. 1996.
- Motuzas A. Lietuvos kalvarių Kryžiaus kelių istorija, apeiginiai papročiai ir muzika. Kaunas. 2003.
- Valančius M. Raštai. Vilnius. 1972. T. 2.

Kražių skerdynės / sudarė ir medžiagą surinko L. Mulevičius (dokumentus vertė ir knygą baigė rengti spaudai R. Strazdūnaitė). Vilnius. 1993.

Matusas J. Motiejus Valančius kaip istorikas. Atspausa iš „Senovės“ III tomo. Kaunas. 1938.

Mūsų Lietuva / paruošė B. Kviklys. Chicago. 1980. T. 2.

Šileikis G., Visockis A. Lietuvos istorijos datos, įvykiai, faktai, asmenybės (nuo I amžiaus iki 1795 metų). Kaunas. 1998.

Vilniaus kalvarijų arba Kryžiaus kelias / parašė kun. V. Taškūnas. Vilnius. 1940.

NUORODOS

¹ Šileikis G., Visockis A. Lietuvos istorijos datos, įvykiai, faktai, asmenybės (nuo I amžiaus iki 1795 metų). Kaunas. 1998. P. 176.

² Kviklys B. Lietuvos bažnyčios. Telšių vyskupija. Chicago. 1980. T. 1. P. 222–223.

³ Valančius M. Raštai. Vilnius. 1972. T. 2. P. 358–360.

⁴ Matusas J. Motiejus Valančius kaip istorikas. Atspausa iš „Senovės“ III tomo. Kaunas. 1938. P. 10.

⁵ Valančius M. Raštai. Ten pat. P. 168.

⁶ Motuzas A. Lietuvos kalvarijų Kryžiaus kelių istorija, apeiginiai papročiai ir muzika. Kaunas. 2003. P. 58.

⁷ Motuzas A. Lietuvos kalvarijų Kryžiaus kelių istorija, apeiginiai papročiai ir muzika. Ten pat.

⁸ Mosėdžio bažnyčios inventoriaus ir vyskupų vizitacijų knyga. Mosėdis. 1922.

⁹ Mūsų Lietuva / paruošė B. Kviklys. Chicago. 1980. T. 2. P. 544.

¹⁰ Kviklys B. Lietuvos bažnyčios. Kauno arkivyskupija. Chicago. 1983. T. 3. P. 547.

¹¹ Šileikis G., Visockis A. Lietuvos istorijos datos, įvykiai, faktai, asmenybės (nuo I amžiaus iki 1795 metų). Ten pat. P. 231.

¹² Motuzas A. Lietuvos kalvarijų Kryžiaus kelių istorija, apeiginiai papročiai ir muzika. Ten pat. P. 60.

¹³ Mūsų Lietuva. Ten pat. P. 544.

¹⁴ Kražių skerdynės / sudarė ir medžiagą surinko L. Mulevičius (dokumentus vertė ir knygą baigė rengti spaudai R. Strazdūnaitė). Vilnius. 1993. P. 12.

¹⁵ AA/EE/SS. Carte de Russia, Polonia // Vatikano archyvas. Vol. 11.

¹⁶ Bliumin A. Nepavykęs Veprių kalvarijų uždarymas // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. Vilnius. 2001. T. 18. P. 171–172).

¹⁷ S. J. Vepriai // Draugija. 1940. Nr. 11. P. 547).

¹⁸ Motuzas A. Lietuvos kalvarijų Kryžiaus kelių istorija, apeiginiai papročiai ir muzika. Ten pat. P. 126.

¹⁹ Ten pat. 127.

²⁰ Jėzaus Kristaus kančios kelių, arba kalvarijų, vadovėlis taikomas Vilniaus ir Veprių Kalvarijoms apvaikščioti / parašė J. K. sekdamas kunigo Bornikovskio vadovėlį. Ukmergė. 1927. P. 12.

²¹ Motuzas A. Lietuvos kalvarijų Kryžiaus kelių istorija, apeiginiai papročiai ir muzika. Ten pat. P. 127.

²² Jėzaus Kristaus kančios kelių, arba kalvarijų, vadovėlis taikomas Vilniaus ir Veprių Kalvarijoms apvaikščioti. Ten pat. P. 11.

²³ Kviklys B. Lietuvos bažnyčios. Kauno arkivyskupija. Ten pat. P. 445.

²⁴ Jėzaus Kristaus kančios kelių, arba kalvarijų, vadovėlis taikomas Vilniaus ir Veprių Kalvarijoms apvaikščioti. Ten pat. P. 52.

²⁵ Liturginis maldynas. Ketvirtasis pataisytas leidimas. Vilnius. 1996. P. 415.

²⁶ Kviklys B. Lietuvos bažnyčios. Kauno arkivyskupija. Ten pat. P. 445.

²⁷ Motuzas A. Lietuvos kalvarijų Kryžiaus kelių istorija, apeiginiai papročiai ir muzika. Ten pat. P. 129.

²⁸ Liturginis maldynas. Ten pat. P. 477.

²⁹ Vilniaus kalvarijos arba Kryžiaus kelias / parašė kun. V. Taškūnas. Vilnius. 1940. P. 5.

³⁰ Motuzas A. Lietuvos kalvarijų Kryžiaus kelių istorija, apeiginiai papročiai ir muzika. Ten pat. P. 179.

³¹ Ten pat. P. 181–182.

³² Ten pat. P. 200.

-
- ³³ Ten pat. P. 234.
³⁴ Ten pat. P. 194.
³⁵ Ten pat. P. 202.
³⁶ Ten pat. P. 226.
³⁷ Ten pat. P. 205.
³⁸ Ten pat. P. 237.
³⁹ Ten pat. P. 227.
⁴⁰ Ten pat. P. 212.
⁴¹ Ten pat. P. 238.
⁴² Ten pat. P. 240.
⁴³ Ten pat. P. 207.
⁴⁴ Ten pat. P. 214.
⁴⁵ Ten pat. P. 219.
⁴⁶ Ten pat. P. 223.
⁴⁷ Ten pat. P. 242.
⁴⁸ Ten pat. P. 244.
⁴⁹ *Kantak K.* Bernardiny Polsci. Lwów. 1933. T. 1. S. 131.
⁵⁰ Liturginis maldynas. Ten pat. P. 601–603.
⁵¹ *Motuzas A.* Lietuvos kalvarių Kryžiaus kelių istorija, apeiginiai papročiai ir muzika. Ten pat. P. 249.

III SKYRIUS

KATALIKŲ LIAUDIES PAMALDUMO PRAKTIKŲ LIETUVOJE APEIGINIAI PAPIROČIAI

Sudaryta lentelė, kur nurodyti visi vyraujantys katalikų liaudies pamaldumo praktikų Lietuvoje apeiginiai papročiai.

18 lentelė

Katalikų liaudies pamaldumo praktikų Lietuvoje apeiginiai papročiai

Eil. Nr.	Apeigos
1.	Švenčių/atlaidų šventimas
3.	Penktadienio šventimas
4.	Šeštadienio šventimas, apvaikštant Marijos takelius
5.	Trijų ir oktavos dienų šventimas (arba visą mėnesį)
6.	Atsiklaupimas
7.	Persižegnojimas
8.	Švč. Sakramento pagarbinimas
9.	Švč. M. Marijos paveikslų garbinimas
10.	Skaitinio skaitymas
11.	Maldų kalbėjimas
12.	Maldų giedojimas
13.	Giesmių giedojimas stovint
14.	Giesmių giedojimas einant
15.	Ėjimas procesijose bei individualiai
16.	Kapinių bei jose palaidotų mirusiųjų pagerbimas
17.	Meldžiantis už mirusiuosius, Kryžiaus kelio apvaikščiojimas per šermenis ir mirusiųjų minėjimus
18.	Degančių žvakių procesijose nešimas ir jų aukojimas bei deginimas koplyčiose/stotyse
19.	Naktinės procesijos
20.	Gėlių aukojimas bei barstymas
21.	Gulimasis ant žemės kryžiumi
22.	Gestikuliavimas iškeltomis į viršų rankomis
23.	Ėjimas aplink altorių keliais
24.	Šv. kolonų/statulų lankymas
25.	Žemės bučiavimas
26.	Šv. vietų (relikvijų) bučiavimas
27.	Laukų, koplyčių/stočių bei bažnyčių apėjimas
28.	Sustojimas
29.	Ėjimas pro kalvarijų Kryžiaus kelio vartų viduriniuosius vartus ir žegnojimasis

30.	Ėjimas pro kalvarijų Kryžiaus kelio vartų šoninius vartus
31.	Mušimasis į krūtinę
32.	Galvos nulenkimas
33.	Pamokslų prie kalvarijų Kryžiaus kelio koplyčių sakymas
34.	Skambinimas kapinių koplyčių varpais
35.	Lipimas keliais Šventųjų laiptų koplyčios laiptais
36.	Sopulingosios Dievo Motinos 7-ių skausmų stočių Šiluvoje lankymas
37.	Marijos takelių lankymas priešinga kalvarijų Kryžiaus kelio kryptimi
38.	Grojimas akademiniiais muzikos instrumentais
39.	Grojimas lietuvių liaudies (kanklės) ir kitais muzikos instrumentais
40.	Akmenėlių rinkimas
41.	Lipimas keliais į Ubagų kalną (kalvarijų Kryžiaus keliuose)
42.	Kryžiaus formos pušies kamieno bučiavimas (Vilniaus kalvarijos)
43.	Bridimas per Kedrono upelį (Kalvarijų Kryžiaus keliai)
44.	Prausimasis Kedrono upelio vandeniui (Kalvarijų Kryžiaus keliai)
45.	Moterų plaukų išpynimasis (išdraikymas)
46.	Moterų raudų raudojimas (šaukimas)
47.	Aukų elgetoms aukojimas
48.	Giesmių liaudies dainų melodijomis giedojimas arba grojimas

Matome, kad katalikų liaudies pamaldumo praktikose vyrauja 48 apeiginiai papročiai. Pirmasis – švenčių/atlaidų šventimas.

Nuo pat krikščionybės pradžios minėti Kristaus gyvenimo įvykiai. IV a. prasideda kankinių kultas – švenčiamos jų šventės. Pirmosios istorinės žinios apie šias šventes siekia 620 metus, kai Reimso vyskupas Senacijus, be sekmadienių, nustatė dar 11 kitų švenčių. Nuo XII iki XVI a. atskiros vyskupijos turėjo daugiau kaip 100 šventų dienų (su sekmadieniais), neįskaitant parapinių ir vienuolynų švenčių.

Lietuvoje įvedus krikščionybę, iškart imta minėti šventes, kurios jau buvo švenčiamos visoje Bažnyčioje. Kaimyninėje Lenkijoje švenčių buvo daug: be visoje Bažnyčioje švenčiamų, dar prisidėjo keleto krašto globėjų švenčių/atlaidų. Iš pradžių Lietuvos globėjų šventės buvo tokios pat kaip ir Lenkijoje. Tik Vilniaus vyskupo Benedikto Vainiaus laikais (1600–1615) sinodas nustatė savo globėjus: šv. Jurgį, šv. Kazimierą ir šv. Mikalojų¹.

1634 m., popiežiaus Urbono VIII laikais, Apeigų kongregacija leido Lenkijoje ir Lietuvoje vasaros mėnesiais (liepos, rugpjūčio ir rugsėjo) šventes perkelti iš darbo dienų į sekmadienius, tačiau nebuvo leista kilnoti Marijos ir Apaštalų švenčių/atlaidų. Popiežius Pijus VI 1775 m. išleido bulę „Paternae Charitati“, kuria Lietuvoje ir Lenkijoje panaikintos kai kurios šventės, mažesnis jų skaičius išliko iki 1911 metų. Buvo paliktos krašto ir vyskupijų globėjų šventės/atlaidai. Lietuvoje jos sutapo su Šv. Ka-

zimiero švente, nes visos trys Lietuvos vyskupijos (Vilniaus, Žemaičių ir Seinų) buvo pasirinkusios šv. Kazimierą krašto ir vyskupijos globėju².

Sinodų aktuose randame nutarimų, kuriais norima apsaugoti šventes nuo triukšmingų pasaulietinių dalykų, nesiderinančių su šventės nuotaika. Kadangi šventės sutraukdavo daugybę žmonių, tuo stengėsi pasinaudoti pirkliai, švenčių dienomis rengdavę turgus. Vyskupijų sinodai juos draudė, bet kai tai nepadėjo, leido prekiauti tik pamaldoms pasibaigus. Nepaklusniųjų prekiautojų prekės turėjo būti konfiskuotos ir atiduotos prieglaudoms. Buvo draudžiama švenčių dienomis pardavinėti svaiginamuosius gėrimus ir girtuokliauti (girtuokliai turėjo būti baudžiami net kūno bausmėmis). Švenčių dienomis uždrausta smuklėse kortuoti ir rengti šokius. Įdomus 1613 m. Vilniaus sinodo nutarimas apie papročio, kurio laikydamsi liaudis dėjo aukas ant didžiojo altoriaus (vištas, veršelius ir pan.), panaikinimą. Nutarime sakoma: jei žmonės nori atiduoti Dievui savo auką, tededą ją kur nors kitur, tik ne ant altoriaus. Draudžiama ir per šventojo parapijos globėjo ar parapijos šventėse neštis ant šventoriaus alaus ar kitų gėrimų ir ten gerti, nes tai primena pagoniškus papročius³.

Liaudies pamaldumo praktikos glaudžiai susijusios su Bažnyčios nuostatomis. Viena aišku, kad šventimas yra Katalikų Bažnyčios religinės kultūros palikimas.

Kita gyvuojanti šventimo praktika susijusi su tam tikromis dienomis – penktadieniu ar šeštadieniu. Veprių kalvarijų Kryžiaus kelyje 12-os stočių Marijos takeliai apvaikštomis Sekminių tridienio šeštadienį.

Bažnyčia Kristaus ir Jo Motinos Marijos kančias pažymėti paskyrė ne tik tam tikras šventes, vietas, bet ir konkrečias savaitės dienas. Pradžią šiam kultui davė vadinamoji „Didžioji Vokietijos mistinė Kryžiaus kelio mokykla“, kuri susiformavo viduramžiais (1327–1366 metais). Ji Viešpaties gyvenimo kančios dienas pradėjo sieti su konkrečiomis savaitės dienomis ir net valandomis. Kristaus kančios kelio garbinimo tradicijoje konkrečių dienų išskyrimas siejamas su XVI amžiaus viduryje Vokietijoje atsiradusiu papročiu Kristaus kančią garbinti vieną, tris, septynias ir aštuonias (oktavą) dienas. Kristaus mirties dienai pagerbti skirtas penktadienis, o šeštadienis – Marijai pagerbti⁴.

Penktadienio šventimas jau I a. pabaigoje maldų knygoje „Didache“ vadinamas pasninko diena. II a. raštai, pavyzdžiui, Hermo „Ganytojas“, taip pat Klemensas Aleksandrietis ir Tertulionas apie šią dieną kalba kaip apie „stacijų“ dieną, kai pasninkaujama ir kalbamos atgailos maldos. Šv. Epifanijus (†413) aiškina, kodėl penktadienį krikščionys pasninkauja, minėdami Viešpaties nukryžiovimo dieną. Seniausios šios dienos liturgijos liudijimai pabrėžia, jog Didįjį penktadienį nelaikomos šv. Mišios. Pirmosios žinios apie šios dienos apeigas atėjo iš Jeruzalės. Sakoma, kad Didįjį penktadienį buvo maldos kelionės diena: ketvirtadienio vakare buvo einama iš Alyvų kalno į

Getsemanę, o penktadienį – iš Paskutinės vakarienės vietos, kur pagerbiamas Jėzaus nuplakimo stulpas, į Golgotos kalną, kur vyskupas išnešdavo šv. Kryžiaus relikviją viešai žmonėms pagarbinti. Kiekviename sustojime buvo skaitomos kančios pranašystės, Evangelija, giedamos psalmės, kalbamos maldos⁵.

Šeštadienis (*Sabbathum*) ne tik žydams, bet ir krikščionims turėjo tam tikros liturginės reikšmės. Romos krikščionys jau pirmaisiais amžiais šeštadieniais pasninkaudavę. Pop. Inocentas I (402–417) laiške vyskupui Decencijui aiškina, kad šis pasninkas primenąs apaštalų liūdėsį šeštadienio dieną dėl Kristaus mirties. Nuo X a. vis labiau plintant Marijos kultui, šeštadienis skiriamas Marijai pagerbti. Marijai skirtos šeštadienio pamaldos pirmiausiai aptiktos benediktinų vienuolynuose. Vienuoliai servitai (*Ordo Servorum Mariae*) nuo 1392 m. savo bažnyčiose įsivedė paprotį kas šeštadienį kviestis žmones pamokslų klausyti. 1594 metais Krokuvoje šeštadienis buvo skirtas „Viešpaties Jėzaus Kristaus kančios apmąstymams su maldomis ir rožinio vainiku Švenčiausiajai Mergelei Marijai“. Popiežius šv. Pijus V (1566–1572), reformuodamas Romos liturgiją, paliko šeštadieniams (jei tik nepasitaiko *duplex* ar kuri nors kita šventė) *Officium* ir mišias „De S. Maria in Sabbato“. Nuo 1642 metų šią tradiciją ypač populiarino jėzuitai⁶.

Vepriuose šeštadienis, kaip Marijos garbei skirta diena, fiksuojamas nuo 1482 metų. Mikalojus Radvilaitis 1482 metais užrašė Veprių ir Upninkų parapijoms iš savo žemių gausią dešimtinę, už kurią šeštadieniais Marijos garbei buvo aukojamos mišios. Veprių kalvarijose išskirtinė pagarba šeštadieniui Sekminių atlaidų metu buvo ne išimtis, o natūralus reiškinys, atėjęs į Lietuvą su krikščionybe. Jis buvo skirtas Sopulingajai Kristaus Motinai pagerbti. Tai rodo, kad kalvarijų Kryžiaus kelyje tam tikrų savaitės dienų garbinimas yra ne vietinė, o per Lenkiją iš Vakarų Europos atėjusi tradicija. Šis paprotys originalus tuo, kad Vilniaus ir Veprių kalvarijų Kryžiaus keliams lankyti buvo skirtos trys dienos, Vilniuje – atsižvelgiant į žmonių priklausymą konkrečiam socialiniam sluoksniui, Vepriuose – atsižvelgiant į minėtus teologinius aspektus.

Oktavos dienų šventimo praktika Lietuvoje yra žinoma tik Žemaičių Kalvarijos, Tytuvėnų ir Mosėdžio kalvarijų tipo Kryžiaus keliuose bei Šiluvoje švenčiant Švč. M. Marijos Gimimo šventę.

Bažnyčios istoriniai šaltiniai byloja, kad jau nuo Konstantino Didžiojo laikų piligrimai, lankantys šventąsias Jeruzalės vietas, oktavos metu tam tikromis dienomis lankydavo kurią nors Kristaus Kryžiaus kelio vietą. Vakarų Bažnyčioje ši pamaldumo praktika atsirado vėlyvaisiais viduramžiais (XIV a.) Nyderlandų pranciškonų dėka. Kalvarijų Kryžiaus kelyje kiekviena Kristaus sustojimo vieta būdavo pažymima atskira diena. Iš pradžių jų skaičius įvairavo, dažniausiai buvo septynios stotys (dienos), kurios aprašytos evangelijose. 1491 m. olandas Bethlemas (†1518) išleido iliustruotą

knygelę, kurioje Kryžiaus kelią padalijo visoms savaitės dienoms. Pirmadienį autorius siūlo skirti Kristaus keliui apmąstyti nuo Paskutinės vakarienės iki Alyvų sodo. Antradienis – Kristus pas Aną, Pilotą bei Erodą. Trečiadienis – Kristaus sugrįžimas pas Pilotą, teismas, Kryžiaus uždėjimas bei pirmasis parpuolimas ant žemės. Ketvirtadienis – Kryžiaus nešimas per miestą, susitikimai su Motina, Simonu iš Kirėnės, Veronika bei antrasis parpuolimas ant žemės. Penktadienis – nukryžiuavimas. Šeštadienis – nuėmimas nuo kryžiaus ir guldymas į karstą. Sekmadienis – žengimas į dangų. Kitas pirmadienis – Šventosios Dvasios atsiuntimas⁷. Švč. M. Marijos Gimimo Šiluvoje atleidų metu oktava suskirstyta taip: kiekviena parapija turi savo dieną, yra ir kunigų diena (dažniausiai trečiadienį). Sekmadienį vyksta Didieji atleidai, kurie suformavo septynių/aštuonių (oktavos) dienų šventimą, kaip vieną iš pamaldumo išraiškos formų. Apie šventimą visą mėnesį (gegužės) jau kalbėta ankstesniuose skyriuose.

Katalikų liaudies pamaldumo praktikos, be švenčių bei minėtinų dienų šventimo, ypatingos ir kitais apeiginiais papročiais. Vienas jų – atsiklaupimas arba klūpėjimas.

Liturginė laikysena – klūpėjimas prie centrinio altoriaus ir prie koplytėlių – sena krikščionių tradicija. Nuo pat pirmųjų krikščionybės amžių yra meldžiamasi atsiklaupus pasninko, liūdesio, nusižeminimo ir atgailos metu. Anot šv. Bazilijaus, klūpėjimas rodo, kad nuodėmė mus parbloškė ant žemės. Vakarų Bažnyčios praktikoje išlikęs paprotys atsiklaupus medituoti ar skaityti, kaip senovėje elgėsi Egipto dykumų vienuoliai, ar adoruoti atsiklaupus prieš Švč. Sakramentą. Apaštalo darbų knyga mums pasakoja apie maldai suklupusį apaštalą Petrą (Apd 9, 40), apaštalą Paulių (Apd 20, 36), pastarąjį į kelionę lydinčius suklupusius krikščionis (Apd 21, 5).

Tai rodo, kad ši liturginė laikysena yra atėjusi iš Šventosios žemės.

Kitas apeiginis paprotys – žegnojimas.

Yra žinoma, jog III a. pradžioje Romoje gyvavo paprotys besiruošiančiųjų krikštui kaktą žymėti kryžiaus ženkle, kas rodo, kad jie jau turi nematomą Kristaus antspaudą. Tarp krikščionių įsigalėjo paprotys ir save žymėti kryžiaus ženkle: kaktos palietimas simbolizuoja, jog tikėjimas išpažįstamas protu, krūtinės – tikėjimas priimamas su meile, pečių – gyvenama tikėjimu.

Švč. Sakramento pagarbinimo apeiginis paprotys oficialiai įteisintas 1215 m. IV Laterano Susirinkime⁸.

Švč. M. Marijos paveikslų garbinimo tradicija prasideda III a., bet po visuotinio Efezo Bažnyčios susirinkimo, kuriame buvo paskelbta Marijos dieviškosios motinystės dogma (431 m.), ji tampa visuotine. Apeigos prie Švč. M. Marijos paveikslų siekia XI a. ir siejamos su Romos šv. Petro bazilikoje saugomu atvaizdu. Dominikonai ypač kėlė Marijos kultą, todėl visose jų įkurtose ar globojamose kalvarijose yra Marijos paveikslų, kuriuose aplink Jos figūrą išdėstyti 15 mažų rožinio paslaptis vaizduojančių

paveikslėlių. Marijos (kaip ir Kristaus) gyvenimo džiaugsmai bei skausmai minimi ir liturgijoje. Tai buvo mėgiama meno žmonių tema. XV a. Sopulingoji Kristaus Motina pradėta vaizduoti ratu aplink jos galvą mažuose paveikslėliuose komponuojant septynis Jos sopulius, vėliau – į Marijos širdį įsmeigus 7 kalavijus.

Apie 1650 m. iš Romos į Žemaičių Kalvariją atvežtas stebuklingas Dievo Motinos paveikslas⁹. Jo istoriją kunigas Ragaišis, pasinaudojęs dominikonų archyvu, taip aprašo: „Dominikonams įsikūrus Žemaičių Kalvarijoje, vienas jaunas jų klierikas Petras Pugačevskis buvo pasiūstas į Romą aukštųjų mokslų eiti. Romoje jis apsigyvenęs pas dominikonus vienuolyno ligoninėje, kur kabėjo ir šis paveikslas, vieno dominikono ant drobės nupieštas. Petras naktimis dažnai prieš tą paveikslą meldavęsis ir kartais matydavęs nežemišką šviesą aplink Marijos ir Kūdikio galvą. Kartą sunkiai susirgęs brolis vienuolis Romualdas. Petras prieš paveikslą užžiebęs žvakę ir karštai meldęsis, prašydamas Marijos grąžinti ligoniui sveikatą. Marija išklausiusi maldą, ir ligonis atsikėlė sveikas. Patyręs tokį stebuklą Petras, grįždamas į Žemaičius, išsiprašė iš dominikonų tą paveikslą ir parvežęs jį į Žemaičių Kalvariją atidavė vienuolyno priorui. Šis laikė brangią dovaną savo kambaryje ir ne kartą matė tokią pat šviesą, kokią buvo regėjęs Petras Romoje. Prioriui mirus, jo vietą užėmė Petras Pugačevskis, kuris su iškilminga procesija pargabeno paveikslą į bažnyčią ir įrėngė jį didžiajame altoriuje. Nuo tada garsas apie stebuklingąjį paveikslą sparčiai plito ir vis daugiau žmonių ėmė lankyti Žemaičių Kalvariją, ieškodami čia pagalbos ir paguodos. Jie patirdavo įvairių malonių bei stebuklų, kurių tikrumui įrodyti dvasinė vyresnybė skyrė komisiją iš aukštųjų Žemaičių vyskupijos pareigūnų. 1643 m. gegužės 3 d. atvykę į Žemaičių Kalvariją, jie išklausė liudininkų, kurie sakė matę stebuklingus įvykius. Dalyvaujant daugeliui kitų kunigų bei žymesnių pasauliečių buvo surašytas protokolas, kuriuo remdamasis Žemaičių vyskupas J. Tiškevičius paveikslą paskelbė stebuklingu“¹⁰. Marijos paveikslo stebuklingumą liudija ir prie jo sukabinti votai. Pakabino juos čia įvairiais laikais žmonės, kurie besimeldami prie Švč. M. Marijos, Dievo Motinos, paveikslo atgavo sveikatą ar patyrė kitų malonių.

Europos miestus supant gynybinėmis sienomis, pagal įsigalėjusį paprotį jų vartuose buvo kabinami šventi vartų globėjų paveikslo. Taip ir Aušros Vartų viduje atsirado Kristaus Motinos paveikslas. Vilniaus Aušros Vartų paveikslas miesto vartuose pakabintas apie 1570 metus. Plačiau apie Aušros Vartų Dievo Motinos paveikslo kilmę kalbėta ankstesniuose skyriuose.

Beržoro, Tytuvėnų, Mosėdžio ir Veprių kalvarijose Švč. M. Marijos paveikslų gerbimo tradicija yra atėjusi per Lenkiją iš Romos.

Apie Šiluvos Dievo Motinos paveikslo istoriją kalbėta ankstesniuose skyriuose.

Kitų trijų vienas kitą papildančių apeiginių papročių – skaitinių skaitymas, maldų kalbėjimas ir giedojimas – ištakos siekia maždaug 380 metus, kada piligrimai naktį iš Didžiojo ketvirtadienio į Didįjį penktadienį lankydami šventas Jeruzalės vietas pagerbdavo Kristaus kančios kelią skaitydami fragmentus iš evangelijų, kalbėdami maldas ir giedodami giesmes¹¹.

Giedojimas stovint – tai simboliškas ritualinis veiksmas: „Pagiedoję himną, jie išėjo į Alyvų kalną“ (Mt 26, 30). Krikščionių tradicijoje giedojimas visada turėjo privilegijuotą padėtį, palyginti su instrumentine muzika, nes giesmė, himnas ar psalmė yra susiję su žodžiais, kurie Bažnyčios liturgijoje užėmė svarbią vietą.

Apeiginio papročio eiti procesijose arba individualiai kilmė susijusi su Senuoju Testamentu, kada iškilmingos procesijos nešdavo Sandoros skrynią. Naujajame Testamente Kristus prieš Velykų šventes iškilmingos procesijos buvo atlydėtas į Jeruzalės bažnyčią. Bažnytiniai šaltiniai liudija, kad pirmųjų procesijų ritualai, lankant Kristaus kančios vietas Jeruzalėje, formavosi IV amžiuje¹². XVI a. šias iškilmingas procesijas vedavo šventų vietų saugotojai pranciškonai: „Šv. Karsto bažnyčioje pranciškonai vienuoliai suruošė procesiją su vėliavomis“¹³. Taigi kalvarijų Kryžiaus kelio pavyzdį procesijoms formuoti davė pranciškonai, kurie saugojo šventas vietas Palestinoje.

Kai Lietuvoje tam tikros vietos, Marijos šventovės bei Jos paveikslai ėmė garsėti stebuklais ir kitomis malonėmis, žmonės ėmė ne tik pavieniui, bet ir organizuotai, t.y. procesijomis, tas vietas lankyti. Taip susiformavo maldininkų kelionių samprata. Yra tikra, kad gausūs maldininkų būriai pradėjo lankyti Šiluvą po Marijos apsireiškimo apie 1612 m., Žemaičių Kalvariją po to, kai vysk. Jurgis Tiškevičius XVII a. viduryje įvedė Kryžiaus kelius, Vilniaus Aušros Vartus – taip pat XVII a. antroje pusėje. Impulsą šiems procesams davė Lietuvoje įsikūrusios dominikonų, bernardinų/pranciškonų bei jėzuitų vienuolijos. Tuo pagrindu, matyt, ir buvo sudaryti įvairūs vadovėliai, skirti tiek Žemaičių Kalvarijai, tiek Vilniaus, tiek Veprių kalvarijoms apvaikščioti, kuriuose aiškinama, kaip kalvarijas galima eiti iškilmingai ir kaip asmeniškai: iškilmingai, kada yra vadovas, kuris garsiai skaito stočių tekstus ir maldas, o maldininkai gieda giesmes eidami nuo vienos stoties prie kitos; asmeniškai, kada tokio vadovo nėra.

Papročio giesmes giedoti einant kilmė siekia vėlyvuosius viduramžius, kada iš grigališkojo choralo išsivysto liaudiška apeiginė muzika, dažniausiai skirta Kristaus kančiai pagerbti bei krikščioniškai palaidoti mirusiuosius. Ėjimas giedant iš vienos stoties, arba vietos, į kitą nėra tik praktinis veiksmas – tai maldos aktas, primenantis Kryžiaus kelią ir tai, kad esame keliaujanti Dievo tauta. Pirmą kartą apie tai užsiminta 1025 metais: „Nemokantys skaityti per meną (daile, muziką) išvelgia visa tai, ko negali sužinoti rašto dėka“¹⁴. Apeiginius papročius pirmiausia, matyt, perėmė Jeruzalėje šventas

vietas saugoję pranciškonai, o vėliau vienuolynų ir piligrimų dėka tai greitai paplito po visą Europą. Tradicija giedoti einant jau XVI a. buvo žinoma Lenkijoje¹⁵. Lenkų mokslininkai teigia, kad einant atliekami kalvarijų Kryžiaus kelių giesmių tekstai, kur apmąstoma Kristaus kančia, yra grynai lenkiški – kituose kraštuose jų paprasčiausiai nėra. Lenkai maldų tekstus, kurie sakomi einant nuo vienos bažnyčios prie kitos, nuo vieno kryžiaus prie kito, „apvilko“ melodija, kad būtų daugiau giesmių negu tylos. Lenkų giesmynai pateikia maldininkams judesyje giedamos giesmės modelį, kuris taitomas einant nuo vienos koplyčios/stoties prie kitos: melodiją gieda tekstą žinantis vadovas, o kiti ją tik atkartoja¹⁶. Tai rodo, kad apvaikščiojimo paprotys giedoti einant atėjo iš Lenkijos. Reformacijos judėjimas išjudino Lietuvos kultūrinį gyvenimą ir pastūmėjo Katalikų Bažnyčią užsiimti lietuviškų giesmynų leidyba. Ypač ši veikla suaktyvėjo po Tridento Susirinkimo reformų (1545–1563), kai kontrreformacinis judėjimas pasiekė ir Lietuvą. Apie tai jau kalbėta ankstesniuose skyriuose.

Apeiginių papročių pagerbti kapines bei jose palaidotus mirusiuosius, meldžiantis už mirusiuosius, bei Kryžiaus kelio apvaikščiojimo per šermenis ir mirusiųjų paminėjimus tradicijų ištakos siekia Kristaus laikus. Kristus išgyveno mirtį. Apie tai mums pasakoja Evangelija. Kristus numatė savo kančią ir mirtį. Krikščionio mirtis gali būti apibrėžta kaip jo dalyvavimas Kristaus kančioje ir prisikėlime. Katalikų Bažnyčios apeigynas kalba apie liturginį mirties šventimą, kuris padeda žmogui paskutinę valandą sekti Kristų ir mirties akivaizdoje priimti mirties kančias kaip dangaus gyvenimo viltį ir prisikėlimą, nes Kristus sunaikino mirtį savo paties mirtimi. Per krikštą esame kartu palaidoti su Kristumi (Rom 6, 4). Tad krikščionių vienuolyno, bažnytinė ar šeimos bendruomenė lydi mirštantįjį. Ši tradicija Bažnyčios liturgijoje yra palikusi gilius pėdsakus. Tradiciją einant Kristaus kančios keliu melstis už mirusiuosius Jeruzalėje įvedė vienuoliai pranciškonai. Pirmasis iš piligrimų apie tai 1582–1584 metais prabyla M. K. Radvila (Našlaitėlis): „Tose šventosiose vietose pranciškonai taip pat laiko pamaldas už mirusiuosius tėvus ir artimuosius. Kiti prašo kunigą, kad jiems esant atlaikytų pamaldas už mirusius Kalvarijos kalne arba kurioje kitoje vietoje, kaip kam Viešpats įkvėpė“¹⁷. Ši praktika laikui bėgant perkelta ir į Europą, kur buvo platinama įvairių brolių, veikusių prie bernardinų ir pranciškonų vienuolynų bei bažnyčių. Viena iš jų buvo Vilniuje bernardinų globojama Šv. Onos brolija. Jos nariai kiekvieną antradienį turėjo dalyvauti Bernardinų bažnyčioje šv. Onos garbei skirtose Mišiose – votyvoje – pamaldžiai apmąstyti V. Jėzaus kančią, teikti pagalbą vargšams, dalyvauti brolių laidotuvėse, taip pat pamaldose už mirusius brolijos narius¹⁸. Be minėtų brolių, prie mirusiųjų pagerbimo pamaldų, maldų ir giesmių populiarinimo prisidėjo ir Žemaičių Kalvarijoje veikusi Rožinio bei Šv. Pranciškaus tretininkų brolijos, taip pat

keliaujantys elgetos muzikantai, špitolninkai, Žemaitijoje buvusių „maldunamių“ gyventojai. Apie tai jau kalbėta.

1831 m. Lenkijoje pasirodęs Jano Mikos maldynas, skirtas apvaikščioti Kryžiaus kelius meldžiantis už mirusiuosius, liaudies buvo ypač mėgstamas ir naudojamas visuose katalikiškuose kraštuose, taip pat ir Lietuvoje¹⁹.

Degančių žvakių procesijose nešimo ir jų aukojimo bei deginimo koplyčiose/stotyse apeiginis paprotys yra atėjęs iš Jeruzalės: „Mes, piligrimai, joje dalyvavome eidami po du su uždegtomis žvakėmis rankose“²⁰. Tradicijai einant procesijoje nešti degančias žvakes atsirasti įtakos galėjo turėti ir Simeono giesmė, kur sakoma: „Mano akys išvydo Tavo išgelbėjimą, kurį prirengi visų tautų akivaizdoje: šviesą pagonims apšviesti“ (Lk 2, 30–32). Taip pat Velykų vigilija, kurios Didžiojo šeštadienio liturgijoje matome, kaip visiškoje tamsoje senovišku būdu – su titnagu – įskeliama nauja ugnis, įkuriamas naujas laužas, nuo kurio uždegama velykinė žvakė. Bažnyčioje kunigas gieda: „Kristus mums šviečia!“. Bažnyčios istorija liudija, kad iki 7-ojo šimtmečio liturginėje procesijoje į bažnyčią buvo einama su fakelais ir žvakėmis. Kai kurie vyskupai darė taip pat. Atėjus į bažnyčią, deglai ir žvakės buvo sustatomi apie altorių, kad apšviestų tamsias patalpas. Šis paprotys kartu su krikščionybe atėjo į Lietuvą iš Šventosios žemės ir Romos Katalikų Bažnyčios liturgijos.

Kitas apeiginis paprotys – naktinės procesijos. Tradicija apvaikščioti kalvarijų Kryžiaus kelią naktį yra labai reta. Jos kilmė, remiantis istoriniais šaltiniais, siekia pirmuosius krikščionybės amžius. Apie 380 metus Šventojoje žemėje gyveno maldininkė, kuri buvo vadinama Silvija arba Eterija. Kalbėdama apie Šventąjį miestą, ji aprašo ir pirmąsias maldininkų procesijas, kuriomis naktį žvakių šviesoje lankytos Kristaus buvimo vietos. Procesijos eidavo naktį iš Didžiojo ketvirtadienio į Didįjį penktadienį. *Kalwaria Zebrzydowska* (Lenkija) nuo XVII amžiaus taip pat pradėtos rengti naktinės procesijos žvakių šviesoje iš Didžiojo ketvirtadienio į Didįjį penktadienį²¹. Tai rodo, kad naktinių procesijų apeigos į Lietuvos kalvarijų Kryžiaus kelius bus atėjusios per Lenkiją iš Jeruzalės.

Gėlių aukojimo bei barstymo apeiginis paprotys yra atėjęs iš Katalikų Bažnyčios apeigyno. Pirmasis šio papročio aprašymą pateikia Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius veikale „Žemaičių vyskupystė“. Jis teigė, kad šio gražaus pavyzdžio įvedimo iniciatorius yra Žemaičių vysk. Antanas Tiškevičius, vyskupo Jurgio Tiškevičiaus, Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio steigėjo, giminaitis: „Vyskupas Antanas Tiškevičius 1753 m., norėdamas atlikti Žemaičių Kalvarijos atlaidus, su didžiausia iškilme įsakė kiekvienai parakvijai atsivesti į dvi dešimtį vaikelių ir tiek pat mažų mergelių, dailiai aprengtų; tiek kartu su kunigais į dvi eili sustatyti vaikščiojo kalnus ir apskui bažnyčios“²². Taigi šiam papročiu Lietuvoje įsigalėti padėjo vietos dvasininkai.

Apeiginis paprotys gultis ant žemės kryžiumi į katalikų liaudies pamaldumo praktikas Lietuvoje atėjo kartu su krikščionybe.

Pirmasis apie šio papročio kilmę kalbantis istorinis šaltinis yra Naujajame Testamente – tai Apaštalojų darbų knyga, kur pasakojama apie maldai suklupusį apaštalą Petrą, apaštalą Paulių bei krikščionis, lydinčius apaštalą Paulių į kelionę²³. Gulimasis kryžiumi, arba parpuolimas, kaip pamaldumo forma – tai nuoširdžiausios maldos laikysena. Šv. Rašte randame, jog dažnai buvo parpuolama maldai (Pr 17, 3; Įst 9, 18; Neh 8, 6; Tob 12, 16; Jdt 9, 1; 10, 1–2; 2 Mak 10, 4; Mk 5, 22; Mt 26, 39; Apr 4, 10). Viena pirmųjų pamaldumo tradicijų, susijusių su Kristaus kančios keliu, buvo Jo kritimų po kryžiumi garbinimas. Maldininkų kritimas ant žemės kryžiumi prie stočių, kurios simbolizuoja Jėzaus kritimus, ar šventų paveikslų, akcentuoja jų pagarbą minėtam kultui. Kristaus kritimų po kryžiumi skaičius įvairių šalių kalvarijose skiriasi. Dažniausias variantas – 7 parkritimai. Teologų teigimu, tai sietina su kanoninių valandų arba savaitės dienų skaičiumi, o ne vien su autentišku Kristaus kančios keliu. Skirtingas kritimų ant žemės skaičius jau XV a. buvo žinomas Nyderlanduose ir Vokietijoje. Trijų kritimų ant žemės ciklas buvo paplitęs Ispanijoje. Lenkų literatūroje apie tai pirmasis prabyła kun. Jokūbas Wujekas savo „Postilėje“ 1582 metais. Jis akcentuoja 7 stočių lankymą ir jų pagerbimą senuoju papročiu – kritimu ant žemės kryžiumi. Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelyje vyrauja paprotys prie 3 koplyčių kristi ant žemės, taip pagerbiant Kristaus kritimus Jo kančios kelyje. Apie vieną kritimą ant žemės savo laiškuose užsimena M. K. Radvila (Našlaitėlis): „Šventasis Jeronimas liudija, kaip tą darė aukštos kilmės Romos matrona Paulė: ji taip susijaudinusi ir susidomėjusi lankė tas šventąsias vietas, kad, parpuolusi prieš kryžių, garbino jį tartum būtų regėjusi kabantį ant jo Kristų. <...>. Taip pat elgdavosi ir lig šiol tebesielgia tikram pamaldumui atsidadę piligrimai“²⁴. Tai rodo, kad šis apeiginis paprotys yra atėjęs iš krikščionybės lopšio – Jeruzalės.

Žinių apie apeiginį paprotį melstis išskeltomis į viršų rankomis yra nedaug. Šis liturginis gestas yra pavaizduotas Romos katakombose. Pakeltos rankos senovės krikščionims primindavo Nukryžiuotąjį²⁵.

Apeiginio papročio eiti keliais aplink altorių, koplyčią ar statulą kilmė susijusi su pagarba šventovei ar malonių teikiančiai vietai: „Jeruzalės šv. Kapo bazilikoje jau nuo XV a. piligrimų (maldininkų) procesijos vieną kartą keliais apeidavo aplink centre esantį Patepimo Akmenį“²⁶.

Šventų kolonų ir statulų lankymas siejamas su XVI amžiaus pradžioje Vokietijoje paplitusiu papročiu procesijomis Didįjį penktadienį aplankyti 9 bažnyčias arba altorius. Apie 1525 metus išleista instrukcija, skelbianti, kad vietoj bažnyčių ar altorių

galima statyti ir lankyti kolonas su invokacijomis. Ši pamaldumo tradicija jau XVI a. buvo žinoma Vokietijoje, Nyderlanduose, Liuksemburge bei Lenkijoje.

Apeiginis paprotys bučiuoti žemę randamas tik M. K. Radvilos laiškuose iš Jeruzalės. Jis šį apeiginį veiksma mini net kelis kartus: „Žmonės atsimena, kaip vienas iš tokių piligrimų, įlipęs į Alyvų kalną pagarbinti Kristaus Dangun Žengimo pėdsakus, taip susijaudino, kad parpuolė bučiuodamas žemę ir labai gaudžiai su pasikukčiojimu verkdamas mirė“. Arba: „Krikščionys, kaip jau įprasta, sukalbėję vieną „Tėve mūsų“, atsiklaupę pabučiuoja žemę“. Arba: „Pilgrimai parpuolę ant kelių kalba Viešpaties malda, Angelo pasveikinimą ir pamaldžiai bučiuoja žemę“²⁷. Ši iš Šventosios žemės atėjusi pamaldumo praktika gyvuoja tik Vilniaus kalvarijų Kryžiaus kelio apeigose.

Liturgijoje relikvijos bučiavimo apeiga žinoma dviem atvejais: 1) kaip pagarbos ženklas (pavyzdžiui, bučiavimu pagerbti altorių, Evangelijų knyga); 2) kaip ramybės linkėjimas prieš Komunią paraginus: „Palinkėkite vieni kitiems ramybės“²⁸. Taip pat šis apeiginis paprotys yra susijęs su pirmosiomis procesijomis į Šventąsias vietas Jeruzalėje: „Didįjį penktadienį Golgotoje vykdavo Šv. Kryžiaus adoracija ir relikvių pagarbinimas jas pabučiuojant“²⁹. Piligrimų dėka kiek vėliau Europoje atsiranda šv. Kryžiaus relikvių garbinimo, o nuo XV a. – ir statulų su šv. Kryžiaus atvaizdu garbinimo tradicija. Taigi šis apeiginis paprotys yra pirmųjų krikščionių pagarbos ir meilės atspindys.

Apeiginis apėjimo aplink koplyčią ar bažnyčią veiksmas žinomas jau nuo Konstantino Didžiojo (313 m.) laikų, kada pilgrimai, lankydami Jeruzalės šventąsias vietas, jas apeidavo. Vakarų Bažnyčioje šis paprotys pranciškonų vienuolių dėka atsirado vėlyvaisiais viduramžiais (XIV a.).

Stabtelėjimas procesijos ar individualios kelionės metu – tai pagarbos ženklas. Ši liturginės laikysenos tradicija yra įprasta žydų maldos padėtis, taip pat ankstyvųjų krikščionių laikysena meldžiantis. Tai matyti iš katakombų piešinių ir pirmųjų krikščionių rašytojų darbų³⁰. Kiekviena Kristaus sustojimo vieta būdavo pažymėta atskiru paveikslu, prie kurio tikintieji sustodavo ir meldavosi. Sustojimo apeiginis paprotys yra viena pirmųjų krikščionybės pamaldumo išraiškos formų.

Ėjimo pro kalvarijų stočių vartų viduriniuosius skyrius ir žegnojimosi bei ėjimo pro kalvarijų stočių vartų šoninius skyrius apeigos minimos tik M. K. Radvilos (Našlaitėlio) laiškuose iš Šventosios žemės: „Jeruzalėje, netoli šv. Veronikos namo arba nuo ten pusantro strėlės lėkimo atstumu yra du aukšti, stori akmeniniai stulpai. Tarp jų buvo Teismo vartai. Pro juos pasmerktieji nusikaltėliai būdavo išvedami į bausmės vietą, į Golgotos kalną. Tuose vartuose, kaip katalikai pamaldžiai tiki, Kristus vėl parpuolė po kryžiumi. Tam įvykiui atminti daugelis eina pro miesto vartus ir žegnojasi“³¹. Iš M.

K. Radvilos laiškų aiškėja, kad šie saviti apeiginiai papročiai piligrimų buvo pritaikyti tik Vilniaus ir Veprių kalvarijų Kryžiaus keliuose.

Mušimasis į krūtinę – tai atgailos ir nusižeminimo gestas, minimas Šv. Rašte, pranašų knygoje (Jer 31, 19; Ez 21, 17). Jį mini Luko evangelija, kur lyginamas fariziejus ir muitininkas (plg. Lk 18, 13), taip pat Kristaus nukryžiovimo scenoje (Lk 23, 45). Jeruzalėje šią atgailos apeigą ypač mėgo pirmieji krikščionys.

Galvos nulenkimo apeiginis paprotys yra susijęs su Bažnyčios liturginės laikysenos nuostata ir reiškia pagarbą, atgailą, kvietimą, sutikimą. Šis paprotys yra atėjęs iš senesnių šv. Mišių liturgijos laikų, kada diakonas kviesdavo visus nusilenkti per maldavimus „Humiliate capita vestra Deo“ („Nulenkite galvas prieš Dievą“), palaiminant „Inclinate vos ad benedictionem“ („Pasilenkite palaiminimui“). Žemu nusilenkimu pagerbiamas kryžius, altorius ir vyskupas. Nusilenkimas arba galvos palenkimas reiškia pagarbą ir nuolankumą³².

Apeiginis paprotys sakyti pamokslus prie koplyčių/stočių yra atėjęs iš IV a. Jis liudija, jog buvo laikomasi taisyklės skaityti ištraukas iš Naujojo ir Senojo Testamentų³³. Taigi šis apeiginis paprotys yra atėjęs iš Bažnyčios liturgijos.

Apeiginis paprotys kalvarijų Kryžiaus kelio kapinėse skambinti varpais žinomas Romoje jau V a. pabaigoje. Varpų skambėjimas kviesdavo tikinčiuosius bendrai maldai, taip pat jais buvo kviečiama melstis už mirusiuosius malda „Viešpaties Angelas“. VIII a. vyskupo Gelazijaus apeigyne pirmą kartą pateiktos varpų pagerbimo maldos. Kartu buvo giedamos psalmės ir kalbamos specialios maldos. Bažnyčia varpų skambėjimui yra suteikusi galią išblaškyti blogio demonus ir išsklaidyti gamtos stichijas – audras.

Apeiginis paprotys keliais lipti Šventųjų laiptų koplyčios laiptais yra atėjęs iš tų laikų, kada Romos imperatoriaus Konstantino Didžiojo motina šv. Elena Poncijaus Piloto rūmų laiptus, kaip šventą relikviją, iš Palestinos 323 m. perkėlė į Romą. Popiežius Sikstas V prieš Laterano rūmų koplyčią (1585–1590 m.) pastatė atskirą pastatą, kur perkėlė vadinamuosius Šventuosius laiptus. Nuo tada čia dvidešimt aštuoniais laipteliais (28 marmuriniais laiptais lipęs Išganytojas, eidamas Kančios kelią – aut. past.) keliais pakylama į viršų, kur yra Švenčiausioji popiežiaus koplyčia.

Kitas katalikų religijos apeiginės kultūros fenomenas – Sopulingosios Dievo Motinos 7-ių skausmų stočių Šiluvoje lankymas.

Padavimai pasakoja, kad Švč. M. Marija kasdien lankydavo Kristaus krauju apšlakstytas vietas. Ja pasekė ir kitos moterys, ypač iš Europos atvykusios maldininkės. Šv. Jeronimas rašo apie jo gyvenamuoju laikotarpiu (IV a. pr. Kr.) iš įvairių kraštų plūstančias minias maldininkių moterų, Švč. M. Marijos pavyzdžiu lankydavusių šventas vietas. 1233 m. Florencijoje servitų vienuoliai, apmąstydami Viešpaties Jėzaus

Kristaus kančią ir Švč. M. Marijos skausmus, pradėjo Sopulingosios Dievo Motinos 7-į skausmų kelio pamaldumo praktiką. Jų pavyzdžiu pasekė pranciškonų vienuoliai, maždaug 1520 metais Nyderlanduose, Antverpeno pranciškonų kapinėse, įrengę Septynių Kristaus Motinos skausmų kelio stotis, kurias pop. Leonas X palaimino ir suteikė 100 dienų atlydus³⁴.

Kitas apeiginis paprotys, taip pat glaudžiai susijęs su mariologine kančios kelio tema, – Marijos takeliai bei jų lankymas priešinga kalvarių Kryžiaus kelio kryptimi.

Nuo XVII a. pabaigos Lenkijoje praplečiama Septynių Marijos skausmų kulto teologinė samprata. Formuojasi daugiau stočių turintis Sopulingosios Dievo Motinos skausmų kelias, arba takeliai. Daugiau kaip septynias stotis turintys pirmieji Marijos takeliai buvo įsteigti *Kalwaria Zebrzydowska* apie 1613 metus, *Kalwaria Paclawska* – 1668 m., *Kalwaria Kaszubska* – 1678 m. *Kalwaria Zebrzydowska* Marijos takelius sudarė 12 stočių. Kaip minėjome, 12-os stočių Marijos takelius turėjo ir Vilniaus kalvarijos. Vėprių kalvarių Kryžiaus kelyje įsteigti Marijos takeliai – lenkų bei Vilniaus kalvarių Marijos takelių analogų atspindys.

Kyla klausimas, kodėl Marijos takeliams pasirinktas skaičius 12?

Viena iš galimų atsakymų randame Naujajame Testamente: „Ir pasirodė didis ženklas danguje: Moteriškė saule apvilktą, ir mėnuo buvo po jos kojomis, ir ant jos galvos dvylikos žvaigždžių vainikas“. Kunigas Juozapas Skvireckas šį epizodą Šventojo Rašto komentaruose aiškina taip: „Didis ženklas“. Ženklas pavadintas „didžiu“ dėlei ypatingo savo svarbumo. Tuo didžiu ženklu buvo stebėtinai išvaizdos moteriškė. Anot šios 5 eil. reiktų spėti, kad ji yra Kristaus Motina, bet iš kitų tos moteriškos paminėtų žymių pasirodo, kad čionai kalbama apie alegorinę ypata, apie mistišką motiną, ir kad pats Kristaus gimimas (5 e.) yra dvasiškas. Todėl ta moteriškė gali būti Bažnyčia, ypač paskutinių laikų, didžiuose skausmuose gimdanti Jėzų Kristų žmonių širdyse. – „Saulė apvilktą...“ Moteriškė pasirodo didžiausioje šviesybėje. Saulė jai yra lyg koks apdaras; ji stovi ant mėnulio; o ant galvos vainikas papuoštas dvylika žvaigždžių. Skaitinė „dvylika“ yra ženklas Dievo tautos, kurios pranokėjais ir vadais S. Ist. Buvo 12 patriarchų, Naujame gi 12 apaštalu“³⁵.

Kitas klausimas – Vėprių kalvarių Marijos takelių 12-os stočių apėjimo Kryžiaus keliui priešinga kryptimi papročio kilmė?

Ši tradicija yra atėjusi iš Jeruzalės, kai 1320 metais Jeruzalės šventovė ėmė rūpintis pranciškonai. Jie taip pat pradėjo vadovauti procesijoms, lankant Kristaus kančios vietas. Procesijos vykdavo priešinga kryptimi negu ėjo Išganytojas, galbūt laikantis Marijos pradėtos tradicijos. Apie tai kalba ir Krokuvos realiacijos, datuojamos 1509 metais. Šio kulto saugotoju ir puoselėtoju XVII a. tapo dominikonų ordinas ir jų bažnyčia Liubline. *Kalwaria Zebrzydowska* Kryžiaus kelių žemėlapis rodo, kad ir čia 12-os sto-

čių Marijos takeliai yra apvaikštomi priešinga Kryžiaus kelio kryptimi³⁶. XVII a. Lenkijoje ši pamaldumo forma ypač klestėjo, nors, skirtingai nuo Bažnyčios aprobuoto Sopulingosios Dievo Motinos Septynių skausmų kelio kulto, stočių skaičius nebuvo reglamentuotas, o jų eiliškumas – įvairus. Pati pamaldumo forma buvo siejama su jausmingumo momentais. Jausmingumas atėjo iš Vakarų. Lenkai savaip prisiriša prie Sopulingosios kulto ir sukuria keletą savitų pasijinių (tam tikrų jausmų išgyvenimo) pamaldumo formų.

Apeiginio papročio kalvarijų Kryžiaus keliuose groti muzikos instrumentais ištakos yra Lenkijoje, iš kur šis paprotys atėjo į Lietuvą. Papročio groti, pritariant giesmėms muzikos instrumentais, laikėsi žmonės, priklausantys trims socialiniams sluoksniams: samdomi muzikantai, maldininkai/muzikantai ir muzikantai/elgetos.

Lietuvos kalvarijų Kryžiaus keliuose maldininkų grojimas procesijose turi savo priešistorę. Jau 1525 metais Vilniuje, vienoje iš populiariausių Dievo Kūno procesijų, kuri paprastai prasidėdavo Katedroje ir eidavo į Bernardinų bažnyčią, skambėjo religinė muzika. Pranciškonų pavyzdžiu 1586 metais pasekė jėzuitai, į procesijas įtraukę ir miesto akademinį jaunimą. Nuo 1628 m. Katedroje gyvavusi instrumentinio muzikavimo tradicija peraugo į masinius giedojimus įvairių procesijų metu. Procesijose viešpatavo tik „sakralieji“ instrumentai – pučiamieji ir mušamieji, nes styginiai buvo „netinkami“ apeigoms. XVII a. įkurti Šv. Jono, Šv. Kazimiero bei Trinitorių bažnyčių instrumentiniai ansambliai. Kartais šios kapelos apeigų metu grodavo kartu. Muzikantai tokį darbą vadindavo „Mišių medžiokle“. Juos išlaikė parapijos, kartais paremdavo Vilniaus jėzuitų akademija³⁷. Greta maldininkų/muzikantų socialinio sluoksnio atsiranda ir samdomi muzikantai, kurie už tam tikrą atlygį atlieka įprastus apeiginius papročius.

Skardžiai, efektingai skambančių pučiamųjų muzikos instrumentų naudojimas nebuvo atsitiktinis reiškinys – tai to laikotarpio požymis. Tuo metu Lietuvos bajorija, didikai ir dvasininkai Lenkijos diduomenės ir dvasininkijos pavyzdžiu pradėjo steigti samdomas kapelas. Lenkijos kalvarijose instrumentinės kapelos jau žinomos nuo XVII amžiaus. Viena tokių kalvarijų, turėjusi savo samdomą muzikantų kapelą, buvo *Kalwaria Zebrzydowska*.

Apeiginis paprotys giesmėms pritarti liaudies muzikos instrumentais susijęs su ikirikščioniškų laikų apeigomis. Žemaičių vyskupystėje jis pamažu integravosi į katalikiškąją apeiginę kultūrą. Vyskupas Motiejus Valančius „Žemaičių vyskupystėje“ rašo, kad jau nuo vyskupo Merkelio Giedraičio laikų, t. y. maždaug 1576–1609 metais, Varnių katedroje veikė giesmininkai ir kanklininkai, kurie vyskupo užtarimu gavo atlyginimą iš paties karaliaus Stepono Batoro³⁸. Konkrečiau apie Žemaičių Kalvarijoje skambančius muzikos instrumentus vyskupas užsimena kalbėdamas apie šios švento-

vės apeiginius papročius: „Nuo pradžios šešioliktojo amžiaus lig mūsų gadynės žemaičiai gebėjo ir geba vaikščioti į atlaidus <...>. Taipogi klebonai, vyskupui liepiant, surinkę būrį savo parakvijos žmonių, su būgnais, patrūbočiais, paparčiais, altorėliais ir visa bažnyčios iškilmė keliaudavo į atlaidus Aplankymo Motinos Dievo“³⁹.

1618 m. jėzuitų kronikos „Annuae Littera S. Iesu“ kalba, kad apsikrikštiję ir katalikais tapę žemaičiai perėmė vaidilų muzikos instrumentus: kankles, birbalus, lamzdžius, medinius trimitus. Pirmosiose procesijose dalyvaudavo kanklininkai ir trimitininkai.

XVIII a. pabaigoje ir XIX a. pradžioje senuosius Žemaičių krašto muzikos instrumentus keitė variniai pučiamieji, kurių pagrindu kūrėsi pirmieji dūdų orkestrai ir kapeilos: „<...> į miestelį įeinat jaunikačiai paparčius virpino, būgnus mušė, patrūbočius pūtė ir iš šaudyklių šaudė, o seniai su moteriškomis atsispirdami giedojo ir šaukė, nes juo katra parakvija su didesniu triukšmu ir trenksmu į miestelį įėjo, tuo didesnė buvo garbė“⁴⁰.

XIX–XX amžių sandūroje Žemaitijoje kankliuodavo net kunigai ir vienuoliai⁴¹. Taigi galima teigti, kad apeiginis paprotys liaudies muzikos instrumentais pritarti giesmėms Žemaičių kultūroje yra daug senesnis nei pati krikščionybė.

Vilniaus kalvarijų Kryžiaus kelyje pučiamos dūdos – tai dūdmaišiai, kurių Rytų Lietuvoje, anot lietuvių etnoinstrumentologų, kažkada buvo apstu. Manoma, kad į Lietuvą dūdmaišis atėjo iš gretimų kraštų. Dūdmaišis, arba dūda, minimas jau XVI a. ir žinoma visoje Lietuvoje.

Etnoinstrumentologas ir etnologas R. Apanavičius knygoje „Baltų etnoinstrumentologija“ nustatė dvi etnoinstrumentologines kultūras – *pučiamųjų* ir *kanklių*. Jo teigimu, grojimas kanklėmis Žemaitijoje, dūdmaišiais ir švilpynėmis Aukštaitijoje sietinas su kanklių ir pučiamųjų kultūrų palikimu Šiaurės Europoje bei Lietuvoje. Grojimo tradicijos gajos iki XX a. pirmosios pusės, jos išliko rytiniuose Lietuvos pakraščiuose⁴². Kitas muzikos instrumentas – armonika, sukonstruotas XIX a. pradžioje Vokietijoje, greitai paplito kaimyniniuose kraštuose, taip pat ir Lietuvoje⁴³. Jos naudojimo dėsninčiai atspindi ir katalikų liaudies pamaldumo praktikose Lietuvoje.

Akmenėlių rinkimo apeiginis paprotys yra žinomas tik Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelyje. Kaip jau buvo minėta, maldininkai, lipdami į Žvirgždų kalną, kur stovi šešta stotis „Pas Aną“, renka akmenėlius ir vežasi juos namo, tikėdami gydomosiomis jų savybėmis. Žinių apie akmenų garbinimą Žemaitijoje turime iš 1568 m. Žemaičių vyskupystės vizitatoriaus, nuncijaus auditoriaus Tarkvinijaus Pekulo, kuris per vizitaciją Kaltinėnuose perdavė klebono atsakymą, kad esą girdėjęs, jog yra dargi kai kurių stabmeldžių, kurie gerbia gyvates, medžius, akmenis ir kitką, bet nežinau, kas jie ir kur jie yra⁴⁴. Jėzuitų archyvai liudija, kad 1723 metais misionierius T. S. Ostrovskis

viename Žemaitijos kaime aptinka akmenis garbinusius žmones, kurie tikisi taip susigrąžinti prarastą sveikatą⁴⁵.

Medžiagos apie tikėjimą akmenų sakralumu ir jų gydomosiomis galiomis daugiau turi latviai. Latvijoje akmenys – tai amuletai ir magijos priemonės. Akmenų naudojimą magijai lėmė jų „įgimtos“ savybės (kietumas, tvirtumas, pastovumas, ilgaamžiškumas) ir požiūris į juos (siejami su mitiniu pasauliu). Iki šiol tikima, jei akmenis „strėle“ perbrauksi išilgai dantų, išgydysi nuo skausmo. Tikėta, kad nuo šventviečių atnešti į namus akmenys gydo ligas. Ant akmenų buvo atliekami įvairūs apeiginiai veiksmai (sėdima, stovima, liečiama, judinama), kurie turėjo tam tikrą prasmę.

Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio kaimynystė su Latvija, kur akmenys naudoti įvairioms ligoms gydyti, galėjo turėti įtakos akmenėlių rinkimo apeiginiam papročiuui atsirasti.

Akmuo užėmė deramą vietą senovės lietuvių religijoje. Jis arba pats buvo garbinamas, arba buvo tarpinė grandis tarp dievų, turinčių galią teikti sveikatą, ir žmonių, nes buvo sudėtinė sakralios vietos, kur aukojama dievams, dalis.

Apie tikėjimą akmens galia Jeruzalės Kryžiaus kelio kultūroje kalba Gerhardo Krolio knyga „Jėzaus pėdomis“, kur pateikiami pirmųjų krikščionių piligrimų kelionių po Šventąją žemę aprašymai. Viename iš anoniminių aprašymų, kuris datuojamas 570 m., rašoma, kad „vietoje (pretorijoje) yra keturkampis akmuo, kurį maldininkai liečia bei judina, nes ant jo buvo užkeltas ir tardomas Viešpats ir ten išliko Jo kojų pėdsakai“⁴⁵.

Pagarbą akmeniui rodo ir išlikusi tradicija Jeruzalėje, Šv. Kapo bazilikoje, jau nuo XV a. lankyti centre esantį Patepimo Akmenį⁴⁶.

Akmenėlių rinkimas, kaip apeiginio papročio garbinti akmenį atitikmuo, padėjo šiai tradicijai neišnykti.

Apeiginis paprotys lipti keliais į Ubagų kalną gyvuoja Vilniaus ir Veprių kalvarijų Kryžiaus keliuose. Šis paprotys žinomas ir ikikrikščioniškoje religinėje kultūroje, garbinant alkas, kalvas bei kalnus.

Lietuvoje yra aukštumų, susijusių su dievais ir jų garbinimo tradicijomis. Ryškiausiai tai atskleidžia vietovardžiai, pavyzdžiui: Perkūnkalnis, Stebukalnis, Aukų kalnas, Šventkalnis. Galima spręsti, kad tie kalnai buvo garbinami arba čia buvo atliekami tam tikri garbinimo ritualai, kas užfiksuota senuosiuose dokumentuose. Pirmųjų kronikų autoriai (pavyzdžiui, Oliveris Scholasticus) mini laukus, kalnus, slėnius, tarpukalnes, šlaitus, uolas, „kaipo lietuvių 'garbinamuosius' objektus, nes pagonyms lenkėsi ir su pagarba ar baime žiūrėjo į tokį gamtos objektą, kuriame buvo dvasios ar dievybės buveinė“⁴⁷. Net XVII a. pabaigoje Mažosios Lietuvos tyrinėtojas Motiejus Pretorijus rašo apie kalnus, kaip apeigų atlikimo vietą, kitur aprašo kai kuriuos su kalnais susijusius tikėjimus. M. Pretorijus pateikia ir jau sukrikščionintą „kultinio kalno“ modelį –

„jo laikais buvusią ant Birutės kalno šv. Jurgio koplyčią, kurioje plačiausių apylinkių žmonės kabino devocionalijas“⁴⁸.

Pagarbą kalnui, t. y. lipimo į kalną keliais apeigą, galime išvelgti ir krikščioniškosios kultūros užuomazgose. Anksčiausią liudijimą apie Jėzaus apklausą pas Aną pateikia evangelistas Jonas: „Būrys, jo vadas ir žydų tarnai suėmė Jėzų, surišo ir nuvedė pirmiausia pas Aną“ (Jn 18, 12). Posakis „pas Aną“ reiškia „į Ano namus“, turimas omenyje prieš kelerius metus atkastas akmenuotas laiptų kelias Jeruzalės senamiesčio pietuose – tai iki mūsų dienų išlikęs vienas Viešpaties Kančios kelio ruožas⁴⁹.

Vieno pirmųjų piligrimų Epafanijaus Monacho Hagiopolito (apie 750–800 m.) Palestinos aprašyme randame, kad Siono kalnas, esantis pietvakarinėje kalvoje, buvo minimas kaip viena iš Kryžiaus kelio stočių: „Prie vakarinių Šventojo Miesto (Jafos) vartų yra Dovydo bokštas, kuriame sėdėjo šis karalius ir kūrė psalmes. Į dešinę nuo bokšto yra grindinys (lithostroton)“⁵⁰.

Vilniaus ir Veprių kalvarijų Kryžiaus kelio apeiginis paprotys lipti keliais į Ubagų kalną yra dviejų religinių kultūrų susiliejimo rezultatas.

Apie apeiginio papročio keliais lipti Šventaisiais laiptais kilmę jau kalbėjome.

Medžių kultas Lietuvoje egzistuoja nuo giles senovės. Apie tai savo kronikose rašė P. Dusburgas, J. Dlugošas, bažnytinėse knygos M. Mažvydas, M. Daukša, J. Bretkūnas, Z. Ivinskis ir kiti. Medžių sudvasinimas senajame lietuvių tikėjime užėmė svarbią vietą.

Tikėjimas dievybių įsikūnijimu medžiuose pasireiškė giraičių ar pavienių medžių kultu, laikant juos šventais ir neliečiamais. Medžiai keistai suaugusiomis šakomis, natūraliai gumbuoti, kreivi buvo laikomi dievybių buveinėmis. Kuo aukštesni, kuo keisčiau naukę medžiai, tuo labiau jie buvo gerbiami. Iš jų tikėtasi apsaugos nuo pavojaus ar kokios gėrybės (pvz., lietaus).

M. Eliadė, kūręs šventumo ir pasaulietiškumo teoriją, rašė, kad visų šventais laikomų medžių ir augalų (pvz., figmedžio Indijoje) privilegijuota padėtis priklauso nuo formos⁵¹. Tokį pavyzdinį augmenijos archetipą ir įprasmina Vilniaus kalvarijos Kryžiaus kelio pamaldumo tradicijoje garbinama kryžiaus formos pušis.

Švento medžio kulto liekanos aptinkamos įvairių tautų – slavų, germanų, finougrų ir kt. – papročiuose. Medis – tai religinio kulto objektas, kuris atspindi kosmogoninius archetipus. Medis buvo provaizdis, mediatorius, dievų ir žmonių bendrystės priemonė. Žmogus, gyvendamas „medžio artumoje“ ar veikdamas pagal „medžio provaizdį“, paprasčiausiai įsikurdavo tikriausioje realybėje, tai yra sakralioje erdvėje.

Kryžiaus formos pušies garbinimas, bučiuojant jos kamieną, pirmiausiai yra sietinas su Katalikų Bažnyčios tradicija birželio mėnesį šlovinti Švento Kryžiaus medį, ant kurio Golgotoje buvo nukryžiuotas Kristus: „Savo švenčiausia kančia ant Kryžiaus

medžio Jis mus nuteisino“, – moko Tridento Susirinkimas. Bažnyčia pagerbia Kryžių giedodama: „Sveikas, Kryžiau, vienintele mūsų viltie“ (himnas „Vexilla Regis“)⁵². Šis garbinimas gali būti sietinas su Kryžiaus simbolio pagerbimu bei Švento Kryžiaus Atrodymo ir Išaukštinimo kultais. Ryškiausiu kančios ženklu ir simboliu krikščionybės eroje įprasta laikyti kryžių. Remiantis krikščionių samprata, jis susijęs su Kristaus kančios kulminacija – nukryžiovimu ir mirtimi ant kryžiaus. Kurdamas ir kontemp-liuodamas Nukryžiuotojo atvaizdą krikščionis (ir kūrėjas, ir tas, kuris į sukurtąjį at-vaizdą žvelgia) tarsi nusiima savo paties kentėjimų kryžių nuo pečių ar širdies ir susi-tapatina su didžiąja kančia, savotiškai atsiliepdamas į Evangeliją ir teologų kvietimą – visa jungti su kenčiančiu Kristumi. Kiekvieniame sakraliame kūrinyje tai įvyksta, nes-varbu – sąmoningai ar ne.

Keistai nuaugusio medžio garbinimas su krikščioniškuoju kryžiaus garbinimu gali būti sietinas tik kaip vietos tradicijos apraiška.

Apeiginis paprotys bristi per Kedrono upelį siejasi su Kristaus kančios istorija: „Baigęs kalbėti, Jėzus su savo mokiniiais nuėjo anapus Kedrono upelio, kur buvo so-das“ (Jn 18, 1). Netrukus šiame sode Kristus buvo suimtas, taigi prasidėjo Jo kančios kelias.

Šio apeiginio papročio kilmės aiškinimo rasti nepavyko. Remiantis Katalikų Baž-nyčios liturgija, nuo seniausių religijų iki dabar pripažįstamas vandens šventumas, jo valomoji galia. Vis dėlto Katalikų Bažnyčioje vandeniui suteikiama šventinimo galia tik po to, kai jis apvalomas pašventinimo maldomis. Toks vanduo vadinamas švęstu, juo šlakstomi asmenys, primenant krikšto galią atleisti nuodėmes, bei įvairūs daiktai ir vietos. Šis paprotys buvo įtrauktas ir į Romos mišiologą⁵³.

Kalvarijų Kryžiaus kelyje gyvuojančio papročio bristi per vandenį ir juo praustis semantika gali būti sietina su vandens sakralumu, pasireiškiančiu per Krikšto sakra-mentą. Bažnyčios samprata, Sakramentas – „pradžia bei augimas yra paženklini iš nukryžiuoto Jėzaus atverto šono ištekęjusių krauju ir vandeniu“⁵⁴, tai šlakstymo apei-ga, atliekama sekmadieniais per šv. Mišias, kai kunigas šlakstykle šlaksto žmones, o giesmininkai gieda „Apšlakstyk mane, Viešpatie <...>“. Tai reiškia, jog tas tegali da-lyvauti šv. Mišiose, kas yra apšlakstytas ir „baltas kaip sniegas“⁵⁵.

Kaip rodo lingvistiniai, archeologiniai, archyviniai duomenys ir tautosaka, pagonių šventyklos ir alkavietės būdavo ant kalvų arba slėnių, prie upių santakų. Ypatinga sak-raline vieta laikytina trijų upių santaka. Būtent tokia vieta Vilniuje buvo Šventaragio slėnis, kurį supo Neris ir į ją įtekantys Vilnelės bei Vingrio (susidariusio iš Vingrių šaltinių) upeliai. Manoma, kad šioje santakoje stovėjo senoji Perkūno šventykla (da-bartinės Arkikatedros vietoje), įėjimas buvo iš Neries pusės, čia stovėjo dvylikos pa-kopų aukuras, kuriame nuolat degė ugnis.

Dviejų upių santakoje yra Žemaičių Kalvarijos, Vilniaus ir Veprių kalvarijų Kryžiaus keliai. Šiose kalvarijose bridimas per vandens šaltinį, turintį Šventosios žemės upelio vardą (Kedronas), ir prausimasis vandeniu liaudies pamaldumo tradicijoje turi sakralios galios. Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio stotys įrengtos buvusios pilies vietoje, prie Varduvos upės ir jos intako Pagardenio santakos, kur, remiantis legenda, buvo krikštijami pagonyš žemaičiai. Vilniaus vyskupas Jonas, XVI a. pradžioje lankydamas Žemaitijos parapijas, prie Varduvos upės rado daugybę gamtos garbintojų.

1737 m. Žemaičių vyskupas Juozapas Mykolas Karpis savo ganytojiškame laiške kunigams aiškiais pagonybės ženklais laikė vienas kito aplyjimą vandeniu, kuris simbolizuoja pavasario pabaigos ir vasaros papročius⁵⁶.

Senovės lietuvių pasaulėžiūroje vanduo pirmiausiai yra ambivalentiškas mitologinis elementas. Skaidrūs vandenys, šaltiniai, upės ar ežerai laikytini šventais ir su jais atitinkamai elgtasi. Paprotį bristi per vandenį bei praustis juo galima priskirti prie katalikų liaudies pamaldumo praktikų Lietuvoje apeigų, turinčių vietos papročių elementų.

Vilniaus kalvarijų Kryžiaus kelio apeiginio papročio išsipinti kasas kilmė gali būti sietina su Kristaus kančios kelio epizodu, atsiradusiu pirmaisiais krikščionybės amžiais: „Iš priešiškos Tau minios išsiskiria Veronika. Ji prieina ir ištisia drobulę, kad nusivalytum sau veidą“⁵⁷. Pirmųjų krikščionių kultūroje pridengta moters galva yra padarumo ženklas, o be apdangalo reiškia savęs negerbimą: „Kiekviena moteris plika galva gėdina galvą savo“⁵⁸. Evangelijoje minimas atsitikimas, kai žinoma mieste nusidėjėlė verkdamą ėmė ašaromis laistyti Jėzaus kojas: „Verkdama priėjusi iš užpakalio prie jo kojų, ėmė laistyti jas ašaromis, šluostyti savo galvos plaukais, bučiavo jo kojas ir tepė jas tepalu“ (Lk 7, 38). Tai rodo šv. Veronikos pasiaukojimą Kristui ir nusižeminimą prieš to meto visuomenę.

Yra pagrindo manyti, kad plaukų išsipynimas gali būti sietinas ir su metų laiku, kai gamta bunda ir puošiasi gražiausiais žiedais. Senovės lietuvių pasaulėžiūroje tai žalumos garbinimo metas. Vakaruose šis laikotarpis priskiriamas pagonių pavasario ir vasaros Floros šventei, kuri Romos imperijoje buvo švenčiama nuo seniausių laikų. Jos metu aikštėse būdavo žaidžiami erotiniai žaidimai, o liaudis, kūną mažai pridengiančiais drabužiais, galvas ir namus papuošę gėlių vainikais, keldavo orgijas, vadinamas Florealia. Nors florealijų šventės panaikintos drauge su pagonybe, jų pėdsakų liaudies papročiuose vis dėlto liko. Ypač su šiais papročiais 1538–1584 m. Milano mieste kovojo šv. Karolis Boromėjus⁵⁹. Baltarusijoje ir Ukrainoje šis laikotarpis taip pat buvo skirtas gėlėms bei žalumai garbinti.

Remdamiesi šiais pastebėjimais galime teigti, kad apeiginis paprotys išsipinti kasas susijęs su vietos tradicijomis.

Tose pačiose kalvarijose moterys rauda raudas. Naujajame Testamente randame: „Jį lydėjo didelis būrys žmonių, tarp jų ir daug moterų, kurios verkė jo ir aimanavo“ (Lk 23, 28). Kadangi Vilnijos kraštas priklauso Dzūkijos etnografiniam regionui, o raudos yra dzūkų fenomenas, ši apeiga gali būti siejama su vietine šio krašto tradicija, t. y. su ikikrikščionišku vėlių kultu, kurį gana ryškiai atskleidžia kitas apeiginis paprotys – aukoti elgetoms aukas.

Šio papročio kilmės ištakos – elgetų maldos, kurios buvo laikomos labai veiksmingomis. Elgetoms aukodavo dėl šių paskatų: užuojauta varguoliams, tradicijų laikymasis, tikėjimas ypatinga elgetų maldos galia. Elgetos malda galėjo padėti sergančiam žmogui ar gyvuliui. Jų prašyta melstis, kad geriau sektųsi ūkininkauti, kad būtų lietaus be krušos ir perkūnijos, taip pat pasimelsti už mirusiuosius. Žmonės tikėjo, kad elgetų maldos palengvina skaistykloje kenčiančių vėlių kančias. Aukojant elgetoms už mirusiuosius, tikėtasi jų pagalbos, nes buvo laikomi tarpininkais tarp gyvųjų ir mirusiųjų.

Katalikų Bažnyčia šį apeiginį paprotį sieja su krikščioniškąja etika: „Būkite gailestingi, kaip ir jūsų Tėvas gailestingas. <...> Duokite, ir jums bus duota: saiką gerą, prikimštą, sukratytą ir su kaupu atiduos jums į užantį. Kokiu saiku seikite, tokiu jums bus atseikėta“ (Lk 6, 37–39).

Palyginę senąją lietuvių pasaulėžiūrą su tuo, kas pasakyta Šventajame Rašte, matome, kad minėti papročiai išsiskiria savitumais, kuriuos nulėmė vietos tradicija.

Kalvarijų Kryžiaus kelių giesmių giedojimo pagal liaudies dainų melodijas paprotys Lietuvoje atsirado apie XVII a., kada dvasininkai pradėjo rūpintis elgetomis ir vyskupų įsakymu ėmė steigti prie bažnyčių špitoles (lot. *hospitale*)⁶⁰. Dėmesio vertas Žemaičių vyskupo Jurgio Tiškevičiaus I sinodo (1636 m.) potvarkis, kuriuo elgetoms prašyti išmaldos prie bažnyčios bus leista tik tada, kai jie išmoks katekizmo pagrindų, – tada sėdėdami prie bažnyčios turės giedoti katechetines giesmes. Nuo tada Lietuvoje kiekvienas į namus atėjęs elgeta pagiedodavo kokią nors giesmę. Kartu giedodavo ir namiškiai – tai savotiška giesmių giedojimo mokykla. Tarp giedančių elgetų buvo gana talentingų žmonių, mokėjusių improvizuoti ar net kurti naujas melodijas. Apėję skersai išilgai tiek savąją, tiek ir kitas parapijas, elgetos skleisdavo giesmes po kaimus, gryčias.

Nuo XVII a. prie bažnyčių ėmė steigtis špitolės, kurios turėjo du tikslus: aprūpinti bažnyčią reikalingais tarnais ir suteikti vargšams prieglaudą bei išlaikymą. Špitolninkai, vykdydami steigėjų valią, turėjo atlikti tam tikrą tarnybą (palaikyti bažnyčioje švarą, skambinti varpais, bažnytinių švenčių metu groti liaudies muzikos instrumentais [kleketais, trimitais, kanklėmis] ir pan.), bet pagrindinis jų įpareigojimas – giedoti ne per šv. Mišias, o pridėtinėse pamaldose, t. y. prieš arba po šv. Mišių, taip pat namuose ir per laidotuves. Špitolninkai eidavo po kaimus ne vien aukų pasirinkti, bet ir giedoti

– mokyti žmones apeiginio giedojimo. Elgetos čia – lyg autentiška sakytinės tradicijos institucija, atėjusi dar iš ikirikščioniškų laikų. Anot Algirdo Juliaus Greimo, „elgetos, kaip socialinė grupė, atstovauja, tiesa, jau sunykusiai, degraduotai, bet autentiškai senosios lietuvių religijos dvasininkų klasei“⁶¹.

Elgetos ir „maldanumių“ gyventojai bei špitolninkai buvo giesmių liaudies dainų melodijomis giedojimo ir grojimo liaudies muzikos instrumentais pradininkai bei mokytojai, kitaip tariant, vadovai – „kantoriai“ (lot. *cantor* – „giesmininkai“).

UŽDUOTYS SAVARANKIŠKAM DARBUI

1. Išvardykite katalikų liaudies pamaldumo praktikų Lietuvoje apeiginius papročius.
2. Kokios senojo lietuvių tikėjimo pamaldumo formos įkultūrintos į katalikų liaudies pamaldumo praktikų apeiginius papročius?
3. Nurodykite katalikų liaudies pamaldumo praktikose pasikartojančius apeiginius papročius.
4. Pamėginkite atsakyti, koks nūdienos visuomenės požiūris į šiandien atliekamas katalikų liaudies pamaldumo praktikas bei jų apeiginius papročius.

PAGRINDINĖ LITERATŪRA

- Apanavičius R. Baltų etnoinstrumentologija. Kauno lietuvių tautinės kultūros centras. Kaunas. 1992.
- Apeigos Rymo Katalikų bažnyčios / parašė J. Gerutis. „Zvaigzdes“ spaustuveje, 15 W. Oak St. Shenandoah, Pa. 1908.
- Boruta J. Evangelijos inkultūracija etninėse kultūrose // Liaudies kultūra. Vilnius. 1996. Nr. 1.
- Ivinskis Z. Rinktiniai raštai. Roma. 1986. T. 2.
- Kajackas A. Bažnyčia liturgijoje. Liturgijos raida istorijoje. Vadovėlis aukštosioms mokykloms. Lietuvos katechetikos centras. 1997.
- Katalikų Bažnyčios katekizmas. Kaunas. 1996.
- Kroll G. Jėzaus pėdomis / iš vokiečių kalbos vertė Teresė Danguolė Šniūrevičienė. Vilnius. 1997.
- Liturginis maldynas. Ketvirtasis pataisytas leidimas. Vilnius. 1996.
- Motuzas A. Šventųjų laiptų kultas Lietuvoje // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. Vilnius. 1998. T. 13.
- Popiežiškoji kultūros taryba. Dėl kultūros pastoracijos // Bažnyčios žinios. Kaunas. 2000. Nr. 22.
- Račiūnaitė R., Senvaitytė D., Vaicekaskas A. Senovės lietuvių pasaulėžiūra. Kaunas. 2001.
- Radvila M. K. „Našlaitėlis“. Kelionė į Jeruzalę / vertė O. Matusevičiūtė; spec. red. E. Ulčinaite. Vilnius. 1990.
- Šileikis G., Visockis A. Lietuvos istorijos datos, įvykiai, faktai, asmenybės (nuo I amžiaus iki 1795 metų). Kaunas. 1998.
- Vaišnora J. Marijos garbinimas Lietuvoje. Roma. 1958.
- Valančius M. Raštai. Vilnius. 1972. T. 2.

PAPILDOMA LITERATŪRA

- Bartinskas M.* Senovės lietuviai. Religija ir mitiniai vaizdiniai. Vilnius. 1993.
- Baltrėnienė M., Apanavičius R.* Lietuvių liaudies muzikos instrumentai. Vilnius. 1991.
- Eliade M.* Šventybė ir pasaulietiškumas / iš pranc. kalbos vertė P. Račius. Vilnius. 1997.
- Gidžiūnas V.* Pranciškonų observantų-bernardinų gyvenimas ir veikla Lietuvoje XV ir XVI amž. // Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai. Roma. 1982. T. 9.
- Greimas A. J.* Tautos atminties beiėskant: apie Dievus ir žmones. Vilnius–Chicago. 1990.
- Ramanauskas B.* „Aš savo dalį atlikau“. Brooklyn. 1983.
- Šventas Raštas / vertė ir komentorių pridėjo kun. Juozapas Skvireckas. Kaunas. 1911. T. 6.
- Visockaitė N.* Žemaičių kanklės – senosios etnokultūros palikimas // Žemaičių praeitis / parengė A. Butrimas. Vilnius. T. 2. 1993.

NUORODOS

- ¹ *Kurczewski J.* Kościół Zamkowy. Wilno. 1908. T. 1. S. 102.
- ² *Vaišnora J.* Marijos garbinimas Lietuvoje. Roma. 1958. P. 40.
- ³ *Kurczewski J.* Kościół Zamkowy. Wilno. 1908. T. 1. 102.
- ⁴ Apeigos Rymo Katalikų bažnyčios / parašė J. Gerutis. „Zvaigzdes“ spaustuveje, 15 W. Oak St. Shenandoah, Pa. 1908. P. 8.
- ⁵ *Kajackas A.* Bažnyčia liturgijoje. Liturgijos raida istorijoje. Vadovėlis aukštosioms mokykloms. Lietuvos katechetikos centras. 1997. P. 125; 135.
- ⁶ *Vaišnora J.* Marijos garbinimas Lietuvoje. Ten pat. P. 50.
- ⁷ *Zedelgem A.* Historia del Via Crucis. Bilbao. 1958. P. 90–91.
- ⁸ *Kajackas A.* Liturgija bažnyčioje. Liturgijos raida istorijoje. Lietuvos katechetikos centras. Ten pat. P. 249.
- ⁹ *Šileikis G., Visockis A.* Lietuvos istorijos datos, įvykiai, faktai, asmenybės (nuo I amžiaus iki 1795 metų). Kaunas. 1998. P. 262.
- ¹⁰ *Vaišnora J.* Marijos garbinimas Lietuvoje. Ten pat. P. 375–376.
- ¹¹ *Eteria.* Pielgrzymka do miejsc świętych / Tłum. W. Szoldrski w: Pisma starochrześcijańskich pisarzy. Warszawa. 1970. T. 6. S. 215.
- ¹² Droga Krzyżowa / opr. J. Kopeć. Dzieje nabożeństwa i antologia współczesnych tekstów. Księgarnia Św. Wojciecha. Poznań. 1987. P. 17.
- ¹³ *Radvila M. K.* „Našlaitėlis“. Kelionė į Jeruzalę / vertė O. Matusėvičiūtė; spec. red. E. Ulčinaitė. Vilnius. 1990. P. 73–77.
- ¹⁴ *Goff J.* Kultura średniowiecznej Europy. Warszawa. 1970. S. 345.
- ¹⁵ *Rak R.* Śpiewy w czasie drogi krzyżowej // Droga Krzyżowa / opr. J. Kopeć. Dzieje nabożeństwa i antologia współczesnych tekstów. Księgarnia Św. Wojciecha. Poznań. 1987. S. 439.
- ¹⁶ *Chadam A.* Śpiewnik Kalwaryjski. Kalwaria Zebrzydowska. 1984. S. 34.
- ¹⁷ *Radvila M. K.* „Našlaitėlis“. Kelionė į Jeruzalę. Ten pat. P. 76.
- ¹⁸ *Vaišnora J.* Marijos garbinimas Lietuvoje. Ten pat. P. 194–198.
- ¹⁹ *Chadam A.* Śpiewnik Kalwaryjski. Ten pat. S. 18.
- ²⁰ *Radvila M. K.* „Našlaitėlis“. Kelionė į Jeruzalę. Ten pat. P. 73–77.
- ²¹ *Motuzas A.* Šventųjų laiptų kultas Lietuvoje // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. Vilnius. 1998. T. 13. P. 191.
- ²² *Valančius M.* Raštai. Vilnius. 1972. T. 2. P. 359–360.
- ²³ *Kajackas A.* Bažnyčia liturgijoje. Liturgijos raida istorijoje. Ten pat. 1997. P. 31.
- ²⁴ *Radvila M. K.* „Našlaitėlis“. Kelionė į Jeruzalę. Ten pat. P. 25.
- ²⁵ *Kajackas A.* Bažnyčia liturgijoje. Liturgijos raida istorijoje. Ten pat. P. 200.
- ²⁶ *Petrozzi M. T.* Dal Calvario al S. Sepolcro. Jerusale. 1972. P. 99.
- ²⁷ *Radvila M. K.* „Našlaitėlis“. Kelionė į Jeruzalę. Ten pat. P. 73–77.
- ²⁸ *Kajackas A.* Bažnyčia liturgijoje. Liturgijos raida istorijoje. Ten pat. P. 37.

- ²⁹ Droga Krzyżowa / opr. J. Kopeć. Dzieje nabożeństwa i antologia współczesnych tekstów. Ten pat. P. 17.
- ³⁰ Kajackas A. Bažnyčia liturgijoje. Liturgijos raida istorijoje. Ten pat. P. 29–30.
- ³¹ Radvila M. K. „Našlaitėlis“. Kelionė į Jeruzalę. Ten pat. P. 96.
- ³² Kajackas A. Bažnyčia liturgijoje. Liturgijos raida istorijoje. Ten pat. P. 31–32.
- ³³ Kajackas A. Ten pat. P. 91.
- ³⁴ Ramanauskas B. „Aš savo dalį atlikau“. Brooklyn. 1983. P. 107–109.
- ³⁵ Šventas Raštas / vertė ir komentorių pridėjo kun. Juozapas Skvireckas. Kaunas. 1911. T. 6. P. 39.
- ³⁶ Dróžki Kalwaryjskie. Krótki opis bazyliki obraz Drótek Pana Jezusa I Matki Bożej w Kalwarii Zebrzydowskiej. Nakładem klasztoru Bernardynów w Kalwarii Zebrzydowskiej. Wydawnictwo Calvarianum Kalwaria Zebrzydowska. 1995. S. 2.
- ³⁷ Gidžiūnas V. Pranciškonų observantų-bernardinų gyvenimas ir veikla Lietuvoje XV ir XVI amž. // Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai. Roma. 1982. T. 9. P. 84.
- ³⁸ Valančius M. Raštai. Vilnius. 1972. T. 2. P. 161.
- ³⁹ Ten pat. P. 358–359.
- ⁴⁰ Ten pat. P. 350.
- ⁴¹ Visockaitė N. Žemaičių kanklės – senosios etnokultūros palikimas // Žemaičių praeitis / parengė A. Butrimas. Vilnius. 1993. T. 2. P. 132.
- ⁴² Apanavičius R. Baltų etnoinstrumentologija. Kauno lietuvių tautinės kultūros centras. Kaunas. 1992. P. 10–17.
- ⁴³ Baltrėnienė M., Apanavičius R. Lietuvių liaudies muzikos instrumentai. Vilnius. 1991. P. 164.
- ⁴⁴ Ivinskis Z. Rinkiniai raštai. Roma. 1986. T. 2. P. 402–403.
- ⁴⁵ Bartinskas M. Senovės lietuviai. Religija ir mitiniai vaizdiniai. Vilnius. 1993. P. 49.
- ⁴⁶ Kroll G. Jėzaus pėdomis / iš vokiečių kalbos vertė Teresė Danguolė Šniūrevičienė. Vilnius. 1997. P. 340.
- ⁴⁷ Petrozzi M. T. Dal Calvario al S. Sepolero. Ten pat. P. 99.
- ⁴⁸ Ivinskis Z. Rinkiniai raštai. Ten pat. P. 389–390.
- ⁴⁹ Mannhardt W. Letto-Preussische Götterlehre // Magazine der Lettisch – Literärische Gesellschaft XXI. Rīga. 1936. S. 524–530.
- ⁵⁰ Kroll G. Jėzaus pėdomis. Ten pat. P. 328.
- ⁵¹ Ten pat. P. 357.
- ⁵² Eliade M. Šventybė ir pasaulietiškumas / iš pranc. kalbos vertė P. Račius. Vilnius. 1997. P. 106.
- ⁵³ Katalikų Bažnyčios katekizmas. Kaunas. 1996. P. 136.
- ⁵⁴ Kajackas A. Bažnyčia liturgijoje. Liturgijos raida istorijoje. Ten pat. P. 54–55.
- ⁵⁵ Katalikų Bažnyčios katekizmas. Ten pat. P. 168.
- ⁵⁶ Apeigos Rymo Katalikų bažnyčios. Ten pat. P. 80.
- ⁵⁷ Ivinskis A. Rinkiniai raštai. Ten pat. P. 329.
- ⁵⁸ Liturginis maldynas. Ketvirtasis pataisytas leidimas. Vilnius. 1996. P. 386.
- ⁵⁹ Apeigos Rymo Katalikų Bažnyčios. Ten pat. P. 68.
- ⁶⁰ Vaišnora J. Marijos garbinimas Lietuvoje. Ten pat. P. 60.
- ⁶¹ Ten pat. P. 172–173.
- ⁶² Greimas A. J. Tautos atminties beiėskant: apie Dievus ir žmones. Vilnius–Chicago. 1990. P. 403–407.

Katalikų Bažnyčia moko žmones religijos tiesų, dalija jiems Dievo malones ir tvarko religinio gyvenimo reikalus. Nepamiršta ir žemiškų (materialinių) reikalų. Visais laikais Lietuvoje ji siekia, kad visuomenė tobulėtų. Jau pats krikščionybės priėmimas bei jos nuostatų vykdymas teigiamai veikė ne tik atskirų asmenų, bet ir visos lietuvių tautos gyvenimą, lėmė jos likimą. Amžiams bėgant Bažnyčia turėjo nugalėti įvairiausias kliūtis – geopolitines, ekonomines, kultūrines. Lietuvoje Katalikų Bažnyčia sugebėjo pritaikyti vietos religines-kultūrines sąlygas katalikybės monolitiškumui ir dogmatiškumui, bažnytinėms kalendorinėms šventėms ir apeigoms.

Šiandien Katalikų Bažnyčia vartoja žodį *įkultūrinimas*, kuris reiškia krikščioniškojo tikėjimo turinio išraišką įvairių etninių kultūrų formomis.

Šiuolaikinė krikščionių Bažnyčia atmeta formų sinkretizmą. Religijos įkultūrinimas ir kultūros evangelizavimas nėra dvi to paties lygmens tikrovės. Tačiau Bažnyčia globoja tautos gėrybes, perima jos talentus, papročius, turtus tam, kad skelbtų Evangeliją vietos žmonių kalba ir turimomis kultūros priemonėmis. Popiežius Jonas Paulius II enciklikoje „Redemptoris Mater“ rašo: „Krikščioniško tikėjimo požiūriu kultūros evangelizacija pristatoma kaip etninių kultūrinių vertybių transformavimas, jas integruojant į krikščionybę ir išaknydijant krikščionybę įvairiose žmogiškosiose kultūrose. Įkultūrinimu Bažnyčia įkūnija Evangeliją įvairiose kultūrose ir kartu įdiegia tautas su jų kultūromis į savo bendruomenę, perteikia joms savo vertybes, perimdama, kas gera šiose kultūrose, ir vidujai tai atnaujinama“ (Popiežiškoji kultūros taryba. Dėl kultūros pastoracijos // Bažnyčios žinios. Kaunas. 2000. Nr. 22. P. 15–16). Didelę reikšmę kultūros pastoracijos sėkmei Lietuvoje turėjo tai, kad Katalikų Bažnyčia sugebėjo evangelizuoti kaimo kultūrą, ilgiausiai išlaikiusią senuosius papročius, tikėjimą ir apeigas. Lietuvoje šiam procesui prirėkė kelių šimtmečių.

Summary

Modern Lithuania has been a Christian country for already more than 600 years. Mostly Lithuanian people profess Christian or evangelic religions. Since the date of christening Lithuania was twice sacrificed to the Blessed Virgin Mary, so it is natural that Lithuania is a Catholic country and called the Land of Mary (*Terra Mariana*). For the first time in the history of culture of the Lithuanian Catholic Church the author presents a course-book "Practices of the Devotion of the Catholic Community in Lithuania", which he takes as a basis during his lectures at the St. Anton Religion Studies Institute under Catholic Theology Faculty of Vytautas Magnus University, St. Joseph Seminary of Vilnius and Klaipėda University. The course-book is intended for the professors at the seminaries and ordinands, lectures of the Lithuanian universities and students, religion teachers, catechists and parish communities. The topicality of the material is proved by document issued in 2003 by the Catholic Church "Guidelines for Devotion of the Community and Liturgy. The Principles and References", which says, "this document is intended to preserve the numerous forms of community devotion and together to cleanse them from un-Christian elements".

The course-book constitutes from three chapters: the first describes the practices of the community devotion included into the calendar of the Catholic Church; the second – Lithuanian calvaries in the way of cross; the third – the origin and local peculiarities of ceremonial rites of the practices of the devotion of Catholic community in Lithuania. Its is introduced in the following way: a) the fests of the Church involving numerous community devotion practices are introduced; b) the history and origin of the ceremonial rites of the community devotion practices in Lithuania are described; c) the music for those practices, its origin and notography are presented.

Catholic Church liturgy, especially during reformation of the church, originated different forms and practices of the community devotion containing national undertones. Lithuanians have added to them their own religious rites suiting their sole. The Catholic Liturgy comprises of the Mass and supplementary services (practices of the community devotion that are served publicly, not during the Mass and in local language). In Lithuania they are the Hours of St. Mary the Virgin, Mourning hours, Devotional practice of Blessed Virgin Mary during the mont of May, Devotional practive of Blessed Heart of Jesus during the month of June, the day for commemorating, rosary to the St. Virgin Mary and St. Jesus, the Way of Cross of 14 stations, Mournful Whining, funeral songs. Calvaries, that stand out for their uniqueness, constitute from the places, or stations, intended for praising the suffering of the Christ and Mary and that are spread in the open space and chapels of the church or cloisters with paintings

and sculptures, the attendances for meditating upon their suffering and saying particular prayers, singing songs, playing musical instruments and performing certain services. There are six calvaries in Lithuania: Žemaičių, Vilniaus, Beržoro, Tytuvėnų, Mosėdžio ir Veprių.

This course-book pays considerable attention to the ceremonial rites of the Catholic community devotion practices that originated under effect of the separate ethnic culture of the nation. Therefore they are considered to be a particular phenomenon of the ceremonial liturgical and ethnical culture, the analysis of which helps to establish how Christian and ethnical cultures interact with each other.

The author hopes that this course-book would help the students to orient during the supplement mass of the Catholic Church liturgy, or during the practice of the community devotion, would establish the history of such practices in Lithuania, the origin of their rites and music, would help to see their position in the today's world and would urge those who got interested to study the religious ethnical culture phenomena on their own – to analyze their origin, historical development, and effect on modern culture.

Zusammenfassung

Das heutige Litauen ist mehr als 600 Jahre ein christliches Land. Die Litauer bekennen meistens katholischen und evangelischen Glauben. Vom Anfang der Taufe war Litauen zweimal der Heiligsten Jungfrau Mariä gewidmet, so stimmt es natürlich, dass es heute katholisch ist und den Namen Land Marias (*Terra Mariana*) trägt. Der Autor dieser Arbeit bietet zum ersten Male in der Kulturgeschichte der katholischen Kirche Litauens das Handbuch „Die Praxen der katholischen Volksfrömmigkeit in Litauen“ dar, auf das er sich in seinen Vorlesungen in dem Hl. Antonius Institut der Religionssstudien bei der Fakultät der katholischen Theologie an der Universität des Vytautas des Grossen, in dem Hl. Joseph Priesterseminar in Vilnius und in der Universität von Klaipėda stützt. Dieses Handbuch ist für Professoren und Kleriker der Seminare, für Dozierenden und Studenten der Universitäten Litauens, für die Lehrer der Religion, für Katecheten und für die Gemeinden der Pfarreien bestimmt. Die Aktualität der Darbietung dessen Materials bestätigt das Dokument der katholischen Kirche, das im Jahre 2003 erschienen ist, nämlich „Leiter der Volksfrömmigkeit und der Liturgie. Prinzipien und Hinweise“, in dem man behauptet, dass „mit diesem Dokument wollte man reichliche Formen der Volksfrömmigkeit beschützen und zugleich diese von unchristlichen Elementen reinigen“.

Das Handbuch ist in drei Abschnitte geteilt: im ersten spricht man über Praxen der volkstümlichen Frömmigkeit, welchen man in dem Kalender der katholischen Kirche begegnet; im zweiten – im Kreuzweg der Kalvarien Litauens; im dritten – über den Ursprung und lokal Besonderheiten der zeremoniellen Bräuche von Praxen der katholischen Volksfrömmigkeit. Das Handbuch wird in dieser Ordnung vorgestellt: a) Es werden diejenige Feste der Kirche dargeboten, in denen es reichlich von Praxen der Volksfrömmigkeit gibt; b) Es werden die Geschichte der Praxen der Volksfrömmigkeit und der Ursprung deren rituellen Bräuche geoffenbart; c) Es werden die Musik von diesen Praxen auch ihr Ursprung und Notographie geboten.

Aus der Liturgie der katholischen Kirche, besonders zur Zeit, als Reformen in der Kirche eintrafen, haben sich verschiedene Formen der Volksfrömmigkeit, Praxen, worin es reichlich von nationalen Färbungen gibt, entwickelt. Dieselbe haben die Litauer mit ihren religiösen Bräuchen, welche litauischem Geist entsprechen, geschmückt. Die katholische Liturgie besteht aus der hl. Messe und den Riten der angeschlossenen Andachten (die Praxen der Volksfrömmigkeit, welche offiziell nicht zur Zeit der hl. Messe in der lokalen Sprache verrichtet werden). In Litauen heissen diese: das Stundengebet der Hl. Jungfrau Marias auch das Totenoffizium, Maiandacht, Juniandacht, Allerseelentag, der rezitierte und gesungene Rosenkranz der hl. Jungfrau

Marias auch des hl. Namen Jesu, der Kreuzweg von 14 Stationen, Schmerzhaftes Klagen auch die Totenfeier. Mit ihrer unikalsten Besonderheit ragen die Kalvarien hervor. Sie bestehen aus Visitationen der Stätten oder Stationen (*stacijos*), welche zur Verehrung der Passion Christi und Marias bestimmt sind. Diese befinden sich im offenen Raum oder in den Kapellen der Kirchhöfe und Klöster mit eingerichteten Bildern auch Skulpturen. In den Visitationen meditiert man ihre Passion, rezitiert einige Gebete, singt Lieder, spielt mit Musikinstrumenten auch einige Riten vollzieht. In Litauen gibt es sechs Kalvarien: Žemaičių Kalvarija, Kalvarien in Vilnius, Beržoras, Tytuvėnai, Mosėdis und Vepriai.

Im Handbuch gibt man besonders wichtige Aufmerksamkeit für die rituellen Bräuche, die in den Praxen der Volksfrömmigkeit üblich sind, die von der Wirkung der ethnischen Kultur der einzelnen Nation entstanden sind. Darum muss man sie für eine eigene Erscheinung der rituellen, liturgischen und ethnischen Kultur halten, deren Analyse hilft zum Offenbaren, wie sich die christliche Kultur in Mitwirkung mit der ethnischen Kultur findet.

Der Autor hofft, dass das Handbuch den Studenten sich über bei gegebenen Andachten der Liturgie der katholischen Kirche oder über die Praxen der Volksfrömmigkeit orientieren hilft, die Geschichte dieser Praxen in Litauen offenbart, ebenfalls den Ursprung ihrer Riten und Musik, auch ihre Stelle in der heutigen Welt begreifen hilft, ebenso die, welche sich für das selbständige Studium Erscheinungen der religiösen ethnischen Kultur interessieren – für ihre Herkunft, historische Entwicklung und den Einfluss der modernen Kultur Interesse haben veranlasst.

Streszczenie

Już od ponad sześciuset lat Litwa nosi miano kraju chrześcijańskiego. Przeważająca większość Litwinów wyznaje katolicyzm lub protestantyzm. Od momentu chrztu Litwa dwukrotnie była oddana w opiekę Najśw. Maryi Panny, więc rzeczą naturalną jest, że Litwa jest państwem katolickim i zwana „Terra Mariana” (Ziemią Maryi). Pierwszy raz w historii kultury Kościoła Katolickiego na Litwie autor prezentuje podręcznik pt. „Katalikų liaudies pamaldumo praktikos Lietuvoje” (Katolickie praktyki pobożności ludowej na Litwie). Z niniejszego podręcznika autor korzysta głosząc wykłady w instytucie studiów religijnych pod wezwaniem św. Antoniego przy Fakultecie teologii katolickiej na Uniwersytecie Witolda Wielkiego, w Semiarium Duchownym pod wezwaniem św. Józefa w Wilnie oraz na Uniwersytecie w Kłajpedzie. Podręcznik przeznaczony jest profesorom oraz studentom seminariów, wykładowcom oraz studentom uniwersytetów Litwy, katechetom oraz wspólnotom parafialnym. Aktualność zawartej w nim informacji potwierdza dokument Kościoła Katolickiego „Przewodnik liturgiczny i praktyk pobożności ludowej. Zasady i wskazówki”, wydany w 2003 roku, który stanowi, że „celem niniejszego dokumentu jest zachowanie obfitych form pobożności ludowej, usuwając jednak z nich elementy obce wierze katolickiej”.

Podręcznik zawiera trzy rozdziały: w pierwszym omawiane są praktyki pobożności ludowej, spotykane w kalendarzu liturgicznym Kościoła Katolickiego; w drugim – praktyki, spotykane przy obchodzeniu Drogi krzyżowej w Kalwariach Litwy; w trzecim omawiane jest powstanie oraz oryginalność zwyczajów obrzędowych praktyk pobożności ludowej na Litwie. W podręczniku jest następujący sposób podania informacji: a) przedstawione są te święta kościelne, którym towarzyszą obfite praktyki pobożności ludowej; b) przedstawiona jest historia praktyk pobożności ludowej na Litwie oraz pochodzenie zwyczajów obrzędowych; c) przedstawiona jest muzyka danych praktyk pobożności ludowej, jej pochodzenie oraz nutografia.

W liturgii Kościoła Katolickiego, szczególnie w okresie odbywających się reform, wyłoniły się różne formy praktyk pobożności ludowej, posiadające cechy narodowe. Litwini przyozdobili te formy liturgiczne własnymi, miłymi ich sercu zwyczajami religijnymi. Msza św. oraz obrzędy dodatkowe (praktyki pobożności ludowej, które publicznie odbywają się poza Mszą św. w języku miejscowym) tworzą liturgię katolicką. Na Litwie są to Godzinki ku czci Najśw. Maryi Panny oraz Godzinki żałobne, nabożeństwa majowe, czerwcowe, Dzień Zaduszny, śpiewany lub odmawiany Różaniec Najśw. Maryi Panny, odmawiany Różaniec Najśw. Serca Jezusowego, Droga krzyżowa (14 stacji), Gorzkie Żale oraz stypy. Zjawiskiem najbardziej unikalnym są tzw. Kalwarie. Są to ustalone miejsca lub stacje, upamiętniające cierpienie Chrystusa

oraz Maryi, znajdujące się na otwartej przestrzeni lub w kaplicach bądź krużgankach podwórzy kościelnych z umieszczonymi w nich obrazami lub figurami. Wierni odwiedzają te miejsca, rozważając cierpienie Chrystusa i Maryi, odmawiając określone modlitwy, śpiewając pieśni, grając na instrumentach muzycznych oraz wykonując określone obrzędy. Na Litwie jest sześć takich miejsc zwanych Kalwariami: Kalwaria na Żmudzi, w Wilnie, Berżoras (Berżoras), Tytuvėnai (Tytuwenai), Mosėdis (Mosedis), Verpiai (Verpiai).

Podręcznik szczególną uwagę poświęca zwyczajom obrzędowym, będącym elementem katolickich praktyk pobożności ludowej, które powstały dzięki wpływowi etnicznemu oddzielnego narodu. Dlatego dane zwyczaje obrzędowe są traktowane jako oryginalne zjawisko kultury etnicznej i liturgicznej, którego analiza odkrywa współdziałanie kultury chrześcijańskiej z etniczną.

Autor ma nadzieję, że dany podręcznik pomoże studentom lepiej orientować się w dodatkowych modlitwach liturgii Kościoła Katolickiego, lub w praktykach pobożności ludowej, odkryje historię danych praktyk na Litwie, pochodzenie obrzędów i towarzyszącej im muzyki, pomoże lepiej pojąć ich właściwe miejsce we współczesnym świecie i zachęci do samodzielnego studiowania zjawisk kultury religijnej i etnicznej – interesować się ich źródłami, przebiegiem historycznym i wpływem na kulturę współczesną.

Trumpai apie autorių

Alfonsas Motuzas (gimė 1955 m. lapkričio 22 d. Šiaulių mieste) – menotyros mokslų daktaras (1994), docentas (1995), etnologijos mokslų habilituotas daktaras (2002), nuo 2002 m. Vytauto Didžiojo universiteto profesorius, Katalikų Bažnyčios istorijos centro prie Katalikų teologijos fakulteto Vytauto Didžiojo universitete direktorius, Klaipėdos universiteto Muzikologijos instituto vyr. mokslo darbuotojas. Vytauto Didžiojo universitete, Vilniaus pedagoginiame universitete bei Vilniaus šv. Juozapo Darbininko kunigų seminarijoje dėsto šiuos kursus: *Katalikų liaudies pamaldumo praktikos Lietuvoje* bei *Lietuvos Katalikų Bažnyčios kultūros istorija*. Yra Katalikų teologijos fakulteto Vytauto Didžiojo universitete leidžiamo mokslinio leidinio SOTER redakcijos kolegijos pirmininko pavaduotojas. Išleido šešias knygas, publikavo daugiau kaip 60 mokslinių straipsnių Lietuvos ir užsienio spaudoje.

Mokslo kryptis – Baltijos šalių krikščioniškoji etnologija ir etnomuzikologija.

Motuzas, Alfonsas

Mo-259 Katalikų liaudies pamaldumo praktikos Lietuvoje / Alfonsas Motuzas. - Kaunas : VDU leidykla, 2005. - 374 p.

ISBN 9955-530-99-5

Šiame vadovėlyje prof. habil. dr. Alfonsas Motuzas nuodugniai pristato naujausią lietuvių katalikų liaudies pamaldumo praktikų istorinę, etnologinę ir etnomuzikologinę medžiagą. Autorius išsamiai aptaria liturginių metų švenčių apeigas, maldas ir giesmes, nagrinėja laidotuvių apeiginius papročius, pamaldumą šventiesiems. Atskirai aptariama Lietuvos Kalvarijų Kryžiaus kelių istorija, apeigos ir muzika. Skaitant šią knygą atsiskleidžia lietuvių katalikų liaudies pamaldumo praktikų unikalumas ir drauge jų sąsajos su kitų kraštų liaudies pamaldumu.

Vadovėlis skirtas Lietuvos aukštųjų mokyklų studentams bei kunigų seminarijų auklėtiniams. Jis pravers kiekvienam branginančiam liaudiškąjį pamaldumą ir paakins geriau pažinti liaudies pamaldumo lobius.

UDK 23/28(075.8)

Alfonsas Motuzas. Katalikų liaudies pamaldumo praktikos Lietuvoje
Vadovėlis aukštosioms mokykloms

Dailininkas A. Kliševičius
Redagavo V. Urbonavičiūtė
Maketavo D. Stepukonienė
Natografas M. Lingvenis

Iliustracijos iš autoriaus asmeninio archyvo bei šių knygų:

1. *Atlaidai / Lithuanian pilgrimages*. Published by Loyola University Press. Chicago, 1990.
2. *Žemaičių Kalvarija: vienuolynas, bažnyčia ir kryžiaus kelio stotys*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2003;
3. *Lietuvių liaudies menas. Skulptūra*. 1 knyga. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1963.

Pasirašyta spausdinti 2005 04 20. Tiražas 500 egz. Užsakymas 5-729.

Išleido Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, Vileikos g. 8, Kaunas.
Spaustuvė „Morkūnas ir Ko“, Draugystės 17, Kaunas.

Šiame vadovėlyje nuodugniai pristatoma naujausia lietuvių katalikų liaudies pamaldumo praktikų istorinė, etnologinė ir etnomuzikologinė medžiaga. Autorius išsamiai aptaria liturginių metų švenčių apeigas, maldas ir giesmes, nagrinėja laidotuvių apeiginius papročius, pamaldumą šventiesiems. Atskirai aptariama Lietuvos Kalvarių Kryžiaus kelių istorija, apeigos ir muzika. Skaitant šią knygą atsiskleidžia lietuvių katalikų liaudies pamaldumo praktikų unikalumas ir drauge jų sąsajos su kitų kraštų liaudies pamaldumu.

Vadovėlis skirtas Lietuvos aukštųjų mokyklų studentams bei kunigų seminarijų auklėtiniams. Jis pravers kiekvienam branginančiam liaudiškąjį pamaldumą ir paakins geriau pažinti liaudies pamaldumo lobius.

Alfonsas MOTUZAS – menotyros mokslų daktaras (1994 m.), docentas (1995 m.), etnologijos mokslų habilituotas daktaras (2002 m.), nuo 2002 m. Vytauto Didžiojo universiteto profesorius, Katalikų Bažnyčios istorijos centro prie Katalikų teologijos fakulteto Vytauto Didžiojo universitete direktorius, Klaipėdos universiteto Muzikologijos instituto vyr. mokslo darbuotojas. Vytauto Didžiojo universitete, Vilniaus pedagoginiame universitete bei Vilniaus šv. Juozapo Darbininko kunigų seminarijoje dėsto šiuos kursus: *Katalikų liaudies pamaldumo praktikos Lietuvoje, Lietuvos Katalikų Bažnyčios kultūros istorija, krikščioniškoji etninė kultūra, liturginė muzika.*

Katalikų teologijos fakulteto Vytauto Didžiojo universitete leidžiamo mokslinio leidinio SOTER redakcijos kolegijos pirmininko pavaduotojas. Išleido šešias knygas, publikavo daugiau kaip 60 mokslinių straipsnių Lietuvos ir užsienio spaudoje. Mokslo kryptis – Baltijos šalių krikščioniškoji etnologija ir etnomuzikologija.